

25

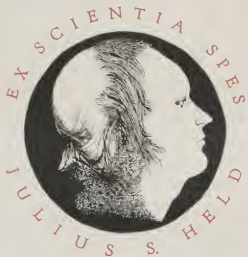
43

17
A

5

6

FERDINANDI CORTESI
Χαι
Τῶν φιλῶν.

1968

155/65

11A 2402

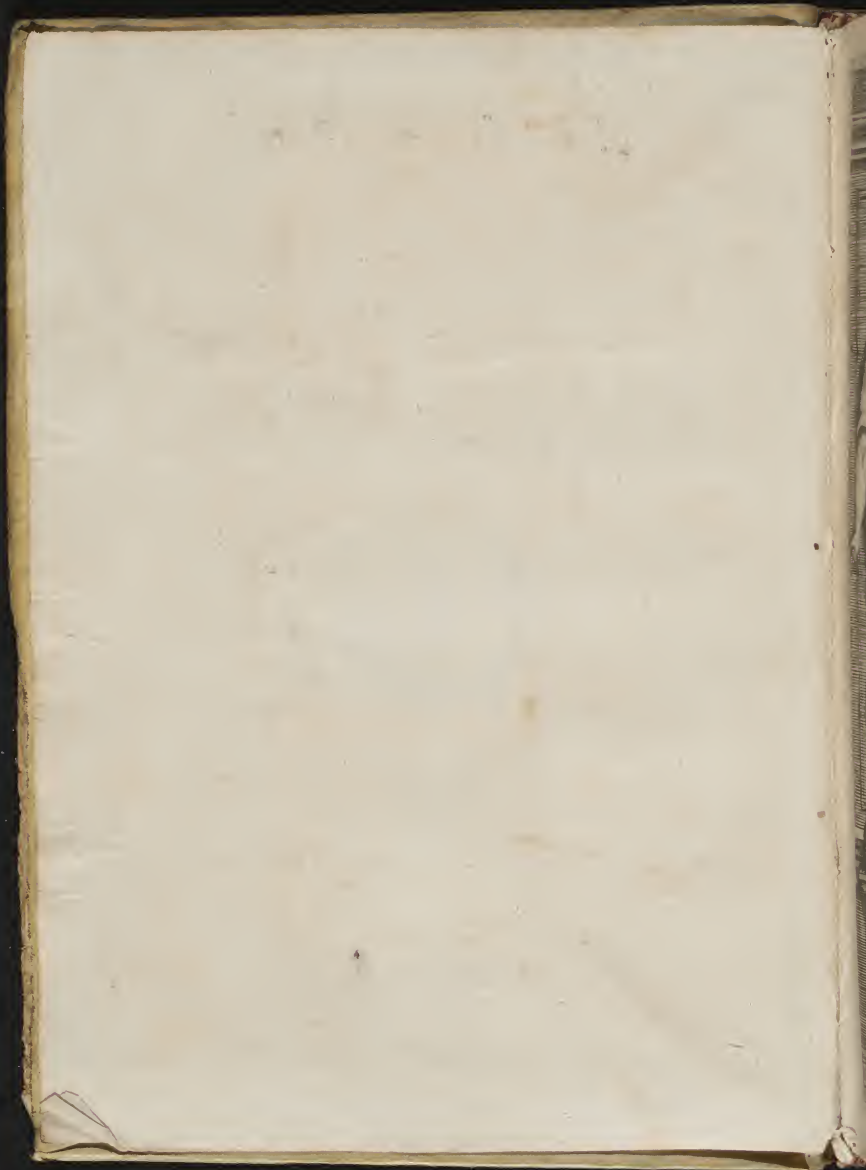
7H-

110-

20.4:

Danieli & Leon. Beyn.

ULRICO HOEPLI
LIBRAJO DELLA REAL CASA
MILANO

OCTAVII FERRARII
DE
RE VESTIARIA
LIBRI SEPTEM.

Quatuor postremi nunc primum prodeunt:
reliqui emendatiores & auctiores.

Adiectis iconibus, quibus res tota oculis subiicitur.

PATAVII, MDCLIV.

Typis Pauli Frambetti Bibliop. Superiorum Permissu.

OCTAVIUS P. IIII

DE

RE VITALIARIA

LIBER PRIMUS

DE VITALIARIA

DE VITALIARIA

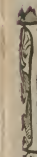
DE VITALIARIA

DE VITALIARIA

V

I

Imp
que
can
per
cos
re
de
qu
in
in

Æ T E R N Æ
V E N E T O R V M
R E I P V B L I C Æ

Ottavius Ferrarius F.

OPVLVS Romanus Quiritium eodem tempore & rerum dominus & togatus esse desit. Nam postquam fatorum inuidia, terrarum, ac maris, nunquam satis libertatis potens, vnus parum viri impotentiae, ac libidini Orbis Imperium, seque, ac fortunas autorauit, pristinum quoque cultum mutauit, simulque libertatem exiit, & togam: & quod olim non nisi in luctu publico, Urbisque periculo vsurpabatur, perpetuò ad saga transit. Quasi eos, qui sponte seruitium induerant, ipsius fortunæ rubore in veste ingenuorum conspici puderet. Itaque ex eadem domo rei Romanæ excidio natus adolescens, postquam annona, & donis morientis libertatis reliquias profigasset, vt eius aliquod inane solatium relinqueret, frustra togarum vsu reducere conatus est: nam serò sapiens Martius populus non diu ludibrium illud tulit, & fortu-

næ suæ intelligens cum seruili schema deinceps processit. Ita nullus scriptoribus eorum temporum querendi locus erat, quòd cum togæ in desuetudinem abiissent, sublatum omne esset inter ingenuos, atque seruos in vestitu discrimen: nam quid eo opus erat, cum omnes priuatim, aut publicè seruitutem seruirent?

Quantò admirabilior publica res vestra, Principes semper Italiæ Viri, quæ sicut singulari omnium seculorum exemplo intactam per omne æuam libertatem, seruiente Orbe seruaui: ita eodem vestitu, quàm graui, ac maiestatis pleno, tam simplici, & virili pacis, atque ingenuitatis argumento perpetuò vsa est. Et cum Latium omne in barbarum, aut hostilem cultum degenerauerit, ac togati quondam populi braccis adstricti, aut sagulis inclusi, certè in re populi placida altius cincti, quos oderunt imitentur: contra magna pars deliciis fracti adeo a gestanda lorica degenerauerint, ut cum sericum oneri sit, cultus vix nuribus decoros sumant, totque nouis vestium nominibus scædati in publico pelluceant; Veneta grauitas prisca morum, atque amictus sanctimonia ad hanc diem egit, ac maiorum cultum per tot secula nulla aut peregrinitate infecit, aut luxu blandiente corruptit.

Et quamuis Romanæ togæ pondus, ac redundantiam, morosamque rugarum contabulationem aspernata sit panno etiam æstiuis incommodis velata modestia: decoro tamen fluente ad pedes amictu, non colorum superbia, aut cretæ ambitu notabili, sed maxime ciuili gaudens omne luxus certamen submouet, quo maxima olim Imperia pessum ière. Ita quamuis sua magistratibus insignia apud vos sint, murexque, & violæ color palmas

vestras, ac triumphales illuminet, reliqua promiscuo amictu agitis, similemque caueæ orchestram, & circumdatam sapienti pallio Imperii maiestatem miraretur hospes, nisi nihil admirari a vobis ipsis didicisset.

Ego veterum vestitum, cultumque longa defuetudine abolitum, etiam apud scriptores vix sui vestigia retinentem cum eruditorum oculis subiicere constituissem, ausus sum id opus Sacratio vestro sistere, quod apud vos conceptum, atque editum, quodque non exiguam lucem Græcis, ac Latinis scriptoribus allaturum spes esset, quos vestro accitu, atque inuidiæ capaci liberalitate publicè interpretabar.

Nec fortasse præter rem fuerit principis quondam populi, sicut bella, opesque, ita domesticum cultum, ac paratum propius inspicere, reputantibus quàm modicus initio fuerit, atque ipsi naturæ, gentisque primordiis par, mox luxu victus sit: donec eo ventum, vt idem corruptus, ac corruptor, moribus, ipsique demum Imperio labem attulerit. Quo magis seculo, vestroque nomini gratulari libet, apud quos cum ex æquo viuat Imperium, amictus simplicitas cum morum sanctitate contendit, imo abstinentiæ index, ac custos est, potens humanum genus emendare, sicut Venetæ mansuetudinis beneficio Imperio subiecta, exemplo, cuncta terrarum refouentur. Valete, bene rem gerite, Vincite

Virtute vera, quod fecistis ante hac.

Patauii in vestro Athenæo Calend. Decembris Anno
CLO. IOC. XLII.

OCTA-

OCTAVIUS FERRARIUS

Lectori suo S.

*I*maiorum gentium Critici, atque harum literarum principes Lipsius, Casaubonus, Salmasius fidem suam aliquando liberaſent, & quem toties polliciti fuerant Commentarium De Re Veſtiaria non inuidiſent, ſuperſediſſem ipſe labore hoc, atque aliud interim promiſiſſem. Sed quoniam beati illi ante fatiſ, quàm Studioſorum voto debitum perſoluerunt, quæ diu in hanc rem commentatus ſum non ultra ſupprimere conſtitui, & pro viribus poſteritati conſulere.

Res ea quidem, ſi quæ alia in tota vetuſtate, ut maxime utilis, & iucunda, ita ardua in primis, atque obſcura, nondumque ſatis viriſ doctiſſimiſ explicata. Nam quæ ad hunc diem hoc argumento prodière hiantes deludunt, cùmque auctores multum æſtuarint, grandia minati pro Romanis barbaros, ac peregrinos habitus obtrudunt. Lazari Baſſi conatus laudandus eſt, qui tamen ſi nihil aliud ſtatuaſ nobiſ pro togata palliatam dedit, traxitque in eundem errorem non paucos vix excuſandos, cùm in veteriſ nummiſ, ac lapidiſ tot togata appareant. Sigoniuſ totuſ in hoc ſui diſſimiliſ eſt, credo diſſentiendi ſtudio, & ne fieret acceſſio alteriſ.

Primuſ nugari deſiit iunior Manutiuſ, quem maluerunt recentioreſ tranſcribere, quam laudare, non multum ſolliciti, ne quiſ manuſ iniſciat, cùm pridem doctõrum monumenta iuuentuſ manuſ incuria, ac torpor exciſſerit: dum noua

ſectamur veterum incurioſi; iamque idem fatum Manutii ſcripta premit, quod Beroaldis, Politianis, Domitiis, Val- liſque, & reliquis nocuit, qui harum litterarum inſtauratores Italum nomen ultra Sauromatas porrexerunt; Quorum lu- minibus non tam offecit poſterior cura, quàm alienos ſectus ſi- bi ſupponendi mala libido, quibus ubi miram verborum vo- lubilitatem non ſine lolligine, & repetitas ad faſtidium ſcri- ptorum ſententias addidere pro ſuis venditant, atque ambi- cioſa commentariorum mole ſcriptores prægrauant, lectores abſterrent, iisque miraculo ſunt, qui libros oculis metiuntur, titulorum periti, quique bibliothecas in oſtentionem luxus exornant.

Neque hac obreſcendi cauſa dicta velim, ſed ut ipſe quoque euinceret, quoties culpa huius affinis forem. Ceterum Manutium non ſemel in hoc opere præluxiſſe initio profiteor, & cum res popoſcerit indicabo, nec alium quemquam honore ſuo fraudare animus eſt, per quem proficere licuerit. Neque etiam mihi tantum deſero, ut n: agnis nominibus inſeri ve- lim, hiſque optionem dari: ſed id modo, ut quod illi vel altio- ribus curis diſtricti omiſerunt, vel fato intercepti ad exitum perducere nequière, ſupplerem ipſe, qui ſicut non tantum in- genii, at fortasſe non minorem curam, certe iuuandi litteras ſtudium non impar domo attuliſſem. Quantum porro illud ſit Lector incorruptus iudicabit, & quidem minores ſincerius. Nobis hercules iidem fontes, unde illi arua Muſarum irri- garunt, patuere, & quidem pronius, ad quos illi digitorum in- tenderant.

Quid porò hoc argumento præſtiterint, qui adhuc vitales auras carpunt, ſeque ac ſeculum exornare pergunt, in ipſo ope- re apparebit. Neque agrè laturos ſummos viros exiſtimo, quòd

sapè ab iis modeste dissentiam. Quam sibi Veniam in aliis
refellendis concedi illi postularunt, haud mihi denegatum iri
certus sum. Ceterum nisi ingentia in me merita essent Fran-
cisci Putei Venerorum patronorum disertissimi, cuius domus
perpetuum Musarum hospitium est, ac commune Prytaneum,
hoc illi nomine plurimum deberem, quòd non pauca Romani
cultus monumenta nondum vetustatis iniuriâ victa transmi-
serit, quo res ipsa sub aspectum caderet.

Hec erant, quæ præfari necesse fuit, reliqua scriptorum so-
lemnia, leniendo liuori, aut fascino depellendo ne tangam
quidem. Ambitiosi simul est, et meticulosi ægros oculos, ac
municipalem rubiginem expectare, aut reformidare. Nimis
preclare mecum actum crederem, si hæc inuidia digna vide-
rentur. Lector

Vive, vale; Si quid nouisti rectius istis,
Candidus imperii: si non his utere mecum.

V L P I A N V S D:
DE AVRO ET ARGENTO LEGATO.

Vestimentorum sunt omnia lanea, lineaque, vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiciendi, insternendi, iniiciendi, incubandue causa parata sunt: Et quæ his accessionis vice cedunt, quæ sunt institæ, picturæ, clauique, qui vestibus insuuntur. Vestimenta omnia aut virilia sunt, aut puerilia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica. Virilia sunt quæ ipsius patris familiæ causa parata sunt, veluti togæ, tunicæ, palliola, vestimenta stragula, amfitapa, & saga, reliquaque similia. Puerilia sunt quæ ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem, veluti togæ prætextæ, aliculæ chlamydes, pallia quæ filiis nostris comparamus. Muliebria sunt, quæ matris familiæ causa sunt comparata, quibus vir non facile uti potest sine vituperatione, veluti stola, pallæ, tunicæ capita, zonæ, mitræ, quæ magis capitis tegendi, quam ornandi causa sunt comparata, plagulæ, pænulæ. Communia sunt, quibus promiscuè vitur mulier cum viro: velut si eiusmodi pænula palliumue est, & reliqua huiusmodi quibus sine reprehensione vel vir, vel vxor vitur. Familiarica sunt, quæ ad familiam vestiendam comparata sunt: sicuti saga, tunicæ, pænulæ, lintea vestimenta, stragula & consimilia.

O D E.

I Actura facta est tum nimium grauis
 Antiquitatis quum venerabilis
 Mos vestiendi temporum æstu,
 Et vitio periit nepotum.
 Hi facta maiorum inclyta quum parum
 Sint æmulati, pensaque gloriæ
 Languore inertis negligentes
 A studiis abiere honesti.
 Hinc exulauit tam Latio toga,
 Quàm pallium Argis, atque simul decus
 Vtrinque virtutis recessit
 Crimine desipientis æui.
 Mutata vestis, mutat & urbibus
 Mores auitos; & ruit in nefas
 Gens omne præceps, Barbarorum
 Dum capit indecores amictus.
 Frugalitatis lex moderans domos
 Hinc spreta; constans posthabita est fides;
 Humanitatis nulla, paciisque
 Innocuæ fuit inde cura.
 Quin fluxit omnem luxus in angulum,
 Qui ciuium rem distrahit artibus
 Congestam anhelis, atque turpi
 Desidiâ temerat potentes.
 Obducta passim nomine gratiæ
 Egerminarunt perfidia, & doli,
 Et cœpit illic stare vultu
 Barbara sæuities superbo.
 Ad arma ciues mox pepulit furor
 Quaqua solutus, dissidiis faces
 Subdens cruentas, unde cædes,
 Et trepidus metus usque creuit.

Imbellem ab annis, & tremulum patrem

Nati bipennis terruit impia;

Et sæpè pugnarunt propinqui

Sanguinis immemores amandi.

Permissa ferro sæcla malignior

Vis asperavit legibus obrutis,

Astræa, postquam exosa vulgus

Tot scelerum, alma reuulit astra.

Nonne ista fraudum tempora nunc forent

Dicenda verè ferrea, ubi minas

Inter frementes cuncta ferri

Arbitrium temerè occupauit?

Corruptit eheu consimilis propè

Ferrugo nostri curriculum furens

Aeui, peracri damna ferro,

Glandæue fulmineâ serentis.

Occurris at tu luctifico malo

Prisci reducens ingenii typum,

Insubriæ, OCTAVI, feracis

Lux, celebre atque decus Mineræ;

Sub involucro dum modò vestium

Virtutis antiquæ inuehis indolèm,

Aurique purum reddis æuum,

Quo probitas generosa fulsit.

Scriptis inauras aurifluis tuis

Orbem, atque pulchris diuitiis beas,

Quas non habet Paetolus æque,

Nec Tagus Hesperiiis in undis;

Tuâ disertâ quum sapientiâ

Fulgere possit nil pretiosius,

Quâ promis apte abstrusa rerum

Sepositâ peregrinitate.

Fœlix ò ætas nupera vestibus

Priscis resumptis, si repetat simul

Mores decentes æquitatis,

Aurea quos coluit vetustas.

Egressus Argo cum iuuenum manu
Iason decorâ, primus Achaicâ
Contempsit audacter carinâ
Aequoris imperium tremendi.
Claustris revulsis sæua licet cohors
Erumpat amens Aeolio è specu,
Torumque conturbet profundum,
Nil timet vndiagus phaselus.
Nam Graia pubes per varios sinus
Excurrit, anceps siue periculum,
Seu dura fortunæ molestæ
Indomito subiens labore.
Ausus præaltos nec potuit virum
Armata messis flectere concita,
Nec semper infomnis Draconis
Faucibus eiaculatus ignis;
Quin ferret auratam Aesonides mari
Ab usque Colchis pellem, & Apollinis
Ornatus altâ fronde crines
Exuniis decorarèt Argon.

Jo. Iacobi Cruceolani Mediolanensis.

INDEX CAPITVM

LIB. I.

- Cap. I. **T**Oga : τήβεννος : περιβόλαιον. Vestimenti
genus fuisse rotundum, ac clausum. P. 1
- II. Sigonii opinio refellitur Togam quadratam
consentis. Athenaeus explicatur. 5
- III. Docti Viri opinio de Vestimentis quadratis
expeditur. 6
- IV. Noua opinio de Vestimentis quadratis affer-
tur. Quod inter vulgare pallium, ac Philo-
sophicum discrimen fuerit. 8
- V. Sigonii sententia reiecta consentis Togam se-
micircularem, & apertam fuisse. 11
- VI. Modus gestandi togam. Quid sinus & Umbo.
Quintilianus explicatur. 12
- VII. Brachium toga coninere. Ciceronis locus ex-
plicatur. 22
- IX. Mittere trans pondera dextram. Horatius
explicatur. Cur anno tirocinii brachium to-
ga cohibitum. 24
- IX. Brachium exerere. Cethegi exerci, ac cinctuti.
Horatius, & Lucanus illustrati. 29
- X. Toga caput inuoluere. Caput aperire. 32
- XI. Caput pallio inuoluere : Palliolum : Ciceronis
Scholiastes notatus Petronius explicatur. 36
- XII. An toga cingeretur. Macrobius sententia reie-
cta. Caesaris cinctus. 38
- XIII. Cinctus Romanus. Modus cincturae Caesaris
cur.

- cur notabilis. Dionis interpres notatus. 41
- XIV. Expenduntur scriptores, qui togam cingi solitam docere videntur. Cinctus Gabinus. 43
- XV. Docti viri opinio refutata de cinctu Gabino Catonis cum ius diceret. Tertullianus de pallio explicatus. 47
- XVI. Nullum in toga fibula usum fuisse. Panciroli nō unus error in re vestiaria perstringitur. 51
- XVII. De Toga materia. Lanarum varia genera. Toga pexa, & detrita. 53
- XVIII. Lana coacta. Plinius uno capite non semel correctus, & explicatus. 56
- XIX. Vestis serica. Bombyx Coa, & Assyria. Plinius defensus. 60
- XX. Vestes bōbycinae: sericae: subsericae: multitia. 63
- XXI. Toga color. Candidati. 66
- XXII. Albus color latitiae causa adhibitus. Albati. 69
- XXIII. Pullus color in luctu. Atrati. An idem a matronis usurpatus. 71
- XXIV. Toga mensura. Toga talares. Quintilianus explicatus. 72
- XXV. Togam antiquis temporibus commune vestimentum fuisse tam virorum, quam feminarum. Recinium. Festus emendatus. Toga meretricum gestamen. Ovidius, & Varro explicati. Plebs infima quandoq; togata. Gladiatores in toga producti. 74
- XXVI. Imperatores toguti. 79
- XXVII. Togas in luctu, & calamitate publica depositas.

Index Capitum .

	<i>tas. Quae vestis earum loco sumpta;</i>	81
XXIIX.	<i>Antoga vestis domestica fuerit.</i>	83
XXIX.	<i>Toga in conuiujs adhibita. Toga submissa.</i>	84
XXX.	<i>Vestis coniuualis. Cenatoria. Synthesis.</i>	86
XXXI.	<i>Quale vestimentum fuerit Synthesis. Lipsii sententia examinatur.</i>	88
XXXII.	<i>An extra Urbem toga usus fuerit. Toga etiam in militia.</i>	93
XXXIII.	<i>Quando toga in desuetudinem abierit. Aue togatorum. Patroni togati.</i>	95
XXXIV.	<i>Togas Imperatorum auro non ita totum depositas.</i>	100
XXXV.	<i>Tunicatus populus. Pullatus circulus.</i>	102
XXXVI.	<i>Christi Sacerdotum vestem exteriorem Mis- sorum Sacris adhibitam togam fuisse vide- ri. Panula: Planeta: Casula.</i>	104
XXXVII.	<i>Modum gestandi Casulam diuersum a toga gestatu fuisse. Lineus amictus.</i>	106
XXXIIX.	<i>Planetam, & Casulam etiam extra sacra in communi vestitu fuisse.</i>	109
XXXIX.	<i>Dalmatica. Lacernum byrrhum. Cardinaliū Vestitus. Baronii opinio reiecta.</i>	111

L I B. I I.

Cap. I.	D E Prætecta.	134
II.	De Prætecta Sacerdotum.	135
III.	Prætecta Magistratum. Varii Interpretum errores in uoce περιπέρατος explicanda casti- gantur.	136

Index Capitum.

<u>IV.</u>	An Senatores Prætextati. An Tribuni plebis.	140
<u>V.</u>	De Trabea. Toga <i>φοινικωπύρατος</i> . Halicarnas- seus explicatus.	144
<u>VI.</u>	Scholiastæ Ciceronis error Trabeam cum Pa- ludamento confundentis.	145
<u>VII.</u>	De purpura, & eius generibus. Plinius corre- ctus, & explicatus.	147
<u>VIII.</u>	Toga triumphalis, purpurea, picta, palmata, Capitolina.	152
<u>IX.</u>	Jus togæ triumphalis ad privatos translatum. Purpura summa.	156
<u>X.</u>	De Vestibus holoueris.	158
<u>XI.</u>	Togarum diuersa genera enumerata magis, quàm indicata. Auctorum sententiæ expen- sa. Varro explicatus, & correctus.	160
<u>XII.</u>	Abollam non fuisse togam, aut vestem Sena- toriam. Quid ea fuerit.	164
<u>XIII.</u>	Quod vestimenti genus fuerit Lana. Seruii opinio reiecta.	168

LIB. III.
DE TVNICA.

<u>Cap. I.</u>	T unica. <i>χιτών</i> . Dionis Interpres, & Manutius notati. Maldonati sententiæ reiecta.	172
<u>II.</u>	Tunicas in petitione honorum depositas. An Lynici tunicas gestarint. <i>ἑθὼν. πάρος</i> .	177
<u>III.</u>	Tunica Linea. Paragaudes.	180

Index Capitulum:

- IV. *Ministros conuiuiorum in tunica & ferme lineasolitos ministrare.* 182
- V. *Linea Vestis sacrificantium. Camisia: Camisum: Cotta.* 187
- VI. *Tunica superior. Eius mensura. Talaris probrosa. Propertius, Juuenalis, Cicero explicati.* 190
- VII. *De Cinctu.* 194
- II X. *Tunica Manuleata. Colobia.* 196
- IX. *Dalmatica. Non unus Baronii error notatus.* 199
- X. *De Tunica colore. Non fuisse purpureum. Manutii opinio reiecta.* 203
- XI. *Tunica palmata. Russa. Galbina.* 205
- XII. *De Tunica ornamentis. Latus clauus. Doctissimorum virorum sententia explosa. Quintilianus explicatus.* 206
- XIII. *Laticlauii etiam Senatorum filii. Dionis Jn-terpres notatus.* 210
- XIV. *Angustus clauus. Angusticlauii.* 212
- XV. *Tunica Asemæ. Clauis mappis & linteis assuri. Alia tunica ornamenta.* 215
- XVI. *De Tunica Christi Domini inconsutili. Doctissimi viri opinio reiecta.* 216
- XVII. *De Tunica Muliebri. Stola. Jnstitæ. Segmen-
ta. Plinius explicatus.* 222
- XII X. *Pallium muliebre. Palla. Citharædicus orna-
tus. Palla Gallica.* 231
- XIX. *De Amiculo.* 237
- XX. *Varia muliebrum vestimentorum nomina ex
Plau-*

Index Capicum.

- Plauto recensentur. 238
- XXI. Alia in Plauto, quæ ad muliebrem mundum
pertinent, expenduntur. 245
- XXII. De Variis coloribus muliebris cultus. 249
- XXIII. De Veste Ancillari, & Meretricia. Juvena-
lis, & Ovidius explicati. 252
- XXIV. Vestis seruilis. Lipsii sententia reiecta. Inter-
pres Juuenalis correctus. Fabri opinio ex-
pensa. 256

OCTAVII FERRARII
 DE RE VESTIARIA
 LIBER PRIMVS.
 QUI EST DE TOGA.

Toga: τήβεννος: περιβόλαιον. Vestimenti genus fuisse rotundum, ac clausum. Cap. 1.

TOGA, Romanum tegmen, ipsis Quiritibus longè vetustior scriptoribus perhibetur. Nam circummeasse a Pelasgis ad Lydos, a Lydis ad Romanos auctor est Tertull. de Pallio: & cum Suida Artemidorus eius originem ab Temeno Arcade deducunt, qui ad Ionij maris accolæ nauigans primus eo modo chlamydem induit, a quo indigenæ edocti eadem ratione habitum suum composuere, vestemque Tebennam corrupta voce a Temeno appellarunt. Verba Artemidori sunt lib. 11. cap. 111. prout ea viri doctissimi ad Tertullianum emendarunt. Τα δ' αὐτὰ καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ, ἐδοκίμασεν, ἢν νῦν τήβεννον καλεῖσιν ἀπὸ Τημενοῦ τῆς Ἀρκάδος, ὅς πρῶτος τὴν ἑαυτοῦ χλαμύδα τῆτον περιεβάλετο τὸν τρόπον ἐσπλάσας καὶ τὸν Ἰόνιον κόλπον, καὶ ὑποδεχθεὶς ὑπὸ τῶν ταῦτη κατοικούντων, ἀφ' ἧς μαθόντες καὶ οἱ ἐγχώριοι τοῦ αὐτοῦ ἐσκόπασαντο ἄριστον, καὶ ἐκάλουν τὴν ἐσθῆτα Τημένηον ἐπώνυμον Τημενοῦ τῆς Ἀροντος, ὅθεν δὲ χρόνον παρασθαρὲν τὸ ὄνομα τήβεννος ἐκλήθη. Eadem significat, & vestis Romana, quam nunc Τήβεννον vocant a Temeno Arcade, qui primus suam chlamydem hoc modo circumdedit cum per sinum Ionium nauigasset, & ab his, qui istichabitant susceptus esset, a quo indigenæ edocti eodem modo aptarunt, & vestitum Temenium vocauerunt a Temeno inuicentore, verum secutis temporibus corrupta voce Tebennum appellatus est. Ab hoc igitur Temeno Arcade Τημένηον, mox

A

Τήβεννον

Τήβεννον togam dixere . Hefychius Τήβεννος ἔδος περιβολαίης
 παρὰ Ῥωμαίοις . Vbi doctiffimus Criticorum Περιβόλαιον
 appellat , quemadmodum Artemidorum voce περιβεβλη-
 το vsus est , quod nempe toga , vt dicemus , ita inijscre-
 tur siue circumijceretur , vt totum corpus inuolueret . Ety-
 mologo Τήβεννος dicitur Regium gestamen . Sed si Romani
 Reges excipiantur nullus exterorum Tyrannorum toga vsus
 reperietur , nisi ex dono Pop. Romani , aut eius imitatione .
 Malè itaque ex Polybio apud Athenæum id firmare docti co-
 nantur , qui Antiochum Epiphanem memorat deposito Re-
 gio cultu amictum toga forum circumire solitum . Πολλὰκις
 δὲ καὶ τῷ Βασιλικῇ ἀποθέμενος ἐσθῆτα τήβενναν ἀναλαβὼν περιεβλήθη
 ἀγορὰν . Id enim & præter morem fuisse notat Polybius , &
 ad imitationem Romanorum fecisse subiicit . Καὶ καθίσας ἐπὶ
 τὸν ἐλεφάντινον δίφρον κτλ Τὸ παρὰ Ῥωμαίοις ἔθος .

Togam ergo Romanorum gestamen fuisse nemo est qui
 ignoret : sed quæ eius forma , quodque a Græcanico pallio
 discrimen viri doctiffimi delitigant , nec satis rem expediunt .
 Glossæ Veteres Persij . *Toga est purum pallium forma rotunda
 & fusiore , atque inundante sinu .* Manutius in quæstis Vesti-
 menti genus fuisse censet a summo ad imum clausum nullis
 manicis , quodq; totum corpus tegetet , & inuolueret . Con-
 tra Sigonius in lib. de Iudicijs Togam apertam fuisse conten-
 dit , & quadrat am . Quod Athenæus lib. v. narret Romanos
 in Asia , vt vim Mithridatis effugerent ad Tempa confugisse ,
 & quadratis vestimentis abiectis pallia sumplisse . Ea autem
 quadrata vestimenta fuisse Togas Cicero indicare videtur
 pro Posthumo . *P. Rutilium facilius inquit , necessitatis excusatio
 defendet , qui cum a Mithridate Mytilenis oppressus esset , crudeli-
 tatem Regis in Togatos , vestitus mutatione vitauit . Ergo ille P.
 Rutilius , qui documentum fuit hominibus nostris virtutis , antiqui-
 tatis , prudentiæ , soccos habuit & pallium .* Ex quo colligit Si-
 gonius quadratam togam fuisse , eandemq; apertam ex eo
 contendit , quod Val. Maximus lib. III. de Nafica in Græ-
 chum impeturo facturo loquens ait , *cum lauam manum apertæ
 togæ circumdedisse .*

Nihilominus Togam vestimentum clausum, & rotundum fuisse, quodque vno iniectu corpus inuolueret, multa sunt quæ conuincunt. Primum antiquæ statux, veteresque nummi talem Togæ formam oculis subiiciunt, quæ licet satis id superque comprobent, argumenta tamen non leuia adijcimus. Quod enim primo loco a Manutio afferitur, nullius momenti est, qui existimat ita clausam togam fuisse, vt a summo ad imum nullam scissuram habuerit, & proinde ait, *indecorum visum esse pectus nudum patuisse*. Hoc enim omnino falsum est; Nam licet Togæ vt dicemus rotundæ & per imum ambitum essent conclusæ in superiori tamen ora ad ceruices laxè patuisse necesse est, tum vt dextrum brachium exereretur, tum vt clauī in tunica Equitum, & Senatorum apparerent, vt in statuis togatis videre est. Plutarchus etiam in Coriolano tradit, consueuisse Magistratum petentes sine interiori tunica in forum opertos toga descendere, vt qui cicatrices haberent signa fortitudinis aperirent; quod fieri minime potuisset, si per totum clausa toga fuisset, & ceruicibus adstricta.

Illud ergo potius quod idem Manutius vidit, cum antiquissimi Romanorū vt tradit Gellius l.vii. nullis tunicis vterentur, solisque togis amicti incederent, nisi Togæ a pectore ad ima clausæ fuissent, nihil velando pudori reliquum fuisset: idem dicendum de petitoribus, quos solis togis amictos in campū descendisse tradit ibi Plutarchus, siue vt cicatrices aduerso pectore ostenderent, siue ne pecuniam ad suffragia mercanda tunica occultarent, siue vt supplicarent humilius. Et quamuis cum solas togas Romani induerent etiam campestribus velando pudori succincti essent (quod de Catone tradit Pædianus pro Scauro, quem locum infra examinabimus,) id factum est, non quod toga aperta esset, sed cum sinistro brachio læua eius par subduceretur, ne aliquid Romano pudori deperiret.

Hinc est quod Cæsar infestis coniuuratorum pugionibus petitus togæ sinum sinistra manu ad ima crura deduxit, quod, vt ait Tranquillus, *honestius caderet*: quod frustra fecisset, si

toga fuisset aperta; Obtendit ergo sinum, idest læuam togæ partem brachio subductam demisit ad pedes, ne dum moribundus prolabitur, tunica, quæ tunc ferè ad medium crus pertinebat, nullis etiam tunc fœcinalibus, aut braccis, eas partes denudaret, quæ numquam satis obuellantur. Postremò Quintilianus lib. x. i. cum cultum Oratoris describit, *Sinistrum brachium cò usque allenandum docet* (nempè sub toga clausa latens, nam dextrum supernè exerebatur) *vt quasi normalcm angulum faciat, super quod ora ex toga duplex* (idest hinc indè brachio pendens) *æqualiter sedeat*. Cui hæc non sufficiunt subiectas Togatorum imagines accuratè perlustret, & oculis suis credat. Primum monumentum Romæ extat, idq; accurate delineatum transfudit in Itinerarium suum Abrahamus Ortelius adiecta Inscriptiõne.

Q. FVRFANIO. C. F. NIGRINO.

PROC. FABRORVM.

VIXIT . ANN. XXIV. M. VII.

SEX. FVRFANIVS . TYRANNVS.

FVRFANIAE . FLORAE

CONIVGI . SANCTISSIMAE.

VIXIT . ANN. XXII. M. III.

HER. FVNER. ET AR. FECIT. III. ID. APRIL.

M. AIMILIO . II. ET . MVNATIO . PLANCO . COSS.

Quod indicat hoc monumentum positum Anno ab v. c. dcccxii. primis Augusti temporibus, vt appareat qualis togæ gestandæ modus illo æuo fuerit. Altera statua togata visitur in Atrio Palatij Veneti ad partem dextram Horologij, media inter duas palliatas, quarum altera capiti incumbit, altera pedibus subiecta est. Fortasse Ciceronis: certe Oratoris, quod libelli in dextra indicant, & libellorum theca ad pedes statuæ. At nummos veteres e Cime-lijs Caroli Stephani Littæ Mediolanensis V. C. depromptimus, cuius præclaro nomine operis vestibulum collustrasse iuuat.

Tabula. I. II. III. IV.

Tabula I.

Q FVRFANIO C.F. FVRFANIAE. FLO.
NIGRINO V RAE. CONIVGI.
PROC. FABRORVM SANCTISSIMAE
VIXIT ANN. XXIV M VII VIXIT ANN. XXIII M III
SEX FVRFANIVS. TYRANNVS
HER. FVNER. ET AR. FECIT III IDVS APRIL.
M. AIMILIO II ET MVNATIO. PLANCO. COS.

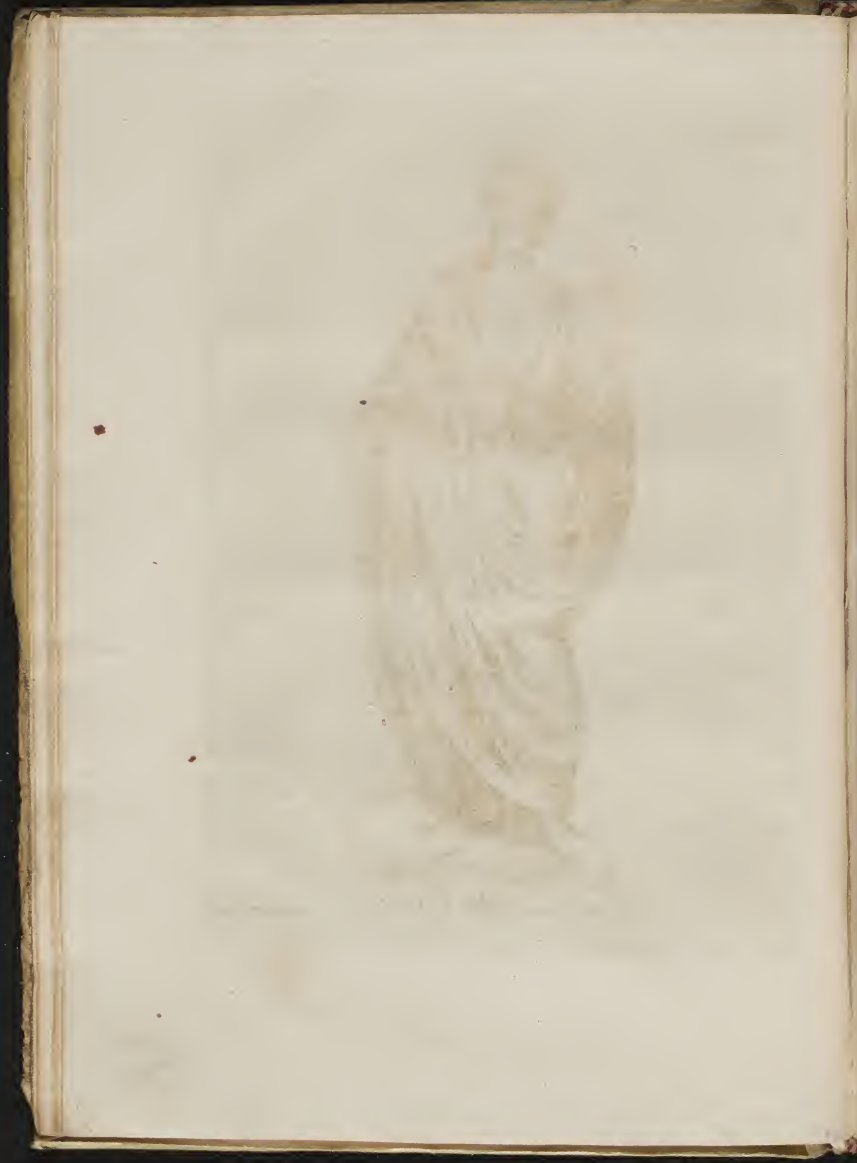

Tabula II.

Romæ in Aedibus Cæsiorum

Jo. Georġ. sculp.

Tabula .III.

To Georg. sculp

Tabula IV.

M. Aurelij.

Plautillæ.

Titi.

Domitiani.

E
M
p
qu
que
na
ma
mul
tibi
Gis
Ath
do
riam
fci
op
ig
ii
muta
inda
verte
aly
fam
& u
qu
re
de
ve

*Signonij opinio refellitur Togam quadratam censentis .
Athenaus explicatur. Cap. 11.*

EX his quæ suprà adduximus satis liquidò apparet, Togam vestimentum fuisse clausum, & rotundum. Nam Marcelli Donati opinio censentis partim quadratum esse, partim circulare, vt mitissimè dicam ridicula est. Sed fuisse quadratum ex Athenæi loco laudato Sigonius contendit, quod ante notauerat Victorius lib. xi x. Variarum. Vbi Athenæus sequitiam Mithridatis in togatos commemorans, ait Romanos ab ipso oppressos in Asia quam occupauit, aut ad simulachra Deum confugiendo, aut quadratis vestimentis abiectis ad pallia redeundo, antiquasque patrias iam relictas ab ipsis agnoscendo vitam conseruasse. Sed diligentius Athenæi locum expendenti mihi manifesto apparet, non modo interpretem Dalechampium, sed summos viros Victorium, ac Sigonium aliquid humani passos esse; Verba Græci scriptoris hæc sunt. *Τῶν δὲ ἄλλων Ῥωμαίων οἱ μὲν θεῶν ἀγάλμασι προσωπεῖσι πῶσσι, οἱ δὲ λοιποὶ μεταμορφοσάμενοι τετραγῶνα ἱμάτια τὰς ἐξ ἀρχῆς πατρίδας πάλιν ὀνομάζουσι.* Quæ sic verterunt docti viri. *Romanorum quidem alij ad simulachra Deum confugerunt: alij mutata veste quadrata patriam quam principio gestabant nunc rursus induunt.* Perperam & contraria planè sententia. Sic enim vertenda erant. *Alij quidem ad simulachra Deum confugerunt: alij togam vestimentis quadratis mutant: siue, deposita toga pallia sumentes priorem quisque patriam fatentur.* Nam *μεταμορφοσάμενοι*, & *μεταμορφιάσασθαι* est vestibus exutum alias induere, ita *μεταμορφιάσαι τετραγῶνα ἱμάτια* est deposita priori veste, idest, toga, quadratum pallium induere. Lucian. *τὴν πορφύριδα μεταμορφοσάμενος, reliκτῷ pallio philosophico, purpuram induar.* Et Socrates lib. 111. cap. xxiv. Hist. Ecclesiast. *οἱ τε τριβωνοφόροι τοὺς τρίβωνας ἀπέλιθοντο, καὶ εἰς τὸ κοινὸν χῆμα μετμορφοσάμενοι.* Loquitur de Philosophis qui extincto Iuliano deposito tribonio communem habitum resumpsere. Ergo *μεταμορφοσάμενοι τετραγῶνα ἱμάτια* est, mutant togas quadratis pallijs, siue quadrata vestimenta resumentes, & vt ita dicam, mutant ro-

runda quadratis, siue vt simplicius, quadrata vestimenta induentes. Idque miror a Magno Casaubono pretermisum, cum tamen vltimorum verborum ἐξ παξίδας veram interpretationem solus attulerit, priorem quisque patriam fatentes; (scilicet vestitu,) nec omiserit notare, Τεξάγωνα ἰμάτια esse Græcorum, non Romanorum, adductis in id Appiani verbis ciuil. lib.v. ἀφέλθων ἡ ἰδιώτικω αἰθρῆς ἐξ ἡγεμονίας, καὶ χήμα τεξάγωνον ἔχων καὶ ὑπόδημα Ἀττικόν. *Simplicitatem vero priuati hominis rursus ex ducatu, & habitum quadratum habens, & calceamenta Attica.*

*Docti Viri opinio de Vestimentis quadratis
expenditur. Cap. III.*

AThenæi locus monet me, vt de vestimentis quadratis aliquid adijciam: quia quid ea fuerint, inter eruditos minimè conuenire video. Vir doctissimus in Notis ad Terull. Pallium per hoc rectè Togam a Græcorum pallio distinguit, quod illa clausa, & rotunda, hoc apertum, & quadratum fuerit. Vestimentum autem omne apertum quadratum intelligi vult, quod nempe quatuor angulos habuerit; Angulos vocat extremam vestis partem vbi aperta est, quæ in acumen desinit, vt scilicet duo anguli in ima ora vestis, duo in summa fuerint, qualia nunc vulgo pallia gestantur. Tale non modo Græcorum pallium fuisse, sed & matronarum pal-las, virorùmque Chlamydes, ac Romana paludamenta.

Hanc opinionem nititur conuellere Kercoetius, neque tamen quid vestimenta quadrata fuerint exponit. Eidem opinioni ne ipse adhærescam, illud in causa est, quod adduci non possum vt credam, omne pallium, seu vestimentum apertum fuisse quadratum. Frustra enim quadrati pallij mentio apud scriptores extaret, si omne pallium hac forma fuisset. Nam præter Festi locum de Ricinio allatum a Kercoetio: Petronius. *mox incincta quadrato pallio cucumam ingentē foco apposuit.* Quo loco interpretes nihil sani afferunt. Si pallium omne tam virorum, quam mulierum quadratum fuit & aper-

tum

tum Enothea more reliquarum quadratum pallium habere debuit : satis ergo fuisset dicere pallio incinctam fuisse, si omne pallium quadratum fuit, quemadmodum, & frustra quis toga rotunda indutus diceretur cum omnes togæ tales essent ; Sane pallas, idest vestem superiorem mulierum, quæ & pallium dicebatur, apertas fuisse si nihil aliud veteres statuxerunt ostendunt . Si ergo omne vestimentum apertum etiam quadratum fuit pallium muliebri quod apertum erat, etiam quadratum fuisse necesse est . Duo ergo notasse videtur Petronius, quod pallio cinctæ esset, cum tamen pallium non cingeretur ; deinde, quod quadrato, & fortasse sacrorum quæ parabat peculiari . Sanè veteres omne vestimenti genus pallium dixere, quam apertum, tam clausum, vt toga *pallium rotundum* Isidoro dicatur, nihilominus propriè ac simpliciter communique loquendi vsu pallium accipitur pro Græco indumento, vt a toga distinguitur . Hinc *transire a toga ad pallium, & palliatum incedere* : vt quoties quadrati pallij mentio incidit, non pro vt a pallio rotundo, idest toga distinguitur accipiendum sit, sed a pallio quod minime quadratum fuit . Sagum etiam vestimentum apertum fuisse constat, quare horum sententia & quadratum . Atqui Isidorus lib. xix. c. xxi. l. Linna Gallorum vestes saga quadra appellat : frustra, si talia omnia saga fuissent . Idem cap. xxiv. *Sagum autem Gallicum nomen est : dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, vel quadruplex esset* . Et cap. xxv. *Palla est quadrum pallium muliebris vestis* . Ac ne quis hoc positum ad distinctionem stolæ, siue cycladis putet, quæ rotunda, hæ tunicæ fuere non pallia . Si ergo omnia pallia aperta quadrata, satis fuisset pallam pallium appellare, illico enim quadratum intelligeretur .

Pallia quæ a nobis gestantur, quadrata esse contendunt, sed si formam eorum attendamus, non tam quadrata, quam semi rotunda apparebunt, & si qua parte patent consuantur, rotunda efficiuntur vt si quis cycladem muliebrem in anteriori parte discindat istorum sententia ex rotunda quadratam efficiet, & cum liberit refinget rotundam . Præterea si omnia

omnia pallia fuere quadrata, quod inter vulgare pallium, & philosophicum discrimen fuit? Nam distincta fuisse, non est dubitandum: & præcipuum Philosophiæ insigne cum pera, ac barba pallium olim fuit. Non enim sola materiæ vilitate, aut colore distinguebatur, quod philosophicum tribonium rude, ac detritum palliastrum esset, & fermè pullum, alioqui pauperes ac plebei, & quicumque exoleto pallio incessisset, pro philosopho habitus fuisset; Forma ergo, non materiæ vilitas, aut color vestimenta distinguit: atqui forma eadem omnino fuisset, si omnia pallia quadrata fingamus.

Novæ opinio de vestimentis quadratis affertur. Quod inter vulgare pallium, ac Philosophicum discrimen fuerit. Cap. IV.

VT igitur & ipse quod sentio expromam, vestimenta quadrata illa tantum fuere, quæ ex duabus plagulis confecta erant, quarum utraque quadrata erat, hoc est, quatuor angulos habebat, fibula autem in humeris necessebatur, atque ita hinc inde a lateribus aperta quales Diaconorum sacris operantium vestes visuntur. Tales veterum Carthaginensium tunicas fuisse Tertullianus tradit & *quadrangulas* appellat, non quod in medio aperta essent, alioqui vel corpus renudassent, vel alijs interioribus tunicis iniecta fuissent, sed quod ex duabus quadratis partibus confecta, & a lateribus aperta (non quales ætate Tertulliani gerebantur rotunda & clausa) quadrata iustitia starent, id est æquali utriusque plagæ ora, nec cingulo inæqualiter suspensa, ut rectè doctis observatum.

Quare non aliud discrimen inter vulgare pallium ac philosophicum fuisse videtur, quam quod vulgare quadratum fuit, quod ex duabus plagulis confectum fibula in humeris necessebatur: at Philosophicum fufius, ac semirotondum ad instar nostri, quod nempe & reijci in humerum poterat, & duplicari totumque corpus inuoluere, quod a Cynicis fiebat, licet sola materia diuersum pallium reliqui Philosophi gestarent

rent, & ideo Iuuenalis dixit Cynica dogmata *Stoicis sola tunica distantia*. Nam in pallio conueniebant: tunicati Stoici, Cynici *ἀσφροες*, vt iisdem obseruarunt. In hoc autem pallio Philosophico opus fibula non fuit, alioqui nec reijci in humerum, nec duplicari potuisset, vulgare pallium quadratum, quod infibulatum nec reijciebatur in humerum, nec duplicabatur. Tales, aut non omnino dissimiles lacernæ, ac chlamydes Romanorum fuerunt, quadratæ nempe, & a latere apertæ, licet breuiiores & vt plurimum non totam partem anteriorem operirent. Et ideo a veteri Interprete Persij lacernæ, ac pænulæ pallia dicuntur ad ilud. *Scis comitem horridulum trita donare lacerna. Scis (inquit) birrum atritum comiti condonare. Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites velabantur. Penula, pallium cum fimbrijs longis.*

Coniecturam nostram, quod vulgare pallium ita quadratum fuerit, vt quatuor in imo angulos habuerit, & propterea ex duabus partibus confectum quales Diaconorum vestes, illud iuuat, quod similia Iudæorum, ac Græcorum pallia docti tradiderunt. Atqui pallium Iudaicum quatuor in imo angulos habuit. In illis enim ex Dei præcepto fimbrias & vittas hyacinthinas gestabant. Num. xv. *Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum ponentes in ijs vittas hyacinthinas, quas cum viderint recordentur omnium mandatorum Domini.* Eas fimbrias etiam Christû Dominum gestasse verisimile doctis videtur, quod *uenerat legem non soluere, sed adimplere.* Gestari has hodie a Iudæis docet Serrarius, cuius narratio nostram de quadratis vestimentis sententiam maxime confirmat. *Exiguam enim vestem habere eos tradit, gentis characterem, & insigne, quæ quadrata sit & dorsum pectusque tegat, a lateribus aperta, vt cilicia quadam esse solent. Ex imis quatuor vesticule huius angulis pendere chordulas totidem, in quarum singulis nodi quinque ad quinque Moysis librorum, vt dicitur, memoriam.* Præterea Epiphanius hæresi XV. cuius locum attulit Kercoetius, ait *in scribarum pallio quatuor angulos fuisse, a quibus mala Pænica penderent, quæ certè in imis angulis fuisse, & non ad ceruicem, nam in veste pariter Pontificali in*

ima ora mala Punica appensa erant. Verba Epiphaniij sunt :
 πόλις ἡδὲ τίνος ἐστὶ τὰ τεύχεα ἡσπέρυια τοῦ ἑλλήνων ἕκαστος ἔχειν.
 Ex quo tamen male colligit Kercoetius, ideo pallium illud
 Græcanici diffimile fuisse, quod ad latera scissum & apertum fuerit: nam non aliter quadratum esse potuit, & quatuor angulos habere.

Scio posse hic mihi pallium obijci, quod veteres Carthaginenses gestasse auctor est Tertullianus, quod quadrangulum fuisse, & ab utroque laterum regeſtum idem scribit; Sed non eiusdem formæ fuisse omne quadratum pallium illud argumento est, quod subiicit Tertullianus, id pallium a tate sua penes solos Aesculapij sacerdotes permanſisse; *Inſtar eius hodie Aesculapio iam veſtro ſacerdotium eſt.* Soli ergo Sacerdotes Aesculapij vetus pallium geſtabant id temporis, & tamen etiam ipſe Tertullianus & quicumque aſtერიorem ſapientiam ſectabantur pallium tunc induebant, & quidem quadrangulum: non igitur eiusdem omnino generis fuere cuncta pallia quadrata. Si enim pallium illud idem cum vetere fuiſſet, fruſtra peculiare Aſclepiadarum geſtamen dixiſſet Tertullianus. Diuerſum vetus pallium fuit, quod quomodo fibula in humeris adſtriſtum ab utroque latere regeri poſſet, difficile eſt explicare.

Nec facile expediri poteſt, quod aiunt, Chriſti Domini pallium apertum fuiſſe, & quadratum Philoſophici inſtar ex cuius quatuor angulis quatuor partes milites feciſſe; Nam ſi pallium illud vulgariſis noſtri ſimile fuit, ut quatuor partes fierent decuſſatim & per quadras ſcindi debuit, atque ita laceratum fuiſſet magis, quam diuiſum. Quamquam ſi pallium illud quadratum fuit, ut ſupra explicauimus, quomodo tamen in quatuor partes diuidi potuerit, haud facile dixerim, quærant doctiores, nos fortaiſſe aliquid inſra cum de tunica inconfuſili curatius diſputabimus.

Et hæc de veſtimentis quadratis paulo vberius dicta ſint in re obſcuriſſima, ſi cui tamen altera opinio magis aridet, eam per me ſequatur licet.

Sigonij sententia reiecta censentis Togam semicircularem, & apertam fuisse. Cap. V.

M Arcellum Donatum supra reprehendimus, quod Togam partim quadratam, partim circularem statuerit; non minor Sigonij inconstantia, qui postquam vestimentum quadratum esse dixit, semicirculare facit, quod Dionys. Halicarnasæus Togam ἡμικύκλιον τῶν γυναικῶν. *Figura semicircularem fuisse scribat*: atque ex hoc contendit Sigonius apertam fuisse, quod non aliter semicircularis esse posset. Verum non quod aperta esset sed quod orbem absolutum non faceret, ut muliebres cyclades, ideo semicircularis dicta est, quemadmodum doctissimus Salmasius obseruat. Tota quidem in imo commissa erat, & clausa, sed circulum integrum, & perfectum non efficiebat, quia laciniosa circa imas oras, non æqualiter, nec perfectè rotunda, ut in statuis togatis videre est. Dicitur etiam posset, quod licet plane rotunda esset, nihilominus brachio subducta semicircularis efficeretur ea scilicet parte, qua subducebatur.

Neque tamen ex eo apertam fuisse togam dicendum est, etiam si Val. Maximus tradat Scipionem Nasicam cum Gracchum interfectorus esset *leuam manum aperta toga circumdixisse, sublataque dextra proclamasse*. Nam si quis modum gestandæ togæ, quem infra dabimus, attendat, facile quid sit aperta toga intelliget. Quippe cum læua eius pars siue lacinia subiecto læuo brachio eleuaretur, & contraheretur in sinum, ea parte toga aperta videbatur, quod nempe lacinia hinc inde brachio dependeret, ac, veluti diuideretur, & aperiretur. Velleius de eodem loquens. l. 2. *Scipio Nascia circumdata læuo brachio togæ lacinia in Gracchum irruit*. Eas ergo lacinia partes hinc inde pendentes inuoluit brachio Nascia, ut eo veluti scuto vteretur, quod in repentina pugna vsitatum; siue etiam ne fufum, ac fluens vestimentum pugnantem impediret. *Leuam involuere toga*, Quintilianus dixit l. xi. *idque penè furiosum esse*. Plutarchus

in Graccho de eodem Nasica . *Lacinia togæ super caput posita in Capitolium ire pergit, alij post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt* . Idem tradit, Appianus l. 1. ciuiliū . καὶ τὸ κράσπεδον ἱματίου ἐς τὴν κεφαλὴν περισύρατο . Vbi non recte interpres *togæ Laciniam reiecit in humerum & caput* . Non enim reiecit Piso laciniam in humerum, sed ab imo contractam siue adductam capiti imposuit quod ait Plut. loco paulo supra adducto . τὸ κράσπεδον τῆς ἱματίου θέμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς . Cur autem hoc fecerit addit Appianus . *Sive multitudinem ad se hoc signo contrahens, siue pugne velut tesseram proferens, siue reuerentia Deorum sua coepta obtegens* . Sed verifimilius est id egisse vt leuior, & expeditior in ea pugna esset . Idem Appian. lib. 11. de Cæsaris interfectoꝝ . *Percussores autem voluerant aliquid in senatu dicere, sed quum nemo ibi maneret τὰ ἱματία ταῖς λαυαῖς ὡσπερ ἀπίδας περιτλάζαντες togam leua impliantes ad instar chypei cruentos gladios, tenentes vociferabantur* .

Contorta toga dixit auctor ad Herennium l. 1v. *contorta toga cum pluribus alijs ire celeriter cepit* . Et Pacuius Hermiona . *Curruū liquit, chlamyde contorta astu clupeat brachium* . Liu. l. xxv. *Paludamento circum laeuum brachium intortō, nam ne scuta quedam, secum extulerant in hostes impetum fecit* . Petronius . *Idem ego ex altera parte feci & intorto circa brachium pallio composui ad præliandum gradum* .

Alia res fuit togam in collum conijcere quod fiebat cum expeditiores esse vellent . Plutarch. in Poplicola de ijs qui in domum Aquiliorum venerant vt literas coniurationis deprehenderent . *Reuersi domum Aquilij nitabantur literas auferre . Hi verò repugnabant, καὶ τὰ ἱματία περικαλλόντες αὐτῶν τοῖς ἔαχόλοις, & coniecta in collum toga impulsī, atq; impellentes in forum pertraxerunt* .

Modus gestandi togam . Quid sinus & umbo . Quinilianus explicauit . Cap. VI.

Togam vestimentum fuisse clausum, ac rotundum, quodque vno coniectu totum corpus inuolueret & vtrumque brachium operiret, non est dubitandum . Communis

munis autem eius gestandae modus fuit, quemadmodum togatae statuae demonstrant, ut dextrum brachium quae parte ad ceruices patuisse diximus, exereretur: & ita quidem, ut antiquissimis temporibus manus tantum usque ad cubitum porrigeretur, postea totum brachium humerusque extaret. Sinistrum autem brachium non poterat per eundem hiatum exeri (alioqui toga ex humeris prolapsa ad pedes decidisset) sed sub ipsa toga extensum, extremam ipsius oram quae & *lacinia* dicebatur, in rugas, plicasque contractam subducebat ad pectus laeva manu extante. Quintilianus l. xi. *Sinistrum brachium eo usque allenandum est, ut quasi normalem illum angulum efficiat; Super quod ora ex toga duplex aequaliter sedeat.* Togae ora subiecto brachio subducta speciem normae referebat, siue regulae, fabrilis nempe instrumenti ad quod omnia exigunt; super quod brachium, ait idem, *ora ex toga duplex aequaliter sedeat*; hoc est lacinia togae veluti brachio diuisa, aequis partibus contineatur, nec altera longior, aut breuior deformiter cadat. Rugas eas & plicas tam quae superne a ceruice cadentes exerto brachio dextro colligebantur ad pectus, quam quae in ima ora sinistro brachio subductae contrahebantur veteres *sinum toga* dixere. Vir summus ad Tertullianum de pallio, Sinum in toga nihil aliud fuisse contendit quam laciniam togae, quae sub humero dextro missa ad humerum laeuum recurrebat; & oblique tamquam baltheus ducebatur. Sed Quintilianus, ut ipse quoque non ignorat, duplicem togae sinum facit, neque tamen quis alter sinus ille fuerit, explicat. Verba Quintiliani sunt eodem libro. *Sinus decentissimus, si aliquando supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus, nec fluat, nec strangulet.* Sinus igitur duplex fuit: alter inferior, qui nempe ex lacinia togae sinistro brachio contracta formabatur, ita tamen ut ima ora infra ipsum caderet, qui decentissimus Quintiliano dicitur. De hoc inferiori sinu capiendus est Suetonius in Caesare. *Vt animaduertit undique se strictis pugionibus peti toga caput obvoluit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit quo honestius caderet,*

deret, etiam inferiori corporis parte velata. alter de quo diximus, ex lacinia superiori togæ, quæ porrecto brachio dextro deiecta ad pectus, & in rugas complicata, obliquè sub dextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat. Factum Cæsaris narrat Val. Maximus l. iv. c. v. *Ne tribus quidem inquit, & viginti vulneribus, quin verecundia obsequeretur abstereri potuit, si quidem utraq; togam manu demisit ut inferior pars corporis recta collaberetur.* Utraq; manu, sinistra scilicet subductum sinum cadere sinens, dextra eundem ad crura deducens. Quod Appianus expressit *Τὸ ἡμᾶτιον περιμάλυψαδαί, καὶ περιεὶν ὀχνημένως.* De sinu togæ inferiori capiendus etiam Liuius lib. xxi. de legatis Romanorum bellum Carthagini indicentibus. *Tum Romanus sinu ex toga facto Hic inquit vobis bellum, & pacem portamus: vram placet sumite: sub hanc vocem haud minus ferociter, Daret utrum vellet succlamatum est, & quum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset: accipere se omnes responderunt.* Quod nihil aliud fuit quam togæ laciniam læuo brachio subductam dextra manu expandere, & veluti gremium formare. *Τὸν κόλπον ὀπιδύκυσσας* ait Appianus rem eandem narrans.

De eodem sinu capiendus Plutarchus in Romulo qui narrat rapiendarum Sabinarum hoc signum constitutum fuisse *ἔχανεσάντα τὴν ἀλεργίδα πύξαι, καὶ περιβαλλέσθαι πάλιν.* Sedebat Romulus toga purpurea amictus vt idē narrat. Signum ergo rei aggrediendæ erat, vt surgens ipse togam purpuream in sinum contraheret, ac rursus demitteret, siue explicaret. At sinus superior vt dicebamus ex summa togæ ora fiebat quæ exerto brachio deiecta ad pectus complicabatur in rugas, atque oblique subdextro brachio ad læuum humerum ad instar balthei currebat. Qui proprie sinus, & qua parte sinistram pectoris partem cum humero velabat inter ipsum & tunicam multa recondebantur. Plutarchus in Romulo tradit, cum ille inter homines apparere desisset creditum a Patribus discerptum fuisse in aede Vulcaniartusque laniatos *ἑιστὸν κόλπον* intra togæ sinum conditos inde clatos. Arma etiam eodem sinu occultata. Suet. Octauio cap.

cap. xxxv. Cordus Crematius scribit ne admiffum quidem tunc quent
quam Senatorum nisi solum, & pratentato sinu. Ita apud Lium,
lib. xxiii. Perolla Campanus toga reiecta ab humero latus succin-
ctum gladio nudat. Deiecta scilicet toga ab humero sinistro
latens intra sinum gladium ostendit. Seneca de clemen-
tia lib. i. ix. *Iam pugiones in sinu amicorum absconderat.*

Ceterum maior minorue sinus erat prout strictior, laxior-
ue toga esset. Ita Quintilianus antiquissimis Romanorum
nullos sinus fuisse tradit, quod brachium toga contineret.
subijcit. *Perquam breues post illos fuerunt:* scilicet postquam
brachium exeri cepit, angustis togis, ac corpore adstrictis.
At ætate Augusti, & deinceps laxis, fufisq; togis maiores,
& fufiores sinus, altiufq; cadentes in usu esse ceperunt, vt
in veteribus nummis apparet, vbi videre est longiores, ac
breuiore sinus prout laxior, strictiorq; toga erat. In num-
mo Aurelij Diuorū Fratrum togæ breuissimus cernitur vix pe-
ctus excedens. At in nummo Titi Vesp. Togæ sinus vl-
tra genua cadens: vt & in nummo Plautillæ. Vide Tabulam
quartam. Tibullus eleg. vii. lib. i.

*Tunc procul abstitis quisquis colit arte capillos,
Effluit effuso cui toga laxa sinu.*

In veteribus libris *lapsa* legitur nec male, nam sinus efflue-
bat cum pars togæ superior labebatur, siue cadebat inpectus.
Magis tamen placet Turnebi coniectura legentis *laxa*. Nam
laxa toga sinus laxior effluebat. Quod vero addit: *Qui laxius*
cingebantur, neque togam arcto satis nodo adstringebant
delicatos habitos fuisse, de togæ cinctura falli eum infra
ostendemus. Ouidius etiam de remedio. lib. ii.

Nec compone comas cum sis venturus ad illam

Nec toga sit laxo conspicienda sinu.

Iterum Tibullus eleg. ix.

Nunc si clausa mea est: si copia nulla videndi

Me miserum laxam quid inuat esse togam?

Quare togæ honestiorum non ita laxæ erant, sicut neque
nimis angustæ. Sueton. Augusto cap. lxxii. *Togis usus est ne-
que restrictis, neque fufis; clauo nec lato, nec angusto.*

At

At tenuiorum togæ adstrictæ, quæ togulæ Martiali lib. iij.
Ignosces togulam Posthume pluris emo.
 Horatius. lib. i. epist. xix.

*Stultitiam patiuntur opes, tibi paruula res est
 Arcta decet sanum comitem toga.*

Vbi nugatur Acron. *Habebant inquit Patres pro qualitate
 opum togas, quæ erant bis ter vlnarum, idest quinque.* Innuit enim
 quod Horatius in epodis Od. iij. de Mæna Pompeij liberto.

*Vides ne sacram metiente te viam
 Cum bis ter vlnarum toga,
 Vt ora vertat huc & huc euntium
 Liberrima indignatio?*

De angusta toga alter Horatij locus criticis vexatus lib.
 i. epist. xx.

*Quid si vultu toruo ferus & pede nudo
 Exiguæque togæ simulet textore Catonem.*

Quod satis durum videtur simulare textore Catonem exigua togæ, vt sit metonymia id quod fit, pro eo, qui facit vt ait Prophyrio, quasi textoris opus esset maiores, vel minores togas conficere, atque ita totæ, idest vtraque pars a textore conficeretur. Quod vix fieri potuisse videtur. Quare alij *resquore* reposuerunt, idest squalore, & asperitate, quod resquæ, siue resca loca sint inculta & aspera vt notat Turnebus lib. xvi i. qui tamen Lambino & veteribus assentitur qui *textore* defendunt. Quare textoris vox referenda erit non ad togam exiguam, sed ad materiam rudem scilicet, crassamque, & vili textura, filoque soloci confectam. Nam Lucanus de eiusdem Catonis toga loquens ait.

*. . . pretiosaque vestis
 Hirtam membra super Romani more Quiritis
 Induxisse togam.*

Vbi more *Quiritis* non est more veterum Romanorum vt volunt Interpretes, nam & posteri Quirites, & ipse Cato, sed Quiris pro quolibet ex populo, idest plebeia vulgariq; toga confecto, & angustâ, rudique textura confectâ.

Ex togæ quidem redundantia in fortuitas rugas tam in
 sum.

summo, quàm in imo contracta sinus efficiebatur. Ceterum quoties illæ rugæ arte cogerentur, & nodo constrictæ, vt de toga Hortensij tradit Macrobius, contabularentur, eum *umbonem* vocatum fuisse idem vir magnus ad Tertull. docuit, quem tamen a sinu distinctum fuisse vult, vt inde inciperet sinus, vbi umbo desineret, & ipsum veluti umbonem ambiret. Ea mens Tertulliani est. *Adeo nec artifice neesse est, qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat intilias, totumque contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus adsignet. Mox. recognito rursus umbone, & si quid exorbitauit reformato, partem quidem de lauo promittat, ambitum vero eius, ex quo sinus nascitur, iam deficientibus tabulis retrahat a scapulis, & exclusa dextera in leuam adhuc congerat, cum alio pariter tabulato in terga deuoto.* Umbo iste Tertulliani haud dubie a sinu distinctus, centrum nempe & nodus artifex coeuntium plicarum, vt vir ille doctissimus explicat. Ceterum non semper umbonem arte coactum fuisse docet Persius, qui de communi toga virili loquens ait.

— *totaque impune suburra*

Permisi sparsisse oculos iam candidus umbo.

Quem quidem eundem cum sinu fuisse crediderim, cum nihil aliud esset, quàm fortuitæ rugæ ad instar umbonis protuberantes, eumque sinum fuisse supra ostendimus. Quamquam quæ de forcipibus, nodoque artifice a Tertulliano, & Macrobio produntur mihi ficta videntur, cum nullus alius veterum huius rei meminerit. Quidquid sit, in togis communibus si nihil aliud sinus fuit, quam lacinia contracta in rugas, plicasque fortuitò congestas, adscribere eos oportebit, quid aliud præterea umbo fuerit, quem nos non aliud fuisse statuimus, quam rugarum in rotundum, & veluti in umbonem contractionem, eundemque sinum fuisse contendimus. Nam doctissimus Manutius errat probè cum scribit, *sinus, qui ætate Quintiliani in usu erant, non attexi, sed insui, vel appendi togis consueuissent.* Primò enim ijdem semper sinus in toga fuere; Quintilianus non tradit, sinus veterum diuersos fuisse, sed apud veteres nullos fuisse, posterioribus per quam breues,

quod nempe brachium veſte continebatur, atque ita nullus ſuperior ſinus efficiebatur, quem ex porrecto brachio factum diximus. Deinde ſi nihil aliud fuit ſinus, quam contractio, & corrugatio togæ ad pectus, quomodo tamquam res diuerſa ad ſui, vel appendi togæ potuit?

Ceterum Quintilianus cum duplicem ſinum faciat, *inferiorem decentiſſimum fore tradit, ſi aliquanto ſupra imam togam fuerit*, id eſt, ſi extrema pars togæ cum ſinu non inuoluatur, ſed ſoluta paulo infra rugas cadat. At ſinum qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum obliquè ducitur velut baltheus, *nec ſtrangulet*, inquit, id eſt non ita ceruicibus adſtringatur ut præfocet, *nec fluat*, ne nimis laxus ſit. Hoc autem ex ſtrictiore, aut laxiore togæ ora, quæ collum ambiabat, petebatur. Addit Quintilianus; *Pars togæ, quæ poſtea imponitur, ſit inferior; nam ita, & ſedet melius, & continetur*. Sinus ſcilicet inferior non iniiciatur priori, ſed in ipſo brachio reſideat alioqui deſluet, nec ſatis contineri poterit. Tùm ſubdit idem, *ſinum iniiciendum humero cuius extremam oram reiçiſſe, non indecens eſſe; Neque tamen cum toto iugulo humerum operiendum eſſe: alioquin fore, ut amiçtus fiat anguſtus, & dignitas, quæ eſt in latitudine peçtoris perdatur*. Hanc autem amiçtus obſervationem initio dicendi eſſe vult, procedente verò actu ſinum ab humero rectè velut ſponte delabi, & cum ad argumenta, ac locos ventum eſt, reiçere a ſiniſtro togam, deiçere etiam ſi hereat ſinum, convenire. Ceterum ut leuam inuoluere toga, & incingi penè furioſum eſſe, ſinum vero in dextrum ab imo reiçere ſolutum, ac delicatum, ita nihil impedire quominus laxior ſinus ſiniſtro brachio ſubiçiat. Hæc ex Quintiliano fuſius paulò adduximus, quod totam veteris amiçtus Oratorij rationem, togæque, ac ſinus explicarent, & quod locus is ſanè perobſcurus eſſet, nec illo explicando multum tudanſ magnus Turnebus hilum profeciſſet.

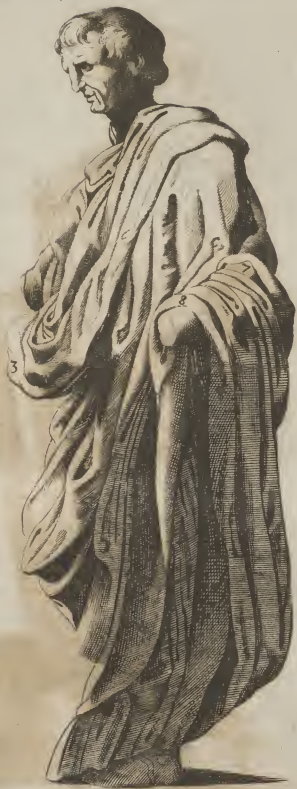
Cum hæc publici iuris facta eſſent beneficio patui mei V. C. venere tandem in manus Doçtiſſimi Rubenij Eleçta multum quæſita, ex quibus Iconiſmum Statuæ togatæ hac noua editione adijci curauimus, quo res tota clarius ſub aspectû caderet, adſcriptis etiam denuo Quintiliani verbis, quæ numeris ſuis ad vnam quamque togæ partem reſponderent.

TABVLA V.
Pars I.

Jo. Georj. sculps.

TAB. V.
PART. II.

Jo Georg sculpit

TAB. V.
Part. III.

Jo. Georg. sculp.

1. Sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certè sit inferior. 2. Ille qui sub humero dextro ad sinistram obliq; ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat. 3. Pars togæ, quæ postea imponitur sit inferior: nam ita, & sedet melius, & continetur. 4. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat. 5. Tum sinus injiciendus humero cuius extremam oram reieciisse non dedecet. 6. Operiri autè humerum cum toto iugulo non oportet: alioqui amictus fiet angustus, & dignitatem, quæ est in latitudine pectus perdet. 7. Sinistrum brachium consueque alleuandum est, ut quasinormalem illum angulum faciat. 8. Super quod ora ex toga duplex equaliter sedeat.

In numero tamen quinto assentiri Rubenio non possum, qui sinum humero injiciendum eum intelligit qui a dextro humero in tergum cadit. Nam togæ partem, quæ in tergo erat nemo sinum dixerit, qui tantum ad pectus, neque ille dextro humero injiciebatur, qui exertus, & togâ liber. Sinus ergo pars togæ superior, quæ in sinistro humero, qui cum sæpe in pectus deflueret rejiciebatur, & humero restituebatur. Plura de hoc in epistola ad Cl. Gronovium disputauimus quæ ad libri huius calcem adiecta est.

Brachium toga continere. Ciceronis locus explicatus. Cap. VII.

Qua parte ad pectus toga patebat dextrum brachium exerebatur. Et veteres quidem teste Quintiliano non exerebant, atque ideo tunc aut nulli, aut per breues sinus fuere: post ea tempora non brachium modo, sed totus humerus exerebatur. Nec aliud intellexisse Plutarchum existimo, cum ait, C. Gracchum primum Romanorum per pulpitem ambulasse, & togam ab humero detraxisse. *ὡς τὲ καὶ ἀνεργασῆν τοῦ πρὸ ἑνὴς χεῖρα βέλτοτα κοσμίως, τοῦ ἢ Ρωμαίων πρῶτον ἐπὶ τῷ βήματος περιτάτο τε γηῖσασθαι, καὶ περιτάσσει τὸν Τιβέριον ἐξ ὅμου.* Fuit tamen tempus cum more veterum brachium toga contineretur. Cicero pro Coelio. *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cobibendum brachium toga constitutus, & ut*
exerci-

exercitatione, ludoque campestri tunica uteremur, eademque erat, se statim mereri stipendia ceperamus castrensis ratio, & militaris. Ad quem locum mirè nugantur interpretes, quos non moror. Postremus enarrator, qui tertium volumen Orationum fusè explicauit, inde peti discrimen inter togam, & pallium putat, quòd in togâ dextra libera, & expedita esset, pallium autem vtramque manum inuolueret, ita tamen vt dextra cum opus esset posset expediti, idque adductis Tertulliani verbis stabilire nititur. Sed etiam toga ita vtrumque brachium cohibebat, vt tamen dextra exeri posset, & pallium, præcipuè Cynicum humerum cum brachio excludebat vt toga: commune vero vt diximus, ita apertum erat, vt fibula ceruicibus adstrictum liberum dextræ aditum daret. Solum igitur eo loco Tertullianus togæ operosam molitionem cum pallij simplicitate confert, in quo nullæ vt in toga rugæ, nullus umbo forcipibus cogatur, nulla contabulatio, quodque vno circumiectu vestiatur, sicque nihil eo expeditius. Discrimen ergo pallij, & togæ aliunde quam a modo exerendi brachium petendum erat; de quo nobis satis supra dictum est.

In eo etiam falsus est Interpres ille, quòd tradit, tam togatos, quam palliatos sinistram veste continuisse idque his Quintiliani verbis confirmat; *Quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*. Fortasse cum Manutij auctoritas decepit, qui etiam videtur existimasse, Quintilianum de sinistra locutum. Nam cum dixisset brachium non per manicas togæ, quæ nullæ erant emissum, sed reiecta in humerum ima toga expediti solitum subijcit, *per annum sumpta virili toga modestiæ causa in humerum non reijci consueuisse*; atqui non nisi sinistra imam togam in humerum reiectam constat. Ceterum verba Quintiliani, *quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur*, de manu dextra intelligenda esse declarant quæ præcedunt. Itaque etiam gestu necesse est vsos esse in principijs eos alio, nisi dicere velimus sinistra in gestu veteres initio vsos. Quibus etiam intelligimus non totum cum manu brachium compressum, sed saltem manum emissam alioqui non alius, sed nullus gestus fuisset. Tertio Ciceronianus interpres labitur, quod
cum

cum negare non possit dextram toga cohibitam, ait *nihil aliud hoc fuisse, quam sinu dextram inuoluere*. Sed quomodo hoc nobis vir doctus persuadebit? Quis veterum hoc dixit? Artemidori verba non hoc habent - *καὶ ἰδὲ τὸν ἑσθηθὸν ἐν τῇ χλαμύδι, καὶ τὴν δεξιὰν ἐσελθὺν μὲν ἐξ αὐτῆς*. Nihil hic de manu sinu inuoluta, nihil de toga; De chlamyde loquitur Artemidorus, quæ dextram contineri vult, quam etiam toga anno virilitatis cohibitam scimus, sed hoc fuisse sinu dextram inuoluere negamus. Neque id fieri potuisse videbit quicumque, quæ de sinu togæ disputauimus perceperit. Aliter in pallio, & Chlamyde quæ vestimenta aperta fuere. Datum igitur spatium vnus anni docet Cicero ad continendum brachium toga, hoc est ne anno virilis togæ iuuentus in viros transcripta more ceterorum brachium dextrum exereret, sicque togæ ora superior vtrique humero insisteret, nec dextro brachio subiecta ad laeuum humerū ad instar balthei recurreret. Hic profecto verborum Ciceronis sensus est. Seneca lib. v. controu. vi. De eo qui raptus fuerat in veste muliebri. *Apud patres nostros qui forensia stipendia auspicabantur nefas putabatur brachium extra togam exerere*. Quæ verba manifestè indicant; Senecæ tempore eum morem cohibendi brachij exoleuisse: immo ætate ipsius Ciceronis, ait enim, *Nobis quidem olim annus erat vnus ad cohibendum brachium toga constitutus*; Discimus etiam ex Seneca, non totum brachium cum manu cohibitum, sed saltem dextram extra togam missam ad gesticulationem, nam sine gestu eos orasse non est credibile. Quare & Manutium falli necesse est, qui de sinistro brachio intelligit cum ait *per annum sumta virili toga, modestia causa toga in humerum non reieciatur*: quod verbis Ciceronis adductis probare contendit.

Mittere trans pondera dextram. Horatius explicatus. Cuius anno tirocinij brachium toga cohibitum. Cap. 11X.

IN petitione honorum brachium quoque toga cohibitum esse docet Horatius lib. i. ep. vi.

*Mercesur seruum, qui dicet nomina: leuum
Qui fodiat latus, & cogat trans pondera dextram
Porrigere.*

Mirum est quantopere locus hic torserit quotquot Horatium interpretati sunt: Qui cum multum æstuassent, nihil præter ineptias attulêre. Alij enim fortasse Acronem secuti *pondera lapides interpretantur, qui porriguntur per vias, vt sit trans saxa magni ponderis dextram porrigere ad aliquem ciuem in via saxis impedita laborantem subleuandum. Alij trans pondera, idest, trans turbam que se obijcit, quaque pondus affert transmissæ dextra. Alij etiam grania munera pondera esse dixerunt; Postremò trans pondera, trans plaustra dixerunt grandibus saxis, & magis trabibus onusta manum transmittere.* Turnebus quidem, & Lambinus aliquid de prensatione, quæ in petitione honorum fiebat subodorati sunt, sed quid esset mittere dextram trans pondera, non intellexerunt. Nihil autê aliud fuit, quam toga brachium exerere, hoc est dextrâ trans togâ brachio, atq; humero obductam porrigere, quæ quoniam brachium premeret, & oneraret ideo poetice *pondera* appellat. Quare non sunt audiendi, qui brachium vltèrius quam par est è toga protendere, interpretantur. Monet Horatius, emendum esse seruum Nomenclatorem, qui quoties quis in aliqua tribu gratiosus occurreret dominum moneat lèquum latus fodiendo, vt brachiû veste cõhibitû exerat siue extra togæ pondera mittat, ad ciuè eum prensandû.

Sed quare Romanis datum anni spatium ad cohibendum toga brachium? Festiuum est, quod ait Ciceronis Interpres nouissimus, *eo potissimum anno dexteram fuisse veste, & continendo, fulciendoq; togæ sinu saltem occupatam, vt ostenderetur nec tum quidem cum incederet, & spatia retur, manum debere esse otiosam.* Quid enim alijs annis factum est, cum brachium exerebatur? num otiosa tunc manus fuit, cum minime debuit; num sinus tunc, qui non fulciebatur defluxit? Immo nullus dextræ vsus ad fulciendum sinum, qui humero, brachioque sinistro fulciebatur.

Vt igitur castè, ac pudicè iuuentus haberetur, hoc insti-

tutum est; lubrico scilicet ætatis flexu, ipsiusque pubertatis initio, cum fere decimo quarto anno id fieret. Ne ergo adulescentes contrectarentur, vt brachium, quod ad cubitum vsque, ob truncas tunicas, siue colobia nudum erat anno tirocinij toga cohiberetur constitutum est. Id esse verissimum ipsum Ciceronem testem dabo, qui mox addit, *Et vt exercitatione, ludoque campestri tunica uteremur, eademque erat si statim stipendia mereri ceperamus castrensis ratio, ac militaris.* Nam cum reliqui in exercitatione, ludoque campestri, item castrensi, ac militari nudi exercebantur, solis subligaculis succincti, cur iuuentus anno togæ virilis domi, ac militiæ tunicata exercebatur? ob modestiam scilicet, ac pudicitiam, ne nuda epheborum corpora spectatorum oculis vorarentur: eandem ob causam brachium eodem anno toga cohibebat, eo scilicet ætatis tēpore, quod vt ait orator ipsum sua sponte infirmum, aliorum libidine infestum est. Illud modò non satis expeditum esse videtur, etiam si anno primo virilitatis brachium toga contineretur, quid causæ fuisse dicemus, cur reliqui etiam eo anno elapso in petitione honorum toga brachium cohiberent, & ideo eos Horat. ait *trans pondera dextram misisse?* Ad quod non aliud in præsentia occurrit, quam candidatos Plutarchi testimonio sine tunica in Comitium descendere solitos, siue vt aduersa vulnera ostenderent, siue ne pecuniam in sinu gestarent, siue vt supplicarent humiliter: cum igitur, vel nudi sub toga essent, vel arcibus tuniculis, citra humeros desinentibus amicti, nudum brachium minime exerce solitos, sed decoris causa illud toga continuisse, vt tirones toto eo anno & vbique faciebant, & ideo necesse habuisse, cum prensandum esset, brachium exerce, & vt Flaccus loquitur *trans pondera dextram mittere.* Præcipuè autè vt ea modestia fauorem populi conciliarent. Figuram brachij intra togam cohibiti infra habes. Prima visitur in frontedomus Bassianorum, quæ vulgo T. Liuij esse creditur ad dextrum Ianuæ latus. Altera extat in nummo Lepidi.

Tabula. VI. VII.

Brachium

Tab. VI.

Pag. 27.

Tab. VII.

*Brachium exercere. Cethegi exertis, ac cinctuti. Horatius,
& Lucanus illustrati. Cap. IX.*

ET si brachium porrigere extra togam veteres exercere, & exertum brachium dicerent, *exertos* tamen proprie eos appellarunt, qui sine tunica, nudoque humero, & brachio extra togam porrecto incederent. Hoc Cethegorum peculiare, ac gentile fuisse scriptores docent. Lucan. II.

—*exertique manus vesana Cethegi.*

Alibi *nudum* appellat. Quo loco recte notavit Sulpitius, *exertum* eum dici, qui habet humerum, & brachium dextrum nudatum. Quod quomodo fieret ex Horatio discere licet.

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis

Continget.

Lambinus sequitur Acronem, qui *cinctutos*, *cinctos* sac *militares interpretatur*, sed præter sententiam: cum omnes, qui sacramento dicerent cingerentur, *cinctique* ideo essent, cur solos Cethegos *cinctutos* Horatius dixit? Quare quæ de *cinctu militari* a viro doctissimo afferuntur non faciunt ad hunc locum. Acron tamen M.S. in Bibliotheca Mediolanensi *Cinctutos exertos* recte ex Lucano interpretatur. Ut & alius Vetus interpres ibidem M.S. *Cinctutis, exertis*. Porphyrio maculosus est, sed ex quo quasi per caliginem veram loci huius sententiam eliciamus. *Omnes enim Cethegi*, inquit, *morem servauerunt eundem Roma inter cetera descriptam comam retulerunt: Numquam enim tunica visi sunt: Ideo cinctutos eos dixit, quoniam Cinctum est genus tunica infra pectus aptata.* Locus quidem malè affectus, & cui sine ope M. S. sanando non ego sim. Quid enim hic *de coma descripta*? Fortasse legendum est; *Inter cetera deiectam togam tulerunt*; Quod nempe Cethegi sine tunica incederent, ideo sinistro brachio non contraxissent togam, ne cetera corporis nudarentur, cum solo *cinctu velati* essent. Quidquid sit, ideo Cethegos *exertos* dictos intelligimus, quod sine tunica, nudisque humero, & brachio incederent, arque inde *cinctutos*, quod loco *tunicæ cin-*

cinctum gestarent, hoc est, subligaculum, siue campestre, quod solas partes infra pectus velabat.

Hoc sensu capiendum Horatium vidit Parrhasius, & cum secuti Turnebus, ac Sigonius, nisi quod Sigonius verba Turnebi pro verbis Acornis adducit. Sed in eo falsus est Parrhasius, vt & Sulpitius, cum tradunt, cum morem Cethegorum fuisse, vt seminudi in bellum proficiscerentur; Non enim *exerti* dicti sunt, quod seminudi in bello, sed quod domi, & rogati exerto nudoque humero, ac brachio essent, quem postea morem etiam in bellis seruarunt, vt scilicet sine tunica solo cinctu ac chlamyde exerto gentili more brachio pugnarent. Silius lib. iix.

Ipse humero exertus gentili more parentum.

Nec verum quod ait Turnebus, Cethegòs solo campestri cinctos reliquo corpore exerto, & nudo incessisse, nisi toga in vrbe tegerentur; Numquam enim exerti esse aut dici poterant, nisi cum togati; Exertum quippe ad togam refertur, extra quam brachium nudum cum humero exerebatur. Alij tamen cinctum non tantum subligaculum dixere, sed vestem quæ ab umbilico ad pedes cadebat quales poparum vestis, siue victimariorum in sacrificijs: quæ & limus dicebatur. Seruius ad illud poetæ xi r.

Alij fontemque ignemque ferebant

Ornati limo.

Limus inquit *vestis*, qua vsque ad pedes teguntur poparum pendenda. Hygenus de limit. agrorum limum cinctum ideo dicit vocatum quod purpuram, transfuersam habeat, habeat enim in extremo purpuram limam. Inde succincti popæ Suetonius Calig. xxxii. *succinctus poparum habitu.*

Cinctum, ac campestre idem facit Ouidius cum *cinctutos Impercos* appellat, quos nudos solo subligaculo incinctos discurrisse notum. Cur autem ita Cethegi incederent, ea ratio afferri potest, quod cum Romani antiquissimi solam togam sine tunica gestarent, vt diximus, Cethegos seuerioris vitæ, ac cultus in antiquo habitu perseuerasse eumque

morem

morem posteros secutos esse. Neque audiendus Scaliger in Titium lib. II. XVII. cinctutos Cethegos Horatio dictos hoc est antiquos, qui; illis temporibus extabant, quibus equites cinctuti & seminudi pugnabant. Si enim omnes tunc cinctuti, cur solos Cethegos Horatius dicit?

Huc etiam Cæsaris verba trahenda sunt lib. VII. de bello Gallico. *Aedui visi ab latere nostris aperto, ij similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt; Ac tametsi dextris humeris exertis animaduvertebantur, quod insigne pacatis esse consueuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant.* Lipsius ad Tacitum negat se intelligere quomodo humeri exerti potuerint: deinde Criticorum more quod non intelligit corrigi, vocemque *humeris*, confodit, & *dextris exertis* legit. Quasi verò nō semper dextræ exertæ sint, nisi veste inuoluantur, aut credimus illo æuo chirothecas adhibitas.

In secunda editione, *dextris nudis exertis posuit*; Quod peius est. Nam *dextris nudis*, idem est ac *dextris exertis*. Seruius ad illud.

*Aurea subnectens exerta cingula mamma
exerta inquit, nudata; Nudant enim quam addusserint mammam.
& rursus ad id.*

*Hasta sub exertam donec perlata papillam
exertam ait, nudam.* Lactantius ad illud Statij.

Tum vero erectus uterque

Exertare humeros nudamque laceffere pugnam.

exertare, inquit, *nudare*. *Vt exfertiq; manus vesana Cethegi.* *Nudamq;*, *sine ferro*. Nil opus ergo correctione. *Exertis humeris Aedui fuere*, idest *nudis*, & inermibus, quod insigne pacatis fuisse tradit Cæsar, detracto scilicet tegmine, siue laminis ferreis, quibus humeri in bello operiebantur. Festus *brachium exertum expapillatum* appellat. *Expapillato*, *exerto quod cum fit papilla nudatur*. A cincto cincticulum, cuius mentio in veste adolescentum apud Plautum Bacchid. act. III. Scen. III.

*Inde de hippodromo, & palestra ubi reuenisses domum
Cin-*

*Cinctulo præcinctus in sella apud magistrum assideres,
Cum librum legeres.*

Toga caput involuene. Caput aperire. Cap. X.

Licet e toga brachium exereretur, & summa togæ ora ab dextro humero deflueret: facile tamen fuit cum res posceret eandem delectæ togæ partem reuocare, caputque operire, aut involuere. Et Romanos quidem in Vrbe in-
tecto capite incessisse, nullumque pilei, petasi, causiæ, & alius tegminis vsum nisi extra Urbem in peregrinatione fuisse satis superque doctissimus Lipsius ostendit, cui assentiendum est, neque attinet rationes eius hic verbis inuertere.

Vnum modò refragari huic sententiæ videbatur, qua ratione si nudo capite vulgo incedebant in salutando tamen illud aperiebant, quod Pompeio fecisse Sullam tradit Sallustius, ac Plutarchus, & fieri solitum quoties Cos: vel Prætor occurreret confirmat Seneca; Quod licet de militia, atque itinere extra Urbem intelligere, atque interpretari possimus, vbi petasi vsus, Lipsij tamen eiusdem sententiam probamus ex Plutarcho in causis, morem fuisse Quiritibus quandoque ad solem, ventumque, & alia Cæli incommoda defendenda capiti togam iniicere, atque ita in occurso viri honorandi nihil aliud fuisse caput aperire, quam togæ velamen capiti detrahere. Plutarchi verba sunt, *Οἱ Ῥωμαῖοι τῶν ἀθροῦτων τοῖς ἀξίοις ἀπαντῶντες καὶ τύχῳσι ἐπιτῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον ἔχοντες ἀποκαλύπτουσι*. *Romani si cui obviam facti sunt cui honor habendus sit, & si forte toga caput velatum habeant, id aperiunt.* Nec est cur Interpretem Lipsius tangat, nam velatum esse, & veste caput tectum habere idem plane est. Sed nescio quo pacto Lipsium fugerit alter Plutarchi locus in hanc rem precipuus. Nam in Pompeio cum recenset eximios honores quibus Pompeium Sylla excepit, ait assurrexisse ei aduenti, & caput aperuisse. In Græco est *καὶ τῆς κεφαλῆς ἀπαγῶστος τὸ ἱμάτιον. Vestem capiti detrahentis.*

Ceterum nullo pacto eidem Lipsio assentiendum est, qui ait hoc factum fuisse laciniam togæ seu *κράσπεδον* imamque
oram

oram in caput reijciendo: idq; veteres lapides ostendere, & fecisse Scipionem Nasicam apud Plutarchum in Gracchis. τὸ κρᾶσιδος τοῦ ἱματίου ἑρπυρος ἐστὶ τὴ κεφαλῆς *Lacinia togæ capiti impo-
sita.* Hoc nequaquam nobis Lipsius persuaserit. Non enim lacinia togæ, limbusue inferior in caput reijci solebat, sed pars togæ superior ad ceruicem, quæ nempe sinistro humero insidebat & dextro deijciebatur: ea attrahebatur in caput cum sacra fierent, & cum res alia posceret. Nec dubitare potest qui modo veteres lapides, ac numismata viderit.

Tabula VIII.

Hoc si non sufficit, id ita factum esse ratio ipsa euincet. Nam de Cæsare scribit Tranquillus, cum se strictis pugionibus a coniuratis peti videret toga caput obuoluisse, simul sinistra manu sinum adima crura deduxisse, quo honestius caderet, etiam inferiore corporis parte velata. Si lacinia, imaque pars togæ vt credit Lipsius reijciebatur in caput, quomodo sinus deduci ad ima crura potuit qui nihil aliud erat quam lacinia brachio subducta? deinde quomodo inferior corporis pars velata esse potuit extrema ora in caput subducta?

Pars ergo superior togæ ad ceruicem vt diximus sinistro humero incumbens trahebatur in caput, eaq; obuolutio fuit. Maxime in sacrificijs cuius rei causa a Plutarcho petenda est. Quare inter omnia mortis Adriani illud Spartianus recenset, quod sacrificanti prætexta sponte delapsa caput ei aperuit, vt recte Lipsius corrigit. Nec aliam ob causam apud Liuium lib. XXI I I. Manitio P. ænestinorum Prætoris, *staua in foro Præneste statuta est loricata, amicta toga, velato capite.* Habitu nempe vota concipientis: subiicit enim. *Cum titulo laminae aeneæ inscripto: Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint votum vouisse.*

Non solum autem in sacris, contraque cæli iniurias toga caput operiebatur, sed in re crepera, & calamitosa totum inuoluebatur. Hoc Cæsar, & Pompeius eodem letigenere ad Cereris generum descendentes in ipsa morte vsurparunt. De hoc Dio tradit, quod simulatque insidias esse, & se ne-

que defendendi sui, neque effugiendi facultatem habere vidit, *συνεκαλύφαστο*. Eodemque planè verbo in morte Cæsaris vsus est; Nam ita a coniuratis vulneratum refert, vt præ ipsorum multitudine nec dicere, nec agere quidquam posset, *ἀλλὰ συνεκαλυφάμενον σφαζῆναι πολλοῖς τραύμασι*. Quod Suetonius toga caput inuolare dicit. Plutarchus de Pompeio *ὁ ἢ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις τὴν τήβεννον ἐφελκυσάμενος καὶ τῆ προσώπου*. Et de Cæsare. *ἐφελκυσάτο καὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ἰμάτιον*.

Illud postremo non omiserim, Tranquillum, ac Dionem dissentire in Cæsaris cæde narranda. Ille enim tradit, e coniuratis Cimbrum Tullum, quasi aliquid rogaturum propius accessisse, renuentique & gestu in aliud tempus differenti ab utroque humero togam apprehendisse, ne scilicet Cæsar brachia expedire posset. Atqui Dio narrat quendam specie gratiarum agendarum accessisse, togamque Cæsari ab humero detraxisse, id enim signum inter coniuratos conuenerat. Quicquid sit, Cæsar tunc vtrumque humerum toga opertum habuisse videtur, nisi hoc vltimum Dionis de humero sinistro intelligere malimus, ex quo detracta fuerit toga. Plut. ait Metellum (sed Tullium Cymbrum dicere voluit) vtraque manu comprehensam togam e collo detraxisse. *τὴν τήβεννον αὐτοῦ ταῖς χερσὶν ἀμφοτέραις συλλαβὼν ἀπὸ τοῦ τραχήλου κατῆρξεν*. Idque signum aggrediendi fuisse, quod signum in coniuratione alias vsurpatum. Nam Suetonius narrat, eundem Cæsare post Quæsturam venisse in suspicionem, quasi cum Crasso, Sullaque, & Antronio conspirasset, vt Senatam adorirentur, signum autem cædis fuisse, vt Cæsar togam de humero deijceret.

Quod ad Scipionem Nasicam attinet, quem dicit Plutarchus vadentem contra Gracchum laciniam togæ capiti imposuisse, alia res fuit. Nam cum repente in mediam rixam iturus esset, vbi fustibus ac saxis, subselliorumque fragminibus, & ceteris quæ furor ministraret maximè res agebatur, nullo spatio capiendi arma, non solam togæ laciniam, sed totam ferè partem inferiorem in rugas contractam, ac complicatam capiti inposuit ad tutelam, & se veluti galea comau-

niuit, vt etiam sic subducta toga expedior in pugna foret; Eadem ratione qui cum eo erant, ex eadem toga clypeum fecerunt, *Alij*, inquit, *post eum toga circa brachium inuoluta secuti sunt.*

Caput pallio inuoluere: Palliolum: Ciceronis Scholiaſtes notatus: Petronius explicatus. Cap. XI.

Quoties capite obuoluto veteres inducuntur, nō semper id togæ lacinia factum est; Nam in eum vsū præcipuè palliola fuere, quæ Lipsius in Amphitheatro tantum ægrotorum fuisse ostendit. Qui tamen in eo audiendus non est, quod cum ad id confirmandum Suetonij verba in Claudio attulisset, *ob hanc eandem valetudinem, & gladiatorio munere quod simul cum fratre memoriae matris edebat palliolatus nouo more præfedit. Nouo more, inquit, debuisset enim prætextatus. Falsò. Nam idem, & prætextatus fuit, & palliolatus; Palliolum enim nihil aliud nisi caput ad arcendum frigus velabat; Nouo igitur more præfedit Claudius caput palliolo reclus, quod sola valetudo excusare poterat.*

Pallioli præterea cucullis, & alijs tegminibus qui latere volebant caput obnubebant. Quare non rectè Ciceronis in Pisonem enarrator verba illa, *Meministi ne, canum, cum ad te quinta ferme hora cum C. Pifone venissem, nescio quo eurgustio te prodire inuoluto capite soleatum?* de togæ, pallijque Græcancilacinia in caput reiecta intelligi vult.

Nam de toga id accipi non posse illud argumento est, quod tunc Pifò soleatus: numquam autem toga cum soleis gestata, sed cum calceis. Cic. pro Coelio. *Cur enim balneas publicas potissimum constituerat, in quibus non inuenio qua latebra togatis hominibus esse possit, nam si essent in vestibulo balnearum, non laterent: sed se in intimum conijcere vellent, nec satis commodè calceati & vestiti id facere possent, & fortasse non reciperentur.* Sed clarium II. Philippica. *Nam quod querebas quomodo redissem; primum luce, non tenebris, deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Martial. lib. I. *Lunata nusquam pellis, & nus-*

husquam toga. Val. Maximus. lib. iv. cap. vi. *Funerata uxore & in rogum imposta inter officium vngendi & osculandi stricto ferro incubuit, quem amici sicut erat rogatum & calceatum corpori coniugis iunxerunt.* Non ergo de togæ lacinia ea verba accipienda sunt, quæ numquam cum soleis gestata.

Multo minus de lacinia Græcanici pallij, non enim extrema ora, sed totum pallium capiti iniiciebatur. Talem inducit Mæcenatem Seneca. *Hunc esse qui in Tribunali, in Rostris in omni publico cætu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput exclusis utrimque auribus non aliter quam in Mimò Diuite fugitiui solent.* Atqui feruos olim in Comœdijs fugitiuos cum se ad cursurâ expedirent pallium in caput iniecessè, ut agiliores essent, notum est. Plautus. *Captiuus. Num certa res est eodem pacto ut comici serui solent Conijciam in collum pallium.* Et Epidico. *Age nunc iam orna te Epidice, & palliolum, in collum conijce.*

Pessimè autem idem enarrator hunc accumbentium ritum fuisse contendit ex Plutarcho in Pompeio de Demetrio eius liberro. *Λέγει ὅτι πολλάκις ἐν ταῖς ὑποδοχαῖς ἢ Πομπῆν κἢ προσμένοντος, καὶ δεχομένου τὰς ἄλλους ἐπέως ἤδη κατ'ἐκείτο σοβαρῶς ἔχων δι' ὤτων κ' τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον.* Fertur sæpe in conuiuijs cum Pompeius expectaret, & conuiuas exciperet accumbere solitus cum magno fastu habens pallium per caput ad aures adductum. Vbi bonus ille vir. *Nota inquit, particulam ἤδη qua notatur Demetrius, non quod accumbens veste caput innolueret, sed quod Pompeiū ipsum in eo præueniret.* Logi. *Quis non videt notatam liberti importunitatem, quod ante dominum discumberet, qui alios conuiuas expectabat, deinde quod capite obtecto: quod soli ægroti, aut molles faciebant?* Itaque & Trimalcio ille apud Petronium mollissimus pallio coccino adrasum incluserat capite circaque oneratas veste cernices laticlauiam immiserat mappam, quod conuiuis penè risum excussit.

Ceterum quod ad velandum caput attinet alterum Petronij locum nemo interpretum affecutus est. Anicula quæ olus agreste vendebat Encolpium errantem in lupanar perduxit *At subinde, inquit, ut in locum secretiorem peruenimus centionem anus urbana reiecit, & hic inquit debes habitare.* Quid sit

centonem reijcere nemo vnus aperuit. Quidam malo consilio *Iniecit*, legunt, quasi anus iniecerit legitimum habitum prostantium in lupanari. Quòd nempe Iuuenalis tradat Mefsalinam *veteri centone lupanar intrasse*: quasi quod illa ad dissimulandam personam fecit, omnes centonem eo loco sumerent. Nec melius, qui nescio quæ vela ad fores pendentia commenti sunt; Quod vt concedamus, quis vnquam ea vela centones esse dixit? Alij sic existimant, quos sequitur Hispanus interpres, aniculam reiecisse centonem, quo caput obnupserat Encolpius, quasi vetula peregrino illuderet, eius caput aperiens, cum potius velandum fuerat. Ceterum non minus hic Hispanus nugipolyloquides est, quam quos ipse tales concinnat. *Qui enim peregrinos omnes operto capite fuisse ostendet? Deinde quis ad hanc rem centonis vsus præcipue in honestioribus? Cum præterea Encolpius nesciret se in lupanari stare, nequis ideo caput centone operuisse dicat. Quid ergo? paucissimis rem expediam. Anicula ipsa centonem suum, id est laceras vestes, ac pannuceam mille plagis concisam reiecit, & vredine percita se turpi palestræ renudauit, vt formoso iuvene quem de industria in eum locum perduxerat frueretur. Quod non ante fecit, quam in locum secretiorem peruenerat, id est in cellam meretriciam. Eadè enim ratione Encolpium in lustra rapuerat, qua Ascyltos à patrefamiliàs deductus fuerat. Quis huius interpretatiõnis auctor illustrior ipso Petronio? Subijcit enim paulo post. Encolpium cum tardè, immo penè iam sero intellexisset se in fornicem esse deductum, anicula insidias execratum operuisse caput, & extra lupanar fugere cepisse. Quæ nam aliæ fuere insidiæ, quam quæ ab anu adolescentis pudori structæ sunt? Sed hæc fulius in Electis nostris, quæ propediem Deo dante vulgabuntur.*

Antoga cingeretur. Macrobij sententia reiecta.

Cæsaris cinctus. Cap. XII.

FRustrà viri doctissimi quæsiuerunt, an toga cingeretur; nullus enim huic quæstioni locus fuit; Nam cum toga
vtrum-

utrumq; brachium, aut saltem sinistrum cohiberet, totumque corpus inuolueret, cingi nulla alia ratione potuit, quin eadem cincturá, aut utrumque, aut saltem læuum brachium colligaretur, quod cum, ut diximus, ad imam togæ oram contrahendam sub ipsa toga protenderetur, non nisi solum, & vinculo expeditum id facere potuit. Deinde quomodo sinus contraheretur in humerum, reijceretur, reuocaretur, si cinctura impedimento fuisset? Atqui Sigonius, togam cingi solitam contendit, & Macrobij verbis nititur qui lib. 11. de Cæsare, *Ita, inquit, toga præcingebatur, ut trahendo laciniam velut mollis incederet, ut Sylla tamquam pronidus dixerit Pompeio, cauetibi illum puerum malè præcinctum.* Hunc Macrobij locum ante nos suspectum habuit Manutius, atque pro toga tunica ponendum esse censuit, quod idem narrans Suetonius de tunica intelligat; Ait enim *Cæsarem cultu notabilem fuisse, vsum enim lato clauo ad manus simbriato, nec ut unquam aliter, quam ut super eum cingeretur, & quidem fluxiore cinctura, vnde emanasse Sulla dictum optimates admonentis, ut malè præcinctum puerum cauerent.* Absit vero ut cum Sigonio credamus, idem sensisse cum Macrobio Suetonium, & non ferendo errore in toga clauum fuisse, nam latum clauum pro tunica Senatoria & lati clauia sumi solitum satis docti ostenderunt.

Aut igitur corruptus Macrobij locus est, & pro toga, tunica reponendum est, quod fidentiùs ponerem, si quis MS. codex Macrobij ad manus esset in ea Vrbe, in qua etiam impressorum incredibilis penuria est: Aut suspicari possumus, ita tempore Macrobij togæ formam immutatam esse, ut a lateribus aperta vel fortasse etiam additis manicis præcingeretur, ut talem veterum togam fuisse Macrobius crediderit. Certe idem de Hortensio loquens ait fuisse virum mollem, *quique in præcinctu omnem decorem poneret, mox morosam eius togæ structuram describit, quasi de togæ cinctura intelligat; Aut deum existimauit veteres nodum illum in rugarum contabulatione habuisse, quem fortasse togæ cinctum intellexit.*

Sed, & si de tunica loquutus fuerit Macrobius, neque satis subsistere potest, quod subiicit, ita Cæsarem malè præcinctum

cinctum fuisse, vt laciniam trahendo velut mollis incederet; Id enim fieri non potuit nisi in tunicis longis & talaribus, que cum essent in viris probrosæ, & infames, non est credendum a Cæsare quamuis molli gestatas, nec alius veterum id prouidit cum reliqua minutè exequeretur. Cum itaque tunicæ viriles teste Quintiliano paulo infra genua caderent, quantumuis laxâ cincturâ quis præcinctus esset non poterat laciniam trahere. Præter quam quod laciniam trahere mollium fuisse, & effœminatorum vnus veterum quod sciam Macrobius dixit. Scio genus hominum *cum tunicis demissis mulierosum* Plauto dici: Sed causa in promptu, quia tales tunicæ mulierum fuere, & eorum qui opus muliebri faciebant: verum aliud est laciniam, siue syrma trahere. Tragœdi longum post se syrma ducebant, & nihil minùs quam effœminati audiebant. Sane cum togæ talares essent euenire poterat vt si quis eam negligenter componeret, ac suspenderet, toga flueret, ac traheretur, qui tamen non vt molles, sed vt infani ridebantur. Val. Maximus. lib. VII. cap. VIII. *Quam certe, quam etiam nota insania Tuditanus? Vt pote qui populo nummos sparserit, togamque velut Tragicam vestem in foro trahens maximo cum hominum risu conspectus fuerit.* Verè quidem aiebat Cicero apud Macrobius *se in electione partium præcinctura Cæsaris deceptum fuisse*, quod nempe laxior cinctura effœminatum indicaret, & mollem, non quod laciniam traheret; Vnde Sylla monebat optimates, ne ex laxa præcinctura fractum Cæsaris animum, & nihil ausurum existimarent, nam ipsi multos Marios inesse. Illud igitur de lacinia, quodque Pompeium Sylla monuerit, vt Cæsarem caueret, de suo Macrobius adiecit scriptor non ita accuratus, vt & plagij non semel victus. Cum hæc sub prælo essent Insuæ patriam meam ex negotijs reuisti, ibi in Bibliotheca Ambrosiana in tribus, Codicibus manu exaratis eandem cum impressa lectionem repperi & in omnibus *toga* constanter retineri, vt omnino deceptum fuisse Macrobius necesse sit.

*Cinctus Romanus: Modus cincturæ Cæsaris cur notabilis:
Dionis interpretis notatus. Cap. XIII.*

IN cultu Cæsaris, ac laxiore cinctu enarrando nihil dissen-
tit a Tranquillo Dio Cassius, cuius verba afferam quia ma-
lè ab Interpretibus accepta sunt. Postquam enim tradidit
Cæsarem occasionem de se obtrectatoribus præbuisse, quod
grandis iam natu formæ studeret, subdit. Τῆτε γδ' ἐδῆτι γαυ-
νότερα ἐν πᾶσιν ἐνθρύνετο, καὶ τῆ ὑποδέσφ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνίστε,
καὶ ὑψηλῆ, καὶ ἐρυθροχρόφ καὶ τοὺς βασιλέας τὰς ἐν τῇ Ἀλβη ποτε
γρομύρους, ὡς καὶ παροήκων σφίσι διὰ τὸν Ἰέλων ἐχρητο. Quæ ver-
ba sic reddiderunt Interpretes *Quippe semper laxiori veste de-*
licatè utebatur, & cinctura fluxiore: aliquando etiam veste subli-
miori, ac rubea utebatur more Regum, qui Albæ quondam impe-
raverant, cum a Iulo id ad ipsos pervenisset. Sed quænam esset
istâ vestis sublimior vellem mihi dicerent. Pueriliter ὑποδέσφ
vel pro fluxiore cinctura, vel pro veste interpretati sunt: quis
enim vel leuiter litteris Græcis tinctus internotat, ὑποδέσφ es-
se calceationem siue calceatum. Sed verba ipsa Dionis ab
inter punctione laborant, & vna plus coniunctiōne abun-
dant, quod tot viros doctos qui Dionem recensuerunt late-
re potuit. Facile ergo cuius fuerat ea hoc pacto concinna-
re; Τῆτε γδ' ἐδῆτι γαυνότερα ἐν πᾶσιν ἐνθρύνετο, καὶ τῆ ὑποδέσφ με-
τὰ ταῦτα ἐνίστε, καὶ ὑψηλῆ, καὶ ἐρυθροχρόφ. Nam veste laxiori semper
molliter utebatur: & calceamentis aliquando deinceps etiam aliui-
sculis, ac rubcis. Melius Xiphilini Interpres, qui de pedum
tegmine intellexit, sed perperam *caligas* vertit cum *calceos*,
debuisset; de quo alias fortassè dicemus. De calceatu au-
tem Cæsaris capiendum Dionem obseruat Casaubonus ad
Suetonij Iulium, quod nos in prima editione effugerat. Par
error eiusdem Interpretis vt obiter dicam lib. XLIX. vbi
narrat Dio L. Antonium, & Fulviam, milites, qui sibi arbi-
trium eos cum Cæsare componendi sumpserant, inridere so-
litos, ac ludibrij causa Senatum caligatum appellasse. *δίσσ-*
καπῶν γουν σφᾶς; ἄλλα τὲ καὶ βουλῶ καλίγαν (Casaub. rectè κα-

λιγάται) ἀπὸ τῆς τῶν σατιωτικῶν ὑποδημάτων χρίσεως ἀποκαλοῦν-
 Τες. *Ab usu militaris vestimenti*, ait Interpres. Putidè. Ne-
 mo enim tam puer est qui non videat, à *militaris calceamenti*
usu, vertendum esse. Sed hæc præter rem. Quemadmodum
 hunc Dionis locum a viro magno, non ferendo errore addu-
 ctum ut ostenderet caligas etiam Senatorum aliquando fuis-
 se, quod illi aliud agenti excidit. Neque rectè Xiphilinus
 ipse tradit, causam cur Cæsarem Sylla interficere voluerit
 fuisse, quod suspectam haberet cincturæ laxitatem.

Ceterum hæc cincturæ laxitas non in toga fuit, vt diceba-
 mus, sed in tunica. Nam sola tunica cingebatur ab omnibus,
 præterquam a Senatoribus, ac laticlavijs. Nam vt ex Quin-
 tiliano docuit etiam Manutius, quibus ius lati clavi erat, ij
 non cingebantur. *Cui*, inquit Rhetor, *lati clavi ius non erit*,
ita cingatur, ut tunice prioribus oris infra genua paulum, postero-
ribus ad medios popliteos usque perueniant; Nam infra mulierum
est, supra centurionum. Latum clauum habentium modus est, ut sit
paulum cinctis submissior, id est, vt tunica lati clavi, quæ non
 cingitur, paulo longior sit tunicâ non habentium ius lati cla-
 ui, quæ cingebatur. Egregiè igitur doctissimus Salmasius ad
 Historiam Augustâ obseruat, cultû Cæsaris tripliciter fuisse
 notabilè. Primò, quod cum ceteri tunicis non manicatis ute-
 rentur, & colobijs: Cæsar lato clauosive tunica laticlavia ma-
 nuleata indueretur, ita vt oræ manicarû fimbriatę esset, quod
 mulierû proprium; Deinde quod cum ceteri laticlavi nō cin-
 gerentur, ipse nihilominus tunicam laticlaviam cingeret;
 Tertium fuit, quod laxiore cinctura vteretur, siue vt Græci
 dicunt *ναρῶς ζωνίμπος* esset. Haud inscius sum, non defore,
 qui aliter explicari posse Quintilianum dicant; *latum haben-*
tium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior; Ita sci-
 licet latum clauum gestatum fuisse, vt infra cincturam ca-
 deret, siue esset cinctu inferior, atque hoc modo Suetonij
 verba de Cæsare accipienda. Verum id nullo modo consistere
 potest; Si enim communis lati clavi vsus fuisset, vt infe-
 rior zonâ esset, id tamquam nouum ac notabile in Cæsare
 non obseruasset Suetonius, quòd super latum clauum cinge-

retur; Latus clauus igitur tam apud Suetonium, quam apud Quintilianum est tunica lati clauui, quam vult cinctis submissiorem Quintilianus, idest tunicis afemis, & que cingebantur: non autem cincturâ, nisi quis cincturam pro tunica cincta intelligat vt paulo infra Rhetor posteriorem partem togæ vult *alius* cadere *cinctura* hoc est tunicæ longitudine, de quo suo loco. Quod ergo tunicam lati clauui cingeret Cæsar, cultu notabilis fuit cum reliqui laticlauui non cingerentur. Et hoc est, vt docti obseruant, quod Horatius dixit. *Latum demisit pectore clauum*, hoc est, fluente tunicâ, & nullâ Zonâ constrictâ: cuius rei ignoratio viros harum literarum Iurisque Antistites eo adigit, vt scriberent, *clauum fuisse plagulam, quæ in pectus demitteretur collo appensam, vt numismata, atque apud veteres puerorum bullæ erant ceruicibus suspense*. Quæ opinio iam doctis explosa Nosque de lato clauo infra pauca quædam afferemus.

Expenduntur scriptores, qui togam cingi solitam docere videntur. Cinctus Gabinus. Cap. XIV.

Ceterum togam cingi solitam Sigonius ex Valerio Maximo confirmari posse credidit lib. I I I. cap. I. *Aemilius Lepidus puer etiam tum progressus in aciem hostem interemit, ciuem seruauit: cuius tam memorabilis operis index est in Capitolio statua bullata, & incincta prætexta, S. C. posita*. Prætextam autem, togam fuisse, nemo ignorat. Verum, vt etiam Manutio obseruatum est, cinctus ille non communis fuit, aut ciuilis, sed militaris, quem *Gabinum* dixere, cuius origo è militia, & vltus initio tantum in militia fuit.

Frontinus etiam cinctus togæ meminit lib. I V. *Piso Titium Præfectum cohortis, quod loco fugitiuis cesserat cincto toga præciso, soluta tunica, nudis pedibus in principijs quotidie stare iussit*. Sed hoc etiam de cinctu Gabino intelligendum est; Nam cum antiquissimi Romani etiam in prælio togis vtrentur, idque fufum, ac laxum vestimentum esset, non aliter quam ritu Gabino succincti pugnarunt. Plutarchus in Coriolano tra-

dit, primis temporibus morem fuisse Romanis in acie constitutis, antequam clypeos sumerent, togamque præcingerent, testamenta in procinctu facere, tribusque, aut quatuor audientibus hæredem nuncupare, τὸ δὲ ἢ, inquit, Τοῦτ' εἰς τοῖς Ῥωμαίοις ἔθος ἔστι τὰ ἐν καθιστάμενοις, καὶ μέγιστα τοῖς θυρανοῦ ἀναλαμβάνειν, καὶ περιζώνεσθαι τὸν Τίβερων. De eodem cinctu capiendus idem Plutarchus, loquens de Romulo opima lœui ferente, quamvis vestem solum incinctam dicat, αὐτὸς ἢ τὸν μὲν ἐδὴτα περιζώσατο. Festus. *Endo procinctus in procinctu, significat autem cum ex castris in prælium exitum est procinctus quasi præcinctos, atque expeditos. Nam apud antiquos togis incincti pugnas se dicuntur.* Glossarium; endo procinctu ἐζώσαμένοι ἐν πολέμῳ. Igitur apud Frontinum de Titio cohortis præfecto, quem quod locum fugitiuis cesserat cincto togæ præciso Piso stare iussit in principijs. Nihil aliud est quam lacinia togæ præcisa quæ subducta, & retroacta reductaque ad pectus in nodum cogebatur. Val. Max. eandem rem narrans lib. I. I. cap. VII. *His præfectum ignominia generibus affecit, iussit eum toga lacinijs abscessis amictum discinctaque tunica nudis pedibus adesse.* Id est toga ita decurtata ut cingi more militari non posset. Hinc etiam quoties rixa in Vrbe oriebatur & ad manus ventum erat toga succingebatur. Idem Plutarchus de seditione Gracchana; ὡς οὖν ταῦτα τοῖς περὶ αὐτὸν ἐξηγγήσεν ὁ Τίβεριος οὗτοι μὲν δὲ τὸς τὰς τε Τίβερωνος περιζώνοντο. *Quod ut circumstantibus aperunt Tiberius præcingunt hi confestim togas, mox subdit, frangentesque apparitorum hastilia, quibus cætum submouent arripiunt fragmenta, ut ijs repellant vim inferentes.* Duces etiam & Imperatores hoc modo accincti spolia cremabant. Appianus in Punicis de Scipione post deuictum Annibalem spolia cremante. *Ipse inquit, ut Romanorum ducum mos est διαζωσάμενος, id est accinctus spolia cremauit; siue incincta toga, quod verbum infra reperit cum diruta Carthagini ab altero Scipione præda cremata est.* Et in Mithridaticis idem a Silla factitatum prodit cum esset more Romano διαζωσάμενος. *Quod autem toga prius subduceretur, tum cingeretur idem demonstrat lib. I. I. ciuilium.* Loquens de Antonio in Cæsaris funere satagente.

His

His dictis inquit quali fanaticus ἐσθῆτα ἀνεσύρατο καὶ περιζωσάμενος vt esset expeditior, subductam togam accingens.

Atqui hic Cinctus Gabinus fuit. Seruius ad illud.

*Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis referat stridentia limina Consul.*

Gabinus, inquit, cinctus ex toga sic in tergum reiecta vt vna (lege ima) eius lacinia a tergo reiecta hominem cingat. Hoc autem vestimenti genere addit vt solitum Consulem bella indicturū, quòd cum Gabij Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bellum subito venit, tum ciues accinctos togis suis ab agris (legearis) ad bella profectos, & adeptos esse victoriam, vnde cum morem emanasse. Idem ad illud lib. v.

Urbem designat aratro.

Quem Cato Originalibus dicit morem fuisse. Condituri enim ciuitates taurum in dextra, vaccam in sinistra iungebant: & cincti ritu sabino (l. Gabino) idest togæ parte capitis (l. capita, vel capite) velati, parte succincti tenebant struam obliquam vt glebæ omnes intrinsecus caderent. Togæ parte siue lacinia superiore caput velabant, inferiore lacinia se accingebant. Liuius etiam lib. 11 x. de Decio se deuouente. Pontifex cum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togam ad mentum exerta super telum subiectum pedibus stantem dicere. Mox. Ipse incinctus cinctu Gabino armatus in equum insiluit, & se in medios hostes immisit.

Ex his manifestum fit, cinctum Gabinum non aliud fuisse, quam cum togæ lacinia læuo brachio subducta in tergum reijciebatur, ac retrahebatur ad pectus, atq; ita in nodum colligabatur, vt togam contraheret, & breuiorem, ac strictiorem redderet. Hoc intellexit Isidorus cum ait. *Cinctus Gabinus est, cum ita imponitur toga, vt togæ lacinia quæ post secus reijcitur, attrahitur ad pectus, ita vt ex utroque ex humeris pictura pendeant, vt sacerdotes gentilium faciebant, aut cingebantur prætores. Locus corruptus. Quid enim pictura ex utroque ex humeris? Puto legendum Cinctus Gabinus dicitur, cum ita imponebatur toga vt togæ lacinia, quæ post reijcitur attraheretur ad pectus, ita vt ex utroque latere penderet, nempe togæ lacinia. Quod ad pictu-*

picturas attinet, ab Persij interprete decipi potuit omnia
 conuerrens Isidorus cuius verba sunt *Toza est purum pallium
 forma rotunda, & fusiore atque inundante sinu, & sub dextro veni-
 ens super humerum sinistrum ponitur: cuius similitudinem in operi-
 menti simulacrorum, vel picturarum aspicimus, easque statuas to-
 gatas vocamus.* Porro idem Interpres Persij paulo post muti-
 lus est cum ait ad illud *succinctis laribus; Quia Gabino habi-
 tu cinctuque Diij Penates formabantur obuoluti toga super humerum
 sinistrum dextro nudo.* Non enim toga sinistrum humerum in-
 uoluens cinctus Gabinus erat. Nam communis hic gesta-
 di togam modus. Idem paulo ante adductus. *Toza est purum
 pallium forma rotunda & fusiore, atque inundante sinu & sub dex-
 tro veniens super humerum sinistrum ponitur.* Non erat inquam
 Cinctus Gabinus toga sinistrum humerum inuoluere, sed
 quem supra posuimus, & infra etiam explicabimus.

Cinctus ergo Gabini origo hæc fuit; Cum toga, vt dixi-
 mus, longum, ac redundans vestimentum esset, & ideo pu-
 gnæ incongruum, repentina, vt notat Seruius, apud Gabios
 hostium incursione cum non esset tempus deponendi togas,
 ac sumendi chlamydes, subductam, & retrò reiectam togæ
 laciniam hinc inde reuocantes ad pectus se ea incinxerunt,
 siue succinxerunt, qui cinctus inde Gabinus seruatus in sac-
 cris, & cum Consul Ianum referaret, aut Imperator in bello
 prætextam sumeret, quæ hoc ritu incingebatur, aut Prætor
 mappam Circensibus mitteret, atque hoc habitu statua Le-
 pido posita est, & de hoc cincto togæ præciso intelligendus
 Frontinus. Hoc etiam sensu capienda Afranij verba apud
 Nonium. *Equidem prandere stantem nobiscum incinctam togam,*
*idest lacinia sua retracta ad pectus constrictam, & colliga-
 tam.* Nisi quis credat a meretrice in conuiuio togam more
 tunicae zona cinctam, quod aliter fieri non potuit quam si v-
 trumque brachium exereretur, atque ita superior pars ab hu-
 meris destueret. Mihi sufficiat ostendisse togam communi
 vsu non fuisse cingi solitam, imò nec potuisse.

*Docti viri opinio refutata de cinctu Gabino Catonis
cum ius diceret. Tertullianus de pallio
explicatus. Cap. XV.*

Tertullianus de pallio cap. III. ait, Catonem, qui Græcos pellendos Vrbe censuerat, Præturæ tempore Græcis in habitu fuisse humero exerto. Verba eius sunt. *Atque adeo ipse qui Græcos pellendos Vrbe censebat (litteras eorum vocemq; senex iam eruditus) idem Cato iuridicæ suæ in tempore humerum exertus non minus palliato habitu Græcis fuit.* Hic locus rei; vestitiaræ imperitia mira vaticinari coegit interpretes. Sunt qui togatos humero exerto esse non posse dicant, sed palliatos, & ideo palliatum Catonem in prætura fuisse, non togatum. Alij Catonem quod Orator esset, & fori habitator habitu Oratorum fuisse in Prætura contendunt, quòd Rhetores, & Causidici in gestu faciundo humerum exertum toga haberent. Hos omnes iure refutat vir magnus in suis ad Tertullianum notis neque tamen ipse meliorem sententiam affert. Vult enim credi a Tertulliano designari tempus quo Magistratum gessit Cato; Quòd nempe in Magistratu tantum, Prætura scilicet, vel Consulatu, & reliquis, Romani humerum exertum haberent, atque hunc habitum fuisse, quem cinctum Gabinum vocarent. Sic toga incinctos fuisse Consules, vel Prætores, cum in aliquo solemnia actu versarentur: cum rem diuinam facerent: Ianum recluderent: item cum Prætor in ludis mappam mitteret. Cum ergo Cato Prætor humerum exertus, siue nudus esset, hoc cinctu Gabino a Tertulliano dici, Græcis Iuridicæ suæ tempore fuisse.

Sed demonstrandum fuerat viro doctissimo, etiam Prætores cum Ius dicerent Cinctu Gabino incinctos fuisse, quod illi difficillimum fore puto. Ut autem hoc ei demus omnes Prætores in Gabino cinctu fuisse cum ius redderent, cur Tertullianus solum Catonem nominavit, cum vtrique validius futurum fuisset argumentum si dixisset, *Prætores omnes Iuridicæ tempore humerum exerti habitu palliato Græcis fuerunt, im-*

mò quotquot Magistratus publica munia obibant. Hæc nullo pacto possunt consistere. Quid ergo? Nomine Græcorum hic philosophos designari nemo dubitare potest, qui meminerit verus illud maledictum in Philosophos distringi solitum ὀφθαλμοὺς ἐκβαλεῖν; Et Græci quos pellendos Vrbe Cato censuerat Philosophi, siue sophistæ fuerunt. Quamquam non Catonem, qui exitu suo Vticam nobilitauit, sed seniore, Philosophos Vrbe pellendos censuisse, & ideo memoria lapsum Tertullianum, & ratio ipsa, & Gasparis Sciopij V. C. auctoritas suadet. Confirmat hoc Plinius lib. vii. cap. xxx. *Cato Censorius in illa nobilitate sapientie procerum ab Athenis legatione, arduo Carneade, quamprimum legatos eos censuit dimittendos, quoniam illo viro argumentante, quid veri esset haud facile discerni posset. Quanta morum commutatio! Ille semper alioquin vniuersos ex Italia pellendos censuit Græcos: at pronepos eius Vticensis Cato vnum ex Tribunatu militum Philosophum, alterum ex Cypria legatione deportauit. Eandemque linguam ex duobus Catonibus illum abicisse, hunc importasse memorabile est. Ita enim locus ille legendus. Cùm igitur hic Tertullianus tradit Catonem habitu palliato fauisse Græcis, de pallio Philosophorum haud dubiè intellexit quod ita præcipuè a Cynicis gestaretur, dextro brachio subiectum in læuum humerum rejiceretur, exerto humero dextro, & plerumque nudo, maxime in Cynicis, qui sine tunicis, aut saltem strictis tuniculis humerum non velantibus indutierant. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud Sat. xii. nec Stoica dogmata legit, A Cynicis tunica distantia, hæc notat. Dicit Cynicorum, & Stoicorum dogma conuenire, tantum veste distare; Nam Cynica mater hæresis Stoica: Cynici absque pallio exerto brachio; Sed vel nugatur solens Glossator ille, vel pro pallio tunica legendum est, totusque ille locus corrigendus; Nam Cynica hæresis (secta) mater Stoica: Cynici absque tunica, ex pallio exerto brachio. In Anthologia lib. i. de philosophis.*

Καὶ ῥάβδιον, μάστιγιν, ἀνωράκιον, ὤμιον ἔξω.

Et bacillus, villosa vestis, barbula, humerus exertus. Quare S. Cyprianus Cynicorum vocat exerti, ac seminudi pectoris inuercundam

cūdam iactantiam.

His nempe Græcis philosophis, quos Vrbe pellendos censerat, Iuridicinæ tempore fuit Cato exerto & ipse, nudoque humero, non ex Gabino cinctu, sed quia sine tunica erat, idque præter morem ceterorum, & ideo ipsum peculiariter nominat Tertullianus. Id nisi apertè docebimus nulla causa est quin nihil nobis in posterum credatur. Val. Maximus lib. III. cap. VI. *M. autem Cato Prætor M. Scauriz ceterorumque iudicia nulla indutus tunica sed tantummodo prætexta amictus egit.* Asconius Pædianus in Orationem pro Scauro Cato inquit, *Prætor iudicium, quia æstate agebatur, sine tunica exercuit, campestri sub toga cinctus; In forum quoque sic descenderat, iusque dicebat, idque repererat ex vetere consuetudine, secundum quam & Romuli statua in Capitolio, & in Rostris Camilli fuerunt, togatæ sine tunicis.* Sed quod ait Pædianus; id egisse Catonem, quia tempus æstiuum erat, præter tolerantiam est magni illius viri, ac Romanorum vltimi. Vera ergo causa a Plutarcho affertur, hoc illum egisse, non quòd gloriam ex hac nouitate aucuparetur, sed quo assuesceret ob solam turpitudinem erubescere, reliqua indecora contemnere. *πολλάκις δὲ, inquit ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων εἰς τὸ δημόσιον ᾤρηται μετ' ἄριστον.* Crebro sine calceis, & tunica procedebat a prandio in publicum. Ob causam quam attulimus. Sed quod magis ad rem nostram pertinet, idem tradit, Catonem prætorem factum creditum esse non tantum maiestatis & fastigij recte administrando adiecisse magistratui, quantum detraxisse, ac deformasse; Verba eius sunt *ἀνυπόδητος, καὶ ἀχίτων πολλάκις ἐπὶ τὸ Βῆμα προσερχόμενος, καὶ θανάσιμὰς δίκας ἐπιφανῶν ἀνδρῶν οὕτω ἐραβδύων.* Quod frequenter sine calceis & tunica (vetus Interpres perperam habet, sine toga) ad tribunal accederet, & de capite illustrium virorum sententiam ferret. Tertio eiusdem rei meminit Plutarchus, quod cum Consulatus repulsam tulisset, eaque res non solum ipsis candidatis, sed etiam eorum amicis solita esset per multos dies cum aliquo rubore tristitiam, ac mærorem afferre, ad eò cum casum lentè tulerit Cato, vt vnctus pila lulerit, & a prandio rurius in forum more suo sine calceis, &

absque tunica descendens cum familiaribus deambularit. Ac ne quis dicat, præter tunicam superiorem etiam interiorem gestasse Romanos, & propterea nudum humerum habere non potuisse Catonem, non semper hoc verum fuit, & interiores istæ tunicæ, siue subuculæ strictæ erant, & humerum excludebant. Gellius lib. vii. cap. xi. *Viri Romani primo quidem sine tunicis toga sola amicti fuerunt* (hoc voluit imitari Cato) *postea substrictas, & breves tunicas citra humerum desinente habebant*; Quales etiam fuisse Cynicorum subuculas, si tamen omnes ijs utebantur existimamus.

Tam Cato igitur in Prætura, sed solus, quàm Græci philosophi exerto, nudoque humero fuerunt, & ideo Catonem in Prætura humero exerto non minus quam palliati solerent, Græcis Tertullianus fauisse dixit. Recte igitur Baronium in exercitationibus Casaubonus reprehendit, qui Catonem palliatum ius dixisse prodidit, sed nec ipse Tertulliani sensum affectus est. *Eandem inquit & Tertullianus significare voluit, cum dixit illum ius dixisse humero exerto, quod non solum de palliatis dicitur, verum etiam de togatis, qui togæ laciniam humero detractam sub brachium coniecebant.* Atqui omnes ætate Catonis exerto hoc modo brachio erant. Ita de nudo intelligendum, quia sine tunica. Quare frustra etiam a viris doctissimis tres modi afferuntur togæ gerendæ apud Romanos; antiquissimus, cum toga utrumque humerum teget: recentior, quo toga ab humero dextro retracta, & sub brachium missa in leuam deinde brachium congesta dexteram liberam relinquebat: Tertius, cinctus Gabinus; Nam diligenter veteres statuas togatas inspectanti, nummosque quorum beatissimum thesaurum suppeditat mihi Paulus Caotorta Venetii Senatus lumen longè clarissimum, non alius quàm duplex modus occurrit, antiquissimus, quo brachium toga cohibebatur exerta dextra: & recentior, quo cum brachio humerus exerebatur; nec alio distinguebatur ab hoc cinctus Gabinus (utrobique enim exertus humerus) quàm, quòd hîc toga cingebatur, nequaquam ibi. Et de his hætenus.

Nullum in toga fibula usum fuisse. Panciroli non unus error in re vestiaria perstringitur. Cap. XVI.

VT toga communi usu non cingebatur, ita neque fibula necēbatur, nullusque in ea fibulæ usus esse potuit, contra quàm censuit Pancirolus in libro rerum deperditarum. Nam cum vestimenta tantum aperta, vt pallia, & chlamydes, sagaque fibulâ in humero, vel ad ceruices iungerentur, ne scilicet defluerent: toga, quæ erat circumclusa, & humero sinistro inhærebat, vt lauo brachio sustineretur, nullo modo cadere aut defluere poterat, nisi spontè deijceretur, ita nullus in ea fibulæ usus; nec quis quã veterum, quod sciam, fibulæ in toga communi mentionem fecit. Quare quam in veteri sepulchro auream repertam tradit ille, non togæ debuit esse, sed chlamydis, aut pallij si tamen pallium habuit: vt ante aliquot annos cum doctissimo Io. Rhodio disputauim. Nam togæ usum non planè intellexit Pancirolus; Si enim clausum fuisse vestimentum non ignorasset non fuisse opus fibula intellexisset, quæ duas vestium apertatum partes iungebat. Verum non ita in re vestiaria versatum fuisse senem grauioribus studijs implicitum non est mirum, alioqui non toties duobus illis capitibus lapsus esset. Vt cum ait *Aliculam chlamydem fuisse pallium, quod pueri vsque ad XIII. annum gerebant, idque ex Vlpiano colligi, post quod tempus prætextam sumptam*: vtrumque falsò. Neque Vlpianus hoc dixit; Lege enim Vestis XXIII. D. de auro arg. leg. hæc tantum habentur. *Puerilia vestimenta sunt, quæ ad nullum alium usum pertinent, nisi puerilem veluti togæ prætextæ, alicula chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus.* Vnde nescio quid I.C. noster de pallio puerili vsque ad XII. annum sit expiscatus. Cum notum præterea sit a pueris prætextam gestatam vsque ad tempus togæ virilis.

Hinc veluti in tenebris micat; Ait togam communem fuisse cœruleam, vt Crinitus manicatam: togam candidam tantum Senatorum fuisse: item tunicam eorundem totam purpuream,

puream, cuius latera globulis aureis connexa, qui lati clauī dicti ſint: Lacernas ſub toga geſtatas, quæ pudet recensere, nedum reſellere.

Ceterum Dionyſius Halicarn: lib. 11. uſum fibulæ in toga videtur nouiſſe. Nam cum Saliorum cultum deſcribit ait, *χιτῶνας ποικίλους χαλκίαις μίξαις κατεζασιδῆροι, καὶ τηβέννας ἐπιπορωπηδῆροι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἄς καλῆσι βραβίας.* Vbi trabeas, quæ togæ erant, fibulatas Salijſ assignat. Sed vt ſolus Dionyſius fibulæ in toga meminit, ita ſolus veterum togam Salijſ ad ſcribit. Apud me potior eſt Liuij auctoritas, qui ſolas tunicas pictas in Salijſ agnoſcit. Ait enim, *Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicaque pictæ inſigne dedit, & ſuper tunicam aneum pectori tegumen, cæleſtiæque arma, quæ Ancylia nominantur ferre, ac per urbem ire canentes carmina cum tripudij, ſolemnique ſaltatu inſiſt.* Nec aliud quam puniceas tunicas agnoſcit Plutarchus in Numa. *φοινικῶς, inquit, ἐνδεδυμῆροι χιτωνίſκους.* Puniceas tuniculas induit. Cruſerius enim non rectè Dionyſium magis ſecutus quam ſenſum verborum, *trabeati* vertit. Trabea enim non niſi toga fuit, Plutarchus tuniculas appellat. Præter tantorum virorum auctoritatem ratio ipſa vincere videtur, ſine toga Salios fuiſſe, nihil enim magis incommodum ſaltanti, quam veſtimentum fuſum, ac talare, nihilque tam ineptum, quam vt ait ille, *togam ſaltanti perſonæ inducere.*

Sed etiam ſi auctoritas Dionyſij valeat, & habuerint Salij togas, ſimul & fibulas; non licet tamen arguere inde in cōmuni toga fibulæ uſum. Nam fibulas illas in trabeis Saliorum non eſt credendum eundem uſum præſtitiffe, quem in veſtimentis apertis ad partes diuiſas connectendas, (nam clauſam togam oſtendimus) ſed potius adhibitas ad ipſam togam contrahendam, atque atollendam, ne ſcilicet ad pedes fluens ſaltantes impediret; quales fibulæ fluentia mulierum pepla coercerant. Vel quod verius mihi videtur, apud Dionyſium *ἐπιπορωπηδῆροι τῶς τηβέννας* non tam eſt *inſubulati togas*, quàm *ſuccincti* ritu ſcilicet Gabino, de quo ſupra, quo etiam ritu eaſdem trabeas ſuccinctas ab equitibus in tranſuectione geſta-

gestatas non est dubitandum.

De Toga materia. Lanarum varia genera. Toga pexa, & detrita. Cap. XVII.

TOgas, tunicas, lacernas, & reliqua Quiritium vestimenta ex lana confecta iuisse apparet, quod nusquam veites nisi a pretio lanæ, aut a colore scriptoribus commendantur. Plinius lib. IX. cap. XLVII. *Magna, inquit, & pecori gratia, vel in placamentis Deum, vel in usu vellerum. Vt boves vitum hominibus excolunt, corporum tutela pecori debetur.* Deinde lanarum genera exequitur, omnemque Romanorum cultum inde confectum ostendit. Addit ex Varrone, lanam cum colo, & fuso Tanaquilis in templo Sangi durasse, factamque ab ea togam Regiam undulatam, qua Seruius Tullus fuerat usus. Atque inde factum, ut nubentes Virgines comitarentur colus compta, & fusus cum stamine. Etiam Martialis sæpè ab lana Tarentina vestimentis commendationem petit, præcipuè lib. II. ep. XLIII.

Te Lacedæmonio velat toga lota Galeso.

Vt Plinius Apulam, siue Tarentinam ceteris præfert. Siue Galefi fluij propè Tarentum aqua pota ouibus pretiosum vellus daret, siue lana ipsa eodem fluuiio lota, quod de alijs fluminibus veteres crediderunt, summam nobilitatem acciperet. Martial. lib. IV. XXVI II.

Et lotam tepido togam Galeso.

Alia etiam lanarum genera memorat idem poëta, Parmensem, Bæticam, Altinatam. Eodem epigrammate.

Vel quam seposito de grege Parma tulit.

Et lib. VIII. ep. XXVIII. de Partheniana toga.

Dic toga facundi gratum mihi munus amici

Essè velis cuius fama decusque gregis?

Apula Ledæi tibi floruit herba Pbalanti

Qua saturat Calabris culta Galefus aquis?

An Tarressiacus stabuli nutritor Iberi

Bætis in Hesperia te quoque lanit aqua?

*Antuā multifidum numerant lana Timauum
 Quem prius astrifero Cyllarus ore bibit?*
 Porro de Bætica lana. Idem lib. ix. ep. xxii.
*In Tartessiacis domus est notissima terris
 Qua diues placidum Corduba Betin a mat.
 Vellera natiuo pallent vbi flaua metallo
 Et limit Hesperium bractea viua pecus.*

Scilicet ob rutilum, siue aureum lanæ colorem natiuum. Hinc natiui lanarum colores in vestibus seruati, & celebrati. Quorum plura genera fuisse idem Plinius ostendit, vt etiam aliquibus nomina desint. *Hispania*, inquit, *nigri velleris præcipuas habet: Pollentia iuxta Alpes, Cani: Asia rutili, quas Erythreas vocant: Canusium fului: & Tarentum sua pulliginis.* Hinc tot in lacernis præcipuè, alijs què vestibus, (si togam, ac tunicam demas; quæ albæ gestabantur) colores fluxère, ab varietate scilicet lanarum earum què natiuo colore, aliquando etiam ab insectu.

Notat præterea Plinius. *Istriae, ac Liburniæ lanam pilo propiorem, quam lanæ, & ideo pexis vestibus alienam, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania.* Pexas vestes fuisse, in quibus ob villorum densitatem nec stamen, nec trama appareret, alijs animaduersum scio. Tales omnes recentes vestes fuere. Martialis.

Pexatus pulchrè rides mea Zoile trita.

Idem lib. i. epigr. xliv.

Emi seu puerum, togamue pexam.

Et lib. iiii. ep. xxxvi. tritam pexæ opponit.

Hoc merui Fabiane toga, tritaque, meaque.

Vnde in tela aranearum *pexitatem* a Plinio dici villosam quandam in ea, & lanuginosam filorum naturam quæ in rara earum textura non perinde appareat vt in densa notauit Turnebus lib. v. cap. xiv. Nam vestes obsoletæ, ac detritæ his contrariæ, in quibus scilicet vellere attrito, & deflocato, filorum textura apparebat; Idem lib. iv. ep. xxxiv.

Sordida cum tibi sit verum tamen Attale dicit,

Quisquis se niueam dicit habere togam,

Vbi niuea tenuis est, & detrita. lib. ix. ep. i. de toga Partheniana.

Nunc anus, & tremulo vix accipienda tribuli;

Quam possis niueam dicere iure tuo.

Tales togas *decutes*, siue *decotes* Festo dici censet Lipsius in Electis. Quia igitur lana illa Istrica, & Liburnica sine villis fuit, & pilo propior, iure alienam pexis vestibus dixit Plinius atquè ex ea scutulatam vestem confici in Lusitania; Nam cum scutulæ in vestibus quadraturæ essent ad instar plagarum quibus retia distinguuntur, contextæ, ex lana villosa haud quaquam texi poterant huiusmodi scutulæ quod villorū densitate textura, & artificium operiebatur, secus in lana minime villosa, & pilo proprio, vt in Liburnica, vbi scutulatus rextus non impediens villis apparebat. Similem Istricæ, ac Lyburnicæ lanam circa Piscenas prouinciæ Narbonensis, in Aegypto prouenire subiicit Plinius, ex qua vestis detrita vsu tingitur, rursusquè æuo durat. Vbi frustra *tegitur*, vel *pingitur*, in feriunt correctores: Nam *tingitur* rectum est. Vestimenta communi lana confecta vsu atrita defloccant, villosque cum colore amittunt, nec renouari possunt etiam si denuo fingantur, nam delapsis villis cum stamine subtemen apparet. At vestes lana Istrica, vel Aegyptia contextæ, quæ pilo propior est postquam vsu obsoleuere, colorè quidè amittunt, quem si tingantur, recipiunt denuo, & interpolantur, nouæque videntur, nihil enim præter colorem amittunt, quia cum villis careant, & veteres, & recentes filorum texturam ostentant: secus in reliquis pexis vbi detrita semel fila reparari non possunt. Hic est sensus verborum Plinij. Quare non semper vesti pexæ trita oponitur, id est vetus, ac detrita, sed recens sine villis, quales ex lana de qua diximus contexebatur, eaque, *rasa* appellabatur, qualisque vt plurimum serica, quæ sine villis, & minime pexa: eaque scutulatæ texture aptior, vt ait Plinius; Hinc què existimo luuenalem vtrumquè coniunxisse Sat. i i.

Coerulea indutus scutulata, aut galbana rasa.

Rasæ etiam togæ meminit Martial. lib. ii. ep. lxxxv. quæ ætati aptiorem fuisse indicat.

Vimine

Vimine clausa leui niueæ custodia coctæ.

Hoc tibi Saturni tempore munus erit.

Dona quod aestatis misit tibi mense Decembri

Si quereis, rasam tu mihi mitte togam.

Alibi videtur leuem togam appellare. lib. VII. LXXXV.

Nulla venit a me

Argenti tibi libra postulatæ

Nec leuis toga, nec leues lacerna.

Nisi tenui filo intelligat, & ideo pretiosam. Nam & ab ipsa lana, & a textura togæ aliæ alijs pretiosiores fuerunt. Ouidius de arte lib. III.

Sed vitate viros cultum formamque professos

Quique suas ponunt in statione comas

Nec toga decipiat filo tenuissima.

Qualis illa Martialis lib. X. LXXXIII.

Qua non Fabricius, sed vellet Apicius vti

Vellet Mæcenas Cæsarianus eques.

Hoc est ex lana tenui ac molli textura, quæ tamen vestes mulieribus aptiores visæ. Quo respexit Cicero. Velis amictos non togis. & Varro in Modio. Istorum vitree togæ essentant tunica clauos. Contra toga pinguis dicebatur quæ crassiori filo compacta erat. Suetonius Augusto. Hieme quaternis cum pingui toga tunicis, & subucula thorace laneo, & feminalibus, & tibi alibus munitur. Horatius lib. I. Sat. III.

Concha salis puri, & toga quæ defendere frigus

Quamuis crassa queat.

Lana coacta. Plinius vno capite non semel correctus, & explicatus. Cap. XVIII.

Sed quoniam in lanarum mentione versamur, curæ pretium fuerit Pliniani loci eodem capite miserè affecti curationem tentare. Postquam lanas recensuisset, ex quibus vestes texebantur, addit; *Lana, & per se coacta vestem faciunt, & si addatur acetum etiam ferro resistunt: imò vero etiam ignibus nouissimo sui purgamento: quippe alienis pulientium extracta in tor-*

menti

menti usum veniunt, Galliarum ut arbitror inuento, certe Gallicis hodie nominibus discernitur. Nos penè adolecentes, abenis polientium extracta, legendum videramus, & gauisi sumus cum eandem coniecturam apud doctissimum Gelenium inuenimus. Verum tetigit ille vulnus, non sanauit. Sic enim locus ille interpungendus est, & si addatur acetum, etiam ferro resistent, imò vero etiam ignibus; nouissimo sui purgamento abenis coquentium extracta in tomenti usum veniunt, Quæ enim ratio illa erat, quod ignibus resisterent lanæ quia extractæ abenis venirent in usum tomenti? Numquid tomenta igni resistent? Duplex lanarum qualitas Plinio recensetur; altera, quod coactæ addito aceto ferro, & ignibus resistent: altera, quod earum purgamentum extractû abenis coquentium (hoc malui; quam polientium, secutus veteres codices) ad culcitas inferciendas adhiberetur. Hoc est venire in usum tomenti; Tomentum quippe culcitæ fartum fuit, vt rectè Gelenius; Festus culcita, quod tomento inculcatur appellata. Martialis

Culcita tomento quod viduata suo.

Isid. lib. IX. cap. xxvi. *Culcita vocantur quod calcantur, id est farciuntur pluma, siue tomento.* Id inuentum Galliarum existimat Plinius, quia tomentû tunc Gallicis nominibus discerneretur. Nam lib. XIX. cap. I. de lino. *Nullum est candidius, lanæque similis: sicut in culcitis præcipuam gloriam Cadurci obtinent, Galliarum hoc, & tomenta pariter inuentum, Italia quidem mos etiam nunc durat in appellatione stramenti.*

Quæ sequuntur verba, eadem prauâ interpunctione pessimè habent. *Nec facile dixerim, qua id ætate cepit; Antiquis enim torus e stramento erat, qualiter etiam nunc incastris gauisape; Quid hoc nostri est? eadem res fuit stramentitius torus, & gauisape? Nihil minus. At Plinius nescire sequando ceperint tomenta e lana fieri, quia apud antiquos non tomenta siue culcitæ in usu erant, sed torus stramentitius, qualis adhuc in castris ætate Plinij retinebatur. Nihil igitur adhuc locum gauisape. Postquam in vrbe in locum lecti stramentitij tomentum venerat, inreperere tamen in castra culcitæ, siue tomentum non potuit, in quibus veterem e stramento torû*

H non

non retinere nimis delicatum visum est, & præter disciplinam militarem. Ne longum faciam. Verbum illud *gaufape* ad frequentia spectat, quæ sic concinnanda sunt. *Gaufape patris mei memoria cepere, amphimalla nostra, sicut etiam villosa ventralia*. Ignorare se dicit Plinius, quando lanæ in vsum tomenti venerint, quod apud antiquos e stramento torus esset. Atqui memoria patris sui factum, ut *gaufapæ* in vsum esse ceperint, sicut ætate sua, & *amphimalla*, & ventralia villosa in vsum venerint. *Gaufapæ* vestes villosæ ad instar tapetium. *Amphimalla* autem, siue ἀμφιμάλλοι χιτῶνες vestes utrinque villosæ; Ventralia demum vestimenta contendo ventri, quæ fortasse eadem cum femicinctijs. Plinius M.S. in Bibliotheca Ambrosiana eandem prorsus interpunctionem præfert, licet in verbo *gaufape* corruptus sit, quod etiam ab altero M.S. deest. Sic enim ibi legitur. *Qualiter iam nunc in castris. Causa patris mei memoria cepere, amphimalia nostra.*

Nihil igitur *gaufape* adtorum stramentitium, nihil ad tomentum. Ad Plinium intelligendum non parum facit Martialis, qui quid sit tomentum explicat lib. xlv. *Tomentum Lingonicum*.

*Oppresse nimium vicina est fascia plume
Vellera Lingonicis accipe rafa sagis.*

Quo loco intelligimus, quare Plinius putarit inuentum tomenti Gallorum esse, & Gallico vocabulo discerni. Nam aliud erat tomentum *Lingonicum*, idque propriè tomentum, quod ex lana Gallicis sagis derasa cogebatur; Aliud minus propriè, quod *Circense* dicebatur, idque ex arundine concisa, iuncoque palustri inferciebatur, cuius vsum in Circensibus fuit. Idem titulo *Tomentum Circense*.

Tomentum concisa palus Circense vocatur

Hæc pro Lingonico stramina pauper emit.

Vbi *Lingonicum* simpliciter pro tomento vsurpat. Qualis autem fuerit torus ille Plinij stramentitius ex eodem discas, titulo. *Fanum*.

*Frاندата timent facilis tibi culcita pluma
Non venit ad duros pallida cura toros*

Iuriskon-

Iurisconsultus lib. 1 i 1. de legatis. Tomentum cognominabatur Circense ex arundinibus concisis factum, idque stramentum habebatur plebeiorum. Seneca de vita beata. Nihilominus miserior ero, si lassæ cervix mea in manipulo feni acquiescat: si super Circense tomentum, per sarcinas veteris linteæ effluens incubabo.

Non eadem tamen ratio conficiendi tomenti Plinio, & Martiali. Ille ex purgamento lanarum coctarum coactum vult: hic ex lana Lingonicis sagis derasa. Eriam ex pilis hircorum confecta tomenta notat Philargyrius ad illud Georg.

III.

*Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphij tondent hirci, setasque comantes
Vsum in castrorum.*

In vsum castrorum, inquit, quod inde tomenta fiant, itemque ciliaria. Ut ut sit, non est præter rem quod adijcit Plinius, cum hæc scriberet, tunicam laticlaviam in gausapæ modum texti primum ceptam. Reliquas tunicas ante Plinium in gausapæ modum textas idest villosas, & pilis hirtas crediderim, demum etiã laticlaviam, in qua fortasse maius artificium fuit, ne scilicet clavi purpurei villorum densitate tegerentur. Sed quid Ventralia esse dicemus apud Plinium? Gausapæ patris mei memoria cepere amphimalla nostra, sicut villosa etiam ventralia. Glossæ Ventrale Κοιλιδέσμος, Φιλῶδα. Iurisconsultis Zona, crumena, quam, & fundum & profundum vocauerunt, ut Cuiacius cap. xxvi i. lib. x. Obseru. Ita Alciatus lib. 1. Parg. cap. xl. illud Callistrati. Pannicularia bona damnatorum esse, quæ damnatus habet, & modici sunt pretij, promiscuique vsus qualis est vestis qua fuerit indutus, aut nummuli inueterales quos victus sui causa in promptu habuerit. Nec debent, inquit, Præsides pati, ut commentarienses ea pecunia abutantur, sed debet seruari ad ea quæ iure Præsidium solent erogari, ut puta carciaticum (carceraticum) quibusdam officialibus inde subscribere. Illud inquam inueterales recte corrigit in ventrali, intelligitque de his pecunijs quas in sacciperio habent, quod insitum inest in semicinctij plagula, quam ante ventrem gerunt. Itaque horum sententia ventrale nihil aliud fuit, quam crumena, siue zona inquã

nummi condebantur. Sed quid opus erat ea villosa facere? Quare existimauerim fuisse potius vestimentum breue, quod ad instar thoracis muniendo ventri tunice subijceretur, quod frigoris causa ætate Plinij etiam villosum fieri ceperit; In eo sicut in zona pecuniam circumlatam.

*Vestis serica. Bombyx Coa, & Assyria. Plinius de-
fensus. Cap. XIX.*

Tardè admodum, & non nisi sub Imperatoribus serica vestis Romanis cognita. Eam a Seribus Indiæ populis vnde aduehebatur, appellatam conuenit. Ouidius Amorum I. eleg. XIV.

*Quid quod erant tennes, & quos ornare timeres
Vela colorati qualia Seres habent?*

De qua tamen duplex veterum opinio fuit. Alij enim, inter quos Virgilius, ac Plinius, Marcellinus, nec pauci præterea existimarunt, ex arborum lanugine aqua mollitâ canitiem ab Indis depecti solitam, vnde Sericum conficeretur. Plinius, *Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem*. Reliqua scriptorum loca obuia sunt. Alij opus id bombycum esse tradiderunt, qui folijs inuolut i fila deducere sericumque conficerent. Priores secutus Lipsius ad Tacitum hoc distinxit bombycinum a serico, quod bombycinum vermiculorum opus esset, quos bombyces dicimus: sericum autem ex illa Indica lanugine confectum. Nec pauci Lipsium sequuntur. Verior tamen Salmasij opinio videtur, qui ad Tertulliani pallium ex Seruio, & alijs ostendit, etiam sericum bombycum opus fuisse, & ideo non alia re, quam loco, sericum a bombycino diuersum, quod nempe bombycinum ab Indis aduectum præstantissimum κατ' ἐξωλὸν sericum diceretur: bombycinum autem appellatum, quod in Insula Coa conficeretur.

Duplex autem bombycinum statuere videtur Plinius Cōm, & Assyrium, & hoc quidem pretiosius: ait enim cap. XXXII. loquens de Coa bombyce. *Nec puduit has vestes usurpare etiam viros leuitatem propter æstiuam. In tantum a lorica gerenda*

tenda discessere mores, ut oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc feminis cedimus. Hic in Plinium inclementius mea quidem sententia viri doctissimi inuecti sunt. Quasi vestes Coas ex Assyria bombyce confectas crediderit: item ab eadem bombyce Assyria quæ ceram facit bombycinum texti. Quicumque enim caput illud XXI I. perlegerit, inueniet non a bombycibus, qui ceram faciunt, bombycinum texti, sed ab alio bombycum genere, de quo Plinius Aristotelem secutus ait; Et alia horum origo e grandiore vermiculo gemina sui generis protendente cornua eruca fit, deinde, quod vocatur bombylis, ex conecydalus, ex hoc in sex mensibus bombyx. Duplex ergo Assyriorum bombycum species statuitur Plinio, altera quæ maior vespis, crabronibus, & fucis, nidos e luto, cerasque facit, altera de qua dictum est; Atque hi bombyces, non illi, qui ceras faciunt, telas araneorum more texunt, ad vestem luxumque feminarum, quæ bombycina dicebatur. Huius vestis bombycinæ generatim sumptæ occasione adiicit Plinius primam, quæ bombycinum texuerit, fuisse Pamphilem in Insula Coa, non tamen quod ex Assyria bombyce, quæ enim id fieri potuit, sed ex Coa, licet diuersa Coæ bombycis generatio quam sequenti capite tradit.

Quod si credidisset Plinius, Pamphilem ex bombyce Assyria texuisse, nullum discrimen fuisset inter Assyriam, & Coam: nam eadem vestis fuisset Assyria, quia ex Assyria bombyce, & Coa, quia in Insula Coa, a Coa muliere pertexta. Prima Pamphile bombycum telas redordiri, rursusque texere inuenit. Ita veteres codices habere docuit Gelenius non retorquere; Ipse Plinius ubi de Seribus loquitur, idem verbum redordiendi vsurpat. Seres canitio siluarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem, unde geminus feminis nostris labor redordiendi fila, rursusque texendi: quod eleganter positum; bombyces dum telam suam conficiunt ordiuntur fila id est stamina deducunt, texuntque tramam licijs necentes, faminæ ad texendam vestem iterum ordiuntur fila, iterumque texunt.

Ceterum tam serici, quam vtriusque bombycinæ vestis, hoc proprium fuit, ut quod dixerunt veteres, corpora denudarent.

rent . De serico Plinius ; *Tam multiplici opere , tam longinquo orbe petitur , vt in publico matrona transluceat . Et Seneca : Vides sericas vestes , si vestes vocanda sunt , in quibus nihil est , quo defendi corpus , aut denique pudor possit : quibus sumptis mulier parum liquido nudam se non esse irabit . Hæc ingenti summa ab ignotis etiam ad commercium gentibus accersuntur vt matrona ne adulteris quidem plus sui in cubiculo quam in publico ostendat . Simile est illud apud Senecæ patrem in controuersijs lib. 11. Infelices ancillarum greges laborant , vt adultera tenui veste perspicua sit : eo nihil in corpore vxoris suæ , plus maritus , quam quilibet alienus , peregrinusque agnouerit .*

De Coa , quæ etiam a viris gestabatur , Horatius .

*Cois tibi penè videre est
Vt nudam .*

Multo magis de Afsyria , quam nondum ausos viros sua ætate gestare tradit Plinius . A pretio igitur , aut a ratione texendi diuersitas petenda fuit .

Porro aliquod discrimen inter Afsyriam bombycem , & sericum Indicum fuisse apparet , licet vtrumque translucens feminas denudaret , quod si res eadem fuisset , dixisset Plinius , *serico adhuc feminis cedimus* , quod ab alieno orbe petitum vult , vt femina in publico transluceret . Atqui Plinium pro Afsyria bombyce intellexisse sericum contendunt , immeritò ; Nam Plinius sericum non fieri ex bombyce credidit , sed ex pexa arborum lanugine . Præterea ætate Plinij viri Afsyria bombyce abstinebant , & tamen ante eius tempora serica vestis a viris gestata . Tacitus de Tiberij temporibus . *Promissuas viris , & feminis vestes . Et tamen ante decretum fuerat . Ne vestis serica viros fedaret .* Ex quo apparet , præstantiorem bombycinam vestem Afsyriam fuisse , siue maioris luxus , vt pote quam gestare viros puderet , quibus serica vsurpata . Quare non est tam absurdum , bombyces etiam in Afsyria prouenisse , vt in Insula Coa , licet non constet vnde hoc Plinius acceperit . Nec ea cum serica , vt dicebam , confundenda est . Certe Afsyria eodem tempore & serica Romæ in vsu erat , & de vtraque distinctè meminit Plinius . Quod si

ex India aduecta fuisset, non eam bombycem appellasset, qui nullum bombycum opus in serico texendo credidit, sed solum lanuginem.

Vestes bombycinae : sericae : subsericae : mulititia.

Cap. XX.

Bombycinae vestis mentio frequentior, quam sericae apud auctores occurrit, quod rarus sericae usus, atque ex alieno orbe petitus, commodius bombycina subueheretur. Quamquam si verum est, quod de Caesare tradit Dio lib. XLIII. ludis theatrum velis sericis contexisse, non tanta debuit tunc esse serici penuria. Scio de subserico Dionem, Tacitum, & reliquos, qui serici meminerint, capiendos doctis viri animaduersum quod apud Spartianum dicatur Heliogabalus *primus Romanorum sericam vestem induisse*, idest holosericam, cum ante subserica in usu esset, in qua stamen ex lino, subtemen sericum erat. De holoserica. Vopiscus in Aureliano *Vestem holosericam neque ipse in vestiario habuit, neque alteri utendam dedit. Et cum ab eo uxor sua peteret, ut unico pallio blatteo serico uteretur, ille respondit Absit ut auro fila pensentur. Libra enim auri, tunc libra serici fuit.* Distinguit tamen sericum a subserico Lampridius in Alexandro. *Vestes sericas ipse raras habuit, holosericas numquam induit, subsericam numquam donauit.* Nisi eandem vestem modo sericam, modo subsericam appellat, ut eam raro adhibuerit Alexander, alijs numquam donauerit: sed fuisse eam vestem in usu promiscuo sub Heliogabalo notauerat: quidquid sit magna serici huius, siue subserici copia debuit esse, quae Theatro contendo satis esset. Sed id verum sericum, siue holosericum, fuisse videtur indicare Dio. τὸτο δ', inquit, ὑφασμα χλιδῆς βαρβάρων ἐστὶν ἔργον, καὶ παρ' ἐκείνων, καὶ τορὸς ἡμᾶς ἐς τρυφῶν τῶν αὐτῶν γυναικῶν περιττῶ ἐσπεφίτηκεν. Sericum quo Theatrum Caesar uelauit, fuit textura barbarica luxuriae ad supernuacuum luxum Romanarum mulierum aduecta. Idem lib. LIX. de Caligula. καὶ ἐπ' αὐτῷ χλαμύδα σερμῆν ἀλεργῆν ἐπέβηδου. Chlamydem sericam purpurei coloris induit, & paulo

Io infra. Ἄλλως δὲ δι' ἐν τῇ σιρικῇ, καὶ ἐν τῇ νικητικῇ οὐδὲν ὡς πλείονος ἔδημοσίδεν. *Vt plurimum in serico vestitu, aut triumphali ornatu in publico versabatur.*

Sed tam subsericæ, quam sericæ vestis, id proprium fuit, quod, & bombycinæ, vt transluceret, hominesque nudaret. Iuuenal. Sat. II.

*Acer, & indomitus libertatisque magister,
Cretice pelluces.*

Lipſius de Coa, siue serica toga intelligi vult. Alij de Coa tantum, nec de serica capi posse Iuuenalem, quæ tantum a feminis tunc gestata, cum Coa etiam viris in vsu, vt ait Plinius. Ego de serica, & quidem muliebri locutum poetam censeo. Nam si ætate Plinij, id est, aliquot annis ante Iuuenalem Coa vestis viris promiscuè gestata, labentibus in deterius moribus, non erat quod poeta Cælum terræ misceret, si Creticus veste Coa incessisset. Hoc enim tolerabile iam fecerat vsus. Atqui hoc tamquam insanum, ac foedissimum exagitat.

— *Sed Iulius ardet,*

Aestuo: nudus agas, minus est insania turpis.

Mox.

Fædus hoc aliquid quandoque audebis amictu.

Præterea ait Satiricus futurum fuisse, vt meretrices talem togam recusarent, si damnatæ essent.

— *Est macha Fabulla*

Damnetur si vis etiam Carſinia, talem

Non sumet damnata togam.

Non ergo vestis illa Coa fuit, quæ multis ante annis meretricibus familiaris. Horatius.

Cois tibi panè videre est

Vt nudam.

Quare non togam Coam, siue bombycinam damnauit Aquinas poeta, quæ multo ante gestabatur a viris, sed sericam, & muliebrem.

Et ideo infra eam vestem, *multitia*, appellat, quæ ab eodem feminis adscribuntur.

Humida suspectis referens multitiarugis.

Quam-

Quamquam non ignorem, multitiarum virilium mentionem à Vopisco fieri; sed quod additur, *virilium*, denotat propriè multitia muliebria vestimenta fuisse, & secutis temporibus a viris vsurpata, vt & vestes holosericæ.

Eius vocis originem me fateor ignorare. Nam quod alij quasi multicia dicunt, & polymita intelligunt, præter verbi nouitatem, apud Iuuenalem sermo est de toga, quam albam fuisse constat, non filorum varietate intexam. Qui autem multicia a multum iciendo deducunt, quasi vestimenta multum icæ, & percussa, præter idem vitium nouitatis, potius rei ipsi contrarium adducere videntur; Nam vestes multum icæ, & bene textoris pectine percussæ, densiores sunt, minusquè pellucet; quo magis enim trama stamini connectitur, fila spissantur densius, minusque per ea corpora apparent.

In illo quoq; hæere me non ab nuerim, an de bombycinis togis capiendus Cicero sit, cum de Catilinæ socijs loquitur; *manicatis, ac talaribus tunicis, velis amictos, non togis*. Imò an Varro apud Nonium eandem intellexerit, cum ait. *Istorum vitree togæ ostentant tunica clauos*. Nam bombycinas non multo ante Plinium a viris vsurpatas vidimus: Si laneæ, vt omnia tunc vestimenta, nescio an tales pellucidæ vestes, & vt ait Varro, *vitree*, ex lana confici potuerint: nisi sericas fuisse dicamus, & de subsericis intelligamus, qualia Cæsariani Theatri vela fuisse supra tetigimus.

Nequè illud omittendum, quomodo hæ vitree togæ tunicæ clauos ostentarint, quasi vero communi toga clauus purpurei tegerentur, neque apparerent per densum vestimentum: cum tamen certum sit, clauis hisce Curiam ab reliquis ordinibus distinctam, quod fieri non potuisset, si latuissent. Fortasse igitur, cum plures in tunica clauus essent, & in toga communi duo tantum, aut tres apparerent, quæ ad pectus toga patebat, & brachium dextrum exeri solitum diximus, togis vitreis, ac pellucidis pectus denudantibus omnes apparere, & in oculos incurrerunt.

Toga color. Candidati. Cap. XXI.

TOgæ communis colorem album fuisse, satis doctissimus Manutius ostendit, & eum secutus magni nominis Criticus, qui ne Manutium quidem nominat, cui omnia ferè in hac disputatione debet. Neque hic ego congerendo scriptorum loca, quibus id probetur, lectoris otio abutar, cum vel mediocriter eruditi id ignorare non possint, & facile sit ipsum Manutium consulere.

Duo tamen sunt, quæ huic sententiæ refragari videntur; Alterum, si omnes vulgo albâ togâ Romani vñ, cur qui honores petebant, candidati dicti? Alterum, quod diebus Festis, & lætitiæ causâ albatî Romani incedebant. Nuperus Milonianæ enarrator ait, *Magistratum petentes nihil habuisse in vestimentis præter album, & ideo candidatos vocatos: quia nempe sine tunicis essent, in quibus clavi purpureis, vel quod tunica ipsa tota purpurea essent. Ita petitores, vel deposuisse tunicas purpureas, vel saltem clavos, & ideo candidatos dictos. Quæ ratio nihili est. Nam tunicas non fuisse purpureas, infra vincam: & clavos purpureos in petitione depositos, falsum est: & si verum esset, id modò in Senatu, & Equite locum habuisset, quid ij, quibus nullum clavi ius fuit? Quid plura? Depositæ tunicas in petitione consentiunt auctores non quod purpureæ, aut purpura illuminatæ, sed vt aperto pectore, honesta vulnera petitionem commendarent. Alij ne pecuniâ occultaretur emendis flagitiosè suffragijs factum putant, quod refutat Plutarchus in Coriolano.*

Melius ergo Lipsius, qui inter albam, & candidam togam distinguit, quod alba nativo lanæ colore esset: candida addita creta fieret. Idquæ ex Livio, & Isidoro. Ille lib. IV. *Placet, tollendæ ambitionis causâ Tribunos legem promulgare, ne cui albam in vestimentum addere petitionis causâ liceret, Isidorus, Fit toga addito quodam cretæ genere candidior.*

Etiam Manutius aliud fuisse candidum, aliud album docuerat: esse autem in colore candido splendorem quendam, qui

qui non est in albo: itaque candidam niuem propriè dici, pallorem autem album, non candidum, licet aliquando confundantur: vt cum Gellius lib. I II. tradit. *Scipionem die dicta, neque barbam desisse radere, neque non candida veste vii. vbi candidum, pro albo vsurpatur, Et Liu. Dec. v. lib. v. Legati Rhodiorum, cum primo in veste candida visi essent, quod & gratulantes decebat. Huic mox opponit sordidam. Et si sordidam vestem habuissent, lugentium Persei casum prabere speciem poterant. Infra. Extemplo veste sordida sumpta, domos principum cum precibus, ac lacrimis circumibant. Vt & apud Martialem.*

Cum plebs, ac minor ordo, maximusque

Sancto cum duce candidus sederet.

Addita ergo creta, vt ait Isidorus, candidior toga fiebat. Illud tamen difficultate non caret, quod in omni togarum lotioni adhibebatur creta, nec ars fullonia sine creta fuit. Titinnus apud Nonium.

Terra hec est, non aqua,

Vbi tu solitus argutarier pedibus,

Cretam dum compescis, vestimenta que lauas.

Et Plinius lib. xxxv. cap. xvii. vbi de generibus Cretæ loquitur. *Ergo ordo hic est: primum abluitur vestis sarda, dein sulphure suffitur; mox desquamatur Cimolia, quæ est coloris veri. Hæc autem & sarda cretæ species fuere. Ex his apparet, omni togæ adhibitam cretam fuisse. Fortasse ergo communi togæ abluendæ creta adhibebatur: at togæ petitorum iam lotæ, creta superinducebatur, vt candeseret magis, ac poliretur. Certè Plinius Cimoliam cretam abluendis vestibus in vsu fuisse scribit: Vmbricam autem, quæ, & saxum vocabatur, nonnisi poliendis vestibus, assumi solitam. Illud etiam addere possumus, togas petitorum, vt candidæ fierent, postquam Vmbrica expolitæ essent, prælo subiectas fuisse, vt nitescerent, splendoremque illum acquirerent, quem coloris candidi proprium esse diximus: & ideo togam candidam, λαμπράν Polybio dici, cum nempe a prælo, & a creta splendesceret. Talis toga splens dicitur Senecæ, epist. v. *Non splendeat toga, ne sordeat quidem.* Quod Lipsius*

explicatis, nitidam, recenter lotam, & pexam. Sed tales erant quæ minime sorderent, nitidæ scilicet, & recenter lotæ. Atqui Seneca non vult splendens, & sine sordibus optat. Ergo *splendens* est a præli pressura. Vt alibi Lipsius recte illud eiusdem Senecæ de tranquillitate cap. 1. *Non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus, aut tormentis splendere cogentibus pressa.* Pondera scilicet, ac præla vestem splendere cogebant. Huc spectat locus Martialis, quem Lipsius adduxit.

Sic tua suppositis pellucent præla lacernis,

Et micat innumeris arcula syntbesibus.

Et Ammianus lib. xxvi 11. *Solutis pressorijis, vestes luce nitentes arbitra diligenter explorant.* Quod verò Lipsius subiicit, ideo suppositas prælis vestes, non solum vt niterent, sed etiam vt pexæ essent, credibile non est. Nam vestium pexitas non à prælo, sed à lana recenti, aut ab artificio erat, cum erinacei cute polirentur. De quo iam multa viri docti disputarunt.

Ceterum quod ait Lipsius, communes togas natio tantum lanæ colore albas fuisse, falsum esse ex Plinio ostendimus, qui artis fulloniæ cretam præcipuam facit. Quod nec ipse negare potest, nam explicans illud Plauti in Aulularia:

Qui vestitu, & creta se occultant, & sedent quasi sint frugi; homines designari ait tenuiores, quibus cum copia mutandæ togæ non esset, tamen, vt nitidi apparerent, sub dies ludorum togulam suam incretabant; vel seruos, qui vt liberos mentirentur, fortasse cretam addebant in vestem, vt in cauea fallerent. Si ergo sola creta candida vestis fiebat, & isti candidati fuere extra honorum petitionem. Quare vt diximus, vestis petitorum candida fuit; Cimoliâ primum, vt reliquæ vestes abluta, deinde Vmbriçâ, siue saxo expolita, tum prælo splendere iussa.

Ceterum Marcellius ad illud Persij,

Quem ducit hiantem.

Cretata ambitio.

Notat, ideo cretam togis adhibitam, vt rigidæ essent, tabularum, siue tiliarum capaces, quòd esse non potest; diffinitus enim plicæ, ac rugæ in veste durata, quam in molli,

& flexibili finguntur. Deinde cum omnes togæ plicas, rugasque haberent, si ad hoc cretabantur, togæ omnes candidæ fuissent. Idem perperam locum Tertulliani accipit. *Rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumque contracti umbonis segmentum custodibus forcipibus assignet*, legit, porpicipibus *πρόπρηξι*, fibulis, quasi vllus ibi fibulæ vsus esse potuerit. Sed de hoc alias.

Albus color lætitiæ causa adhibitus. Albatii.

Cap. XXII.

Alterum, quo communes togas non fuisse albo colore, ostendi poterat, illud erat, quod Romani diebus festis, ac solemnibus albatii incedebant, præcipue die natali; idque non scriptoribus notatum esset, si reliquo tempore in alba veste fuissent. Horat.

Ille reposita, natales aliosque diernum

Festos albatius celebret.

Ovidius Trist. lib. III. eleg. XIII.

Scilicet expectas solitum tibi moris honorem

Pendeat ex humeris vestis ut alba meis?

Et lib. v. El. v. de Natali vxoris.

Quæque semel toto vestis mihi sumitur anno:

Sumatur fatis discolor alba meis.

Et Persius.

— *Quamuis te albata rogarit.*

Vbi vetus Interpres, *Albata autem festiua, aut certe albata pura, & vitij carens.* Idem ad illud:

Et natalitia tandem cum sardonyche albus. Ad hoc recitaturus, inquit, ornatus, & festiuis incedebat; *Albus, aut festiua veste indutus, aut recitandi pauore confectus.* Etiam Dio in aduentu Teridatis Romæ impletum fuisse tradit forum: mediam eius partem a plebe albata, & laureata: alteram a militibus armorum nitore fulgentibus.

Lipsius hoc pacto nodum soluit, quod Romani diebus festis, lætisque recentes togas sumerent, & vsu nondum sortidas, atque obsoletas. Sed quæ fieri potuit, ut cum sæpè festi

festi dies, & publica lætitia occurreret, pauperes, & tenuiores, quibus vix vna togula erat, recentes togas sumerent, ac mutarent, vt in aduentu Teridatis alba plebs in cessit?

Fuit cum existimarem, quòd loca, quæ a Lipsio afferuntur, sint Scriptorum Augustæi æui, quo scilicet iam togæ in desuetudinem abierant, & in locum lacernæ successerant, pulli, aut rufi coloris: diebus festis, ac solemnibus sumptas esse ab omnibus togas, quæ albæ, & ideo albatos dictos, easque serè recentes, quod rarò admodum ferrentur. Firmabam coniecturam meam argumento, quo Manutius togas communes albi coloris fuisse ostendit. Arguit Cicero Vatinius, quod in publico epulo Q. Arrij accubuerit cum toga pulla, cum tot hominum millia accumberent, ipse epuli Dominus Q. Arrij albatus esset. Cum ergo ad epulum publicum funebre, non propinqui tantum, aut amici inuiterentur, sed populus vniuersus, in quo propemodum ait Manutius innumerabiles erant sic a re domestica imparati, vt vestitum epuli gratia mutare non possent, verisimile non est, albam togam eos pro tempore sumptisse, vt mox epulo finito aliam induerent. Ita credibile non est, vniuersum populum potuisse ad quodlibet epulum, festasquè dapes, recentes togas afferre, quas finito epulo alijs mutarent. Quod si quis contendat, ætate Ciceronis togas in vsu promiscuo fuisse, & hac ratione omnes albatos: facile erit reponere, Arrij licet in toga communi, albatum, ad distinctionem Vatinijs, qui pullatus.

Hæc olim, nec me huius sententiæ pœnitet. Simplicius tamen fuerit si dixerimus, diebus festis, ac publica lætitia, togas non nouas, aut recentes sumptas (quæ enim hoc fieri ab omnibus potuit?) sed lotas, & a fullone recentes. Id enim facile fuit etiam tenuioribus togulæ sordes demere, opeque fullonis eandem interpolare, pristinoque candori reddere. Id nunc etiam vulgus vsurpat, vt festis diebus interiores lineas recenter lotas induant.

Nec indecorum modò fuit togas sic sæpè lotas diebus festis adhibere, vt etiam inter munera clientibus mitterentur.

cur. Martial. lib. x. xi.

*Donau tamen, inquis, amico millia quinque,
Et lotam, ut multum, terque quat erque togam.*

Idest candidam, & pænè nouam. Et hæc de albatis, & candidatis.

*Pullus color in luctu. Atrati. An idem a matronis
vsurpatus. Cap. XXIII.*

Romanos in luctu atratos fuisse, hoc est nigra, siue pul-
la veste indutos certum est. Veterum testimonijs pa-
ginas infercire putidum. *Togæ pulla* meminit Cicero in Pi-
soniana, *Pullatorum procerum*, Iuuenalis. Tacitus in funere
Germanici *atratam plebem*, inducit. Propert. lib. iv. el. v. 11.

Denique quis nostro curuum te funere vidit,

Atram quis lachrimis incaluiffe togam?

Etiam Artemidorus lib. 11. cap. 111. ait, homini aegrotan-
ti alba vestimenta in somnis visa, mortem portendere: quod
mortui in albis efferrentur. Nigrum autem pallium salutem
significare, quod non mortui, sed qui lugent mortuos, tali
vestimento vtantur.

De mulieribus ambigitur, cum alij Scriptores, eas depofi-
ta purpura, & auro, in veste lugubri fuisse dicant: Halicar-
nassæus, & eum secutus Suidas, vestem nigram adscribat,
& magna pars veterū Varro apud Noniū de vita pop. Rom.
Val. Maximus lib. 1. cap. 1. Appian. lib. 111. civil. Atqui
Herodianus, Statijs, & Plutarchus albam vestem a fœminis
in luctu vsurpatam tradunt, quorum verba iam a Lipsio ad
Tacitum allata sunt. Et Lucanus lib. 11. de Martia a func-
re Hortensij Catonem priorem maritum repetente.

Obsita funerea celatur purpura lana.

Idest pulla. Lipsius ita veteres in concordiam adduci posse
credit, si dicatur, nigras vestes luctus proprias fuisse, itante
Rep., albas sub Imperatoribus: quod vt non reiecerim,
(quamquam fuscæ vestis in luctu matronali meminere A-
puleius) illud nullo pacto admiserim, hanc causam muta-
tionis

tionis videri, quòd cum veteres matronæ in alba, aut nigra veste præcipite incederent, postquam crescente luxu, Galbanæ, Cerulæ, & Coloriæ inuectæ sunt, albam vestem spre- tam, vt vilem, & Iustui tantum reseruatum. Hoc falsum est: nam, vt Valerius tradit lib. 11. matronæ in veteri Rep. & auro abundant, & multâ purpurâ vsæ sunt: contra sub Imperatoribus, aut interdita purpura matronis, aut certis tantum personis permessa. Corruit igitur tota coniectura. Me eius mutationis causa hæcenus latuit. Ceterum mirum est, verba Herodiani de matronis in veste alba funus Seueri celebrantibus, *λίσας ἰσθῆτας λαλάς ἀμφιεννύμεσαι*, Politianum vertisse, *Vestibus albis exilibus induta*. Quid enim fuere hæ vestes exiles? cum vestes illæ vulgares, ac communes essent, siue viliores. Eadem ratione Dio lib. lvi. de Tiberij, & Drusi eius filij cultu lugubri in funere Augusti. Tiberius, filiusque eius Drusus, *καυὰ τὸν ἀγοραῖον ἔσπον ἀπομυδρίων, ἔρχον*. pullam togam vulgari siue communi more paratam (non forensi more, vt hic interpres,) habebant.

Toga mensura. Toga talaros. Quintilianus explicatus. Cap. XXIV.

CVM toga vestimentum laxum esset, ac fufum, pro opibus tamen cuiusque laxiorem fuisse, aut angustiorem Horatij Interpres notarunt, ad illud.

— *Tibi paruula res est.*

Arcta decet sanum comitem toga.

Quare ille opum contemptor Cato, cum arcta toga ab eodem inducitur.

Quid, si quis vultu toruo ferus, & pede nudo,

Exiqueque toge simulet textore Catonem?

Pro opibus inquam, & arbitrio cuiusque, ne quis Oratorum Ciceronis enarratori credat, qui M. Antonium quòd pretextatus decoxisset, arctiorem ceteris togam sumere debuisse scribit, quasi id lex iuberet, & non potius necessitas cogeret. Has togas arctas, togulas scriptores vocarunt, qua-

les patronorum avaritia clientibus donabat, quarum Cicerone, & Martialis meminerunt. Iustam autem togæ mensuram sex vlnarum fuisse idem Horatij Interpretes observant, ubi poetâ Menam libertum carpit, quod toga sex vlnarum sacram viam metiretur. Mihi tamen verisimilius est, quod si sex vlnarum togæ mensura fuisset, non id tamquam novum aut insolens Horatius novavisset. Nisi id in liberto non ferendum, quod ingenuos deceret. Ut ut ea res se habeat, antiquitus quidem toga ad calceos vsque demittebatur, ut Græcorum pallium teste Quintiliano: idque ut fieret Plotium, Nigidiumq; præcipere, qui circa illa tempora de Oratoris gestu scripserunt. Quo circa Plinium refutat idem Quintilianus, qui scripserit solitum tantum Ciceronem id facere velandarum varicum gratia, cum tamen hoc genus amictus in statuis eorum quoq; qui post Ciceronem fuerunt, apparet. Id tamen etiam impudentis maledicentiæ, & exhausti pudoris vir Fusius Calenus apud Dionem semper magnis viris iniquum obiecit Ciceroni, quod nempe demissitij vestibus ad crurū vitia velanda vteretur. lib. xxxv.

ὡν ἐδίδου ἐποίησας, ὁ δὴνός, ὁ σοφός ὁ πολὺ πλείονι πρὸ ἐλαίῳ τοῦ οἴνου χρώματος, ὁ καὶ μέγχι τῶν σφυρῶν πλὴν ἐδῆτα σύρων, οὐμὰ δὲ ὄνχ. ὡσπερ οἱ ὄρχησται, οἱ τὰς ποικιλίας τῶν ἐνθυμημάτων διδάσκοντες σε τοῖς χήμασι, ἀλλ' ἵνα τὰ ἀίχνη σου τῶν σκελῶν συγκρούηται. Interpres. Qui vestem vsque ad talos dependentem trahis. Rectius si togam talarem vertisset, nam Græci, & præcipuè Plutarchus ἐδῆτα pro toga ponere consueverunt. Aetate ergo Ciceronis, & paulo post Togæ talares fuere. Talis est quâ dedimus Tabula I. quod monumentū positū Lepido, & Munatio Coss. diximus anno moriētis Romanæ libertatis supremo.

At Quintiliani ævo eodem teste, non ultra medium crus porrectæ; ait enim ipsam togam rotundam esse debere, & apte casam, aliter enim multis modis futuram enormem: Horat. I. Serm. Sat. III. I. *videri possit eo quod Rusticius torso toga destit.* Mox subjicit Quintil. Pars eius prior medijs cruribus aptè terminatur, posterior eadem portione, alius quam cinctura. Quæ postrema verba, fateor, me magno pere torse-

runt. Quomodo enim togæ pars posterior altior quam cinctura esse potuit? Fuit cum existimarem de parte ea loqui Quintilianum, quæ brachio subducta in humerum sinistrum rejiciebatur, & sic ipsa cinctura altior esset, siue de illa, quæ excluso dextro brachio ab humero pariter dextro defluebat, & tamen superior cinctura erat; Sed cum Quintilianus dicat, eadem portione, ac priorem, non aliter explicari potest, quam vt medijs cruribus, quemadmodum prior terminetur, & ita quomodo cincturâ altior erit? Fortasse Quintil: ibi pro cincturâ tunicam cinctam intellexit: quod nempè tunice Zonæ arbitrio, altiùs, sub missus suspenderentur, & propterea vult togæ partem priorem, & posteriorem ita medijs cruribus terminari, vt tamen tunicæ cinctæ imâ ora paulo altiores essent. Iuuant coniecturam nostram eiusdem Quintilianii verba paulo supra, vbi tunicæ laticlauix longitudinem tradit. *Latium inquit habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior*, idest paulo longior tunicis, quæ cingebantur. Nam vt ostendam cum illuc ventum fuerit, & aliquid supra tetigimus, tunica lati clauï non cingebatur. Si ergo ibi *cinctis* ponit, pro habentibus tunicas cinctas, cur non & hîc cincturam, pro tunicâ cinctâ intelligamus? Si quis tamen priorem interpretationem malit, non repugnem. Vtramque trepidè, & hæsitanter posui, donec alius meliora promat.

Togam antiquis temporibus commune vestimentum fuisse tam virorum, quam feminarum. Recinium. Festus emendatus.

Toga meretricum gestamen. Ouidius, & Varro explicati. Plebs infima quandoque togata. Gladiatorum in toga producti. Cap. XXV.

PRimis Urbis temporibus tam viros, quam mulieres in toga incessisse, totamque Romanam gentem vere togatam fuisse veteres critici adnotarunt. Varro apud Nonium de Vita Pop. Rom. *Præterea quod in lecto togas ante habebant; ante enim olim fuit commune vestimentum, & diurnum*

& nocturnum, & muliebre, & virile. Ex eo autem quod togas in lectis haberent antiquitus vt ait Varro perseverasse in nuptijs eum morem crederim vt lectus toga sternere-
 tur. Quod indicat Annobius. lib. II. *Cum in matrimonia conueniis toga sternitis lectulos, & maritorum genios aduocatis.* Seruius I. Aeneidos ad illud *Gentemque togatam.* Bene inquit gentem, quia & sexus omnis, & conditio toga utebatur: togas at-
 tem etiam feminas habuisse Cycladum, & Recini vsus ostendit. Recinus autem dicitur, quod post tergum reijcitur, quod vulgo Mauorte dicunt. Recinum, siue vt Festus Recinium, com-
 mune mulierum pallium fuisse, ex his Seruij verbis colle-
 gisse viros doctissimos, miror; Nam non fuisse commune mulierum pallium, docere eos poterat Nonius, eius verba ipsi attulerunt. Is Ricinium modo palliolum breue appellat, modò pallium, quo mulieres in aduersis rebus, & luctibus in-
 duebantur. Ricinium quod nunc Masurtium dicitur palliolum fa-
 mineum breue; Varro τασήμενιππου. Nihilo magis dicere mulie-
 bre, quam de muliebri ricinio palliolum simplex. Idem de Vita Pop. Rom. lib. I. *Ex quo mulieres in aduersis rebus, ac lucti-
 bus cum omnem vestitum delatiorum, ac luxuriosum postea in-
 stitutum ponunt, ricinia sumunt.* Nihil igitur opus distinc-
 tione, aut correctione, nam si palliolum, in pallium mutetur perit sententia Nonij qui ricinium palliolum esse dicit, id-
 que Varronis auctoritate confirmat.

Non ergo commune pallium Ricinium fuit. Imò ætate Festi quid ea vox significaret, non plane constabat, ait enim Ricinium omne vestimentum quadratum ij qui duodecim inter-
 pretati sunt, esse dixerunt; Alij virilem togam, qua mulieres ute-
 bantur pretextam clauo purpureo. In V. C. est Vir toga; Vn de Virilem togam quidam fecere, malè, nec rectiùs qui vel to-
 gam reposuerunt; Hoc enim modo idem esset pallium & to-
 ga, quadratum, & rotundum. Neque attinet dicere, ideo quadratum, quia apertum: togam autem, quia vt toga reij-
 ceretur, alioqui omnia pallia quæ reijci in humerum pote-
 rant, togæ etiam dici potuissent.

Sed non constabat quid esset proprie Ricinium, & pro-

pterea alij quadratum vestimentum fuisse dixere; alij rotundum: qui duodecim interpretati sunt pallium quadratum explicarunt: contra alij togam muliebrem; Quare legendum *Alij togam qua mulieres utebantur*. Nec displicet Lipsij coniectura qui Ver: legit idest. *Verrius Flaccus togam esse vult*. In hac opinione fuit Seruius, Recinium, fuisse togam, vel togæ simile, nam ex eo, & ex cyladum, quæ rotundæ erant, vsu a mulieribus togas olim gestatas contendit. Quod si Recinium commune pallium fuisset, frustra ex vsu pallij togæ vsu demonstrasset. Fuerit sane Rica eadem cum palliolo, & capitis integumento, dummodo Recinium commune mulierum pallium non fuerit, quod nempe stolæ iniiciebatur;

Sed vt vnde Recinij causa digressi sumus, redeamus (nam de Mauortio, siue Mauorte egregie ijdem viri doctissimi disputarunt) Toga antiquis temporibus commune viris, ac mulieribus vestimentum fuit. Hoc etiam Asconius Pædianus restatus est pro Scauro. *Toga inquit communis habitus fuit, & marium, & feminarum: sed prætexta honestorum, toga viliorum, quod etiam circa feminas seruabatur*. Verum non satis mirari possum, aut intelligere, quomodo prætexta esset honestiorum, toga viliorum. Nam præter magistratus, & Sacerdotes, puerilemque ætatem nulli ius prætextæ fuisse constat, & reliqui etiam honestiores in togâ purâ incessere. Asconium quidem ætate Tiberij vixisse certum est, & ideo vsu prætextæ non ignorasse. Fortè igitur hoc ex glossæmate est, a quo deceptus Nonius qui *Prætexta*, inquit, *inſigne Romanum, quod supra tunicas honorati quique sumunt*.

Hoc quidem in mulieribus verum esse potuisse credo, vt nempe quo tempore toga communis vtrique sexui erat, honestiores matronæ in toga prætexta incederent. Festus *Togam, qua mulieres utebantur prætextam clauo aureo*. Sed de viris tota vetustas negat. Postquam togam deposuere matronæ, ea solis viris remansit, sed temporum mutatione etiam fœminis probroſis quæque quæstum corpore tolerarent.

rent. Has enim togatas incessisse abunde Manutius ostendit quem non pauci, sed præcipuè summus Iuriconsultus in selectis Antiquitatibus aduocarunt. Acron ad illud *Pecæ sue togata. Matrone, qua maritis ob adulterium repudiabatur, togam accipiebant sublata stola propter ignominiam. Toga autem meretrici apta, ita enim prostrare solebant cum togis puellæ, ut discernentur a matronis.* Quamquam in sacrificijs etiam honestas fœminas togis vsas docet Festus in verbo *Armata. Armata dicebatur Virgo sacrificans, cui lacinia toga in humerum erat reiecta.* Eius abbreviator, *Mutini Sacellum fuit Roma cui mulieres velata togis prætextis solebant sacrificare.* Varro de L. Latina. *Nonæ Caprotine, quod eo die in Latio Iunoni Caprotina mulieres sacrificant, & sub caprifico faciunt, & e Caprifico adhibent virgam.* Ob hoc toga prætexta data eis. Sed Varronis locus defectus est. Desideratur enim causa ob quam toga prætexta tunc dabatur matronis. Sed aut me coniectura fallit aut de est, non tam matronis, quam ancillis in eo sacrificio datam togam prætextam; quod me facile persuasurum ijs scio, qui originem Feriarum Caprotinarum non ignorant. Scilicet quod narrat Plutarchus in Paralellis ex Aristide Milesio Atepomarum Gallorum Regem ad versus Romanos bellum gerentem edixisse tunc belli finem fore, cum vxores, & filias Romani fruendas darent. Ancillæ astu elusam barbarorum procacitatem: missas scilicet in veste matronali, & puellarum nubilium, barbarisq; somno, ac mero victis vnâ ascensa caprifico signum dedisse in vadendi hostes, quibus profigatis diem festum institutum ancillarum, Nonas scilicet Iulias, easque ferias Caprotinas dictas quibus ancillis concessum, ut in veste libera, & prætexta toga quæ puellarum erat in cederent. Scio Macrobius dissentire, & non a Gallis, sed a Latinis post bellum Gallicum impudens postulatum factum esse. Verum Plutarcho adstipulatur Ouidius loco per obscuro, & a Criticis vexato, sed cui vnus literulæ mutatione, & lucem, & medicinam afferemus. Is est libro II. de arte amandi, ubi precipit amatori, ut omni ratione amicæ familiam

liam demereat, & munusculis colat.

Sed tamen & seruo, leuis est impensa roganti

Porridge fortune munera parua sue.

Porridge & ancillæ; quæ penas luce pependit

Lusa maritali Gallica veste manus.

Interpretû sententias afferre odiosum esset. Qui tamen nûquam expedient cur ancilla penas pependerit, & quid Gallica manus sit, ac quomodo cum ceteris cohæreat. Sed mutata voce *quæ* in *qua* loci sententia liquido apparebit. Ait enim donandû aliquid ancillæ ea die, quæ erat festa ancillis. Scilicet Nonis Iulij, siue caprotinis. Dona igitur inquit *ea luce*, idest ea die, *qua Gallica manus*, exercitus Gallorum, *decepta veste maritali* habitu matronarum *pependit penas* barbaræ libidinis. Nihil iam clarius. Sicut ergo viris die natali, matronis Kalendis Martijs munera misitabantur, ita ancillis Nonis caprotinis. Et ideo Varro ait ijs ius togæ prætextæ fuisse, quia ancillæ & stola matronali, & puellari prætexta Gallos deceperant. Macrob. lib. 1. Sat. c. 11. *Ancilla nomine Tutela siue Philotis pollicita est se cum ceteris ancillis sub nomine dominarum ad hostes ituram: habituque matrum familias & Virginum sumpto hostibus ingestæ sunt.* Quam porro lectionem reposuimus extare in tribus MSS. monuit qui varias lectiones operi adiecit: eamque retentam in nupera editione vidimus.

Ceterum virorum omnis cõditio togata. Primores, plebs, etiam populi vilissima pars, quæ in emenda toga sumptum facere possent. Tertullianus de pallio cap. 1v. *Vespillo, leno, lanista, tecum vestiuntur.* Et in fine operis. *Verum, & Cerdones, & omnis gladiatorum ignominia togata produciuntur.* Quo loco docti immeritò Cerdones proturbant, ignotasq; voces Latio inferciunt. Nam licet Cerdones, & reliquis popellus ob inopiam fermè tunicatus incederet, aut penulatus, præcipuè ea tempestate, qua togæ in defuetudinem abierant: nihil tamen præter paupertatem impediabat, quin extremæ fortis homines dummodo ingenui togam gestarent præsertim in officijs, aut collegiorum sacris, festisque diebus.

Cur

Cur igitur licet raro, ex societate Cerdonum aliquis post ductam dentibus pellem toga non enitesceret? Num quid vespillo, Leno, Lanista cerdone ditiores aut honestiores? Quod ad gladiatores attinet, falso Lipsius existimat eos togatos depugnasse: ex Suetonio in Claudio. *Induxit unum ex nomenclatoribus suis sicut erat togatum.* Nam hoc tamquam novum notavit, quod gladiator togatus induceretur. Capitolinus autem in Pertinace inter vestimenta Commodi recenset *togam, armaquè gladiatoria gemmis, auroque composita.* Et Tertullianus hic *togatos producit gladiatores.* Sed non alij vsui fuisse togam credendum est, quam cum gladiatores in pompa ante pugnam incedebant, & spectaculum de se prebebant, siue vt Tertullianus loquitur producebantur, & de hoc Suetonius, & Capitolinus capiendi sunt. Quis enim credat togam fusum, ac prolixum vestimentum pugnae adhibitum?

Imperatores togati. Cap. XXVI.

POpulus Romanus Quiritium omnis ius togæ habuit, diuque etiam plebs ipsa togata incessit. Immo sublata libertate ipsos Imperatores toga vsos certum est. Nam præter Cæsarem qui in toga confossus est: tradit Suetonius Caligulam, cum die muneris esedario Porro ob prosperam pugnam seruum suum manumittenti studiosius plausum esset, ita se proripuisse e spectaculis, vt calcata lacinia togæ præceps per gradus iret. Martialis quoque Domitianum *Martem togatum* appellat. Et alibi

Palmaeque duces, sed cito redde toge.

Spartianus de Adriano. *Ipse cum in Italia esset semper togatus processit.* Capitolinus etiam notat Antoninum Philosophum per Brundisium in Italiam venientem togam sumplisse; & milites togatos esse iussisse. Sic Pertinacem cum peteretur ad necem toga caput operuisse. Lamprid. in Alexandro. *In urbe semper togatus fuit, & in Italiae Urbibus.* Idem. *Vesie, vt & pingitur alba vsus est, nec aurata, penulis, togisque communibus.*

Non

Non tamen toga pura, & communi semper vsos, sed aliquando toga purpurea & triumphali inde apparet, quod inter reliquos honores hunc Cæsaria Senatu tributum testatur Dio lib. XLIV. Τα μὲν γὰρ ἀρχαῖα φέρεσθαι τε αὐτὸν αἰεὶ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀόλει πλὴν πολλῶν πλὴν ἑπιπέριον ἐνδεδυκότα. *Primum ei datum est ut semper etiam in ipsa Vrbe toga triumphali indutus incederet.* Hanc autem fuisse purpuream, & pictam suo loco ostendemus. Malè qui, *ut veste triumphali cinctus versaretur,* verterunt. Nihil enim de cinctura apud Dionem extat. Eo tamen honore non semper vsus Cæsarem credere par est, quod Dio eodem libro tradit *eum ex S C. vestem triumphalem omnibus ludis gestasse.* Et lib. LIIII. post deuictos Astures datam Augusto potestatem Kalendis Ianuarij singulis coronæ, & vestis triumphalis gestandæ. Sane reliqui Imperatores in civili habitu vulgarique. Quare Tacit. lib. XIII. Inter honores, quos sueta adulatione Senatus Neroni ob pulsos Armenia Parthos decreuerat eum precipue recenset, *supplicationes, & diebus supplicationum vestem principi triumphalem.* Capitolinus etiam in M. Antonino notauit ipsum, & Verum fratrem Ludos ob triumphum decretos spectasse habitu triumphali. Non igitur is in vsu communi.

Lampridius tradit, Alexandrum adeo civili ingenio fuisse, ut licet Imperator prætextam, & togam pictam nunquam sumeret, nisi cum esset Consul. & infra de eodem. *Hosia cruenta effugit, & ut se ciuilitate gerebat, ac permixtus populo erat, albam eius vestem cum qua constiterat, cruentauit.* Quare Commodum perstringit Herodianus lib. I. *Quod pro Romanorum Principum cultu leonis pellem indueret, purpureasque, & auro intextas vestes gestaret. ἀμφιέντο τε ἀλευργεῖς καὶ χρυσοῦσθεῖς ἰσοθῆτας.* Alibi de eodem. *ἐπὶ δὲ τῆς ἑπιπέριου καὶ βασιλικῆς πορφύρας pro eleganti vestitu purpuraq; Imperatoria arma gladiatoria sumere solitum.*

Non nisi igitur mali, superbiq; principes inuidiosum cum habitum vsurparunt. Dio Neronem in aduentu Teridatis triumphali veste vsus tradit lib. LXIII. Sueton. de Caligula cap. LXXII. *Vestitu calceatque, & cætero habi-*

tu, neque patrio, neque civili, ac ne virili quidem, ac denique hu-
mano semper usus est. Sape depictas, gemmatasque indutus panu-
las, manuleatus, & armillatus in publicum processit: aliquan-
do sericatus, ac cycladatus, ac modo in crepidis, vel cothurnis,
modo in speculatoria caliga, nonnumquam socco muliebri. Trium-
phalem quidem ornatum etiam ante expeditionem assidue ge-
stavit. Quod etiam Dio tradit lib. LIX. Eodem trium-
phali ornatu usum Domitianum tradit Idem lib. LXVI. sed
tantum cum in Senatum veniret. Quod egisse Marium Ro-
manorum primum legimus in epitome Liuiana LXVI. Ita
Heliogabali habitum, purpura auroque intextum, cultumque
barbaricum Herodianus, & reliqui scriptores perstrinxerunt.
Et Trebellius de Gallieno. Cum chlamyde purpurea
gemmatisque fibulis, & aureis Roma visus est, ubi semper togati
Principes videbantur: purpuream tunicam, aureamque virilem,
eandemque manicatam habuit. Tandem Vopiscus de Tacito
Togis, & tunicis iisdem est usus, quibus priuatus.

*Togas in luctu, & calamitate publica depositas. Quae
vestis earum loco sumpta. Cap. XXVII.*

VEstes sepè in luctu publico, ac calamitate mutatas,
togasque depositas Dion Cassius testis est non vno in
loco. lib. xxxiix. Cum eadem denovo enuissent, decreuerunt,
ut vestes mutarentur. Mox. Non tamen aut vestem lugubrem po-
suerunt, aut ad solemnes coetus prodierunt. Quae esset ista ve-
stis mutatio declarat idem lib. xl. *Κοστ. Τῶ βελδῶν τῶ ἐόντων
καὶ δέρον, καὶ τῆ ἱππάδι, Senatoriam vestem deponentes, & in ve-
ste equestri Senatum tamquam in magno luctu conuocantes.* Rur-
sus lib. lvi. *Sequenti die Senatus habitus, & ad eum, ἄλλοι τῶ
ἱππάδα πολλῶ ἐνδεδωότες σιωπῶν, οἱ ἡ ἀρχοῖτες τῶ βελδῶν
πλῶ τῶν ἱματίων περὶ πορφύρων.* Reliqui quidem in veste equestri
conuenerunt, magistratus vero in Senatoria, demptis praetextis.
Cicero in Orat. post reditum. *Consul, cum vos vestem mutandam
censuissetis, cunctique mutassetis, et inguentis oblitus, cum toga praetexta,
quam omnes praetores, adilesque tum abicerant, irrissi*

Squalorem vestrum. Ex quæis perspicuum est, quod etiam notauit Faber in Semestribus, Senatores in luctu latum clauum deposuisse, & in veste equestri, idest angusti clauia incessisse: Magistratus deposita prætexta in lato clauo tantum, Equites sine clauo. Nollem tamen vir ille doctissimus adiecisset lib. II. cap. x. *Equites angusto clauo, & annulis aureis abiectis trabeatos ne, an penulatos, an tuniçatos, ac forsitan etiam atratos prodysse in publicum*. Nam clauum, & annulos aureos depositum esse certum est, ceterum neque trabeati in luctu, (in funere Germanici id eius honori datum, vt eadem veste qua transuehebantur vterentur, idest trabea) & extra luctum etiam penulatis & tuniçati, numquam atrati, nam luctus insignia erat annulorum, & claui depositio.

Sed in plebe, cui nullum purpurei clauus ius fuit, quænam vestis mutatio esset, docti quæsiuerunt. Sanè omnes aliquando ciues vestem mutasse, vel Cicero docere potest in Sextiana. *Quid enim, inquit, quisquam potest ex omni memoria sumere illustrius, quàm pro vno ciue, & bis omnes priuato censensu, & vniuersum Senatam publico consilio mutasse vestem?* Sunt, qui existunt togam pullam pro alba sumptam, vt etiam in priuato luctu. Sed dubitare non sinit eiusdem Tullij auctoritas, mutationem vestis factam, positis togis sumendo saga militaria. Phil. xiv. *Brutum egressum iam Mutina cognouissem, propter cuius periculum ad saga issemus*. Et alibi. *Consulares rogati* (idest sine prætexta) *esse solent cum ciuitas est in sagis*. Ipse etiam Dio lib. xlvj. *Igitur neutra conditio approbata est, sed bellum potius iterum Antonio indictum, militesque iussu eum deserere, aliaque dies constituta: saga autem omnes Romani etiam ij, qui non proficiscebantur in bellum sumpserunt*. Vbi fortasse Dio ad distinctionem lacernarum, quæ in Vrbe gestabantur appellat τὰς χλαμύδας στρατιωτικὰς. Nam chlamydes, siue lacernæ etiam extra luctum vsurpatæ, immo tunc fortasse in locum togarum inducæ. Libera ergo Rep. numquam lacernæ sine togis, nisi in calamitate, & periculo, postquam togæ cum libertate excessere hæc vestis mutatio minime seruata, nec vllus scriptor eius meminit post ea tempore.

ro præter mutatione clau etiam Senatores saga induerent, nõ liquet; Videtur id Cicero docere loco laudato. *Consulares togatos esse solere cum ciuitas esset in sagis; & Philippica* IX. *E quidem P.C. quanquã hoc honore vsi (consulatu) togati esse solent, quum est in sagis ciuitas, statui tamen a vobis, ceterisque ciuibus in tanta atrocitate temporis, tantaque perturbatione Reip. non differre vestitu.* Reliqui ergo non Consulares in sagis fuere, vel saltem sine togis. Sed & Consulares sagati. Nonnius in *Sagum. M. Tull. ad Cesarem iuniorem lib. I. Pridie Nonas Februarias cum ad se litteras mane dedissem descendi ad forum togatus, cum reliqui Consulares sagati vellent descendere.* Togam etiam in deprecatione depositam docet Cicero lib. IV. ad Atticum. *Serranus pertimuit, & Cornicinus ad suam veterem fabulam redijt, abiecta toga se ad soceri pedes abiicit: ille noctem sibi postulauit.* Si non ponebatur saltem deijciebatur humeris. Suet. Aug. cap. LII. *Dictaturam magna vi offerente populo, genu nixus deiecta ab humeris toga, nudo pectore de precatus est.*

An toga vestis domestica fuerit.

Cap. XXVII.

TOgatos non nisi in publico Romanos fuisse Critici veteres obseruant. Nonius, *Toga sicut in consuetudine habetur, vestimentum est, quo in foro amicimur.* Et antiquissimo quidem tempore non modo domesticum, ac forense vestimentum toga fuit, sed, & diurnum, & nocturnum: Varro de vita pop. Rom. apud Nonium. *Prætereo, quod in lecto togas ante habebant, id enim olim fuit commune vestimentum, & diurnum, & nocturnum, & muliebre, & virile.* Mox alia vestis domestica, alia Forensis. Suetonius Vitellio cap. VIIII. *Subito militibus e cubiculo raptus, ita vt erat in veste domestica Imperator est consalutatus.* Idem Augusto cap. LXXIII. *Forensia autem, & calceos numquam non intra cubiculum habuit ad subitos, repentinosque casus parata; Vbi Forensia vestimenta sunt quæ in foro, siue foris adhibebantur, vt toga, lacernæ, ac penulæ; Augustus domi veste domestica indutus in cubiculo tamen*

semper togam, & calceos habuit ad subitos casus, vt si egrediendum esset non nisi cum toga conspiceretur. Idem Caligula cap. xvi i. *Posteriore epulo Forensia insuper viris, ac pueris, ac feminis fascias purpure, ac conchylij distribuit.* Græci etiam togam stolam Forensam dixerunt. Dio lib. lxi. vbi Neronis insaniam in equos Circenses perceret tradit ab eo insignes equos victores, & iam senio confectos *εολη τε ἀγοραίων ὡς ἀνδρας τιμὰς κοσμησαι*, stola Forensi idest toga non secus, ac homines ornatos fuisse. Lampridius in Alexandro. *Vestes Forenses binas, domesticas singulas.* Quæ nam igitur vestis domestica si toga tantum Forensis? Manutius fuisse lacernam suspicatur; loca tamen scriptorum, quibus id confirmat, nihil aliud ostendunt, quàm loco togæ sumptas fuisse lacernas, & sic eas quoque vestimentum Forense fuisse.

Ego crediderim, domi tantum tunicatos fuisse, ita tamen, vt hyeme pluribus tunicis vtrentur quod de Augusto tradit Suetonius; si quis tamen lacernas, etiam domi pellendo frigori adhibitas contendat, non multum repugnauerim; licet, quòd sciam, nullus veterum hoc tradiderit.

Toga in conuiujs adhibita. Toga submissa.

Cap. xxxix.

Licet toga vestimentum Forense fuerit, conuiujs tamen adhibitam maxime publicis, ac solemnibus accepimus. Cicero Vatinium reprehendit, quòd in epulo Q. Arrij cum toga pulla accubuerit, cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus albatus esset, idest in toga alba. Sallustius etiam apud Macrobius Metelli luxum in Hispania carpens inter cetera ait, *togam pictam plerumque amiculo fuisse accumbenti.* Postremo apud Spartianum, *Adrianus ad conuiuium venientes senatores stans excepit, semperque, aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa.* Togam submissam viri doctissimi, quæ sub brachium missa esset, interpretati sunt; Quòd cum in conuiuio exerto brachio opus esset, consueuisse discumbentes togam, quæ in publico vtrumque humerum

opere-

operiebat, ab dextro deijcere, & sub dextro item brachio in læuum humerum congerere : hancque fuisse togam submissam.

Hoc rectè se haberet, si verum esset, in publico vtrumque humerum togâ obuolutum fuisse : quod vt de antiquissimis temporibus non negarim, ita posteriori æuo fuisse in vsu negant statuæ ferè omnes togatæ, quas videre potui, negant veteres nummi, qui dextrum cum humero brachium exertum ostendunt. Negat Quintilianus lib. xi. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur velut balteus, nec strangulet, nec fluat.* Non magis ergo in conuiujs, quàm in publico, submissa toga fuiset, vtrobique enim sub dextrum brachium missa, & in læuum humerum recurrens.

Quare togam submissam nihil aliud, quam demissam fuisse crediderim. Nam cum, vt diximus antè ita toga gestaretur, vt exerto dextro brachio, sinistro verò togâ subiecto lacinia eiusdem subduceretur, & contraheretur in rugas : sinistrum brachium hoc modo togæ congestu oneratum nulli vsui in conuiuio esse poterat ; Quare qui togati accumbebant, submittebant togam, hoc est partem sinistro brachio contractam defluere ad pedes patiebantur, tum ipsum brachium quod sinui, ac rugis sustentandis occupabatur per superiorem togæ oram, vt & dextrum exerebant, ita vt togâ vtrique brachio subiecta, & demissa, & submissa dici posset.

Cum igitur mos esset in conuiuio togas cænatorijs mutare, notat Spartianus Hadrianum, vel palliatum, vel togatum accubuisse. Et pallium quidem cum esset apertum, vtrūque brachium excludebat : at togâ clausâ, cum dextrum tantum exereretur, sinistrum contrahendo sinui impeditum esset, vt vtrumque expèdiri posset, debuit sinistrum extrahi, & sic toga vtrique brachio submitti, quæ inde submissa dicta est. Quod verò adijciunt, palliatos omnes brachium exertos fuisse, palliumque, & togam submissam inuicem respondere, aliàs videbimus : & aliquid diximus cum de Cætone Iuridicinæ tempore Græcis fauente disputauimus.

Ceterum Imperatoriæ cænæ nemini licuisse acumbere, nisi togato,

togato, ex Spartiano obseruatum est in Seuero. *Habuit etiam aliud omen Imperij, cum rogatus ad cenam Imperatoriam palliatus venisset, qui rogatus venire debuerat togam præfidiariam ipsius Imperatoris accepit.* Togam præfidiariam dictam volunt Interpretes, quam Præfident gestaret, quam vocis notatationem, vt feramus, nescio tamen cur potius *Præses*, vel *Præfidentis* nouo nomine, quam *Cæsar* aut *Imperator* dicatur, & sic ab eo toga potius Cæsaria, & Imperatoria, quàm præfidiaria.

Vestis conuiuialis. Cænatoria. Synthesis.

Cap. XXX.

Hæc quidem in epulis publicis, & Imperatorijs: domi autem priuatis conuiujs togas cænatorijs mutabant, quas, & *Syntheses* dixerunt. Harū mentio frequens in antiquis scriptoribus, precipuè apud Martialem, eaque omnibus obuia. Lipsius in Saturnalibus *synthesim* fuisse tantum ditiorum, & lautiorum existimat, & eum secutus commentariorum Martialis confarcinator. Sed quid id probet, non video, Martialem adducit.

Vndecies vna surrexit Zoile cæna,

Et mutata tibi est synthesis vndecies.

Deinde quod Suetonius tradit, *Neronem plerumque synthesinatum prodijisse in publicum sine cinctu, & discalceatum.* Sed ex neutro fuisse tantum lautiorum intelligas. Zoilum quidè diuitem fuisse, & fastosum, quòd magnum *synthesim* numerum haberet, quas subinde ad ostentationem inconuiuio mutaret: non tamen *syntheses* tantum a diuitibus gestatas: sibi etiam eodem epigrammate, licet nec diuiti, nec lauto fuisse *synthesim* dicit Martialis, sed vnam tantum, *Quare ego non sudo qui tecum Zoile cæno?*

Frigus enim magnum synthesim vna facit.

Nec quod Nero *synthesinatus* processerit, ideo vestis pretiosa. Nam, & Imperatores togati, & tunicati, ergo vtraque vestis tantum lautiorum fuit. Idem Nero discinctus, & discalceatus, ille igitur habitus ditiorum modò fuit. Reprehendit

hendit eum Suetonius, quod synthefi, id est veste coniuiali sine calceis, & cinctura visus fit, quod postea, & alij Principes monstrosi imitati sunt. Certè cum circa habitum fuisse pudendum idem subiicit.

Multo minus scholiasta ratio valet, qui ex alijs Martialis verbis id confirmat.

Synthefibus dum gaudet eques, dominusquè Senatus.

Fuisse ergo gestamen equestris ordinis, & Senatorij. Falsò, Nam poëta ad indicandam saturnalium licentiam ait, non solum vulgus, sed vtrumque ordinem posita toga cum synthefibus, siue cœnatorijs incessisse. Idem lib. xiv. *Synthefis*

Dum toga per quinas gaudet requiescere lúces,

Hos poteris cultus sumere iure tuo.

Non hic Senatum, aut equites alloquitur, sed Romanos omnes, qui saturnalibus synthefinati, siue in Coenatorijs, quasi eo tempore esset perpetuum conuiuium. Quare merito Carisianum reprehendit Martialis, quod saturnalibus togatus incederet. lib. vi. xxiv.

Nil lasciuus est Carisiano

Saturnalibus ambulat togatus.

Seneca ep. xvi. ii. *December est mensis cum maxime ciuitas desudat (saturnalibus). Si te hic haberem libenter tecum conferrem, quid existimares esse faciendum; vtrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius canandum, & exuendam togam. Nam quod fieri nisi in tumultu, & tristi tempore ciuitatis non solebat (cum scilicet ad faga transiretur) voluptatis causa, ac festorum dierum vestem mutauimus.*

Fuit ergo synthefis communis coniuuantium vestis etiam viliorum: cuius vsus etiam in municipijs. Idem poëta Hispanus. lib. iv.

Duxit, & estates Synthefis vna decem.

Quod tamen poeticè dictum.

Potuerit quidem esse pretiosiores diuitum, & lautorum, ceterum commune discumbentium vestimentum fuisse apparet.

Quale

*Quale Vestimentum fuerit Synthefis. Lipsij sententia
examinatur. Cap. XXXI.*

Synthefim ad instar pallij fuisse Lipsius existimat, ex
Martiale.

*Ad mensam venio, sed sic diuisa recumbes,
Vt non tangantur pallia nostra tuis.*

Et Ouid. de arte.

*Hac tamen aspiciam: sed que bene pallia celant,
Illa mihi caci causa timoris erunt.*

Mox. *Hoc tu non facies: sed ne fecisse puteris,
Conscia de tergo pallia deme tuo.*

Catullus.

Pertundo tunicamque, palliumque.

Sed in eo fallitur vir doctissimus quod pallium illud, quo apud Petronium Trimalcio, *adrasum incluserat caput*, Synthefim fuisse existimat: nam illud palliolum fuit, quo mulieres, viri etiam languentes, & delicati caput obnubebant, de quo infra. Vestimenta cubitoria appellat Synthefim idem Petronius. *Vestimenta mea cubitoria perdidit, que mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria sine dubio, sed iam semel lota.* Vbi frustra idem vir doctissimus, *Sed semel lota,* corrigit, quem satis alij refutarunt. Vltimo loco censet, Synthefim fuisse lanam quod etiam non omnino verum est; Nam licet lanam aliquando conuiujs adhibitam sciamus, non tamen semper, vt infra ostendam, neque eadem cum Synthefi fuit.

Sed que Synthefis forma esset, diuinandum est. Ad instar pallij fuisse, vt diximus, censet Lipsius. Atqui Xiphilinus tunicam fuisse ostendere videtur; Nam narrans illud, quod de Nerone Suetonius tradit, circa cultum, habitumque adeo pudendum fuisse, *Vt plerumque Synthefim indutus ligato circa collum sudario prodierit in publicum sine cinctu, & discalceatus*, ait Xiphilinus lib. LXIII. *χιτωνιον τι ἐνδεδυκός ἐν δ' ἰνὸν, καὶ σινδόνιον περὶ τὸν αὐχένα ἔχων.* Vbi Synthefim tunicu-

niculam appellat. Sed fortasse innuit, Neronem aliquando cum Synthesi, hęc sola tunica indutum processisse in publicum. Synthesim enim a tunica distinctam fuisse certum est, alioqui Romani in conuiujs, & Saturnalibus tantum tunicati fuissent. Idem lib. LXVIII. de Cornelio Frontone causarum patrono qui cum aliquando alta nocte a cęna domum rediret, ac intellexisset a quodam cui patrocinium promiserat, Hadrianum ius reddere *ἐν τῇ σολῇ τῇ δεσποτίδι* vterat in cęnatorio amictu ad tribunal accessit.

Non aliud igitur dicere possumus, quam fuisse adinstar pallij, vt vult Lipsius, vel linream sindonem, qua inuoluebantur in conuiuio reliquis, vt plurimum, d epositis vestimentis: licet Martialis, & Ouidius *pallia* appellent communi voce, quę de omnibus vestimentis accipitur. Sane in antiquis Tricliniorum figuris homines seminudi cubant, solo linteo, quod fortasse Synthesis, semiamicti. Atque ita sindonem, qua *indutus super nudo adolescens* ille erat, qui Christum D. à Iudeis captum sequebatur, quaque relicta nudus aufugit Synthesim fuisse crediderim, vel certę vestem coniuualem, nam ille recens a Cęna Dominica, in qua discubuisse Christum D. certum est, & fortasse vestimenta de more gentis cęnatorijs mutasse. Quas tamen vestes non fuisse pretiosas (vt volebat satis futilli coniectura Baronius) ostendit Casaubonus exercit. xvi. Fuere & cęnatorię muliebres. Pomponius de auro argento legato. *Quę* fortasse colore a virilibus distinctę. Martial. lib. x. xxxix.

Quam mihi mittebas Saturni tempore lancem

Misisti domina Sextiliane tua.

Et quam donabas dictis a Marte Calendis

De nostra Prasina est synthesis empta toga.

Precio, quo emere solebas togam quam mihi natali meo mitteres, emisti viridem cęnatoriam amicę.

Fortasse Synthesis est, quę indutum videmus senem discubiturum in monumento, quod publicauit Vrsinus ad Ciaccominij Triclinium. Tabula. VIII.

N
ber
rim
nunt
gulo
nut
hono
do,
quo
Ars
mic
te t
tipa
fina
mucha
nes,
atque
de sac
suo m
III. t
hanc
C. h
opul
sicut
adum
lucra
vultu
For
Nem
impid
ca. 6.

An extra Urbem togæ usus fuerit. Togæ etiam in militia. Cap. XXXII.

Non Romæ modò, sed quacumque Romanum patuit Imperium in pace Quirites togati fuere. Eodem habitu vsi quicumque Romanis legibus gaudebant. Coloniae item, & municipia. Tacitus Histor. lib. II. *Ornatum ipsius municipia, & Coloniae in superbiam trahabant: quòd versicolore sagulo, brachias tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.* Manutius negat socios Pop. Romani togæ vsos esse, & tamen honoris causâ mortuos togâ elatos. Verum non socios modo, sed Italos penè omnes togæ vsos illud argumento est, quod abijs Romani togas acceperint. Immo Arcades siue Argiuos, Lydos quoque togâ vsos Tertullianus, & Artemidorus docent. Gentes etiam deuictæ simul cum seruitute togam accipiebant. Tacitus in Agricola. *Iam vero principum filios liberalibus artibus erudire, & ingenia Brittanorum studijs Gallorum ante ferre, vt qui modo linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent. Inde etiam habitus nostri honos, & frequens toga.* Dio lib. XLVI. de Gallia togata. *Vocabatur autem altera quidem Gallia togata, quod reliquis videretur esse pacatior, quodque τῆ ἐδῆτι τῆ Ρωμαϊκῆ τῆ ἀσικῆ ἔχωντο ἦδη.* iam tum Urbanum Quiritium vestimentum vsurparent. Strabo lib. III. de Hispanis. *Et qui hanc formam sequuntur Hispani σολάτοι λέγονται, ἢ τογάτοι. Stolati, siue togati dicuntur.* Infra de Celtiberis. *Tertius mediterranea regit, atq; continet pacatos iam populos, καὶ εἰς τὸν ἡμέρον, καὶ τὸν Ἰταλικὸν τύπον μεταχειρόμενον ἐν τῆ τῆ Βερνικῆ ἐδῆτι, & mansuetis moribus & cum toga formam indutos, Italicam.* Quòd vero socij Romani nominis, honoris causâ eferentur in toga, cum togæ ius non haberent, ex Iuuenale, vt vult Manutius, non deprehenditur. Verba eius sunt.

Pars magna Italiae, si verum admittimus in qua

Nemo togam sumit nisi mortuus.

Ea quidem tempestate tota ferè Italia Romanis legibus vivebat, & ideo togata; Liuius lib. VI. de Tusculanis. *In-*

trantibus fines Romanis non demigratum ex propinquis itineris locis: non cultus agrorum intermissos: patentibus portis Urbis togati obtinam frequentes Imperatoribus processere. Et lib. xxiv. de Pinario Arcis Ennenis Præfecto. Cum toga signum dedero, tum mihi undique clamore sublato turbam inuadue. Etiam lib. xxxi. de Perolla Campano cum mirabundus pater quid nam id esset consilij quæreret, toga reiecta ab humero latus succinctum gladio undat. Illud tamen eueniebat, vt raro admodum tantquam rure essent, togam induerent, sed sola tunica vterentur. Iuuenalis. Clari velamen honoris.

Sufficiunt tunice summis AEdilibus albe

Vbi etiam ipsi magistratus sine toga. Senatus ipse in tunicis. Idem.

— ipsa dierum

Festorum, herbofo colitur si quando theatro

Maiestas:

Aequales habitus illic, similemque videbis

Orchestra, & populum.

Martial. de vita municipali

O soles! o tunicata quies.

Cic. in Rullum de Capuanis. *Iam vero qui metus erat tunicatorum illorum?*

Aliquando tamen, sed raro togæ adhibitæ, vt in sacrificijs, & officijs solemnibus. Martialis lib. iv.

Egisti vitam semper Line municipalem,

Qua nihil omnino dulcius esse potest:

Idibus, & raris togula est excussa Kalendis.

Vbi raras appellat non quod raro Linus in Urbem ventaret, sed quod Kalendæ, & Idus, quibus municipes ad sacra togati conueniebant, raræ sunt, semel enim tantum in mense veniunt.

Ideo etiam in toga elati: vt Romæ etiam vilissimi homines. Martial. lib. ix.

Nec pallens toga mortui tribulis.

Quærit etiam Manutius, an togæ vsus in exercitu fuerit. Et Linius quidem sæpe togarum militarium mentionem facit.

Vt lib. XXI. stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaque & toga exercitui. Et sine eiusdem libri. Vestimenta exercitui deerant; id mandatum Octavio, ut cum pretore ageret. Mille ducentæ toga breui spatio, & XII. millia tunicarum missa. Idem Dec. v. lib. IV. C. Sulpicius Pr. sex millia togarum xx. tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam præbendaque arbitrari Consul legavit. Et tamen alibi togas in exercitu visas pro re inusitata ponit. Vel ergo, quod idem existimat, non omnibus militibus togæ, sed tantum honestioribus tributæ sunt. Vel fortasse dum statuis in Urbibus, ac municipijs attinentur, toga vti milites sunt, nequaquam in castris. Vel de antiquissimis temporibus Livijs capiendus est, quibus etiam togæ in acie, & prælio ut diximus, & inde ritus præcingendi, & in procinctu, cinctusque Gabinus dimanavit.

Milites etiam Prætoriani, quia in Vrbe, remoto terrore chlamydem fortasse togati; Saltem cohors quæ more militiæ excubabat, ut vult Lipsius ex Tacito lib. I. Hist. *Nec una cohors togata defendit nunc Galbam, sed detinet.* In reliquis nullus togæ vsus pacemque toga, bellum sago notari quis nescit?

Quando toga in desuetudinem abierit. Aue togatorum. Patroni togati. Cap. XXXIII.

EXutam simul a Romanis cum libertate togam, indicat Suetonius, qui cap. XI. de Augusto loquens ait. *Etiam habitum, vestitumque pristinum reducere statuit: ac visa quondam pro concione pullatorum turba indignabundus clamitans, En, ait Romanos rerum dominos, gentemque togatam*

Negotium Aedilibus dedit, ne quem posthac paterentur in foro, circove, nisi positis lacernis togatum consistere. Quæ satis declarant, sub Augusto penè desuetam togam, si officia clientum excipias, & in earum locum lacernas successisse.

Quo tempore ait Lipsius, quique eum sequuntur, togam penes paucos, & quidem honestiores remansisse. Hoc ve-

rum

rum est, si loquantur de communi, & continuo togæ vſu; Nam ſi officia reſpiciamus, quibus clientes *Auc matutinum* patronis, ac magnis amicis portabant, eoſque in forum deducebant, ac reducebant, tunc etiam a vulgo, & viliffimis hominibus toga geſtabatur.

Quod togati illud officium peragerent, nimis notum eſt, Martial.

*Si matutinos facile eſt tibi rumpere ſomnos,
Atrita veniet ſportula ſepè toga.*

Iuuenal.

Nineos ad fræna Quirites.

Et alibi ſæpiſſimè. Vbi Verus Interpres.

*In candidis togis officium facientes. Et
Togati ante pedes.*

Hinc Martialis togas pro clientibus togatis uſurpat. LXI. ep. VII.

*Nec vocat ad cenam Marius, nec munera mittit
Nec ſpondet, nec vult credere: ſed nec habet.
Turba tamen non deeſt ſterilem quæ curet amicum
E heu quam fatuæ ſunt tibi Roma togæ!*

Seneca epiſt. IV. *Vt famen ſitumque pellas non eſt neceſſe ſuperbis adſidere liminibus, nec ſupercilium graue, & contumelioſam etiam humanitatem pati. Non eſt neceſſe maria tentare, nec ſequi caſtra. Parabile eſt quod natura deſiderat, & expoſitum: ad ſuperuacua ſudatur. Illa ſunt quæ togam conterunt, quæ nos ſeneſcere ſub tentorio cogunt. Idem de Vita beata cap. XXIV. Quis enim liberalitatem tantum ad togatos vocat? Vbi togati non ſunt liberi, vt cenſet Lipſius, licet ſequatur, ſerui liberi ne ſint. Nam ætate Senecæ cum toga fere penes ſolos clientes remaniſſet nullum inter ſeruos, & ingenuos in habitu diſcrimen. Sed togati ſunt clientes, vt rectius cenſet Murætuſ, qui limina potentiorum obſeruabant vt deducerent, & reducerent. Quod officium diutiſſimè Romæ durauit etiam poſtquam Imperium Bizantium tranſlatum. Nam circa vrbis Præfectos togati officium præſtabant. Marcellinus lib. XV. de Leontio Vrbis Præf. qui ad concitatam multitudinem*

inui-

inuitis amicis pergebat . *Illuc de industria pergens Præfectus ab omni toga, apparitioneque rogabatur enixius, ne in multitudinem se arrogantem immitteret, & minacem.*

Quod etiam tenuiorem res, atq; obscuriores in toga officium illud obirent, vt sportulam lucrarentur, clare idem Iuuenalis.

— *nunc sportula primo*

Limine parua sedet turba rapienda togata,

Mox.

Iubet a præcone vocari

Ipsos Troiugenas, nam vexant limen & ipsi.

Ergo præter Troiugenas etiam viliores; Hinempè quos idem indicat.

*Quid facient comites quibus hinc toga, calceus, hinc est
Et panis fumusque domi?*

Nec multo post

— *caules miseris, atque ignis emendus.*

Alia ad hoc confirmandum attulit Kercoetius in Mastigophoro tertio.

Et quoniam magna pars populi Romani in his officijs occupata erat, non in totum togæ vsus abolitus est. Mane togati salutatores, iidem ante ambulones Regis, deductio, ac reductio togata, vt tota ferè dies vsque ad balnearum cœnæque horam a togatis transigeretur. Atque hinc tam frequens apud Martialem & reliquos eius æui scriptores togæ mentio. Sed an eodem tempore Oratores, & causarum patroni cum agerent, togati essent, non ita certum est. Quintilianus quidem Oratori suo togam dat, eamque morose vsque ad rugas disponit. *Togati etiam Augustorum, & Togati Præfectorum* in antiquis Inscriptionibus, quos aduocatos qui apud Augustum, vel apud Præfectos causas agebant, rectè docti intellexerunt. Huc spectat etiam Taciti locus si tamen sanus est lib. xi. vbi aduocati legem Cinciam deprecantur, quæ pro orando mercedem capere vetabat. *Se modicos Senatores, qui a Rep. nulla nisi pacis emolumenta peterent: cogitare plebem, qua toga enitesceret.* Sic postrema verba corrigiit Lipsius, & interpretatur, etiam quemuis e plebe occupa-

cupatum, vt emergeret se, & nitidior toga enitesceret. Sed correctionum nimius Lipsius est. In veteri legitur *cogitaret*, quod rectum est. Ipse nempe Claudius, apud quem pro se orant patroni, respiceret plebem, siue plebeios patronos, quibus nullum nisi ex mercede causarum emolumentum. Nam etsi Senatores, ac proceres ob causam orandam pecuniam donumue non acciperent, Claudius cogitaret plebem, quæ non nisi toga, idest mercede orandi in nomen, ac famam venire poterat. Hoc est *enitescere*, non autem candidiore toga uti. Qui locus indicat, togam aduocatorum propriam fuisse. Lilius lib. xxii. de C. Terentio Varrone. *Vnus inuentus est suator legis C. Terentius Varro, loco non humili solum, sed etiam sordido ortus, patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institutorem mercis, filioque hoc ipso in seruili artis eius ministerio usum. Is inuenis, vt ex eo genere quæstus pecuniæ a patre relicta animum ad spem liberalioris fortune iccit, togaque, & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, causisque aduersus rem, & famam bonorum, primum in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit. Quo loco æuum suum respexisse Lilius videtur, quò toga ferme apud patronos in foro, nam tempore Varronis omnes ciues vulgo togati, etiam plebeij, ac sordidi. Fortasse & Seneca lib. ii. de Ira in hoc sensu capiendus est. Nam cum dixisset. Hac tot millia ad forum prima luce properant, quam turpes lites, quanto turpiores aduocatos habent? Subijcit paulo post. Inter istos quos togatos vides nulla pax est: alter in alterius exitium leni compedio ducitur. Claudius de constantia cap. ix. Vt accusatore submisso, aut criminatione falsa, aut irritatis in nos potentiorum motibus: quæq; alia inter togatos atrocina sunt. Quem videtur imitatus D. Cyprianus epist. ad Donatum. Sæuit inuicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum.*

Apuleius etiam improbos patronos togatos vulturios appellat. Nec alia mens Martiali fuisse videtur lib. vii. ep. l.

Iure madens, varioq; toge limatus in vsu

Non lector meus hic Urbice, sed liber est.

Quod explicant attrita indutum, toga qua in varijs officijs vteretur.

uteretur. Sed cum eum iure coctum, siue madentem appellat, in causis, toroque versatum indicat, & tam officijs quam agendis causis exercitum. Idem Quintilianum *gloriam Romanæ togæ appellat*. Eleganter Ovidius de remedio lib. I. *forum Iudiciale appellat castra ciuiliis togæ*.

Desidiam puer ille sequi solet: odit agentes

Da vacua menti quo teneatur opus.

Sunt fora, sunt leges, & quos tuearis amici

Vade per urbana splendida castra toga.

Id etiam indicare Iuuenalis videtur Sat. I IX.

— *tamen ima plebe Quiritem*

Facundum inuenies, solet hic defendere causas

Nobilis inducti, veniet de plebe togata,

Qui iuris nodos, & legum anigmata soluat.

Et tamen idem Iuuenalis alibi videtur *causidico togam adimere, lacernas dare*. Sat. VII.

— *purpura vendit*

Causidicum, vendunt amethystina

Hoc est, lacernæ purpureæ, & amethystinæ: nam toga nulla oratoribus purpurea, sed communis: nisi de lato clauo intelligamus, quod fieri non potest, quia non omnes patroni laticlauij, deinde nullus amethystini vsus in clauo, vt dicemus. Non nisi ergo de lacernis, aut lanis intelligere possumus, quæ togæ iniiciebantur. Atqui auctor de causis corruptæ eloquentiæ, qui eorum temporum æqualis fuit, indignatur, togas ab Oratoribus deponitis, & earum loco pænulas sumptas. *Paruum, inquit, & ridiculum fortasse videtur, quod diciturus sum: dicam tamen, vel id, vt rideatur. Quantum humilitatis putamus et quæntiæ attulisse pænulas istas, quibus astricte, & veluti inclusi cum ludicibus fabulamur?* Hæc verba vellem respexissent, qui eum dialo- um Quintiliano adscribunt, qui cum Oratoris habitum describit, solam togam agnoscit, non dissimulaturus illud in commodum, si suo tempore Oratoriæ maiestati offecisset. Ceterum etiam Au- onij acuo causidici togati. Parentalibus de Arborio auunculo.

Te sibi Palladia auentulus toga docta Tolosa

Te Narbonensis Gallia preposuit.

Ornasti cuius Latio sermone tribunal

Et fora Hiberorum, quaque Nouem populis.

Et Symmachi. epist. xxxix. lib. v. *Epictetus togæ forensis honore priuatus est.* Paulo ante eum *Causidicorum clarissimum appellat.* & lib. ix. ep. xxviii. *Ait Cartesium togæ amicium esse, id est ad vocatorum.* Ceterum togatos pro *Aduocatis a Iuriconsultis inferioris æui accipi doctis ad notatum est, pluraq; loca congeffit ad Symmachum Iuretus.*

Togas Imperatorum euo non in totum depositas.

Cap. XXXIV.

Veterem habitum reducere tentauit Augustus vt vidimus ex Suetonio. Tentasse etiam Domitianum quidam ex illo Martialis colligunt.

Romanos rerum dominos, gentemque togatam

Ille facit, magno qui dedit astra patri.

Quod tam Domitianus, quam Augustus parentem suum Cælo adscripserit. Sed non nisi tentasse apparet. Sicut, & Adrianum, qui Senatores, & Equites Romanos semper in publico togatos esse iussit, nisi si a cœna reuertentur; nec secus Antoninum, qui etiam milites togatos esse voluit. Tentarunt inquam, nam id haud quaquam obseruatum. Apud Gellium Titus Castricius discipulos quosdam suos Senatores obiurgat, quod die feriato lacernis, & tunicis, & Gallicis induti fuissent absiecta toga; adycit eiusmodi vestitum de multo iam vsu esse ignoscibilem.

Non omnino tamen sub Imperatoribus, & ab omnibus depositam togam præter clientum officium docet Seneca ep. xlix. *Si te hic haberem libenter conferrem, quid existimares esse faciendum: utrum nihil ex quotidiana consuetudine mouendum: an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, & hilarius conuandum, & exuendum togam.* Igitur extra Saturnalia toga in aliquo vsu erat, quam Seneca quærit an exui oporteat Saturnalibus. Idem ep. cxv. *Mirari quidem non debes corrupta excipi non tantum a corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore.*

tiore. Togis enim inter se isti, non iudicijs dissident. Iuuenalis item.

Veniet de plebe togata,

Qui iuris nodos, qui legum enigmata soluat.

Vbi plebs togata non est minuta, & sordidior, vt volunt Interpretes, sed quæ Iudicijs, eloquentiæ & causis agendis operam dabat, & propterea in togâ. Martialis etiam.

Cum coleret pueros pauper Telestinus amicos

Errabat gelida sordidus in togula.

Quæ omnia ostendunt, præter officium salutationis etiam penes aliquos togam remansisse.

In Ludis etiam togam perseuerasse docet Lampridius in Commodo. Et contra consuetudinem penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat. Quamquam alij ex Dione non spectatores, sed senatores legant. Et Martial. lib. xii l.

Delicium paruo donabis Dorceada nato:

Iactatis solet hanc mittere turba togis.

Cuius distichi sententiam hanc esse suspicatur Turnebus, Dorceadam in arenam mitti dato a Quiritibus signo vestis iactatæ sinu. Sed mera suspicio videtur, ad quid enim Dorceas dato signo iactatis togis in arenam missa est? Ouidius de alia re loquitur l. i. Amorum eleg. l. i.

Fauimus ignauo, sed eum reuocate Quirites,

Et date iactatis vndique signa togis.

In Circo enim iactatis togis ignaui agitadores reuocabantur: vt contra sententiam Casauboni, & Bulengeri rectè statuit Franc. Bernardinus Ferrarius V. C. in libro de veterum Acclamationibus.

Alij Martialem sic accipiunt, quod Dorceadem in arenam missam turba agitare, & venari solet iactatis togis. Sed quis credat togam venationi adhibitam, aut quis hic modus venandi iactatis togis? Mihi simplicior sensus videtur, Dorceadem, siue damam animal timidum in arenam missum nullo canum terrore, sed sola togarum iactatione agitatam a spectatoribus; Vel quod magis arridet ludicri causa Dorcea-

dem subiecta toga, & iactata in sublime missam, vt ineptorum libris factum scimus.

Ibis ab excusso missus in astra sago.

Sed hæc, & nos suspicamur, & meliora ab ijs expectamus, qui præ se ceteros fœnum putant. Vt ad togam redeamus, quam sublata libertate sensim desijisse in vsu esse diximus, licet ab aliquibus retentam: mihi semper illud maximè mirum visum est, sub Seuero Imperatore, cuius ætate floruit Tertullianus, quomodo ad eò in vsu promiscuo toga præcipuè Carthagini fuerit, vt reprehensus propterea fuerit a Carthaginensibus vir ille magnus, quod a toga, ad pallium transijisset, vt scripta Apologia consilium tueri suum debuerit. Si enim tunc Carthagini quemadmodum Romæ in non frequenti vsu toga erat cur ita ciuium oculos offendit Tertullianus deposita toga palliatus? Nec credibile est, cum Romæ sublatus vsus eius esset, in colonia retentum, cum florente Rep. & promiscuo in Vrbe togarum vsu, rarus admodum in Colonijs, ac municipijs esset. Videant docti.

Tunicatus populus. Pullatus circulus.

Cap. XXXV.

Post quam togæ in desuetudinem abierunt in earum locum lacernæ, ac pænulæ successerunt: de quibus intra dicemus; Itaut lacerna, quæ vestimentum militare erat, in habitum pacis transferit, & pænula, quæ viatorium, promiscuè gestari ceperit. Quamquam autem varij coloris fuisse lacernas ostendimus, vt plurimum tamen nigræ vulgò, siue pullæ gestabantur. Suetonius loco laudato de Augusto. *Visa quondam pullatorum turba, dedit negotium Aedilibus, ne quem paterentur in foro, aut circo nisi positis lacernis togatum consistere.* Pullatos appellat, qui cum lacernis erant.

Sed viliores ferme hunc in lacernis colorem amabant. Hinc *pullatum circulum* Quintilianus de populi minuti coniectione; quod de pænulis docti interpretari maluerunt, cum tamen pullatos lacernatos dicat Suetonius: & frequentior per

per ea tempora lacernarum vsus, quàm pænularum: et si non ignorem, hoc vestimentum confundi. Vt ut sit, idem populus minutus, & pullatus, & tunicatus dicitur; si autem pullatus a lacernis, vel pænulis dicebatur, quomodo idem tunicatus; nisi eandem rem lacernam, & pænulam cum tunica facere velimus, quod video doctis viris in mentem venisse. Sed hoc minime ferendum est, & opinio de pænula, quòd eadem cum tunicâ, auctori suo displicuit.

Rectius ergo dixerunt, tunicatum dici de vilissima plebis parte, quæ nempe sola tunica in cedebat, sine vlla lacerna, vel penula, ut apud nos etiam vilissimi sine pallio incedunt. Quod ut verum est, ita illud negari non potest, hunc populum tunicatum non potuisse dici pullatum, ut passim à scriptoribus appellatur: Nam tunicas fuisse albas non est dubitandum; Ergo albarum fuerit popellus in tunicis, non pullatus. Et tamen maiorem populi partem sellularios opifices, vilissimæque mercis institores tunicatos incesisse credibile est.

Huic difficultati soluendæ duo sunt, quæ nunc succurrant. Alterum est, tunicas vilissimorum hominum licet albæ initio fuerint, tamen longo vsu tantum sordium contraxisse, ut pullæ viderentur, & hinc pullatam turbam dictam. Sanè utrumque coniunxit Plinius lib. vii. epist. *Nonne cum surgis ad agendum, tum maxime tibi ipsi diffidis, tum commutata non dico plurima, sed omnia cupis, utique, si latior scena, & corona diffusior. Nam illos quoque sordides, pullatosque reueremur.* Alterum est, quod quemadmodum in locum togarum, quæ albæ, alterius coloris vestes, & maximè pullæ successerunt, ita, & fieri potuisse, ut plebs minuta pro tunicis albis, alium colorem vsurpare ceperit pullum nempe ad instar lacernarum, vel pænularum, & ideo pullatam dictam esse.

*Christi Sacerdotum vestem exteriorem Missarum Sacris
adhibitam togam fuisse videri. Penula:
Planeta: Casula. Cap. XXXVI.*

Explicatis, quæ ad togam communem pertinebant, non abs refuerit inquirere, num aliquid in nostro cultu sit, quod Romanam togam referat. Et diligenter scrutantibus nulla togæ species in communi vestitu apparet. Nam quas Doctorum togas dicimus, item quæis Veneti ciues induuntur; non togæ sunt, sed talares tunicæ apertæ, & manicate quorum nihil in Romanâ togâ fuit. Aliquod modò in sacro amictu togæ vestigium apparet. Vestis nempe superior sacris operantium, quam rudi vocabulo *Planetam*, & *Casulam* appellant, vel toga fuit, vel togæ simillima, eâ nempe forma, quâ olim in vsu erat, nam ætate nostra non parum immutata est. Vetus quippe Planeta totum hominem cooperiebat, atque inuoluebat, ita vt etiam vtrumque brachium cum corpore obuclaret, vt expediri aliter manus non possent, nisi contractâ hinc indem subiectis brachijs, & subductâ ab inferiori parte in rugas, ac plicas planetâ. Quales nunc in antiquis picturis cernuntur, qualesque sunt adhuc Græcorum sacris operantium vestes exteriores, & nos Venetijs vidimus. Paulatim inde a lateribus scindi cepit, credo quia nimis onerosa res esset, donec ad hanc formam ventum est, quâ vtrinque aperta facile brachia excluduntur.

Hanc tamen Baronius non togam, sed pænulam fuisse contendit, ad annum *LVII*. vbi loquitur de pænula *D. Pauli*, quam reliquerat Troade apud *Carpum*. Et primò quidem inclinât animum, vt credat, Pænulam *D. Pauli* fuisse non vestimentum quale antiquitus itineris, ac præcipuè pluuiæ causa sumebatur, sed potius cum antiquis, vel fuisse thecam, & loculos, quæis libri continerentur, vel potius volumen, quòd Græcè *φαιδον* habeatur. Rationes quibus id firmare contendit, licet liberum iudicium relinquat, exigui momenti

menti sunt. *Si enim, inquit, vestis itineri apta fuisset, non eam suscepto itinere Paulus reliquisset; Deinde potuit sibi aliam Romæ comparare. Quæ facillè refutaueris: nam, & aliam tunc pænulam habere potuit Paulus, & súdo tempore, ac minime hyberno iter habere, vt nihil opus pænula esset: & si aliã Romæ potuit comparare, potuit etiam quam Troade reliquerat curare cum libris a Timotheo ad se perferendam. Nec obstat, quo *φαιδουλιδ* in Græco sit, nam *φαιδόνης*, & *φαιδούλης* pro pænula a Græcis vsurpatur, vt docti pridem obseruarunt.*

Verum ista parum ad rem nostram faciunt. Quod addit Baronius, pænulam dici vestem sacram a Græcis, eandemque a latinis, *Planetam* siue *Casulam*, appellatam, id curatius expendendum est. Pænulam quidem fuisse inter sacras vestes, non negauerim, sed eandem fuisse, ac planetam; hoc est quod fateri non possum. Planeta sic dicta est, vt ipse fateretur Baronius a *πλάνης*, quod circum errans totum ambiat corpus, quales esse antiquiores ait idem, quæ in Ecclesijs afferuntur, quæ nempe rotundæ, ac per totum clausæ vno circumiectu totum corpus inuoluebant, & vt diximus etiam vtrumque brachium ita, vt nisi a lateribus vtroque pariter brachio subleuari possent. Quare alij Planetas dictas existimarunt, quod eius extrema ora hinc inde in brachia, scapulasque reiecta errabunda deflueret. Et ideo plures eandem vestem *Casulam*, dixere elegantia, quæ eorum temporum propria fuit. Iúdor. lib. xix. cap. xxvi i i. *Casula est cuculla, a casa, quòd totum hominem tegat, quasi minor casa; Vnde, & Cuculla (hoc ridiculum est) quasi minor cella.* Adijcit Iúdor Græcè Planetas dictas quia horis errantibus enagantur, vt & stelle Planetae, quæ vagæ suo errore, motuque discurrunt. Sed corruptus hic locus est, & pro horis legendum est oris, id est Limbo, & extrema parte, vt scilicet secundum eymon *πλανής* Planeta Græcè dicatur, quia eius oræ errarent, & vagarentur, modo nempe subductæ brachijs, modo defluentem, & nunquam stabiles. Sic, & sacri glossographi Planetam vestem laxam interpretantur circa humeros, quæ errantibus

oris euagatur. Gemma Animæ . c. ccvii. *Casulam* scribit omnibus alijs vestibus circumijci, quæ Planeta dicatur quod errabundus Limbus eius utrimque in brachia subleuetur. Hæc in petiore, & inter humeros duplicatur, in utroque brachio triplicatur.

Ex his apparet Planetam, siue Casulam, quæ olim in vsu, vestem fuisse laxam, rotundam, circumclusam, quæ totum corpus inuoluebat, & utrimque a lateribus in scapulas reijciebatur. Quæ omnia ostendunt togam fuisse, non pænulam; Nam pænula, vt, & lacernæ, chlamydes saga, & reliqua pallia aperta erant, & fibula, vel in humeris, vel in ceruice neceebantur: Casula tota clausa, & toga. Pallia a perta fuisse satis probatur. Pænulam autem etiam pallium fuisse docet Pertij Vetus Interpres. *Lacerna pallium simbriatum, quo olim sehi milites utebantur. Pænula pallium cum simbrijs longis.* Præterea Planeta vestis laxior, & rotunda; Pænula angusta, & corpori adpressa. Auctor de causis corruptæ eloquentiæ, *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ atulisse pænulas istas, quibus adstricti, ac velut inclusi cum Iudicibus fabulamur?* Et licet inclusi sub pænula essent, non ita tamen, vt brachia exeri non possent, vt in Casula.

*Modum gestandi Casulam diuersum a togæ gestatu fuisse.
Linens amictus. Cap. XXXVII.*

Togam, & vestem fusiorem fuisse, & circumclusam totumque corpus inuoluisse docuimus, idemque antiquorum Planetam præstitisse, vt togam, non pænulam fuisse dicendum sit. Vnum tamen discrimen erat, quod in togâ dextrum brachium, quâ parte patebat ad pectus exerebatur sinistrum sub ipsa toga eiusdem reductione extollebatur; Atqui in Planeta utrumque brachium subiectum, ex inferiori parte ipsam contrahendo expediebatur. Quod factum opinor quia modestior, & magis verecundus hic habitus fuit, quoddamque vt in antiquis picturis apparet, non omnino exertâ nudaque manu, sed veste obuoluta res sacræ tangebantur.

Et.

Et quoniam non aliter expediri brachia poterant, quam subductâ planetæ orâ, & in humeros reiecta, hinc factum est, vt inter Missarum solemnias, cum Sacro sancta Mysteria eleuanda, & populo ostendenda erant, quòd planeta sic contracta vtrumque brachium deprimeret, ac prægrauaret, vt difficulter attolli posset, Aræ minister posteriorem eius laciniam sublatam sustentaret, quòd facilius brachia sacerdos extenderet: quod nunc quoq; seruatur, licet scissâ iam veste, & exclusis brachijs non ita vt olim, opus sit.

Præter Planetam aliud Romanæ togæ vestigium Patauij vbi hæc commentabar, obseruavi, Lineum nempe amictum superiorem sacerdotum, & Aræ ministrorum, quem Cotam vulgo appellant, de quo infra.

Hęc inquam linea vestis Patauij (nam alibi manicata in vsu est) rotunda est, & clausa, totumque corpus inuoluens, atque vtroque brachio hinc inde subducta in humeros reijcitur, vt in veteri Planeta factum diximus. Hęc olim opinabamur cum nondum pænulæ figuram in antiquis monumentis videre contigisset: decepti etiam clarorum virorum auctoritate qui pænulam vestimentum apertum esse docuerunt. Sed postquam non vnâ pænulæ imago in manus venit mutare opinionem cogimur, vestemq; sacrificantium cum Baronio pænulam fuisse fatemur. Eius imago suo loco reddetur. Hic veteris casulæ sacrificialis effigiem damus, quam Nicolaus Alemannus V.C. ad Procopij Anecdota exhibuit.

Tabula. IX.

H
 am o
 com
 dam
 etia
 por
 marc
 habi
 dem
 oten
 que
 item
 convi
 mus
 vulg
 mines
 riore lli
 ite, que
 calbum,
 ngem inj
 inam fac
 ium
 vante: n
 porman
 iait
 quam
 ca m'ard
 g' p'arvis
 enna de
 me m'ar
 le d'ann

Planetam, & Casulam etiam extra sacra in communi
vestitu fuisse. Cap. XXXIIX.

HAud inscius sum, non defuturos qui huic opinioni genuinum frangant, grandeque facinus, & morte piamdum dicitent, quod vestem sacrificalem eandem cum veste communi, ac prophana fecerim. Fateor labente ævo quædam in ornatu, cultuque sacrorum immutata esse, quædam etiam ad Iudæorū ritus exacta; Primis tamen Ecclesiæ temporibus in communi veste Liturgiam peractam ausim affirmare; Tunc enim etiam Sacerdotes, & clerici in communi habitu incedere minus inuidiosum putarunt. Veteres quidem Christianos veste cum Ethnicis indiscreta vsos, satis ostendit Baronius Tomo I I. Annalium. Soli Ascetæ, quique vitam austeriorem profitebantur, pallium gestabant vestem Græcicam, & Philosophorum propriam, vnde tot conuicijs proscissi sunt. Quod si sacrorum vestes respiciamus, quæ in veteri Sacerdotio fuerunt non multum eas à vulgari habitu discrepare videbimus. Vulgo enim tunc homines in Orbe Romano tunicis saltem duabus induti interiore linea, siue *subucula*, & exteriori ex lana aliaue materia, quæ propriè *tunica* dicta, olim quidem sine manicis, quæ *Colobium*, post manicata, quæ *Dalmatica*. Tunicæ quidam togam iniiciebant, quidam lacernam, aut pænulam. Hæc omnia in sacrificali vestitu fuere. Tunica enim linea talaris, quam *albam* & *Camisum*, siue *Camisam* dixere: Zona cingendæ tunicæ: mox *Dalmatica*, quæ postea penes solos Episcopos remansit; Tandem Planeta quam togam, siue toga simillimam diximus, quam ideo existimo in sacris lacernæ prælatam, quod toga honestiorum esset, & Romæ etiam cum in desuetudinem abiisset in sacris Deorum retenta. Reliqua posterioris æui additamenta fuere. De stola B. Iuo Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. *Vtuntur & stola, quæ alio nomine orarium vocatur: quæ vetus sacerdotium non utebatur.* Albinus de diuinis officijs. *Sunt tamen alia quæ apud illos (Iu-*

daos) non habebantur, vt stola, sandalia, & sudarium, quod ad tergendum sudorem in manu gestari mos est, quod vstitato nomine Fanonem vocamus. Idem. Mappula (nos manipulum dicimus) quæ in sinistra parte gestatur, qua pituitam oculorum, & narium detergimus. Eandem mappulam sudarium vocat Fortunatus Amalarius.

Scio vereres ad vestitum Pontificium Hebræorum pleraque exegisse, sed præter tunicam lineam, & quem vocant amictum, quem ad instar superhumeralis esse voluerunt, nihil admodum simile reperiemus. Vbi enim apud nostros tunica hyacinthina, rationale, cydaris, baltheum, lamina in fronte, fœminalia linea, siue braccæ? Hæ postremæ adeo Romanis incognitæ, vt inter barbara tegmina recenserentur, quemadmodum infra ostendam.

Sed in decorum videtur, ac minime ferendum, vestem prophanam sacris castissimis adscribere. Velim mihi dicant, quod genus vestimenti Pænulam fuisse credant. Vulgare, ac viatorium. Atqui eius vsus inter sacras vestes a Baronio & ab alijs recipitur, & vestis sacerdotalis appellatur: Cur pænulam admittunt, togam excludunt, quæ honestior, & omnium nobilissima vestis fuit?

Tantum autem abest ideo non adhibitam sacris togam, quia prophana erat, vt etiam Planeta, siue Casula sacrorum propria, in promiscuo tamen vsu fuerit. Io: Diaconus in vita S. Gregorij ait, *Patris eius indumentum fuit Planeta castanei coloris, & sub Planeta Dalmatica*. Nec mihi recte facere videntur, qui hinc solum arguunt, patrem S. Gregorij fuisse in Clero, quod Planetam, & Dalmaticam gestaret. Nam vt de Dalmatica nihil dicamus, quæ tunica fuit, & quidem antiquitus probrosa: si ideo Gregorij Pater in Clero fuisse creditur, quod Planetam gestabat, illud sequitur etiam extra sacra eam in vsu fuisse. De Casula Bonifatius ep. 111. cuius locum attulit Cerda in Aduersarijs. *Litteras, & parua minuscula transmitto vobis, idest Casulam non holofericam, sed caprina lanugine mistam, & villosam ad tergendos pedes dilectionis vestre*. Quam non modo promiscuus sed vilis Casulæ vsus? hanc

hanc tamen a sacrificiali distinctam fuisse apparet. Iuo Car-
notensis etiam de rebus Ecclesiasticis. *His omnibus indu-*
mentis superponitur Casula, quæ alio nomine planeta vocatur, quæ
quia communis est vestis, charitatem significat. Concilium Ra-
tisbonense Anno DCCXLII. Presbyteri, vel Diaconi non sagis
laicorum more, sed casulis utantur ritu seruorum Dei. Sed to-
tam nostram coniecturam grauiissimo testimonio corroborare-
mus licet Vualafri Strabonis, qui ante octingentos ferè
annos doctrina, ac sanctitate floruit. Eius verba sunt cap.
XXIV. de rebus Ecclesiasticis. Vestes etiam sacerdotales per in-
crementa ad eum, qui nunc habetur auctæ sunt ornatum. Nam pri-
mis temporibus communi indumento vestiti missas agebant, sicut, &
hactenus quidam Orientalium facere perhibentur. Stephanus au-
tem XXIIV. constituit sacerdotes & leuitas vestibus sacratis in vsu
quotidiano non vti, nisi in ecclesia tantum. Mox. Addiderunt in
vestibus sacratis alij alia, vel ad imitationem earum, quibus veteres
uebantur sacerdotes, vel ad mystica significationis expressionem
Amalarius Fortunatus lib. II. ep. XVII. Stephanus natione
Romanus ex patre Iobio constituit sacerdotibus, leuitisque vestibus
sacratis in vsu quotidiano non vti.

Dalmatica. Lacernum byrrhum. Cardinalium Vestitus.

Barony opinio reiecta. Cap. XXXIX.

NON Planeta modo, & Penula olim sacri, ac prophani
vsus fuit, sed & Dalmatica. Eam in sacris adhibitam
constat, eiusdem etiam extra sacra vsus primo quidem pro-
miscuus, deinde in Diaconis, mox in Presbyteris, tandem
in solis Episcopis. Vualafri Strabo. cap. laudato. Et
Siluester ordinauit, vt Diaconi Dalmaticis in Ecclesia vterentur.
Et primo quidem Sacerdotes Dalmaticis ante Casularum vsum in-
duebantur: postea vero cum Casulis vti cepissent, Dalmaticas Dia-
conibus concesserunt. Addit a Romano Pontifice earum vsum
alijs Episcopis permissum, alijs interdictum: sua vero æta-
te omnes penè Episcopos, & nonnullos Presbyterorum sub
Casulis Dalmaticas gestasse.

Ergo

Ergo ante Stephani, & Silueſtri tempora Dalmaticæ in promiſcuo uſu fuere. In actis S. Cypriani. *Idem S. Cyprianus in agrum Sexti perductus, & ibi ſe lacerno byrrho expoliauit, & genua interram flexit, & cum ſe Dalmatica expoliaſſet in linea remanſit.* In quo falluntur, qui putarunt fuiſſe hunc habitum peculiarem Episcoporum: cum vulgaris eſſet. Nam byrrhus, ſiue lacerna communis fuit, Dalmatica item, & tunica linea ſiue ſubucula. Nihil igitur peculiare habuit, niſi ſi forte lacer nam magis pretioſam. Multo magis nugantur, qui hebetis eſſe ingenij dicunt, exiſtimare lineam ibi eſſe tunicam interiorem, ſiue Camiſiam, nam eſſe lineam amictum Episcoporum, quem alij Ephod appellant. Ipſi multo hebetiores ſunt, nam linea illa verè fuit ſubucula, in qua expoliatus ſuperioribus veſtibus, lacerna nempe, & Dalmatica Cyprianus carnificem operiebatur: Argumenta quæ contra afferuntur, ſtipulis leuora ſunt. Quis enim neſcit, lineum amictum ſiue ephod non ſub lacerna, & Dalmatica poni, ſed tunicæ, & reliquis veſtimentis ſuper induci?

Neque me multum auctoritas Baronij mouet, qui illud *lacernum byrrhum* explicat byrrhum per modum lacernæ cõpoſitum, vt fuerit ſpecies quædam lacernæ. Sed byrrhum idem, ac lacernam fuiſſe Cl. Salmafius docuit. In eo, inquam, non me mouet Baronius, quod Cardinalium veſtes ad Cypriani cultum exigit. Haud vidi magis. Cyprianus indutus linea, mox Dalmatica, ſupra lacerna. *Illi inquit poſt veſtem ſuperinduunt lineam, & deſuper ſolutam tunicam, & tantum humeros, brachiaque tegens lacernum byrrhum.* Nihil tale in Cypriano. Lineam habuit, Dalmaticam, & lacernam. At patres purpurati hodiè lineam quidem habent, ſed duplicem, interiorem quæ ſubucula, deinde thoracem, mox tunicam talarem, tum alteram lineam, ſiue Ephod: poſtremo loco non tunicam ſolutam, vt tenet Baronius, ſed vel togam, vel togæ perſimilem veſtem, nam fuſa eſt, & ſyrmate prodiga, totumque hominem in voluit. & licet ad pedus aperta, brachio tamen ſiniſtro, vt veterum toga ſub-

ducitur, ac contrahitur, & ideo *Cappa* appellatur, vel quod hominem capiat, vel a capite, cum in luctu ea caput inuoluant, vt in veteri toga; Quod autem humeris super injicitur *Exomis* species est, siue *cuculli*, qualis simplicior in Monachorum habitu visitur: Ea autem trunca vestis vulgo dicitur.

Sed quid pænulam in sacris fuisse dicemus, cuius mentio in actis Concilij Ephesini, si ea non fuit Planeta? *Misimus tunicam candidam, & pænulam castaneam*; Vbi in Græco vt notat Baronius est *φαινόλιον*. Ea etiam vestis sacra fuit, quæ licet aperta, & sibula nexa, tamen totum hominem cooperiebat. Hæc vulgi voce *Pluuiale* dicitur, forte quia vt Pænula olim pluuiæ tempore sumebatur, eiusque vsus in supplicationibus, & vespertinis precibus. Ea; omnino à Casula, siue Planeta distincta, vt propterea non rectè quidam *φαινόλιον* Casulam interpretati sint, cum Pænulam debuissent. Quamquam ex eo quod totum hominē inuoluat, licet aperta, etiam Casula improprie dici possit. Sed de veste sacrali, totiusque aræ ornatu alias accuratiùs cum Deo disputabimus. Interim austerij loco viri doctissimi literas in eas quæ hætenus disputata sunt ad scribemus.

V. Cl. Ioanni Rhodio Ioannes Fredericus
Gronouius. S. P. D.

Mirifice me exhilararunt literæ tuæ, Vir Præstantissime quas tanto iam tempore ignarus vestri, rerumque veteriarum nuper admodum accepi. Atque vtinam sciuissem Elzeuiriū aliquid in illas oras mittere; nihil mihi fuisset antiquius, quam vt nuperum illum sctum meæ obseruantia obfidem ad vos allegarem. Spero tamen postquam uliquandiu vel moratus fuerit in itinere, vel oberrauerit vêturum, quo est destinatus. Certe amico per multa exemplaria commisi in Italiam curanda, quæ ille partim Nuntij

Apo-

Apostolici, partim Veneti Legati Coloniae hominibus tradita mihi adfirmavit. Nos vero quando Veslingij lapsa externis opobalsamatruncis, quando Argoli Circenses Panuiniani delectabunt? Rara fortuna est, hæc ad nos peruenire, eique ad scribo vsuram Commentarij Ferrarijani: a quo viro quod me amari scribis, id vero mihi gratissimum est. Nimium quantum desidero Electa promissa: eam saluam mouet de re vestitaria scriptio, cuius lectione me plurimum profecisse dicerem, si aliquid in literis profecisse me agnoscere auderem: Toga mihi visa semper vnum ex difficillimis Romanæ antiquitatis capitibus, in quo nec alij satisfaciebant, nec ipse vnquam vt satisfacerem mihi speraui fore. Sed ingentem lucem & mihi, & materiæ attulit doctissimi Ferrarij industria, & sagacitas: cui dum *ποστὴν* inuenuper prebui, iterum non ad dies aliquot, sed menses capacissimo amictui ita sum inuolutus, vt si Clytæmnestram domi haberem, Agamemnonis casum timuissem. Aliqua tamen extricare me sum conatus, & *περὸντα ἐν θυμύματι* deuinxeris in chartam coniectis, quæ peius, fateor, perire non poterat, tamen perituræ utique, quoniam in nostro peculio erat, parcere superuacuum duxi. Excerpti ex aduersarij insignia quædam, & ad te mitto (quando hanc libertatem datis) vt cum illo communices, & iudicium ab eo scriptum, si me amatis, impetres. Cupio autem sincere, & seuerè tum accipi illa, tum haberi, vt ipse a malignitate sum alienissimus *ἐπιπροσδίων* loco sint, non *κρυβὸν δόξαν*; Quare & reuinci gratissimum erit mihi, dummodo eruatur veritas & antiquitas.

1. Communis recentior habitus dextrum humerum vna cum brachio exertum habuisse haudquaquam videtur. Ideo Quintilianus. *Tum sinus injiciendus humero, cuius extremam oram reiecit non dedecet.* Ideo Curius Fortunatianus. *Sinus ab humero potest labi.* Quod non potest nisi de dextro intelligi: nam ad sinistrum humerū nulla pars sinus pertinet. Iterum Fabius statim post illa verba. *Operiri humerum cum toto iugulo non oportet: alioquin amictus fiet angustus.* Non totum iugulum

gulum vult vna cum humero operiri: vult ergo ipsum humerum operiri: nam pars iuguli humero plane nudo operiri nulla potest. Præterea Tertullianus ait, *umbonis ambitum, unde sinus nascitur retrahi a scapulis*. Est ergo in ipsis scapulis aliquod tegimen, vnde *retrahitur* (non dixit *detrahitur*, vt ostendat aliquid in humero manere) illud circa umbonem vnde nascitur sinus. Denique veteres statuae id liquido ostendunt. In illa quam vulgavit Rubenius, & obliquo eo situ, quodextrum latus contemplandum præbet, & aduerso opertus humerus brachio exterto conspicitur. Eodem habitu vtraque imago in nummo M. Aurelij, nec diuersum significant illa Quintiliani. *Sinus qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus, nec strangulet, nec fluat*. Etenim illa vox *Sinus* nec hodie in textu est, nec olim, cum sententiã suam his verbis efferret, in mente fuit Quintiliani. Aliud autem est, ille veluti baltheus, qui sub humero dextro ad sinistrum latus ante pectus ducitur, aliud pars togæ, quæ dextro humero infidet, vt statim exponemus.

2. Quintilianus. *Sinistrum brachium eousque alleuandum est, vt quasi normalem illum angulum efficiat*. Quem angulum nisi illū qui sit brachij parte, vel cubito vna cū manu alleuato? Namque articulus qui medium brachium diuidit, & a quo tota pars inde ad carpū cubitus appellatur. Plerumque vt ex statuis nummisque apparet, manus sinistra erat decliuus, & molliter propendens: eousque ergo id quod eleuatur sinistri brachij, alleuandum erit, vt articulus ille, quo cubitus a laercio separatur sit norma altitudinis quam capere oportet manum: non eleuatur vterius quam angulus ille demisso superiori brachio pertinet. Et ratio præcepti huius est, quia altius eleuando brachium obuertatur cubitus, non manus quod pugilum est. Hinc inferius, quo & prior animaduersio confirmatur. *Sed hæc amictus observatio, dum incipimus: procedente vero actu, iam penè ab initio narrationis, sinus ab humero recte velut sponte delabitur: & cum ad argumenta, & locos ventum est, reuocare à sinistro togam, deicere etiam sihe-*

reat sinum conueniet: laeuam a faucibus ac summo pectore ab ducere licet. Ardent enim iam omnia: & ut vox uehementior, ac magis varia est: sic amictus quoque habet actum quendam uelut praeliantem. Ait, sinus ab humero delabitur, nimirum dextro, ne de sinistro intelligamus, ecce de eo aliud præceptum: conueniet reijcere a sinistro togam: & rursus de dextro, quod si non delabatur sponte sinus, si hæreat, tum & conueniet inde deijcere. Aliud est igitur toga in humero sinistro, quam conuenit reijci non deijci: aliud sinus, qui debet uel sponte delabi, & si non delabatur deijci non tantum reijci. Atque ita restituendus ex Quintiliano quem ferè describit Curius. Et deijcere sinum etiam si hæreat conuenit. Nam etiã quod uulgo est, non potest referri nisi ad id quod proximè, togam a sinistro itaque sensum facit absurdissimum, quasi ab utroque humero deijci toga, & ita pectus, ac tergum quasi ad medium usque nudare delapsa deberet. Tum igitur etiam cum cessat illa prior obseruatio, quia actus est iam quasi praeliantis, non opus est ultra, ut angulus cubiti sit normalis, sed licet oblique eleuare laeuam manum altius, ferendaque ad summum pectus, & fauces, & vicissim inde abducendo illa quoque gestum facere. Neque enim laeuam legendum uidetur quasi hiemantem oratorem formet Fabius.

3. De duplici sinu nihil mihi lectum apud ueteres, uerba autem Quintiliani unde eum uiri docti effingunt, male accepta haud dubito. Nonnis; unus ab illo sinus agnoscitur: alterum illud non dicitur quid sit, sed quod quasi sit, & sic euoluenda oratio: ille uelut baltheus, qui sub humero dextro ad sinistrum obliquè ducitur. Quæ enim similitudo est inter baltheum, & sinum ut hæc uocabula pro eadem re ponantur? aut quomodo sinus potest instar balthei duci? Nec uero ille uelut baltheus Fabio aliud est, quam umbo Persio, Curius Fortunatiano, & Tertulliano: sed hunc umbonem esse sinum æq; iudico absurdum, quã rugas, & plicas esse sinum. An ἄκρον, seu lingua in mare pro currens potest dici etiam κόλπος, siue sinus mare intra terram recipiens? An Trinacriam Insulam a tribus sinibus fas est appellatam dicere? Nihilò

Nihilo probius *Vmbonem* dicas esse sinum: nam *ymbonem* prominens aliquid est, & extans, sinus retractum, & concauum. Quid quod clare Tertullianus, *ex vmbonis ambitu sinum nasci*: ergo sinus est aliquid extra *ymbonem*: ergo aliud est, nisi idem est extra se, & idem ex se nascitur.

5. Apud Tertullianum *rugae* deducere in *tilias* non est melius quam deducere in *fagus* aut *quercus*. In MS. inuenimus *intillis*. Veritas est in promptu: *rugae ab exordio formet, & inde deducat in tabulas*: scribunt compendio *tablas*, vt *simil pro simul*, & talia. Hæc lectio nec procul ab *auulgate* veterum librorum lectionis vestigijs, & sensus non tantum apti, sed & necessarii est. Quomodo enim mox, *deficientibus iam tabulis* quas factas, aut fuisse numquam didiceramus? Non est idem *rugae ab exordio formare*, & in *tabulas* dilatare, ac *deducere*. Ab *exordio* id est vbi primum incipit fieri, & corrugari *baltheus*, nempe statim de sub *ala*, aut de sub *dextero brachio rugae* formantur. Vbi nondum *tabulas* esse quibus, hoc est *rugae* *latas*, sed *breues*, ac tantum *rugae* satis manifestum est. Primum igitur ab *exordio balthei* formantur *rugae*, dein prout ille procedit ad *pectus* deducuntur in *tabulas*, fiunt *latiores*, ita ut *asserum*, *sive* *tabularum* nomen mereri possint.

6. Quintilianus. *Pars togæ quæ postea imponitur sit inferior, nam ita & sedet melius & continetur*. Progreditur hoc ordine: primum vult *togam rotundam*, & aptè *cassam* esse: dein docet quousque ante, & post debeat protendi: hinc sinum eius format, mox aliud quiddam a sinu, quod *veluti baltheum vocat*: huic proxime: *pars togæ quæ postea imponitur*. Cui vero? Nempe ei de quo sit atim locutus est, velut *baltheo*. Ergo pars illa non potest esse neque *ymbonem* propriissime sic ductus; (nam hic cõstruitur in medio *balthei* ex ipsis *balthei rugis*, non imponitur) neque ea pars, quæ in sinistro brachio residet: neque enim potest imponi *baltheo*, quin totus sinus pereat, & illa cauitas sub imo ventre claudatur: aliasque ob rationes multas. Sed pars illa *togæ* quæ postea *strucio* nempe *baltheo* imponitur est pars togæ descendens an-

te pectus ab humero sinistro: ea enim suffulta baltheo sub
sinistrum brachium procurrente, circa sinistrum pectus ei-
dem imponitur, & propendendo modicum sinum efficit:
quod tamen *sinum* nemo dixit, ne ambiguum redderet vtrū
illum sinum, quem in toga agnoscunt veteres. Atque hoc
recte intellexit & notauit etiam Rubenius num. 3. in sua sta-
tua togata.

7. Quid igitur tandem *sinus*? quid *baltheus*? Censemus
sinum prorie esse medium illud inter baltheum, siue vmbone-
nem, & laciniam maximam earum sub dextro ventre ge-
stantis. Ab dextro humero descendebat ad ventrem vsque
flexo quodam canali: eius vt sic dicam canalisis labrum exte-
rius protenditur vsque; ad illas rugas quę laciniam separant
a sinu, & a quibus colligitur in dextro versus sinistrum ad
genua, aut paulo superius ipse sinus: interius labrum sta-
tim sub vmbone siue baltheo in ambitu eius interit: nam &
sinus sub pectore nascitur ex ambitu balthei, quem supra se
habet infra vero circumscribitur, & finitur rugis quę di-
stinguunt ab eo infimam laciniam siue oram togę. Baltheus
autē est collectio rugarum circa pectus, sub dextro brachio
incipiens, in medio latoribus, & exstantioribus rugis, vt
speciem simul tabularum sibi inuicem superstructarū simul
vmbonis referrent in latum infra desinens in sinum, in lon-
gum porrecta vsque sub sinistrum brachium, ibique velut
nodo contracta, sic tamen vt nullum post tergum emineat.
Ab illa autem vmbilici specie & tubere, quod in medio ap-
parebat, & totus baltheus dicebatur vmbos, quod patet ex
collatis verbis Fabij, & Curij. Fabius enim. *Ille qui sub hu-
mero dextro ad sinistrum obliq; ducitur velut baltheus, nec stran-
gulet, nec fluat.* Curius autem. *Quid in vmbone? nec flu-
xe, nec ad strictē.* Quis ausit negare de eadem re eos loqui?
Neque sane quidquam aliud Tertulliano est *vmbos*, quam
Quintiliano ille *velut baltheus*. Porro ab eadem causa pleni-
ori Synecdoche, *candidus vmbos* pro toga pura apud Per-
sium.

8. Sed age vestiamus togam, & tum ea quę dicta sunt, cum
plu-

pluſcula alia parum apud memoratos ſcriptores intellectã explanabuntur. Illud iam inter doctos conſentitur, togam fuiſſe veſtimentam rotundum, & vndique clauſum, quod immiſſum ſupra caput vno iniectu totum corpus operiret, laxè patentibus in ſummo faucibus, vt non caput modo, ſed & brachium, humerusque dexter, cum luberet, commodè poſſet exeri. Ea ſic veſtiebatur ex mente Quintiliani, Curij, ac Tertulliani. In ſiniſtro quidem humero per ſummam oram proprie ſuſtinebatur, poſt tergum ad poplites vſque dependens, & quia nullas habebat manicas, ima eius lacinia ſiniſtro cubito ſuſpenſa, ac ſuffulta, collectaque in rugas manum habebat exſertam. Summa autem illa ora quæ humero ſiniſtro ſuſtentabatur procurebat ad dextrum vſq; humerum, eumque quãuis exſerto dextero brachio velans illic ſinui, & baltheo ſiue vmboni originem dabat. Sinus ab humero dextro descendeat inflexim ad ima ventris. Nam in communi vſu Fabiani æui non fuiſſe nudatum dextrum humerum, & ex ſtatuſ nummiſque apparet, & ex verbis auctorum citatis. Sed & antea Quintilianus. *Illud non ferendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra ſinum vſque ad lumbos reduxerunt, ſiniſtra geſum facientes ſpatiantur, & fabulantur.* Vides ſinum reductum ad lumbos, quo minus mirere deduci ab dextro humero: quamquam clare in humero ſinum locet Fabius, atque eundem retrahi a ſcapulis Tertullianus tradit. Ergo etiam brachio non tecto, ſiue exſerto ſinus ſumma pars in hèrebat humero, & poterat rejici paululum, poterat attrahi ad pectus. Incipiebat igitur ſinus ab dextro humero, & ad latus paulatim delabens fiebat laxior magisque cauus, donec ad ipſum ventrem pluſ in dextrum, quam in ſiniſtrum vergeret, fieret laxiſſimus, & quaſi alueum acciperet. Ab eadem ſuperiore parte, quæ in humero dextro ſedebat, interius, & ſtatim ſub brachio exoriebatur, & descendeat ille veluti baltheus, cuius collecta circa pectus, & multa contabulatione rugarum, plicarumque conſtricti vt contineretur, aliqua extimæ rugæ & plicæ, a quibus nempe incipiebat ambitus in ſinum exiens,

prehendebantur læua manu superiores, & plures mittebantur sub sinistrum brachium eminentes & obstantem ibi duplicatam togam propellentes.

9 Hic addidimus duo, quæ ad hoc vsque in vestitu togæ nemo, quod sciam eruditorum obseruauit: prius manu sinistra comprehensas aliquas extimas plicas umbonis siue balthei: alterum, superiores, & plures sub sinistrum brachium procurrisse, & aliquantulum etiam post tergum prominuisse, sic vt instar parui gibbi inter brachium, & latus sinistrum facerent. Atque illud quidem didicimus ex Tertulliano, qui nihil aliud significat cum ait, *qui artifex umbonis ambitum ex quo sinus nascitur deficientibus iam tabulis in leuum adhuc congerat*: didicimus ex imaginibus quæ visuntur in nummis, veluti illa in Seueri, altera in M. Aurelij, Plautillæ, & Titi a Ferrario vulgatis quæ omnes ita læuam occupant. Sed apud Quintilianum manus sinistra libera videtur relinqui, quemadmodum & alterius imaginis in nummo M. Aurelij: & tum quidquid erat rugarum in umbone, in sinu sub sinistrum brachium condebatur, aut laxior cadebat umbonis ambitus in sinum.

10. Alterum pariter ex Tertulliano deprehendimus qui statim subiungit, *in leuum adhuc congerat cum alio pari tabulato in terga deuoto*. Vbi detorto legere malim, aut quia in MS. erat *deuoco deuocato*: nam τὸ at potest videri haussisse particula *Atque* proxime sequens. Satis euidenter significat (non fuisse duos umbones, ante vnum, post vnum quod visum viro in cōparabili: vnde enim ille posterga neus? neque enim vel imaginando assequi possum quomodo esse potuerit: sed) collectionem illam rugarum & plicarum, quæ tota instar baltheo pectus cingit, & in medio instar umbonis habet (a quo medio umbilico totus baltheus *umbo* dicitur, quemadmodum & clypeus ab eadem causa *umbo*: vt in illo *bella umbone propellit*) productum vsque sub sinistrum brachium in tergum detorquerè, & ibi alium quasi umbonem vrgendo partem togæ præter labentem faceret: idem Macrobius, *nodum lateris* dixisse videtur.

11. Neq; enim factum existimo, quæ Tertullianus & Macrobius produnt: sed apud illum certe inuidiæ augendæ causa, & oratorio more de quavis toga pronuntiatum, quæ non fiebant nisi in togis morosissimorum.

12. Antequam hic balthæus Fabij, vmbro aliorum (nam vt sapius dixi idem sunt, erantque semper in vulgari habitu honestiorum, sed non omnes habebant tam morose constructum) sinistrum brachium subiret, partem togæ a sinistro humero descendentem ad pectus excipiebat paululum infra se pendulam, & protentam. Atque hæc est quæ dicitur Quintiliano, *pars togæ que postea imponitur* nempe structo, strictoque balthæo: nec alium designat Tertullianus, cum ait, *partem de leno promittat* quod tamen explicaretur planius si legeremus, *partem quidem ei de leno præmittat*, nempe vmboni artifex: visiturque in statuis.

13. Deficientibus infra pectus per latum tabulis, seu rugis, ac plicis nascebatur sinus attracti, ac reuocati ab dextra scapula pars anterior, & maxima, nempe magnum illud ad ventrem cauum quod deinde aliquot rugis, & plicis ab ima lacinia distinguitur.

14. Duabus tamen occasionibus obseruauit etiam in vulgari hoc amictu balthæum illum dilabi, ac resolui passos: vna si quando accumbendum esset togatis, idque *togam submissam* videtur dixisse Spartianus Hadriano. *Ad conuiuium Senatores stans excepit, semperque aut pallio tectus discubuit, aut toga submissa.* Certe vt sub brachium missam intelligamus proprietas vocis vetat: nemo enim submittere simpliciter, pro sub brachium mittere dixit, sed *submittere* & demittere, vt *submittere vultum, submittere crinem.* Toga igitur submissa esse videtur balthæo eius circa pectus resoluta, ac diffusentibus rugis plicisque. Sic cōmodius liberiusq; in cubitum se reponebant, & mole illa tabulati soluta, vtique ad cœnandum expeditiores, & de amictu minus solliciti erant. Nam idem obseruatum doctis, mensam Imperatoriam participasse fere togatos ex Spartiani Seuero. *Habuit etiam alia omen Imperij, cum rogatus ad cœnam Imperatoriam palliatus venisset,*
qui

qui togatus venire debuerat, togam praesidiariam ipsius Imperatoris accepit. Casaubonus optimè: quam praesidens gestaret. Sed obscure, quando enim praesidere dicitur Imperatorem? Docet Sueton. in Claudio. *Gladiatorio munere quod simul cum fratre memoria matris edebat, palliolatus nouo more praesedit.* Et Domitiano. *Certamini praesedit crepidatus.* Toga igitur praesidiaria quam gestabant praesidentes muneribus, & ludis: nempe quia communi ad quotidiana ipse utebatur imperator, & requirentibus aliam ista prima obuenit, & in promptu fuit.

15. Altera causa laxandi balthei mollities erat. Vnde Tibullus 1. eleg. 6. *effluit effuso cui toga laxa sinu.* Hoc est non stricta ad pectus sinu per superioris balthei contractas rugas coercito. Et is habitus monstratur in prima figura p. 5. & 45. ubi nullus plane baltheus, vt alias pectus stringit, nec apparet illa pars quæ baltheo imponitur; illud autem vnde formatur baltheus laxo quodam volumine pendet, ac fluit sub dextro latere infra balthei locum. Atque vt omnia fluxa sint, ac soluta vt pote in personis τὸν προφασίτων, & amantium ne dextra quidem humerus tectus apparet, sed negligenter omnino hæret toga.

16. Hac mollitie si quis incederet, cum laciniam togæ traxisse non miror ego, immo pene necessarium est. Atque id cum noster Macrobius siue errore memoria, quod in tunica notauerunt alij, at siue suos secutus auctores in toga Cæsaris reprehensum narrat; quod ita toga præcingentur vt torahendo laciniam velut mollis incederet. Hoc est vt male colligeret baltheum, siue umbonem togæ, quam vt stragulare non debere, ita nec fluere præcipiunt Quintilianus, & Curius.

17. Illud quoque dignum consideratione, quod ait Fabius. *Pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, posterior eadem portione altius quam cinctura.* Vult autem Rhetor, togam ante tunica demissiolem, post eadem, qua ima tunicæ ora altitudine esse. Scribendum est; *posterior eadem portione altius qua cinctura.* Hoc enim iubent verba κατ' ἕδος τα-

ta, & intelligenda medijs cruribus optime terminatur. Posterior pars eadē portione altius medijs cruribus optime terminatur, qua portione altius medijs cruribus terminatur cinctura. Dixerat autem prius *ita cingatur ut tunica prioribus oris infra genua paululum: posterioribus ad medios poplites usque perueniant: nam infra mulierum est, supra centurionum.* Ergo & ad medios poplites toga, non inferius nec superius, post tergum prouenire debet, nam hactenus altius medijs cruribus optime cinctura terminatur.

Frederico Gronouio V. C. Octanius

Ferrarius. S. P. D.

Multum tibi debeo Vir Doctissime, quod non modo ad nugas meas oculos flexeris, sed etiam dignas putaris, in quibus ingenium exerceres, in his, quas ad Doctissimum Rodium pridem dedisti. Quibus ego tarde imò penè iam sero longa hac pertinaci valetudine corpus, animum, que fractus aliquid leui brachio reponam. Non quod mea tanti faciam, ut mordicus tueri velim, sed si aut breuior aut obscurior fui, quam par erat emendem, & expleam.

Communi Quiritium habitu dextrum cum brachio humerum exertum non fuisse credis. Sed id nummi veteres quorum non exigua apud me copia, tum statuarum omnes quas Venerijs vidi, quasque Boissardus dedit id manifeste euincunt. In nummis præcipuè Adlocutiones omnes, Congiaria, Restitutiones prouinciarum, quæ plurimæ in Adriani numismatis hunc habitum repræsentant. Illud quidem verum est, non omnes ita exertum humerum ostendere, ut tota etiam dextera scapula usque ad lumbos renudetur, quod in magna tum nummorum, tum statuarum parte videre est. Nulla tamen adhuc visa mihi, quæ totum opertum dextrum humerum habeat, nisi in qua etiam brachium toga contineatur, cuius causam in Commentario attuli. In tota nummaria suppellectile argenteos duos obseruaui, alterū

Q

Augusti,

Augusti, in cuius auersa parte C. & L. Cæsares eius nepotes cum clypeis & hastis puris ab equestri ordine donati, quorum alter brachium toga cohibet, alterum exerit, quod me dubium reddit: cur ita factum sit: nam si tyrocinij causa uterque eodem cultu esse debuisset. Quidquid sit alter argenteus est M. Antonij in quo ipse ut Augur velato brachio lituum gestans, quam dedi pag. xix. Cæterum quotquot vidi vel superiorem tantum humeri partem e intactam habent, idque paucissimi, reliquæ omnes figuræ totum cum brachio humerum, & bonam scapularum partem exertam ostendunt.

Negas id Quintilianij ætate factum: Atqui ipse tradit veteres more Græcorum veste brachium continuisse, ergo ipsius æuo exerebatur. Quomodo autem exeri velato humero commode potuerit, non video, etiam si nullæ statuæ aut nummi id ostenderent: Immo non nisi exerto humero, ac brachio sinus in toga efficiebatur. Nam veteribus inquit Rhetor, nulli sinus: per quam breues post illos fuerunt. Itaque etiam gestu necesse est illos in principijs vsos esse alio, quorum brachium sicut Græcorum veste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur. Cur nulli, aut per breues veteribus sinus? quod brachium more Græcorum veste cohibebant: siue non exerebant.

Exerto humero; ac brachio quod tunc fiebat, pars togæ, quæ olim brachium, & humerum velabat delapsa, & brachio subiecta, cadensque in pectus sinum efficiebat. Quid clarius ijs verbis? Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur velut baltheus. Paulo ante dixerat sinus deorsum, si aliquanto supra imam togam fuerit, numquam certe sit anterior. Subijcit. Ille (id est sinus) qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur. An potest pars togæ esse sub dextro humero, & humerum velare? Nullus cohibito brachio sinus, qui exerto fiebat. Cum ergo addit humero sinum inijciendum de dextro accipi non potest. Ut quid enim iniiceretur, si te cæus humerus erat? deinde quis credat partem togæ posterioriorem ad scapulas sinum appellari? Nec aliter iniici poterat,

nerat, quam reducto intra togam brachio, quod sinum per-
 nitus destruxisset. Sinus ergo hoc est pars togæ, quæ iuni-
 strum humerum, brachiumque velabit, cum sæpe delabe-
 retur, & humerum renudaret erat humero iniicienda, &
 sedi suæ reddenda. *At si inquit Rhetor, incipientibus, aut
 paulum progressis decidat toga non reponere eam prorsus negligenti-
 tis aut pigri, aut quomodo debeat amiciri nescientis est. Quod ait
 Curius. Sinus ab humero potest labi. Quare & illa, operiri in-
 gulum cum toto humero non oportet, alioqui amictus fiet, angustior,
 de sinistro pariter capienda. Vult enim partem togæ quæ
 humero labebatur reduci in humerum, eumque velari sed
 non cum eo etiam iugulum, ne angustior fieret amictus, &
 strangularet magis ita coniecta, quam operiret. Quod pu-
 to innuisse Tertullianum cum ait, a scapulis retractum umbo-
 nis ambitum: nam dilapsa in brachium sinistra togæ parte,
 & renudatis scapulis, retrahendum posterioris umbonis am-
 bitum, vt sinister humerus iterum operiretur. Vel si aliud
 intellexit parum ad rem nostram, qui vulgares habitus ex-
 equimur, & non quos ille Rhetorice de suo commentus
 est. Quare non modo pars sinus ad sinistram humerum per-
 tinebat, sed nihil aliud sinus superior fuit quam pars togæ
 quæ dextro brachio subiecta ad sinistram humerum recur-
 rebat, extrema eius parte ad pectus cadente, quam sinum
 vult esse decentissimum. Quintilianus, si aliquando supra imam
 togam fuerit, id est non ultra togæ oram in ferio rem proten-
 datur, quod aliquando eueniebat in togis laxis, ac fufis,
 quarum sinus longius fluebat, contra in angustis breuior
 etiam cadebat.*

Rubenij librum videre non contigit, etsi magna cura cõ-
 quisitum, quem si isthinc, aut aliunde opera tua impetra-
 rem beneficium agnoscerem, eiusque mentionem in secun-
 da editione non inuiderem. Porro licet vox *sinus* in verbis
 illis Quintiliani non extet, *ille qui sub humero dextro ad sini-
 strum obliquè ducitur velut i baltheus*, certe intelligitur ex præ-
 cedentibus: *sinus decentissimus si aliquando supra imam togam
 fuerit. Quid enim illud est per fidem tuam quod veluti bal-*

ibcus ē non aliud quam sinus. Superioris sinus duplex pars; altera quæ subiecta humero brachioque dextro oblique recurrebat ad sinistrum humerum hominemque cingebat vt baltheus, altera quæ ab ipso baltheo cadebat in pectus, & infra, qui de centissimus sinus erat, si tamen non esset ima togæ ora inferior. Hæc omnia exertum cum brachio humerum fateri cogunt.

De angulo normali satis in commentario dictum, neque explicationis adhuc pœnitet. Normalē illum angulum non brachij situs ac motus, sed duplex togæ ora brachio subducta efficiebat, vt videre est in ipsa figura. Verba illa *sinus ab humero delabitur* de sinistro accipienda diximus. Quī enim in dextro esse poterat, si nihil aliud erat quam togæ pars dextro humero subiecta, quæ si reduceretur in humerum, brachiumque retractum operiret, destruebatur sinus, ergo sinus qui procedente actū delabebatur humero sinistro iniiciendus. *Cum vero ad argumenta, & locos ventum erit, rejicere a sinistro togam, deijcere etiam si hæreat sinum conueniet.* Quod ita interpretor: sinistro brachio reducere togam a pectore; Quoniam autem pars illa sinus superioris, quæ vt diximus a baltheo cadebat in pectus aliquando a parte togæ inferiori, quæ brachio subducebatur, impediēbatur, quominus recte caderit, & ideo hærebat, si hæret deijcere conueniebat, hoc est reiecta in sinistrum parte togæ quæ contrahebatur sinistro brachio, sinui locus faciendus, vt in pectus descenderet.

Non ausim autem contra omnium librorum fidem læuo consilio *lenam* mutare in *leuam*. Quasi dum inciperet Orator, & procedente actū sinistram summo pectori, & faucibus ad presserit, gestu per absurdo, qui que totam amictus rationem perturbasset; Nec nisi cum arderent omnia licuerit *leuam* inde abducere. *Lenam* igitur, cum eius vsum anni tempestas daret, & a faucibus, & a summo pectore abducere licebat de qua veste nō pauca diximus, & plura fortasse alias dicemus.

Duplicem togæ sinum cum Quintiliano agnosco, nec
alius

alius vnquam aliter eius verba accipiet iam toties adducta? *Sinus decentissimus*, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior. Ille qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur veluti *baltheus*, nec strangulet nec fluat. Quomodocumque Oratio euoluatur aliquid reperiendum erit, quod *baltheo* simile sit quodque veluti *baltheus* ducatur. Quid autem nisi *sinus*? Nam quemadmodum *baltheus* militaris cingebat pectus, sic *sinus* ille brachio subiectus ad istar circuli hominem circumdabat, non quidem recte, vt *baltheus*, sed obliquo ductu, quia ad sinistrum altior, demissior in dextro erat. Immo *Quintilianus* duplicem sinum superiorem videtur statuere: alterum, qui cadebat in pectus, pars scilicet togæ quæ subiecta humero dextro e *baltheo* euoluebatur, & reflectebatur, ac descendebat ad inferiora, qui *decentissimus* tamen si superior ima togæ orafuisset: alterum, *baltheum* ipsum, rugas scilicet constitutas, & coactas, quæ de sub sinistro brachio ad sinistrum humerum recurrebant; Non tamen vt duplex *sinus* fuerit, sed duas partes habuerit; de sinu inferiori mox dicam.

Quod ad *balibeum* pertinet esto *baltheus* *Quintiliani* fuerit quod *Tertulliano*, & *Macrobio* *umbo* dicitur; Si *ymbonem* in togis communibus intelligamus sinum rugis, ac plicis fortuitis protuberantem, conuenimus. Sin vero *nodum illum*, & *artificem contabulationem* quam *Oratorie*, ne dicam poetice *confinxit Africanus* ille, in communi toga nec fuit, nec erit vnquam. Alioquin *Quintilianus* alias in cultu ordinando morosus non præterisset, & veterum aliquis tetigisset, aut nominasset saltem. Nam *Rhetor* fortasse magis proprie *ymbonem* dixisset, quam *balibeum*. Solus *Perfius* poetice *ymbonem* dixit, tumentes *sinus* rugas. Non ergo a sinu distinctum fuisse in vulgari toga contendo, nec aliud fuisse, quam rugas, & plicas vtriusque *sinus*, tam illas quæ de faucibus ad sinistrum brachium cadebant, quam quæ de inferiori toga eodem brachio subducta cogebantur. Quod ex *Perfio* manifestum est. Is enim *candidum ymbonem* appellat toga præ deposita prætexta.

In prætexta candidus esse non poterat, sed purpureus, siue purpura distinctus. Ergo extrema togæ ora, quæ sola purpurâ prætebatur pars umbonis erat, ea scilicet, quæ brachio sinistro ad pectus subducebatur; Nulla in sinu superiore purpura, aut alibi quam in ima ora. Quare si prætextatus quis sinistro brachio togam demississet purpureus umbo non fuisset. Quæ clare euincunt umbonem etiam ex rugis inferioris sinus fuisse confectum. In vniuersum ergo brachio intra togam cohibito nulli sinus fuisse, nullæ rugæ, quales antiquissimorum togæ: brachio dextro, atque humero exerto togæ pars superior, quæ dextrum humerum, dextramque pectoris partem velasset si brachium non exereretur a faucibus, deiecta cadebat in pectus, nec cadere poterat nisi complicata in rugas, hic *sinus superior* fuit, ad has rugas aliæ accedebant, quas nempe togæ ima ora brachio subducta reddebat, qui *sinus inferior*, vtrarumque rugarum aggestio, ac conglobatio protuberans clypei umboni similis erat vnde *umbo* Persio dictus est. Tertullianus cum Macrobio lasciuat, & vaticinatur.

Neque tamen hinc sequitur, promontorium, atque excurrentem in mare linguam sinum esse. Quis sanus id dixerit? Veteres *sinum* dixere quod inter brachia ad summum pectus intercipitur, vnde, & recessus litorum, in quos se mare insinuat *sinus* appellarunt: ita & sinum vestium dixere quodcumque partem illam corporis tegetet, tunicæ, togæ, chlamydis; Quemadmodum ergo multa in sinum condebantur, quibus licet ille turgesceret, & inflaretur, non tamen sinus esse definebat: ita & togæ sinus, quamuis in rugas, & plicas conuolutas turgesceret in umbonem sinus remanebat, & inde etiam umbo dici poterat. Nisi vero apud Horatium *Ferre nubes sinu laxo*, ille sinus non fuit quod nucibus distentus esset, apud Senecam in Tragedijs *onerato sinu aliquid ferre*, male sinus dicitur, quod intumesceret, aut minus proprie velorû tumentium sinus appellatur. Quid verbis opus est? quis vnquã in togis vulgaribus *sinum*, *rugas*, *umbonem* distinxit? Quomodo autem Tertullianus togam

togam, eiusque *umbonem* in *tilias*, vel *talears*, vel *tabulas* distinxerit, atque operose concinnauerit intelligere, atque explicare non fuit nostri instituti, qui communes togas exequeremur, & vtinam in eo viri doctissimi feliciter adlaborarint.

Veniamus ad *sinum inferiorem*, quam licet veteres non nominauerint, eum tamen Suetonius agnoscit tam clare, vt ne dubitationi quidem locus relinquatur. Eius verba sunt de Iulij Cæsaris nece cap. LXXXII. *Vtque animaduertit vndique se strictis pugionibus peti toga caput obduxit, simul sinistra manu sinum ad ima crura deduxit.* Partem nempe sinistro brachio subductam ad pedes deiecit. Nam quomodo superior sinus deduci, & velare crura potuit? ergo sinus alius præter superiorem. Lilius etiam de inferiori togæ sinu capiendum existimo l. XXI. *Tum Romanus sinu e toga facto. Hic inquit vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet sumite. Sub hanc vocem baud minus ferociter; Dare vtrum vellet proclamatum est; & cum is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt.* Non aliter sinum facere legatus potuit, quam subducta iam sinistro brachio togæ parte, dextra manu dextram togæ partem ad pedes fluentem eleuare.

Restant illa expendenda. *Partis togæ que postea imponitur sit inferior.* Nempe togæ pars sinistro brachio subducta ita aptanda fuit vt sinum superiorem non obtegeret, aut obrueret, & ideo infra eum aprabatur, sicque hærebat melius. Nam si protuberante sinui imposita fuisset, facile defluisset. Postremo. *Illud non ferendum, quod quidam reiectis in humerum toga, cum dextra sinum usque ad lumbos reducere sinistra gestum facientes spatiantur.* Sinistrum brachium sustinenda toga occupabatur, & ita minus commode ad gestum adhiberi poterat. Quidam ergo vt eo expedito vterentur in actione, primo togæ partem inferiorem in humerum reiciebant, deinde ne sinus superior impedire posset eum dextra ad lumbos vsque reducebant, & sic libero, atque expedito brachio sinistro gestum faciebant, quod improbat Rhetor. Illa quæ sequuntur. *Itaque vt leuam in voluere to-*

*ga, & incingi penè furiosum est: sinum vero indextrum humerum ab imo reijcere solutum, ac delicatum, sunt adhuc peius aliqua: ita cur laxiorem sinum sinistro brachio non subijciamus? Nam toga læuam in voluere gestum fuisse se ad prælium componentis, vt & reducto ad tergū sinu eodem se cingere, quod antiquissimi fecerunt, qui inde *præcincti, cinctusque Gabinus*, alias notauimus, quare vtrumq; agere furiosi esse Quintilianus dixit. Cur autem sinum indextrum humerum ab imo reijcere mollis fuerit, ac delicati non satis percipio, illud tamen indicat non fuisse opertum humerum dextrum sinu, in quem eundem sinum reijcere soluti, ac delicati esset. Subijcit *non esse indecorum laxiorem sinum subijcere brachio sinistro*, quod sic Orator esset expeditior. *Habet enim inquit acre quiddam, atque expeditum, & calori, concitationique non in habile. Cum vero magna pars est ex hausta Orationis utique afflante fortuna penè omnia decent, sudor ipse, & fatigatio, & negligentior amictus, & soluta, ac velut labens vndique toga.**

Ceterum læuam manum comprehendendis extremis vmbonis plicis fuisse occupatam cuiquam obseruatum non meminimus, neque id nummi a me vulgati indicant, in quibus vt in statuis videre est rotundum quid læua gestatum, siue illud volumen, siue aliud fuerit. Quod ad *tabulatum in terga denorum* vt loquitur Tertullianus, attinet, licet antea præfatus sim nihil illa ad priuatum habitum pertinere, cum tamen etiam posterior togæ pars ab humero ad lumbos cadens in rugas, & plicas conuolueretur non ita absurdum videtur etiam illam partem *vmbonem posterganeum* ab audaci declamatore dici, sicq; summum virum ab eius mente non longe abiisse.

De *toga submissa* non est dubitandum, quin pars sinistro brachio subducta in conuiuio deiecta sit, & sic sinistra quoque brachium exertum: nullo periculo ne toga discumbentis ad pedes laberetur. Primo quia si submitteretur est demittere toga demittebatur: nam quis credat rogatos vno tantum brachio in conuiuio vfos sinistro toge congerie onerari? quomodo autem baltheus delabi in conuiuio posset, & re-

& resolui non video, cum semper pars eius sponte ad pectus, vel infra caderet, prout laxior, vel strictior toga, nisi nodum illum artificem Tertulliani comminiscamur. Quæ ratione illæ balthei rugæ, ac plicæ in incessu & actione continebantur ne fluerent, in conuiuio soluebantur?

Mirum etiam est togam Præsidariam dictam, quam Imperator gestaret, cum muneribus præsideret. Quid peculiare habuit ea toga? sane nihil. Cur autem eam mutaret Imperator discubiturus, vel cur potius præsidaria diceretur, quam forensis, aut senatoria? Præsidaria est Imperatoria, quod Imperatores Præsides dicerentur iam inde ab Augusto. Sic Plinius l. VII. cap. XVI. *Augustum Præsidem vocat.* Quare verba illa ipsius Imperatoris ex glossa inrepsisse crediderim.

Dixi maiores, minores ve sinus iuxta togæ mensuram fuisse. Tibullus. *effluit effuso cui toga laxa sinu.* Macrobius defendi non potest, qui ait *Cæsarem traxisse laciniam quod fluxiore cinctura ueretur,* quæ nulla in toga fuit. Verba illa *Altius quam cinctura,* an sint interpolanda viderint docti: ego vt verum fatear nec correctionem, neque interpretationem satis capio. Sententia videtur. Togam ante ad media crura dimitendam, retro paulo inferius ipsa tunica, quæ ad medios poplites, vt idem sit *altius quam cinctura,* demissius, atque inferius. Quemadmodum supra dixerat de tunica. *Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctus summissior:* id est tunica quæ cingebatur, vt eadem res sit cinctura, & ij qui cincti sunt.

Hæc strictim, quæ in secunda editione curatius examinabuntur. Vale vir doctissime & me tui obseruantissimum ama.

V. C. Octauio Ferrario Ioannes Fredericus
Gronouius. S. P. D.

Multum debeo tibi, Vir Celeberrime, de copiosis, & humanissimis literis tuis. Non dubitabam *Græuolida* nostra ingenij tibi in nostrum vsum exercendi occasionem

R fore

fore, si quidem paucas horas tuis studij decerpi paterere? Cui desiderio meo quòd indulgisti gratias tibi pro eo ac debeo ago maximas; quod ad ipsam rem pertinet, hic tuus est campus in quo exultanti tibi plaudere quam certare paratiores sumus. Ergo & posteriorem partem operis tui mirifice expectamus, nec minus Electorum libros, non dubij, quin multa præclara & scitu dignissima tibi simus debitori. Vides quam pauci hodie serio literarū negotium agant, & eo iudicio, quo oportet in scriptoribus antiquis, & explanandis, & restituendis versentur. Et tamen verum erat, quando ex illa præstantissimorum ingeniorum, & monumentorum vbertate tam parum nobis reliqui fecit superiorum ætatum incultus, ac fatalis barbaries, nos operam dare, vt quod tamen super est, quam fieri potest, purum, & liquidum haberemus. Quam præsertim frustra aliquid elegantiae gratiæque in nostris qualibuscumque scriptis fore speremus, nisi veterum res, mores, sensus, & linguam cognouerimus, neque hæc ipsa, nisi ex probis, & castigatis libris hauriantur, tuto imitari, ac reddere possumus. Quare mihi semper optime sunt visi de cõmunibus studijs mereri, qui scrutari, & tradere antiquitatem, eiusque auctores faciliores, & saniores reddere conarentur. Atqui cõsi persæpe in lubrico consistant, persæpe, & titubent, & cadant, neque quisquam adeo fuerit *ἔσσοτος*, vt non aut temeritate interdum, aut incuria peccarit: tamen interim & plurima tutis illis, nihilque audentibus inuisa eruunt, & plerumq; subnascitur alius, qui peccata priora animaduertat. Sic altera parte plurimum boni præstant ipsi, altera sequentibus præstandi ansam præbent. Sed hæc tu domi nostri, neque ego alia de causa ingero, quam vt me consilium tuum magnopere probare, teque ad pergendum hortari agnoscas. In quo et si nimis leuis mea, fateor, est auctoritas: tamen & summis plerumque viris popularis plausus, vt non quæritur, ita nec spernitur, & gratis accedit. Quid autem (ne nunc quoque non aliquid misceam solemnium nugarum) videtur tibi de loco auctoris ad Herennium lib.

IV. C. III. Quod si quis ad Olympicum venerit cursum, & steterit, ut mittatur, impudentesque illos dicat esse, qui currere ceperint, ipse intra carcerem stet, & narret alijs quomodo Ladas, aut Boius cum Sicyonijs cursitarint. Turnebus enim inicitum, & nugatorium hic exprimi sensum ait: neque enim cum populis cursitatum, sed cum certatoribus: rescribit autem, aut Boiscus Sicyonius. Et habet qui eum sequatur Lamadinum, & Gruterum. Quid quæris? tantos viros non vidisse, non Sicyonios hic populos, sed sicyonia *ἑσθητά* intelligi: de quibus Lucretius: *pulchra inpedibus sicyonia rident*. Et Cicero in 1. de Orat. *calceos sicyonios*. Genus autem loquendi est quale Ciceronis in Antoniana: *Cum Gallicis, & Lacerna cucurrissi*. Et huius Cornificij hoc libro propius finem: *venit iste cum sago gladio succinctus*. Sane Boius non videtur Græcum nomen, & forsan melius sit *Bæus*, quod Fulvio Ursino placuit, aut *Bolis* quod ut nosti est nomen viri Cretenfis apud Polybium. De quo ut & de hoc toto arbitrium tuum esto. Vale vir Clarissime, & me ama. Dauentriæ prid. Kal. Maias MDCXLVI.

Finis Libri Primi

134
OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
LIBER SECVNDVS.

De Prætextâ. Cap. I.

OGAM prætextam Etruscæ, vt Plinius cen-
set originis, ita appellatam fatis constat,
quod in extrema ora limboq; purpuram præ-
textam siue circumtextam haberet. Greci
περιπόρφυρον dixerunt. Eam puerilis ætatis, sa-
cerdotum, magistratum, eorum item qui
magistri Collegiorum, ac vicorum essent, peculiarem fuisse,
se, viri doctissimi ostenderunt, quos non transcribo. Quin-
tilianus Declamat. cccxl. *Allego vobis etiam ipsum illud sa-
crum prætextarum, quo sacerdotes velantur, quo magistratus, quo
infirmam pueritia sacram facimus, ac venerabilem.* Eandem
tam a pueris, qua a puellis gestatam constat, & ab his quidē
die nuptiarū depositam, a pueris die Tirocinij, quo scilicet
deducti in forum transcribebantur in viros, & pro prætex-
ta, togam puram, id est, sine vlla purpura sumebant. Id de-
cimi quinti anni initio fiebat. Nam quod alij decimo sexto
aut serius factum scribunt, falli eos, ostendit Interpres ve-
rus Iuuenalis nondum editus Bibliothecæ Ambrosianæ,
cuius verba sunt. *Prætexta genus erat togæ, qua vrebantur pueri
adhuc sub disciplina vsque ad XV. annum: deinde togam virilem
accipiebant, vnde in Vita Sancti Germani legitur Cessit prætexta
togæ.* Ea vita scripta versibus est ab Erico qui sub Carolo
Caluo floruit. *Cedebat prætexta togæ.* Scio Augustum, Ci-
ceronis item filium, & alios serius id egisse, sed vt rectè
monet Manutius, hoc magis ab alia causa, quam a lege, aut
more. Porro deposita prætexta sumptam esse togam, quæ
& virilis & pura, & libera dicebatur vix quisquam ignorat.

Vvi-

Virilis quod quædam sumerent ex ephebis transcriberentur in viros. Pura quod tota alba esset nihil purpuræ ad mixtum habens. Libera quia ephebi tum primò e magisterio exce- debant, & vt loquitur Persius *purpure custodiam exhibant*. Quo tempore bullam auream laribus appensam nihil atti- net dicere.

Ab hac toga *prætextata* ætas pro puerili, ita *prætextati*, ac *prætextata*, pro pueris, ac puellis. Sed falsò hinc quidam *prætextata* verba deduxere, quæ erant obscæna, atque im- pudica, quæ procul ab prætextata ætate esse par erat: nec rectius Turnebus a prætextatis *Comædijs*, quæ lasciuæ, ac liberæ; nam veteres Græmatici prætextas *Tragœdias*, vel ad instar *Tragœdiarum* dixerunt, quas haud verisimile est tur- piloquio obitas fuisse. Illud ergo rectius, quod cum nu- pturæ puellæ prætextam deponerent, ad demulcendum pudorem nuptiali licentia *Fescennina* cæntarentur. Festus *Prætextata verba, quod nubentibus depositis prætextis a multitu- dine puerorum obscæna clamarentur*.

De Prætexta Sacerdotum? Cap. II.

Etiam prætextas purpura togas sacris adhibitas indicat Plinius, cum ait, *Purpuram Dijs placandis aduocari*. Ger- manicus apud Tacitum, *Vidit se operatum, & sanguine sacro respersa prætexta pulchriorem aliam manibus auræ Augustæ acce- pisse*. Vbi tamen Germanicus prætextatus non tantum quia augur, sed vt exercitus Imperator, & Proconsulari pote- state. Quare non rectè vir doctissimus notat, prætextæ vsum in sacris fuisse, ita tamen, vt fuerit tantum sacerdotum. Nam Consules, Prætores, alij magistratus, cum sacra face- rent, erant in prætexta, licet non essent sacerdotes. Ver- ba Lampridij in Alexandro nihil Lipsium iuuant. *Accepit prætextam etiam cum sacra faceret, sed loco Pontificis Maximi, non Imperatoris*. Nam cum supra scripssisset Lampridius, Alexan- drum adeo ciuili ingenio fuisse, vt licet Imperator prætex- tam, & pictam togam numquam sumeret, nisi cum esset

Con-

Consul, subdit, adhibitam quidem ab eo prætextam in sacris cum non esset Consul, sed tunc non tamquam Imperatorem, sed ut Pontificem maximum prætextatum fuisse. Quod si idem cum esset Consul sacrificasset, iure magistratus prætextatus fuisset, etiam citra Pontificatum maximum.

Augures etiam prætextam vfos notum est. Cicero pro Sextio Lentuli Spintheris filium augurem creatum indicans, *Cui superior, inquit annus idem, & virilem patris, & prætextam populi iudicio dedit.* Idem ep. 18. lib. 11. ad Atticum, *Vatinijs strumam sacerdotij διαβάφα vestiant.*

Prætexta Magistratum. Varij Interpretum errores in voce περιπόφορος explicanda castigantur.

Cap. 111.

Magistratus omnes tam Romę, quam in Colonijs, & Municipijs prætextam vfos, immo & Collegiorum, ac Vicorum magistratos docuit Manutius, & res omnibus obuias. Lilius lib. xxxiv. *Purpura viri vtemur: prætextati in magistratibus, in Sacerdotijs: liberi nostri prætextis purpura togis vtemur: Magistratibus in colonijs, municipijsque: hic Romę infimo genere magistris vicorum toga prætexta habenda ius permittemus, nec id ut vini solum habeant tantum in signe, sed etiam, ut eo cremen- tur.* Catulus etiam apud Dionem ait, an eo magistratus creantur *ἢ αὖ ἐν τοῖς περιπόφοροις ἱματίοις περινωσῶσιν; Ut in prætextis obambulent?* Martialis de Troiugenis in magistratu divitum limina ob sportulam vexantibus. *Quid faciet pauper cui non licet esse clienti? Dimisit nostras purpura vestra togas: id est vos clientes prætextati nos tenuiores togatos ab officio dimilistis.* Perperam in vulgatis esse, *dimisit*, animaduertit Turnebus lib. xxx. Prætextas etiam intellexit Plutarchus in Galba, cum eadem in foro factam memorans ait: *ἐπιτῶν νεκρῶν ἀκεφάλων ἐν ταῖς ἰπατικαῖς ἐοδησῶν ἐρριμένων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς.* Cum vero corpora truncata in vestibus consularibus iacerent in foro. Rectius, *in prætextis*, non enim tantum Consulum fuisse, sed, & reliquorum Magistratum. Appianus lib. 1. Ci- uil.

nil. appellat *ἡ τῆς ἀρχῆς ἐδῆτα* de Octauij Consulis interitu, vestem nempe Consularem, siue quod idem est prætextam. Eadem voce utitur Dio Lib. lv. de Magistris Virorum, & lxxv. de Cecinæ prætorum. Idem Appianus lib. 2. de Dolabella Consule substituto. *ἡ δὲ μὲν ἵπαιον ἐδῆτα ἡμφίεσσαν*. Prætextam induit. Ita varijs vocibus eam Græci extulere. Vixque dici potest quantas tenebras eius ignorantio scriptoribus intulerit. Plutarchus tradit Romulum prætextam usum. *Ἀλεργῆ μὲν γὰρ ἐκελευέτο χιτῶνα, καὶ τίθεινον ἐφορῆ περιπόρφυρον*. Vbi flagitiose olim Interpres vertit. *Pur pura enim ornatus incedebat, & toga in super purpurea*. Nemo tam puer est, vt non videat vertendum fuisse. *Purpuream tunicam induebat, & togam prætextam gestabat*. Nam præter vim Græcæ vocis, togam purpuream, & prætextam diuersas fuisse indicat Liuius lib. xxi. *Dona ampla data que ferrent Regi. Toga purpurea, & palmata tunica, & toga prætexta*. Quamquam de Romuli prætextam malumus Plinio credere, quam Plutarcho toties in historia Romana dormitanti. Ille enim negat Romulum prætextam usum, sed Tullū Hostilium primam eam gestasse. lib. ix. c. xxiiii. *Purpuream usum Romæ semper fuisse video, sed Romulo in trabea, nam toga prætextam, & latiore clauo Tullum Hostilium e Regibus primum usum Etruscis deuictis satis constat*.

Similis error eiusdem Interpretis paulo ante. Narrat enim Plutarchus: Deuictis Veijs Romulum triumphasse ducto in triumphum eorum Duce, qui prouecta ætate imprudenter & pueriliter rem gessisse visus est. Inde morem mansisse, vt post victorias senem *ἐν περιπόρφυρον* per forum in Capitolium ducerent. *Purpura indutum vertit ille*, inepte. Nam in prætextam circumducebatur. Quod enim pueriliter egisse visus erat in habitu puerili inductus est, appensaque ad collum builla quod puerile gestamen. Dignus utique Interpres qui seni illi succidaneus daretur, si tamen solus lapsus esset.

Magis mirum est cum a quo Eunapius Sardinianus latina ciuitate donatus est virum exacta eruditione in eiusdem vocis

cis explicatione deceptum. In Iuliano. *Ad quod verbum,* inquit, *repente a sede sua profiluit Pro Cos.* καὶ τὸ πλεῖστον περιπόρφυρον ἀνασείων ἐδῆται, τῆς γενῆς αὐτῶν Ρωμαῖοὶ καλεῖσθαι. *Purpureamque togam, Romani Trabeam vocant, excutiens.* Duplex error. Nam & toga illa non erat tota purpurea, sed περιπόρφυρος idest tantum prætexta, vestis nempe Pro Consularis; Neque eam vestē Romani trabeā appellānt: nec τῆς γενῆς est Trabea, sed simpliciter toga. *Ad verbum ergo. Pro Consul a sede sua profiluit, vestemque; prætextam excutiens, quam Romani togam appellant.* Nullus hic trabeæ locus. Nullus etiā infra in Proæresio, ubi Præfectura Prætorij Eunapio dicitur ἀρχὴ Βασιλεία ἀπόρφυρος, idest Imperatoria dignitas sine purpura. Non quod idem vertit, *purpureæ, trabeæque usu mutilata.* Purpura enim quæ carebat Præfectura Prætorio erat laticlaudia de qua mox dicemus.

Ipse Politianus, quod vix credibile est, vim Græcæ vocis non videtur affecutus. Nam quod Herodianus lib. iv. dum ritum, scenamque Consecrationis describit, inter reliqua post Pyrrhicam *circumactos*, ait *currus, qui ferrent.* ἡμφισμένους τὰς περὶ πορφύραν ἐδῆτας *Currus*, inquit ille, *circum aguntur infessi purpuratis rectoribus.* Sed rectores illi non purpurati erant, sed tantum prætextati; scilicet ut iubeat Herodianus *referebant personas eorum, qui magistratum domi, vel foris gessissent*, qui omnes in Prætexta. Rectius tamen in Herodiano quis περιπόρφυρος legeret. Xiphilini Interpres de Traiano, qui antequam adipisceretur Imperium visus est in somnis *videre senem grandævum ἐν ἱματίῳ, καὶ ἐδῆται περιπόρφυρον*, ut Senatus pingi solebat sibi ad stare. Vertit, *in veste purpurea*, cum debuisset, in Prætexta, siue ad verbum in toga prætexta, & tunica laticlaudia. Quid enim pallium, & vestem Xiphilinus coniungeret? Sed pallium ibi toga est; vestis tunica, quæ & ipsa clavis in pectore prætextata erat.

Prætexta igitur Magistratus insigne fuit. De Aedilibus Dio lib. lxxvi. *Antequam legeretur Senatorem illum caluam περιπόρφυρον ἱματίων habuisse.* *Tunc omnes in Marcellinum oculos*

coniecimus: is enim tum Aedilis fuerat. Cicero ep. x. lib. II. ad Q. Fratrem de Aedilitate Appij Claudij. *Togam sum eius prætextam, quam erat adeptus Casare Consule magno risu hominum cauillatus. Quod nolit inquam renouare honores eosdem, quominus togam prætextam interpolet quotannis, decernendum nihil censeo.* Quo loco vt doctissimus, ac disertissimus Seb. Corradus ad Ciceronem de Claris Oratoribus obseruat, Appij ambitionem, & auaritiam mordet, quod mallet foris, & in prouincia lucrari, quam domi damnum accipere renouandis honoribus, & interpolanda prætexta. Nam qui magistratus inibant, nouas prætextas confici curabant, auari, vt Appius, veterem interpolabant, vt noua videretur, ob magnum purpuræ pretium.

Prætores etiam in Prætexta. Appianus l. II. Ciuil. *Cinna Prætor affinis Cesaris præter expectationem progressus in medium, τὴν τε ἰδὴντα τὴν σπαρτυρικὴν ἀπεδύσατο. Prætextam exiit, quod melius est, quam Prætoriam purpuram, nam purpura non tantum Prætoris, sed & reliquorum magistratum.*

Immo & Præfecti Prætorio in prætexta licet ius clauis non haberent. Dio dat eam Sciano l. LVIII. *Quem τὸ πρὸς τὸ φέρω ἰσχυρῶς ὀρναuerant, ad supplicium duxerunt.* Et Iuuenalis sat. x. de eodem

Huius qui trahitur prætextam sumere manus

An Fidenarum Gabiorumque esse potestas?

Dictatorem etiam prætextatum fuisse non est dubitandum; Supremam enim eius dignitatem, qua cunctos magistratus antistabat, non alijs insignibus, quam securibus ad faeces additis ab alijs distinctam auctores produunt. Ita illud Senecæ de Silla Lib. I. de Clem. c. XII. *Descenderit licet Dictatura sua, & se togæ reddiderit, non recte Lipsius ita explicat. Dictator ergo in sago, qui rei gerende causa creatus.* Nam intra Urbem nec Dictatores, nec Coss. nec alij magistratus in alia veste quam in prætexta fuere: extra Urbem paludati. Quoties ergo Dictatores propter negotia Urbana creati, ij in prætexta more reliquorum. Silla deposita Dictatura, & eius insigni toga prætexta, togæ communi id est puræ

reddidit, quòd ait de se Cæsar apud Lucanum.

*Ipse ego priuata cupidus me reddere vita
Plebeiaque toga modicum componere ciuem.*

An Senatores Prætextati: An Tribuni plebis?

Cap. IV.

PRætextas etiam Senatorū fuisse, idem Manutius suspicatur inductus verbis Ciceronis 11. Philippica. *Nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse, te autem ipsum ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur? Cur non sumus prætextati? Cur honorem Cæsaris tua lege datum deseripatimur? Quod enim in Senatu Cicero verba faceret, existimat Manutius, cum dixit, cur prætextati non sumus? loquitur de Senatoribus.*

Sed non fuisse prætextam Senatorum propriam, illud satis ostendit, quod supra attulimus ex Dione, in luctu Magistratus deposita prætexta in veste Senatoria mansisse. Quidam ergo existimant, id dixisse Ciceronem, quia Augur erat, cumque etiam Antonius eodem sacerdotio præditus esset, habuisse tunc ius prætexæ; Quod ut verum sit, ita opus esset ostendere, Augures non nisi ludis ius prætextæ habuisse, cum tamen eos perpetuo gestasse prætextam cum reliquis Sacerdotibus credi par sit. Illud propius vero, Antonium cum legem ferret de addendo die quatuor diebus ludorum, tulisse etiam ad populum, ut in maiorem Cæsaris honorem Senatores prætextati spectarent. Vel certe, quod credit Manutius, fortè hoc proprium fuit ludorum Romanorum, ut prætextati Senatores spectarent: nam reliquis ludis non licuisse inde conijcit idem, quod Pompeio Magno ex Mithridatico bello reuertenti honoris causa tributum fuerit, ut scenicis ludis prætexta vteretur. Unde id acceperit Manutius, nescio. Dio Cassius hoc non habet, sed decretum fuisse, ut in omnibus festis lauream gestaret, καὶ τὴν ἑορτῶν, τὴν μὲν ἀρχικὴν ἐν πάσαις αὐταῖς, τὴν δὲ ἑπιπικίον ἐν τοῖς τῶν ὑπ᾿ αὐτῶν ἀγῶσιν ἐνδύειν: in hisque omnibus prætextata.

Indamētum ferret, vestem autem triumphalem in equestribus certaminibus indueret: εὐλὴ ἀρχὴν rectius *prætextam* veteris nam cum de habitu urbano loquatur εὐλὴ ἀρχὴν est toga prætexta. Paterculus lib. II. Absente Gn. Pompeio T. Ampius & T. Labienus Tribuni pleb. legem tulerunt ut is Ludis Circensibus corona aurea, & omni cultu triumphantium uteretur; scenicis autem *prætexta*. Id ille non plusquam semel (& hoc sane nimium fuit) usurpare sustinuit. Non fuisse autem *prætextam* Senatorum, idem Dio indicat lib. LI. cum ait, inter reliquos honoris Augusti decretos fuisse, ut Senatores Adriacæ victoriæ socij ἐν περιφορῶν ἡμαρτίαις τῶν πομπῶν αὐτῶν συμπέμψαι, *prætextati cum eo triumpharent*. Propertius tamen l. IV. el. I. indicare videtur Senatores *prætextatos* fuisse.

Curia prætexto que nunc nitet alta Senatu

Pellitos habuit rustica corda Patres.

Sed a parte nobiliori totum Senatum *prætextum* appellavit, quod in eo magistratus omnes *prætextati*: siue quod est simplicius Senatores *prætextati* dici poterant, quorum tunica latis clavis purpureis *prætexta* erat, quamquam propriè hæc vox de toga usurparetur ut supra diximus cum Xiphilinum explicaremus. Aufonius Edil. VIII. de toga intelligit.

Roma illa domusque Quirini

Et toga purpurei rutilans prætexta Senatus.

Nisi dicere malimus sicut Consul qui alias tantum *prætextatus*, in officio solemnium annum auspicandi ut dicemus, in toga triumphali erat, ita Senatores eodem die solemnium *prætextam* sumpsisse. Ibi enim Aufonius solemnium Kalendarum Ianuarij precatur. Fortasse etiam togas totas purpureas sumptas innuit nam infra togam pictam purpuream Consulibus appellat *prætextam*.

Quintam Romulei prætextam habiturus honoris,

Et alibi de Gratiano

Dum prætextatus in ostro

Et sceptro & solio sibi præfert iura magistri.

Vbi Cæsarem in purpura Imperatoria *prætextatum* appellat

pellat. Etiam in Professoribus II. videtur Senatoribus togas purpureas dare.

Mille foro dedit hac iuvenes: bis mille Senatus

Adiecit numero purpureisque togis.

Quo loco fortasse respexit solemnitatem Kalendarum. Nam non est credibile senatores omnes eodem habitu atq; Imperatorem vfos fuisse, idest purpureo, & triumphali.

Censoribus prætextam abiudicat Manutius, quod Polybius lib. vi. cum ornamenta mortuorum narrat, ait: *Vbi præclarus aliquis ex domesticis obiit, instituunt funeris apparatus & circumfusi qui similes magnitudine, ac statura videntur.* ἐὰν μὲν ὑπατος, καὶ στρατηγὸς ἢ γεγωνὸς, περιπορφύρους λαμβάνουσιν: ἐὰν δὲ τριπτικῆς πορφύρας. *Si Consul, vel Prætor fuerit, prætextas: si Censor, purpureas.*

Atqui Tribunus idem prætextam adimit, quod Plutarchus vbi Tribunalium plebis magistratum esse negat, hoc vtitur argumento, quod prætextam non habuerit. Et tamen Cicero pro Cluentio Tribunitiam prætextam innuisse videtur, cum de Quintio Tribuno pleb. loquens ait. *Facite ut non solum mores eius, & arrogantiam, sed etiam vultum, atque amictum, atque illam usque ad talos demissam purpuram recordemini.* Manutius togam purpuream intelligit, sed quis vnquam Tribunus talem togam adscripsit? Alij de tunica intelligi volunt, quod nempe tunicæ Senatorum fuerint purpureæ, hoc nos falsum esse infra vincemus. Quid opus est verbis? Quintilianus de prætexta omnino capiendum Ciceronem docet. Nam lib. v. *Alia, inquit, respondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorum non oratio modo, sed vita etiam, vultus, demique incessus, habitus rectè incusari solet; ut aduersus Quintium Cicero, non hæc solum, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos inspectatus est.* Malumus ergo Romano homini, & antiquiori, Tribunos prætextatos, quàm Græco, & non semel aliquid humani passio, credere. Neque tamen ideo Cicero Quintium reprehendit, quod prætexta talari vteretur, nam omnes ea ætate togas tales iuisse supra ostendimus: sed quod eum alij paulo supra imam togam oram purpuram cir-

cum extam gestarent, superbus ille, & latiore, & talos ipsos perfundentem induerit. Nec dubie Tribunitiam prætextam intellexit Appianus lib. iv. ciuil. cum sacram vestem appellat. Vbi Cassius in Oratione ad milites, ait, *Tribunis a Cesare sacrum magistratum & τὸ ἐδῆτα τὸ ἱερὸν & sacram vestem adeptam fuisse.* Nam paulo infra vestem Proconsulum idest prætextam appellat *sacram purpuram.* τὸρρῶρα ἱερὰ περιχομῆτες. Vt alibi Cæsaris Pontificis Max. vestem sacram appellat quæ fuit prætexta.

Ceterum vsus prætextæ puerilis vsque ad extrema Romani Imperij tempora durasse indicat Aufonius in Professoribus. xi. x.

Mox schola & auditor multus prætextaque pubes.

Vbi prætextam pro prætextatam dixit sicut Edyl. vi. i. i.

Roma illa domusque Quirini

Et toga purpurei rutilans prætexta Senati.

Immo Propertius lib. iv. eleg. i.

Curia prætexto quæ nunc nitet alta Senatu

Pellitos habuit rustica corda patres.

Qua licentia Macrobius lib. 2. Sat. *verba prætextâ* dixit pro *prætextata.*

Ad extremum illud de prætextâ non videtur prætereundum, eam a Prætoze depositam antequam damnationis sententiam pronunciaret. Val. Maximus lib. ix. c. xi. i. narrat Licinium Macrum repetundarum reum, cum vidisset Ciceronem, qui Iudicium cogebat prætextam ponentem, ne bona hæc subijcerentur interclusis faucibus vitæ suæ finem attulisse: qua cognita re Ciceronem nihil pronunciaffe.

Seneca tamen non depositam prætextam sed peruersam indutam indicare videtur de Ira lib. i. c. xvi. *Et si peruersa induenda magistratui vestis.* Fortasse ideo deponeretur vt de more peruersa indueretur: Vt placuit Mureto, qui ad Senecâ ait a magistratu laturo sententiam depositam prætextam, vt eam peruersam indueret, idest partem eius floridiorem, ac nitidiorem introrsus verteret. Quod verius quam quod Lipsius existimat deposita prætextâ aliam vilior

rem togam sumptam esse, negatque vestem peruersam esse inuersam, sed funestam, indecentem, ac seruillem. Quasi fuerit aliqua toga seruilis, aut peruersa vestis aliud significare possit quam inuersam. Sed Lipsius cum potest libenter Mureto obloquitur.

De Trabea. Toga ποινικοπαρύφος. Halicarnassensium explicatus. Cap. V.

Praetextæ Trabeam merito subiiciemus, quia ad instar praetextæ fuit, non in ima solum ora, sed per totum purpuræ fascijs, virgisque latioribus veluti trabibus transfuersis distincta, vnde & *trabea* nomen inuenit; Non quod ex pluribus purpureis pannis assutis constaret, sed vt Turnebus docuit intertextis, vt nempe subtemen purpureum, stamen album vel coccineum esset. Suetonius in libro de genere vestium apud Seruium ad illud.

Ipsæ Quirinali trabea, cinctaque Gabino.

Tria trabearum genera statuit; *Dijis sacratum*, quod erat tantum de purpura: *Regium*, quod erat purpureum, cui tamen album immixtum: *tertium Augurale*, de purpura, & cocco. Eas initio Regum fuisse tradit Plinius, mox peculiare equitum Romanorum fuisse, cum scilicet Idibus Iulij transfueherentur ex Q. Fabij instituto, vt tradit Val. Maximus lib. 11. c. 1. Eam transfuectionem Dionysius. lib. vi. describit. *Ea pompa inquit quæ post sacrificium procedit ab ijs, qui equi publici ius habent, qui secundum tribus, & centurias distributi ordine equis inuehuntur tanquam e pugna redentes, olea coronati, καὶ πορφύρας ποινικοπαρίφες ἀμωεχρόμβροι τηβένυς, τὰς καλουμένας τραβείας.* Vt vertit Interpres, *togis purpureis phæniceo colore intertextis induti, quæ Trabeæ dicuntur.* Sed *περὶ πορφύρας* in Dionysio legendum est. Nam si illæ togæ totæ purpuræ fuerunt quomodo virgis discoloribus, siue trabibus purpureis distinctæ erant? Et quid est vestem purpuream phæniceo colore intertextam esse? Vel ergo trabeæ non fuerunt totæ purpuræ, vel nominis notatio pereat necesse est. Sa-

ne Suetonius tradit Deorum trabeas fuisse purpureas, sed & idem Regum trabeis, quæ postea ad equites transferunt, alibi aliquid intermixtum fuisse prodit. περιπορφύρους inquam legendum est: Idem enim infra de Salijs ait. Τηβέντας ἑμπεπορφύρητοι περιπορφύρους φοινικοπαρύφους, ἃς καλοῦσι τραβείας. Prætextis incincti puniceo colore intextis. Nisi malimus φοινικοπαρύφους interpretari, *palmis intextas*, siue quod idem est *palmatas*: quod Sylburgio placuisse video, quales, & triumphantium togæ fuere; Equites in transfuactione veluti post victoriam ouantes, & ideo in toga triumphali palmata; Quare ipsa toga triumphalis etiam *trabea* dicta est, de qua infra.

Scholiasſta Ciceronis error Trabeam cum Paludamento confundentis. Cap. VI.

EX dictis trabeam togam fuisse manifestò apparet; Quò magis miror nuperum Orationum Ciceronis interpretationem commentarijs in Pisonianam, *quo aliquid audacius, vt ipse loquitur, & extra communem sensum scriberet*, prodere ausum, paludamentum cum trabea idem vestimentum fuisse. Quod adeo falsum est, vt in eo refellendo verba impendere superuacaneum sit, nisi illud succurreret, posse studiosam iuuentutem ex cuius manibus, qui non sunt sociorum libri excutiuntur eodem errore prolabi. Ratio eius est, quod paludamentum vestis militaris, & purpurea fuerit. Talem autem fuisse trabeam docere Halicarnasseum loco, quem supra laudauimus. Sed quis non videt (vt Dialecticam omittam) aperte ab Halicarnasseo trabeam togam appellari, & patriam Romanorum vestem, idest ciuilem? Nec ideo militaris quia equites ea vsi: non enim in bello, sed in transfuactione. Nam quod subiicit idem, *tanquam a pugna redcentes*, ad veterem morem alludit, quo antiquissimi in togis pugnabant succincti Gabino ritu. Quare non minus labitur, cum ait Virgilium illis verbis.

Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino

Insignis referat stridentia limina Consul.

Trabeam pro paludamento vsurpasse. *Quia inquit trabea non fuit toga picta, & ideo paludamentum.* Id falsum esse infra docebimus. Sed esto, non fuerit toga picta, fuit tamen purpura intexta; Et licet tunc trabea in vsu non esset, quæ a Romulo inuenta, Virgilius poetica prolepsi vsus est. Fuit toga & quidem magistratum propria idest Consulibus in officio referandi templi Iani. Nec officit, quod trabea cingeretur, toga picta flueret, nam & toga communis modo cingebatur cincta Gabino, modo non, vt supra ostendimus.

Quid autem Dionysio, quid Seruio reponet Ciceronianus interpres, qui trabeam togam appellant? Satis fuerit ad indicandam rei vestitiaræ peritiam eius verba attulisse. *Potuit eadem vestis, siue idem paludamentum tunica propter breuitatem (erat enim breuior, & succinctior) & toga (propterea quod subucula, siue interula imposita hominibus totum togæ instar inuolueret) nominari.* Nullum hic discrimen inter tunicam, togam, & paludamentum; Omnis breuior vestis tunica: omnia, quæ interulæ imponebantur etiam pallia, togæ dici possunt. En cor Zenodoti? Idem etiam trabeam licitorum propriam facit, ad quod adducit Appiani verba in Lybicus. *Imperatori præeunt lictores φοινικῶς χιτῶνας ἐνδεδυμένους;* Quasi trabeæ fuerint tunicæ.

Ceterum in funere Germanici atratam in municipijs plebem, Equites trabeatos inducit Tacitus, non quod trabea vestis funerum propria fuerit, sed vt aduertit Lipsius quod ad augendâ funeris pompâ veste solemnibus Equites vsi sunt. Frustra tamen idem Grammaticorum veterum fidem eleuat, dum Equitum modò trabeam fuisse contendit; Nam præterea Regiæ, Consularis, & Auguralis scriptores meminere. Immo toga picta, quæ ab Imperatoribus Consulibus dabatur, trabea dicta est, vt mox ostendam.

De purpura, & eius generibus. Plinius correctus,
& explicatus. Cap. VII.

VT ea quæ de prætexta ac trabea dicta sunt, quæ de toga triumphali, & lato clauo dicturi sumus, melius intelligantur, non abs re fuerit pauca quædam de purpura leuiter perstrinxisse, nam plenos commentarios alij ante nos dederunt. Eleganter Plinius ad purpuram fasces Romanasque secures viam fecisse tradit, eandem fuisse pro maiestate pueritiæ: distinxisse ab equite Curiam: Djs placandis aduocari solitam: omnem denique vestem illuminasse, atque in triumphali auro misceri consueuisse. Et purpuræ quidem vsum semper Romæ fuisse idem obseruat, in trabea sub Romulo, in prætexta, & clauo sub Tullio Hostilio. Non idem tamen purpuræ genus in vsu fuisse docet Cornelius Nepos apud eundem, cuius verba sunt. *Me iuvene violacea purpura vigeat, cuius libra denarijs centum venibat* idest X. aureis: nec multo post *rubra Tarentina: huic successit dibapha Tyria, quæ in libras denarijs mille non poterat emi* (idest C. aureis) Hac P. Lentulus Spinther *Aedilis curulis primus in prætexta vsus improbatur, quæ purpura quis iam, inquit Nepos, non triclinaria facit?* (idest stragula lectorum triclinarium) Spinther, subiicit Plinius *Aedilis fuit Cicerone Consule, dibapha tunc dicebatur, quæ bis tincta esset, veluti magnifico impendio, qualiter nunc omnes penè commodiores purpuræ tinguntur.*

Primis ergo temporibus, Prætextarum, nam illæ ab Regibus inuectæ sunt, & clauorum in tunica, purpura violacea fuit, mox rubra Tarentina, sic dicta a loco vbi tingebatur, tandem omnium pretiosissima Tyria successit, quæ a duplici tinctura dibapha dicta; Eaque initio ob luxum notata, vt in Spinthere, & in M. Cælio, de quo extant Ciceronis verba pro eodem, *Si quem etiam minimorum horum offendit, si purpuræ genus, si amicorum cateruæ.* Purpuræ genus, hoc est Tyriæ, siue dibaphæ, quæ tunc improbatur. Hanc vegeti coloris fuisse, florentisque maximè, ac luminosi, contra

I

vulga-

vulgarem violaceam obrufioris, ac pænè fusci, docet Plutarchus in Catone, de quo tradit, quòd cum in vniuersum contrariam moribus sui temporis insistendam viam sibi videret qui mali erant, & magnam emendationem desiderarent, ἐπειὶ inquit, πορφύραν ἰώρα τῶν κατακόρος ἑρυθρῶν, καὶ ὀξείαν ἀγαπωμένῳ αὐτος ἐφόρει τῶν μέλαιναν; *Cum purpuram saturi coloris & acuto rubore splendens in pretio videret esse, ipse fuscam & obtusam gerebat.* Eandem fuscam, & plebeiam appellat Cicero pro Sextio de Pisone. *Vestitus asper, nostra hac purpura plebeia, ac pene fusca.* Nostram vocat, quod acuta, & florente delicatesores soli tunc utebantur. Quare Piso qui grauitatem, & austeritatem affectabat, ea purpura utebatur in prætexta, ac clauo, ne quis somniet, totum Pisonis vestitum fuisse purpureum. Idem Cicero Vatinij prætextam perstrinxit in epistolis ad Atticum. *Perinde licet faciant, quos volent Coß. Tribunos plebis etiam, deinde Vatinij strumam διαραφῶν vestiant.*

Post Ciceronis consulatum crescente luxu omnes ferè purpuræ commodiores Tyriæ erant, & Laconicæ, hoc est dibaphæ, & bis tinctæ. Ita tamen vt Laconicæ Tyrijs essent deteriores. Ouidius de remedio.

Confer Amycleis medicatum vellus ahenis

Murice cum Tyrio turpius illud erit.

Vos quoque formosis vestras conferte puellas

Incipiet domina quisque pudere sue.

Tyriam Horatius lib. 1. 1. Ode xvi. *muricem bis Afrum appellat*; Id est vt Porphyrio interpretatur *dibapham pretiosissimam*; Eius color roseus quodam nigrore delibutus, & vt loquitur Plinius *nigricantis rosea colore subluces.* Sed præstat eiusdem verba lib. xx. 1. c. 1. 1. de purpuræ generibus afferre, etiam si ab alijs notata fuerint. Ea sunt vt in vulgatis extant. *Et de odoratis coloribus satis dictum, in quibus unguento vicisse naturam gaudens luxuria vestibus quoque pronocant eos flores, qui colore commendantur. Hos animaduerto tres esse principales, vnum cocco, qui in rosis micat. Gratius nihil traditur asperitum, & in purpuras Tyrias dibaphasque & Laconicas. Alium in*

Amethyst,

Amethysto, qui in viola, & ipse in purpureum, quemque ianbium appellauimus. Tertius est qui proprie conchylij intelligitur, multis modis: vnus in heliotropio, & in aliquo ex his plerumque saturatior: alius in malua ad purpuram inclinans: alius in viola serotina conchyliorum vegetissimus. Verba illa, qui in rosis micat, Gratius nihil traditur aspectu, & in purpuras, vitiosa esse nemo non vidit, & sanare conatus est. Doctissimus Pintianus locum vitiatissimum, & insanabile cacoethes fatetur; Tum in Veteri codice sic legi, quia rosis migrante gratia nihil trahitur suspectu, vnde minus male scribi posse, qui rursus migrante gratia trahitur in species, in purpuras: Baysius. Et in purpura Tyria, dibaphaque & laconica. Neuter satis proficit. Dalechampius in Vet. extare ait Gratius nihil aspectu; Trahitur is in purpuras Tyrias dibaphasque Laconicas. Quæ lectio nobis omnium optima videtur. Color enim coccineus, siue roseus aspectu gratissimus trahitur in purpuras Tyrias, dibaphasque Laconicas. Quod si quis cum Salmasio suspectu trahitur legat, non repugnauerim, licet non tantum purpuræ suspectus, sed etiam aspectus gratissimus fuerit. Nam si solo suspectu Tyriæ gratia stetit iocus Augusti locum haberet de quo Macrobius lib. II. Saturn. Cum de Tyria purpura quam emi iusserat obscuritate quereretur, dicente venditore. Erige altius & suspice, his salibus vsus est. Quid? ergo ut me populus Romanus dicat bene cultum in solario ambulaturus sum? fuisse autem Tyrij colorem nigricantem indicat illud: De purpura obscuritate quereretur.

Sed in viam redeamus. Ex Plinij verbis tria purpuræ genera eius interpretes recte statuerunt, singula florum colores prouocantia. Primum coccineum, eundemque roseum Tyriarum, ac dibapharum peculiarem, de quo idem Plinius. *Laus ei summa color sanguinis concreti nigricans aspectu, idemque suspectu refulgens.* Secundum Amethystinum violarum æmulum, coloris nempe violacei saturati. Tertium conchyliatum, cuius colorem in vniuersum ait fuisse Plinius austerum in glauco, & irascenti similem mari, idest cœruleum: eius tres species in floribus ponit, in heliotro-

pio fermè saturatiorem, in maluæ flore inclinantem ad purpuram, in viola serotina conchyliorum vegetissimum. Sed plenum purpuræ, ac conchyliorum discrimen, eorumque mixturam, ac temperamentum videre est apud Plinium qui omnes hos colores in temperatura mixtos fuisse docet, *gemma demonstrata via luxuria, ut color alius operiretur alio, suavior ita fieri leniorque dictus. Quare, & Amethystinum Tyrio incibriatum, ut esset ex utroque nomen improbum, simulque luxuria duplex, & cum confecere conchylia transire melius in Tyrium putant. Quin, & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere ut fieret hyssginum. Hactenus ille. Multa præterea præclare disputavit Salmasius ad Tertullianum, cuius analecta non conuero. Cæterum coccineum colorem a purpureo distinctum hoc est terrestrem purpuram a marina diuersam illamque hac deteriorem alijs adnotatum est. Capitolinus in Albino refert epistolam Commodi ad Albinum in qua hæc scripta sunt. Sane ut tibi insigne aliquod Imperialis maiestatis accedat habebis utendi coccinei pallij facultatem me presente habiturus & purpuram sed sine auro. Et Lampridius Diadumeniano. Hic ubi primum indumenta coccea, & purpurea, ceteraque castrensia Imperij insignia accepit. Purpura igitur ex conchis muricibusque: Coccum terrestre granum erat. Plinius lib. IX. cap. XLI. Quin & terrena miscere, coccoque tinctum Tyrio tingere ut fieret Hyssginum. Coccum Galatie rubens granum, ut dicemus in terrestribus aut circa Emeritam Lusitania in maxima laude est. Verum ut simul peragrantur nobilia pigmenta (id est tractatio de purpura marina & terrestri coniungatur) anniculo grano languidus succus: idem a quadrimo euavidus. Ita nec recenti vires neque senescenti. (succus scilicet ex cocco vnus anni expressus languidus erat post quatuor annos euanescentis). Eiusdem me minit idem lib. XVI. c. VIII. & lib. XXIV. c. IV. & lib. XXI. c. II. iam vero infici vestes scimus admirabili succo. Atque ut fileamus Galatie Africe, Lusitaniae cocci granum Imperatorijs paludamentis dictum, Transalpina Gallia herbis Tyrium atque conchylum tingit, omnesque alios colores? Nec querit in profundis murices, seseque*

cbycien-

objiciendo escam, dum præripit, belluis marinis: intacta etiã anchoris scrutatur vada, vt inueniat per quod facilius matrona adultero placeat, corruptor insidietur nupte. Stans & in sicco carpit quod frugi mundos exculpat. His aliqui fulgentibus instrui poterat luxuria, certe innocentius. Locus non semel ab ætate & a criticis vitiat. Nam quod in veteribus erat granis coccum, cocci granum fecerunt: cum coccum & granum eadem res sit. Sed hic coccum pro ipso grani succo accipitur, vt alibi cocco tinctum dixit. Recta igitur lectio *Lustriæ granis coccum* (idest cocceum colorem ex granis) *Imperatorij paludamentis dicatum*. Maius monstrum alitur illis verbis, quod frugi mundos exculpat. Vtique postquam criticorum audacia accessit. Inueteri proba lectio est si coniunctio dematur. *Quod frugi ac mundus non culpet*. Legendum. *Quod frugi mundus non culpet*. Color coccineus non erat ita inuidiosus, vt purpureus, qui tanto periculo parabatur. Erãt munditiæ luxuriôsæ, aliæ sobriæ, ac temperantes. Colorem inquit cocceû homo mundus frugi, siue cum frugalitate nequaquã damnet, minori enim impendio parabatur: culpaturus vtiq; purpuram, quæ de profundo eruebatur. Ita quæ sequatur correctione non egent. His (coloribus) *aliqui fulgentibus* (non minus nitidis, ac purpureis) *instrui poterat luxuria* (non solum frugales munditiæ) *certe innocentius* (sine noxa & periculo vitæ.) Porro illud *objiciendo se se* quia in Vet. est *objicientes*, malim legere *objiciens*, quamquam & illud tolerari potest.

Blatteus etiã color pro purpureo apud scriptores inferioris seculi reperitur. Lampridius in Heliogabalo. *Parauerat igitur funes blatta, & serico & cocco intortos, quibus si necesse esset laqueo vitam finiret*. Vopiscus in Aureliano. *Et cum ab eo vxor sua peteret, vt unico pallio blatteo serico vteretur*. Et paulo infra. *Idem concessit vt blattæas matronæ tunicas haberent*. Eum colorem a blattis & vermiculis, qui e chermes vt Arabes vocant, & e cocco sanguinei coloris erumpunt dictû putant apud Turnebum lib. xix. c. xvi. Alij quod blattæ, vel blattæ proprie sint *bullæ luti ex itineribus* vt ex Festo scribit Paulus ita etiam

etiam bullas sanguinis concreti vocatas, vnde in Glossis blattea θρόμβος αίματος, hinc blatteum hoc est sanguineum pro purpureo. Mihi altera notatio magis arridet vt a blattis siue vermiculis dictus sit, vt proprie fuerit color coccineus. Distinguit tamen cocciu a blatta Lampridius loco supra adducto. Sed fortasse per similitudinem purpura dicta est, vt Plinius ait cocci colorem trahi in purpuras Tyrias, & Laconicas.

Quod penè effugerat, Si Tyrius color aspectu nigricabat, cur Cato in purpura fuscum colorè adamauit qui pretiosissimus? In purpura, quam Cato & seueriores aspernabantur, roseus color vegetus acuto lumine floreſcebat: contra purpura, qua Cato vtebatur, violacea, siue conchyliata minimum rubei coloris, ac luminosi habebat, sed violacei saturati, & propterea obtusi, peneque fusci. Tyria aspectu tantum nigrescebat, suspectu refulgens: violacea & aspectu, & suspectu fusca erat; Vt nihil aliud fuerit purpura fusca Catonis, quàm minimè luminosa.

*Toga triumphalis, purpurea, picta, palmata,
Capitolina. Cap. V111.*

Verrius Flaccus apud Sextum Pompeium docet, togam triumphalem primo purpuream fuisse, deinde acupictam, *Picta* inquit, *toga qua nunc dicitur, purpurea antè vocata est, eaque erat sine pictura: eius rei argumento est pictura in aede Vertumni, & Consis, quarum in altera M. Fuluius Flaccus, in altera L. Papyrius Cursor triumphantes ita picti sunt.* Antiquitus igitur toga triumphalis tantum purpurea fuit, post picta in vsum venit, de qua Plinius. *Pictas vestes iam apud Homerum fuisse vnde triumphales natae.* Nec aliud fuisse pictam togam docti obseruant, quam acu elaboratam figurisque phrygio opere distinctam; Nam subiicit Plinius. *Acu facere id Phryges inuenerunt, ideoque, phrygiones appellati sunt.* Quare togæ triumphali purpureæ aurum immixtum esse oportuit, quo phrygiones eam varijs figuris ad instar picturæ acu variabant.

bant. Idem Plinius de purpura, *In triumphali auro miscetur.*
ἀλεργίδα χρυσόπασον appellat Dio lib. LXI I I.

Hinc præcipua dona, quibus amicos Reges Senatus Romanus colebat, togæ pictæ fuerunt, & tunicæ palmatæ, vt toties Liuius, & alij memorarunt. Tunicam palmatam, vt omnes sciunt, sic dictam Festus ait a clauorum magnitudine, quod nempe lato clauo ad instar palmæ manus distincta esset: deinde a genere picturæ, quod palmas intextas haberet, palmatam dictam. Hæc enim verior notatio est, quã quæ affertur a Seruio ad lib. XI. Aeneidos, *Palmatam dici tunicam, quam merebantur qui reportassent de hostibus palmam.* Togam tamen palmatã, vt obseruat Manutius pauci dixerunt, eamque a pictis palmis ita dictam non malè opinatur. Martialis.

*I comes, & magnos illa sa merere triumphos,
 Palmatæque ducem sed cito redde togæ.*

Suetonius etiam Claudio. *Secuti, & triumphalia ornamenta eodem bello adepti, sed ceteri pedibus, & in prætexta: Crassus equo phalerato, & in veste palmata.* Tandem Valerius lib. IX. cap. I. *Quid sibi voluit Metellus Pius cum palmata veste conuiuia celebrabat?* Ex hoc factum est, vt postquam procedente, tempore Consulibus loco prætextæ toga triumphalis dari capir, ea palmata diceretur, vt idem Manutius obseruat. Aufonius in gratiarum actione ad Gratianum pro Consulatu. *Dimicaturus palmatæ vestis meæ ornamenta disponis: parum est, si qualis ad me trabea mittatur interroges: te coram promi iubes; hæc est picta, vt dicitur vestis, non magis auro suo, quàm tuis verbis.* In quibus illud quoque notandum, eandem vestem modo trabeam, modò togam palmatam dici, quod etiam Sidonius, & Cassiodorus fecere. Mirum est, in his recensendis nuperos Criticos Manutij nomen elato nimis, aut nimis demisso animo præterijisse.

Toga igitur triumphalis, & picta dicebatur, quod acui distincta erat, & palmata a genere picturæ, hoc est palmis, licet, & talis postea diceretur, quamquam alijs figuris distincta esset, tandem, & *Capitolina* quod talis Iouis erat in
 Capi-

Capitolio. Nec triumphantium modo ea toga fuit, sed Consulium, & Prætorum: Consulium quidem quoties magistratum inirent ipsis Kalendis Ianuarijs idque sub Imperatoribus. Nam libera ciuitate in sola prætexta fuerunt. Quando id ceperit non ita certum. Virgilius per prolepsin fortasse ætatem suam respexit cum lib. vi r. ait

*Ipse Quirenali trabea, cinctuque Gabino
Insignis referat stridentia limina Consul.*

Ex quo discimus non tantum Kal. Ianuarij Consules in toga picta fuisse, sed etiam cum Iani templum referarent saltem in trabea. Præterea Gabino ritu succinctos fuisse. Herodianus indicat in vsu fuisse sub Commodo. Nam libro I. ubi celebritatem Kalendarum Ianuarij percenset inter reliqua ait ἀρχαί τε ἐπώνυμοι τότε πρῶτον τῶ ἐνδοξον, καὶ ἐνιαύσιον πορφυρᾶν περιθιθένται. *Consules primum honoratam ac solemnem, (sive vt Symmachus loquitur annalem) purpuram induunt.* Hoc enim malum quam quod Politianus, summi magistratus conspicuam sibi & solemnem purpuram induunt. Nam summi magistratus fuere etiam Dictatores, Prætores, Censores. Sed propriè Consules ἐπώνυμοι quod nempe anno nomen darent. Quidquid sit, propurpura posset quis prætextam tantum intelligere quæ purpuræ nomine etiam ab alijs scriptoribus designatur.

Clarius huius ritus vestigium sub Alexandro Seuero de quo Lampridius. *Prætextam & pictam togam numquam nisi Consul accepit, & eam quidem quam de Iouis templo sumptam alij quoque accipiebant aut Prætores, aut Consules.* Capitolinus de Gordiano. *Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit, cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.* Cui enim rei togam pictam priuatus homo haberet nisi vt ea vteretur cum magistratum annuq; incoharet? Crebrior deinde eius rei vsus, ac mentio apud scriptores. Aufonius Edyl. iv.

*Vt Præfecturam duplicem sellamque currulem
Vt trabeam, pictamque togam mea præmia Consul
Induerer fastisque meis prælatus haberer.*

Et

Et in Gratiarum actione. *In procinctu & maxime dimicaturus palmata vestis mea ornamenta disponis. Feliciter, & bono omine. Namque iste habitus ut in pace Consulis est, sic in victoria triumphantis.* Paulo post *pic̄tam* appellat idest Phrygionis opere elaboratam. *Hæc plane, hæc est pic̄ta ut dicitur vestis non magis auro suo quam tuis verbis.* In extrema oratione *trabecam* vocat. *Vt trabecam non magis auro suo, quam munere tuo splendidam.* Symmachus etiam *pic̄te togæ Consularis meminit.* lib. I. ep. I. & *Trabecæ annalis* lib. IX. ep. CXVI.

Nec Consulum modo, sed Prætorum toga pic̄ta & triumphalis fuit quoties Ludos ederent. Iuuenalis eleganter aulæum appellat.

— *pic̄te Sarrana ferentem*

Ex humeris aulæa togæ.

Vetus interpres *Intunica Iouis Mappam mittentem in Circo Consulem* describit poeta. *Nam tunicam Iouis togam palmatam dixit, Tyria purpura confectam, hoc est sarrana.* Vbi nisi corruptus est, male togam cum tunica confundit. Quare videtur addenda coniunctio *Et, inter Iouis, & togam.*

Tunicam palmatam appellat Iouis, quod nempe, ut vidit Lipsius, eadem Iouis simulachrum in Capitolio indutum fuerit. Ita apud Tacitum Tribunis celebraturis ludos Augustales triumphali veste uti permissum. Huc trahendus Martialis iocus in Proculeciam, quæ marito futuro Prætori repudium dixerat, ne cogeretur suppeditare impensas ad emendam purpuram, qua Megalesia spectacula ederet.

Constatur a fuit Megalensis purpura centum Millibus, ut nimium munera parca daret.

Megalensem purpuram vocat togam triumphalem, qua indutus Prætor Megalesiacæ mappæ spectacula editurus erat. Videntur etiam Prætores non modo in Ludorum editione, sed inter sacrificandum vestem pic̄tam, & triumphalem gestasse. Cuius rei non aliud quod ego sciam vestigium extat quam apud Appianum lib. I. civil. de Asellio Prætoris feneratorum scelere in medio foro obtruncato. *Sic Asellio inquit Prætor sacrificans, καὶ ἱερὰ, καὶ ἐπιχρυσον ἐσθῆτα ὡς θυσία.*

σία περιμέμενος. *Sacram atque auro intextam vestem ut in sacris indutus.* Miror ab Interprete *ὡς ἐν θυσίᾳ* ommissam, quod tamē indicat cur veste auro intexta siue aurata vteretur. Nā vt Prætor solius prætextæ ius habebat. Sacrificantes tamen sola prætexta vsos supra ostendimus. Nisi hoc sacri illius peculiare fuit.

Cæterum quæsitum est, vtrum hæ figurę in palmata texerentur, an acu tantum pingerentur. Vtrumque factum esse apparet. Quod acu variarentur a Phrygione, docet Plinius loco laudato. Quod texerentur, Festus tunicam palmatam, quę vt & toga, picta erat, a genere picturę dictā notat, quod *palmas intextas haberet*. Et Aufonius ad Gratianum, *Palmatam, in quis, tibi misi in qua D. Constantius parens noster intextus est*. Etiam Polybius lib. vi. eos qui funus comitabantur viri triumphalis ait gestasse *ἐθῆρας διαχρύσας, vestes auro intextas*, quamquam, & auro distinctas vertere possumus. Appianus lib. i. Punicorum. Vestem triumphalem describit. *Ἐσάλται δὲ ἐς τὸν πατέρα τὸν τρόπον πορφύραν ἀσέρων χρυσοῦν ἰνφασμένων.* *Induitur togam purpuream aureis stellis in textam.* Non rectè Interpres *amicitur toga clauata purpurea*. Hæ autem vestes triumphales in templo Iouis Capitolini servabantur, & inde cum opus foret depromebantur. Lampridius in Alexandro. *Prætextam, & pictam togam nunquam nisi Cos. accepit, & eandem quidem quam de Iouis templo sumptam alij quoque accipiebant aut Prætores, aut Cos. Capitolinus in Gordiano, Palmatam tunicam, & togam pictam primus Romanorum priuatus suam propriam habuit cum ante Imperatores etiam de Capitolio acciperent, vel de Palatio.* Ideo hæc toga Capitolina palmata dicitur in epist. Taciti ad Probum, vt ad Lampridium notauit Casaubonus.

Ius toge triumphalis ad priuatos translatum. Purpura summa. Cap. IX.

PRÆTER triumphantes, Consulesque, ac Prætores ludorum editione, priuatis quandoque hominibus ius togę pictę factum accepimus. Paulo enim Aemilio, qui de

Per-

Perseo triumphauit, hoc indultum est: & Pompeio Magno concessum tradit Dio *ἑπιπέριον ἐνδύσειεν ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσι*, idest *uestem triumphalem induere in equestribus certaminibus*. Eundem honorem Catoni ob Regiam Cypri Gazam sancte Romam transuectam oblatum, & ab eo repudiatum tradit Plutarchus. Idem postea Cæsari delatum, vt omnibus nempe ludis toga triumphali vteretur quemadmodum supra notauimus. Idem Dio lib. XLIV. *αὐτὸς δὲ τῶν τε σολεύδων τῶν ἑπιπέριον ἐν πάσαις πανηγύρεσιν ἡ δόγμα ἐνεδύετο: Ipse ex S. C. vestem triumphalem omnibus ludis gestauit*. De quo etiam Cicero Philip. II. *Sedebat in Rostris collega tuus amictus toga purpurea, in sella aurea coronatus*. Vbi simpliciter purpuream appellat, quæ etiam picta erat, auroque intexta, vt omnes triumphales. Nam Plutarchus idem narrans appellat *triumphalem*: Dio *Regiam*, quæ profectò eadem fuit. Quam obrem qui hic de purpura Deorum Ciceronem loquutum voluit, non minus risu digni sunt, quam qui olim in purpura sapiens saltauit. Nec in ludis modo sed etiã in sacrificijs vt testatur Appianus lib. II. ciuil. *καὶ θύειν μὲν αὐτὸν ἀεὶ θριμμβικῶς ἠμφορομένον*. *Vt inter sacrificandum triumphali veste vteretur*.

Reliquos Cæsares, atque Imperatores in ciuili habitu incessisse, idest in toga communi, supra ostendimus; Vt de Alexandro notet Capitolinus, quod nunquã prætextam sumferit, aut pictam togam, nisi Cos. esset. Inferiori æuo, vestem purpuream, idest togam, ac paludamentum, Imperatorum fuisse manifestum est. Id a Gallieno ortum videtur, de quo Trebellius. *Cum chlamyde purpurea, gemmatisque fibulis, & aureis Roma visus est, ubi semper togati principes videbantur*. Nisi velimus intelligere, Gallienum notatum, quod chlamyde vteretur, cum alij Principes toga.

Ex eo tempore purpura pro principatus symbolo a scriptoribus passim accipitur. Hinc *sumere purpuram*, pro sumere Imperium: & in tumultuarijs Imperatorum creationibus direptam a vexillis purpuram, aut de simulachris Deorum a militibus cum aliunde non suppeteret, vt ea Imperatorem induerent, Historiæ Augustæ Interpretes notarunt.

Inde etiam est, quod inter omnia Imperij semper aliquod purpureum occurrit, vt in eadem historia passim obseruari licet. Denique inde Imperatoria *purpura summa* dicta est. Lampridius de Alexandro. *Vlpianum saepe militum ira obiectu purpura summa defendit*. Malumus enim purpuram summam Imperatoriam interpretari; quàm quòd Casaubonus de purpura, quæ in summa, siue extrema veste fuit prætexta. Quasi solo limbo, ac fascia extrema purpurea defensus fuerit Vlpianus, & non totius vestis purpureæ Imperatoriae obiectu, quæ propterea summa dicta est. Quod si de prætexta intelligatur, dura locutio est dura interpretatio. Eam vero *purpuram principalem, & sacrum muricem, & purpuram veri luminis, & vestem aethinam*, hoc est veram, verique coloris idem Vir incomparabilis obseruauit.

De Vestibus holoueris. Cap. X.

Magnus Turnebus Adu. I. cap. XI I I. Existimat, holoberas, siue holoueras vestes fuisse, quæ totæ essent birri, quòd nempe birri honestiorum, & palatinorum erant, totique serici, & toti conchyliati, ex Canone XI I. Synodi Gangrensis *Si quis amictu pallij utitur, & eos qui cum reuerentia birris utuntur despicit anathema sit*. Quòdque Zonaras, & Balsamo Βήρους σπιρισός ἐδνήτας exposuere vestes sericas. Esse igitur holoueras vestes credit Turnebus birros totos verè sericos, & totos conchyliatos. *Sunt, inquit, holoberae vestes, birri toti verè serici, & verè conchyliati*. A quo non abeunt Iuris consulti ad Tit. VI I I. lib. XI. Cod. de vestibus holoberis; qui nihil aliud esse contendunt, quam togas sericas eadem Zonaræ, & Balsamonis interpretatione inducti.

Et in eo quidem, quod hæ vestes totæ purpureæ essent, rectè censuit Turnebus: quod vero totæ sericæ, siue holosericæ, falsam notationem ostendit Salmasius ad Trebell. Pollionem. Valido herculè argumento: Nam si holouera zota ex serico texta vestimenta erant, nullum fuisse discrimen

men inter holouera, & holoserica: & nihilominus tantum erat, vt cum promiscuus eo tempore vsus esset holoserice vestis, sola holouera vestimenta priuatis interdicitur, Principi, eiusque domui dedicarentur. Adeo autem promiscuum, & communem tunc temporis sericorum, & holosericorum vsus fuisse, vt etiam mimis, scenicisque mulieribus passim esset permissus, dum abstinendum sibi esse censerent, (verba legis sunt) *auratis sericis, & sigillatis, aut quibus alio colori admixtus puri rubor muricis inarde scēbat*. Ostendit præterea non omnes birros sericos fuisse, quod ex alia etiam viliori materia conficerentur.

Credit ergo vir iste doctissimus, holouera sic dicta, quod essent tota purpurea, vt censebat Turnebus, & verba leg. I I I. titulo eodem conuincunt. *Nec pallia, tunicasque domi quis serica contexat, aut faciat, que tincta conchylio nullius alterius permixtione subtexta sunt: Proferantur ex adibus, tradanturue tunica, aut pallia, ex omni parte textura, cruore infecta conchylij*. Eadem paulo infra holouera appellat idest in quibus vtraque pars textura, & stamen scilicet, & tinctura purpura tincta essent. Atque hæc vestimenta propterea holouera dicta esse censet, voce hybrida, siue Græco latina, quod tota vera, siue ex vero colore, quod nempe purpureum colorem, per quamdam excellentiam, verum appellabant. Vnde *chlamydes veri luminis* Trebellio dicuntur, vnde, & Græci ἀλθινὸν ῥεῖμα de purpura dixerunt.

Hanc opinionem etiam Aduersariorum sacrorum compilatori placuisse video, nam cap. L. XXI. pro sua venditauit, maluitque seruili probro respersi, quam tanto nomine scripta sua collustrare. Sed solemne ijs hominibus est alienos sibi fœtus suppositum ire; Quæ quidem tolerabilia essent si hanc licentiam solum inter suos exercerent, nam sociorum omnia communia; Quis ferat cuncta cum puluisculo conuerrentes? Sed de his alias.

Cæterum, vt holouerarum notatio a Salmasio allata ingeniosa est, ita fas, iusque sit, quid, & nos sentiamus aperire. Nam *holouera*, non semilatinam, sed puram vocem

Græcam, contractam, mox, & corruptam semper credidimus: nec aliud esse, quam ὀλοπόρφυρα, *Holoporphyra*, induciti auctoritate Isidori lib. XIX. cap. XXII. Orig. *Holophora*, vel vt alij habent codices *Olophera*, *Holoporphyra*, *tota ex purpura*, quæ si non verior, at simplicior notatio videtur. Vocem postea de prauatam vulgo, & corruptam argu mento est, quod in scriptis libris Isidori ipse etiam Salmaius reperit partim *olophora*, partim, *olophera*, & *olopheria*, ne quis miretur ex *oloporphyris*, factas esse *holofera*, *holobera*, *holouera*. Papias Vetus Grammaticus. *Holophora vestis tota ex purpura; holon enim Græcè totum*. *Holoporphyra* ergo initio dicta, mox *holophyra*, *holophera*, & *holobera*, siue *holouera*: idest tota purpurea, quia vere talia erant, quorum scilicet stamen, & trama tota purpurea, hæcque priuatis interdita. Apud Nonium verbo *stola*, Varro *περὶ φθορᾶς κόσμου*, *mulieres aliâ cerneret cum stola holoserica*. Recte docti corrigunt *holoporphyro*, nullus enim tunc *holoserici* vsus. De *birris* autem, infra commodius differemus.

Togarum diuersa genera enumerata magis, quàm indicata.
Auctorum sententiæ expense. Varro explicatus,
& correctus. Cap. XI.

EThæc quidem de toga communi, ac triumphali suffice-
 re poterant, nisi alia etiam togarum nomina, ac veluti
 species apud Plinium occurrerent: & rursus aliqui diuersa
 vestium genera pro togis imperitè obtruderent. Verba Plini-
 nij sunt lib. I IX. cap. XLIIIX. *Lanam cum colo, & fuso Tanan-*
quilis in templo Sanci durasse prodente se auctor est M. Varro,
factamque ab ea togam Regiam vndulatam in æde Fortune, qua
Seruius Tullus fuerat vsus. Mox subiicit. Vndulata vestis pri-
ma e lauitissimis fuit, inde fororiculata defluxit. Togas raras Phry-
gianaſque D. Augusti nouissimis temporibus expiſſis, scribit Feneſtel-
la. Crebre papauerata antiquiorem habent originem, iam sub Lu-
cilio poeta in Torquato notata.

In his explicandis facilius fuerit aliorum opinionem re-
 tellere,

fellere, quàm nouam interpretationem afferre. Nonius. *Vndulatum noue positum, purum.* Varro de Vita Pop. Rom. lib. I. *Et a quibusdam dicitur esse Virginis Fortune ab eo quod duabus vndulatis togis est opertum, proinde ut olim nostri Reges vndulatas & prætextas togas soliti sint habere.* Vbi videtur Nonius *vndulatam togam* opponere *prætextæ*. Sed maiorum gentium critici ineptiæ Nonium accusant, ipsique existimant, vndulatas vestes dictas, quarum textura vndas imitaretur quæ Plauto *cumatilis* dicta: quod in lana texenda an fieri possit ipsi viderint: certe nostræ vestes vndulatæ quæ ratione fiant, etiam rudes intelligunt. Cum præterea togæ essent albæ, ne quis vndarum speciem colorum, ac liciorum varietate expressam comminiscatur. Et licet tali toga vsus Seruius Rex dicatur, & ideo picta fuisse vndulatum dici possit, tamen communes huiusmodi vestes fuisse verba Plinij indicant, cum ait vestem vndulatam primam fuisse e lautissimis, id est qua, & alij præter Reges lauti homines vterentur, quibus nullum ius pictarum fuit, nisi in triumpho. In veteribus libris pro *vndulata* legitur *ungulata* voce non minus, atque illa insolenti. Ita duo manu exarati in Bibliotheca Ambrosiana constanter habent. Etiam in *foriculata* iidem Critici vaticinantur. Alij enim *foriculatas* legunt, & sparto, ac lino condensatas interpretantur nempe a consecrando *sericulatas* dictas. Alij *fororiculatas*; ut est in veteribus libris; Alij *suoreculatas*, quæ perpetuis quibusdam furis, & latioribus virgis regulatæ essent, & eo toto texendi genere consecræ, ut sint a fura, vel a rica, vel regula. Sed quid iuuat in tenebris micare? Non exigua Critici laus est, etiam aliqua ignorare. Vel hic succurrant nobis, qui grandia semper minantur. Sanè huiusmodi furas, regulas, & figuras in lana texi non potuisse illud argumento est, quod in lana tantum Istria & Liburnica, quæ filo proprior erat quàm lanæ, scutulæ texi poterant, in reliquis villi obstabant. Plinius eodem capite. *Istria, Liburnique lino proprior quam lanæ pexis aliena vestibus, & quam sola ars scutulato textu commendat in Lusitania.* Hæc igitur lana, quæ minime villosa erat,
& li-

& lino similior, apta texendis scutulis erat, reliquæ ineptæ, in queis villi omnem texturam tegebant.

Quod ad Phryxianas & rasas attinet nō ita Turnebi sententia displicet, qui ita dictas censet, quod Phryxæi vel leris crispōs & eminentes villos imitarentur, quasque cum spissis Seneca coniungit lib. 1. de Ben. c. 111. *Inueniam alium poetam apud quem pracingantur, & spissis, aut Phryxianis prodeant*: Vbi tamen loquitur de tunicis Gratiarum. His oppositæ rasæ fuerunt, id est minime villosæ: quemadmodum spissis rallæ. Magis inquam Turnebi opinio placet quam Popmæ ad Varronem de lin. Latina existimantis Phrygianam togam fuisse vestimenti genus distinctum filis aureis, & varijs meandris retortum quale a Virgilio describitur. *Vobis pictacroco & fulgenti murice vestis*. Nam Phrygianas, siue Phryxianas fuisse togas communes indicat Plinius cum eas rasas veluti opponit, & in vsu esse cepisse ait temporibus Augusti, cum tot seculis ante togæ pictæ & a Phrygione elaboratæ in vsu essent. Sed locus ille Varronis mire deprauatus est. *Stamen astando, quod eo stat omne in tela velamentum. Subtegmen quod subit stamini. Trama quod tramat frigus id genus vestimenti. Densum a dentibus pectinis quibus feritur.* Hęc est vetus lectio. Turnebus *trameat frigus* id est transmeat. Vt Varroni trama sit vestimenti genus rarum. Porro *Phrygium* pro frigus in veteribus legi idem testatur. Sed nec vllum vestimentum trama dictum est, & in quolibet trama locum habuit, quæ eadem cum subtemine, sine quo nullum vestimentum. Si ergo trama quod frigus tramaret siue tramearet, etiam densa spissaq; vestimēta frigus trameasset in quibus necessario trama erat.

Nemo itaque Scaligero assenserit legenti quod *trameat Phrygionis vestimentum*. *Phrygionia* autem esse quæ Italo *ricamato* appellant. Sed omnia vestimenta, non solum a Phrygione elaborata tramam habebant. Sequitur Scaligerum Popmæ paucis mutatis. *Trameat Phrygium cum sit genus vestimenti. Trama enim id est filum trameat & currit intra stamen & subtemen cum textitur Phrygium genus vestimenti.* Nihil in-
ptius

ptius dici potest, trama quæ subtemen erat trameabat intra stamen & subtemen. Nec rectius Ant. Augustinus. *Trama quod trameat filum*. Et postea. *Genus vestimenti densum*. Nam & trama filum erat. Deinde sequentia non coherent. Sed denuo tentare hanc aleam, & cum viris Doctis falli quæ inuidia est? Totus locus ita legendus & interpurgendus videtur. *Trama quod trameat. Phrygium genus vestimenti densum a dentibus pectinis quibus feritur. Sicut stamen a stando, subtemen quod sub stamine esset, ita trama recte a trameando quod inter stamen tramearet, & trajceretur. Sequitur Phrygium esse vestimenti genus densum, densum quidem a dentibus pectinis, idest bene percussum pectine. Phrygium autem quasi ferigium quod feriretur dentibus pectinis.*

Notationis ineptia mira esset in Varrone si esset sola. Paulo post ait *unicam* a tuendo dictam, & innumera his similia. Cui hæc coniectura non placet afferat meliorem.

At Paueras grauiter pressas, & calcatas interpretantur pectineque percussas, idest eadem cum spissis, ac pauitibus. Vt crebræ sint quales Sophocli dicunt *σπαθηται ἐσθῆτες* quod notauit Scaliger ad Cirin Virgilianam: qui apud Plinium pro *papaueratis Paueratis* legit, vt sint bene percussæ, quomodo *pauera* frumenta multum trita, vt granum deglubatur. *Pauera* autem a pauiendo. *Pauire* *παρά τό πάειν*. Hæc ille. Quæri postremo posset, quænam esset toga Græcanica apud Suetonium in Domitiano *Certamini presedit crepidatus, purpureaque amictus toga Græcanica, capite gestans coronam auream*. Sed facile hoc magnus Casaubonus expediet, qui recte togam Græcanicam *ἀναλόγως* Chlamydem interpretatur, quod magis placet quam quod alij pallium: nam idem Suetonius de Nerone in re simili. *In veste purpurea distinctaque stellis aureis chlamyde*. Certe crepidæ numquam cum toga sumptæ, vt illa vestis Græcanica aut chlanis fuerit, aut palliū Græcum purpureum. Chlamydē hanc Græcanicam diuersam fuisse a castrensi indicat Capitolinus in Pertinace. *Purpureasque chlamydes Græcanicas & Castrenses*. Liplius etiam ad Tacitum lib. xi v. *chlamydem*

fuisse credit. Constante tamen omnes M. S. Codices *togam Germanicam* præferunt. *Toga etiam flammata* apud Martialem ijs accedat licet, quæ adhuc ignorantur lib. v. epig. xx.

Saturnalitiæ ligulam misisse selibra

Flammate ve toga scrupula tota decem

Luxuria est.

Nam vt demus *Domitio Flammata* togam fuisse rubram: Quis vnquam huius togæ vsus fuit præcipuè apud clientes, & pauperiores? Nam purpureæ triumphales erant, atque ingentis pretij. At sermo hic munerum saturnalitorum, quæ quidem auari patroni largiebantur. Et licet purpureæ lacernæ a sumptuosioribus donarentur, togas purpureas donatas inauditum. Deinde quis vnquam dixit decem scrupula togæ, quasi toga vt ligula argentea ad pondus daretur; & quæ toga nisi fortè aranearum decem scrupula penderet? Neq; audiendus nuperus scholiastes qui decem scrupulis auri emptam intelligit. Nam nec locus togæ purpureæ, neque ea decem auri scrupulis parari poterat.

Quare corruptum locum suspicamur, sed cui sanando non sumus. In M. S. Florentino quem vidit Cl. & Præstantissimus Gerardus Vossius legitur *Flammaris ve toge*, vt & in veteri editione, quam lectionem amplexus est Scriuetius. *Flammaris ve toge*. Sed quæ nam esset ista toga *Flammaris* non posuit. Ergo diuinandum est.

Abollam non fuisse togam, aut vestem Senatoriam.

Quid ea fuerit. Cap. XII.

Non erat hic *Abollæ* dicendæ locus, nisi eam quidam Romani cultus partem imperitè fecissent, atque inuitis Quiritibus ciuitate donassent. Ptolomæum Regem ab Caio Cæsare non aliam ob causam percussum narrat Tranquillus quàm quòd *ingressus spectacula conuerisset oculos hominum splendore purpureæ Abollæ*. Vbi Beroaldus ex Nonio obseruat, *Abollam* fuisse vestem militarem. Eum Torrentius, & Mar-

& Marcellus more suo describere. Verba Nonij afferam, quia malè affecta leguntur. *Abolla, vestis militaris.* Varro *περὶ ὄσπᾶς νόσμου.* *Toga tracta est, & abolladata est turbam, vbi sera militia munera velli vt prestarem.* Quem locum ita legendum pridem docti viderunt. *Toga detracta est, & abolla data est ad turbam mihi sera militias munera belli vt prestarem.* Belli idest in bello. Quæ rectius se habebunt si ad turbam legamus, & militiai idest militiae; Ait enim ille detractam sibi togam vestimentum pacis, & impositam militarem abollam, vt militiæ sera munia fungeretur.

Ex quo manifestum fit, quantopere aberrant qui Abollam Togam interpretati sunt, siue vestem Senatoriam. Sa- bellicus quidem ad Suetonium ait Festo *Abollam esse vestem senatoriam, dictam quasi Abullam, quod sit undique bullata.* Neque hoc in Festo extat, quod sciam, & notatio inepta est, ac ridicula. Pappias etiam. *Abolla, togæ genus, vestis senatoria amictus duplex.* Quod toga, & vestis Senatoria, fallitur, nam Varro illam togæ opponit, vt eidem togæ sagum opponebatur. Clarissime Martialis lib. I IX. ep. XL I IX.

Nescit cui dederit Tyriam Crispinus Abollam,

Dum mutat cultus, induiturque togam.

Vbi Crispinus deposita abolla induit togam. Hos ni fallor in errorem Iuuenalis versus induxit.

— *rapta properabat Abolla*

Pegasus attonitæ positus modo villicus Vrbi.

Loquitur ibi poeta de Pegaso ab Domitiano in Albanum accito, quæ verba non ostendunt abollam fuisse togam, sed potius pallium, quo extra Urbem utebantur. Et fortasse Iuriconsultus ille in pallio Philosophico fuit. Id enim etiã Abolla dicebatur. Idem Aquinas.

— *atque audi facinus maioris Abolla.*

Stoicus occidit Baream delator amicum,

Discipulumque senex.

Vbi Vet. Interp. Proverbium quasi maioris togæ idest sceleris portoris. Vel per ironiam dixit quasi sanctioris philosophi. *Abolla species est maioris vestis, quasi pallij maioris; Quo loco per*

pallium manus philosophicum intelligitur, quod longius erat, ac fufius. Hinc Cynicos cum abolla induxit Martial, a Beroaldo adductus.

Cere quem nudi regit vxor abolla grabati.

Et licet idem Crispino in aula potentissimo purpuream abollam tribuat, non alia ratione vestem pretiosam fuisse credendum est, quam quodd erat purpurea.

Neque de nihilo est, quod ait Papias *Abollam fuisse duplicem amictum*, id enim a Seruio accepit, qui ad illud Virgilij.

Duplicem ex humeris abiecit amictum.

Duplicem amictum inquit idest Abollam, qua duplex est, sicut Chlamys. Horat.

Quem duplici panno patientia velat.

Male autem Seruium Marcellus reprehendit, quod Abollam duplicem amictum interpretatus sit: nam Abolla erat Cynicorum vt diximus, hos, & Stoicos duplici panno velat Horatius, quare Abolla duplex amictus, & ideo pallium, non toga, aut vestis Senatoria. Cum hæc sub prælo essent, venit in manus summi Viri liber de modo vsurarum, in quo cap. I. I. notatum inueni Præsides in prouincijs, immo & Præsfectos Urbis Abollam gestasse, atque in eo habitu iudicia exercuisse, atque hinc crimina extra ordinem animaduerti solita dici satyrico crimina maioris Abollæ, crimina scilicet extraordinaria, & de quibus debeat cognoscere Iudex paludatus, vel chlamydatas, quales erant Præsides, vel Præsfecti. Cui opinioni nullo modo assentiri possum. Nam Præsides in prouincijs Prætextam gestasse certum est, & inde facile colligas, quod Romani omnes, & magna pars prouincialium togati incedebant, & proinde Romanus magistratus in toga prætexta. Hinc coss. qui extra Urbem magistratum inibant eo loco prætextam sumebant quo honorem auspicabantur. Linius lib. xxx. de Flaminio, qui iterum eos designatus priuatus clam in prouinciam abierat. *Magis pro maiestate inquit, videlicet Imperij, Arimini quam Roma magistratum initurum, & in diuersorio hospitali quam apud Penatos suos prætextam sumpturum?* Ab Vrbe quidem paludati

dati proficifcebantur sed in prouincijs prætextati publicis muneribus fungebantur; Immo etiam in castris & exercitu nisi pugnandum esset. Tacitus de Germanico pugnaturus aduersus Ariminum. *Nox eadem lætam Germanico quietem tulit, viditque se operatum, & sanguine sacro respersa prætexta pulchriorem aliam manibus auia Augustæ accepisse.* Et lib. I I I. Histo. Sed ubi Cæcina prætexta, & liçtoribus insignis dimota turba Cos. incessit. Dioid a pette ponit lib. LIII. vbi Procos. institutionem sub Augusto narrat. Ait enim Καὶ ἐν τε τῷ κοινῷ τῷ γερμασίας συλλόγου πέμπεται, μήτε ἕϊφος παρὰ ζωννυμένους μήτε στρατιωτικῆ ἰσθῆτι ζωμένους. *Vtique de communi Senatus corpore mitterentur neque gladio accincti, neque militari habitu vtentes.* Solis Augusti legatis datum subdit vt militari veste, gladioque vterentur. Sed demus Præfides chlamydatos, & paludatos in prouincijs iudicasse. Quis Urbis Præfectum in ipsa Vrbe peregrino, ac militari cultu cognitiones exercuisse tradit? Iuuenalis Pegaso Præfecto Abollam tribuit: sed non iura reddenti: sed iter in Albanum facturo; sed Iuris consulto & fortasse propterea Philosophico habitu gaudenti, vel ex alia causa nobis ignota. Præterea cui non durum videatur, facinus maioris Abollæ interpretari, de quo iudicet maiorem Abollam indutus? Non secus ac si quis diceret, parricidium fuisse facinus togæ, quod de eo iudices togati sententiam ferrent, & deferre agmen crimen paludamenti, quod de eo paludatus iudex cognosceret. Facinus ergo maioris Abollæ, quod supra notabamus, est facinus a philosopho & quidem sanctiorem vitam professo patratum, qui nempe Abollam gestabat. Egnatius nempe Celer stoicus, qui Bream Soranum amicum, & discipulum delatione oppresserat. Abolla pallium philosophicum, & ideo illud Cynicis Martialis adscribit, licet vestis etiam militaris fuerit, & ab alijs gestata, vt a Ptolomeo, & Crispino: sed pretiosior & purpurea. Philosophica vilior, & fusior ad instar pallij, & ideo Vetus Interpretres maiorem Abollam *maius pallium* interpretatur.

*Quod vestimenti genus fuerit Læna. Seruij opinio
reiecta. Cap. XIII.*

Sicut Abollam peregrinitatis notauimus, ita, & Lænam Romano cultui se inferentem excludemus. Plutarchus in Numa notat, Iubam Regem tradere, Lænas quas Reges ferebant, Græcorum *χλαίνας* esse. Idem sentit Festus, *Læna vestimenti genus habitus duplicis, quidam appellatam existimant Tusce, quidam Græcè quod χλαίνας dicunt.* Atqui *χλαίνα* vt Græci notant *ἡρωϊκὸν φορῆμα*, Heroum gestamen. Hoc autem discrimen inter eam, & Chlamydem Macedonicam posuere, quod Chlæna vestimentum quadratum esset, Chlamys Macedonica in inferiori parte conclusa.

Lænam igitur siue Chlænam initio Heroes Regesq; gestarunt, etiam apud Romanos, vt tradit Plut. Lænam Aenæ assignat poeta.

— *Tyrioque ardebat murice Læna*

Demissa ex humeris.

Vbi Seruius Lænam interpretatur *togam duplicem*. Est autem proprie inquit *toga duplex: amictus auguralis*. Alij *amictum rotundum*, alij *togam duplicem in qua Flamines sacrificant insubulati*. Alia quædam adijcit de Læna, quæ nihil ad rem. Postremo notat creditum Virgilium latenter indicasse Pontificalem ritum, quod veteri religione præciperetur in augurato Flamini vestem, quæ Læna dicebatur, a Flaminica texti oportere, qua vteretur Pontifex. Sanè hanc Flaminum vestem fuisse indicat Cicero de Claris Oratoribus *M.* inquit *Popilius cum Consul esset, eodemque tempore sacrificium publicum cum Læna faceret, quòd erat Flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione, & seditione nunciata, vt erat Læna amictus, ita venit in concionem.*

Sed quod eadem toga fuerit, nullo pacto admitti potest. Primò quia Læna eadem ac Chlæna, hæc autem vestimentum Græcicum apertum, & quadratum, toga rotundum. Deinde quo modo Aenæ apud Pænos degenti toga datur, & qui-

& quidem cum gladio? Immo ex hoc non male Nonius vestem militarem interpretatur. Huc accedit, quod Læna, ut inquit idem, super omnia vestimenta accipiebatur, nec est credibile togam, & quidem duplicem supra togam sumptam. Nullaque apud veteres togæ duplicis mentio, nec scio, quo pacto duplex fieri posset, aut gestari, cum simplex satis onerosa satisque sinistrum cum brachio humerum premeret. Pallij quidem duplicis, & duplicati veteres meminerunt, de quo aliàs. Quare melius Festus qui amictum duplicem interpretatus est. Præterea Lænæ usus in conuiujs apud Romanos, in quis de positas togas quid attinet dicere? Quod vero reliquis vestimentis, etiam togæ Læna superiniiceretur, notum fit ex Martiale in Apophoretis.

Læna

Tempore brumali non multum leuia profunt.

Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Quintilianus de habitu Oratoris. *Et cum ad argumenta, ac loca ventum est, reijcere a sinistro togam, deijcere etiam subireat, conueniet: Lænam faucibus, ac summo pectore abducere licet.* Si Læna toga duplex, tribus togis implicitus, & inuolutus, ac circumclusus orator ille fuisset. Calenus etiam apud Dionem Ciceroni obiecit tenues Lænulas lib. XLVI. *τις μὲν γὰρ οὐχ' ὄρᾳ σουτὰ λεπτὰ τὰντα χλαυῖδια;* Atqui tunc Cicero in Senatu, & togatus.

Quare lænam pallium fuisse non est dubitandum apertum, ac breue, ut Græcorum Chlæna, non multum Chlamydi ab- simile, quo Reges initio vti sunt, deinde, & vulgus, idque villosum, & arcendo frigori adhibitum, togæque superinie- ctum, in ipsiis conuiujs vsitatum. Et Heroicum quidem Regiumque gestamen ostendimus. Mox vulgo vsurpata Iu- uenal.

— *Plurima sunt, quæ*

Non audeant homines pertusa dicere læna.

Autem sumpta aduersus frigus, & ideo superiniecta ceteris vestimentis. Pollux *Χλαῖνα ἰμάτιον ἐπὶ τῶν ἄλλων ἔσθ' ὅ- τε μὲν τοὶ ἐσθύνοντες περιβόλαιον.* Alias autem Chlænas fuisse ait

ἀπὸ λῆ-

ἀπλοΐδας alias διπλὰς quas Attici ἀπλιγέδας, διπλοΐδας, & διβόλους appellabant. Χλαμῖς δὲ ἰμάτιον λεπτόν: χλαμῖδιον. Fal-
litur Bayfius, qui veſtem ait, qua milites utebantur per
æſtatem. Hinc, & conuiuijs adhibita, hyeme ſcilicet cum
depoſitis togis ſola veſtis cœnatoria non ſufficeret. Per-
ſius.

Hic aliquis cui circum humeros hyacinthina lena eſt

Niſi eadem cum Syntheſi fuit. Hęc hyemi, vt pinguior,
linea eſtui accomodata. Etiam Iuuenalis diuitem a cœna
redeuntem, *coccina lena* amiſtum inducit. Martialis de fu-
re conuiuiorum, & *teſtus lenis ſep̄ duabus* abit. Ita tamen
vt quod de Syntheſi diximus, colore, ac pretio ditiorum, ac
pauperum lænę diſcernerentur. Nam, & clientibus cum
togulis donatas idem docet, & inter apophoreta numerat;

— *Argentemque togam, breuemque lænam.*

Atque hanc etiam veſtem balnearem credendum eſt de qua
Lampridius in Alexandro, *Balneari veſte ad Palatium reuer-
tens*. Niſi eam fuiſſe lacernam ex ſequentibus colligamus.
*Hoç ſolum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam acci-
piebat.*

Non enim multum abſimilis Chlamydis, ac lacernæ fuiſ-
ſe videtur, cum lacerna etiam reliquis veſtimentis ſuper-
iniiceretur, etiam arcendo frigori. Et ſi aliquid diſcrimen
fuit non aliud crediderim, quod læna grauior fuerit, ac vil-
loſa, torumque hominem inuolueret licet aperta, ideſt hu-
meros, & peçtus, cum Chlamydes, & lacernæ ferè tantum
humeros. Quare non rectè viri doçti obſeruant, ideo a Vir-
gilio lænam ex humeris Aenæ demiffam dici, vt exprime-
ret morem Romanorum in Chlamyde induendas, quæ ab hu-
meris dependens bonam corporis partem nudam relinque-
ret; Nam contra nõ humeros modo, ſed & peçtus obuoluiſſe
docet Quintilianus cum in agendo a faucibus, & ſummo pe-
çtore abduci ſolitam tradit. Quia ergo vtrinque hominem
tegebat, & niſi quod aperta erat, adinſtar togæ hominem
inuoluebat, ideo fortaliſſe *toga duplex*, Seruio dicta eſt, &
amiſtus duplex, Feſto; Vetus Interp. Iuuenalis ad illud, *quem*

Coccina lana. Purpura, inquit (L. *purpurea*) qua diuites olim utebantur. Virgilius.

Varioque ardebat murice lena.

Antiqui *Amphimallum lenam* appellabant, idest utrimque villosam. Quod idem atque ἀμφίβαλον, siue ἀμφίβολοι docti fecerunt, quod utrinque indueret, siue hominem circumuolueret. Quæ sequuntur apud Interpretem corruptissima sunt.

Quod Græci *coccum*, latini *terres Birrum* vocarunt. Fortasse. Quod Græci *Coccinum*, siue *cocceum* dicunt, Latini *veteres Birrum* vocarunt. Vestem enim *cocineam*, & *rubram* ab

ignis colore πυρρόν dixere Latini Græca voce, mox

Birrum. Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Birrus a*

Græco vocabulum trahit, illi enim *birrum bi-*

brum dicunt, L. πυρρόν *Rufum, ruti-*

lum, talis enim ferme lacer-

narum color, de

quibus in-

fra.

Finis libri Secundi.

172
OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
LIBER TERTIVS
QVI EST DE TVNICA.

Tunica. χιτων. Dionis Interpres, & Manutius notati. Maldonati sententia reiecta. Cap. 1.

Vod initio præfatus sum, magnam Manutio iniuriam nuperifecerunt cuius dissertationem de Tunica transcripserunt eo tamen semel quidem laudato. Certo non erimus illorum similes, & a nobis ingenium, aut cultum, fidem nunquam desiderari patiemur.

Tunica, vndecunque dicta sit, (malumus enim id ignorare, quam cum Grammaticis ineptire) Græcis χιτων dicitur, vestimentum scilicet interius, cui toga, aut pallium, aut alia superior vestis inijceretur. Idque tam virile, quam muliebri: quamquam Hesychius virile tantum faciat. χιτων, ἐσθῆς, θασαξ, ἱματιον ἀνδρικον. Proprie tamen tunica virorum fuit, stola feminarum, quo fortasse respexit Hesychius.

Nec alio vquam sensu χιτων a Græcis accipitur, quam vt tunicam significet, vt mirum sit quosdam togam interpretatos esse. Mitto Plutarchi Interpretes, qui illud in Catione Vticense ἀντιόδοτος, καὶ ἀχιτων ποδλάσις ἐπὶ τὸ Βήμα ποροερχόμενος, flagitiosè verterunt supè nudis pedibus, & sine toga ad rostra veniens, cum tamen initio eiusdem vitæ eorundem verborum rectum sensum assecuti essent. Miror viros doctissimos etiam curis secundis verba Dionis de Tigrae ad Pompeium veniente perperam de toga accepisse. Quem tradit, quo & reuerentia Pompeij, & misericordia dignus videre.

videretur, ita se composuisse, vt inter priuam dignitatē
& presentem fortunam statum seruaret; τὸν μὲν γὰρ χιτῶ-
να τὸν μεσόλευκὸν; καὶ τὸν κένδριν τὸν ὀλοπόρφυρον ἔξειδεν. *Togam*
enim (verterunt) *semialbam* & *Candidi purpureum* exuerat.
Quis locus togæ in Tigraue, & quis χιτῶνα togam dixit? Ty-
granes indutus erat tunica, & chlamyde, siue veste superio-
re Regia purpurea; Nam fuisse ad instar chlamydis milita-
ris testatur Helychius licet χιτῶνα generice appellet. *Καν-*
δὺς χιτῶν περσικὸς, ὃν ἐν ἐμποροῦνται οἱ στρατιῶται. Candis vestis
Persica, quam insubulant milites. Fuisse autem distinctam a
tunica præter Dionem hic testatur Xenophon lib. i. Cyri-
pæd: *Θὶ πορφυροὶ χιτῶνες, καὶ οἱ κένδριν.* Xilander etiam il-
lud Philetæ apud Strabonem lib. i i i. *Λαγαλέος δὲ χιτῶν πε-*
πυνομένος togam sordibus squalidam interpretatur, cum de
tunica intelligendum sit.

Sed vt ad Romanos veniamus, antiquissimi vt supra teti-
gimus ex Gellio, sine tunica toga sola amicti fuerunt, pō-
stea substrictas & breues tunicas citra humerum desinen-
tes habuerunt, tales Romuli ætatis statuas in Capitolio, &
in Rostris Camilli togatas sine tunicis fuisse tradit Pædia-
nus supra memoratus. Rem auget Manutius, quod Ennius
apud Gellium *tunicatam* non sine probro iuuentutem Car-
thaginensium vocat, inusitatas fuisse tunicas Ennij ætate
credit, id est inter secundum & tertium Punicum bellum.
Adjicit, Cincinnatum cum ei Senatus aranti, aut fodienti
Dictaturam detulisset, togam e tugurio, ne nudus, & re-
sperfus puluere mandata senatus audiret, proferri iussisse
eaque simul absterfo puluere, ac sudore velatum processisse;
Nulla tunicæ mentione apud Liuium qui rem narrat, qua
puluere, & sudorem abstergi potius decebat, quam to-
ga. Quare mirari se ait, cur scripserit Plutarchus in Corio-
lano, eos qui magistratum petebant descendere solitos in
forum togatos sine tunica, vel vt supplicarent humilius,
vel vt vulnera aduerso pectore excepta ostenderent, cum
multis post Coriolanum annis ignota fuerit tunica. Sed nul-
lo modo audiendus est vir doctissimus quem ratio hic longe

fugit. Credimus quidem Pædiano, immo & Plinio, togatas Romuli ætate statuas in Capitolio sinè tunicis fuisse, & Camilli in Rostris: sed vsq; ad Ennij ætatem, vel vltra ignotum tunicarum vsum, nullus nobis persuadebit. Quæ enim poterit? Nam vt bello Punico secundo crebram tunicarum mentionem missam faciam apud Liuiû, cuius loca non bene memor attulit Manut. in extrema disputatione de toga, vbi tunicæ non semel ad exercitum missæ dicuntur. Numa apud Liu. lib. 1. ab vrbe *Salij's tunica picta insigne dat, & super tunicam aneum pectori tegumen.* Plinius lib. ix. c. xxxix. *Lato clauo primum Romæ vsum Tullum Regem scribit deiectis Etruscis.* Atqui latum clauum fuisse tunicam fateretur Manutius, & ea reliquos Reges deinceps vsos non it infitias. Ita *latos clauos audita Caudina pace depositos,* auctor Liuius est lib. ix.

Immo non vltra Romuli ætatem ignotus tunicarum vsum videtur. Nam Plinius lib. xxxiv. cum de statuâ loquitur. *Primas, inquit, putarem has, & Atty Nauij postas ætate Tarquinij Prisci, nisi Regum antecedentium essent in Capitolio ex his Romuli est sine tunica, sicut Camilli in Rostris.* Vnius ergo Romuli statua sine tunica, nec attinisset rem singularem notare, si reliquorum Regum tales fuissent. In Camillo debuit esse aliquid peculiare. Siue ipse solus ætate sua antiqui cultus imitator sine tunica incessit, quemadmodum post Carthago fecit: siue eodem habitu statuam illi Quirites posuerunt, quo Romulo locauerant, tamquam alteri Urbis parenti, ac conditori.

Ennius apud Gellium non ideo tunicatam iuuentutem Carthaginensium probri causa dixit, quod tunc inuitatæ Romanis tunicæ: sed vt alijs obseruatum, quod solis tunicis induti incederent Pæni nullo pallio, aut alia exteriori veste. Nam quod de Cincinnato Manutius addit, nullius momenti est. Tunicatum enim fuisse credibile est in opere rustico, nec diuersum tradit Liuius, faciliusq; illi fuit toga laxo & fluido vestimento sudorem ac puluerem abstergere, quam tunica pressa, corporique adstricta. Et vt nudus fuerit in agro colendo, non tam en inde colligas, reliquos
etiam

etiam Vrbanos sine tunica egisse.

Videntur igitur tunicæ antiquis Reip. temporibus in vsu fuisse, saltem post Romuli ætatem. Ita quidem, vt vna tantum tunica sub toga indueretur, post, vt notat Manutius, duæ pluresue in vsu venerunt. Varro apud Nonium, *Postquam duas tunicas habere ceperunt, instituerunt vocare subuculam, & intusium*; Quorum verborum sensum esse assentimur Manutio, cum binas tunicas Romæ gestare ceperunt Subuculæ, & Intusij orta esse nomina, vt ab inferiore superior tunica distingueretur, & subucula esset interior viri tunica, intusium interior tunica mulieris, superior vero in viris tunica diceretur, feminarum stola. De subucula Horatius.

— *Si forte subucula pexa*

Trita subest tunica

Et Suet. de Augusto. *Hieme quaternis cum pingui togatunicis, & subucula thorace laneo muniebatur.* De Intusio Nonius. *Indusium est vestimentum, quod corpori intra plurimas vestes adheret, quasi intusium.* Fuisse autem feminarum interiorem tunicam ex eo colligit Manutius, quod Varro cum palla muliebri vestimento coniungit. Frustra igitur Lambinus ad illud Plauti in Aulularia *Ne inter tunicas habeas*, quærit cur inter tunicas dixerit, & non inter tunicam, vnam enim tunicam inquit gerebant non duas: deinde satis friuolas rationes affert: siue numerum multitudinis pro singulari vsurpauerit, siue auarus ille senex putaret seruum plures tunicas gestare, vt supra non duas manus tantum, sed plures in eo quærebat. Atqui seruus alter *Amphitruone* ait *Immo equidem tunicis consutis huc aduenio, non dolis.* Duas igitur & plures tunicas gerebant, præcipue ditiores. Cynicus apud Lucianum diuitum ornatum cynædorum similis ait, nec discerni posse, aut colore vestium, aut mollitie, aut τῶν ὀλίγων χιτῶν ἰσχυρῶν, aut multitudine tunicularum.

Quoniam autem idem mos apud Iudæos vigeat, Christus Dominus seuerius vitæ institutum formans vetuit discipulos duas gestare tunicas. Math. cap. x. *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in Zonis vestris, non peram*

peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta. Ut nunquam satis mirari potuerim doctissimum Maldonatum ita hæc interprete tatum esse. Non quidem prohiberi duabus simul si necessitas, & frigus postulet tunicis indui, sed plures habere tunicas, quam in præsentem necessitatem requirentur, vt solent diuites, & harum rerum solliciti habere vnam in præsentem vsu, alteram in futurum. Hæc vix digna sunt quæ refutentur. Nam si cogente frigore permisit Christus D. vt duas tunicas induerent: ætate vnica contenti fuerint, quid altera factum est? habere eam in futurum vetabantur, eam igitur vendere, aut donare cogebantur (Luc. 111. *qui habet duas tunicas det non habenti*) quam rursus instante bruma compararent. Sed fortasse durū videbatur illi qui Christi socius esset ita ab antiqua disciplina desistere vt plures tunicas & cum subucula thoracem gossipio fartum, interdum pellibus suffultum gestaret.

At ratio quam affert magis mira est. Nam & Christum inquit, duabus simul tunicis indutum fuisse ex Ioannis XIX. manifestum est. Haud vidi magis. Milites ergo cum crucifixissent eum acceperunt vestimenta eius (& fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem) & tunicam. Erat autem tunica in consutulis, de super contexta per totum. Dixerunt ergo non scindamus eam sed sortiamur de ea. Vbi hic duæ tunicæ? Quid plura? totum hoc commentum reuincit Marcus cap. VI. *Ne induerentur duabus tunicis. Quod ita idem interpretatur id est ne duas tunicas haberent, quæ diuersis temporibus induerentur. Sed piget his diutius immorari.*

Cum igitur duæ minimum tunicæ essent altera interior altera exterior dicebatur. Prioris meminit Val. Maximus lib. VII. c. IV. *Interrogatus quo iure a quodam amicissimo sibi quid ita sparsum & in certum militia genus sequeretur: absisse inquit istud querere: nam si huius consilij mei interiorem tunicam consciam esse sensero continuo eam cremari iubebō.* Plutarchus rem eandem narrans *ἡντιόνορον* appellat vt reliqui Græci scriptores. Appianus lib. I. tit. de Sylla qui in concione Lucretium

tium

tium Offellum suo iussu necatum profectus adiecit fabulam Rusticus cum inter arandum moleste ferret infestantes se pediculos semel atque iterum aratione intermissa τὸν χιτωνίουσιν ἐκείνην tunniculam sive interulam purgavit. Aelian. lib. XIII. c. XXXVII. Gelon cum sibi parari insidias intellexisset sumptis armis in concionem processit, suisque meritis commemoratis arma exuit, & inquit ἐν χιτωνίουσιν ad sum. Quamquam & protunica illud intelligi possit, subiicit enim a Syracusis ipsi positam statuum ἐν αὐτῶσιν χιτωνί, indiscincta tunica in memoriam scilicet eius facti quo inermis & discinctus in concionem processerat. Dio lib. LXXVII. de militibus Cilonem e balneo ad necem ducentibus: illum cum soleis nam captus erat in balneis καὶ χιτωνίουσιν ἐν δεδουμένον interula amictum. Breves autem illas & substrictas tuniculas citra humerum desinentes quas antiquissimis Romanorum gestatas tradit Gellius, Græce ἔσπίδας dictas idem notat, quòd nempe humeros minimè velarent. Festus Exomides vestitum Comicum exertis humeris interpretatur. Alij etiam de Cynico pallio acceperunt, quòd nempe dextrum humerum excluderet.

Tunicas in petitione honorum depositas. An Cynici tunicas gestarint. ὀδὸν. φαῶς. Cap. 11.

Candidatos cum prensarent sine tunicis sola toga amictos fuisse, tradit Plutarchus in Coriolano. *Mos, inquit, erat petentibus Consulatum, ut rogarent, & prensarent civis togis amicti in Comitijs sine tunica. ἐν ἰπυρίο.* Vbi non recte Interpres. *In Veste.* Nam & tunica vestis erat. Et Plutarchus & Græci omnes frequenter togam ἰπυρίων appellant. Idem in Camillo tradit, Faliscos obsessos a Camillo adeo obsidionem contempnissse ut præter stationes in muris dispositas togati per urbem reliqui obuersarentur ἐν ἰπυρίοις, in togis. Ibi etiam Interpres in vestibus. Voluerunt enim habitu pacis denotare, se belli minas insuper habere. Cur autem tunicæ a candidatis deponerentur, causas

fas affert Plut. ibi. Siue quo magis ea specie humiliores essent ad supplicandum; siue, vt qui cicatrices haberent subijcerent oculis signa fortitudinis. Deinde refellit eorum opinionem qui id actum crediderunt ne pecunia tunicis occultaretur ad emenda suffragia. *Non enim inquit suspitione largitionis, & ambitus ἄζωσον ἐβούλοντο πορτενεαι, καὶ ἀχίτωνα.* Interpres. *Nec vero ob plebis suspitionem ita recinctos, & absq; intima tunica supplices ire cogebantur.* Mira Latinarum & Græcarum litterarum peritia. ἄζωσον, discinctum, sine Zona. Nec solum sine intima tunica, sed omnino sine tunicis; Zonam autem cum tunica iungit, quod illa sola cingeretur, non toga, vt diximus.

Dux igitur saltem tunicæ in vsu fuere: exterior, quæ simpliciter *tunica*: & interula, siue subucula. Quamquam quosdam vnica tunica contentos, precipuè qui seuerius educabantur, docet Varro apud Nonium. *Mibi puero modica vnica fuit tunica, & toga, sine fascijs calceamenta.* Hinc Cynici, qui in cultu asperitatem affectabant, etiam sine tunica incesse, vt docti pridem ad Tertulliani pallium meauerunt, inde illud Satyrici explicantes.

— & Stoica dogmata tantum

A Cynicis tunica distantia.

Quòd nempe Stoici more ceterorum gestarent cum pallio tunicas, quibus Cynici carebant. Et si autem ἀχίτωνες Cynici fuerint, interulam tamen gestasse ijdem viri doctissimi credi volunt, eamq; interulam, siue subuculam lineam fuisse, quæ Grecis ὀδώνη, & sindon dicatur; Quod nempe Crates a Laertio inducatur amictus sindone, & a Luciano Protheus cum pallio, & interula. Sed hoc fortasse in illis peculiare fuit; in Protheo quidem, qui conscensurus pyram outhonion induit, ne deposito pallio nudus conspiceretur; At Crates ob id ab Atheniensibus reprehensus est, quod in sindone præter morem incederet. Vt vt sit, interulam ab Cynicis non esse gestatam, duo sunt quæ mihi persuadent. Alterum quod causa duplicandi pallij Cynicis siue aliter gestandi quam mos communis esset, non alia fuit, quam

quam vt eſet loco tunica, eaque tamquam ſuperuacua deponeretur, quare ſe totos pallio inuoluebant, ne nudi conſpicerentur, vtque alienis oculis parcerent, qui pudori ſuo minime parcebant: quo non opus fuiſſet, ſi in locum tunicae veniſſet interula ſtrictior quidem & breuior, ſed quæ ſaltem verecundiæ conſuleret. Cum igitur ſibi ita pallium iniicerent, vt ſolum brachium dextrum cum bona humeri parte exerent (quare illis fauiſſe dicitur Cato a Tertulliano, cum ſine tunica in forum proceſſit) ideo exerto, ac ſeminudo peſtore Cynici a Cypriano inducuntur quod non fuiſſet ſi illud ſindone obuelaiſſent. Lucianus de Cynico. *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam, tunicam non habes, καὶ γυμνοδερχῆ, & nudus conſpiceris?*

Ac ne quis dicat, pallium duplicatum a Cynicis & corpori circumiectum non ad velamen, ſed arcendo frigori, hoc ab eorum hominum tolerantia alienum eſt, qui ad maiorem patientiam oſtentandam graue pallium æſtate, hyeme leue geſtabant. Sic Crates a Philemone Comico apud Laertium inducitur æſtate craſſo pallio indutus, hyeme detrito, & leui.

Καὶ τὸ θεροῦς μὲν ἔχεν ἱμάτιον δασύ

Ἰν' ἐγγρατῆς ἢ, τὸ δὲ χειμῶνος ῥάκος.

Vbi ῥάκος non pannum, ſed detritum pallium vertendum erat. Heſychius ῥάκος διεργῶδες ἱμάτιον. Ῥάκη ἀποσκοραλίσματα, καὶ ἀποσπάσματα ἱμάτιου. Ραλέαζ, ἱμάτια Ἑβραίων.

Alterum quod vetat credere fuiſſe a Cynicis geſtatas interulas, ac ſindones eſt, quòd hæ lineæ erant, ac molles, tenuesque, & ab Homero ſolis mulieribus attributæ, nimix profecto in Cynicis delitiæ, cultus aſperitate in oſtentationem gaudentibus. Tales autem fuiſſe οθόνας, & ὀθόνια declarant veteres Grammatici. Οθόνη σπιδὼν, ζώνη, τελαμῶν: γυναικείον ὀθόνιον λεπτόν, καὶ πᾶν το ἰχυρὸν μη λινούν ἢ. Οθόνια λινὰ ἱμάτια. Quæ omnia indicant & veſtes tenues fuiſſe, & lineas, & mulierum proprias.

Quare præter pallium nudos inceſſiſſe Cynicos, eamque nuditatem pallij inuolucro texiſſe vero ſimilius eſt, quam

leuibus, ac tenuibus tuniculis, qui nihil magis inuestitu quā mollitiem aspernabantur. Lucianus. *In arido praterea solo cubans* ὡς ἄσπι πάμπωσλλον τοτὶ τὸ τριβάνιον φέρειν: ἐ μὲν τοι, καὶ τοῦτο λεπτόν, οὐδὲ μαλακόν, οὐδὲ ἀνθηρόν. *Adeo ut plurimum etiam sordium tritum istud pallium referat, alioqui nec ipsum vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Si quis tamen ὀθόνια cum Hesychio Zonas, & fascias interpetretur, eas Cynicis tribuat per me licebit, dummodo non subuculas, aut interulas.

Tunica Lineæ. Paragandes. Cap. III.

Quando primum apud veteres tunica lineæ interiores in usu esse ceperint, haud facile dixerim; Nam apud Romanos non nisi sero id factum inde colligas, quod nulla ferè mentio linearum apud antiquissimos; quique interulam, & tunicam distinxere, hoc solum discrimen posuerunt, quod altera interior indueretur, altera superaria esset, addituri utique altera lineam, laneam fuisse alteram. Deinde quia balnearum usum præcipuum fuisse scriptores tradiderunt, quod cum laneis vestibus etiam interioribus uterentur facile erat sordes contrahere, quæ balneis frequentibus depellendæ. Præterea Plinius cum vestium mentionem faceret, eas cum de lanis ageret, executus est, corporumque tutelam pecori adscribit, & cum de lino agit, nullum lineæ vestis usum agnovisse videtur, præcipuè in viris, nam ex Varrone scribit in Serranorum familia gentilitium fuisse feminas linea veste non uti. Plautus etiam non semel mulieribus linea vestimenta adscribit, viris numquam. Nonius. *Tunicare pro vestire.* Varro λογωμαζία. *Hæc lanigeras detonderi docuit, tunicæque homulum.* Marcialis qui omne vestimentorum genus tetigit, nihil de linteis. Horatius subuculam tritam tunicæ pexæ opponit, quod in linea veste esset non potest. Ovidius de vestis muliebris coloribus in IIII. de arte.

Quot nova terra parit flores cum vere repenti

Vitis

*Vitis agit gemmas pigraque fugit hiemis .
Lana tot aut plures succos bibit , elige certos
Nam non conueniens omnibus vnus erit .*

Et de medicamine faciei

Vellera saepe eadem Tyrio medicantur abeno .

Quare non ita valido argumento Casaubonus Exer. xv. Euthymij opinionem refutat, qui tradit Christum Dominū gestasse pallium, tunicam, & tunicam inconsutilem, ex eo quòd qui duas tunicas gestabant, interiorem lineam, habebant, exteriorem laneam, & tamen inconsutilis lanea erat. Nam quidquid sit de duabus tunicis, de quibus non est hic locus. Nullus aut rarus linearum vsus apud Hebræos, quemadmodum apud Romanos, præcipue in Christo Domino, & Apostolis, qui nullam huiusmodi in cultu molli-
tiem agnouerunt.

Ex Suetonio tamen colligi videtur, subuculas fuisse lineas qui scribit Augustum hyeme, *quaternis cum pingui toga tunicis, ac subucula thorace laneo muniri solitum*. Nam si laneæ tunicæ fuerunt, quid opus erat subuculæ thoracem laneum dicere? Sed male veterem lectionem, quam Beroaldus agnoscit, nuperi sollicitarunt, in qua scriptum, & *subucula, & thorace laneo*. Thorax tunc non nisi inter munimenta pectoris ad iæus repellendos, & ex ære ferro, & corio, vt lorica; Hoc ergo peculiare in Augusto notauit Tranquillus, quod thorace laneo vteretur præter subuculam, & tunicas. Frustra Torrentius subuculæ thoracem explicat, quia subucula pectus tegebat, quod vt verum sit, tamen a thorace distincta.

Non nisi serò igitur lini vsus in tunica interiore, quo tempore lineæ tunicæ promiscuè vsurpatæ, nec minima pars luxus addita ijs purpura, atque auro. Lampridius in Alexandro. *Boni linteaminis appetitor fuit, & quidem puri, (id est sine auro ac purpura) dicens, si linteï idcirco sunt, vt nihil asperum habebant, quid opus est purpura? in linteam autem aurum in tti etiam dementiam iudicabat, cum asperitati adderetur rigor*. Nolebat Alexander lineis purpuram, vel aurum ad-

di, quod tunc solemne erat; Nam vt tunicis laneis, & subfericis, ita proprie lineis interulis aureæ fasciæ limbique ac segmenta addebantur, quas *paragaudas* dixere, vt nos magnus Casaubonus docuit, siue ea vox Parthorum, siue Syrorum fuit. Vopiscus in Aureliano. *Cum darentur tunice subserica linea paragaudia*; Vbi *paragaudas* a vestibus, quibus adsuebantur, separari potuisse idem obseruat, & modo singulas, modo binas, ternas, ac quaternas, ac quinas adfutatas, sicq; monolores, dilores, ac pentelores dictas quod lorum fasciam, ac segmentum auratum significet. Plura etiam de Paragaudis adiecit doctissimus Salmasius ad Historiæ Augustæ scriptores, quæ operæ sit legisse.

Ministros conuiuiorum in tunica & ferme linea solitos ministrare. Cap. IV.

TRadit Lampridius, Constantium ad eò in nullo pretio Eunuchos habuisse, vt & chlamyde vti vetuerit. Quo loco militia submotos Eunuchos censuit Casaubonus. Hæc opinio displicuit viro doctissimo qui Casauboni vestigia legit. Ipse existimat, Eunuchos postquam domesticarum necessitatum ministerio deputati a Constantino fuerunt, chlamyde vti vetitos, quod regij ministri sola tunica vterentur. Id de omnibus seruis ac ministris Regijs intelligendū, adduci non possum vt credam: sed de ijs tantum, qui mensæ inseruient, ministrarentque & solius conuiuij tempore. Nam si etiam seruis priuatis ius chlamydum fuit, earū vsus regijs ademptum quis credat? Chlamyde autem seruos vsos declarant verba lib. I. cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Urbem. *Seruos sane omnium, quorum tamen dominos sollicitudine militiæ constat non teneri, aut birris, aut cucullis vti permittimus*. Birros autem, lacernas & chlamydes idem fere vestimentum fuisse, ijdem viri doctissimi satis ostenderunt.

Soli ergo mensæ inseruientes, vereque ministri in sola tunica fuere, vt expeditiores essent. Quo speçant Ammiani

mianiverba ab iisdem adducta. *Stetit itaque subtabidus nufquam reperto paludamento tunica auro distincta, ut Regius minister indutus a calce in pubem in pedagogiani pueri speciem.* Vox enim minister rem totam declarat, quod in conuiuio aurata tunica ministrarent. Lampridius in Alexandro. *Auratum vestem ministrorum nullus vel in publico conuiuio habuit, in quo locus auratæ tunicæ.* Ita & cum Imperatores auratas paragaudas priuatis interdixere, ministrisq; permiserunt, de conuiuiorum ministris intelligendum est. Cod. de vest. holou. leg. I I. *Nemo vir auratas intunicis aut lineis habeat paragaudas: nisi hi tantummodo quibus hoc propter imperiale ministerium concessum est.*

Nam & in conuiujs priuatis ministri tantum tunicati. Apuleius. lib. I I. de conuiuio Byrrhenæ. *Puelle scitule ministrantes, pueri calamistrati pulchrè indusiati gemmas formatas in pocula vini vetusti frequenter offerentes.* Seneca de breuitate vitæ cap. XI I. *Cum videam quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant.* Horatius. *Præcincti ut rectè pueri comptique ministrent.* Constantinus igitur cum chlamydes eunuchis ademit, quorum immensa, & absurda potestas sub alijs Imperatoribus fuerat, omni iure multauit, & infra feruorum conditionem deiectos soli conuiuiorum ministerio addixit. Hinc etiam Christus Dominus pedes Apostolorum ante conuiuium loturus posuit pallium, quia ut Nonnus interpretatur seruire opus facturus erat. Seruorum enim erat sine pallio, aut alia veste exteriori, tunicatos, & cinctos, vel etiam linteo succinctos ministrare. Suet. de Caligula. *Senatores summis honoribus functos cœnanti sibi modo ad pluteum, modo ad pedes stare succinctos linteo passus est.* Casaubonus in exercitationibus attulit etiam locum Philonis in hanc rem, qui Estenorum conuiuia describens obseruat mancipiorum vsum ab ipsis repudiatum nam liberorū opera videntes cauisse ne vllam habitus seruilis speciem inter ministrandum præberent & propterea discinctos, ac demissis tunicis in cœnationem solitos ingredi. Positum autem a Christo pallium vestem exteriorem idem obseruat, quod
bra-

brachia includeret, & ideo inepta ad ministeria quæ liberum brachiorum motum requirunt.

Etiam sub Flauiorum Imperio ministri Regij aliquid peculiare in cultu habuerunt. Suetonius in Domitiano. *Generum fratris indigne ferens & ipsum albatos ministros habere proclamauit ἐκ ἀγαθῶν πολυκοιρανῶν.* Quo loco Torrentius, vt sæpè solet, nihil præter ea, quæ notauerat Beroaldus, affert. *Album colorem in latitia usurpatum, in sacrificijs, conuiujs, & spectaculis,* quod si verum est, vt non negamus, quid peculiare habuerunt Regij serui albati, si plerique omnes in conuiujs, & sacrificijs pariter albati? Id tamen solis Imperatoris ministris concessum, Domitiani querela indicat, qui apud Sabinum ministros albatos viderat. Manutius de togis intelligit: Sed nullus togarum vsus in conuiuio & si fuisset, reliquorum etiam togæ albæ. Lipsius ait de tunicis, vel pœnulis intelligendum, sed caue de pœnulis capias, quæ conuiujs, ac ministerio improprie: multominus eum colorem fuisse libertatis, nam cui bono in seruis, cumque tota libertas interierat?

Vel ergo priuatorum serui in tunicis pullis ministrarunt, quem vestis seruilis colorem Plautus, & Artemidorus indicare videntur, Regij albati; Vel si etiam reliquorum seruorum albæ tunicæ quod conuiuiorum latitia verisimilius facit, præcipuè si in linea interula, fortasse regiorum ministrorum tunicæ albatae idest candidatae, quales petitorum togæ, & creta candefactæ: cuius tamen moris non aliud vestigium extat. Vel quod quibusdam visum est, non tantum albæ erant ille tunicæ, sed auro distinctæ, vt paulo ante diximus. Sed si omnium ministrorum tunicæ albæ erant cur istæ non potius auratæ appellatæ sunt, quam albatae? Nondum enim tunicis ministrantium additum aurum existimo, sed longo post tempore, cum scilicet paragaudes institutæ. Nui quis Senecæ etiam ætate tunicas auratas fuisse arguat ex eius verbis de Tranquilit. cap. i. *Præstringit animum apparatus alicuius pedagogy, diligentius quam intra priuatum larem vestita, & auro culta mancipia, & agmen seruorum nitentium.*

ium. Si ramentum aurum illud tunicis intextum, & non per armillas, annulos, & alia ornamenta pedagogy datum. Plinius de auro. *Honestius viri pedagogy id damus*. Videant docti. Ceterum Seneca eodē lib. de breuitate vitæ cap. XI. etiam alios colores in ministris conuiuiorum agnoscit. *Qui victorum suorum greges in atatum, & colorum paria diducit*. Vbi victorū greges nō sunt serui in ergastulis, nullus enim ibi locus colorum aut ætatis, vbi nequam mancipia supplicij & squalore obſita; Nec quod voluit Lipsius secreti illi per nationes, & colores, vt orientales & fuscī in tali villa, & agro: qui frigidiore cælo editi, & ideo albi in alio loco, atque agro haberentur, quæ sunt somnia vigilantium. Sed victi simpliciter serui in ætates, & colores distincti. Idem Seneca ep. xcv. *Agmina exoletorum per colores nationesque distincta*. Vt non displiceat eiusdem Lipsij coniectura legentis victorum id est exoletorum. Etiam apud Petronium. *In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus cerasino succinctus cingulo*. Læticarios etiam, cursores, & id genus homines peculiari pænularum colore distinctos infra dicemus. Morem autem per varios colores excolendi seruitia, quas Liureas appellant a Circi factionibus & coloribus profluxisse credimus.

Ministrantium ornatum, cultumq; ex antiqua tabula quæ Ursinus in appendice ad Ciacconij triclinium dedit, hic habes.

Tabula X.

*Linea Vestis sacrificantium. Camisia. Camisum.
Cotta. Cap. V.*

IN sacris olim Aegyptijs præcipuus lineæ vestis vsus. Hinc *linigera turba*, & *liniger grex* apud Poetas, & *lineus amicus Isiacorum* apud Suetonium. In nostris quoq; sacris suis lineæ vestis honos. Nam præter amictum lineum superiorem, quo in sacra Psalmodia sacerdotes, atque ipsis sacris ministri vtuntur, prima vestium sacrificialium lineæ tunica talaris induitur, quam vulgo *Camisiam*, siue *Camisum* appellat.

Ex quo etiam, quod supra notauimus, comprobatur, sacerdotes olim in sacris cõmuni, & promiscuo habitu vfos. Communis enim vestitus antiquorum tunica lineæ interior, altera superior lanea, interdum serica, tum toga vel in eius locum birrus, siue lacerna. De tōga opinionem nostram attulimus; Restat vt de tunicis videamus. Et licet illud discrimen esse videatur, quòd olim saltem duabus tunicis cõmuniter vtebantur, nostri autem sacerdotes in vna tantum lineæ faciunt; Id tamen inde ortum, quod honori Episcoporum datum est, vt soli duas tunicas in sacris gestent, quemadmodum in veteri instrumento Pontifex præter tunicam lineam, etiam hyacinthina induebatur, reliqui sacrifici minores lineæ tantum amiciebantur. Sic & nostris ritibus Episcopi præter Camisiam talarem, tunicam superiorem induunt, quæ primò de more *κολλῶδες* erat, idest sine manicis, mox in Dalmaticam conuersa est, vt Alucinus de Diu. officijs. Et Iuo Carnotensis de rebus Ecclesiasticis. *Notandum verò, inquit, quod minoribus Sacerdotibus neque duplex tunica datur, neque humerale, neque rationale, neque lamina aurea, sed tantum poderis, & mirra, & Zona qua stringatur tunica byssina. Noui quoque testamenti sacerdotes non omnibus illis vtuntur indumentis, quia nec duabus tunicis, nec rationali præter solos Pontifices.*

Hæc tunica lineæ *ποδήρις* Poderis quòd talaris esset dicebatur,

A a

batur,

batur, & Alba a colore. Fuisse autem strictam, & corpori adhaerentem tradit D. Hieronymus ad Fabiolam, eamque similem militum Camisys, quae sic apta membris, & adstricta corpori, ut nihil militares exercitationes impedirent. Rabanus Maurus. Secundum indumentum est lineatunica, quae Graecè dicitur Poderis. Hesychius. Ποδήρης τὸ μέγιστον ποδῶν ἱμάτιον. Hanc Isidorus Camisiam vulgo dici, ait, quod nempe similis, vel eadem olim omnino fuit cum tunicis lineis interioribus quas Camisias appellamus. Camisiam autem idem Isidorus inde dictas tradit quòd in his dormimus in Camis, id est in stratis nostris. Quid autem essent Camae alibi explicat loco corrupto. Cama est breuis, & circa terram Graecè enim Cami breue dicunt. Lege. Cama est breuis lectus & circa terram, Graecè enim χαμαὶ humi dicunt. Graeci enim Camas, siue potius Cameunas dixerunt strata humilia, & lectulos humi propiores, quòd homines veluti χαμαὶ iacerent. Hesychius. χαμένη σιβάς, καὶ ἡ ταπεινὴ κλιθὶς: καὶ χαμένως ὁ χαμαὶ κοιμώμενος. Thorus, & humilis lectus, & Chameunes, qui humi iacet. Propriè autem Hesychio dicitur σιβάς nam eodem interprete σιβάς ἀπὸ ῥάβδων καὶ χλωρῶν χόρτων σῶσις, καὶ φύλλον, ἢ χαμαικότιν. Stratum e frondibus, viridique gramine, ac folijs constructum, & lectus humi positus. Inde sibiadium tricliniare, de quo alijs dictum. Quia autem id stratum pauperum erat, idem Hesychius χαμῶδιον κλιθίδιον πένυργον interpretatur lectulum pauperinum.

A Camis igitur Camisias dictas vult Isidorus. Earum mentio apud Anastasium in vita Benedicti. 111. Camisias albas sigillatas holosericas cum chrysolauo. Casaubonus ad illud Lampridij in Alexandro. In linea autem aurum mitti etiam dementiae indicabat, cum asperitati adderetur rigor, iure, inquit, damnatas ab Alexandro lineas auro clauatas, propter asperitatem & rigorem: & propterea se valde mirari, cur apud Anastasium legantur Camisiae auro clauatae, has autem non ad vsu comparatas, sed ad ornatum aedium sacrarum. Verum nihil aliud illae Camisiae fuerunt quàm lineae tunicae sacrificantium, & ad vsu sacrorum, non ad ornatum

natum templorum. In quibus auri rigor, & asperitas non
 erat gestantibus incommoda, cum super alias vestes nempe
 communes inijcerentur, secus tempore Alexandri cum
 lineæ nudis carnibus admouerentur, quas auri rigor, & a-
 speritas lædebat. Et quemadmodum olim, vt diximus,
 epularum ministri in tunicis tantum, & ferme lineis, sic
 etiam in sacro conuiuio, Altaris ministri, siue Diaconi in tu-
 nicis, quas & nunc *tuniculas* appellant, inseruiunt, turba
 minor sacricularum in tunica lineæ. Et olim quidem talaris
 erat & manuleata, vt & sacerdotum quales in antiquis pi-
 cturis cernuntur, post breuior in vsu esse cepit, nec tamen
 eadem forma vbique. Plerumque manicata est, scissis tamen
 & laxe fluentibus manicis, alibi stricta corpori, & brachij
 pressa, quales Cardinalium, & Clericorum Augustinianorum,
 alibi etiam ad instar inuolucris tonsorum, quæ
 totum corpus inuoluit, & hincinde brachij in humeros
 reijcitur, vt veteres casulæ, siue Planetæ, quæ forma Pata-
 uij visitur. Hanc Itali *Cottam* appellant corrupta voce, vt
 ego existimo a *Crocota*, quæ veteribus vestis fuit mollis, ac
 tenuis, siue vt Græci putant a croci colore, quod compro-
 bare Plautus videtur, qui *infectores crocotularios* memorat:
 siue vt alijs visum, quod plus subteminis, siue tramæ (Græ-
 cis *κρόκον* dicitur) ea vestis quàm staminis haberet, & ideo
 mollior, ac tenuior: siue vtrumque, quod fermè hæ vestes
 molliorum croco inficerentur. Vndecunque dicta fue-
 rit *Crocota*, ea propria olim mulierum fuit, vt notum est.
 Plautus inter luxum sequioris sexus recenset. Cicero de
 Arusp. responsis. *Clodius a crocota, a mitra, a muliebribus so-*
leis purpurisque fasciis factus est repente popularis. Quare
 & Gallis matris Deum effeminatissimis crocotulas tribuit
 Apuleius *Varijs coloribus indusiati, & deformiter quisque for-*
mati, facie cænofo pigmento deliua, & oculis obunctis graphicè
prodeunt, mitellis, & crocotis & carbasinis, & bombycinis inte-
cti. MS. codex, *iniecti.*

Lineum ergo amictum sacris operantium quod tenuis
 esset, ac mollis ad instar crocotarum, crocotam vocarunt,

& contracta voce *cottam*; Quæ tamen vox non ita antiqua videtur vt pro veste sacrorum ministrorum accipiatur; Nam scriptores Etrufci *Cottam* pro muliebri ferme veste, interdum pro virili vsurpant, non numquam pro veste quæ armis iniicitur. Sane Venetijs adhuc in vsu est, nam muliebres tunicas *cottulas* appellant. Sed de his alibi accuratiùs,

Tunica superior. Eius mensura. Talaris probrosa.
Propertius, Iuuenalis, Cicero explicati.

Cap. VI.

INterulæ, siue subuculæ superior tunica imponebatur, quæ & *superaria* inde dicta. Eius mensura vulgo erat, vt paulo infra genua caderet, vt docet Quintil. lib. xi. *Cui latius clauis non erit, ita cingatur, vt tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centuriorum.* Qui ergo in longis, ac demissis tunicis solebant quòd id fœminarum proprium esset, ij tamquam molles malè audiebant. Horatius.

Malibinus tunicis demissis ambulat: est qui

Inguen ad obscenum subductis usque factus.

Et Propertius lib. iv. eleg. 11.

Suppetat, hoc pisces calamo pradabor: & ibo

Mundus demissis institor in tunicis.

Ex quo colligit Turnebus lib. xi. cap. xxiii. elegantia, cultusque studiosos, demissas, longasque tunicas gestasse. Quod si verum esset, non eas Horatius, non reliqui scriptores tantopere damnassent, tanquam parum virorum proprias. Non ea est Propertij mens. Vertumnus Deus narrat ibi suam naturam cunctis figuris opportunam, seque in quam libuisset verti. Sic fœminam, virum, messorem, & militem fieri, venatorem, aurigam, desultorem, posse etiã piscatorem esse, mox & institorem. *Suppetat, hoc pisces calamo pradabor: Post autem fiam institor. Et ibo mundus demissis institor in tunicis.* Sensus est si velim ex piscatore fieri institor, mutanda mihi schema, & aliis subductæ, sordentesq;

tesque tunicæ quales sunt piscatorum, more reliquorum demittendæ, & quidem mundæ. Piscatoribus enim qui sæpè se in aquam demittebant, succinctæ altius, & ad inguen subductæ tunicæ, ne fluctibus madescerent; Quare Vertumnus ait si ex piscatore institor fieri velim, patiar tunicas more aliorum cadere dempto squalore; Nec demissæ hic valet talaris, vt apud Horatium, sed longiores, quàm vt a piscatoribus ferrentur.

Iuuenalis etiam tunicas medio crure tenus demittere tantum virorum docet fuisse, cuius verba afferemus, quia Interpretes non ceperunt, & pessimè acceperunt.

Nam si docta nimis cupit, & facunda videri:

Crure tenus medio tunicas succingere debet:

Cedere Siluano porcum: quadrante lauari.

Mitto veteres, qui aiunt omnia facere debere mulierem, quæ fieri solent a poetis, & viris literatis, qui cum loca solitaria quærant, Siluano nemorum Deo sacrificant. Etiam qui notas breuiores in hunc poetam vulgavit, *Sumat, inquit, hunc Oratoris, vel Peripatetici habitum.* Quali vero Oratores tantum, & Philosophi tunicas crure tenus gestarent, Siluano facerent, & quadrante lauarentur. Logi. Perstringit ibi Satyricus mulieres, quæ literas callere videri volebant doctis, quam vt probas deceret.

Laudat Virgilium, peritura ignoscit Elise,

Committit vates, & comparat inde Maronem,

Atque alia parte in trutina suspendit Homerum.

Et infra.

Non habeat matrona tibi, quæ iuncta recumbit.

Dicendi genus, aut curtum sermone rotato

Torqueat entymema.

Et cetera in eundem sensum.

Si ergo, inquit, mulier vult literas tractare descriptori- bus iudicium ferre, philosophari, & reliqua quæ sunt viro- rum propria, etiam virili habitu incedat, quæque sunt viro- rum munia tantum peragat. Primum est, *medio crure tenus tunicas succingat,* cum mulieres stolis talaribus vterentur.

Alte-

Alterum *Cedere Siluano porcum*; Id enim tantum viris licitum, quod veluti per caliginem Brittanicus vidit, nam quod Siluano porcum caderet vt Epicuræa, gerræ sunt. Soli viri Siluano sacrificabant, qui genius virorum, vt Iuno foeminarum. In Vet. Inscriptio. *Siluano Aug.* hoc est *Augusti*, Non quòd scioli *Augusto*, vel *Augustissimo*. Nam *Siluano Augusti* genio, tutelæ, defensori. In iisdem plerunq; iungitur cum *Hercule*. *Herculi Siluano*. Item cum *Marte*, cum quo eundem plerique fecerunt. Ita *Herculi Augusti* idest defensori, & custodia. Cędat ergo, inquit, *Satyricus Siluano porcum* vt viri solent, quæ virorum officia occupat. *Clare* id *Vetus Interpres*. *Crure tenuis*. Idest accipere debet *viritem habitum & cingi vt vir*. Mox. *Cedere Siluano*. *Siluano mulieres non licet sacrificare*. Quo respicere nuperi debuerunt. *Glossæ* item veteres MS. in *Mediolani Bibliotheca*. *Sacrificare Siluano quòd virorum: Quadrante lauari, sicut vir balneari*. *Aliæ*. *Sicut mulieres viri facundiam affectabant, deberent, & tunicam suam sicut viri in altum succingere*. *Viri quando ingredi volebant thermas aere lauabantur, idest pecuniam dabant custodibus: femina se ipsas propretio*. *Aliæ* demum *vetustissimæ*. *Cedere Siluano*. *Effici viri: Siluano mares, femina Cere sacrificabant; Nam mulieres neque ad tonsoras, neque ad balneas publicas eunt*. Postremum est. *Quadrante lauetur*. Vt *Stoica*, aiunt, quadrante lauetur. Nam *Horatius de Stoico*. *Dum tu quadrante lauatum Rex ibis*. Ineptissimè. Non enim soli *Stoici*, sed viri omnes quadrante lauabantur, idest pro mercede balneari quadrantem soluebant, & ideo *Seneca Balneum* appellat rem quadrantariam, vt sciunt etiã qui nondum quadrante lauantur. Sciuit & *Mercurialis* in *Arte Gymnastica*: sed *Balnei pretium* in immensum auxit, cum ex vno centum quadrantes fecit, ait enim *conqueri Martialem* quòd sibi balnea tanti constarent.

Balnea post decimam lasso, centumque petuntur

Quadrantes.

Quadi Martialis ibi de pretio balnei loquatur, & non de sportula, quæ centum quadrantes lassus clientibus post balneas

neas loco rectæ dabat. Quadrans pretium balnei, sed virorum tantum: nam fœminas gratis lauisse si nihil aliud, hic vnus Iuuenalis locus satis ostenderet: cum inter ea quæ virorum tantum essent, lauari quadrante ponit. Eadem glossæ Veteres. *Quadrante lauari, sicut vir balneari.* Aliæ. *Quadrante, virorum pretium, fœmine vero gratis.* Nec mirum fœminas nihil pro balneo dedisse, nam hoc & impuberibus præstabatur. Idem poeta.

Nec pueri credunt, nisi qui nondum ere lauantur.

Vetus Interpres. *Infantes. Quia pueri non dant balneaticum.* Mulieres tamen balneatori mercedem soluisse indicare videtur Cicero pro Cœlio. *Nisi forè mulier potens quadrantaria illa permutatione familiaris facta erat balneatori.* Scio quemadmodum hunc locum docti explicuerint, præcipuè Manutius, Quòd nempe Clodia pro quadrante corporis sui copiam balneatori faceret. Sed vt lasciuia perdita fuerit, omnique probro respersa, & in mediastini, ac balneatoris amplexus ruerit, id tamen fecisse ad redimendû quadrantem, potentem alioqui, & auri largam in amatores suos, nemo sanus crediderit. Vix hoc de lupis diobolaribus & meretricum mendicabilis credatur. Quid ergo? Quadrantariam Clodiam dictam ex Plutarcho notum, quod ex eius amatoribus quidam perfacetus quadrantes argenteorum loco in loculos miserat. Hæc igitur quadrantis mercede quadrantaria facta erat, & sic balneatori familiaris quæstus, ac mercimonij similitudine; Ille quadrantem a viris pro balneo exigebat, hæc quadrante merces suas permutabat: ille quadrantarius, hæc quadrantaria: & ex quæstus communionem, mercedeque similitudine familiaritas. Altera interpretatio vix quadrante digna est, & ipsas balneas refrigerare potest.

Vt ad tunicas longas redeamus, cum illæ essent mulierû propriæ in viris probro habitæ. Cicero in Catilin. *Quos videtis manicatis, & talaribus tunicis, velis amictos non togis.* Etiam D. Augustinus in III. de Doctrina Christiana. *Talares, ac manicatas tunicas habere olim apud Romanos flagitium.* Confirmat

firmat Seruius ad illud.

Et tunica manicas, & habent redimiculâ mitræ

Tunica inquit vestræ habent manicas quod etiam Cicero vituperat dicens, manicatis, & talaribus tunicis. Idem ad illud Discinctos Mulciber Afros. Vel habitum inquit eorum ostendit qui usque intalos fluebat, quod Plautus ridet in Pænulo Quanam illac auis est? Cum Afrum vidisset vestem dimissam trahentem, neque enim vtuntur hodieque Zonis. Alijs etiam locis ostendit Plautus, probrofas fuisse tunicas longas, & puerorum meritoriorum proprias, quæ iam ab alijs sunt adducta. Pænulo. a. v. sc. v. Quis hic homo est cum tunicis longis quasi puer cauponius? Mox. Sane genus hoc mulierosum est tunicis demistrij. Temporum mutatione tunicas talaes in vsum communem venisse, & cum togis etiam gestatas nemo in antiquis monumentis versatus dubitare potest. Huiusmodi statuas togatas cum tunica talari non paucas attulit Ian. Boissardus.

De Cinctu. Cap. VII.

Sed quoniam tunicæ ferme longiores, aut breuiores erant cincturæ arbitrio, de ea hic pauca afferemus. Et Romanos quidem exceptis laticlauijs cingi solitos certum est. Nam laticlauios sine cinctu fuisse ex Quintiliano acutè colligit Manutius quique cum securi sunt. Locus est supra laudatus, lib. xi. *Cui lati clauus non erit, ita cingatur vt tunica prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant, nam infra mulierum est, supra Centurionum. Latum habentium clauum modus est, vt sit paulum cinctis submissior. Quæ verba supra expendimus, cum de cinctu Cæsaris loqueremur, quem tradit Suetonius supra latum clauum cingi solitum, quod præter morem fuisse ostendit, alioquin id tamquam notabile non tradidisset.*

Omnes igitur, præter laticlauios, tunicam cingebant, & pro vt libebat, contrahebant, aut demittebant. Ita Centurionum, & militum omnium tunicæ breuiores, & intra genua subductæ. Hinc apud Petronium. *Statores altius cincti,*

Hi, & apud Horatium lib. I. Sat. v.

*Hoc iter ignavi diuissimus, alius ac nos
Præcinctis unum.*

Idest fortioribus, & expeditioribus. Idem alibi

His ubi sublatis puer alte cinctus acernam

Gausape purpureo mensam præterst.

Non fortis, ac strenuus vt explicat Turneb. lib. xv. c. xxxi i i. sed agilis atque expeditus. Contra *discincti* pro imbellibus, & effeminatis. Seruius ad illud

Illi se prædæ accingunt.

Accinctos inquit, *industrios dicimus, vt Horatius.*

Alius, ac nos præcincti:

sicut contra negligentes discinctos vocamus, vt discinctos Mulciber Afros. Magno scilicet probro habitum discinctum incessisse. Dio Lib. lxxi i i. postquam multa Neronis infanda percensuit adijcit. Quibus ipsis in rebus ita faciebat contra ius fasque *ἀρετῆ καὶ ἀλῶσεως χιτῶνας*, vt etiam tunicas discinctas publice indueretur. Et alia quæ nemo ignorat. Sicut quæ de Mecenatē discincto scriptoribus traduntur. Seneca epist. xciii. *Alte cinctum putes dixisse: habebat enim ingenium, & grande, & virile nisi illud ipse discinxisset; Quod etiam in Cæsare fefellit, qui etsi fluxiore cinctura, grandi tamen & virili ingenio fuit, quod Sullam non latuit, qui male cinctum cauendum monuit. Mecenatis Epicedium quo solutas tunicas excusat a Turnebo allatum, quia mirifice totam rem illustrat, afferemus.*

Quod discinctus eras animo quoque carpitur unum;

Diluitur nimia simplicitate tua.

Sic illi vixere, quibus fuit aurea Virgo

Quæ benè præcinctos postmodo pulsa fugit

Inuidi quid tandem tunica nocere soluta?

Aut tibi ventosi quid nocere sinus?

Tunicarum igitur solutarum, & discinctarū laxi ac ventosi sinus, & ideo mollium atque effeminatorum. Plutarch. in Apophthegm. tradit Xerxem Babylonijs iratum quod defecissent, quum illos recepisset ne arma ferrent imperasse

sed canerent, lenocinia, ac cauponas exercerent, καὶ φορεῖν
 κολπατῆς χιτῶνας, & vt sinuosas tunicas gestarent quales
 erant mulierum.

Quamquam & aliquos in ipso cinctu elegantiam affecta-
 se innuit Ouidius in 111. de arte.

Nec coma vos fallat liquida nitidissima nardo

Nec breuis in rugas cingula pressa suas.

Qui scilicet tunicae rugas morose collectas & dispositas
 cingula constringerent. Cuius vocis vsus nescio an alibi re-
 periat, præter eundem Ouidium in primo de Remedio, sed
 in re diuersa.

Vt noua velocem cingula ledat equum.

Ceterum cum tunica cincta esset in sinum pecuniam re-
 conditam docet Plutarch. in Coriolano cum ait, *Candidatos*
sine tunicis in forum descendere solitos ne pecunias emendis suffra-
gijs in sinu gestarent. Tum etiam quod nullas tum braccas,
 aut peras gestarent, quibus nummos crederent, vt necesse
 esset, vel in sinu, vel in zonis circumferre. Ouidius Amo-
 rum. lib. 1.

Quid puerum Veneris pretio prostare iubetis

Quo pretium condat non habet ille sinum?

Seneca in epistolis. *Sinum laxa, merum lucrum est.* Horat.
 lib. 11. Sat. 111.

Ferre sinu laxo donare & ludere vidi.

Vbi recte notauit Turnebus *sinum laxum illius dici soli-*
tum, qui sinum non adstringeret, & ideo que in eo gerit effluere,
& excidere sinit, quales discincti, & nepotes.

Tunica Manuleata. Colobia. Cap. 11X.

Sicut longæ tunicae, ac talares, ita & manuleatæ infame
 olim fuisse. Gellius lib. vii. cap. xii. *Tunicis vi-*
rum prolixis ultra brachia, & vsque in primores manus, ac propè
digitos Romæ atque omni in Latio indecorum fuit. Hac antiquita-
 te inductus P. Africanus P. Sulpitio Gallo homini delicato inser ple-
 raque alia, que obicitabat, id quoque probro dedit, quòd tunicis
 vtere-

uteretur manus totas operientibus. Quod ergo hæ tunicæ talar-
res, & manuleatæ fœminarum propriæ essent, in iisdem
etiam pueros meritorios consueuisse, ex eodem Gellij loco
colligit recte Lipsius lib. iv. Antiquarum. Verba enim Sci-
pionis in Sulpitium sunt. *Qui in conuiuijs cum amatore cum chi-
ridota tunica accubuerit, eum ne quisquam dubitet quin fecerit,
quod cinædi solent?* Plaut. Pœnulo.

Quis est hic cum tunicis longis quasi puer cauponius?

Seneca in epistolis. *Mirum est aliquid fortiter dici ab homine
mollitiem professo; ita enim plerique iudicant. Apud me vero Epi-
curus est & fortis, licet manuleatus sit.* Addit Gellius. *Virgi-
lius quoque tunicas huiuscemodi quasi fœmineas, ac probrosas cri-
minatur.*

Et tunicae manicas, & habent redimicula mitræ.

Vbi Seruius. *Tunica vestræ habent manicas quod etiam Cicero
vituperat dicens manicatis, ac talaribus tunicis. Nam colobijs
utebantur antiqui. Locus Ciceronis est Orat. ii. in Catili-
nam. Quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barba-
tos videtis, manicatis, & talaribus tunicis, velis amictus non tog-
is.* Curtius etiam lib. i i i. mollitiem luxumque Perfarum
describens ait. *Illi vestem auro distinctam habebant, manica-
tasque tunicas, gemmis etiam adornatas, quæ in militaribus
viris turpiores.*

Dio etiam lib. lxxvi i i. narrat Caracallam imparem mi-
litaribus laboribus, cum nec æstum, nec arma ferre possit
induere solitum τῆς χειρῶν ἐς χιτῶνας tunicas manicatas ad
loricæ formam confectas. Idem lib. lxxi i. de Commodò.
*Solebat antequam veniret in Theatrum amictus esse tunica χειρῶ-
τῶ, manuleata, serica alba, auro interstincta, ingressurus autem
Theatrum induebatur purpurea auro inspersa, chlamydeque simili
more Græco.* Suet. c. l i i. cum Caligulæ habitum perstringit
vt parum civilem ac virilem inter reliqua ait, *manuleatus, &
armillatus in publicum processit.*

Colobia tunicas sine manicis dictas veteribus docti ad
notarunt, quasi truncas, ac mutilas. Glossæ. Κολοβὸς ὁ κων-
δὸς. Curtax. Κολοβὸς ὁ μέρος τῆς σώματος ἀφαιρεμένος. Mutilus,

truncus. Κολόβιον Colobium, subicula L. Subucula. Isidorus: Colobium dictum quia longum est, & sine manicis; Antiqui enim hoc magis utebantur. Quod de longo ponit præter rem est, nam manuleatæ, non truncæ longæ fuerunt. Idem. Leuitonarium est Colobium sine manicis, quali monachi Aegyptij vsuntur. Aegyptiorum Colobia describit Cassianus lib. i. c. v. Colobys quoque lineis induti, que vix ad cubitum ima pertingunt, nudas de reliquo circumferunt manus. Et c. xi. Nam neque calligis nos, neque Colobys, seu unica tunica esse contentos hiemis permittit asperitas.

Veterum ergo Romanorum tunicæ colobia fuere, manicis scilicet carentes, quod non ita intelligendum est, vt totis brachijs renudatis incederent, sed quod manicæ ad cubitum tantum pertinerent, & non cum brachijs magnam quoque manus partem cooperirent, Quas tunicas eleganter Tertullianus de pallio nec manibus arctas appellat, nec brachijs parcas. Male enim eum locum docti sollicitant.

Quæ cum ita sint, merito quis Plutarchum miretur, quod tradat Catonem Censorium (si Interpreti credimus,) postquam in foro amicis operam dedisset, domum reuersum hyeme tunica sine manicis, æstate nudum cum seruis labore certasse.

Quasi non & reliqui in talibus tunicis solerent. Sed nimirum Interpres hoc de suo commentus est. Nam in Græco est. ἐξομίδα λαβών. Erat quidem vt diximus Exomis tunica sine manicis, sed a communi tunica distinguebatur, quòd hæc dimidiata manica cubito tenuis habebat: vt in veteribus statuis tunicatis videre est. Exomis prorsus manicis carebat, vt etiam humeros renudaret, quales antiquissimorum Romanorum tunicas describit Gellius. Hoc itaque ad Catonis tolerantiam spectabat, quòd pro tunica exomide utebatur, prorsus ad exemplum feruorum suorū, nam Exomides seruiles vestes fuisse diximus; Cato eadem cum seruis veste utebatur in opere rustico, & quod sequitur ἰσθίει τὸν αὐτὸν ἄρτον ὁμῶς καθημέριος, καὶ πίνει τὸν αὐτὸν οἶνον.

Quamquam Exomidem ex altera parte manuleatam fuisse

se testetur Pollux. Εξωμῆς, καὶ περίβλημα ἰῶ, καὶ χιτῶν ἑτερομάχαλος Grauius eiusdem Interpretis peccatū est in Othonis vita. Scribit Plutarchus ibi Cæcinam partium Vitellianarum ducem grauem habitu cultuq; Italicis Urbibus fuisse quod γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐνεσπένδυσμένος signa ducesque Romanos alloqueretur. Gallicis inquit Interpretes *subligaculis, thecisque ornatus*. Quæ malum istæ thecæ? Etiam qui vix a limine Græcas litteras salutarit braccis, & manicis ornatum interpretabitur. Sed qui locus hic manicis? Manicæ olim vt dictum tunicarum longarum & muliebrium fuere, quarum nultus in viro & milite locus. Nec credibile ducem impudicorum habitu præteruictum Cum Vrbes, & Municipia non mollitiem eius, sed superbiam notarent. Tacitus lib. I I. Hist. eadem narrans. *Ornatum inquit ipse municipia, & colonia in superbiam trahabant, quod versicolore sagulo brachias barbarum tegmen indutus togatos alloqueretur*. Nec dubitandum est eas manicas in sagulo fuisse, quæ quoniam vt brachæ inusitatæ Romanis erant, & hostilis cultus, id superbo, & contemptori animo adscribebant. Sed de sago infra.

Dalmatica. Non vnus Baronij error notatus.

Cap. I X.

Colobium, siue communis tunica, etiam penes Christianos fuit, & quidem in sacris, vt & reliquæ vestes communes, gestata ad vsque Siluestri Pontificis tempora, cuius instituto in locum colobiorum *Dalmaticæ* venerunt, id est tunicæ manuleatæ, quas ita appellatas, quod in Dalmatia primo confectæ sint, & illinc Roman allatæ notum est. *Chiridotæ Dalmatarum* appellat Capitolinus in Pertinace cum tradit in auctione rerum Commodi repertas fuisse *Lacernas, & Chiridotæ Dalmatarum*. Alcuinus de diuinis officijs. *Dalmatica ob hoc dicitur, quod in Dalmatia sit reperta. Vsus autem Dalmaticarum a B. Siluestro Papa institutus est, nam antea Colobis utebantur; Colobium vero est vestis siue manicis. Cum ergo nuditas brachiorum culparetur a B. Siluestro Dalmaticarum repertus*

est vsus. Describit deinde Alcuinus Dalmaticam, aitque fuisse vestimentum ad instar Crucis, habuisse in sinistra parte fimbrias, fuisse inconfutilem, ac large manuleatam: additque causas mysticas, quas hic attingere non est opus: sicut & illud, habuisse lineas coccineas, vel vt alij purpureos tramites, vel clauos pariter purpureos, vt tunicæ senatorum, primo a Sacerdotibus gestatas, dein Diaconis concessas, post solos Episcopos Dalmaticarum ius habuisse, quæ alias cum Deo exequemur. Et licet Dalmaticæ a Colobijs distinguerentur tamē pro eadem re aliquando sumptas notauit Salmasius ex Niceta Theauri Orthodoxi lib. 1. c. III. *Dalmaticæ, quæ nunc Colobia dicuntur, prupuraque prætexuntur.*

Vt ad rem nostram veniamus, Dalmaticæ, idest tunicæ manuleatæ pro colobijs in vsum venerunt, & tamen olim infames, vt diximus, fuere. Quare Principes Dalmaticatos in publico inspectos pro magno dedecore scriptores posuere. Lampridius in Commodio. *Dalmaticatus in publicum processit, atque ita signum quadrigis emittendis dedit.* Idem in Heliogabalo. *Dalmaticatus in publico post cænam sæpè visus est Gurgitem Fabium, & Scipionem se appellans, quòd cum ea veste esset, cum qua Fabius & Cornelius a parentibus ad corrigendos mores adolescentes essent producti.* Atque ita, vt Casaubonus ad hunc locum rectè notat, vestis illa, quæ olim fuerat mollium & delicatorum, postea grauissimorum sanctissimorumque Episcoporum fuit gestamen. Nam quod Cerda inde Dalmaticam Regium vestimentum fuisse dicit, & illi Socienus Kercoetius non fuisse notatos, quòd Dalmaticati essent existimat, sed quod in solis Dalmaticis, ne refutandi quidem sunt.

Nec ob aliam causam Dalmaticæ probrosæ, quam quia manuleatæ: quas tamē mulierum virorumque effœminatorum fuisse ostendimus: & ideo chiridotas Dalmatarum vocat Capitolinus. *Καρπωτοί* etiam dicebantur, vt alij notatum, quòd *κάρπων* manus obuelabant, quæ vox adhuc Venetijs perseuerat, vbi muliebres tunicæ *Carpette* vocantur.

Manu-

Manuleatas Bassiani tunicas cum Helagabalo faceret describit Herodianus lib. v. *ᾠροίει τε χιμάτι Βαρβάρω, χιτῶνας χροσίου φῆ, καὶ ἄλουργεῖς χειριδωτοὺς καὶ ποδῆρας ἀνέλωσμένους.* Vbi recte Politianus *tunicas manuleatas, & ad pedes usque demissas* interpretatur, eumque cultum tanquam mulierculis quam viris congruentiorem Mœsa auia Antonino exprobrauit. Idem paulo infra tales chirodotas talaris ab ijs gestatas narrat, qui in eiusdem Dei sacrificio extra victimarum lancibus aureis gestabant.

Quòd ad Dalmaticas sacrorum attinet, nollem Baroniũ virum præstantissimum in ijs explicandis toties lapsum esse, notumque fecisse, quam negligenter in re vestiaria versatus esset; Qui vt excusandus sit, quod in vetere prophano cultu indagando operam ponere non curauerit, ita sacræ historiæ conditor sacrorum vestem, & paratum sine culpa ignorare non potuit. Piget referre, quam falsa, & tanto viro indigna de Dalmatica prodiderit in Martyrologio ad diem Pridie Kal. Iunij.

Primo ait *Reges Dalmatica aliquando vsos.* Sed præter Commodum, & Heliogabalum, qui ea abusi sunt, nullus sanus, aut honestus Princeps eam gestasse legitur, & ideo illi a scriptoribus notati. Frustra itaque nostris Diaconis decus ex eo acquirit Baronijs quòd in Regijs vestimentis incedant, cum non modo Regiæ, vt diximus, non fuerint, sed & probro habitæ. Dein meminisse ait *Capitolinum Dalmaticarum, quibus utebatur Pertinax.* Falsò. Nam meminit Dalmaticarum, quæ Commodi fuerant, cuius rerum auctio sub Pertinace. Non enim seueri, & antiqui moris Princeps se ea veste de honestaffer, quam in duobus lasciuiæ, atque impudentiæ monstris populus Romanus damnauerat.

Sed quod vix ferendum est, cum Dalmaticam fuisse tunicam manicatam ex Dione in Commodò agnoscat, subijcit, qualis fuerit Dalmatica describi ab Ammiano lib. xiv. *Post hæc indumentum regale quærebatur, & ministris fucanda purpure tortis, confectisque pectoralem tuniculam sine manicis textam Maras quidam nomine inductus est, vt appellant Christiani Diaconus.*

conus. Atqui tunica hæc trunca & sine manicis, Dalmatica manuleata: Subdit eam perfimilem chlamydi figura fuisse tradere Marcellinum. Nihil minus: nam tantum purpura infectam scribit; tantum enim a chlamyde distabat Dalmatica, quantum a pallio tunica.

Sed leuè coniecturam leuiori argumento sustentat, quod illa dicitur tunicula, & tunicæ Diaconorum Italis *tunicula* dicuntur, siue *tunicella*. Nam sicut illa non fuit Dalmatica quippe quæ carebat manicis, ita vestes Diaconorum neque ipsæ propriè Dalmaticæ sunt, sed potius colobia, qualesque veterum tunicæ, quarum manicæ ad manus non pertinebant & ideo tuniculæ appellatur: nec sunt istæ talares, vt omnes tunc Dalmaticæ. Quidquid sit, si istæ Dalmaticæ sunt, illa Ammiani nequaquam fuit.

Non contentus Appalium scriptor Dalmaticam eandem cum Colobio, & chlamyde fecisse, cum toga quoque & quidem triumphali confundit. Quem Bulengerus sarcinator, non scriptor secutus est. Quid cogitabat cum hæc scriberet vir summus? Ait, palmatam Consularem apud Ausonium in gratiarum actione literis inscribi solitam, talem plane esse Dalmaticam Diaconorum, quod Ammianus tuniculam appellat qua & Imperator indui posset; Colligit deinde, & ministrorum cultum Regijs indumentis inuidiose contendit. *Ex his perpende*, inquit, *quanto Augustius atque Magnificentius legali veteri cultu noui testamenti ministerium appareatur, cum antiquis Leuitis, nec linea vti stola concessum esset.* Sed quid palmata toga cum dalmatica, quid Ausonio cum Ammiano? Quid Regibus cum Diaconis? Palmatam fuisse togam apud Ausonium & nemo ignorat & ipse testatur. Ea non literis inscribi solita, sed variis figuris intexi. Verba Gratiani fuerant cum trabeam mitteret. *Palmatam tibi misi, in qua Diuus Constantius parens noster intextus est.* Quæ verba Ausonium ipsa trabea pluris æstimat. *Hæc planè*, inquit, *hæc est picta, vt dicitur vestis, non magis auro suo, quam tuis verbis.* Non quod ipsa verba inscripta essent, vt credidit Baronius. Sequitur enim. *Constantius in argumento vestis intextitur: Gratianus*

ianus in muneris honore sentitur. Porro Ammianus tuniculam appellat *Regale indumentum*, non a forma sed quòd esset tota purpurea, qui tunc color solis Principibus reseruatus. Sed iam me fatias istorum capit. Potius igitur Diaconi post hac augustissimo sacrorum ministerio, quam Regio indumento iactare se poterunt.

De Tunica colore. Non fuisse purpureum. Manutij opinio recitata. Cap. X.

TOgas communes albas fuisse, supra ostendimus talis & tunicarum color. Nam vt cetera omittantur, illud satis firmum argumentum est, quod attulit Lipsius ex Cicerone, qui Verri objicit, quod in officina se dere solitus sit cum pallio, & tunica pulla. Firmum inquam argumentum, nam cetera quæ affert, parum iuuant; Ex Vopisco in Aureliano. *Sciendum tamen congiaria illum ter dedisse, donasse etiam populo Romano tunicas albas manicatas ex diuersis prouincijs.* Nā contra si omnes tunc albæ tunicæ fuerunt, satis fuisse dicere, donasse eum tunicas, & hinc videtur posse colligi, nō fuisse tunc vulgares tunicas albi coloris. Quod verum est, nam tempore Aureliani peregrini vestitus donabantur populo, vt Caracallæ, Dalmaticæ, Birri Atrebatice, atque ita & tunicæ manicatæ albæ, cum vulgares sine manicis essent. Alterum quòd ex Iuuenale adducit Lipsius infirmum est.

Sufficiunt tunicæ summis Aedilibus albæ.

Loquitur ibi poeta de vita rustica, quæ in pagis & oppidis agebatur, vbi ait togas non fuisse in vsu, atque ita Aediles satis habuisse, si in tunicis albis conspicerentur, quod indicare videtur reliquis albas tunicas non fuisse, si id tantum Aedilium gestamen fuit. Falsum tamen est, nam omnes in tunicis albis; Idem ibi.

*Aequales habitus illic, similemque videbis
Orchestra.*

Sed Aedilium tunicæ, vel candidæ fuere, vt de toga petitorum diximus, vel quod verius, recensetoræ.

Obſtat modo auctoritas Manutij, qui tunicas totas fuiſe purpureas cõtendit, inductus verbis Ciceronis in Sextiana, qui Piſonem Conſulem perſtringens eius habitum denotat. *Veſtitus*, inquit, *aſperè noſtra hac purpura plebeia, ac penè fuſca*. Dubitat ibi Manutius, vtrum de toga loquatur Cicero, an de tunica, eoque ſtegit, vt exiſtimet de tunica ſermonem habere; Quoniam ait *purpura noſtra*, id enim ad prætextam referri non poſſe, quia tunc Cicero in magiſtratu non erat, & propterea minime prætextatus, cum prætextæ prætextæ non eſſet tota purpurea. Itaque ad tunicam latitiam referendum, quam hinc totam purpuream eſſe credit, quaque Cicero vt ſenator indutus erat.

Hęc ratio quàm nullius momenti ſit, inde apparet, quod ſi tunica tota purpurea fuit, cur clauus ex purpura inditi vt ab reliquis ordinibus ſenatum diſtinguerent? Quomodo extra reliquam purpuram ea ſigna eminebant? Non de alia igitur purpura Cicero capiendus eſt, quàm quę prætextę in extrema ora, tunicęque Senatorum, & equitum, ad peſtus per clauos latiores, & anguſtiores indebatur. Plebeiam Cicero, ac penè fuſcam appellat, quod ea ipſe cum vulgo ſenatorum & equitum vtebatur, cuius libra, vt ſupra notauimus, centum denarijs venibat, cum Tyria non niſi a potentiſſimis ac delicatiſſimis emeretur, & quidem vix mille denarijs. Plutarchus tradit, Catonem purpura fuſca vſum, cum videret ſaturo rubore ardentem eſſe tunc in pretio. Et ſi igitur nõ eſſet Cicero prætextatus, purpuram tamen in clauis tunicę Senatorię geſtabat, ſed communem & minime pretioſam, quam idem plebeiam vocat, ac penè fuſcam. Atque ita purpuram ſimpliciter appellauit, quę in prætextæ, & lato clauo Piſonis erat. Similiter Iuuenalis purpuram prætextæ dixit. Sat. xi.

Ingenui vultus puer, ingenuique pudoris,

Quales eſſe decet, quos ardens purpura veſtit.

ideſt prætextæ. Alterum Manutij argumentum de purpura Quintij Tribuni plebis ſatis ſupra expendimus, cum de prætextæ ageremus.

Tunica palmata. Russa. Galbina. Cap. XI.

ATunicam triumphantium totam, vt & togam, purpuream fuisse palmis, vel acu pictis, vel intextis distinctam, & elaboratam ostendimus, cum de toga picta verba fecimus. Vbi palmatam tunicam ex Festo docuimus dictam, quod clavis latioribus ad instar palmæ manus distingueretur, siue ab intextis palmis victoria insignibus. Ita vt auro intexeretur, & pingeretur, vt toga triumphalis. Dio lib. IX. Caligulæ triumphali pompa per pontem Baianum vecto dat

χιτών χρυσόπρασον.

Quod ad communes tunicas attinet processu temporis in locum tunicarum albarum Russæ siue Rufsate venere, maxime apud milites. Trebellius in Claudio. *Tunicas Russas militares annuas.* Isidorus *Russatas* vocat. *Russata* quam Græci Phœnicæam vocat, nos coccinam, reperta est a Lacedæmonijs ad calandum coloris similitudine sanguinem, quoties quis in acie vulneraretur, ne contemplatione aduersario animus auferret. Subijcit, ea vsos milites sub Coss. vnde & Rufsatos dictos; Sed fallitur solens nam nec milites sub Coss. Rufsati, & is color in Circi factionibus.

Has autem tunicas Russas non fuisse purpureas, omnino doctis viris assentiendum est, quod soli Imperatores tunicas, & paludamenta purpurea gestarent. Itaque verba Vopisci in Aureliano. *Paragandas vestes ipse primus militibus dedit, cum ante non nisi rectas purpureas accepissent.* Rectas purpureas tunicas simpliciter rubras, vel rufsas, aut rufas cum iisdem intelligimus. Fuere & *Galbina tunica* a viridi siue aureo colore dictæ de quibus Turnebus lib. XVI. cap. IX. Qui tamen libro sequenti cap. XIX. tunicas rufsas non recte interpretatur eas esse quæ Græcis *Φοινικίδες*, adducitq; locum Plut. in Bruto. *Iussit corpus operiri τῆ πολυτελεστάτῃ τῶν ἐαυτῆς φοινικίδων*, ibi enim de paludamento loquitur Plutarchus, de quo infra.

Punicas etiam tunicas liætoribus tribuit in triumpho

Appianus in Punicis . *Ipsam Imperatorem præcedunt lictores*
 φορμιες χιτωνας ενδεδυχοτες . Vbi perperam Interpres vertit
Paludati, quasi tunica paludamentum fuerit . Paulo post
 idem in reliqua pompa fuisse tradit Pantomimum, qui προδύ-
 σην πορφύραν indutus esset, hoc est talarem tunicam purpu-
 ream, vt effeminatum saltatorem decebat .

De Tunica ornamenti. Latus clauus. Doctissimarum
virorum sententia explosa. Quintilianus
explicatus. Cap. XII.

PRæcipua tunicæ ornamenta clauus purpurei fuere, sed
 Equestris tantum, & Senatoriæ, illius angustiores,
 huius latiores, vnde ad discrimen ordinum lati clauus, & an-
 gusti dicti. Ita Romanorum tunicæ vulgo & laneæ fuerunt,
 & albæ, sed Senatorum, & Equitum per clauos purpureos
 maiores, ac minores a reliquis distinctæ. Quid essent hi
 clauus, & quomodo gestarentur, non esset operæ ferre
 nisi viderem viros præstantissimos dubitasse, alios etiam
 minorum gentium penitus ignorasse. Magnus enim Scali-
 ger ad Varronem non fuisse clauos partem tunicæ existi-
 mat, sed de collo suspensos, & ad libitum sublatos, vt amu-
 lera, & numismata, quæ in pectus demittuntur. Iuris con-
 sultorum Princeps Scaligerum sequutus est, latumque cla-
 uum & angustum nihil aliud fuisse docet, quam purpuræ
 clauum vesti non confutum, sed supra eam in pectus demis-
 sum, Senatorum latiore, Equitum arctiorem. Vterque
 tamen à Manutio discere potuisset, clauos fuisse purpuræ
 fragmenta, quæ tunicis insuerentur, vt inde etiam detra-
 hi, & resui possent, non autem intexerentur, aut de collo
 penderent. Quomodo enim ignorare potuerunt Vlpiani
 verba de auro arg. legato? *Vestimentorum sunt omnia lanea*
vel serica, vel bombycina, quæ induendi, præcingendi, amiccandi,
incubandine causa parata sunt, & quæ his accessionis vice cedunt,
quæ sunt insite, pictura, clauique, qui vestibus insuntur. Quin-
 tilianus autem lib. I IX. c. v. clauos vestibus insutos docet.

Porro ut affert lumen clauus purpura loco insertus, ita certe neminem decet intertexta pluribus notis vestis.

Haud inscius sum, tantos viros Horatij verbis in hanc sententiam concessisse. lib. I. Sat. VI.

*Nam ut quisque insanus nigris medium impedit cruce
Pellibus, & latum demisit pectore clauum.*

Sed supra ex Quintiliano ostendimus, Senatores quibus lati clauus erat tunicam laticlauiam cingere non consueuissent; Cuius clauus non erit ita cingatur, ut tunica prioribus oris infra genua paululum, posterioribus ad medios poplites usque perueniant. Latum habentium clauum modus est, ut sit paulum cinctis submissior. Ex quibus apparet, tunicam laticlauiam, quæ ipsa latus clauus dicebatur non cingi solitam; Atque ita clauus purpurei cum Zona non constringerentur cadebant in pectus, siue ut Horatius loquitur, pectore demittebantur. Recte Acron. *Purpuram dicit, quæ in pectore extenditur senatorum.* Secus in Equitibus, qui cum tunicam cingerent, angusti clauus non descendebant in pectus, sed in sinu, quem Zona succincta efficiebat, supra ipsam Zonam conspiciabantur. Qui vero ex Equitibus in senatum allegebantur, soluebant tunicas & latiores clauos demittebant, atque in pectus fluere sinebant. Ex his etiam facile intelligemus, quid sibi velit idem Horatius cum ait alibi.

— *clauum mutabat in horas.*

Nam clauus ibi est tunica laticlauia, quam Priscus ille inequalis, & inconstans sæpissimè mutabat. Quemadmodum & clauus pro eadem sumitur apud eundem Horatium.

— *sumere depositum clauum.*

Acron Colobiona vocat, idest ipsam tunicam. Ita & Suetonius loco toties adducto latum clauum pro tunica usurpauit. *Vsum ferunt lato clauo ad manus simbricato, nec ut vnquam aliter, quam super eum cingeretur: idest, tunica laticlauia manicata, quam contra morem Cæsar cingebat.*

Lati ergo clauus purpurei tunicis Senatorum assuebantur: unde latum clauum tribuere & adimere, pro Senatore facere, & Senatu mouere scriptores usurpant. Ut mirum sit, cur

Lam-

Lambinus, qui quid essent clauus non ignorauit, *id insigne maiorum magistratum fuisse* scribat, vt *Aedilium, Prætorum, Consulium*, nam & minorum, & omnium senatorum fuit, etiam si nondum in magistratu essent.

Nec aliud hi clauus fuere, quam purpuræ segmenta, siue frustra purpurea, vt sunt capita clauorum rotunda, vnde & nomen traxere, eaque in pectore ipsius tunicæ affuebantur. Fuisse autem plures clauos, patet ex Varrone lib. 111. de L. L. qui clauos *plagulas* appellat, quod ijs tunica, vt rete plagis distingueretur: Et Quintiliano ante laudato. *Vt purpure recta descendant leuis cura est: notatur interim negligentia.* Ex quibus verbis viri doctissimi etiam quadratos fuisse clauos credi volunt, nam si rotundi essent, inquit, quoquomodo descenderent recti essent. Non ita rectè; Nam clauus siue rotundi, siue quadrati cum rectè tunicæ insuerentur, recti semper erant, nec poterant aliter; Verum inter se non rectè cadere poterant, quoties tunica cingebatur: nam ea cincta cum pars superior attraheretur ne longius descenderet, sinusque in quo clauus erant subduceretur, quos purpuræ appellat Quintilianus, nisi æqualiter sinus subductus fuisset, purpurei clauus non recti descendisset: quare subiicit Rhetor, ita subducendum sinum, vt purpuræ rectæ cadant; loquitur autem ibi de angusto clauo, qui ab Equitibus cingebatur, cum latus in senatoribus sine cinctura descenderet.

Ad pectus tunicæ clauos asutos diximus; Non defuere tamen nuperi qui ad Ciceronis Cœlianam notarunt, clauos tota tunica dispersos fuisse, aut saltem tunicæ marginem prætexuisse, & ideo imperite Limbos dixere. Utuntur Ouidij testimonio in Tristibus.

Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Et Statij Siluarum.

Mox Tyrios ex more sinus, tunicamque potentem

Agnonere humeri.

Quare & humeris clauos inditos. Sed vt dicebamus, latus clauus pro ipsa tunicâ accipiebatur, in qua clauus purpurei:

& in-

& induitur humeris cum lato purpura clauo, idem est atque, induitur tunica lato clauo purpureo distincta: qui clauus purpurei quoniam in pectore erant, Tytios sinus vocat Statius, non quòd in humeris purpura esset, sed quòd tunica laticlavia, vt & communes tunicae, humeris dependeret. Sicut autem latus clauus sumebatur pro ipsa tunica ita contra ἀπλῶς tunica pro lato clauo. Plinius. *Annuli distinxerunt alterum ordinem (Equestrem) a plebe, sicut tunica ab annulis (Equitibus) Senatium tantum.* Hinc etiam Senatoria vestis latus clauus dicebatur. Spartianus Caracalla. *Sub veste Senatoria lorica habens cum armatis militibus Curiam ingressus est.* Hoc idem narrans in vita Getæ ait. *Ipse autem tantum timuit vt lorica sub lato habens clauo etiam Curiam sit ingressus.* Non aliud ergò Senatoria vestis fuit quàm latus clauus, siue laticlaviium. Dio lib. LXXI. appellat ornatum Senatorium siue simpliciter ornatum. *Nos inquit (Senatores) ἐν κόσμῳ aderamus.* Appianus & reliqui Græci *σολῶν Βουλῆσιν*. Suet. Claudio. *Latium clauum quauis initio affirmasset non lecturum Senatorem nisi cuius Romani abnepotem etiam Libertini filio attribuit.* Idem Tib. *Senatori latum clauum ademit.*

Latium clauum stlatariam purpuram poeticè appellat Iuuenalis Sat. VI I.

Spondet enim Tyrrio stlataria purpura filo.

Vbi stlatariam Interpretes pro lato clauo accipiunt, quòd veteres Festo, & Quintiliano auctoris stlatum pro lato stlatem pro lite dicerent. Quod si verum, nulli tunc Causidici in pretio, nisi qui & Senatores, quibusque lati clauus. Nisi malimus de lacernis Causidicorum interpretari.

— *purpura vendit*

Causidicum, vendunt Amethystina.

Nam lacernas in causis agendis adhibitas, testatur idem Satyra XVI.

— *iam facundo ponente lacernas*

Ceditis.

Immo & pænulas apud auctorem Dialogi de causis corruptæ

ruptæ eloquentiæ. Improbum autem illum colorem etiam in lacernis a ditioribus vsurpatum nemo nescit. Nisi rectius sit dicere, magnam etiam Equitum partem per ea tempora latum clauum vsurpasse. Turnebus lib. xix. cap. vlt. quod *Stlata* in veteri lexico naus Piratica dicitur, dubitat num *Stlataria* purpura sit piratica, & latrocinans, cuius splendore decepti fallantur, & spolientur venditores diuitem censes, qui eam gestat, siue potius clientes Causidicum inde doctum, & magni nominis existimantes. Vetus Interpres *Stlatariam* illecebrosam explicat: reliqua adeo corrupta sunt vt frustra sit huc afferre. Nescio quid tamen de nauui ponit, ex Ennio.

Et melior nauis, quàm quæ Stlataria portat.

Papias. *Stlata* genus nauisq; a latitudine dictum: inde *Stlataria* purpura dicitur idest marina: vel nauis piratica, quæ Turnebi coniecturam iuuant. Idem Iuuenalis latum clauum vocat purpuram maiorem Sat. i.

— quid confert purpura maior
Optandum?

Vbi Vetus Interp. *laticlauiam* explicat.

Laticlauij etiam Senatorum filij. Dionis Interpres notatus. Cap. XIII.

INter reliqua ostenta, quibus Augusto Imperium preñunciatum est, id quoque recenset Tranquillus. *Sumentis togam virilem, tunicam laticlauij resutam ex utraque parte ad pedes decidisse: fuisse qui interpretarentur, non aliud significare, quam ut is ordo, cuius insigne id esset, quandoque et subiceretur: nempe senatorius, cui tunica laticlauia. Atqui id Dio, si Interpreti credimus, de toga accepit, quem iure reprehendit Torrentius quod $\chi\iota\tau\omega\upsilon$ togam verterit, in quo etiam Leunclauius lapsus est. Narrat enim Dio lib. XLIV. Octauium cum ex ephebis excessisset ἐδῆται τὸν ἀνδραγάλον τῆς τογῆς virilem induisse; Mox subdit ὅτι τῶν πέρι ἐπράγη τε ἐκατέρωθεν ἀπὸ τῶν ἐπιπέδων; Id per se non modo vllum indicium boni ominis attulisse, sed etiam presentibus fuisse molestum,*

ὅτι ἐν τῇ ἀπόρτῃ τῆ ἀνδρῶν χιτῶνος ἐνδύσει ἀνελήθηται. *Quod in assumptione prima tunica virilis accidisset.* Sed si culpandus Interpres, quod pro tunica togam verterit, non expers culpæ videri posset Dio, qui togam virilem tunicam appellauit. Quod ne credamus, credere debemus generica voce χιτῶνα pro toga vſurpasse. Non enim vt inter togam puerilem, siue prætextam, & virilem siue puram, ita inter tunicam viro- rum, ac puerorum aliquod fuisse discrimen videtur. Re- ctius tamen erit, si dicamus tunicam virilem fuisse Laticla- uiam, quæ simul cum virili toga sumebatur. Nullus enim quod ego sciam togam χιτῶνα appellauit.

Sed illud difficultate non caret, quod ait Tranquillus, *tunicam lati clauis ad pedes decidisse.* Cur enim Augustus Ti- rocinij die latum clauum sumpsit, si nondum senator? Scio eum postquam rerum potitus est, vt tradit idem auctor, li- beris senatorum, quò celerius Reip. aduēserent, protin- us virilem togam, ac latum clauum induere, & Curiæ in- tereſse permiſiſſe, quod ante ipsum Augustum in vſu non fuiſſe demonſtrat. Cur ergo ipſi latus clauus virili togæ in- ducitur? An hoc illi Iul. Cæſar peculiariter indulſit, vt ſp- icatur Caſaubonus? Sed Dio id non omiſiſſet, cum ſubi- cit, ob hoc oſtentum Cæſarem in magnam de Octauio ſpem adductum eſſe, ideo & ad patricios reduxiſſe, & ad geren- dum magiſtratum erudiſſe. Nam quod Caſaubonus exiſti- mat, etiam ante Augustum licentia temporum id in more fuiſſe, idque ex Suetonij verbis colligi de Cæſare, vſum la- to clauo ad manus ſimbriato; nequaquam ea verba indi- cant, Cæſarem a puero laticlauium, ſed tantum quòd præ- ter morem, cum eſſet vir, ſuper latum clauum cingeretur. Fortè Suetonius tunicam laticlaui appellauit tunicam ſupe- riorem, cui nempe legitimo tempore latus clauus aſue- retur, quæ fortæſe ideo virilis tunica Dioni dicitur, quòd nempe paulo diuerſa a communi ſimul cum toga ſumere- tur. Cui hæc coniectura non placet, illam Caſauboni per me ſequatur licet. Quidam tamen nolebant cum toga vi- rili latum clauum ſumere. Suet. in Veſpaſ. *Sumpta toga virili*

latum clauum, quidquid fratre adepto diu auersatus est nec ut tandem appeteret compelli nisi a matre potuit.

Angustus clauus. Angusticlauij. Cap. XLV.

VT latiores clau purpurei in tunicis Senatorum assuebantur, ita minores siue arctiores Equitum tunicas illuminabant, vnde ipsi Angusti clauij dicti, quod ex Bucanano notauit Turnebus lib. I. c. I. ad quod illud Paterculi de Mœcenate adducit. Quippe vixit angusto clauo pene contentus, nec maiora consequi non potuit, sed non tam optauit. Ex quo etiam Staturum corrigit lib. VI. Siluarum.

Hic paruus inter pignora Curia.

Contentus arcto lumine purpura.

id est angusto clauo. Cum in vulgatis legeretur raro lumine. Lampridius in Alex. Seuro: Tum satis esse constituit, ut equites Romani a senatoribus clau qualitatem discernerentur. Equestrem purpuram eleganter Staturus pauperem clauum appellat in V. Silu. ad Crispinum.

— non te series inhonora parentum

Obscurum proanis, & priscae Lucis egentem

Plebeia de stirpe tulit: non sanguine cretus.

Turmalis, Trabeaque Remi, & paupere clauo

Angustam sedem & Latij penetrabile Senatus.

Aduena pulsasti.

Prout idem Turnebus lib. XI r. c. VI. in veteribus extare docuit. Pro quo inepti reposuerant trabeaque & remis. Ait enim Crispinum non obscuro loco ortum, nec ex equestri dignitate Romanum Senatui intrasse. Sanguine turmalis quia equitum turmae erant: Trabea Remi: quod Romulus, & Remus trabeati; vnde Quirinus trabeatus Ouidio dicitur. Tandem paupere clauo id est angusto.

Eandem postea correctionem posuit Lipsius ad Tacitum lib. III. Ann. oblitus eam se apud Turnebum legisse. nam si meminisset, qua erat ingenuitate, auctorem laudasset.

Hinc laticlauij & angusticlauij fluxere. Suet. Augustum tradit

tradit singulis alis binos plerumque laticlavius præposuisse: Ali-
 bi patrem suum *Tribunum angusticlavium* vocat, nec semel
 has voces vsurpat. Quam hi essent, docti dubitarunt.
 Sed facile fuerit dicere laticlavius Tribunus fuisse Senato-
 rum filios, quibus ab instituto Augusti tam domi, quam
 militiæ ius lati clavi fuit: Angusticlavius autem equitum li-
 beros. Clare id idem Tranquillus: *Liberis Senatorum, quo ce-
 lerius Reip. assuescerent, protinus virilem togam, & latum cla-
 uum induere, & Curia interesse permisit, militiamque auspican-
 tibus non Tribunatum modo legionum, sed & Præfecturas Ala-
 rum dedit: ac ne quis expertus castrorum esset, binos plerumque la-
 ticlavius præposuit singulis alis.* Hi laticlaviij sunt, quos supra
 Senatorum filios militiam auspicientes dixerat. Quare non
 ita recte idem Turnebus, cum Suetonius scribit, *Neronem*
vapulasse a quodam laticlavio, non de Tribuno, sed de Sena-
 tore intelligendum existimat, quod eum Dio Senatorem
 appellat. In qua etiam sententia Torrentius est, quod Tac-
 itus ait Senatorij ordinis fuisse, sed qui nondum honorem
 vllum cepisset. Nam Tribunus laticlavius etiam Senator,
 cui nempet tanquam filio Senatoris ius Curia, & insigne la-
 ti clavi erat.

Ceterum Equites insigniores, qui & *Illustres* dicti, ius la-
 ti clavi non secus, ac Senatores habuisse, ex Dione nota-
 vit Lipsius ad Tacitum. Qui Dio lib. LX. scribit, *Caicum*,
 cum ordo Equestris ad paucos redigeretur, primores ex
 omni imperio etiam extra Italiam, qui genere, & opibus
 excellent, in eum allegisse, & quibusdam eorum etiam
 ἐδῆται τῆς ἐλευθερίας Senatoria veste, priusquam magistratum
 vllum cepissent vti concessisse in spem dignitatis. Nam an-
 tea non nisi ijs, qui Senatoria stirpe essent, id permissum.

Id tamen non diu obtinuisse illud declarat, quod Præfe-
 cti Prætorio, qui ferme ex equitibus legebantur, laticlaviij
 ius non habuere. Quare id tanquam singulare in Plantia-
 no notavit Herodianus, quod ἡμῶντες οὐ πλεονάζοντες ἐδῆται,
latum clauum gestaret. Hinc Commodus apud Lampridium,
 cum Paterno Præfecturam Prætorij adimere vellet, lati-

clauium creauit . Paternum autem huius cedis auctorem per lati clauii honorem a Praefectura administratione submonit . Capitolinus in Pertinace : Doluit palam Marcus, quod cum Senator esset , Praefectus Pratorio fieri a se non posset . Clarissimè Lampridius in Alexandro: Praefectis Pratorio suis Senatoriam addidit dignitatem, vt viri Clarissimi, & essent, & dicerentur, quod antea vel raro fuerat, eo vsque vt si quis Imperatorum successorum Pratorii dare vellet, laticladium eidem per libertum submitteret, vt in multorum vita Marius Maximus dixit . Cur autem id fecerit Alexander, rationem affert : ne quis scilicet nou Senator de Senatore iudicaret. Videtur tamen vsque ad extrema Imperij tēpora Praefectura Pratorij purpura insigni caruisse . Nam Eunapius in Progreso Pratorio. Ad Praefectis inquit, Pratorij munus euectus est. ἡδὲ ἀρχὴ Βασιλεία ἐστὶν ἀπορρόπος. Imperatoria dignitas sine purpura, nisi de purpura Imperatoria intelligamus .

Non solum autem Equites Illustres, sed & eorum filios ius lati clauii habuisse, doctis viris assentimur, qui id Ouidii testimonio confirmant .

Interea tacito passu labentibus annis

Liberior fratri sumpta mibique toga est.

Induiturque humeris cum lato purpura clauo.

Qui vbi ad aetatem Senatoriam peruenerant, si nolebant, aut non poterant, in amplissimum ordinem adscribi, angustum cladium resumebant . Idem poeta :

Curia restabat, clauii mensura coacta est.

Maius erat nostris viribus illud onus.

Vestis equestris mentio habetur apud Dionem lib. lxxiv. de Seuero Urbem ingrediente : *Seuerus in urbem venit, cumque sedisset in equo vsque ad portas urbis, καὶ ἐν ἑδῆτι ἰππιῶν ingressus*, in veste equestri, hoc est militari, siue Imperatorio paludamento, ne quis in angusto clauo ingressum crederet. Sequitur enim, ipsum ab ipsa porta veste vrbanam induisse, id est togam, τὴν πολιτικὴν ἀλλὰ ζώνην . Hoc est, ad verbum : vsque ad portas equo veltus ac paludatus, inde sumpta toga pedibus incesit .

Tunica Afema. Clavi mappis & linteis affuti. Alia tunica ornamenta. Cap. XV.

TUNICA à clavis laticlaviæ & angusticlaviæ dictæ. At quæ clavis carebant, *Afema* appellata, quod *σμηειον* clausus vestis, *σμηειον* clauata vestes dicerentur, vt Casaubono rectè visum est. Qui illud Strabonis lib. II. de Bælearibus. *Hi primi hominum, feruntur gestasse χιτωνας πλατυσμηεις*: tunicas laticlavi explicat, non vt Xylander latè pre-textas. Lampridius in Alexandro *Chlamydes hirtas, Seneri & tunicas afemas*. Vocat tunicas afemas, non quidem quod omnino clavis carerent, sed quod exigua admodum purpuræ signa haberent. Spartianus in Seucero: *Hic tamen exiguis vestibus usus est, ut vix tunica eius aliquid purpuræ haberet & cum hirta chlamyde humeros velaret*. Nam licet laticlavi Senatorum essent, alij tamè latiore, alij angustiore utebantur. Suet. de Aug. *Usus est togis neque restrictis, neque fufis: clauo nec lato, nec angusto*. Latos autem clausos, siue tunicas laticlavias a Senatoribus depositas in lectu, & ab equitibus angusticlavias, ita tamen, vt sine clauo equites, senatores in clauo equestri apparerent, diximus cum de vestis mutatione egimus.

Nec vestibus modo clavi purpurei latiores inditi, sed & supellectili lectorum, ac mensarum, vt ad Lamprid. notauit Casaubonus. Hinc laticlaviamappa Petronio, & lato variata mappa clauo Martiali: pura, & clauata linteæ Lampridio: linteæ item toralia duos clausos latissimos habentia Ammiano.

Præter clausos fuisse, & alia in potentiorum tunicis ornamenta docet Suetonius, cum Cæsarem tradit *usum lato clauo ad manus fimbriato*. nam fimbriæ illæ non aliud, quam ornamenta tunice manuleatæ fuere. Inuenalis etiam de Graccho retiarium in arena agente ait:

*Credamus tunica de fimbriis aurea cum se
Porrigat & longo ractetur spira galero.*

Quo

Quo loco male Interpretes Senatoriam tunicam clauis aureis distinctam intelligi volunt. Nam in tunica senatoria nulli aurei clauis fuere, sed tantum in triumphali. Et clauis in pectore, non in faucibus. Interpres vetus corruptissimus est. Ait enim; *Tunicam de faucibus quidam vestem gladiatoriam dicunt, quam fibulam pugnaturis mordet a faucibus.* Quæ putò legenda: *quam fibula mordet faucibus pugnaturi.* Mox in extremo ait. *Qui munera edebant, habebant ut extremas partes tunice ad guttur ornarent, quo famam haberent.* Sed tunc Gracchus non edebat munus, sed pugnabat in munere. Illud ergo potius, nobiliores & potentiores in tunicis ad guttur aurea segmenta gestasse; & ideo ait Poeta Gracchum in arena pugnantem esse nobilissimum credamus tunicæ ad fauces ornatae. Nam quod de galero addit, sic vetus Interpres explicat: *pilo quem habent Retiarj, vbi deleta nota legendum est pileo.* nam Retiarj sine galea, & solo pileo testi pugnant. Ceterum tunica palmata, quam totam purpuream fuisse diximus, & pictam, clauis aurei indabantur. Halicarn. lib. II. *χιτώνη τι πορφύρεον χρυσόσημον.* *Tunicam purpuream auro clauatam.* Tunicam etiam auro intextam luxu perditu principes vsurperunt. Dio de Commodo lib. LXXII. *Solebat antequam veniret in Theatrum induere tunicam χειριδωτόν, σπινθόν, λευκόν, σάχρυσον, manicatam, sericam, albam, auro interstinctam.* Ingressus vero Theatrum induebatur purpuream χρυσῶ κατάπασσον auro inspersam. Lampridius de Heliogabalo: *Vsus est aurea omni tunica, vsus & purpura, vsus est de gemmis Persica.* De eodem Herodianus lib. v. *Vestitum vsurpans pretiosissimum, διότι πορφύρας χρυσοῦ ὑφάσματα, purpura intextum atque auro.*

De Tunica Christi Domini inconsulti. Decissimi viri opinio recitata. Cap. XVI.

EXactis quæ ad veterum tunicas pertinebant, Christi Domini tunicam super omnes exunias ac peplos superque omnes apices ac titulos augustam vestem intactam præ-

prætermisisse nefas esset, cum quænam illa & qualis fuerit, adhuc quæri videam, & viri præstantes artifices illi manus nuper admouerint, atque ex inconsutili confutam concinnauerint. Ioannis xix. hæc habentur: *Milites ergo cum crucifixissent eum, acceperunt vestimenta eius, fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam: H̄ν δὲ ὁ χριστὸς ἀρραφὸς ἐκ τῶν ἀνωθὺν ὑπαντὸς δι' ὄλου.* Erat autem tunica inconsutilis de super contexta per totum. Dixerunt ergo ad inuicem non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit.

Vir doctissimus ad Vopiscum, tam veteres, quam recentiores omnes in illa inconsutili tunica explicanda tota regione aberrauisse pronūciare audeat, & quomodo vox ἀρραφὸς capienda esset ignorauisse. Putasse enim omnes, peculiare artificium, & texturæ speciem non vulgarem in tunica Domini notari a D. Iohanne. Ita omnes hæcenus de sudasse quærendo, & inuestigando, quam ratione tale contexti vestimentum potuerit, quod futuram non haberet, quoniam per artem huiusmodi vestis in tela fieri non potuerit. Ipse nouam & mirabilem explicationem affert, mordicusque retinet: Ex tunicis alias apertas siue *χιτῶν*, alias ἀρραφὸν fuisse, quæ ex toto textæ, ac conclusæ nullâ parte futiles scissilesque essent, vt sunt camisiæ & interulæ nostræ laneæ, vel lineæ. Tunicas apertas ex vtraque parte in humeris fibulis stringi consueuisse: quas *σφαρῆς* & *σφιδας* dicerent, id est futuras. Ita Sutum pro fibulatum, & refutum pro refibulatum, a Latinis dici. Nam Suetonius in Augusto: *Sumentis virilem togam tunica laticlavi resuta ex vtraque parte ad pedes decidit.* Quoniam igitur tunica Domini non esset de eo tunicarum genere, quæ *σφαρῆς* id est fibulas haberent, aut futuras, Græcè ἀρραφὸν dici, Latine *inconsutilem*. Tales autem tunicas laneas nostras, siue lineas, quæ licet confutæ sarcinatricis acu dicantur, nihil tamen prohibere, quin inconsutiles sint: nam acum sarcinatricis idē facere, quod pecten textoris, quod nempe & acu texere veteres dixerunt. Ita hanc tunicam Domini fuisse ex eo vestium genere, quæ vt apud nos ex varijs pannis sectis confuuntur,

ſuuntur, cum tunicæ reliquæ, & colobia non fuerentur, ſed tantum duæ plagulæ in humero ac latere fibulis committerentur. Hinc tunicam Domini a militibus non fuiſſe diuiſam, quia ſi diuiſiſſent perdidiffent, cum nulli vſui futura fuiſſet, pallium contra quod fibulis commiſſum erat, licet &c diuiſum, alicui vſui eſſe poſſet.

Hæc quam breuiſſime, ſed candide, & cum fide retuli-
mus, vt noua hæc opinio curatius expenderetur, cui aſſen-
ſionem præbere multa ſunt quæ vetant. Primo illud omni-
bus durum merito videbitur, vocatam fuiſſe inconſutilem,
quia eſſet conſuta, & ita omnia veſtimenta conſuta dicen-
da inconſutilia. Demus enim fibulas *ſαφὰς* dictas eſſe, &
ſuturas, quanquam improprie, quod ſuturæ loco eſſent,
quid ſequetur? Tunicas apertas etiam conſutas fuiſſe, quia
habebant fibulas; contra tunicas clauſas non fuiſſe conſu-
tas, quia carebant fibulis, ideſt ſuturis, licet acu eſſent
conſutæ. Et ſi inquam, fibulæ ſuturæ dictæ ſint, non video,
cur tunica Auguſti reſbulata potius fuerit, quam reſuta;
nec ſcio quis fibularum in tunicis virilibus & colobijs Ro-
manorum mentionem fecerit. Paucas admodum ſtatuas
rogatas, in queis vna fibula tunicam iungit, videre eſt, in re-
liquis nullæ fibulæ apparent. Sed omnes tunicas ſuperio-
res *αἰσούς* & apertas fuiſſe concedamus, fibuliſque nexas,
quod non ita facile fuerit oſtendere. At ſaltem ſubuculas
ſiue interulas tam apud Græcos, quam apud Romanos con-
ſutas acu fuiſſe credendum eſt, nulliſque fibulis conſtri-
ctas, quod corpori preſſæ & ad frigus arcendum, velan-
dumque corpus eſſent clauſæ. Atque ita omnes interulas,
& ſubuculas inconſutiles fuiſſe neceſſe eſt; Et ideo quid
opus erat talem Chriſti tunicam deſcribere, cum tunicæ
ſiue interulæ communes tales eſſent? Atqui Ioannes tan-
quam rem peculiarem in ea tunica notauit, quod eſſet in-
conſutilis, ſiue inconſuta: & ideo modum quo texta erat
poſuit, non vtique facturus, ſi tales omnium interulæ fuiſſent,
que admodum pallij texturam non addidit. Fuiſſe autem
ἀπράφοῦ aperte tradit, & quod ſequitur, *de ſuper contextam per*

totum, id est non acu, aut futura iunctam.

Præterea verisimile est, ne dicam certum, etiam vestimenta aperta, præcipuè Græcorum pallium, licet in humero fibula necerentur, saltem aliqua in parte consuta fuisse, qualia nostra pallia conficiunt. Et ita Christi Domini pallium, siue illud commune Græcorum, & Iudæorum fuerit, siue Tribonium, in quo nullus fibulæ vsus esse potuit, si debuit in quatuor partes diuidi non potuit non esse consutum, alioqui scissum fuisset, ac laceratum: quod ne in tunica eueniret, eam diuidere noluerunt. Nisi quis dicat, pallium Domini quatuor plagulis cõstitisse multiplici fibularum serie connexis, quod mihi nunquam persuaserit. Consutum ergo pallium illud fuit, & tantum in anteriori parte apertum, vt vel in humeris fibula neceretur, vel a dextro brachio in sinistrum humerum rejiceretur.

Quidquid sit, ratio illa nihili est, tunicam consutam non fuisse diuisam, quod cum esset acu consuta nulli vsui futura erat si resueretur. Id enim falsum. Nam quemadmodum diuiso pallio in quatuor partes, certè partes illæ pallij vicem præstare non potuerunt, alterius minoris tamen vestimenti; nam aut palliolum ex ijs confici potuit, aut tunica, aut manicæ, thoraxue. Eodem modo, si tunica illa consuta fuisset diuisa, ac resuta, tunicæ quidem vsum præstare non potuit, ex partibus tamen sic diuisis quid vetuit thoracem confici, manicas, orarium? Quod manifestum est in camisis nostris, & interulis lineis. nam si quis resuat, & scindat, non tamen penitus peribunt, sed & linteola, & sudaria, & pedules, & alia minora nihilominus conficientur. Secus in tunica inconsutili, siue inconsuta: quæ si diuisa, ideo tota peritura erat, quod nullas futuras haberet, sed per totum contexta esset.

Nam de duabus Christi Domini tunicis iisdem assentiri non possum; qui suspicantur diuisum pallium in duas plagulas, tunicam superariam in alias duas: sic factas quatuor partes vestimentorum. Qui enim credam, Christum duas tunicas gestasse, qui earum vsu Apostolis interdixit? Præ-

rea aliquod discrimen inter vtramque tunicam Euangelistæ posuissent, qui vnus tantum mentionem fecerunt. Merito ergo postea hæc opinio auctori suo displicuit.

Hæc omnia cogunt nos cum vulgo credere, tunicam illam inconsutilem vere fuisse consutam, idest sarcinatoris acu minimè, nullaque in parte consutam, sed adinstar subucularum, & tibialium, quæ apud nos serica, vel lanæ tota simul texuntur nõ quidem pectine, & in tela, sed per acus longiores reticulatim conficiuntur. Quod artificium si tunc incognitum, saltem sine acu solis manibus sursum versus contextam, qualia nunc reticula, & muliebres calanticæ fiunt, & ideo dici *ἀνωθεν δεσπερ*, idest sursum versus contextam, & per totum idest in orbem, & totam simul, sine vlla scissura, quæ acu cõmittenda esset. Ita non fuisse a militibus diuisam: quia huius generis vestimenta si diuidantur, vt sunt tibialia, subuculæ, ac reticula, nulli alij omnino vsui esse possunt: tota enim pereunt: cum subuculæ lineæ, vt dicebamus, consutæ, qualem volunt fuisse tunicam illam, si scindantur, aut resuantur nihilominus alium vsum prestare possint. Obturbant tamen D. Chrysoſtomi verba Homil. lxxxiv. in Ioannem. *Τίνας αὐτὸ τὸ εἶδος τῶ χιτοῦ σκου φασὶ τὸν Ευαγγελιστῶ ἰσοφῆν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβέλλοντες ἕ ταις ὑφαίνουσι τὰ ἱμάτια δηλῶν ὁ Ἰωάννης ὅτι τοῦ αἰῶνος ἡ ὀ χιτοῦ σκος φασὶν εἶσθαι ἀναθεν ὑφαντός.* Quæ sic verti debebant. *Alj genus quoddam tunice ab Euangelista notari dicunt. Siquidem in Palaestina duos pannos committentes ita vestes contextunt: quod significans Ioannes ait desuper contexta.* Quæ verba ait Magnus Casaubonus in Exercitationibus nescire se, an alij intelligant; se quidem vix satis assequi. Neque ipse quid sibi ea velint capere possum. Qui enim illa duorum pannorum commissura per texturam confici potuit? Theophylactus, vt notat idem ibi, more suo Chrysoſtomi verba describens quædam de suo adiecit. *Ἐν Παλαιστίνῃ δύο ῥάκη συμβέλλοντες, ἢ τοὶ δύο πανία, ὑφαννὸν σιμάτια, ἀπὸ ῥαφῆος χειρῶνος τῶ συνφασμῶ.* In Palaestina duos pannos committentes texunt vestimenta pro sutura viuentes contextura. Quam texendis ra-

tionem

tionem ideo fortasse non asequimur, quia interdidit: vel eam nobis explicent, qui nihil ignorant.

Illud sequitur, cur Ioannes dixerit: ἐν τῶν ἀνωθεν ὕδατος δι' ὄλου. *desuper contexta per totum*. Ideo factum dicunt, quod in superioribus tunicae partibus eᾱ σαφαί, vel fibulae locum magis haberent. Quæram ego de reliquis partibus, quas non confutas, sed apertas a lateribus, vel in pectore fuisse volunt, num fibulis strictæ fuerint? Quod si verum est, cur tantum in superiori parte hoc factum indicavit Ioannes, cum in reliquis ita etiam se haberent, ut tam in humeris, quam hinc inde a lateribus fibulatae essent? Desuper ergo contextam rectius explicarunt, quod sursum versus terebantur: quales fuere vestes rectæ, quas patres, ut ait Festus, liberis suis conficiendas curabant omnis causa, sic dictas, quod in altitudinem sursum versus, & a stantibus texerentur. Quem morem apud Palestinos viguisse ex Theophylacto docti viri ostenderunt. Euthymius tradit, hanc tunicam fuisse a superioribus partibus contextam *veluti sunt*, inquit, *apud nos capitis aut pedum hiemalia integumenta*: nempe reticulatim facta. Perperam enim Casaubonus de vestimentis e lana coacta confectis, ea enim proprie non texebantur.

Miror autem ab iisdem viris doctissimis proditum, putasse omnes veteres ac recentiores, peculiare artificium, & texture speciem non vulgarem in Domini tunica notari a D. Ioanne. Nam non modo id non existimavit Baronius, sed etiam eos erroris accusavit, qui id putarunt. Non enim credibile esse, eius generis vestibus Dominum usum esse, qui Ioannis sanctitatem commendans dixerat: *Qui mollibus vestiuntur, in domibus Regum sunt*. Sed præstat Ildorum Pelusiotam audire lib. I. ep. lxxiv. Τίς δὲ ἀγνοεῖ τὴν ἐπιτέλειαν τῆς ἐδ' ἥτος ἐκείνης, ἥ περ οἱ πρὸς κέλευται τῶν γαλιλαίων, καὶ οὐς καὶ μάλις αὐτὸ τοιοῦτο φιλεῖ γίνεσθαι ἱκετόν, ὡς αἱ ἐπιδοδοσιμίδες ἀνάκρουσον. ὕφανόμην. *Quis autem vestis illius vilitatem ignorat, ut qua Galæorum pauperes utantur? Apud eos enim maxime huiusmodi vestis genus fieri solet, ut pectoralia, sursum versus contextum*. Quod persuadet facilem factu fuisse, & sine vlllo pectine, aut textoris opera

manibus ad instar reticulorum confectam. Vt mirum etiam sit, Bulengerum existimasse pretiosam fuisse, & quidem ex eo, quod illam diuidere milites noluerint. D. Chrysof. loco adducto. *Quod mihi dicere videtur, inquit, ut vestimentorum vilitatem ostenderet. nam quemadmodum in alijs omnibus, ita in habitu vilem speciem proferebat.*

De Tunica Muliebri. Stola. Instite. Segmenta. Plinius explicatus. Cap. XV II.

TOgam antiquissimis temporibus commune virorum, & feminarum gestamen fuisse, supra ostendimus. Mox toga penes viros remansit solasque feminas, quæ se viris vulgarent: de quibus multa docti, præcipuè Manutius. Ita penes matronas feminasque honestas, atque ingenuas tunica, quam & *stolam* dixerunt, & *pallium* siue *palla* remansit. Vtramque vno versu complexus est Horatius.

Ad talos stola demissa & circumdata palla.

Stola igitur matronarum tunica proprie dicta, licet apud Græcos, & barbaros pro cõmuni veste, & maxime virili accipiatur. Cicero Philippica I I. *Sumpsisti virilem togam, quam statim stolam reddidisti.* Eodem planè sensu ille apud Petronium. *Quid ille alter, qui die togæ virilis stolam tanquam togam sumpsit?* Ita enim locus ille legendus est. Sic Caligula Liuiam *Vlyssæ stolatum* appellabat. Seneca de beata vita cap. XI II. de Epicuro. *Hoc tale est, quale vir fortis stola indutus. Val. Maximus lib. II. cap. I. Sed quo matronale decus verecundæ munimento tutius esset, in ius uocant: matronæ corpus eius attingere non permiserunt, ut inuiolata manus alienæ tactu stola relinqueretur.* Et lib. v. cap. II. de matre & vxore Coriolani. *In quarum bonorem Senatus matronarum ordinem benignissimis decretis adornauit. Sanxit namque, uti feminis semita viri cederent, confessus plus salutis Reip. in stola, quam in armis fuisse. Quæ sequuntur corrupta sunt. Vetusisque aurum insignibus nouum vitæ discrimen adiecit.* Lipsius ad Taciti lib. I I I. *Annual. legit crinium insignibus:* quod non probat Colerus, qui mauult

mauult *inaurium*. Sed quid vitta, quæ erat fasciola, cum in auribus? Quis matronas inauribus a ceteris distinctas, sicut stola, & vitta distinguebantur, notauit? Non displicet ergo Liptij coniectura, modo veteribus libris nitatur; scilicet cum matronæ a Libertinis criniū sertis discernerentur, quas solæ habere poterant, nouum discrimen a Senatu adiectum scilicet vittæ, siue fasciolæ, quibus & stola semper, præcipue a poetis, matronæ denotantur. Sertis autem crinibus, id est crinium sertis nubentes ornari solitas ex Festo notum. Quo ornatu non tantum a virginibus distinctæ, vt vult Lipsius, sed a libertinis, ac meretricibus, quibus nullus vittæ stolæque ius fuit.

De stola etiam Vitruuius lib. I. cap. I. loquens de Caryatidibus: *Itaque oppido capto viris interfectis, matronas eorum in seruitutem abduxerunt. Nec sunt passi stolas, neque ornatus matronales deponere.* Martialis etiam stolam simpliciter posuit pro matrona lib. X. ep. V. *Quisquis stolæ purpuree contemptor.* Stolam autem ad talos, vt loquitur Flaccus, demissam, & instita ad oram ornatam, docuit Turnebus lib. XXIX. & ex eo plures. Vbi duo insignia in cultu matronarum notat, vitas, queis crines ligabantur, & talarem tunicam ad suta instita cultam. Secus in Libertinis, quæque viris morigerabantur. Tibul. eleg. VI.

— *quamuis non vitta ligatos*

Impediat crines, nec stola longa pedes.

Ouidius.

Este procul vitæ tenues insigne pudoris,

Quæque regis medios instita longa pedes.

Et de Tristib. I I.

Ecquid ab hac omnes rigidas submoimus arte,

Quas stola contingi, vittaque sumpta vetat?

De instita Horatius:

Quarum subsuta talos tegat instita veste.

Vbi Acron. *Qui matrona stola vtuntur demissa vsq; ad imos pedes, cuius imam partem ambit instita subsuta. Quod instita subsueretur, Fallitur Acron vestis enim institæ subsuebatur,*

tur, quæ inam stolæ oram prætexebat. Rectius Porphyrio. *Matronas significat. He enim stola utuntur ad imos pedes demissa, cuius inam partem ambit instita assuta.*

Ouidius in 111. de Arte.

Quid de veste loquar? non tam segmenta requiro,

Nec quæ bis Tyrio murice lana rubet.

Alibi nempe lib. 11. *Institam simpliciter ponit pro veste matronali.*

En iterum testor, nihil hic nisi lege remissum.

Luditur in nostris instita nulla iocis.

Quibus addendus Iuuenalis de Graccho nupturiente.

Segmenta, & longos habitus, & flamea sumit.

Vbi Vetus Interpres. *Segmenta; Profusas vestes. Et longos. Fimbriarum. (Lege, fimbriatas) siue vittatas velles, quibus matrone nouæ nuptæ cooperiuntur. Et ad Satyr. vi. Segmenta dicit vittam pendentem de vestibis intextam auro.*

Recte autem Ouidius segmenta cum veste purpurea coniunxit. Fuisse enim fascias, siue virgas purpureas, & aureas, quæ vesti ad ornamentum insuerentur, notum est, idque solis matronis concessum. Valerius Maximus lib. 11. *Ceterum ut non tristis earum & horrida pudicitia, sed honesto comitatus genere temperata esset, indulgentibus maritis, & auro abundantanti, & multa purpura vsa sunt. Idem. Permisit utique eius purpurea veste, & aureis uti segmentis. Hinc vestis segmentata Isidoro libro. xix. Zonis quibusdam, & quasi præcisamentis ornata. Seruius ad illud collog. monile. Ornamentum gutturis, quod & segmentum dicunt, ut Iuuenalis segmenta & longos habitus. Licet segmentatas vestes dicamus, ut Ipse. Et segmentatis dormiscet paruula cunis. Stola inquam tota Purpurea fuit, ne quem decipiat Lambinus, qui ad illud Horatij, *mirator cunni Cupiennius albi. Albati, inquit, quia matrone albata id est stola amictæ in publicum prodibant. Quod ante Lambinum Turnebo placuisse video. ex cuius aduersarijs ille plurima conuertit. Ex albo inquit lib. xi. c. vi. Horatius ingenuam inteligit. Ingenue autem mulieres albata erant, Libertina atrata, nobiliorès purpurata. Quod scilicet Artemidorus dicat, si in somnis Chlamys alba appareat, qui eam viderit, ducturus sit ingenuam,**

nuam, si atra libertinam, si purpurea nobilem. Nam ut concedamus ingenuas in veste alba, Libertinas in atra incessisse, quod falsum est, quis enim hanc colorē Libertinis adscripsit? verum in veste ingenuarum quæ libertatem adeptæ erant? Nobiliores ait Artemidorus purpurâ indutas: at istæ erant matronæ, non ergo albatæ. Horatium vero sectatores matronarum perstringere apparet. Sed foras Porphyrionem uterque secutus est, qui ait, *Alibi* (l. albi) *autem non pro candido videtur mihi dixisse, cum utique possint & vulgares mulieres, etiam meretrices candida esse, sed ad vestem albam, quam matrone maxime utuntur relatum est.* Verum matronas numquam nisi in luctu veste alba vsas ostendimus: & si stola alba fuisset, quæ tamen erat purpurea, an sequitur etiam albâ eam partem fuisse, qua mulieres sunt, quæque stola velatur? Igitur matronalis locus *albus* dicitur Horatio, quod mundior, puriorque esset, quam publicarum libidinum receptacula, quæ fuit Britannici opinio: aut quod verius existimo, *albus* id est vetulus, ac canescens, quod scilicet ille matronarum sectator, veluti sepulchrorum incola vetularum noctibus testamenta matronarum captaret.

Quare eximius matronarum Romanarum cultus fuit: quibus purpurea vestis aureis segmentis ornata. Et vsque ad Imperatores eo habitu insignes fuisse constat. Cæsarem modum purpuræ vsurpandæ statuisse, non nisi certis personis, & per certos dies eius vsu permisso: cum deinde a Nerone omnino sublatum, post ab Aureliano concessum, ad Vopiscum Cl. Salmasius adnotavit.

Ingenuarum ergo, & honestarum matronarum propria stola fuit, tunica scilicet manicata, siue manuleata ad plantas fluens, purpura, segmentis siue limbis aureis ornata, eademque multis rugis, ac plicis constricta. *Martialis.*

Cum tibi trecenti Consules Vestistina

Et tres capilli, quatuorue sint dentes,

Rugosorem cum geras stola frontem.

Tunica inquam fuit, ut Isidorum falli necesse sit, qui *stolem esse scribit matronale operimentum, quod cooperto capite,*

& sca-

& scapula, a dextro latere in laeuum humerum mittitur. Nam id proprium fuit pallæ, siue pallij muliebris. Quare subiicit. Eadem, & Recinium latino nomine appellatum, eo quòd dimidia eius pars retrorejiciatur. Recinium autem de pallio dictum, siue pallium fuisse, notum est. Ita autem demissa ad pedes stola totum corpus operiebat, vt nihil, quemadmodum ait Horatius, præter faciem appareret. Quare mirum est Bayfium credidisse tunicarum muliebrum alas non fuisse confutas, sed more Spartanarum ad femora apertas, & *φαινομπίδες*. Cum tamen id aperte neget Plutarchus in Lycurgo, cum ait attentioiorem curam circa Virgines a Numa adhibitam quam a Lycurgo, cuius institutione cum virgines nudis femoribus Incederet locum sermonibus præbuisse poetis, qui eas *φαινομπίδες* a nudis femoribus appellarunt, quod virginalis tunicæ alæ confutæ non erant ab inferiori parte, sed aperiebantur, simulque nudabant totum femur in incessis. Quem locum ipse Bayfius adducit. Nititur autem eo argumento tales fuisse tunicas Romanarum mulierû, quod Ouidius ait:

Pallia si nimium terræ demissa iacebunt

Collige, & immunda sedulus effer humo.

Protinus officij pretium patiente puella

Contingent oculis crura videnda tuis.

Neq; enim elato pallio potuisse crura apparere, si integra tunica fuisset, alis vtrîmque confutis. Sed hoc inuuit nequitie magister, amantè, dum lapsam pallij oram tollit, posse etiam permittente puella non nihil stolæ subducere, atq; crurum aspectu beari.

Similis locus est Amorum III.

Sed nimium demissa iacent tua pallia terræ:

Collige, vel digitis en ego tollo meis.

Inuida vestis eras, quæ tum bona crura tegebas,

Quoque magis spectes, inuida vestis eras.

Loquitur enim de puellis sedentibus in spectaculis, tantumque in sedendo tunica contraheretur, vt aliquid crurum appareret, si nimis pallium siue palla dimitteretur aspe-

ctum

Etum crurum inuidebat. qui igitur pällium tollebat eadem opera crurum aspectu fruebatur.

Frustra autem Philippicarum nuperus Interpres Stolum Senatorij tantum ordinis putauit adductus verbis Plinij, quæ nec ipse, nec alius quod sciam afsecutus est, lib. xxxiii. cap. I I I. de auro. *Habeant femina in armis, digitisque totis, collo, auribus, spiris: discurrant catena per latera, & inserta margaritarum poudera & collo deminarum pendeant: etiamne pedibus induitur, atque inter stolum plebemque hunc medium fœminarum equestrem ordinem facit?* Conqueritur Plinius ibi, aurum pedibus etiam, & cruribus addi. Petronius: *Iam pedum candor intra auri gracile vinculum positus Parium marmor exstinxerat.* Seneca: *Crura distincto reliquit auro.*

Eas aureas compedes non a matronis, sed a libertinis gestatas, illud argumento est, quod matronæ fluente stola velata, non crura modo, sed & pedes veste contectos habebant, & omnia, vt ait Horatius, præter faciem veste tangebant: ita nullus auri ad ostentationem parati vsus in parte quæ latebat. At Libertinæ, quibusque Venus non impermissa, cum altius tunicas succingerent, vt ex Ouidio & alijs scriptoribus liquet, crura, pedesque aureis Circulis cultos ostentabant; quæ periscelides a plebe mulierum ob earum pretium non gestabantur: atque ita quemadmodum in viris aurum in annulis distinguebat a Curia, & a plebeio ordine equites, atque medium ordinem faciebat; ita in mulieribus aurum periscelio, compedeque gestatum distinguebat libertinas a stola, id est matronis honestis, & a plebe inope, sicque veluti medium quandam equestrem fœminarum ordinem faciebat. Non alius eius loci Pliniani sensus esse videtur: quem alium enim potiore Plinio interpretem dabitur ipso Plinio? Is cap. v. ait. *Argentum succedit ex re aliquando & auro, luxu fœminarum plebis compedes sibi ex eo faciendum, quas induere aureas mos tritior vetat.* Vbi innuit argentæ compedes a plebe gestatas, cum iam aureæ fastidiri cœpissent. Frustra docti calceorum ornatum explicant, quæ aureum in fœminis equestris ordinis fuisse falso ex Plinio

colligunt. Quasi equestris ordinis matronæ non & ipsæ stola-
 lata. Vel si alius sensus est, haud illum nobis inuideant,
 quos nihil effugit. Apud Macrobiũ mentio est libertinarum,
 quæ longa veste vterentur, cap. 6. Sat. 1. *Leetiserniumque,*
ex collata stipe faciendum ita, vt libertina quoque qua longa veste
vterentur in eam rem pecuniam ministrarent. Quod de Liber-
 tinis intelligendũ existimo, quæ patronis nupsissent, & ideo
 tamquam iustæ matresfamilias factæ longa veste ideit stola
 matronali vterentur. Ceterum vt virilis tunica, ita & stola
 cingebatur. Id veteres statux ostendunt, & scriptores te-
 stantur. Ouid. Amorum. lib. 1. el. v.

Ecce Corinna venit tunica velata recincta.

Candida diuidua colla tegente coma.

Recincta est dicincta, siue soluta. Idem lib. 1 1 1. el. 1.

Per me decepto didicit custode Corinna

Liminis obstricti sollicitare forem.

Delabique toro tunica velata soluta

Quamquam in alijs extet *recincta*. Erat autem tunc Co-
 rinna in superiore tunica, quæ vt primo cum de lecto surge-
 rent induebatur, nec cingebatur. Idem in lib. de Arte de
 Ariadna.

Vtque erat e somno tunica velata recincta,

Nuda pedem, croceas irreligata comas.

At superior tunica siue stola zona cingebatur. Idem
 Amorum lib. 1. el. v 1 1. vbi a se pulsatam amicam conque-
 ritur.

Nonne satis fuerat timida inclamasse puella,

Nec nimium rigidas insonnuisse minas?

Aut tunicam summa deducere turpiter ora

Vt mediam, media zona tulisset opem.

Sed locus corruptus est, quem viri doctissimi ita corri-
 gunt.

Aut tunicam summa deducere turpiter ora

Ad mediam, media zona tulisset opem.

Satis fuisse discindere tunicam ab summa ora, siue ab
 extremitate superiori vsque ad mediam, vbi zona cingeba-
 tur,

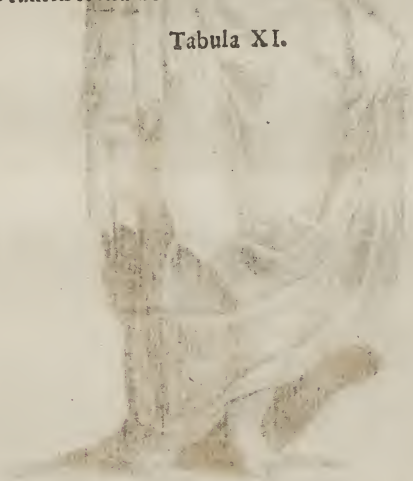
tur, quæ zona impedisset, quominus tunica vsque ad imam
 oram laceraretur. Zonæ etiam muliebris meminit Martia-
 lis in Apophoretis:

Longa satis nunc sum: dulci sed pondere venter

Si tumeat, fiam tum tibi Zona brevis.

Porro tunicas muliebres non talares modo, sed etiam ma-
 nicatas siue manuleatas fuisse satis notû: unde tales tunicas
 in viris probrosas diximus. Eas manicas interdum luxus
 muliebris non consutas, sed fibulis nexas cogitavit, quod
 tradit Aelianus Variæ hist. lib. I. c. xvi I. *Tunicarum vero*
inquit eam partem, quæ est ab humeris vsque ad manus non con-
suebant, sed continuis fibulis aureis atque argenteis constringere.
 Talis tunicæ icona dedit Rubenius in Elect.

Tabula XI.

Tab. XI

*Pallium muliebre. Palla. Citharædicus ornatus.
Palla Gallica. Cap. XVIII.*

TVnicæ, siue stolæ mulieres honestæ injiciebant pallium, quod *palla* dicebatur. Virg.

Pallam signis auroque rigentem.

Seruius. *Significat autem tunica pallium, quod secundum Varroem palla dicta est ab irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem huiusmodi vestium, ἀπὸ τῆς πάλδew.* Illæ autem rugæ efficiebantur, quod cum pars eius in humerum sinistrum reiceretur, & sinistro brachio pars altera subduceretur, in rugas contrahebatur. *Rigentem autem duram propter aurum, sicut & nonas vestes videmus. Idem ad illud.*

Pro longa tegmine palle;

Palla, inquit, proprie est vestis muliebris deducta usque ad vestigia. Isidorus quadrum pallium interpretatur: quod de suo adiecit, quemadmodum quod affixis in ordinem gemmis distincta esset. Id enim Seruius non habet, a quo ille ad verbum accepit. Recte autem illud, dictam pallam ἀπὸ τῆς πάλδew, quod rugis vibrantibus sinuata crispetur. Ita Nonius Palla est honesta mulieris vestimentum hoc est tunica pallium. Horatius matronarum habitum describens Sat. lib. I. II.

Ad talos stola demissa, & circumdata palla.

Et Ouid. lib. III. Amorum. el. XII.

Virginæ crines auro gemmaque premuntur

Et tegit auratos palla superba pedes.

Idem pallium simpliciter appellat, de Arte lib. I.

Pallia, si terræ nimium demissa iacebunt,

Collige, & immunda sedulus effert humo.

Et lib. III. Amorum.

Sed nimium demissa iacent tua pallia terra.

Collige, vel digitis en ego tollomeis.

Tam palla igitur, quàm stola, ita mulierum peculiare fuisse, matrisque familiæ causa comparatæ, ut ijs viri non facile uti possent sine vituperatione, ut loquitur Vlpianus lib.

xxi. ii. D. de auro arg. leg. Vbi *pallæ*, non *pallia* legendum esse, et si ita extet in Pandectis Florentinis, idque tucatur Faber Semest. lib. i. cap. xv, ex eo apparet, quod *pallia* inter communia viris & foeminis vestimenta a Iuriconsulto infra recensentur, cum *pallæ* muliebria tantum fuerint. *Communia sunt quibus promiscuè utitur mulier cum viro, velut si eiusmodi pennæ palliumue est.* Liuius lib. xxv i. i. narrat, Ptolomæo Aegypti Regi dono a Senatu missam *tunicam & togam purpuream*, Cleopatrarum Regine *pallam pictam cum amiculo.*

Porro *pallam eandem cum peplo Seruius facit ad illud :*

— *peplumque ferebant.*

Peplum proprie est palla picta feminea Minerua consecrata. Ut Plautus. Numquam ad Ciuitatem venio nisi cum infertur peplus. Et paulo ante. Cum Diomedes auxilio Minerue plurimos Troianorum fudisset, Helenus vates monuit, ut Minerue numen exoraretur, & cum precibus Deæ ponerent vestem, quam Regina speciosissimam habebat, id est peplum: unde post Minerue palla peplum appellata est. Iuuenalis etiam Troadibus pallam tribuit.

— *scisæque Polyxena palla.*

Ouidius etiam Dianæ Met. lib. i. ii. cum se lotura exueret.

Altera depositæ subiecit brachia palla

Et Ocyroe in equam conuersæ lib. i. i.

Longæ pars maxima palla

Cauda fit.

Palla inde ad citharæodos, Tragædos, & saltatores translata est. De Citharæodo Cornificius lib. iv. Vti citharæodus cum procedit optimè vestitus, palla inaurata induitur cum chlamyde purpurea coloribus variis intexta. Et Lucianus aduersus indoctum tradit citharædum imperitum venisse Delphos veste auro insigni, & descendisse in certamen purpura auro contexta. Ouidius i. i. Fastorum de Arione.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

Propter quam causam ipse Apollo palla induitur a poetis producit. Idem Amorum lib. i. el. vi. ii.

Ipse Deus vatum palla spectabilis aurea

Tra-

Tractat inaurata consona fila lyra.

Et Tibullus lib. III eleg. IV. de Phœbo.

Ima videbatur talis illudere palla.

Namque hæc in nitido corpore vestis erat.

Artis opus rare fulgens testudine & auro

Pendeat laua garrula parte lyra.

Sic Virgilius de Orpheo.

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos.

Longa vestis est palla, vt apud Propertium :

Pythius in longa carmina veste sonat.

De Tragœdis Ouidius Amorum lib. III. el. XVII.

Sceptra tamen sumpsit curaque Tragœdia nostra

Creuit, & huic operi quamlibet aptus eram.

Risit amor pallaque meam pictosque cothurnos

Sceptraque priuata tam cito sumpta manu.

Et lib. III. el. I.

Venit & ingenti violenta Tragœdia passus,

Fronte coma torua, palla iacebat humi.

De saltatorum palla animaduertit Turnebus libro XX. ex Plauto Menœchmis.

Sed obsecro hercle salta sic cum palla postea.

Qui autem saltatores molles & effœminati, ideo infra ait Peniculus. Non ego te indutum foras Exire vidi palla? ME Vae capiti tuo Omnes cinædos esse censēs, tu quia es: Tun' me indutum fuisse palla predicās?

Eadem fabula, cum Menœchmus induisset pallam, quam vxori surripuerat, ait ad parasitum.

Dic mihi nunquam tu vidisti tabulam pictam in pariete, Vbi Aquila catamitum raperet, aut vbi Venus Adonem? Age me aspice, ecquid assimulo simluer.

Perro mihi mirum videtur, cum palla vestitus exterior muliebris esset, eamque Menœchmus parasito per iocum olfaciendam dedisset, illum aspernatum dicere. *Summum me olfaciare oportet vestimentum muliebre.* Nam & isoc loco spurcatur natus odore illucibili. Nam si de tunica aut subuula loqueretur cre dibilius esset. Sed iocus parasiticus est

Horat.

Horat.

*Post hæc persone, pallaque repertor honeste
Aeschylus.*

Hanc autem pallam longo firmate humum verrifse, illa indicant,

Traxitque vagus per pulpita vestem.

Suetonius etiam de Caligula. *Tres Consulares secunda virgilia in Palatium accitos, multaque & extrema metuentes super pulpitem collocavit, deinde repente magno tiliarum, & scabelorum crepitu cum palla tunicaque talari prosiluit, ac desaltato cantico abiit.*

Quod sane mirum videri potest, saltatores longis ac fluentibus tunica, pallaque velatos, cum habiliores succincti, & tunicati tantum futuri fuissent. Sed de habitu citharædorum infra, cum de chlamyde agemus. Palla etiam inter virilia vestimenta, sed barbarica. Curtius lib. III. *Cultus Regis inter omnia luxuria notabatur: Purpureæ tunice medium album intextum erat: pallam auro distinctam aurei accipitres adornabant.*

Tabula XII. & XIII.

— Tab. XII.

C. Georg. sculpsit.

Tab. XIII

Rufforus. f.

Martialis lib. I.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit

Quo fortasse respexit Strabo lib. v. de habitu Gallorum
 οἰσὶ Κέλῃ ἀπὲ χιτῶνιων χιτῶς χερσιδῶτες φέρουσι μέγχι ἀδύσιων, καὶ
 γλέτων. Interpres magis sensum secutus quam verba *pallas*
 vertit, cum *tunicas apertas manuleatas* debuisset, quæ tamen
 Gallis *pallæ* fuere ad pudenda pertinentes.

De Amiculo. Cap. XIX.

PRæter pallam etiam amiculum muliebri vestimentum
 fuit; licet commune cum viris. Quod genus vestimen-
 ti a circumiectu dictum Festus interpretatur. Idque in viris
 non dissimile fuisse videtur chlamydi, siue paludamento.
 Nam Curtius lib. III. de Dario fugiente. *Insignibus quo-
 que Imperij, ne fugam proderent, in dextere abiectis.* Subiicit pau-
 lo post: *Unus namque e captivis spadonibus amiculum quod Da-
 rius, ne cultu proderetur, abiecerat in manibus eius, qui repertum
 ferebat, agnovit.* Alibi ait Alexandrum amiculo, cui adsueue-
 rat ipse, scilum, in quo corpus Cyri iacebat, velauisse. Et lib. VI.
 Philotas obsolete amiculo velatus inducitur. Idem Philippo Me-
 dico tribuitur. Nec aliter vnquam vestem superiorem mi-
 litarem Curtius appellat. Val. Maximus lib. v. c. I. *Darius
 privatae adhuc fortunæ amiculo Sylofontis Samij delictatus, curio-
 sare contemplatione fecit, ut vitro sibi, & quidem a cupido daretur.*
 Quam rem narrans Aelianus Variæ lib. IV. ait ortum à
 de adagium, ἡ Συλόωντος χλαμῖς. *Silfontis chlamys.*

Fuisse tamen vestem muliebrem apparet. Curtius lib. V.
*Feminarum conuiuia ineuntium in principio modestus est habitus:
 dein summa quæque amacula exuunt, paulatimque pudorem pro-
 phanant.* Isidorus lib. XIX. c. XXV. censet fuisse pallium me-
 rettricium lineum. Sed fallitur. nam & honestarum matro-
 narum gestamen fuit. Liuius lib. XXVII. narrat missam a
 Senatu Cleopatrarum Reginae *pallium pictam cum amiculo purpu-
 reo.* Et lib. XXXIV. *Feminae sumtaxat purpureum usum interdix-
 erunt, & cum tibi viro licet purpura in ueste stragula uti, ma-*

trem familias tuam purpureum amiculum habere non sines?

Fuit quidem & meretricum, sed in Comœdia palliata. Nam Romæ proffibularum togam gestamen fuisse diximus. Plautus Cistellaria. Aët. 1. Sc. 1.

Gy. *Amiculum hoc sustolle saltem. Sil. sine trahi, cum ego met trabor.*

Vbi Lambinus amiculum paruum amictum interpretatur. Sed si paruum, quomodo trahebatur, humumque verrebatur, nisi sustolleretur? Etiam Pœnulo Aët. 1. Sc. 11. ait Agorastocles ad meretricem. *Age, sustolle hoc amiculum.* Fuisse quidem a palla diuersum ex Liuius didicimus, sed quodnam discrimen adhuc quærimus, nisi quod breuius palla fuerit, ita tamen ut, si pars eius læuo brachio, aut humero non sustineretur, flueret, & traheretur.

Varia muliebrum vestimentorum nomina ex Plauto recensentur. Caput. XX.

Muliebres luxus censuram agit senex ille Plautinus in Epidico, qui iure intolerabilior videri potest in illa paupertate, nondum subacta Asia, nondum orbis spoliis, ac peregrinis delitiis fera bellicosa Martis gente emollita. Quæ hic inferere placuit magis, quia ad institutum argumentum pertinent, quam quod addi posse aliquid ijs quæ a viris doctissimis allata sunt speremus: licet non pauca sint de quibus merito dubitemus.

Verba ergo Latine Syrenis sunt Epid. Aët. 11. Scena 11.

EP. *Sed vestita, aurata, ornata ut lepide! ut concinne! ut noue!*

PE. *Quid erat induta? an regillam induculam, an mendiculam? An impiuiatam ut ista faciunt vestimentis nomina?*

EP. *Vtin' impiuiatam induta eat!* PE. *Quid autem istuc mirabile est?*

Quasi non fundis ornate mulie incedant per vias?

At tributus cum imperans est, potesse pendi negant:

Illis, quibus tributus maior penditur, pendi potest.

Quid ista, quæ vesti quotannis nomina inueniunt noua?

Tuni-

*Tunicam rallam, tunicam spissam, linteolum casticum
Industatam, patagiata, caltulam, aut crocotulam,
Supparum, aut subminiam, ricam, basilicum, aut exoricum,
Cumatile, aut plumatile, cerinum, aut melinum, gerre
maxime.*

*Cani quoque etiam ademptum est nomen. EP. Qui? PE.
Vocant laconicum.*

Hæc vocabula auctiones subigunt ut faciant viri.

Sed in plerisque standum est fide Nonij, qui fatali more vaticinatur. *Regillam* vestem diminutive a Regia dictam prodit, vt & basilica, & pro *inducula tuniculam* legit. Sed quam vestis ista Regia Romæ, aut cuius formæ? Nam quod Lambinus eandem cum trabea facit, qua Reges, & Reginae utebantur, nullus veterum trabeam fœminis adscripsit; & qui poterat, cum toga esset, eaque tantum meretricum. Heic autem Plautum etiam matronarum luxum perfringere certum est. *Regillæ* meminit Varro apud eundem Nonium Papia papæ.

Collam procerum fictum leui marmore

Regillam tunicam distingitur purpura.

Si tamen locus illo menda vacat. Certe Latinitas non constat. Sed *Regilla* haud dubie tunica est, quæ & recta, quod sursum versus a stantibus texeretur, de qua Festus. *Regillis, tunicis albis, & reticulis luteis utrisque; rectis textis sursum versus, a stantibus pridie nuptiarum virgines diem indute cubitum ibant omnis causas, ut etiam in togis virilibus dandis observari solet.* Cur autem *mendicula* in hoc censu, & factu, quam inde dictam, quod mendicis conueniret? Nam quod quidam *meddiculam* a voce *Meddix*, quæ magistratum teste Festo apud Oscos significat, dictum volunt, eadem somnia sunt. Præstat igitur aliqua ignorare, quam toties argutari.

Sequitur *impluuiata*: quam a colore sic dictum idem Nonius existimat. *Impluuiatus color quasi fumato siccicidii impluuius, qui est Mutinensis quem nunc dicimus.* Sed quid sit *siccicidium fumatum*, & qui *Mutinensis color*, frustra quærimus. Turnebus lib. xiv. cap. xix. a forma ita dictam interpretatur,

tur, scilicet a similitudine impluuij. Vt enim vites impluuiatæ, sic & vestem a forma impluuiorum dictam, quæ esset quaternata, idest quatuor quadrata lateribus vndique corpus ambiret, quæ est figura impluuiorû in cauædijs. Quam interpretationem quidam perperam Grutero adscripserunt. Sed num tunicam, aut pallium hac forma compacta vsui esse posset, videant docti.

De Ralla, quæ eadem, & rara Ouidio dicitur, item de spissa nulla difficultas esse videtur: vt a ratione texture altera rara fuerit, altera densius texta. Glossæ tamen veteres Rallam pro rafa accipiunt. *Ralla* ἔρσις. ἔρσις *Rafus*. Ita Ralla erit eadem ac rafa; spissa auté pex, siue Phrygiana.

Lintecolum casticum Nonius explicat *purum & canardum*, a *cædendo*, quod na ad candorem perueniat, vel quod oras circumcisas habeat. Sed vndicunque dictum, sit cuiusue hoc Lintecolum fuerit, hoc quoque ignoramus.

Indusium siue *intusium* fuisse tunicam interiorè, supra ostendimus. Sed quid tunica indusiata non facile dixerim. Et tamen pro ipso indusio ponit non solum Nonius heic, sed ipse Varro lib. iij. de L. I. Alterius generis item duos, vnum quod *foris*, ac *palam*, pulla; alterum quod *intus*, a quo *intusium*, id quod *Plautus* dicit *Intusiatam*, *patagiata* am.

Patagium aureum clauum interpretatur Nonius, qui *pretiosis vestibus immitti solet*. Vnde *vestis patagiata*. Porro *patagiatum* ἀπὸ τῆς πατάσσω, πατάγειον, *clauus* qui in materiam inceditur, vt docti monuerunt. Vt proprie *clauus* sit *purpureus*, *patagium* aureus. Tertullianus de pauone, *Omni patagio inauratur*. Festus. *Patagium* est, quod ad summam tunicam assus solet, quæ *patagiata* dicitur: & *patagiary*, qui eiusmodi opera faciunt. Ad quem locum non est audiendum Scalliger, qui verba Liuij lib. iij. sollicitat. *Placet tollenda ambitionis causa Tribunos legem promulgare, ne cui album in vestimentum addere petitionis causa liceret*. Legit enim *clauum*, quem errorem ex corrupta scriptura *clabum* manasse ait. Sed cur clauj petitionis causa addebantur vestimentis? Quis nescit *vestimentum* ibi togam candidam, quæ petitionum propria,

pria, siue cretatam ambitionem interdictam? Multo minus paragiū dictum, quod quibusdam quasi maculis & næuis in spersum esset: quia patagus genus morbi, quo qui inoriuntur, huiusmodi rotundis maculis fœdantur. Cum potius a similitudine clauorum morbum eum itā dictum appareat, ἀπὸ τῆς πατασώσω, vt paulo ante notabamus.

Calulam, & crocotulam (explicat Nonius) *utrumque a generibus florum translatum, a calta, & à croco.* Virgil. in Bucol. *Pinguia luteola pingit vaccinia calta.* Dein adducit locum Plauti. Item Nouius Pedio. *Mollicinam, crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* Nævius Lycurgo. *Pallis, patagiis, crocotis, malaciiis mortualibus.* Sed *castulam* Varro de vita Pop. Rom. lib. 1. *palliolum breue voluit haberi.* *Castula* est *palliolum præcinctui*, quo nude infra papillas præcinguntur, quo mulieres nunc eo magis utuntur, postquam subuculis desierunt. Quare aut apud Plautum *Castula*, aut apud Varronem *Calula* legendum est. Si *Castula*, notatio perit, vt a flore dicta sit. Locus Nævii & ipse deprauatus est. Quid enim est *malaciiis mortualibus*? Olim Beroaldus ad Apuleium legit *malacis*, qui a præceptore suo Baptista Pio accepit in hunc Plauti locum. Recte. nam *malcum pallium* apud Plautum Bacchidibus pro molli & delicato. Nisi quis legere malit *mollicinis*. Nam ibidem apud Nonium Nouius Pedio. *Mollicinam, crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* *Mortualibus* autem fortasse intelligit *ricam, & ricinium*, quæ in funere a matronis adhibita supra notauimus, & loco Nouii cum *croco*, & *chiridota* coniunguntur.

Quod ad *crocotam* attinet, aliqua a nobis dicta sunt lib. 111. cap. v. huius commentarii, quæ inde petantur. Diximus muliebre gestamen fuisse, & quod sequitur mollium atque effœminatorum. Apuleius lib. xi. *Simiam pileo textili, crocotisque Phrygijs catamiti pastoris specie.* Ita apud Aristophanem ridet Hercules Bacchum *crocotæ Leoninam* superinduisse. Ridet inquam

Ὅρων Λεονίλῳ ἐπὶ κροκοτῶν κειμήλιω

Vbi Scholiastes *Crocotam Bacchicum gestamen, & muliebre*

bre indumentum interpretatur. Ita Lucianus Baccho Sile-
num inducit vehentem asino ἐν κροκωτῶ in *Crocota*. Inde
Crocota saltatorum, ac pantominorum propria, vt viri do-
cti monuerunt. Ita Duris Samius apud Athenæum lib. iv.
inducit Polysperchonta peritia rei militaris & auctoritate
inter Macedonas præcipuum saltantem ἐνδύμενον αὐτοῦ κρο-
κωτὸν, *Crocota indutum*. Sic Lucianus de Historia, *Herculem*
apud *Omphalem* ἐν κροκωτῶ καὶ πορφύρῃ pensa trahentem in-
ducit. Atheniensibus etiam bacchanalia agitantibus κρο-
κωτοί adscribuntur a Philostrato lib. iv. cap. vi i. & quoniã,
vt alibi diximus, *Crocotam* appellatam Græci tradunt, quod
croceo colore esset infecta; vnde *infectores Crocotarij* apud
Plautum; hinc Turnebus illud Virgilij lib. ix. de Teucris.

Vobis pecta croco, & splendenti murice vestis

de *Crocota* interpretatur quæ effœminatorum, & semiui-
rorum propria. *Crocotam* etiam intellexit Ouidius lib.
ii. de Arte.

Ille crocum simulat, croceo velatur amictu,

Roscida Luciferos cum Dea iungit equos.

Pergamus in Plauto. *Supparum* Nonius interpretatur
*Lintcum femorale usque ad talos pendens, dictum quod subtus ap-
pareat*. Nouius Pedio. *Supparum purum, bellientem interim,
escam meram*. (*Velientem interim Oscam meram* Liptius corrig-
it) Afranius epistola: *Tace puella, non sum supparo, si induta
sum*. Varro Eumenid. *Hic indutus supparum, coronam ex au-
ro & gemmis fulgentem gerit*. Festus *vestimentum puellarum li-
neum* interpretatur, quod ea subucula diceretur. At Varro lib.
iv. de L. L. a subucula distinguit, & ab eo deducit quod est
supra. *Alterum genus inquit, quod subtus est: a quo supparus*.
Quod verisimilius est. Si enim interior vestis fuisset, quo-
modo ille apud Afranium negaret se puellam esse, etsi sup-
paro indutus, si vestis illa latuisset? Non fuisse autem tantum
puellarum, indicare videtur Lucanus lib. ii. de Marcia Ca-
tonis matrimonium repetente.

Humerisque hærentia primis

Suppara nudatos cingunt angusta lacertos.

Vbi & vestem superiorem fuisse apparet, & primis humeris hæsisse. Cur autem dicatur nudatos lacertos cinxisse, ea fortasse causa est, quod Marcia recens a funere Hortensij mariti nudis ad planctum pectore & lacertis veniebat. Subiicit enim

Sicut erat mæsti seruans lugubria cultus.

Porro eleganter Tertullianus aduersus Gentes vexillorum vela transuertis hastulis alligata *suppara* vocat, & *stolas crucium* appellat.

Ceterum *subminiam* vocem nihili scioli intruserunt, & vel a *minio*, vel a *minuendo* interpretati sunt, cum apud Nonium disertim scriptum sit *subnimium*, nihilq; certius doctorum virorum coniectura, allusum esse ad vocem præcedentem *supparum*, quæ est quasi *subparum*, atque ita oppositam per iocum vocem *subnimium*. Quemadmodum paulo ante tunicam *mendiculam* Regille opposuerat, & in voce *impluuij*, ac *fundi* luserat.

De Rica hæc Nonius. *Rica est quod nos sudarium dicimus.* Serenus opusculo. lib. I. *Aut zonulam, aut auem, aut ricam.* Auem Pius interpretatur gruë, qui color in veste fœminea. Ouidius. *Albentesue rosas Threiciamue gruem.* Sed durum videtur vestem coloris gruini auem appellatam. Nouius Pedio. *Mollicinam crocotam, chiridotam, ricam, ricinium.* Lucil. Sat. lib. I. *Ricini aurati, rice, & oraria mitre.* Turpilius Etera. *Ducit me secum, postquam ad aedem venimus veneratur Deos. interea aspexit virginem iniectam in capite riculam indutam ostrinam.* Pius in libris suis pro *Iniectam, Instantem* repperit & pro *Ostrina, Mustelinam.* Varro Prometheo lib. I. *Alia mitram ricinam, aut mitram Melitensem.* Festus, *Vestimentum quadratum & simbriatum interpretatur, quo flaminice pro palliolo utebantur.* Varro lib. IV. de L. L. a ritu dictam vult, quod Romano ritu sacrificium fœmine cum faciunt capita velant. De recineo autem siue *recinio* non pauca a nobis in superioribus disputata sunt.

Basilicum & Exoticum alteram *Regiam*, alteram *peregrinam*, vestem Nonius explicat, vt vox ipsa declarat. Sed quæ nam

ea, pari cum ceteris fato ignoratur.

Cumatilis color eidem dicitur, aut *marinus* aut *ceruleus*. *Tractum a Græco, quasi fluctuum similis. Fluctus enim Græce ὄνοιατα dicuntur.* Titinius Setina. *Et quem colos cumatilis deceat.* Gruterus tamen existimat non ita vocatam esse hanc vestem ob colorem, sed texturam representantem fluctus, quæ & *undulata* Varroni dicta apud Nonium. Sed cum *detoga undulata* quærebamus, quam fuisse albam constat, quomodo vndarum textura in vestimento albo exprimi posset dubitauimus. nam quo nunc vestes aqua respersæ ac prælo subiectæ vndarum speciem exprimunt, necio an veteribus notum artificium fuerit. Certe vndulatas vestes describit Ouidius.

Hic vndas imitatur, habet quoque nomen ab vndis.

Crediderim nymphas hac ego vesic tegi.

At *plumatile*, aut *clauatum*, aut *ex plumis factum*, eidem dicitur. An vestis confici possit ex plumis haud scio. Verisimilius est clauis distinctam fuisse opere Phrygionis, qui plumarum formam referrent. Vnde opus plumarium, de quo viri docti dicere occuparunt. *Cerinum a cera colore dictum* idem obseruat, cumque in veteribus libris *garinum* legatur, recte Turnebus existimat esse pro *carinum* a Siculo *καρῖος* pro *καρῖος*, quod est *cerini coloris*. Vnde *carinarios* Plautus in *Aulularia* appellat, qui eo colore vestes inficerent.

Melinum omisit Nenijs. *Lambinus a melle* hoc est *mellei coloris vestem*, tunc liquida duplicando. Alii *melinum colorem*, qui mali Cydonii pallorem imitetur. Alii *candidum* ex Plinio a Melo insula, vbi optimus habetur.

Tandem Plautus ait *cani ademptum nomen esse, cum genus vestis laconicam diceretur*. Nam cum aliqui canes lacones, & Laconici dicerentur, ea vox ad vestes transit, quæ *Laconicæ* dictæ.

Atque ita vno veluti fascæ tot luxuriæ muliebris nomina in illa horrida antiquitate dedimus, quot fortasse non fuere, cum eadem luxuriæ frenos abrupisset.

Alia in Plauto, quæ ad muliebrum mundum pertinent, expenduntur. Cap. XXI.

Non minor foeminei luxus infania ab eodem traducitur in Aulularia Ac. III. Sc. v. his verbis.

Sed hoc etiam pulchrum est, praequam ubi sumptus petunt.

Stat fullo, Phrygio, aurifex, lanarius,

Caupones patagiarum, indusiarum,

Flammearum, violarum, carinarum,

Aut manulearii, aut murröbathrarum,

Propolæ, linteones, calceolarum,

Sedentarium sutres, diabathrarum

Solearum astant, astant molochinarum,

Petunt fullones, sarcinatores petunt,

Strophiarum astant, astant semizonarum,

Iam hosce absolutos censeas: cedunt, petunt.

Trecenti cum stant phylaciis in atris,

Textores, limbolarum, arcularum ducunt: datur.

Aes. Iamque hosce absolutos censeas,

Cum incedunt infectores crocotarum,

Aut aliqua mala crux semper est, quæ aliquid petat.

In quibus utinam non toties diuinandum esset. Quid enim ipso statim initio hic caupones faciunt? Lambinus non esse eos qui vinum vendunt, sed qui rem quamlibet quam emerunt plurius reuendunt. Sed hi paulopost propolæ appellantur. Turnebus caupones dictos a copijs, ut sint mercatores, & institores patagiorum. Sed cur soli patagiorum mercatores caupones dicti? Veteres editiones habent ciniffones. Verum hi potius in familia erant calefaciendis calamistris, & rutilandis crinibus destinati.

De patagio atque induso supra dictum est. Flammæum velum fuisse, quo nouæ nuptæ caput nubebant. vnde & nuptiæ appellatæ notum est. Indi Flammearii. Alij tamen quod flammæo, siue rubro colore vestes tingerent dictos putant. Sicut violarios qui violæ, cerinarios qui ceræ colore

vestes tingerent. Sed mirum est artificium, quod fuit vnus infectoris, ita interplures dispersitum: nisi ista ad augendam luxum inuidiam conficta sunt. Cur autem *carinarij* pro *cerinarij* dicti, supra ex Turnebo rationem attulimus. *Manulearios* qui tunicarum manicas, siue tunicas manuleatas, quarum mentio apud Plautum alibi, conficerent dictos existimant: si tamen hoc a farcinatoribus diuersum artificium fuit.

At *murrobatrarij* mire Criticos sollicitant. Ita enim in veteribus libris extare monuit Camerarius. Quod ita interpretatur Turnebus ad Theophrastum de Odoribus: *myrobathrarios* fuisse, qui calciamenta muliebria, vt bene olerent, vnguentis, & gratis odoribus, ac suffimentis imbuebant. Sed quis credat artifices fuisse, qui hoc tantum facerent? Quasi ipsæ mulieres hoc ministerio defungi non possent, vt vnguenta quæ corpori infunderent, etiam calceis illinerent. Si tamen eo luxus prouenerat, vt res tam pretiosa etiam solo subiceretur. Mutauit postea sententiam in Aduersarijs, & *aromatarias* legendum suspicatur: sicut Lambino placet legere *malobatrarij*, a *malobatro* preciosissimo, vt fuerint vnguentarii. Mihi simplicior notatio videtur, quæ ab eodem Lambino adducitur *myrobrecharij*, quæ vox significat eos, qui vnguento perfundunt, & madefaciunt. Vt sint simpliciter vnguentarii.

Nec felicius idem Turnebus lib. 1. Adu. cap. 1. vocem *propola* interpretatus est, quem sequitur Lambinus: & *propale* legendum censet. Eos scilicet qui merces palam, & veluti ante palam, siue de palo pendentes vendunt. Quæ enim merces non palam vendebantur? Rectius Scaliger *Propolam* ex Græco *πολλῆν*, sed præpositione Latina, quæ propterea produciuntur, vt in *Prologo*. Dictum autem quod primus vendat merces, quas in portu primum anticipat, & vt Persius ait

Primos tollit piper e sitiente camelo

Lucilius.

Sicuti cum ficus primos propola recentes

Attulit, & pretio ingenti dat primum paucos.

Quæ verba e gregie declarant, quid essent propolæ.

Inter *linteones*, & *linterios* hoc discrimen docti posuere, quod illi linteæ texerent, hi venderent.

Sed cur solos *sutores* sedentarios appellauerit, cum tamē omnes quos recensuit, & qui sequuntur artifices sellularij sint, incertum est. Ipse tamen etiam contra librorum fidem *segmentarij* legere ausim, id est aureorum segmentorum confectores, de quibus supra dictum est. Monet Lambrinus in libris veteribus extare *sedentarij sutates*: vnde quibusdam placere *sutantes*, id est multum suentes, quod verbi monstrum est. Bapt. Pius *sedentarios* fuisse dicit, qui sedes & cathedras matronarum molli strato coopertas conficerent. Quod fortasse minus ineptum est, quam quod *sutelates* legit, id est *sutela* textores: *sutelam* autem fuisse tenuem & subtilē telam, ex Nonio: vnde & strophæ *sutelæ* dictæ sint.

Diabathrarj quid essent declarat Festus, cum ait *diabathra* genus fuisse *solearum Græcarum*, quarum confectores *diabathrarj*. Neuius apud Varronem de L. L. lib. vi. *Diabathra* in pedibus habebat, & erat amictus Equiuoco. Sed cur id opus non fuit *sutorum*, aut *calceolariorum* quos supra posuerat, aut *soleariorum*, qui mox sequuntur?

Molochinarios Nonius interpretatur *infectores molochini coloris*, quem similem fuisse *flori malue*. Cæcilius: *Carbasina, ampelina, molochina*. Ita color is inter purpureos a Plinio recensetur. Sed cur hoc opus vnus infectoris non fuit?

Sarcinatoris inepta notatio apud Nonium, dictum scilicet a *sarcina*, quia plurimum vestium sumat. Quasi vero non etiam vna vestis, vestisque pars sarciat. Malè etiam cum *sutore* confundit. nam licet sarcire sit suere, vt indicat Lucilius. *Sarcinatorem* esse summum, suere centonem optime. *Sutoris* tamen vox proprie de eo qui calceos fuit.

Strophium idem recte interpretatur breuem fasciam, quæ virginales papillarum tumorem cohibet. Hinc *strophiarj*. Catullus.

Non contacta leui velatum pectus amictu,

Non tenui strophio lactantes vincita papillas.

Cicero de Arusp. resp. Clodius a crocotq; a mitra, a muliebribus soleis purpureisque fasciis, a strophio, a spalterio, a flagitio, a stupro est factus repente popularis.

At semizonarios dictos existimat Turnebus, qui semizonas conficerent, quæ semicinctia dicerentur. Sed cum zona esset fascia, qua tunica cingeretur, vt dictum supra, aliquid minus, & breuius fuerit semizona necesse est: non ergo eadem cum semicinctio, quod, vt idem fatetur, partem hominis anteriorem a cingulo, & lumbis ad pedes vsque præcingebat. Itaque semizonarij simpliciter semizonarum confectores: quamquam haud scio, cur qui zonas conficerent, iidem non & semizonas darent.

Limbarios, siue vt Nonius *Limborarios*, qui limbos, & infestas conficerent, siue limbo vestes ipsas prætexerent, ac pingerent. *Arcularios*, qui arculas, & scriniola conficerent, ac venderent; *Crocotarios*, qui croco tunicas inficerent, dictos constat. Atque ita omnes isti nugiuen di, qui toties crucem criticis, sicut illi maritis, fixerunt, qualitercumque absoluti sunt.

Sed quoniam in hoc sumus, vt non sine rubore fateri cogamur, quam plurima esse, quæ in his literis ignorentur, Ouidij locum de cultu muliebri adscribam deploratæ obscuritatis. In III. de Arte.

Conueniunt tennes scapulis ameletides altris

Angustum circa fascia pictus eat.

In manu exaratis, vt & in antiquis editionibus extare analectides monuit me Nicolaus Heinſius magni parentis magna proles, cui cum alia plurima, tum accuratissimam Ouidij editionem posteritas debet. Turnebus lib. IV. cap. XXII. *Ometides* legendum esse affirmat, vt sint scapulares, vel humerales fasciæ. Nam si, quod veteres interpretes ponunt, analectides puluini essent ad constipandas puellarum scapulas, altiores illæ extitissent, magisque vitium apparuisset. Quare ad dissimulandam scapularum altitudinem

renui.

renuibus fascijs vtendum erat . Scaliger propius veterem scripturam omaletides reponit. Sed vox vtraque nusquam quod sciam audita. Itaque contenti simus hoc Catone .

De Varijs coloribus muliebris cultus . Caput. XXII.

MAttronas in Tyria aureis institis segmentata inces-
siffe supra notauimus . At libertinæ , & quæcumq;
apud Aediles licentiam stupri vulgauerant , quibus pur-
pura interdictum , aliæ alijs vestium coloribus gaudebant .
Varios enumerat peccandi magister Libro tertio .

Cum tot prodierint pretio leuiore colores ,

Quis furor est census corpore ferre suos ?

Dixerat enim se non loqui de purpura dibapha matronarum , qui , quia preciosissimas integra patrimonia vno cultu gestata , indicat . Subjicit .

Aeris ecce color tum cum sine nubibus aer ,

Nec tepidus pluuias conceitat Anster aquas .

Ecce tibi similis qui quondam Rhryxon , & Hellen

Diceris Inois eripuisse dolis .

Hic vndas imitatur , habet quoque nomen ab vndis .

Crediderim Nymphas hac ego veste regi .

Ille crocum simulat , croceo velatur amictu ,

Rescida luciferos cum Dea iungit equos .

Hic Paphias myrtos , hic purpureos amethyistos ,

Albentesue rosas , Threiciamue gruem .

Nec glandes Amarylli tua , nec amygdala desunt ,

Et sua velleribus nomina cera dedit .

Quot noua terra parit flores , cum vere tepenti

Vitis agit gemmas , pigraque fugit hiems :

Lana tot aut plures succos bibet : elige certos .

Nam non conueniens omnibus omnis erit .

Recenset deinde quis color in cultu quamque deceat .
Primus ergo aeris color cum sudum est cœlum , qui &
caruleus , & hyacinthinus , vulgo caelestis dicitur . Quidam Cæ-
sum eundem fecere , sed fuisse diuersos ex Cicerone docuit

Thy-

Thyleſius, qui in primo de natura Deorum *Cæſos* oculos Mineruæ, cœruleos eſſe Neptuni dicit. Quod autem cæſium a cædo, vt qui cæſius ſit cædem quodammodo oculis minari videatur, eius opinioni ſubſcribere non poſſim, niſi alter dilutior, alter preſſior fuerit, vterque a Cœlo dictus. Quem admodum in eo fallitur, quod Catullus *Cæſum* Leonem dicat, & Terentius *cæſiam* virginem, id eſt coloris lentiginei, vt Seruius interpretatur, vel oculis felis, vt Donatus, ita vt Fronto apud Gellium cum Cæſiam quaſi Cæliã dictam notat, de colore Cœli intellexerit, cum nubibus ſole percuffis aer nec ſerenus, nec limpides eſt, & in glaucum vertitur.

Alter color apud Ouidium eſt *aureus*, referens ſcilicet arietem, quo Phryxus cum ſore noueræ inſidias perſtra fugit. Qui vero *vndas imitatur glaucus* ſiue *viridis*, *Venerus*, & *thalafficus*, quem etiam *ferrugineum* Plautus appellat. *Hyalum* etiam intelligi exiſtimant, quod dicat Nymphas ea veſte regi, cum Virgilius in Georgicis,

Mileſia velleræ Nymphæ

Carpebant hyali ſaturo fucata colore.

Quoniam autem cum colorem ab vndis vocari tradat poeta, nonnulli exiſtint *Cumatilem* ſiue *vndulatum* denotare: quam vocem ex Plauto ſupra expoſuimus.

Sequitur *croceus* quem Auroræ adſcribit. Inde *myrteus*, poſt *Amethiſſimus* a gemma purpuræ violaceæ. *Rofeus* ab albente roſa, vt diſtinguatur a ſanguinea, qui color purpuræ tantum matronis conceſſa. Tum *gruinus* ab aue, *amygdalinus* ſiue *caſtaneus* a caſtaneis, *cerinus* a cera, cuius ſupra meminimus.

Sed et alij colores in veſtibus earum, quæ corporis ſui uſuram non inuiderent: præcipue *galbeus* ſiue *galbinus*, quem viridem interpretatur Turnebus lib. xvi. cap. vi. Nam

In veteri lexico Galbus est γλωβός hoc est viridis, siue luteus;
Iuuenal. Sat. 11.

Cerulea indutus scutulata & galbina rafa.

Ita enim Vetus Interpres pro eo quod est in vulgatis galbana: explicat *polita*, tenuiter rafa. Vegetius in Veterinaria lib. 111. cap. 11. *Florem eryngij ait esse galbini coloris*, id est, ut idem Turnebus, coloris cœrulei dilutioris palefcentis: quãquam alij aureum colorem interpretentur, eumque intellexisse Ouidium, cum de colore arietis Phryxi loqueretur. Et quoniam is color fœminarum dedecere viros videbatur Martialis de zoilo.

lacet occupato galbinatus in lecto

Et alibi.

*Amator ille tristium lacernarum
Et beticatus, atque leuco phœatus,
Qui coccinatos non putat viros esse,
Amethystinasque mulierum vocat vestes,
Natina laudat, habeat & licet semper
Fuscis colores, galbinos habet mores.*

Id est molles & effœminatos.

Porro illud Iuuenalis *Cerulea indutus scutulata* duo summi viri Turnebus, ac Scaliger ita interpretantur. Scutulæ esse formam quadratam oblongiorem, quales quadræ in tela araneorum cernuntur. Nam cum in ambitum araneæ plurimos orbes multis filis circinent, a centro transfuersa subtemina quoquo versum distendunt, quæ orbes fecantia multas scutulas reddunt: vnde scutulatum araneorum rete Plinio dicitur. Eam autem esse formam scutulæ confirmat Turnebus auctoritate Censorini cap. xx11. *Heteromecos quadrangulum nec latera habet paria, nec angulos reftos simile scutulæ.*

Adjicit Scaliger ad Varronem vestes *scutulatas*, & *virgatas* quales Gallorum easdem fuisse. Diodorus enim ait Gallos gestare saga *ραβδωτὰ πλωδύοις πολυάνδοις, καὶ πυκνοῖς διαλημμένα*, *scutulata*, & *reticulatim distincta*. *Virgata* Propertio, ac Virgilio, Polluci *ραβδοειδῆ*. *Scutulatus* ergo *virgatus* ma-

cularum instar cancellatim & reticulatim distinctus.

Fuerunt & vestes versicolores, quæ & varia & floridæ appellatae, eaque mulierum propria. Querit Plutarchus in Problematibus Græcis cur apud Coos Sacerdos Herculis *ἡραιακίαν ἐνδεδυμένος ἐδῆτα* *femineam vestem indutus* rem diuinam faciat, & allata fabula subjicit, quia Hercules Alciope filiam uxorem ducens *ἀνέλαλε σοφῶν ἀνδρῶν* induit floridam vestem hinc factum ut eius sacerdos, & sponsi muliebri veste induantur. Artemidorus lib. II. cap. IIII. *ἡραιὰ δὲ ποικίλη, καὶ ἀνδρᾶ ἐδῆς συμφέρει.* *Mulier florida & varia vestis conducit, maxime meretrici, & opulenta: illa enim ob quam sum, hæc ob delicias floridis vestibus vitur.* Clemens Alexand. lib. II. Paedag. cap. x. *αἱ δὲ τοῖς ἀνδρῶν ἰοικῆαι ἐδῆτες, Βαρχμοῖς, καὶ τελεσκῶς καταληπτῆαι λήροις.*

A viris etiam aliquando usurpatæ maxime in pompa ac triumpho. Dio lib. LIX. de Caligula sine victoria triumphante. Comitabantur cum amici eius, & socij *ἐν ἐδῆσιν ἀνδρῶν*, in vestibus floridis. Et lib. LXXIV. de ingressu Seueri in Urbem. Nam vrbe tota floribus, & laureis coronata, καὶ ἱματίοις ποικίλοις ornata.

Sed de coloreis vestibus, & quas oxypæderotinas Vopiseus appellat tuse ad eundem Vospitum viri doctissimi disputarunt.

De Veste Ancillari, & Meretricia. Iuuenalis, & Ouidius explicati. Cap. XXIII.

VLpianus D. de iniurijs. *Si quis Virgines appellasset, si tamen ancillari veste vestitas, minus peccare videtur: multo minus si meretricia veste femina non matris familias veste essent.* Ad quem locum Iurifconsultorum summi obseruarunt, quod pridem Manutius docuerat, matronas a meretricibus habitu differas, quod illæ stola, idest, tunica talari assuta instita, & palla vterentur; At prostibulæ breuius tunicis ad instar virillum, & toga vti cogerentur. Sed quæ vestis ancillaris esset, non est proditum. Verum cum matronas stola;

stola, & palla vterentur, facile est credere vtramque ancillis interdixtam, atque ita tunica breuiori ad medium crus pertinente nulla instita adsuta vsas esse ancillas, qualem tunicam meretriciam fuisse diximus: hoc tamen a lupis distinctas ancillas, quod hæ togatæ, illæ tunicatæ tantum. An vero aliud fuerit discrimen, doctis quærendum relinquimus. Faber vestem ancillarem atram, & fordidam interpretatur: sed talis etiam viliorum fœminarum ingenuarum esse potuit. An vero quæ corpus vulgabant, quibus interdixtus stola vsus erat, gemmas atque aurum gestare possent, quæri potest. Negat Apuleius lib. II. Met. de Byrrhæna. *Aurum in gemmis, & in tunicis, ibi inflexum, hic intextum matronam profecto confitebantur.* Et Horat. lib. I. Sat. I. I.

*Nec magis huic (matronæ) inter niueos viridesq; lapillos
Sic licet hoc Cherinte tuum, tenerum est femur, aut crus
Rectius, atque etiam melius per sepe togatæ.*

Et Iuuenal. Sat. VI.

*Nil non permittit mulier, sibi turpe putat nil,
Cum virides gemmas collo circumdedit, & cum
Auribus extensis magnos commisit elenchos.*

Et tamen ille paulo post etiam deterioris conditionis mulieribus aurum assignat, vbi ait matronas siderali scientiæ impense addictas, Augures, Aruspices, magnique nominis Chaldæos consulere solitas. At tenuiores in circo a plebeijs fortilegis ac diuinatoribus responsa futurorum petere consueuissent.

*Si mediocris eris spatium lustrabit vtrumque
Metarum, & sortes ducet, frontemque, manumque
Præbebit vati crebrum poppysma roganti.
Plebeium in circo positum est, & in aggere fatum.
Qua nudis longum ascendit ceruicibus aurum
Consulit ante phatas, delphinorumque columnas.*

Hic certe diuersam a matronis inducit, quæ nudis ceruicibus longum aurum siue monile gestabat, & ideo ad Circi spinam inter plebeios vates plebeij fati arcana rimabatur. Quod quia vix credibile viris doctis visum est, ad cor-

rectionem confugerunt, & satis audacter.

Que nullis longum ostendit ceruicibus aurum,
 reposuerunt contra receptam veterum editorum & manu exaratorum lectionem. Ego nescio ac Latinum sit gestare aurum nullis ceruicibus, pro nullum aurum ceruicibus ostendere. Illud ausim affirmare, nihil opus esse correctione, immo verbis illis vitæ liberioris mulieres denotari. Nam cum matronæ ita stola talari, & manuleata opere essent, vt nihil præter faciem appareret Horatius.

Matrona præter faciem nil cernere possis

Cetera, ni Catia est, demissa veste tegentis.

contra secunda classis, libertinarum dico, quæque licentiam stupri vulgauerant, non ceruice modo, sed humeris atque lacertis conspicuis, ac seminudis erant. Ouidius de Arte lib. I I I.

Pars humeri tamen ima tui pars summa lacerti

Nuda sit a leua conspicienda manu.

Hoc vos præcipue niueæ decet: hoc ubi vidi,

Oscula ferre humero qua patet vsque liber.

Ab his autem præceptis longe magistrum matronas submouisse, quid attinet inculcare?

Non ceruix igitur solum nuda, sed & ima pars humeri, & quæ coniungitur prima lacerti in amatorum oculos incurrebat. Lacertus enim pars brachij humero proxima. Idem Amorum lib. I. el. V I I.

Ante meos humeris vellem cecidisse lacertos.

Nuda ergo ceruice monile suspendebant, quibus stolæ cuncta operientis ius non erat. Sed quid opus coniectura? Clare idem Ouidius puellis aurū & gemmas tribuit, in quis tuta Venus, concessaque furta. Nam de remedio Amoris lib. I. sic canit.

Proderit & subito cum se non finxerit ulli

Ad dominam celes mane tulisse gradus.

Auferimur cultu: gemmis auroque teguntur

Omnia: pars minima est ipsa puella sibi.

Atqui paulo post subijcit.

*Thais in arte mea est, lascitia libera nostra est
Nil mihi cum nupta, Thais in arte mea est.*

Sed quod magis mirum iure videbitur, iisdem etiam purpuram, & quidem Tyriam adsignat, vestemq; auratam de Arte lib. I I.

Sed te, cuiuscumque est retinenda cura puella

Attonitum forma fac putet esse sua.

Sive erit in Tyrijs, Tyrios laudabis amictus,

Sive erit in Cois, Coa decere puta.

Aurata est: ipso tibi sit pretiosior auro

Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Et tamen de vestibus scripturus Tyrias excipit tamquam matronarum. lib. I I I. de Arte.

Quid de veste loquar? non iam segmenta requiro,

Nec quae de Tyrio murice lana rubet.

Fortasse igitur non fuit meretricibus purpure vsus simpliciter interdictus, sed in stola id est tunica talari, sed sine aureis segmentis, sed sine vitta, qua coma ligabatur, quae insignia matronarum semper apud Ovidium coniunguntur, numquam auri, ac gemmarum mentio, quibus a scortis distinguerentur. Aut quod verisimilius, est verbo docet artem fallendi liberiores amicas re ipsa matronis ac nuptis idem lenocinium conciliat. Certe nihil melius in praesentia succurrit.

Plautus etiam auratam meretricem inducit Epidico Act. II. Sc. II. *Sed vestita, aurata, ornata ut lepide! ut concinne! ut nove!*

Interim eorum error castigandus, qui lacernam vestimentum muliebrem putant inducti verbis Iuuenalis:

Ipse lacernata cum se iactaret amica.

Quis enim paulo in literis versatus ignorat Satyricum ibi de Sporo loqui, quem uxoris loco habuit Nero, quemque ob hoc poeta lacernatam amicam vocat, quod lacerna virorum tantum esset; quod idem est, ac si quis nunc amicam braccatam vocaret. Recte Vetus Interpres. *Lacernata. Satyrice,* inquit, *habitu virili feminam describit.* Non quidem foeminam, sed qui loco mulieris esset. Fortasse quis id ex Horatio firmari posse putet Sermon. lib. I I. Sat. VI I. *Sub clara*

nuda lucerna, vt quidem nuper ediderunt, & inepte interpretati sunt sub linea veste tam tenui, vt meretricis quasi nuda videretur. Sed omnino contra veteres libros scriptos & impressos, qui habent sub clara nuda lucerna. Nec attinet hunc morem prostandi sub lucerna satis alijs notatum retexere; Iuuenal. de Messalina a lupanari ad puluina rtranseunte.

— turpis fumoque lucerna.

Et Martialis.

Ludere teste lucerna.

Vestis seruilis. Lipsij sententia reiecta. Interpretationalis correctus. Fabri opinio expensa.

Cap. XXIV.

SERUOS, & ingenuos non eodem habitu cultuque; vfos cum togati Quirites fuerunt palam est, quod non nisi Romano ciui togæ ius esset. Suetonius Præfatione libri de claris Rhetoribus exemplum controuersie affert. Venality cum Brundusij gregem venalium e nauis educerent formoso & pretioso puero, quod portitores vercbantur, bullam & pratextam togam imposuerunt, facile fallaciam celarunt. Romam venitur, res cognita est: puer petitur, quod domini voluntate fuerit liber in libertatem. Vbi ad fallendos portitores siue publicanos portorium exigentes puer venalitijs ingenuorum habitu bulla & toga pratexta ornatur. Idem Thema in Declamationibus Quintiliani a Pythæo editis. Qui voluntate domini in libertate fuerit, liber sit. Mango nouitium puerum per publica rostra iecit pratextatum: dicitur ille liber. Vbi per publicanos traiecit recte a Rubenio emendatum est Elect. lib. I. cap. XVI. At postquam togæ depositæ sunt, tunc nullum in habitu discrimen inter seruos & ingenuos fuisse, quod sola toga faciebat, notauit Lipsius ex Appiano II. bellorum ciuilium. Cuius verba sunt. Nam urbana multitudo tam mixta est omnigenis exteris: & Libertini æquo iure degunt cum alijs ciuibus xai ó δὲ λέγων ἐστὶ τὸ χῆμα τοῖς δευτέροις ὄμοιος. (χαρὶς γὰρ τῆς Βελδοῦ τῆς ἡ ἀλλή σὸλῆ τοῖς δευτέροις ὄμοιος ἐπικωμος.) Et seruus culu codeni

2111111

visitur quo dominus, exceptaque Senatoria veste, ceterarum usus est promiscuus. Vbi Senatoria vestis est laticlania. Falso tamen illud adjicit Lipsius, tunicam communem vestem seruorum Romæ fuisse. nam tam liberi, quam serui, Romæ tunicati. Nec Sotias apud Plautum id confirmat.

Imo equidem tunicis confutis huc aduenio, non dolis.

Nam & Sotias, & Amphitruo & Græci omnes quemadmodum Romani tunicati. Atqui Lipsius de sola tunica intellexit: sed & sola tunica homines ingenui Romæ incesserunt, viliores nempe, & quibus togæ emendæ facultas non erat.

Hinc *tunicatus populus*, & *tunicata plebs*. At in municipiis, & in agro omnes etiam ditiores tunicati tantum. Præterea serui Romæ non tantum tunicati, sed & lacernati, birrosque, ac cucullos induti: & apud Græcos non solum tunicati, sed & palliolati. Hinc apud Plautum serui cum se ad cursum instituunt, *palliolum in collum iaciunt*.

Vetus Interpres Iuuenalis nondum editus in Bibliotheca Ambrosiana ad illud.

— *recitauerit ille togatas.*

Hoc autem distabat, inquit, inter seruos, & dominos, quia serui non utebantur colobijs nigris, sed albis. Quæ si vera essent, quæcunque a nobis & ab alijs de tunica disputata sunt, destruerent. Nam ingenuos toga, & tunica alba vsos diximus: hic nigra ingenuorum colobia ponit, alba seruorum. Cum hæsitarem, & reliquos versarem scholiastes, qui non pauci ibi extant, quosque publicari rei literariæ interfit, incidi in antiquissimum codicem, ex quo ille alter ab oscitante librario descriptus videbatur, qui omnem plane dubitationem sustulit. Ita enim ibi scriptum repperi. Quia serui non utebantur colobijs, & nigris calceis, sed albis. Omissa vox, calceis, tantas turbas dedit. Indicare videtur vetus ille Interpres, præter togam etiam hoc discrimen fuisse inter seruos & liberos, quod serui non uterentur colobijs, sed tunicis manicatis, calceisque albis. Quod ad calceos attinet etiam albos a liberis gestatos constat, saltem inferiori æuo, sed forte ibi

Scholiasfes de gypfatis feruorū pedibus intellexit, quos *albos* Iuuenalis appellat, siue gypfati erant, siue albis pedulibus vestiti. Calceos quidem nigros ingenuorum & nobilitium fuisse quid attinet ostendere, & crambem apponere? Seruius etiam colobia seruis adimit, & præterea calceos. Ad Aeneidos 1. vbi togam cōmune vestimentum fuisse omniconditioni ac sexui tradit antiquissimo tempore. *Quia sexus omnis & conditio toga utebatur: sed serui nec colobias, nec calceos habebant.* Fortasse quia colobia tunicæ erant, quibus brachia ad cubitum vsque tegebantur: seruorum autem exomides, quæ totum brachium excludebant; & calceos nigros intellexit, quibus carerent serui, vt ille Scholiasfes Iuuenalis, qui potuit totum hoc a Seruio accepisse.

Quidquid sit de colobijs ingenuorum proprijs, quæ etiam a seruis post gestata indicat querela Appiani, depositis togis nullum fuisse inter ingenuos & seruos discrimen, sublato togærum vsu sublata etiam omnino videtur differentia in vestitu libero, ac seruili. Tunica vtriusque communis. Verique penulatis, lacernati, cucullos induti vt infra dicemus. Penulatos, & cucullatos incesfisse seruos demonstrat Lipsius, qui que eum describunt.

Fuisse tamen aliquod discrimen etiam sub Imperatoribus, indicat Tacitus, qui non semel meminit vestis seruilis. *Q. Volusio P. Cepione Coss. otium foris fada domi lasciuias, qua Nero atinera Urbis & lupanaria & diuerticula veste seruili in dissimulationem sui composuit pererrabat;* Et Lampridius narrat, *Alexandrum Seuerum seruos suos semper cum seruili veste habuisse: & Aurelianum Vopiscus seruis suis vestes easdem Imperatorem, & priuatum dedisse.* Faber Alexandri & Aureliani seruos minime albatos fuisse intelligit, de quo supra a nobis dictum est. Neque tamen in hoc illi assentiri possum, omneis seruos atratos fuisse, etfi Marcellinus *atratum culinae ministerium* appellet: nec est mirum inter fumum & caliginem versantibus.

Et quandiu in vsu togæ fuerunt, ingenui non nisi albatu Hinc Olympio villicus apud Plautū libertate donatus *caudatus*

didatus incedit. Sed postquam desiere vestiri togæ, nullum a prorsus in colore discrimen. Pænulati omnes, ac lacernati; at hæ vestes fermè pulli coloris fuere. Suetonius de Augusto. *Visa quondam pro concione pullatorum turba; Qui nam hi pullati? Ciues lacernas induti; Negotium dedit Aedilibus ne quem post hac paterentur in foro, circoue, nisi positis lacernis togatum consistere.* Hinc pullata multitudo, & pullatus circulus. Quod si serui tantum tunicati dicantur fuisse, etiam liberi vt populi fex in sola tunica, quod paulo ante diximus.

Quare neque in eo audiendus Faber est, quòd *seruum pro libero se gerentem* apud Vlpianum interpretatur candidatum, & togatum. nam Vlpiani ætate togæ ex vsu communiti abierant. Multo minus seruos libertate donatos lacernam candidam induisse: nam eas fusci coloris fuisse præcipue Romæ, cum in Gallia rusæ essent, in confesso est. Fuere & albæ ex, præcipue quæ togæ superinduebantur: sed fuscæ vt vsus frequentior. Quare atra lacerna non tantum seruorum fuit, quod ille credit, sed & ingenuorum, vt Suetonij verba ante laudata conuincunt: nec contrarium innuit Flaccus Sat. VII. lib. I I.

Tu cum proiectis insignibus, annulo equestri,

Romanoque habitu, prodis ex iudice Dama

Turpis, odoratum caput obscurante lacerna:

Non es quod simulas?

Vt lateret ille insignia dignitatis, nempe annulum deposuerat, & libertatis, nempe togam, quæ Romanus habitus poetæ dicitur, & tunc in vsu erat saltem apud digniores, & sic in seruili habitu, nempe sine toga, quæ ingenuorum, præterea caput lacerna inuolutus vt lateret. Hoc enim indicat, *caput obscurante lacerna*, non quod seruorum lacerna atra esset.

Quod vero subijcit, *cucullum peculiarem seruorum fuisse*, neque hoc præter culpam est. nam & ingenuorum fuit, vt Martialis verba ab eo mutilè adducta indicant:

Pullo Menius alget in cucullo:

Qui tamen ingenuus erat. Idem poeta lib. XI.

Non

Nōn te cucullis asseret caput rectum

Loquitur cū homine libero, qui nulla ratione poterat
basiatores effugere. Iuuenalis.

Contentus illic Veneto, duroque cucullo.

Quæ cum ita sint, illud potius statuendum, quod neque
ipsi Fabro displicet, nulla lege, aut constitutione post togas
seruilem habitum a liberali distinctum, sed ita more rece-
ptum, vt materia & colore ferme viliores seruorum vestes
essent: quod tamen neque ab omnibus seruatum, nec satis
vnquam ingenuos a seruis distinxit. Idque indicant Seneca,
& Lampridius ab eodem laudati. Ille de Clementia. *In Se-
nato dicta est aliquando sententia, vt seruos a liberis culrus distin-
gueret; Deinde apparuit, quantum periculum immineret, si serui
nostri numerare nos cepissent.* Et Lampridius tradit, *Alexan-
drum in animo habuisse omnibus officiis genus vestium proprium
dare, & omnibus dignitatibus, vt a vestitu dignoscerentur, &
omnibus seruis, vt in populo possent agnosci, ne quis seditiosus es-
set, simul ne serui ingenuis miscerentur: sed hoc Vlpiano, Pauloque
displicuisse dicentibus, plurimum rixarum fore, si faciles essent ho-
mines ad iniurias.* Nihilominus paulo ante Lampridius retu-
lerat, seruos suos Alexandrum semper cum seruili veste ha-
buisse. Id quod hoc loco, quemadmodum apud Tacitum, de
vili, & obsoleta intelligendum, cum nullum post togas in
libero, ac seruili vestitu discrimen fuisse appareat. Quo-
tiescumque igitur libera republica, & togatis. Quiritibus
occurrit aliquem seruilem habitum induite, intelligendum
est eum togam, & dignitatis insignia deposuisse sumpta la-
cerna vel penula, & cucullo, quæ vestimēta ingenuis, ac ser-
uis communia. Sic Appianus lib. II. tradit instante bello
ciuili Antonium & C. Iulionem ad Cæsarem in castra noctu
contendisse vehiculo meritorio *Ἐραπόντων ἐδῆτας ἐνδιωτες*
τέκτος seruili habitu. Eodem libro narrat Cæsarem, cum ipse
destinasset latenter ad arceisendam classem traicere, sum-
pisse *ἐδῆτα ἰδιώτε,* quod infra explicat *ἐχρησαλυμμένος,* quod
non est *stragulis tectus* vt vertit Interpres, sed *obuoluto capite*
sive cucullo tecto. Mox enim, cū se ad cōfirmandos nautas pro-
deret

aeret, ἀνοικαλυψάμενος, idest *caput aperiens*. Idem lib. III. ait adductum Crassum ad Cæsarem ἐν χιτῶνι κίεον, idest sine toga, atque ordinis insignibus. Ita cum tradit Dio lib. IX. seruos Saturnalibus τῶν δεσποτῶν χιτῶν dominorum habitu indutos festum celebrare, de toga intelligendum est; cū cōtra ipsi domini per eos dies positis togis in cœnatorijs incederent. Postquam autem togarum vsus sublatus est, non aliud, vt dicebamus, in vestitu inter seruos atque heros discrimē, quam a colore, ac vilitate tunicæ, lacernæ, ac penulæ. Vt vestes istæ fermè pullæ & fuscæ essent, & crassiori lana, ac soloci filo cōtextæ, licet quominus pretiosiores gestarent nulla lex prohiberet.

Quidam etiam birrum seruilem vestem fuisse putarunt, quod lex I. Cod. Theod. de habitu quo vti oportet intra Urbem. *Seruos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militia constat non teneri, aut birris vti permittimus, aut cucullis.* Quos merito reprehendit Salmasius ad Tertullianum de Pallio, birrosque & lacernas idem fere vestimenti genus fuisse ostendit. Nam Chlamydem & birrum non eandem vestem fuisse, eadem lex innuit, quæ seruis militaribus birros non permittit, quibus Chlamys concessa erat. Sed de his in altera huius Operis parte cum Deo disputabimus.

Deo gloria & Deipara Virgini.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY NATHANIEL BENTLEY
VOLUME I
PUBLISHED BY J. B. BENTLEY
1822

OCTAVII FERRARI
DE RE VESTIARIA
PARS ALTERA.
LIBRI QVATVOR.

OCTAVII FERRARII
DE
RE VESTIARIA
PARS ALTERA.
LIBRI QVATVOR.

PATAVII, MDCLIV.

Typis Pauli Frambotti Bibliopolaë.
Superiorum Permissu.

OCTAVI FERREARI

DE

RE VESTIMENTA

LIBER PRIMUS

ALPHABETICO

—————
—————
—————

peris
tun
artu
Aug
nis i
de T
muscu
goloru
ax per
omur
suffim
tumar
Par

CHRISTINÆ AVGVSTÆ

Ottavius Ferrarius Bene rem gerere.

Vod nuper Domina Germaniæ pe-
plum non tam regio murice, quam
tuæ ac paternæ imaginis fulgore irra-
dians, totque victoriis intextum ac pi-
ctum armatæ Palladis sacrario suspen-
sum non auerso lumine adspexeris, sed
inuitatis munificentia exemplis exce-
peris; ausus sum nouam telam, veterum mortalium habi-
tum cultumque sacri gynæcei textrinis inferre, nouoque
artificio pacatam Mineruam aduocare. Huic ego tela.
Augusta, quæ mea tenuitas est, & improspere valetudi-
nis iniuriæ, solidos decem annos impendi: & nunc vereor
ne Troiæ fatum labor iste sortiatur, aut pro elephanto
musculus existat. Vt cumque sit, Ithaci matrona longo re-
golorum procatu claritudinem nata vix annis viginti fal-
lax pensum absoluit, cum quod die confecerat opus nocte
demum detexeret, ac pari coniugis erroribus mora, nec
dissimili ingenio turbam iniuriosam eluderet. Ipse no-
cturnam operam addere non semel coactus sum, ac bo-

na fide lucubrare, ut longa vetustate obrutum artificium
in lucem euocarem. Immo geminato labore alienum o-
pus, aut infectum, aut aduersa Minerua inceptum re-
texere, implexaq; aut incisa licia, nec coherentem stami-
ni tramam nouo pectine nouisque radiis redordiri.

Postquam igitur nativo colore ac vellere communes
populis tunicas, atque hiuc rerum dominam togam, il-
linc sapientiae velamen pallium, sexusque alterius stolas,
ac pallas pudoris & frigoris munimenta, simplicissimos
mortalium cultus, pacisq; habitus contextui, ac suam cui-
que formam, & gestandi modos aptauis horrentia saga,
cruoreque infectas chlamydes cognata armis tegmina
Martisque spolia sub adspectum dedi. Facto inde gradu
honoris insignia, ordinum discrimen praetextas, palma-
tas, ac trabeas, nec uno alieno incocta paludamenta, Im-
peratorium coccum, ac veluti priuatarum comes totum
augustale vestiarium, ac triumphali auro immixtam pur-
puram vestram populis adorandam exposui. Quin, ne
quid argumento deesset, hac quoque parte fractos seculi
mores notare, ac veluti luxui patrocinari coactus sum: ab
orbe ultimo petitam frondium canitiem, Coasque, & Af-
syrias bombyces, vermium saliuam, ac fecturam impro-
bam, vestesque renudandis matronis inuentas, etiam ma-
ribus expetitas, ventum textilem, ac seticas nebulas pro-
dendo.

Vna laboris merces grandeque pretium, hac qualia-
cumque non displicuisse tibi, Augusta, quae ab rerum ma-
ximarum molimine, imperiique curis non pateris modo te
auocari, sed iubes, utroque ad ista descendis. Quippe li-
teris non tam regiae manus, quam inaudita clementiae

non una nota insignibus nuper mandasti, ut si quid libro-
rum viri eruditionis gloria præstantes publici iuris face-
rent, aut ieiunitas mea extunderet, ne cunctaret istuc
transmittere. Quid ipse præstare possim iam vides: sola
enim mihi te religiosius venerandi audaciam relictam es-
se. At viri magni aliquid te dignum concipient, quos no-
minis tui gloria ac liberalitas accendit. Nexile enim au-
rum, quo plumbea dicta atque humiles sonos rependisti,
sicut quorundam oculos turbavit, palloremque suum in
homines transfudit, ita multorum studia arrexit, ut quod
in me fortuna fuit, ipsi virtute promereant.

Neque tamen præter rem fecisse videbor, quod levi-
dente contextum soloci filo deductum obtulerim tibi,
quæ utriusque Mineræ numen occupasti: neque indeco-
rum mihi opificio manus admouisse, quando, te literas ac
bella eadem felicitate tractante, reliquum est, ut lanam ac
calathos respiciant viri. Ipse certe si vita suppetat eam ali-
quando telam daturus sum, quæ si non Dædala, at fida
manu te tibi reddat, tuosque ac giganteos patris triumphos
exequetur. Tu nova quotidie argumenta suppeditabis.
Vale, teque fatis ad summa vocantibus præbe.

Patauii Kal. Februariis MDCLIV.

Bene-

Beneuole Lector:

IArde immo penè iam sero vetus nomen ex-
pungo, atque olim cæpti voluminis alteram
partem represento. Præter virium tenuita-
tem, totque annos morbis atque arumnis vitæ
exemptos, vitamque ipsam non semel extre-
mis metis admotam, quæ tedio ac despera-
tione sæpe opus manibus excusserunt, operis ipsius magnitudo
ac difficultas, quæ summos viros hæctenus absterruit, egre mo-
lientem ad hanc usque diem delassauit. Nam in prioribus li-
bris ipsoq; argumenti vestibulo habui interdum quos sequerer,
in his aucta licet cura intimos materiae sinus ac recessus tentans
vix a quibus dissentirem inueni. Adeo cuncta aut intentata,
nulliusque trita solo, aut profundo vetustatis demersa cruenda
fuère, genusque omne scriptorum utriusque linguæ, ne quid ef-
fugeret, arumnabili labore non semel excutiendum fuit. Præ-
ter hæc ea quoque diem proferendi causa erat, quod viros do-
ctissimos aliquid contra iam edita parturire audieram, aut
quia vere id agerent, aut quia ita credit quorundam intererat.

Itaque menses aliquot editionem sustinui, ut eadem opera
illis reponerem, atque ista publicarem. Non enim deerant, qui
se in modeste licet ac molliter perstrictos inique ferrent. Inter
quos qui nuper decepsit Claudius Salmasius, vir in omni litera-
rum genere eminentissimus, ac sine controuersa huius æui sum-
mus. Sed quasita meritis superbia immodicus sui æstimator,
aliorum contemptor, omnisque sententia, cuius ipse auctor non
esset, inimicus. Itaque dum à se vel petita venia et cum ho-
nore dissentientes traducit, et carpit, rursusque æquo iure re-

uincitur, totaq; vita hunc funem contentionis ducens aut pul-
satur, aut verberat, male dicendo, & quod consequitur ma-
le audiendo, senex factus in ipso opere recriminandi consum-
pius est.

Non pauca quidem in superioribus libris fuere, quibus cum
in hoc argumento lapsus non semel indicavi: atque in alia om-
nia interim discedere coactus sum: integra tanti nominis reue-
rentia, ut non modo non agere laturum, sed paratam mihi apud
ipsum gratiam sperarem. Res secus accidit. Nam in cruce
maioris momenti ab eo perperam animaduersa, aut explicata,
quæ aut dare, aut defendere debuerat, unum leue admodum
& dicis causa positum arripuit in obseruationibus ad *Ius At-
ticum*, & *Romanum*, ut me viris doctissimis, quos capite VI.
maledicentissime insectatur, accenseret. Nam cum aduer-
sus Petauium rara cruditionis virum, quod emendationem
Aratai versus ab se olim proditam minime probaret, inuectus
esset, cumque male sanum, impurum, virulentum, omniumq;
hominum impudentissimum, atque iniquissimum, ac nullo iu-
dicio præditum appellasset (tantum crimen est Critici corre-
ctionem præ vulgata lectione aspernari) eandem amaritudi-
nem in Italum auctorem libri *De re Vestitaria* effudit, non
aliam ob causam, quam quod audaculus ille *Salmasii* notatio-
nem, atque expositionem super vestibus holoueris, quam ipse
certissimam & optimam iudicat, probam esse negauerit. De
vesti: am fidem. At semper Italus ille credidit, licere cuique
presertim in re literaria sententiam suam in nullius inuidiam
expromere. Cur enim Gallo homini liceat holoueras vestes
esse totas veras, siue purpureas dicere: Italos fas non sit eam vo-
cem ab holoporphyris contractam arbitrari, cum utriusq; nota-
tionis idem sit sensus? Sed ipse dixit. *Digito compeſce label-*

lum. Si quis contra mutire ausus fuerit, imperioso eiusdem de-
creti numerum Criticorum augebit, qui glandes inuentis frugi-
bus preferunt. Quis autem Salmasium Dictatorem nobis di-
xit? Quis tyrannicam potestatem solis maledictis fultam in li-
beros homines exercere permisit? Operæ pretium est paucis re-
petere, quæ de vestibus holoueris supra notauimus Lib. II. Cap.
IX. ut quam nullam causam habuerit excandescendi Salmasius
facile appareat. Nam cum eiusdem honorificentissime appel-
lari opinionem ac notationem de holoueris non modo non impro-
basset, ut etiam ingeniosam esse affirmarem, subiecti ius fasque
esse quid & nos sentiremus aperire. Non enim eam vocem se-
milatinam, sed puram Græcam contractam mox & corrup-
tam ex Holoporphyris uideri, quod apud Isidorum Olophera,
sive Olofera, Holoporphyra explicaretur: idemq; Papias
exprimeret, nempe Holophoram vestem totam ex purpura:
hancque si non ueriores, at simpliciores notationem esse.
Quid pote modestius? At ille tanquam acerbissime proscri-
ptus quæsitam non semel ab Italo occasionem carpendi Salmasii
rei dixit, & dixit indignatur. Bene se habet, quod quædam in-
sic reprehensa faretur. quæ autem iniquè, cur non repercusit,
aut cur certaminis gloriâ inuidit?

Ceterum ibi non aliud ad confirmandam opinionem suam
attulit, quam aliquot scriptorum loca, qui holouerarum mencio-
nem fecerunt, quæ nihil cum inuuant, non enim de uoce, sed de
uocis origine ambigitur. Neque hæcenus me illius notationis
pænitus, holoueras esse holoporphyras, quam uiris doctissimis
approbatam scimus. Nam ut demus colorem purpuræ totum
uerum dictum esse, non solum colorem, sed etiam uestes
totas ueras dictas, durius certe uideri debet etiam modice eru-
ditis, quam holoueras esse ex holoporphyris constatas. Quæ non

ita mordicus unquam tueri cogitauimus, ut si quis alteram se-
quatur cælum terra miscemus, quasi in ea uocula Græciæ sa-
ludem sitam existimemus.

Ceterum in sequentibus libris, quos multis ante obitum Sal-
masii mensibus impressos typis, sculptoris ægre areas tabulas
molentis tarditate editione morante innumeri ciues, & exte-
ri uiderunt, vix ullum caput exhibit, in quo diuersa ab eo sen-
sire non adigar, quanquam dissimulato nomine sola operis in-
dicatura, ne a vetere instituto abscederem. Quid opus est ver-
bis? Eum qui de pallio tam multa in Tertullianum commen-
tatus est, quale pallium esset, quique illud gestandi modus igno-
rasset, tam liquido apparebit, quam meridie lucet. Sed de his
nimis fortasse multa, animo certe meo haudquaquam grata
aduersus utcumque de nobis, at de literis optime meritum, &
iam tum compesitum. Itaque plura adscribere parcam, ne vi-
dear cum laruis luctari. Cum præterea querelæ ne tum qui-
dem gratæ sint, cum sunt necessariae. Vale mi Lector, & faue.

INDEX CAPITVM

LIB. I.

Cap. I.	L acernarum usus quando primum Rome inceperit. Cicero & Seneca explicati. Huius vetus lectio defensa contra Lipsii non unam correctionem. 1
II.	Lacernarum notatio incerta. Quod vestimen- ti genus esset. Μαρδύας. Εφεστis. Herodiani Interpres notatus. 5
III.	Quale vestimenti genus Lacerna fuerit. 7
IV.	Lacernarum usus, & materia. 9
V.	Lacernas pluuia causa in Vrbe gestatas. Pli- nius emendatus, & explicatus. 10
VI.	De Lacernis, & reliquis vestimentis Gausa- pinis. 11
VII.	Gausape quadratū. Martialis explicatus. 13
VIII.	Gausape Balanatum. Gausapatus. Persius, Se- neca, Petronius explicati. 14
IX.	De Lana, & reliquis vestimentis villosis. Amictus duplex. 18
X.	De Chlœna. χλαῖνα ἀπλοῦς, καὶ διπλᾶ. Εὐρυ- πᾶς. Homerus atque Hesychius explicatus. χλαῖνις, χλαῖνιδιον. 20
XI.	De Endromide. Quæsitum de voce Treche- dipna apud Iuuenalem. Eius Interpres emendatus. 23
XII.	Tunica, ac Lacernæ Gausapinæ. 26
XIII.	Lacernæ æstiuæ. Tritæ, ac leuiore. Iuuenalis, &

Index Capitum.

	☉ <i>Martialis explicati.</i>	27
XIV.	<i>De Amphimallis. Amphitape. Isidorus correctus.</i>	28
XV.	<i>Lacernarum Forma.</i>	30
XVI.	<i>De Fibulis. An insigne Tribunitium fuerint. Martialis locus expensus.</i>	30
XVII.	<i>Fibula Vestiarie figura. Quintilianus explicatus. Pollionis locus expensus.</i>	33
XIIIX.	<i>De Fibula Theatrali. Martialis explicatus.</i>	35
XIX.	<i>De Fimbriis.</i>	37
XX.	<i>An Lacerna cucullum habuerint. Martialis explicatus.</i>	40
XXI.	<i>Lacerna pro Cucullo. Item birrhus pro eodem. Bardocucullus. Juuenalis explicatus.</i>	42
XXII.	<i>Cucullus Monachorum. Eius figura. Cadurcum. Juuenalis explicatus.</i>	45
XXIII.	<i>De Colore Lacernarum. Martialis non uno in loco explicatus.</i>	48
XXIV.	<i>Lacernæ Coccineæ. Coccina. Martialis, ☉ Quintilianus explicati.</i>	51
XXV.	<i>Causarum patroni in Lacernis purpureis. Vestis prelo splendens. Canusinus color.</i>	55
XXVI.	<i>De Birrhis. Atrebatice unde dicti. Alii alii preciosiores.</i>	57
XXVII.	<i>An Lacerna vestis seruilis fuerit. Martialis explicatus.</i>	60
XXIIIX.	<i>De Caracallis. Quale vestimenti genus fuerint.</i>	62
XXIX.	<i>Lacernas honoris specie depositas.</i>	63

Index Capitum.

L I B. I I.

Cap. I.	P ænule notatio quaesita.	65
II.	Panulam itinerarium vestimentū fuisse, & pluviæ tempore sumptum. Quando primum illud intra Urbem usurpatū sit.	68
III.	An Senatores sub Hadriano panulati. A. Gellius explicatus.	70
IV.	An Senatores in funere Principū panulati.	72
V.	An Imperatores Panulati.	74
VI.	De Materia Panularum. Panula scortæ, Gausapine, Canusine.	76
VII.	Panularum Figura.	78
II X.	De Colore Panularum. Canusine, Fusca, ac Ruse.	87
IX.	Panule inter vestes muliebres. Eæ virilibus pretiosiores.	90

L I B. I I I.

Cap. I.	D iversa Chlamydis species. Chlamys puerilis. Alicula. Velius Longus correctus. Martialis explicatus.	91
II.	Chlamys muliebris. Dionis Interpres notatus.	96
III.	Chlamys militaris. Eadem cum Sago.	97
IV.	Chlamydem, & Paludamentum idem vestimentum fuisse. Cicero explicatus.	98
V.	Sagum pro Paludamento, & contra scriptoribus p. situm. Appiani & Plutarchi f. n.	iter-

Index Capitum.

	interpretes notati.	101
VI.	Paludamentum Vestis Imperatoria.	102
VII.	De Sago.	104
VIII.	Chlamydis, Sagi, Paludamenti forma. Val- trini non unus error in Re Vestiaria.	105
IX.	De Sago Gallico. Non fuisse fibulatum. Plu- tarchi Interpreter notatus.	111
X.	Sagum Hispanicum, & Germanicum.	113
XI.	Sagochlamys. Chlamys Dardanica Man- tuclis.	115
XII.	Sagi, Chlamydis, & Paludamenti Mate- ria.	116
XIII.	Chlamys & Paludamentum auratum. La- cerna aurata. Habitus Citharodorum.	119
XIV.	Tunica militaris color. Tertullianus explica- tus.	122
XV.	Chlamydis, Sagi, & Paludamenti color.	124
XVI.	Gallici Sagi color.	127
XVII.	De Subarmali.	128

LIB IV.

Cap. I.

	P Allium Græcorum indumentum. Comæ- dia palliata, togata, prætextata. Pro- legomena in Terentium expendantur.	130
II.	Pallium Græcè ἰσάριον, Φάρις.	132
III.	Pallium. Eius notatio. Vestis stragula Roma- norum Amictus Græcorum. Pallium Pro- consulare.	136
IV.	Pallium commune. Eius figura.	139

Index Capitulum.

- V. Modus gestandi pallium. Brachium cohibere.
Manum chlamyde inuoluere. 142
- VI. Magna Veterum cura in pallio decorè, & ci-
uilitèr cõponendo. Αυστάλλειαι Ἰνδὲξια. 147
- VII. Pallium in humeros reicere. Casauboni opinio
expensa. Aristoph. Not. Jnterpres. 149
- IX. Quando brachium pallio exerebatur. Ἐπίδ' Ἰνδ'ια:
ἐπαπίσερα. Aristophanes explicatus. 152
- IX. An palliũ fibula neſtereur Tertul. expl. 155
- X. Pallium cum crepidis. Tertul. explic. 160
- XI. De Pallii materia. Vestimèta lanæa. An lineæ
vestes in usu. Thucyd. expl. Lintæa lorica. 161
- XII. Lineus Apollonii Thianai vestitus. Byssus.
Ὀδόν. Pollux notatus. 165
- XIII. De Pallii colore. Alba Græcorum vestimenta.
Artemid. & Lucian expl. Ælian. not. 168
- XIV. Pallium Philosophicum. Triboniũ. Phil. strat.
& Laertius explicati. πάκος, Pannus. 173
- XV. Triboniũ non modo pauperiorum gestamen, sed
uestis forèsis, ac Iudicial. Aristoph. expl. 178
- XVI. Triboniũ non Cynicorũ modo, sed Philosoph se-
uerioris notæ palliũ. Itẽ Sophist. Laert expl. 181
- XVII. Pallii Philosophici color. Petron. correct. 187
- XIX. Christianorũ Ascetarũ Tribon. Quãdo Tert.
Lib. de Pallio ediderit. Triboniũ fuscũ. 189
- XIX. Tritonium Cynicum. Modus illud gestandi.
Pallium διπλῶσαι. Duplex pannus. 194
- XX. An Cynici interulam gestarent. Laertius ex-
plicatus. Eius Interpres notatus. 200
- XXI. Serui palliati. Plautus explicatus. Diphthera.
Scortum. Festus emendatus. 206
- XXII. Exomis. Ἐπεμάχορατος. Καταβάν. 209
- XXIII. Pallio caput operire Pallioli. Plaut tent. 211

OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA

PARS SECVNDA

LIBER PRIMVS

QVI EST DE LACERNIS.

Lacernarum vsus quando primum Rome inceptit. Cicero & Seneca explicati. Huius vetus lectio defensa contra Lipsij non vnam correctionem. Cap. 1.

ERGO admodum nec nisi extremis Reipublicæ temporibus Lacernarum vsus in Urbem inductum illud argumentum est, quod nomen ipsum incognitum, nec vlla mentio pro urbano habitu apud eorum temporum scriptores. Primus Cicero, quod ego

sciam, Philippica secunda obiectat Antonio, quod in Urbem venisset cum caligis & lacerna. *Nam quod quærebis quomodo redissem, primum luce, non tenebris, deinde cum calceis & toga, nullis nec caligis, nec lacerna.* Neque tamen ideo a Cicerone notatum Antonium credendum, quod in itinere toga, & calceis vsus non sic. id enim præter morem omnium, qui penulati, & soleati iter faciebant in Urbis ingressu togam, & calceos sumebant; quod de se Cicero testatur: sed quod pro penula lacernam, & caligas militare indumentum, ac calceamentum sumpsisset, & ad augendam rei inuidiam eo habitu non modo in itinere, sed quum peteret Consulatum, per Galliæ Municipia, ac Colonias incessisset, in quibus more Romano homines togati versarentur. Nam paulo infra ait. *Ex omnium omnibus flagitijs nullum turpius vidi, nullum audiri, quam quod qui Consulatum peteres, is per Municipia & Colonias Galliæ cum caligis*

Pars II.

A

ligis

ligis & lacerna cucurriti. Scio quosdam cum Gallicis re-
posuisse auctoritate Gellij lib. XI II. sed si Gallicæ eadem,
ac soleæ, siue crepidæ fuerunt, quarum vsus in itinere de-
positis vrbanis calceis, non video cur notari potuerit An-
tonius, si communi pedum regimine itineris causa vsus sit,
sed quòd militare calceamentum cum militari veste induerit.
Verum ista non sunt huius loci.

Ignotus igitur, ac probrosus ætate Ciceronis in Vrbe
Lacernarum vsus. nec iniuria, quod vestimentum militare
esset, ac castrense, idemque quod chlamys. Propertius lib.
III. Eleg. x.

Tu tamen iniecta tectus vesane Lacerna

Potabis galea fessus Araxis aquam.

Et lib. IV. Eleg. III.

Texitur hæc castris quarta lacerna tuis.

Ouidius, II. Fastorum de Lucretia inter ancillas lucu-
brante, marito in castris Ardeam oblidente.

Mittenda est domino, nunc nunc properate puella,

Quam primum nostra facta lacerna manu.

Gallus etiam Asinius elegia elegantissima, quam vnicam
edidit Manutius.

Quin etiam argento puroque intexit in auro,

Altera iam castris parva lacerna meis.

Vbi legendum *intexitur auro*. Sed nescio an aliud in
tota antiquitate vestigium extet lacernæ acu pictæ, & phry-
gionis opere elaboratæ. Et cui vsui fuerit hæc lacerna ve-
luti triumphalis, cum Gallus non Imperator esset, sed sub
Ventidio militaret.

Lacernæ militaris meminit & Paternulus lib. II. de Cas-
sio loquens. *Existimans hostes esse, qui irruerent lacerna caput
circumdedit, extentamque ceruicem interritus liberto præbuit.* Et
infra de Augusto cum Lepidum exercitu exiit. *Quippe cum
inermis & lacernatus esset præter nomen nihil trahens ingressus
castra Lepidi, euitatis, quæ insu hominis prauissimi, tela in eum
iacta erant, cum lacerna eius perforata esset lancea.*

Dio Cassius lib. XLVI. narrat cum M. Antonio bellum

indictum esset, vulgo depositis togis sumptas lacernas siue chlamydes militares. τὰς τε χλαμύδας τὰς στρατιωτικὰς πάντες καὶ οἱ μὴ ἑκστρατεύσαντες ἠμπέρονον. Vbi an recte Interpretres Saga verterit, infra videbimus.

Paulatim deinde per bella Triumvirorum ciuilia, quam togæ deponi cœpissent, in earum locum lacernæ successerunt, quod viris doctis pridem adnotatum est. Et quia vt diximus initio vestimentum militare tantum fuit, quod & chlamys dicebatur, propterea Seneca non vno in loco ciues chlamydatos appellat, qui lacernam induti essent. De beata vita cap. 11. *Quæramus quid optime factum sit, non quid vsitatissimum: quid nos in possessione felicitatis æternæ constituat, non quid vulgo veritatis pessimo interpreti probatum sit. Vulgus autem tam chlamydatos, quam coronam voco. Non enim colorem vestium, quibus prætexta corpora sunt, aspicio, oculis de homine non credo. Doctissimus Lipsius legit. Vulgus autem tam candidatos, quam coloratos voco: atque hunc locum a se eximiè emendatum prædicat. Sed hercules haud vidi magis. Candidatos autem honestiores intelligi ait, coloratos pullatam multitudinem.*

Sed si candidatos intelligit cretatis, ac splendidibus togis, quales erant petitorum, indutos, ætate Senecæ sublati Comitiis nulli petitores candidati; sin albatos, siue albis togis simpliciter amictos intelligit, & rarus admodum eodem æuo nisi per officia togarum vsus, & albam togam parare etiam tenuiori facile erat. Quidquid ergo Lipsius iactet etiam cum supercilio nunquam futurum vt vulgaram lectionem explicent omnes xviri fatalium librorum, ipse licet in illud Collegium non allectus, & Sibyllinorum ignarus veterem lectionem tueri, atque explicare ausim. Nam lacernatos inuidiose appellat chlamydatos, quod vt diximus lacerna initio non aliud fuerit quam chlamys. Licet autem commune vestimentum esset, vt & toga, honestiores tamen a vulgo lacernarum colore distinguebantur. Nam, vt infra dicemus, erant purpureæ, pretiosisque coloribus imbutæ: eas potentiores ac ditiores gestabant

viliores aut sine lacernis, aut iis pullis & paupere colore tinctis utebantur. Quare non sine stomacho chlamydatos appellat lacernas improbi coloris, & nonnisi olim militaris, indutos; Atque ideo subiicit; *non enim colorem vestium aspicio*, quo scilicet Romæ vulgus a nobilioribus distinguebatur. Vulgus autem coronam appellat, siue quod idem est circulum pullatum apud Quintilianum. Idem de Ira lib. I. cap. XI. *Quum hoc dicit Theophraste queris inuidiam preceptis fortioribus, & relicto iudice ad coronam venis. Quia vnusquisque in eiusmodi suorum casibus irascitur: putas iudicatuos homines id fieri debere, quod faciunt. Corona ibi est vulgus. Item lib. II. cap. VII. Et iudex damnaturus quæ fecit eligitur, & corona pro mala causa bona patroni voce corrupta.* Atqui inquit Lipsius idem Seneca *virtutem coloratam* appellat, idest sole fuscata, vt coloratos Indos, ac Seres poetæ vocant. Verè. nemo tamen aliquem coloratum Latine dixerit pullis vestibus indutum, cum id potius de vestibus aut alia re colore infecta dicendum sit.

Non contentus Lipsius probam lectionem semel sollicitasse, eodem libro cap. xxv. iterum pro chlamydato candidatum obtrudit. *Pone me, inquit, in instrumentis splendentibus, & delicato apparatu, nihilo me feliciorem credam quod mihi melle erit amiculum, quod purpura conuiuiis meis substerneretur. Nihilo miserior ero, si lassa ceruix mea in manipulo feni effluens incubabo. Quid ergo est? Malo quid mihi animi sit ostendere prætextatus, & chlamydatus, quam nudus scapulis, & fœrentibus. Hic quoque prætextatus, & candidatus legit. Sed libri veteres in vulgata lectione constantes sunt. Cum præterea etiam pauper non magno pretio candidatus esse possit. Neque audiendus Muretus, qui *Canusnatus* legit. nam is color ferme penularum, quarum tunc aut nullus aut rarus vsus in Vrbe. Multo minus facit ad rem *Gansaratus*, & *Perasatus*; & quidquid denique Critica libido impingit. Prætextatus prætextatus indutus, quæ vestis magistratum. Chlamydatus lacerna vestitus, sed quæ aut cocco, aut murice,*

rice, aut alio pretioso colore tincta esset. Quemadmodum autem malle se ait domum omni cultu instructam, quam pontem, ita pretiosas vestes, quam centunculum. Quid porro sint *scapula fatentes*, a doctis viris quæsitum est. Fortasse a tomenti Circensis de concisa palude confecti, cui pauperes incubabant ingrato ac turpi odore. Nec displicet quod se in libris reperisse tradit Lipsius: *quam nudis scapulis, aut semitectis.*

Lacernarum notatio incerta. Quod vestimenti genus esset?

Μανδύας. Εφεσπιδς. Herodiani Interpret notatus. Cap. 11.

Primus igitur Lacernarum usus in militia, sed quando cœperit haud mihi compertum: cum præter Propertium, Ovidium, ac Paterculum nullus veterum scriptorum earum mentionem fecerit in cultu militari, ut vox sub ipsum Reipublicæ interitum nata videatur. Sed vnde nam, quæque eius notatio, multo mihi ignotius. Persij Interpres verus ad Satyram 1. *Lacerna pallium fimbriatum, quo olim soli milites utebantur.* Eadem Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. qui adijcit. *Vnde & in distinguenda Castrensi, Urbanaque turba, hos togatos, illos lacernatos vocabant.* Inde autem lacerna, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis, ut sunt penularum. Ut lacernam quasi laceram dictam putet: quod & Paulus Festi abbreviator innuere pro obscure videtur. *Lacerare, comminuere, dividere. Lacerna quod minus capitio est.* Sed notatio inepta, illudque de fimbrijs laxioribus, & minus laxis Grammaticorum est commentum, quidue capitium illud sit, quo minor est Lacerna, ne Oedipus quidem diuinaverit: nec tanti est hinc diutius immorari.

Vnde cunque igitur nomen acceperit Lacerna, vestimentum militare initio fuit. Propterea Græcis scriptoribus *Μανδύας*, *Κλαμύς*, & *Εφεσπιδς* dicitur. Artemidorus lib. I I. cap. III. *χλαμύς δὲ τῶ ἐνοὶ μανδύου οἱ δὲ ἐφεσπίδα, οἱ δὲ βήριον καλοῦσι.* Hesychio *Μανδύας* est εἶδος ἱματίου παρῶν πολυμικτὸν
εἶσι-

Vestimentum militare Persicum. Suidas *vestimentum Loricion* interpretatur. Pollux lib. vi i. cap. xi i i. ἡ δὲ μανδύς ὁμοίον τι τῷ καλούμενῳ φανόλῃ. *Vestimentum simile Penula.* Male interpretor *Sagulum*, vertit. Eius mentio apud Xiphilinum Domitianum. *Bello navali facto, in quo non solum omnes qui pugnaverunt fere mortui sunt, sed etiam multi ex spectatoribus, propterea quod maximo imbri, & vehementi tempestate repente commota, nemini permisit abire e spectaculo, & quamquam ipse, Μανδύας ἀλλασσόμενος, Lacernam mutavit, tamen ceteros mutare non est passus.* Ibi μανδύας Lacerna est, non panula. Idem vestimenti genus Εφερίδης, militare scilicet, siue chlamys. Hesy chius. Εφερίδης, χλαμῖς. Εφερίδες τὰ ἐπιβλήματα, quod reliquis vestimentis injicerentur. Suidas Vestimentum Romanum, quod & μανδύας & Βηρῶν vocetur. Athenæus etiam lib. i i i. καὶ τὴν ἐφερίδα τὴν ἀχρηστον. *Lacernam quam nondum indui.* Herodianus lib. vi i i. de militibus Maximini, qui in Senatum explorandi causa ingressi sunt, ὄπλων μὲν γυμνοί, ἐν λιταῖς δὲ ἐδῆσι καὶ ἐφερίσιν. Interpretum quot fuerunt doctissimus, *Inermes videlicet, tantumque subarmalibus, & sagis induti.* Quid essent subarmalia notum est. Sed nō habent hic locum. Vertendum erat. *Sine armis vulgari vestitu, solasque chlamydes indui.* Alibi Herodianus λιταῖς ἐδῆτας appellat vestes communes siue vulgares loquens de matronis in Apotheosi Seueri, quas ait sine auro atque villo muliebri mundo fuisse. ἀλλὰ λιταῖς ἐδῆτας λευκὰς ἀμφιεννούσας, *vulgari veste alba indutas,* non exili, vt idem summus interpres vertit. Nam cum Senatores in pullis lacernis essent, matronæ albas vestes gestabant, pallam scilicet, & stolam; sed vulgarem, ac communem, non purpura, & auro de more pretiosam. Vt ad milites reuertamur, ij in veste vulgari idest tunica Quiritibus communi solas chlamydes militares induti. Ita paulo post: ἐξοπλίας δὲ τὰς χεῖρας ὑποκαθήμενας ταῖς ἐφερίσιν, *est habentes manus sub chlamydibus.*

Perperam etiam viri doctissimi pro quouis vestimenti genere Ephestrída sumi crediderunt ex eodem Herodiano, qui

eas Senatoribus tribuit in funere Seueri. ἐν μὲν λαϊῶν μέρες
 πᾶσα ἡ σύγκλιτος μελαίναις ἑφεσπίσι χροίμενοι. Ibi enim Sena-
 tores depositis luctus causa togis, in pullis lacernis siue pe-
 nulis, nam hæc vox de utroque vestimento vsurpatur,
 quod non multum dissimile esset, vt dicemus. Non igitur pro
 quouis vestimenti genere accipitur. Itaque non atris ve-
 stibus, sed *pullis lacernis*, aut *penulis* vertendum erat. De
 chlamyde & Byrrho erit infra dicendi locus.

Qualis vestimenti genus Lacerna fuerit, Cap. III.

Lacernam a castris & militia in Urbem licentia bellorum
 ciuilium traductam, & promiscuo Quiritium cultu as-
 sumptam diximus. Ea fuit amiculum siue pallium laneum,
 apertum, quod ipsi quandoque togæ, & hac deposita fer-
 me loco ipsius togæ iniiciebatur tunicæ, nec tuebaturque fi-
 bula vel in humero, vel ad pectus, natiuo ipsius lanae co-
 lore, aut varia infectura. Et quemadmodum Græcæ
 pallio breuior, atque angustior lacerna fuit, ita facile cre-
 diderim, postquam a militia in urbanum habitum conce-
 serit, laxiorem ipsa chlamyde longioremque confici cœ-
 ptam: quandoquidem arcendo frigori, immo & pluuiæ, to-
 ti denique corpori tegendo assumebatur, cum chlamys, vt
 in antiquis monumentis apparet, vix partem corporis tege-
 ret, nec ferè ad genus pertineret. Subiectas figuras lacer-
 natas ex columna Traiana depromptas Roma misit Vir
 incomparabilis Cassianus a Puteo, cui bonam partem mo-
 numentorum veterum, quæ hoc opere edita sunt, non ipse
 solum, sed tota posteritas acceptam feret. Sed vt rem to-
 tam distincte, ac particulatim exequamur, primò de lacer-
 narum materia verba faciemus, tum de eius ornamentis ac
 colore breuiter disseremus.

Tabula XIV.

Tab. XIV.

Scilicet
per

Vi
nate

Et l

C

in &

amic

tracu

que s

na, p

actore

lge c

licet

dum p

cliam

huo

quar

c

Lacernarum usus, & materia. Cap. IV.

Q Viritium vestes omnes ex lana confectas, togas, tunicas, pallas, stolas aliàs ostendimus: idem de lacernis dicendum. Mart. lib. II. Ep. XLVI.

Sic tua suppositis perlucet praelacernis,

Sic micat innumeris arcula sintbesibus:

Atque unam vestire tribum tua velleræ possunt.

Scilicet fere arcendi frigoris causa sumebantur, & togis superinduebantur. Iuvenal. Sat. IX.

. . . . pingues aliquando lacernas

Munimenta toge, duri, crassique coloris

Et male percussas textoris pectine Galli

Accipimus.

Viliori nempe materiæ, hoc est crassiore lana, & male textas, quales in Gallia conficiebantur. Martialis.

Me pinguis Gallia vestit.

Et lib. IV.

Accipe Sequanica pinguem textricis alumnam.

Colore autem pullo, vel rufo. Ex quibus patet, ut togas, ita & lacernas non eadem materia confectas, sed lana pretiosiore, aut viliori contextas, & quidem etiam viliori textura. Vetus Interpres Iuvenalis. *Pingues lacernas: pingues ut ostendat grossas, ac per hoc pluviales, que muniant a pluvia, non que ornent. Male percussas, male textas. Gallum autem textorem Venetum interpretatur, Venetumque cucullum intelligit ex eodem Poeta:*

Atque ibi contentus Veneto, duroque cucullo.

Lacernæ igitur arcendo frigori, immo & pluriæ, cum nondum penulæ in Urbem receptæ essent. Et vel tunicis, vel etiam ipsi togæ injiciebantur. Mart. lib. VIII. Ep. XXVIII. ubi togam sibi a Parthenio Domitiani cubiculario donatam commendat, sic colligit:

O quantos risus pariter spectata mouebit

Trita Palatina nostra lacerna toga.

Pars II.

B

Futu

Futuram enim rem ridiculam, si nouæ pexæque togæ vilis & longo vsu detrita lacerna superindueretur. Idem lib. xiv. Ep. cxxxvii. *Lacerna Alba.*

*Amphitheatrales nos commendamur ad vsus,
Cum regit argentes nostra lacerna togas.*

Ex quo apparet, non nisi albas lacernas togæ inditas, cum reliquæ ferme pullæ essent: quod videretur indecorum & ridiculum, albæ niuæque togæ atri coloris vestimentum inducere: quod tamen nunc passim faciunt id genus hominum, qui habitu picas imitantur. Quo spectat iocus eiusdem Poetæ lib. iv. in Horatium, qui cum solus nigris lacernis munus spectaret, Cæsare, & reliquis albatis, niuem Cælo repente demissam, sitque & ipsum Horatium albis lacernis spectasse.

*Lacernas pluuia causa in Vrbe gestatas. Plinius
emendatus, & explicatus. Cap. V.*

Lacernas munimenta togæ, & togæ ipsius succedaneas, nõ modo arcendo frigori, sed & defendendo imbrigeftatas, ex Plinio discimus lib. xvi. cap. xxv. *Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad III. Idus Nouembris, vt diximus seruant, quoniam id sidus etiam vestis institoris est, & est in cælo notatu facillimum. Ergo ex occasu eius de hieme augurantur, quibus est cura insidiandi negotiatoris avaritia. Nubilo occasu pluuiosam hiemem denuntiat, statimque augent lacernarum pretia: sereno, asperam, & reliquarum pretium accendunt. Læuinus Torrentius ad Suetonium legit. Quoniam id sidus etiam vestis institor est. sic enim in scriptis libris extare, & in veteribus editis. Atque ita sidus illud, quo ex oriente æstas, occidente hiems ostenditur, quia vtroque tempore vestem mutamus, veluti institor, inquit, a Plinio dicitur. Ante Torrentium Sipontinus aliam causam attulit, cur Vergiliarum sidus institor vestis dicatur, quod nempe vt plurimum morisue vendatur vestis efficiat. Neuter ad Plinij mentem, cuius vulgata lectio non mouenda, quam etiam præfert*

fert vetus Veneta editio optima, cuius ope innumeras et Plinio mendas sustulimus. Sidus, inquit, Vergiliarum non tantum est agricolæ, siue ab agricola obseruatur pro tempore sementis faciendæ, sed etiam est sidus vestium institoris, siue ab institore vestis obseruatur: Quod sequentia explicant, quæ non recte intelligi possunt, nisi illud ponatur quid esset *Negotiator*, quidque *Institor*. Negotiatores enim erant mercatores locupletiores, qualem *negotiatorem Magnarium* Apuleius lib. i. appellat: hi mercaturam amplam, siue negotiationem exercebant, qualis *negotio Sagaria* Leg. l.ii. π. quidem D. pro socio. Item *negotio lignaria* apud Capitolinum. Ab his negotiatoribus Institores mercium partem emebant, quas minutim, & carius distraherent. Nam proprie Institor *παλιγκάπηλος*. Labeo. *Etiam eos Institores dicendos placuit, quibus Vestiarij & Lincarij dant vestem circumferendam, & distraendam.* Ergo Institores, ex occasu Vergiliarum qualis futura esset hiems coniecturam facientes, negotiatoris auaritiæ insidiabantur. nam si nubilus occasus fuisset, quod pluuiosa hiems immineret, plus lacernarum, quam reliquæ vestis emebant, earumque pretium augebant: sin vero serenus fuisset occasus, augurantes futuram ariditate infestam, alias vestes, vt chænas, endromides, Gausapinas emebant, quarum pretium intendebant. Hoc autem erat insidiari negotiatoris auaritiæ: lucrum nempe, quod ipse facere debuerat, auertere, & ex fidei coniectura negotiatoris auaritiam ferire, eas vestes tantum emendo, quas carius distracturi erant. Porro aliquem lacernarum vsum etiam domi fuisse arcendo frigori, indicare videtur Propertius lib. v. Eleg. ix.

*Imperat, & totas iterum mutare lacernas:
Terque meum tetigit sulphuris igne caput.*

De Lacernis, & reliquis vestimentis Gausapinis.

Cap. VI.

EX his apparet antequam pænulæ in Urbem inducerentur, lacernas, & frigori arcendo, & pluuiæ causa

Pars II.

B 2 gesta-

gestatas: quod ex pinguiori, ac crassiori materia confectas fuisse declarat. Eas fermè gausapinas fuisse existimo, de quibus non ab instituto alienum fuerit pauca præmississe. In prima operis huius parte Plinij locum lib. vi i i. cap. iiii. ex veteri codice emendauimus, eorum errore perstricto qui Gausape stramentum militare praua loci illius interpolatione tradiderunt. *Antiquis thorus e stramento erat, qualiter etiam nunc in castris gausape. Patris mei memoria cæpere Amphimalla nostra.* Legendum ex Veteri monuimus. *Gausape patris mei memoria, cæpere amphimalla nostra.* Gausape, siue gausapina vestimenta ætate patris sui inducta, amphimalla se viuente cœpisse tradit. Certe Ouidij ætate, quæ & Plinij parenti eadem esse potuit, non incognita fuisse gausapa illa docent in Amoribus.

Gausapa si sumpsit, gausapa sumpta proba.

Ex quo Scaliger in Titium cap. xx i i. colligit lacernas tam viriles quam muliebres gausapinas fieri solitas. Sed lacernæ, nam fuisse tantum vestimentum virile alias ostendimus. Ergo hæc gausapa vel fuere penulæ gausapinæ, quæ vtrique sexui communes, vel tunicæ, non lacernæ, quæ nunquam alteri sexui permixtæ. Ceterum etiam Varronem fecisse gausapinarum mentionem testantur Charisius, & Priscianus, vt obseruatum est doctissimo Vossio lib. i. de Analogia cap. xxxv. Meminere etiam Lusilius, Horatius, & Persius, vt de Martiali fileam.

Gausapa igitur siue Gausape, & Gausapum, nam hæc tria Grammatici agnoscunt, fuit vestimentum ex pingui, ac densa lana compactum, tunica, lacerna, penula, ex vna tantum parte villosum: nam quod vtrinque villos habebat ex eo *Amphimallum* Græcè dictum est, eamque Græcam vocem fatetur Varro lib. iv. de L. L. Vt falli necesse sit qui *Gausape*, *amphimallum* verterunt, quos Plinius redarguit, qui *Gausapina* ante ætatem suam in vsu fuisse docet, *Amphimalla* memoria sua inducta.

Gausape quadratum . Martialis explicatus .

Cap. VII.

NEc lana modo vestimenta , sed etiam linea , quæ villos haberent *Gausapa* dicta , eaque tegendis mensis adhibita , quæ & mantilia . Martialis lib. XIV. *Gausapa villosa , vel mantile .*

Nobilius villosa tegant tibi lintea citrum ,

Orbis in nostris circulus esse potest .

Scilicet solæ citreæ mensæ , & pretiosiores mantili tegebantur , ne foedarentur , aut maculas traherent : at viliores orbis , siue mensæ , nam omnes tunc rotundæ , siue integumento erant , & ideo in ijs circuli non semel spectabantur , hoc est maculæ rotundæ , non quidem lagenis impressæ , vt censet Scaliger , nam in abaco vasa vinaria prostabant , sed ij circuli lancium , ac patinarum positu ferme fiebant , vt Turnebus docuit .

Quod autem omnes mensæ tum rotundæ erant , ita & mantile siue *Gausape* pariter rotundum fuit . Ad cuius distinctionem , *Gausape* quod lectis pro stragulo injiciebatur *Gausape quadratum* dicitur eidem Poetæ Epigrammate CLII. *Gausape quadratum .*

Lodices mittet docti tibi terra Catulli :

Nos Helicaonia de regione sumus .

Lodices hoc est stragula leuiora mittet tibi Verona , densa ac villosa *Gausapa* Patauium suppeditabit . Talis enim lana Patauina . Idem de tunicis Patauinis .

Vellera cum sumant Patauina multa trilices ,

Et pingues tunicas serra secare potes .

Strabo lib v. *Lanam mollem , & omnium longe optimam præducunt loca circa Mutinam , & Scutanam flumen . Asperam Lygures & Symbri , ex qua plerique Itali familie vestimenta conficiunt .* Τὸ δὲ μέσλι οἱ περὶ Παταίουσιν , ἐξ ἧς οἱ τὰ πρῆτες οἱ πολυτελεῖς , καὶ γασσῆται , καὶ τὸ τοιοῦτον ἔιδος πᾶν , ἀμφομαλλόν τε , καὶ ἑτερόμαλλον . *Lanam mediam inter asperam , & mollem Patauina regio , ex qua fiunt pretiosi tapetes , gausapa , aliaque id genus ,*

nis, vel ex vna tantum parte, vel vtrinque villosa. Gausapa scilicet quadrata sternendis lectis. At apud diuites erant stragula Gausapina purpurea. Martialis Ep. cxlvii. Cubicularia Gausapina.

Stragula purpureis lucent villosa tapetis.

Quid prodest sive congelat vxor anus?

Vocat cubicularia, vt distinguat a tricliniaribus, quæ ferme leuiores, licet & ipsa purpurea.

Quadratum ergo Gausape vt distingueretur a rotundo, quo mensæ sternebantur; Immo & Gausape easdem mensas tergebant, quod villosum erat, & quidem luxuriæ causa purpureum. Lucilius apud Priscianum lib. vii.

Purpureo versit tunc lautas Gausape mensas.

Quod expressit Horatius lib. ii. Sat. vii.

His vbi sublatis puer alte cinctus acernam

Gausape purpureo mensam prater sit.

Gausape Acron mappam villosam interpretatur. Apparet tamen mensam illam non fuisse Gausape instratam. Quid enim opus fuisset detergere?

Ceterum mantilia, siue mappas villosas in vsu fuisse apud veteres docet Seruius ad illud

Tonsisque ferunt mantilia villis.

Et ideo tonsis interpretatur vel minutis, vel compositis, vt tonsa coma presa corona. Constat enim inquit maiores mappas habuisse villosas.

Gausape Balanatum. Gausapatus. Persius, Seneca,

Petronius explicati. Cap. VIII.

VT ad Gausape, siue vestem Gausapinam reuertamur, quam densam fuisse diximus, & ex vna parte villosam, frigorisque causa sumptam, eam peregrinam fuisse, immo & barbaricam certum est, nec nisi sub Augusto Romæ cognitam. Glossæ Veteres. *Gausapa Βαρβαρικὸν πᾶδιον*. Et alibi. *Gausarus. Ευσφοις*. Lege. *Gausapus*, vel *Gausapum, Endromis*. Messala de statuis Antonij. *Armenij Regis spolia, Gausape*. Persius Sat. vi.

De Re Vestiaria Pars II. Lib. I.

15

Iam chlamydes Regum, iam lutea gausapa captis.

Parthorum Regis statuam gausapatam, & pellitam spectare hic licet olim a Cauallerio editam.

Tab. XV

Tabula XV.

Ruffinus f.

Idem, quod villosum vestimentum id esset, audaci translatione barbam densam, & hircinam, *balanatum gausape* appellat Sat. iv.

Tu cum maxillis balanatum gausape pectas :

Neque enim Casauboni interpretatio placere potest, qui balanatu gausape intelligit comam & caesariem prolixam, maxillas autem interpretatur *ἡτέρα ὀδοντωνὸν dentatum pectinem*. Sugillat hic Persius, quos & Iuuenalis perstringit, tristes nempe, obscenos, fictosque Curios, qui ad captandam feueritatis famam propexam barbam alebant, sed plantaria, & infernas partes vellere non erubescabant. Intonsa erant barba, brachia, ac crura fruticante pilo siluescebant, in reliquis locis foedam silicem runcabant. Duplici igitur nomine insectatur hunc poeta, quod barbam pasceret, reliquum corpus laungaret, quodque hirtam illam ac veluti muscarium balano, siue unguento perfunderet. Nec de coma capiendum Persium maxillae vox declarat: quam si quis cum Casaubono pro pectine accipiat, Persius diceret comam pectere pectine. Interpres Vetus. *Tu cum maxillis balanatum. Balanum genus unguenti, unde Horatius. Pressa tuis balanus capillis. Et hoc dicit cum barbam nutrias, & unguento madidam pectas, quare inguina tua psilobro denudas? Item Gausape dixit propexam barbam. Id est, cum pexa barba delectoris, quam in maxillis tuis velut gausape habeas unguentatam, & defricatam balano, cur pubem vulsam habes? Sed haec pretereuntes.*

Gausapæ etiam meminit Seneca epist. lxxxiii. *Memor artificij mei veteris mitto me in mare quomodo Psichrolutam decet, gausapatus*. Lipsius notat, qui in Gymnasijs exercebantur, itemque balneis, eos ferè lodicula, aut gausapina leuiter obuolutos fuisse, & circa verendas maxime partes, vt Petronianus Trimalcio coccinea gausapa inuolutus. Gausapam autem ad manum fuisse, quia & nautis eorum usus. Sed gausapa in gymnasijs, & balneis, nec lodiculae fuere, nec leuiter tegebant, neque verendas modo partes, sed arcendo frigori totum corpus villosè, ac crassè inuoluc-

Iuebant, neque Seneca in mare descensus gausapam sumpsit a nautis. Quare enim sumeret? Navigabat Seneca, & quidem ob frigus gausapa inuolutus. Exorta tempestate, cum de maris cęcos voluentis fluctus iactationem ferre non posset, gubernatorem coegit, vt se in aliquo littore exponeret, neque expectauit vt nauis ripę appelleret, sed morę impatiens se in aquam demisit, tanta festinatione, vt ne vestimenta quidem deponeret, sed vt erat gausapatus in mare desiliit. Cuius vt viciniam, inquit attigimus non expecto vt quidquam ex pręceptis Virgilij fiat: obuertant pelago proras, aut anchora de prora iaciatur, sed memor artificij mei veteris mitto me in mare, quomodo Psichrolutam docet, gausapatus. Psichrolutam autem, qui in balneis frigida magis Laconũ more delectaretur, quam calida, re cę docti interpretantur. Talis enim Seneca erat. Epistola LXXXI I I. Ille tantus Psichrolutes qui Kal. Ianuarij in Euripum saltabam. Quod igitur frigida delectaretur descendit in mare, cum expectare litus potuisset, & quidem gausapatus, quod breuis aqua esset nec gausapam madefacere posset. nam in balneis nudi erant, præcipue cum in piscinam descenderent, in qua natabant. At hic crura modo, pedesque vadis merserat. Sequitur enim. Dum per aspera crepo. Erat namque littus importuosum, & asperis cautibus inæquale, vt non tam ire, quam reperere cogeret. Quare licet libri manu exarati habeant eripior, quod ad seruos, & nautas, qui herum exportarent, referri posse censet Lipsius, nihil mutandum. Nam per aspera reperere, est difficulter per serupos, & glareas pedes ferre. Itaque nihil gausapa ad Psichrolutam, nec balnei, aut exercitationis causa a Seneca sumpta, sed frigoris.

Ita apud Petronium Trimalcio coccina gausapina inuolutus traditur. quod de lacerna, aut gausapa simpliciter intelligendum. Alibi apud eundem. Vltimo circudus superuenit, myrtea subornatus gausapina cinguloque succinctus. Vbi gausapina tunica est. non enim lacerna, aut pallium, quęque vestes exteriores brachia premebant cingi poterant.

Meminit & gausapæ Martialis lib. xiv. Epigr. xxix.

Gausapa.

In Pompeiano relictus spectabo Theatro.

Nam ventus populo vela negare solet.

Lipſius de Amphitheatro, titulum inuertit & *Causa* legit, *pileumque Theſſalicum* interpretatur. Sed omnes editiones Gausapa conſtanter retinent. Itaque malim lacer-
nam gausapinam interpretari, cum cucullo aduerſus ſolem, & pluuiam, quibus arcendis vela extendebantur. Ait enim in Pompeiano Theatro ſeſſurum ſe cum lacerna gausapina, cuius cucullus veli vicem præſtet aduerſus cœli, ſoliſque iniurias.

De Lana, & reliquis veſtimentis villoſis. Amictus duplex. Cap. IX.

Non modo igitur lodices, ſtragula, & mappæ, ſed omnia veſtimenta quæ villoſa haberent Gausapa, ſive gausapæ, & gausapina dicta ſunt, lænæ, chlænæ, tunicæ, lacernæ, penulæ. De quibus ſingillatim dicendum eſt.

Et Lænæ quidem non fuiſſe togam alias docuimus, ſed indumentum apertum, denſum, ac villoſum: quod tunicæ, aut etiam togæ ſuperindueretur, & quidem olim peculiari ritu a Flaminibus in ſacrificijs adhibitam, Ciceronis ac Seruii teſtimonio comprobauimus, mox promiſcuo uſu, & cum toga, & ſine eadem geſtatam. Varro lib. iv. de L. L. *Lænæ* dictam exiſtimat quod de lana multa eſſet, ſed credibilius eſt, quod & Feſtus exiſtimat, Græcam vocem eſſe, a chlænâ Græcorum dictam auctoritate Plutarchi in Numa. Verè quidem multa lana, eaque denſa conſciebatur. Nam idem Varro ait fuiſſe adinſtar duarum togarum. ex quo Seruius duplicem togam dixit, Feſtus duplicem amictum: Quod intelligendum de crassa, ac denſa materia, quæ æquè grauis eſſet, ac duæ togæ, aut duæ aliæ veſtes.

Nam quod aliqui duplicem amictum interpretati ſunt, qui totum hominem vtrimque operiret, cum ſimplex vnam tantum corporis partem; id repugnat primo vocis amictus

notationis, quem recte Varro dictum putat quasi Amictum, siue amphiectum, id est circumiectum. Deinde si adinstar duarum togarum erat, toga etiam simplex totum corpus inuoluebat, vt & ipsa hac notatione amictus duplex dici possit. Seruius ad illud: *duplicem ex humeris reiecit amictum* interpretatur *Abollam, qua duplex inquit vt chlamys*. Atque chlamydes fere omnes non totum corpus inuoluebant. Adiicit Seruius illud Horatij.

Quem duplici panno sapientia velat.

Sed de pallij duplicatione infra commodius dicemus. Quare verisimilius est, *Lænam*, duplicem amictum dictam quasi duplicem pannum, siue quod densa, crassaque esset ac villosa, siue fortasse quod ad arcendum frigus duplici panno conferta, quales hibernæ vestes altero panno subsuta, aut pellibus suffulta. Cumque lacerna gauſapina pariter densa esset, & villosa, & togæ frigoris causa superinjiceretur, facile apparet lacernam gauſapinam, & lænam aut idem vestimentum fuisse, aut non multum dissimile.

Porro præcipuus lænæ vsus in conuiuijs fuit, quod seilicet a balneis redeuntes lænam gestarent, ne corpus calore solutum frigoris inclementia læderet, atque ideo eadem ferme veste discumberent, atque eadem ab amicorum cœnadamum redirent. Iuuenalis. Sat. vi.

. . . . plurima sunt, quæ

Non audent homines pertusa dicere læna.

Loquitur de paupere superbi diuitis conuiuium iniuriosum cibum edente. Ita tamen vt vestis balnearis ætate lacerna esset, hieme læna. Lampridius in Seuro. *Thermis & suis, & veterum frequenter cum populo vsus est, & ætate maxime balneari veste ad Palatium reuertens*. Quæ autem ista vestis balnearis? Subjicit idem. *Hoc solum Imperatorium habens, quod lacernam coccineam accipiebat*. Martialis lænam cum cænarijs coniunxit. Nam lib. xiv. cum notasset cœnatoria non nisi conuiuijs adhibita, hæc subjicit. *Læna*.

Tenepore brumali non multum leuia profunt.

Calfaciunt villi pallia vestra mei.

Vt clarum sit, lænam in conuiuio hieme adhibitam, ætate syntheses, quæ ex lino, ac leuiore materia erant. Vt quod aljis visum est legere placeat.

Tempore brumali non multum linea profunt.

Idem Martialis de fure conuiuiorum subseffore.

Et rectus Lenis sepe duabus abest.

Perfius Sat. 1.

Ecce inter pocula quarunt

Romulidæ satura, quid dia poemata narrant:

Heic aliquis cui circum humeros hyacinthina lena est.

Tuuenalis Sat. 111. de diuite a cœna redeunte.

. . . . cauet hunc, quem coccina lena

Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

De Chlæna. χλαῖναι ἀπλοῖδες, καὶ διπλᾶι. Ευτυπᾶς.

Homerus atque Hesychius explicatus.

χλαῖνις, χλαῖνιδιον. Cap. X.

Plutarchus in Numa ex Iuba notauit *Lenam* Latinorum esse Græcorum *Chlanam*. Idque vestimenti genus antiquissimum, & Heroicum fuisse constat. Item fuisse vestem duplicem, quæ tunicæ superindueretur, præsertim hieme ad propulsandum frigus. Hesychius. χλαῖνα χλαμνός, ἢ ἡμαῖον χειμερινοῦ ἀπὸ τῆς χλαῖνις, ἃ ἰσὶ θερμαίνεν. Eustathius ait esse *μανδυσειδές*, καὶ χλαῖνός παχύτερον περίελημα. Quod autem tunicæ injiceretur ex Homero clarum est, vbi Heroes primo *Chlénas*, mox & tunicas exuunt. Idem *διπλῶ* duplicem appellat, & arcendo frigori, ventoque adhibitam docet. Præter duplices siue *ἀμφιμίτες*, etiam chlænæ simplices fuere, quas idem vates *ἀπλοῖδας* siue *μονούιτες* appellat. Iliad. ω.

Ἐνθεν δώδεκα μὲν περιμαλλίας ἔξελε πέπλους

Δώδεκα δ' ἀπλοῖδας χλαῖνας,

Ex quo Pollux lib. vii. cap. xii. i. Ἐισὶ δὲ χλαῖνας αἱ μὲν ἀπλοῖδες, αἱ δὲ διπλᾶι, Laudatque Homerum. Quæ loca li-

cet omnibus obuia eo retuli, vt intelligeremus quid duplex vestimentum esset, duplex læna, duplexue amictus, crassius scilicet indumentum, ac duplici filo contextum siue ἀμφίμυτον: non quod totum hominem vtrimque velaret, nam & chlæna simplex totum corpus operiebat: & simplices quidem sine villis, duplices villosæ fuisse videntur. nam Homerus Odysseæ. χλαίνας ἕλας appellat. Chlanas villosas. Ἀμφὶ δ' ἄρα χλαίνας ἕλας βάλλον ἠδὲ χιτῶνας. Alibi etiam non semel chlænas villosas appellat, quæ lectis injiciebantur.

Apud eundem eodem libro Priamus lugens Hæctora inducit Ἐστῦπας ἐν χλαίῃ κεκαλλυμένος. Vbi multa Græci Interpretes. Mihi placet Hesyhij explicatio. Ἐπετυπωμένος τῷ ἱματίῳ. Nam qui pallio se strictim inuoluit, illud ita corpori applicat, & adstringit, vt ipsius corporis typus, siue figura exprimat, magisque appareat, quam cum laxè fluit, caditque. Subjicit doctissimus Grammaticus: Ἐκεκαλλυμένος τὸ πρόσωπον τῷ ἱματίῳ τῶν χεῖρα ἔχων πρὸ τῆ προσώπου. Quod in luctu faciem iniecta chlæna obuolarent. quod dum fieret, pallium, siue chlæna corpori ad stringebatur, manusque ori opponebatur. Inepte Latinus interpres togam Priamo dat, eumque toga inuolutim tectum inducit. Nec minore ineptia Circem, veluti aliquod Romanum scortum, togatam inducit Odys. K. quasi ἀργύφειον φάρος μέγα toga sit, non pallium, siue stolà candida tenuis, & decora. Nec absimile schema Telemachi in conuiuio Menelai parentem lugentis Odys.

Χλαίναν πορφυρέην ἀντ' ὀφθαλμοῖν ἀναχάδῃ

Ἀμφοτέρησσι χερσὶ.

Nisi hoc ideo factum a Telemacho putemus, vt conuiuias lugens lateret.

Nec chlænas modo induendi, atque amiciendis, sed & insternendi, & incubandi causa sumptas, ex eodem vate apparet eodem libro vltimo Iliados, vbi Achilles iubet Priamo lectum sterni, stragulaque purpurea injici.

Χλαίνας τ' ἐν θέμεναι οὐλας καὶ δ' ὑπερθεῖν ἑσάδα

Et

Et Odyss. tertio. Nestor verat a se discedere Telemachum, qui in nauibus pernoctare volebat. Sibi enim esse molliter dormiendi copiam, & hospitiibus. non enim esse pauperem se: ὡς ἔρε χλαῖνας δε καὶ ρήγεια πολλὰ ἐν ὄμφῳ. Cui neque chlenæ neque operimenta multa in domo. Theocritus etiam chlenæ, quæ lecto insternebatur, meminit. Idyllo xv i i i.

Ζάνος τοι θυγάτηρ ὑπὸ ταῖς μίαν ἄρχετο χλαῖναν. Nam filia Iouis tecum unum subit stragulum. Ita & Romæ cubicularia gauſapina in eundem vsu fuisse. Martialis. Cubicularia Gauſapina.

Stragula purpureis lucent villosa tapetis

Quid prodest, si te congelat vxor annas?

Atqui chlenæ tenuior, ac mollior χλαῖνις dicta, & χλαῖνιδιον. Quod Grammatici veteres ἰμάτιον λεπτόν interpretantur, nostri *Lenulam*. Quale vestimenti genus Ciceroni gestatum exprobrat Calenus apud Dionem lib. xlv i. τίς μὲν γάρ οὐχ' ὄρα σου τὰ λεπτὰ ταῦτ' αὐτὰ χλαῖνιδια; si tamen aliquid Græculo illi credendum est. Sane ut par summorum Oratorum fatum videatur etiam Demostheni. Κόμψη χλαῖνις; καὶ μαλακὸν χιτωνίσκος vitio dati teste Gellio lib. i. cap. v. Menander apud Athenæum lib. iv. inducit Etesippum hominem luxuperditum sic cum vxore loquentem.

Καίτοι νῆος πόντ' ἐγενόμην κατὰ γούνα

Ἀλλὰ οὐκ ἐλέμην πεντάκις τῆς ἡμέρας

Τοτ' ἀλλὰ νῦν οὐδὲ χλαῖνιδ' ἔσχον ἀλλὰ νῦν.

Quamuis iuuenis aliquando vxor fuerim, Non tamen quinques lani quotidie illa etate, sed nunc. Nec tum lenulam habui, sed nunc. Male Interpres. Chlamydem: quam gestare non erat indecorum: at lenula, siue chlenula probro habebatur.

Philostratus de Iſſo, quem ait adolescentiæ tempus voluptatibus impendisse. καὶ λεπτὰ ἡμπύχριστο. hoc est χλαῖνιδια, tenuia vestimenta.

Porro inter χλαῖναν & χλαῖνιδια hoc fuisse discrimen notat Ammonius ex Tryphone, quod chlenæ vestimenta essent crassa, quæ & lectis injicerentur, chlenulæ molliores. Chlen-

ne & gestarentur, & insternerentur lectis; chlenule ami-
 &ui tantum adhiberentur. At inter chlenam, & chlamy-
 dem hoc esse discrimen, quod chlena Heroum gestamen
 fuerit, chlamys Macedonicum; illam quadrangulum pal-
 lium fuisse, hanc in inferiori parte conclusam.

*De Endromide. Quæstum de voce Trechedipna apud
 Iuuenalem. Eius Interpres emendatus.*

Cap. XI.

C Hlenæ Endromidem adiciemus, quia Veteres Glossæ
 laudatæ *Gausapum endromidem* dicunt, tum quia non
 dissimile admodum vestimentum fuisse videtur. Nam pin-
 gue, densumque, ac villosum fuit, cuius in palæstra præci-
 pius vsus. Dictam endromidem Baysius, & alii existimant,
 quod eo genere vestis *ἐν δρόμῳ* in cursu siue stadio, ac palæ-
 stra vterentur. Quos iure Mercerus reprehendit ad Tertul-
 lianum de Pallio. Non enim quod cursui apta esset, quid
 enim currenti magis in commodum? sed quod post cursum,
 & quod libet certamen vsui esset, ne frigus madidos sudo-
 re artus penetraret. Fuisse autem hirsutam, villosam, &
 pinguem. Verba Tertuliani sunt de Cleomacho, qui expu-
 gile turpiore palæstra intercutitus factus erat. *Vtique sicut
 vestigia cestuum viria occupavit, ita endromidis solocem ali-
 qua multitia synthesi extrusit.* Vbi *synthesi* lineo, mollique
 pallio endromida hirsutam, pinguemque, & soloci filo
 contextam opponit. Porro *solox pallium* idem Mercerus
 ex vet. Gloss. *τὸ πύξις* crassum, & pingue interpretatur. Pri-
 mus autem Cl. & Optimus Vir Gaspar Scioppius quid solox
 filum esset docuit ad Symmachum epist. 1. & in Verisimili-
 bus lib. 1. cap. 1. Verba Symmachi erant. *Quare elabora-
 tam solaty filo accipe cantilenam: feliciter emendauit solox
 filo.* Cuius vocis notationem a Græco fonte de duxit Sal-
 mafius ad eundem Tertullianum.

Pingue igitur, crassumque, & soloci filo contextum ve-
 stimenti genus fuit endromis, idque Athletarum pecu-
 liare.

Itare . Obuium est Martialis Epigramma XIX. lib. IV.

Hanc tibi Sequanica pinguem textricis alumnam

Quæ Eacedemonium barbara nomen habet:

Sordida sed gelido non adspersanda Decembri

Dona peregrinam mittimus endromida .

Sen lentum ceroma teris, tepidumue trigona,

Sine harpasta manu puluerulenta rapis .

Plumea seu laxi partiris pondera follis ,

Siue leuem cursu vincere queris Atham .

Ne madidos intret penetrabile frigus in artus ,

Neue gravis subita te premat Iris aqua :

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres .

Non sic in Tyria sindone tutus eris .

Alibi etiam pauperis munus idem esse ait, sed non vsum pauperis, cum a diuitibus in Gymnasijs adhiberetur. Sumptam autem præcipuè ad pellendum frigus Iuuenalis docet. Sat. III.

. . . igniculum bruma si tempore possas .

Accipit endromiden .

Vet Interpres . *Endromidem lodicem, qua se cooperiat.* Nam quemadmodum Gausape, chлена, sic & endromis quàmiciendo, quàm internendo adhibebatur.

Idem cum mulieres perstringit, quæ cum viris in palæstra exercebantur, ait

Endromidas Tyrias, & famineum ceroma

Quis nescit ?

Vbi non recte Tyrias molliores explicari videmus. Nam omnes omnino endromides pingues, crassæque crant, quippe arcendo frigori. Sed diuites, vt saltem colore distinguerentur, eas absurdo luxu purpura suebant, quales purpureas Homericorum Heroum chlênas fuisse scimus, qualem & Petronij coccinam gausapinam, & apud eundem Iuuenalem coccinam lænam.

Ceterum Græcis endromidas non pro vestibus, sed pro calceis accipi docti pridem obseruarunt ex Polluce lib. III. cap. vltimo. *Endromidas appellant cursorum calceamenta .*

Hinc

Hinc Vir doctus illud Iuuenalis

Rusticus ille tuus sumit trechedipna Quirine.

Trechedipna, Galliculas interpretatur parasitorū ad cœnam currentium. Quod Ver. Interp. habeat. Trechedipna vestimenta parasitica, vt Galliculas Graias currentium ad cœnam. Sed in veteribus constanter est Rechedinna, quam & V. Interp. tuetur neq; tamen satis explicat. Verba eius afferam, vt meliora reddam. Rechedipna vestimenta parasitica, vt caligulas Graias currentium ad cœnam. Niceteria. Vestes peregrinas victis conuenientes; Vel Rechedipna est ipse, qui cœnam facit, vt sit ordo. O Quirine ille tuus rusticus rechedipna sumit, & fert niceteria collo ceromatico, & est sensus. En tibi o Romule rustici tui in omnem diffundi luxum iam didicerunt, & palastris frui, & syllaterijs. Nam & niceteria syllateria sunt, quæ ob victoriam fiebant, & de collo pendentia gestabantur. Infra. Niceteria vestes peregrinas victis (Pithœus victoribus) conuenientes. Lege. Vitijs conuenientes, quod tunc Græcanicis vitijs corrupti Quirites essent. Illud autem Syllaterijs recte idem Pithœus phylacterijs emendat, nam paulo ante fracterijs. Licet inepte Interpres, quod niceteria collo gestarentur ideo phylacteria credidit, sine amuleta victoriæ causa sumpta, quæ collo gestabantur, & hodie gestantur.

Sed quod ad Trechedipna attinet, licet Græci Trechedipnos appellarint parasitos, vestes tamen aut caligas ita appellatas non memini: neque apud Iuuenalem vlla conuiuij mentio, sed palastræ, ac ceromatis. & ideo V. Interpres ait. Ecce in quantum Romani rustici didicerunt luxuriam, & palastris vri & fracterijs, vt athletæ ad vincendum. Quare Turnebus lib. 11. cap. xvii. Trechedipna vestes Gymnasticas interpretatur, & Endromidem intelligit, quod Iuuenalis alibi endromidem, & ceroma coniuxerit. Inde autem dicta censet, quod Romani adeo Gymnasticis exercitationibus dediti fuerint, vt ad eas tanquã ad cœnam currerent. Quæ notatio vt placere non potest, nec tamen melior succurrit, ita Trechedipna malim vestes Gymnasticas, quam calceos parasiticos interpretari. Nam quod Rutgerius in Varijs Lectio-

nibus vestes peculiaribus familiarum coloribus distinctas intelligit, quas *Liureas* appellant, nimis argutatur.

Tunica, ac Lacerna Gausapina. Cap. XII.

Haec Gausapinorum vestimentorum causa dicta sunt. Sed & tunica, lacernæ, penulæ gausapinæ fuerunt. De penulis Gausapinis infra dicemus. Plinius lib. VII. cap. XLVII. ait *atate sua tunicam Laticlavi capisse texti in modum gausape.* quod indicat, & alias tunicas afeimas, & vulgares gausapinas fuisse. cum enim laticlavia alijs tunicis superindueretur, ex vsu vitæ magis fuit interiores tunicas, & corpori propiores hirtas fuisse, & villosas, quam exteriores quæ ornando magis, quam tuendo corpori sumebantur. Fuere & ventrali gausapina, de quibus intelligendus Plinius eodem loco, cum ait *atate sua in vsu venisse ventralia villosa.* De quibus fuus erit dicendi locus.

De lacernis gausapinis Martialis l. VI. Ep. LIX.

Et dolet & queritur sibi non contingere frigus

Propter sex centas Baccara gausapinas.

Optat, & obscuras luces, ventosque, niuesque

Odit & hibernos, si tepere, dies.

Quid fecere mali nostræ tibi, sava, lacerna,

Tollere de scapulis quas leuis aura potest?

Quanto simplicius, quanto est humanus illud,

Mense vel Augusto sumere gausapinas?

Quod de penulis viri docti interpretantur non alio sanè argumento, quam quòd penularum gausapinarum alibi meminert Martialis. Non tamen hoc obstat, quin & lacernæ gausapinæ fuerint: Primo quia ætate Martialis nondum penulæ in promiscuo vsu urbano fuere, sed tantum in itinere sumptæ: & gausapinæ quidem cum sudum erat, scortæ pluuia causa. Præterea iocose queritur Martialis lacernas suas tenues, ac detritas veluti per iniuriam a lacernis gausapinis expelli, dicturus alioqui penulas suas leues a gausapinis Baccaræ pænulis extrudi. Quod compro-

bat

bat alias lacernas hibernas fuisse, gausapinas nempe villosas, & hirsutas arcendo frigori, quæ togæ & tunicæ injicerentur, alias leuiore, & æstiuas quæ soli tunicæ loco togarum inducunt. Baccara igitur vt plures lacernas gausapinas, quarum non nisi hyeme vsus, ostentaret, optabat frigus, ventosque, ac niues. At poeta, cui artis malo genio detrite, leuesque lacernæ erant, crudeliter illum facere dicit, qui male vestitis hiemem imprecetur, humanius, ac simplicius facturum si ipse vel media æstate gausapinas summat, luxumque in nullius iniuriam ostendet. Legendum ergo vt habent veteres editiones.

Quid fecere mali nostræ tibi, seu, lacerna?

Vt Baccara nomen viri sit, non foemina. Nullum enim mulicribus lacernarum vsum fuisse, alias ostendimus.

Lacerna æstiuæ. Tritæ, ac leuiore. Iuuenalis, & Marcialis explicati. Cap. XIII.

EX his manifestum est Lacernas alia crassas fuisse densoque filo contextas, hirtas & villosas, quæ & gausapinæ dictæ, quæ ferme albæ erant, & vt loquitur Iuuenalis duri, crassique coloris, & arcendo frigori togis super induebantur, & tunicis: leuiore alias, ac tenuiores æstate gestatas, superbi ferme coloris, & improbi. Tales Crispino lacernas obicit Iuuenalis Sat. 1. idque inter causas cur satyram scribere cogeret ponit, quod Crispinus Aegyptie plebis pars, Tyrias lacernas gestaret.

Crispinus Tyrias humero reuocante lacernas.

Quem locum veteribus intactum sic nuperi interpretantur, humero reuocante lacernas, quæ mollitie, vel pondere desluxere. Sed nec mollitie, nec pondere fluere lacernæ poterant, quæ in humero fibula necebantur. Addunt. *Vel quæ reiecta sunt in humeros.* Plautus.

Suam qui vndantem chlamydem quassando facit.

Atqui vndantem vestem facit, non qui in humerum rejicit, vel humero reuocat, sed potius qui explicat, & vento

reflandam, atque implendam aperit.

Magnus Aegyptij vernæ luxus fuit, qui lacernas Tyrias idest dibaphas gestaret, sed maior, & non ferendus, quod plures in die lacernas mutaret, easque Tyrias. Hoc est, humerum reuocare lacernas, quemadmodum Zoilus apud Martialem toties in hora syntheses mutabat. Sicut autem togas & tunicas alias pexas fuisse diximus, alias vsu detritas, idem de lacernis dicendum. Martial. lib. I. Ep. xc. III.

Cerea si pendet lumbis, & trita lacerna.

Vbi cerea est amisso candore flauescens, & colore ceram referens, vt Turnebus: quod ante Domitius adnotauerat. Idem.

O quantos pariter risus spectata mouebit

Trita Palatina nostra lacerna toga!

Item alie longiores, breuiores alie fuere. Idem in superiori Epigrammate. *Cerea si pendet lumbis*. Idest non ultra lumbos cadit, quemadmodum & tunica eiusdem Mauriani.

Dimidiasque nates Gallica palla tegit.

Et lib. II. Ep. xlvi.

Tu spectas hiemem succincti lentus amici.

Idest breues & tritas lacernas induti. Non quod lacernæ succingerentur, sed quod tunica succincta breuior esset soluta, ita & breuiores lacernas indutum succinctum appellat.

De Amphimallis: Amphitapa. Isidorus correctus.

Cap. XIV.

Quod ad lacernas, ac reliqua vestimenta gauſapina attingit his contenti esse poteramus, nisi gauſapina cum Amphimallis a viris doctis perperam confundideremus. *Amphimalla*, enim ex Polluce lib. VII. vestimenta vtrimque villosa recte explicarunt; nollem tamen adiecissent talia esse gauſapa villosa apud Martialem, & Gauſapinas panulas. Nam diuersa a Gauſapis Amphimalla fuisse

le vel vnus Plinius docuerit lib. vi i i. cap. xlvi. Cum ait *Gaufape patris sui memoria cœpisse, Amphimalla autem atate sua venisse in usum.* Non aliud ergo discrimen, quam quod *gaufapa* ex vna tantum parte villosa essent, *Amphimalla*, vt & ipsa vox declarat, vtrunque villos haberent.

Eadem prorsus ratione, qua Ammonius inter *Tapetes*, & *Amphitapetes* discrimen posuit. *Τάπητες καὶ ἀμφιτάπητες διαφέρουσι. Τάπητες μὲν ἥδη εἰσιν οἵ τε ἕτεροι μέρες μαλακῶν ἔχοντες. Ἀμφιτάπητες δὲ οἱ ἐξ ἀμφοτέρων.* Vbi *μαλακῶν* pro molli villo, siue pilorum mollitie posuit. Vt eadem res plane fuerit *Gaufapæ* & *Tapetes*, *Amphimalla* & *Amphitapetes*, siue *Amphitapæ*. Illa ex vna parte, hæc vtrunque villos habentia. *Hesychius. Ἀμφιτάπητος χιτῶν ἐκατέρωθεν ἔχων μάλας.* *Amphitapas* vestes teste Nonio Latini dixere. *Lucilius Sat. i. lib. i.*

Psila, atque amphitapæ villi ingentibus molles.

Quæ voces apud *Isidorum* corruptæ leguntur lib. xix. cap. xxvi. *Habet enim Sipla & Amphitaba.* Additque de more ineptam notationem *Sipla quasi simplex.* Sed *Ψιλὴ μαλλῶν δάπητος* est tapes villos nudus, siue glaber. Alium *Lucilij* verbum adducit *Nonius*:

Pluma, atque amphitape & aliud quid

Deliciarum.

Item *Varro Manio. Alterum bene acceptum dormire super Amphitapa bene molli.* *Vlpianus* etiam *D. de auro argento Legato. Amphitapa inter vestimenta virilia recensuit.*

Ergo *Amphitapæ* siue *Amphimalla* vtrunque villosa. *Pollux lib. vi i. τὸν ἀμφίμαλλον χιτῶνα δασυῶ, καὶ χιτῶνα μαλλοῖς δασυῶ, καὶ ἀμφίμυτον.* *Aelianus Variæ historiæ lib. i i i. cap. xl. Ἐδῆς δ' ἔω τοῖς Σιλωνοῖς ἀμφίμαλλοι χιτῶνες.* Subiicit hoc vestitu referri vitium saturationem, & vinearum palmitumq; hirsutam densitatem. *Glossæ Isidori. Amphibulum birrum, villosum.* *Lege. Amphibalum, siue Amphimallum, birrum villosum.* Male qui *birrum* vtrunque villosum corrigunt. Nam *Amphimallus* *birrus* est lacerna vtrunque villosa.

Lacernarum Forma . Cap. XV.

EThæ de Lacernarum materia satis dicta sint. Earum formam nobis antiqua monumenta repræsentant. Vt lacerna pallium fuerit Græcanico breuius, ac strictius; chlamyde laxius, ac futius. Alias nullum inter Græcorum pallium, lacernam, & chlamydem discrimen fuisset. Nam licet initio, vt ante diximus, lacerna nihil aliud fuit, quam vestis militaris, hoc est ipsa chlamys, credibile tamen est postquam in vsum vrbani concessit, & decori causa quod togæ loco sumeretur, & quia ad propulsandum frigus, latiore longioreque chlamyde fieri cœptam, vt chlamys vix ad genua pertineret, & fere posteriorē corporis partem velaret, lacerna totum corpus tegetet, & infra genua caderet. Alioqui Martialis Mamurianum non norasset quod trita lacerna lumbis penderet: id est, non vltra lumbos caderet.

Fuisse autē pallium Græcanico breuius, & strictius præter veteres figuras ex eo apparet, quod cum Romæ multi palliati Græco ritu essent, multi etiam in prouincijs lacernati, cum omnes tunicati essent, hoc vnum discrimen debuit esse inter Romanum, & peregrinum vestitum. Præterea lacernam vestem fuisse strictam, & angustam docet Artemidorus lib. 11. cap. 111. cum ait si quis in somnis videat chlamydem, quam alij *Μαυδύλω*, alij *ἰσπίδα*, alij *Βίριον* vocant, pertendere angustias, & litigantibus damnationem *διὰ τὸ ἰμπερίηεν τὸ ἔσπασμα*, quod corpus circū amplectatur, & stringat. Idemque penulam simile vestimenti genus significare.

De Fibulis. An in signe Tribunitium fuerint. Martialis locus expensus. Cap. XVI.

Quoniam autem pallia aperta, & reliqua amicula, quæ tunicæ iniiciebantur ne humeris desluerent, fibula necebantur: qualiter chlamydes veteres nummi, ac statuarum referunt, ita & lacernas fibula iunctas credi potest

est, licet in nummis & statuis lacernam adhuc requiramus. nec mirum cum duraturæ in sæcula effigies præstantissimo pacis, aut militiæ cultu formarentur, toga scilicet, chlamyde siue paludamento. Nec amicula modo, sed & tunicas fibulis nexas scimus: quas nempe *χιτώνες* & *χιτῶνες* dixere. Polux lib. viii. ὁ χιτὼς χιτῶν περόνας κατὰ τὴν ἀμύνει δῆτρο. In quibus fibulæ loco futuræ erant. Porro in togis nullum fibulæ locum fuisse olim vicimus. Fuisse in lacernis eò credimus, quia chlamydes cum fibula, quodque alioqui nisi fibulata essent humeris fluxissent, quam quòd apud scriptores fibulæ mentio in lacernis occurrat. Aut certe loco fibulæ futuram fuisse necesse est, vt in Tabula videre liceat. Nam quòd illud Ammiani lib. xiv. *sudant sub ponderibus lacernarum, quas in colli exserta singulis ipsis ad necant*, Marcellus Donatus Fibulis ipsis legat, vox ipsis redundet necesse est, deinde quid erit colli exserta. Sed locus ille, licet Cl. Valefius medicinam facere conetur, depositus est, & ne ab Apolline quidem sanandus. Meminit & fibularum Martialis lib. v. Ep. xlii.

Spadone cum sis euirator fluxo

Theatra loqueris, & gradus, & edicta,

Trabeasque, & Idus, Fibulasque, censusque.

Sermo est de molli, atque euirato, cui cum quadringenta essent, insignia equestris, has prærogatiua iactabat. Theatra, & gradus, ius sedendi in xiv. Edicta de separandis equitum subsellijs: Trabeas & Idus Iulias, quibus trabeati transuehebantur, vt omnibus notum. Sed quid sint hic fibulæ, non est facile statuere. Domitius vestem Theatralem intelligit. Sed qualis ista? & quis fibulam vestem dixit? Alij fibulam insigne nobilitatis, & Tribunatus fuisse aiunt. Quod nullo vetustatis testimonio confirmatur. Et quærendum primo fuit, quænam ista fibula, non togæ, aut tunicæ, non lacernæ. nam promiscuus in lacernis etiam eorum, qui non essent equites, fibulæ vsus. Sed Tribunorum aureas fuisse contendunt, laudantque Alexandrum ab Alexandro quasi eius auctoritas tanti esse debeat, vt
pro

pro veterum testimonio stare possit. Seniores Plinium aduocant qui lib. xxxi r. cap. r r. conqueritur auri luxum adeo in militia quoque dura illa, atque horrida adoleuisse, vt M. Bruti in Philippicis campis Epistola reperta sint frementes fibulas Tribunitias ex auro geri. Quæ quidem ex opposito sententiam Alexandri oppugnant. Si enim extrema Rep. fremebat Brutus aureas fibulas gestari: non ergo illæ insigne Tribunatus fuere. Cum præterea non constet ex Martiale Didymum fuisse Tribunum.

Brodus hic censet fibulas Trabearū fuisse. Sed cum Trabearæ togæ fuerint, nullus in toga fibulæ vsus. Quamquam non ita præter rem fuerit aliquem fibulæ locum in Trabea dare, ad eam nempe cum in equis transfuerentur contrahendam. Cum Dionysius in trabeis saliorum fibulam agnoscat lib. r r. τὰ τριβωνας ἐμπροσθημένοι. Et si alias, nec recte, togam Salij a Dionysio dari dixerimus, & trabecas in transfuentione Gabino cinctu non fibula suspensas dixerimus.

Verisimilius est, fibulas aureas militari luxu ætate Bruti a Tribunis vsurpatas inualuisse per bella ciuilia, vt postea Tribunitium insigne fuerint. Didymum autem Tribunum fuisse honorarium, vt & Martialis

Vidit me Roma Tribunum.

Sed adhuc incertum fibula ea aurea in chlamyde fuerit, an lacernis, an in baltheo militari.

Quidquid sit, non parum falli eos necesse est, qui tradunt Tribunos primum vetusto more aureas fibulas gestasse, deinde pueros, mox ciues, postea milites gregarios, demum ijs donatos Equites a Senatoribus clauis qualitate distinctos. De Tribunis falsum, ex Plinio ostendimus. Quod pueri, & ciues, id longe a vero abit. Apuleius notat puerum ephebrica chlamyda indutum sinistrum tegente humerum. Sed nulla ibi fibula. Quæ si adfuisset, vtrumque humerum chlamys operuisset. Solus Aurelianus earum vsum manipularibus indulgit. Et equestri ordini donatas, nullus quod scia tradidit. Nã Liuius loquitur de equitibus in exercitu: quos ex equestri ordine nõ omnes fuisse nemo ignorat.

Fibu-

*Fibula Vestiaria figura. Quintilianus explicatus.
Pollionis locus expensus. Cap. XVII.*

Varias fibulæ Vestiarię figuras attulit doctissimus Io. Rhodius in libro de Actia, quem opere pretium fuerit consulere. Maior earum pars ad instar arcus fuit, vt fibula oblonga fuerit & incuruum, acus recta, neruum in arcu exprimen: Quare facile fuerit intelligere cur apud Quintilianum lib. VI. cap. III. Iunius homo longus, niger, macerque & pandus appellaretur *fibula ferrea*. nam quod pandus esset, siue incuruus figuram fibulæ, quod macer tenuitatem, quod niger ferri colorem exprimebat.

In Lentulo cui Spinter cognomentū inditum est, diuersa res fuit. nam quod Spinteri histrioni simillimus esset ita appellatus est. Plinius lib. VI. cap. XII. *Eiusdem familie Scipioni cognomen Salutio minus dedit, sicut Spinter secundarum, tertiarumque Pamphilus collegio Lentuli, & Metelli Consulum*. Nam cum Spinteri secundarum partium in comœdia simillimus esset Scipiō Lentulus, Spinter inde dictus est, quemadmodum Metellus, quod similis esset Pamphilo tertiarum partium, Pamphilus dictus est. *In quo perquam importune subjicit Plinius fortuitum hoc quoque fuit duorum simul Consulum in scena imagines cerni*. Veteres libri habent *Spinter Secundanus, Retiarlusque*, quæ res impulit doctissimum Barbarum, vt de gladiatoribus Plinium interpretaretur, neque animaduertit nullum fuisse in scena gladiatoribus locum. Secundarius & Tertiarius est, quod nuperi reposerunt secundarum, & tertiarum partium histrio in comœdia: nec erat cur vetus lectio moueretur. Ceterum Spinterem fibulam in humeris, aut armillam veteres Grammatici in Plauti Menæchmis interpretantur. Festus: *Armilla genus, quod mulieres gestare solebant in brachio sinistro*. Quod autem ex armillæ annulis iungerentur inde Tiberianos spinthrias infando opere tres inuicem colligatos Iosephus Scaliger dictos recte putauit.

Quod autem ad vestiarias fibulas attinet in antiquis monumentis fere omnes orbiculari figura apparent in medio ad instar bullarum protuberantes, vt scilicet in interiori parte duobus vncinulis vtraque vestis pars neceretur. Siue duo semicirculi, aut virgulæ in curuæ vestimentis hinc inde aptarentur, quæ comitterentur, & iniecta acu iungerentur. Philostratus in Vita Apollonij lib. 1. *Puelle ambobus oculos, marito alterum effodit acubus ad id facinus vsa, quibus vestimentorum fibulas necēbat.* Ita Oedipus sibi fibulis oculos cruentasse ex Tragicis docti adnotarunt. De fibula insignis est Trebellii Pollionis locus in Zenobia. *Ad conuersiones galeata processit cum limbo purpureo gemmis dependentibus per vltimam fimbriam, media cochlide veluti fibula muliebri adstricta, brachio sepè nudo.* Vulgatæ editiones habent, *media in Cyclade.* Ex manu exaratis, & veteribus libris duo summi viri *Cochlide* reposuerunt, quod & Egnatius agnoscit. Id vt rectum sit, ita minime expeditum videtur quid sit ibi *limbus*. Vir doctissimus non posse pro vestis extremitate accipi obseruat, sed pro veste ipsa quæ limbum purpureum haberet: quam vestem non fuisse cycladem rotundam, & clausam ex eo conijcit quod indecorum videatur ad milites zenobiam cum veste muliebri processisse, cum & galeata esset. Sed hercules maior luxus, & notabilior in gemmis quam in veste militaris foeminæ, quæ sexus propria, & muliebriter culta. Atqui in cyclade, quæ clausa, & rotunda nullus fibulæ locus. Quare existimat fuisse sagum vel Imperatoriam chlamydem, quæ cochlide pro fibula nexa. Porro mediam interpretatur fimbriam quæ in medio fibula clauderetur. Sed numquam fimbria nisi pro extrema vestium parte accipitur, & si sagum, vel chlamys in medio pectore clausa, quomodo brachium exeri potuit? Quare verisimile mihi videtur vestem muliebrem fuisse cycladem scilicet rotundam, & clausam, quæ ne longius flueret, ac pedes more matronali perfunderet, fibula in pectore constricta reuocaretur, & suspenderetur: qualis apud Poetam *Penthesilea*.

Aurca subnectens exerta cingula mamma.

Posse autem vocem muliebri abesse crederem. nam glossa olet, & non extare in Regio codice Casaubonus notat. Sed nimis fortasse minuta ista sunt, atque anxia, quare alio orationem vertamus.

De Fibula Theatrali. Martialis explicatus.

Cap. XV III.

ET quoniam in Fibulæ mentione versamur, pauca de Fibula Theatrali adieciſſe non omnino præter rem fuerit. Eius vſum apud veteres fuiſſe, vt Cantores, & quicumque in Theatro voce placebant, a Venere arcerentur omnes ſciunt. Sed qualis ea fuerit non ita compertum eſt. Communior ſententia eſt, cui Doctiſſimus Rhodius adſtipulatur, fuiſſe annulum æreum, vel argenteum quo trajiciebatur cuticula, eam partem operiens quam exerceri volebant. Non quidem, vt falſo creditum eſt, quibuſdam torum membrum vnde procreamur transfigens: ſed tantum cutem glandis velamen. Quo modo & pueros cuſtoditos ſcimus, ne pubeſcens ætas in virilitatem præcipitaretur. Plinius lib. xxxi i i. *Iam vero & pedagogia ad tranſitum virilitatis cuſtodiuntur argento.* Quare Romanæ matronæ cantorum concubitus ſummopere appetebant, magnoque redimebant. Iuuenalis.

Soluitur his magno Comædi fibula, ſunt que

Chryſogonum cantare vetent.

Hi namque homines, cum maiori pretio gratificarentur matronis, quam vocem venderent, patiebantur ſe reſbulari, etiamſi vox deterior fieret. Martialis. *Fibula.*

Dic mihi ſimpliciter Comædis & citharædis

Fibula quid præſtat? carius vt . . .

Quidam tamen fibulam non annulum, ſed thecam & vaginam fuiſſe dixerunt moti auctoritate Martialis, qui lib. xi. Ep. lxxvi. memorat Cæliam, cum promiſcuè lauaretur, adduxiſſe nihilominus ſeruum, qui ænea theca virorum par-

tes tegebat, quam infra appellat fibulam?

Ergo ne videaris inuidere

Seruo Calia fibulam remitte!

Salse hoc idem in alia matrona perstringit lib. VI I. Ep. xxxxi v. cui ait quoties calidis aquis foueretur præsto fuisse seruum succinctum inguina nigra aluta: subjicit.

Sed meus, ut de me taceam Lecania, seruus

Iudæum nulla sub cute pondus habet.

Cur seruus tuus fibulam habet, cum nec ego, nec seruis meus est, nec quicumque in balneo habeat? quam Iudæum pondus appellat, quod circumcisi ad velandam gentis infamiam membrum tegerent, quod præcidebant. Præterea Epig. lxxxix. eiusdem libri.

Menophili penem tam grandis fibula vestit,

Ut iste Comædis omnibus vna satis.

Hunc ego credideram, nam sepe lauamur in uno,

Sollicitum voci parcere Flacce suo.

Dum ludit media populo spectante palestra,

Delapsa est misero fibula: Verpus erat.

Quo loco notant Interpretes duo fibularum genera fuisse: Indumentum quo comprimebantur simul, & tegebantur verenda, tum filum æneum, argenteumque præputio traiectum. Vtrumque falsum. Nam neque filum fuisse Celsus indicat, qui a filo fibulam distinguit, & filo exempto fibulam inditam docet: neque vestimentum fuit, quomodo enim eo comprimi, & coerceri pudenda potuere? Annulus ergo fuit promiscuus ex ære, in pædagogis ad luxum argenteus: isque ne facile solui posset a fabro igne glutinabatur, & ab eodem cum opus esset resbulabatur, sine soluebatur. Quid ergo theca illa & aluta, fibulaque penem vestiens apud Martialem fuit? Nempe subligaculum, & vagina quædam, cuius usus non ad custodiendam vocem. qui enim fieri poterat, si tam facile remouebatur, & sponte cadebat? sed honestatis causa adhibebatur, præcipue a Iudæis, ad celandam præcisionem qui tamen non infibulati, nec enim poterant, cum pellicula carerent,

quæ

quæ trajiciebatur, quod Iosepho Scaligero negotium facebat: sed quia firmè, qui infibulati erant, etiam thecam huiusmodi, & alutam gestabant, siue vt laterent, siue ne nimio motu, atque incussu annulus cutem læderet, siue aliam ob causam, propterea improprie eam Martialis fibulam appellauit, quæ fibula non erat, sed potius fibulæ ipsius tutamen, certe nullus in ea fibulæ vsus, qui erat Venere arcere: atqui huiusmodi theca, siue vagina exaluta, & remoueri facile poterat, & sponte labebatur. Cum præterea Celsus fibulam meliorem dixerit quo leuior: at hæc quæ ad celandum inuenta adeo grauis, vt Iudæum pondus Martialis appellauerit, quo recutitorum inguina trahebantur. Hæc igitur vel subligaculum fuit, vel non multum subligaculo dissimilis, aut campestri. Sed in viam redeamus.

De Fimbrijs. Cap. XIX.

GRammatici veteres Lacernam pallium fimbriatum esse dixerunt; Penulam autem pallium cum fimbrijs longis. Sed vereor ne id suo Marte commenti sint, cum in antiquis monumentis quæ lacernas, ac penulas præferunt nusquam huiusmodi fimbriæ breues aut longæ appareant. Et tamen Isidorus ideo lacernas dictas putat, quasi amputatis capitibus fimbriarum, neque ita laxis vt sunt penularum, vt lacerne quasi laceræ dictæ sint. Somnia. Nam quæ sunt ista fimbriarum capita? Et quomodo minus laxa quàm in penulis? Vt sit, veteres teste Varrone *Fibrum dicebant extremum, vnde fibræ icoris, & viscerum extremitates: ita a fibro fimbrias in sagis extremitates esse dictas* subijcit. Nonius etiam fimbriam extremitatem vestium explicat. *Fimbria sunt omnis extremitas.* Næuius Lycurgo. *Vt videam Vulcani opera hæc flammis fieri flora.* Gotofredus: *Fimbrijs fieri florida.* Sed lacunam doctissimus Mercerus deprehendit, & defectum, quod Næuij locus ad aliam notam pertinet, nempe *Flora.* cuius exemplum e Næuii Lycurgo petiit, exemplum fimbriarum librarij incuria omissum sit. Iudo-

rus: *Fimbriæ vocatæ ora vestimentorum, hoc est fines, ex Græca vocabulum trahentes. Græci enim terminum ὄρον vocant. Vbi non vnde fimbriæ, sed oræ vestimentorum dictæ sint indicatur.*

Quod si fimbriæ non aliud quam vestium extremitates fuerint, ineptum esset aliquod vestimentum fimbriatum appellare, cum omnia extremitates habeant. Sed fimbriarum, tanquam ornamentorum scriptores meminerunt. Marcellinus lib. xlv. *Vt longiores fimbriæ tunica perspicua luceant varietate liciorum effigiata in species animalium multiformes.* Suetonius in Cæsare: *Et cultu notabilem ferunt. Usus enim lato clauo ad manus fimbriato.* Ad quem locum Beroaldus & Sabellicus viri ætatis suæ doctissimi quid essent fimbriæ ex Plinio docuerunt, qui *fimbriata vrticæ folia esse* tradit, & alibi *fimbriatam auellana nucis barbam*, multifariam scilicet in ora recisam. Fimbriæ ergo in extrema vestimentorum parte filæ fuerunt, flocciq; dependentes quas nos *Frangias* appellamus; item ipsa vestium extremitas, minutim concisa capitibus in acutum desinentibus ad instar pinnarum, quos ideo *merlos* dicimus. Cicero in Pisonem: *Madentes cincinnorum fimbriæ.* Capilli enim ferro vibrati & in cincinnos torti in extremitate cum soluuntur fimbrias referunt.

Porro Cæsaris Dictatoris latum clauum ad manus fimbriatum dupliciter Casaubonus interpretatur. Tunicam latielaium manicas ad manus vsque habentem, easque fimbriatas; vel tunicam simpliciter *ἀνάκωλον*, id est ea longitudine, vt brachia tegetet. Quod quomodo fieri potuerit, non satis scio. Tunica enim *ἀνάκωλος* Plutarcho dicitur breuissima tunica. cumque communes tunicæ brachia ad manus vsque non tegerent, multo minus breuiores & angustæ. Duplex igitur Cæsaris luxus notatur, quod manuleatam & chiridotam tunicam latielaium gestaret, quodque eæ manicæ fimbriatæ essent: quale ornamentum minime viros deceret.

Nec vestibus modo, sed & stragulis mappisque fimbriæ addebantur. Plinius inter signa letalia recenset *fimbriarum*

curam, & stragula vestis plicaturas. Petronius Trimalcio nem discumbere commodum incipientem describens: *Pallio coccino adrasum incluserat caput, circaque onerosas veste cernices laticlaviam immiserat mappam fimbrijs hinc atque illinc dependentibus.* Tale & linteum, quo atriensem accinctum describit Phædrus in fabulis.

*Ex alte cinctis vnus atriensibus,
Cui tunica ab humeris linteo Pelusio
Erat destrieta cirris dependentibus.*

Malo enim cirros, siue fimbrias ad linteum Pelusium referre, quo tunica destrieta, quam cum doctissimo viro ad ipsam tunicam. nam linteum illud sindon fuit, siue mappa, qua ministri conuiuiorum accingebantur, quæ adinstar Petronianæ fimbriata. Porro *cirratas militares* apud Capitolinum malo cum eodem *fimbriatas* interpretari, quam hirtas, aut villosas.

Ceterum fimbria Græcis est *πέζα, κράσπεδον, θύσανος, κροσσός*. Quamquam *πέζα*, & *κράσπεδον* omnem vestium extremitatem significet, limbum scilicet, oram, laciniam, institam. Theocritus Idyllio II. *τοῦ ἀπὸ τῆς χλαίνας τὸ κράσπεδον ὄλεσε δέλεοι*. *θύσανος καὶ κροσσός* proprie fimbriam, qualiter Homerus *ἀργίδα θυσσώεσσαν* appellat, & Plutarchus Luculli *κροσσωτῶ ἐσπρίδα chlamydem fimbriatam*. Hanc distinctionem agnoscit Pollux lib. VI. I. Scribit enim *κράσπεδα* dici *τὰς τελευταίας ὀχθῆς τῆ ἱματίου*: *θύσανος* verò *τῆς λεγομένης κροσσός* Hesychius *κροσσός τὰ κάτω τῶν ἱματίων τὰ ραμματώδη*, villos scilicet siue floccos, & fimbrias. Ita Suidæ *κροσσός* est *μαλλός*. Quare Marci cap. VI. *καὶ περιβάλλει αὐτὸν ἵνα καὶ τὴ κροσσοῖδε τὴ ἱματίε αὐτῆ ἄδονται*, malim interpretari limbum, & laciniam pallij, quæ fimbriam. Ita & Plutarchus in Græcho de Scipione Nasica: *Τὸ κράσπεδον τοῦ ἱματίου θίμενος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς*. *Toga laciniam capiti impropens.*

An Lacerna cucullum habuerint. Martialis explicatus.

Cap. XX.

Romanos, cum togati essent, nudo capite incessisse ostendimus: penulam cucullum habuisse dicturi sumus: an lacernati tecto capite fuerint disquirendum est. Lacernas pileum annexum habuisse indicare videtur Martialis lib. xiv. Ep. cxxxii. *Pileus.*

Si possem totas cuperem misisse lacernas,

Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Domitius & reliqui notant pileum libertatis insigne Saturnalibus gestatum, quibus cum & lacernæ gestarentur, a paupere causam reddi cur lacernas non mitteret simul cum pileo, quod pauperi facilius esset pileum donare, quam lacernas. Sed lacernæ cum pileo Saturnalibus minime gestatæ, cum syntheses, siue canatoria tantum induerentur, vt ex Martiale notissimum est. Idem Domitius ad Statium & cum eo Brodæus in Miscellaneis aliam afferunt interpretationem, pilea scilicet ex attritis lacernis confici solita teste Statio Silu. lib. iv. cap. ix.

..... usque adeo ne defuerunt

Cæsis pilea suta de lacernis?

Mihi tamen verisimilius videtur hic pileum sumi pro cucullo, qui cum opus esset simul cum lacernis tegendo capiti sumebatur, vt pauper, qui totas lacernas mittere non poterat, solum cucullum miserit. Nam vt demus, pauperiores pilea ex lacernis confecisse, pilea tamen, quæ a libertis, & in Saturnalibus ab ingenuis gestabantur ex lana coacta confecta fuisse credere debemus, aliter ægre pluuia arceri potuisset. Statio autem eo loco vilissima, & pauperiorum Saturnalia dona per iocum recenset: qualia Martialis inter Apophoreta non adscriberet. Neque pileum ex lacerna confectum proprie quis lacernæ partem diceret.

Quod igitur cuculli cum lacernis sumerentur, pauper qui lacernam mittere non poterat solum cucullum donare.

Idem

Idem Ep. cxxix. Cuculli Liburnici.

Iungere nescisti nobis, o stulte, lacernas:

Indueras albas, exue callaicas.

Mirum est nullum Interpretum veram sententiam affectum esse. Alij enim togas tinctas rufo colore, cum parum eum retinerent, superindutas lacernas infecisse: quasi togæ communes alio colore, quam albo essent, aut cucullum haberent. Alij pallia cucullata dixerunt, quasi lacernis pallia imponerentur: Alij demum contrario sensu albas lacernas cucullis Liburnicis superindutas, cum cuculli lacernis ipsis injicerentur.

Sed cucullus capitis tegmen fuit, vt & partem humerorum velaret, quales a sacris hominibus hodie gestari videmus. Ii cum lacernis fumebantur, vel pluuie arcendæ, cum nondum penulæ in vsu intra urbem essent, vel latendi causa, ita tamen vt separari a lacernis possent, atque amoueri. Vnde ait Martialis

Si possem, totas cuperem misisse lacernas,

Nunc tantum capiti munera mitto tuo.

Porro cuculli Liburnici dicti sunt, quod Liburnica lana efficerentur: de qua Plinius lib. viii. Illos igitur non bene cum lacernis albis iunctos tradit Martialis, quod colore male retinentes eundem lacernis affricarent, vt pro albis callaicæ exuerentur. Callaicas autem ab auri colore rutilas dici quidam existimant, alii callainas, idest cæruleas a gemmæ colore instar sapphiri.

Cucullus igitur capitis, atque humerorum tegmen densum, ac villosum ad frigus atque imbrem arcendum fumebatur, & ipsi lacernæ, cum opus esset, injiciebatur. Iuuenalis Sat. iiii. de Curio Dentato.

Fistilibus cenare pudet, quod turpe negabis

Translatus subito ad Marsos mensamque Sabellam

Contentus illic Veneto duroque cucullo.

Vet. Int. *duroque aut crasso habitu, aut quales cucullos habent Terusini. Veneto a colore, aut a pronvincia. Quod autem vile t egumen esset, & præcipue ad latendum, propterea noctu*

fumebatur in discurfationibus, & ad diffimulandam perfonam. Idem poeta de Meffalina petente lupanar.

*Sumere nocturnos meretrix Augufta cucullos,
Sed nigrum flauo crinem abscondente galero.*

Vbi alia res fuit cucullus, alia galerus, quamuis vtrumque capitis tegmen. Nam galerus est capillamentum adfcititium, quod & galericulum. Rotundum muliebri capitis tegumentum in modum galeæ factum. Verus Scholiaftes interpretatur, quo vtebantur meretrices. Quod vero adjicit, ideo flauum fumptum, quia nigro crine matronæ vtebantur, Grammatici deliramentū est. Quis enim credat matronas omnes nigro, meretrices flauo crine fuiſſe? & tamen huc Seruius tantus vir miſere impegit. Nam ad illud

*Nondum illi flauum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat.*

Numquam matronis ait flaua coma dabatur, ſed nigra, mox Iuuenalis verſum adducit. Quasi Eliſæ, quod futura impudica eſſet, flauo crines initio proueniſſent. Tam in contrariam labitur ſententiam. Aut Flauum inquit quia in Cato- ne legitur de matronarum crinibus: Flauo cinere vnctis abant vt rutila eſſent. Sed credibile eſt flauum crinem a poeta Eliſæ datum ad augendam eius pulchritudinem, & Meffalinam, cum nigris capillis eſſet, flauum galerum ſumpſiſſe, ſiue ne dignoſceretur, ſiue vt formoſior amantibus videretur.

*Lacerna pro Cucullo. Item birrhus pro eodem. Bar-
docucullus. Iuuenalis explicatus.*

Cap. XXXI.

Cucullum ferme latendi cauſa ſumptum diximus. Ca- pitolinus in Verò. Vagabatur nocte per tabernas, & lu- panaria obtecto capite cucullione vulgari viatorio. Iuuenal. Sat. VI.

Ille inbet iuuenem ſumpto properare cucullo.

Ne ſcilicet dignoſceretur in itinere, cum matronæ fucum factum properaret. Quia autem, vt diximus, ſimul cum la-

cerna

cerna fumebatur, ideo lacerna pro cucullo, & capitis tegumento sumitur apud Horatium

Turpis odoratum caput obscurante lacerna.

Et quia lacerna, & birrus, vt dicemus, eadem res fuit, inde birrus pro pileo, siue cucullo. Iuuenalis Sat. VI I.

quo te nocturnus adulter

Tempora Santonico velas adoperta cucullo?

Vet. Interpres *Birrum Gallicum* explicat. nam apud Santonas Gallia oppidum, conficiebantur. Fulgentius lib. III. aduersus Monimum. Itaque cum *Artianus* quidam aliquando in Africa cum *Catholico* de his verbis *Ioannis* disputaret accepto de capite *Catholici* pileo, & manu tenens interrogabat. *Hic Byrrhus*, sic enim appellabat, est ne in me, an apud te? Inde birretum profuxit. Porro idem vetus Iuuenalis Scholiastes *Santonico cucullum* explicat *galerum fuscum & horridum Ardeliunculum*, quales sunt *latrunculatorum*, aut ex *lucerna turpi intinctum*. Quod quid sit, diuinare non possum, nec *Rutgerio* assentiri, qui *Albelionem* legit. Illud certum est bardo cucullum hic a Iuuenale notari. *Martialis*.

Gallia Santonico vestit te bardocucullo

Cercopithecorum penula nuper erat.

Quo vilissimum tegumenti genus fuisse apparet, vt per ludibrium eam simiorum penulam fuisse dicat. Quod lib. I. Ep. LIV. confirmat:

Sic interpositus vitio contaminat vincto

Vrbica Lingonicus Tyriantibina bardocucullus.

Vbi placet quod docti reposuerunt, *villo contaminat vincto*. Nam lacernis vrbanis purpureis Gallicum cucullum villosum, & vinctum opponit.

Sed incerta nominis notatio. *Turnebus*, & alij a *Bardeis* Illyrii populis deducunt ex *Vetere Glossario*. Quod si placeat, dicendum est, vestem in Illyrico inuentam post apud Gallos texi, atque in vsu haberi coepit. Nam qui a *Bardis* Gallorum vatibus, aut a *bardis* fatuis & stolidis originem trahunt, nae illi parum a *bardis* absunt. Huc quidam trahunt illud *Martialis*:

Lassi Bardiacus quod euocari.

Vt sit bardiacus, siue vt alij habet Bardaicus cucullus, siue solum militare ex pilis caprarum, quo milites in castris utebantur, quod sentit Domitius. Non tamen grauem bardiaci odorem, quod pili hircini male oleant, sed ex sudore, & sordibus manipularis defatigati.

Eadem vox apud Iuuenalem extat Sat. xvi.

Bardaicus Index datur hec punire volenti,

Calceus, & grandes magna ad subsellia sura.

Veteres interpretes, quos sequitur Vir Doctissimus ad Historiam Augustam, calceum bardaicum intelligunt Sed vterior Britanici interpretatio de sago, siue cucullo bardaico, idq; ex sententia poetæ. Datur Index Bardaicus grandisq; calceus, id est caliga, vel cāpagus, & grandes sure, per quæ omnia describitur Tribunus, vel Centurio. Vet. Interpretes. *Bardaicus Index Centurio, qui quasi apud illos militauit habentibus stationem apud Bardos. est autem gens Gallie, vel qualis fuit Bardus.* Corruptè. Rutgerfius legit qui *Oasis* inter illos militauit, sed reliqua repugnant: nam Oasis in Aegypto. Turnebus militarem Gallicum interpretatur; siue a Bardis Gallie, siue a Bardis Illyrii. Simplicior sententia est *Bardaicus Index*, id est bardo cucullo vestitus, siue ille ex crassiore lana, siue ex caprarum pilis, & cilicio confectus. Qualem propterea Centurionem fortasse hirsutum capellam audaçter appellat idem poeta alibi, non tam quod capillis, ac barba promissa, sed quod sago hirsuto atque villoso indueretur. Gemina Claudiani; sententia Lib. I. in Rufinum

Marent captina pellito Iudice leges.

Bardaici cuculli meminit & Capitolinus in Pertinace. *Auctio rerum Commodi in his insignior fuit. Vestis subtegmine serico aureis filis insignior per tunicas, penulasque lacernas, & chiridotas Dalmatarum, & cirratas militares, purpureasque cblomydes Grecanicas, atque castrenses: & cuculli Bardaici, & toga, armaque gladiatoria gemmis auroque composita.* Casaubonus corriggit *Vestes s. f. a. f. insigni opere tunicas &c.* quo loco

loco intelligendum putat Salmasius *vendidit*. Sed cuculli Bardaici & toga armaque in recto casu sunt, nec ad *vendidit* referri possunt. Ego nihil mutandum censerem. Vestis insignior fuit subtegmīne serico aureis filis per tunicas penulasque &c. quod omnes hę vestes recensitę aurea trama & serico stamine (hoc enim subtegmēn hic significare Salmasio assentior) contextę essent. Tum sic interpunge. *Chlamydes Græcicas, atque Castrenses. Cuculli Bardaici.* & reliqua. Quid enim insigne in his vestibus fuisse, nisi quod contra morem Romanum auro, & serico confectę erant? Ita Caligulam tradit Tranquillus solum pictas gemmatasque penulas gestare. Quod autem hę vestes partim in quarto casu legantur, partim in recto non aliam causam afferre scio, quā culpam eius, qui incuriose has vitas confarcinavit. Non recte autem idem Causabonus in sententiam Fabri concedit existimantis mendum esse in voce *toga*, & reponentis *sagum*, quod nullus in gladiatorio vestitu togę locus. Falso. Nam gladiatores togati per pompam incedebant, cum in arenam inducebantur.

*Cucullus Monachorum. Eius figura. Cadurcum.
Iuvenalis explicatus. Cap. XXII.*

Non bardocucullus modo, sed quicumque cucullus vilissimum tegmen fuit. Martialis:

Pullo Mevius alget in cucullo:

Cocco mulio fulget Incitatus.

Quam causam fuisse puto, ut Faber servilem vestem crederet, quem satis antea refutauimus. Vere etiam servi cucullati. Sed & liberi, ut ex allatis poetarum locis & alijs pluribus liquet. Martialis de Manccio, qui non modo ingenuus, sed etiam pro equite se venditabat. lib. v. Ep. xiv.

Illic cucullo prospicit caput totus,

Oculoque ludos spectat indecens uno.

De servis Columella lib. I. cap. viii. *Cultam vestitamque familiam magis utiliter, quam delicate habeat, munitam diligenter.*

ligenter a vento, frigore, pluuiaque, quæ cuncta prohibentur pellibus manicatis (ideſt tunicis ſcorteis manuleatis) centonibus confeſtis, vel ſagis cucullis, vbi malim cucullaris. Propter eandem cauſam antiquis Aſceticis, ac Monachis cucullus adhibitus arcendo ſcilicet frigori, cœlique iniurijs. Aliam affert D Hieronymus. Sedentes autem cucullis capita ſua uelent, ne aliter alterum aſpiciat manducantem. Nunc Monachi Capitium a tegendo capite uocant: ſed Capitium, teſte Varrone, alia res ueteribus fuit. Scotorum doctiſſimus non illepide in genus quoddam hominũ ludit, quod ſexu ignoratione barbare, ac præpoſterè cucullam appellent, & ſic ueluti naturam inuertant. Sed ut arbitror iſtis latinitatis oſoribus cuculla eſt contracte ueltis cucullata, ſiue habens cucullum, qualis Benedictinorum.

Nec eadem apud omnes nunc cuculli forma, alijs acuminata, alijs rotunda. Mirorque tantum otij uiris grauiſus, & uanitatiſ contemptum profeſſis ſuperaſſe, ut Longis, atque aculeatis commentationibus diſputauerint Diui Franciſci cucullus acuminatusne fuerit, an rotundus: quaſi in hoc Chriſtianæ Reip. ſalus niteretur. Sanè ueterum cuculli oblongi, & in acumen deſinentes. Nam per ſimilitudinem cuculloſ appellauerunt chartæ inuolucra, quibus thus, piper, & alia odoraumenta tegebantur Martial. lib. III. Ep. II.

Cuius uis fieri, libelle, munus?

Feſtina tibi uindicem parare.

Ne nigram cito raptus in culinam

Cordyllas madida teqas papyro:

Vel iburis, piperiſque ſis cucullus.

Eorum autem forma etiam hodie oblonga, & in acutum inuoluta.

Porro cucullum Græcæ notationis eſſe facile Doctiſſimo Salmaſio aſſentior. Nam Κόκκος eſt Galea, uel Galerus. Heſychius. Κόκκος περιμαφαλαία λόφος. Vnde Cucus, & per diminutionem cucullus, unde & cucullio, cuius mentio apud Capitolinum in Verò. Figuram cuculli infra, cum de pænu-

pænulis agemus, dabimus. Vetus Iuuenalis Interpres ad Sat. VII. notat cucullum album cadurcum appellatum.

Institor hibernæ tegetis, niueique cadurci.

Cadurcum quidam cucullum dicunt candidum propter hiemes & niues comparatum, alij tabernaculum, aut tentorium, quibus merces suas protegere consueverunt. Sed hic pro vili merce tam cadurcum, quam reges ponitur. Sententia autem poetæ est, de mercede, siue minerali Grammatici præmordere aliquid pueri custodem, quin & dispensatorem eandem delibare. Hortatur porro Grammaticum, vt patiatür detrahî potius aliquid, quam totum perire: quemadmodû mercium vilissimarum institor patitur aliquid de solito pretio imminui potius, quam nihil vendere. Hoc intellexit idem Vetus Interpres. *Institor hibernæ tegetis. Negotiator, qui pro qualitate temporis merces suam distrabit. nam cum illa sint æstiuata, vel stragula hibernæ, institor mitiori hieme patitur vilis distrabi ac aliquid de pretio perire potius, quam non vendere: ita & præceptor de minerali pretio aliquid decimari, quam vt totum percat.*

Cadurcum igitur vestis stragula siue Iodix ad frigus arcedendum densa scilicet, & villosa. Idem Interpres ad illud.

Magnaque debetur violato pœna cadurco.

Cadurcum membrum, quo fœminæ sunt, explicat, vel membri velamen, vel institam, qua lecti intenduntur. Afferit carmen Sulpitiæ:

Ne me cadurcis destitutam fascijs

Nudam Caleno concubantem proferat.

Sed de Iodice, & stragulis, non de institis, loquitur Sulpitia. Ne scilicet, inquit, remotis cadurcis fascijs siue stragulis nudus concubitus appareat. Etiam Isidori Glossæ Cadurcum, siue Cadurcum membrum fœminæ, & cadurda labra pudendi muliebris, siue spondam lecti interpretantur. quod a veteri Interprete Isidorus accepit. Sed non aliud cadurca fuere, quam Iodices & stragula, & culcitæ ex lino Cadurcensibus, quæ: pud Iuuenalē pro lecto sumuntur. Nam cum in Sacris Iudis

per nouem dies foeminae secubarent, si per eos dies mariti matrimonij ius vsurparent a sacerdotibus petenda erat concubitus venia, magnaque poena debebatur violato lecto, siue cadurco. Miror autem viros doctos prodidisse horum carminum sententiam a nemine recte explicatam. Nam Britanicus Interpretum Iuuenalis doctissimus ante multos annos *violatum cadurcum*, non seruata castitatem interpretatus est lecti coniugalis, per nouem dies, quibus sacra Isidis peragebantur. Idque ex Propertio:

Tristitia iam redeunt iterum solemnia nobis

Cinthia iam noctes est operata decem.

Cadurcum autem lectum ex lino Cadurcensi. Plinius enim lib. xx. *Nullum est candidius linum, lanae similis: sic culcitris praecipuam gloriam Cadurci obtinent Galliarum.*

De Colore Eacernarum. Martialis non vno in loco explicatus. Cap. XXIII.

Lacernas pulli coloris fuisse credit Manutius in Quaestis. Nam Suetonius tradit Augustum visa pro concione pullatorum turba indignabundum exclamasse: *En Romanos rerum dominos gentemque togatam!*

Negotiumque Aedilibus dedisse, ne quem postea patenter in foro, circoque, nisi positis lacernis togatum confisteret. & paulo post. *Sanxit ne quis pullatorum in media cauea sederet.* Non omnes tamen lacernas fuisse pulli coloris nemo potest dubitare, qui & albas, & Baticas, & coccineas, & Tyrias apud Martialem, & alios legerit. Solae tenuiorum, ac pauperum lacernae pullae fuerunt: has solas vetuit Augustus, cum alterius coloris in promiscuo vsu essent.

Iocum Martialis supra retulimus in Horatium, qui cum solus nigris lacernis spectaret, omni populo cum Caesare, ac Senatu albatu, commodum caelo nix decidit, atque ita etiam Horatius albis lacernis spectauit.

Indueras albas, exue Calaeicas.

Coccinae, etiam & Tyriae siue dibaphae in promiscuo vsu
fuit

sub Imperatoribus fuerunt etiam vilissimorum hominum,
& peregrinorum. Iuuenalis Sat. I.

Cum pars Niliacæ plebis, cum verna Canopi.

Crispinus Tyrias humero reuocante lacernas.

Idest dibaphas, & bis tinctas, & ideo pretiosiores. Idem
alibi indignatur Græcorum fecem conchyliatam incede-
re. Sat. III.

Horum ego non fugiam conchyliata?

Idest lacernas conchyliatas. Vet. Interpres *Vestem fucata-
tam*. Mox subiicit *& togæ erubescendæ fucatos habitus*. Sed
fallitur. nulla enim in togis communibus purpura. Quæ se-
quuntur etiam corrupta sunt. *In capitium purpuram, quasi
conchyliata signant*. Georgius Valla, qui veterem interpretem
Probum vocat, & ex eo pleraque sumpsit, vsus fortasse me-
liori libro sic legit. *Conchyliata, capitia purpurea ita flagrantia,
vt conchyliata ipsa videri possint*: vbi capitia sunt lacernæ cum
cucullo siue capitio. Martialis lib. II. Ep. LVII.

Hic quem videtis gressibus vagis lentum:

Amerhylinatus media qui secat septa,

Quem non lacernis Publius meus vincit.

Et lib. V. Ep. VIII.

Dum laudat modo Phasis in Theatro,

Phasis purpureis ruber lacernis.

Et lib. IX. Ep. XXI.

Vt lutulenta linat Tyrias mihi mula lacernas.

Libro X. appellat *municipes Cadmi*, idest Tyrias, & inter do-
na natalitia mitti solitas docet lib. XII. *Murices*

Sanguine de nostro tinctas ingrata lacernas

Induis, & non est hoc satis, esca sumus.

Hinc ingens earum pretium. Idem lib. IV. Ep. LXI.

Dum fabulamur, millibus decem dixi

Emptas lacernas munus esse Pompilla.

Et lib. VIII. Ep. X.

Emit lacernas millibus decem Bassus

Tyrias coloris optimi.

Vtrobique ducentis & quinquaginta florenis steteret lacernæ.

Seneca etiam lacernas purpureas intellexit epistola
LXI. Demetrium virorum optimum mecum circumfero, & re-
lictis conchyliatis cum illo seminudo loquor, illum admiror. Idest
relictis lacernatis. Et epistola LXXVI. Nemo ex istis, quos pur-
puratos vides, felix est, non magis quam ex illis, quibus sceptrum,
& chlamydem in scena fabule assignant.

Nec purpureas modo, sed varijs coloribus infectas lacer-
nas in vsu fuisse docet Martialis lib. I. Ep. xcv i i.

Amator ille tristium lacernarum

Et Beticatus, ac Leucopheatus,

Qui coccinatos non putat viros esse,

Amethystinasque mulierum vocat vestes

Natiua laudat: habeat & licet semper

Fuscus colores: Galbanos habet mores.

Natiua iste laudabat, idest natiuos lanæ colores, qualis
lanæ Beticæ cuius color natura subrutilus. Idem lib. xiv.
Lacernæ Beticæ

Non est lana mihi mendax, nec mutor abeno

Si placeant Tyriæ, me mea tinxit ovis.

Natura igitur, non arte & infectura color ille lacerna-
rum erat. *Leucopheatum* colorem ex λευκῷ albo & φαιῷ sub-
nigro mixtum recte interpretatur Merula, nugator alioqui
homo, & impudenti maledicentia Domitij obtrektor.

Tristes igitur lacernas appellat poeta natiui, ac subfusci
coloris: quales a viris seueris gestabantur, quos pudere in-
duere colores improbos & feminarum proprios. Cur au-
tem Galbanos mores dicat non satis scio, & aliquid latere
debet. Nam quòd Turnebus, & Lipsius putant dictos mol-
les & effeminatos quia hic color feminarum ex luuenale:

Cœrulea indutus scutulata, & Galbanarasa.

Cur non potius Tyrios mores & Amethystinos dixit, qui
colores pretiosiores, & feminis magis conuenientes? cum
Galbeus color eorundem interpretatione vilis fuerit, her-
baceus scilicet, & ideo exigui pretij. Multo minus audien-
di, qui Galbanos mores dicunt instar Galbæ Imperatoris.
Quis enim Galbam hoc crimine vnquam notauit? cum po-
tius

rius nimius illirigor, & seueritas obiecta sit. nam quod in mares pronior fuerit, nihil ad mollitiem, nec id vnus Galbæ vitium.

Lacerna Coccinea. Coccina. Martialis, & Quintilianus explicati. Cap. XXIV.

Lacernæ igitur purpureæ Tyræ scilicet, Amethistinæ, item coccinæ in vsu fuerunt apud ditiores, ac lautiores. Idem Martialis lib. I. Ep. XXIIX.

Quæque Tyron toties epotauere lacernæ.

Id est, non semel sed sæpius purpura infectæ.

Et toga non tactas vincere insaniues.

Vbi apparet etiam purpureas togæ albæ superinductas. Et epigram. XLII I.

Misit Agenorida Cadmi tibi terra lacernas:

Non vendas nummis coccina nostra tribus.

Ex quibus constat inferioris pretij fuisse lacernas cocco, quam purpura infectas. Nam coccineas & pauperiores gestabant, & quidem vix tribus nummis taxatas, vt iocatur Martialis hic inuidiose. Coccinearū, quæ & simpliciter *Coccina* dicebantur meminit idem lib. XI V. *Lacerna coccinæ.*

Si Veneto Prasinoque faues, qui coccina sumis?

Ne fias ista transfuga sorte vide.

Qui enim Circi factionibus fauebant, factionum colores vestimentis præferebant, & Venetorum studiosi cœruleas, Prasinatorum virides gestabant.

Quamuis autem inferioris pretij coccinæ purpureis, nihilominus, & coccinæ, siue *Coccina* in pretio. Iuuenalis.

Cauet hunc quem cocco lana

Vitari iubet, & comitum longissimus ordo.

Et Martialis lib. V.

Cum sibi redire de patruelibus fundis

Ducenta clamet coccinatus Euclides.

Alibi.

Cocco mulio fulget incitatus.

Pars II.

G 2

Et

Et lib. iv. iocatur in Bassum, quem ait indutum fuisse herbarum colores, virides scilicet, galbeos, & similes, dum promiscue in Theatro sederetur: at postquam Domitianus legem Rosciam reuocauerit, vt Equites tantum in Quatordecim foderent, Bassum, vt videretur Eques, purpuream, aut coccineam lacernam gestasse.

Non nisi vel cocco madida, vel murice tincta

Veste nites, & te sic dare verba putas.

Quadringentorum nulla sunt Basse lacerna:

Aut meus ante omnes Cordus haberet equum.

Poffet videlicet Eques esse quicumque coccinam, aut purpuream haberet lacernam. Alio loco ait a Zoilo fingi morbum, vt occasione haberet ostentandi coccina stragula. Demum alibi

Coccina famose donas & Ianthina mæcha.

Cur ergo poeta lacernas suas coccinas, siue coccina opponit purpureis, & vix tribus nummis vendi posse ait? Quidam Ironicè locutum putant. Sed nullus hic Ironiæ locus. Lacernæ tunc omnes commodiorum ferè purpureæ erant, aut coccinæ: vt propterea, & coccina dicerentur. Martialis lacernæ, vt poetam decebat, longo vsu obsoletæ erant, ac detritæ. Alibi

Quare ergo habes tam malas lacernas?

Et ideo, licet coccineas vix tribus nummis æstimari potuisse dicit: potuere etiam alterius vilioris coloris esse, vt rufi, & subrutili, & improprie coccinas appellare.

Quod autem lacernæ vulgo coccinæ esseat, testatur Quintilianus lib. x. i. cap. x. loco insigni, sed perobscuro, què totū adscribam, vt facilius intelligatur. *Falluntur enim, inquit, plurimum, qui vitiosum, & corruptum dicendi genus, quod aut verborum licentia resultat, aut puerilibus sententiis lasciuir, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris si leniter excutiantur flosculis nitet, aut præcipitæ pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimant populare, atque planabile. Mox subiicit: Vbi vero quid exquisitius dictum accedit auribus imperitorum, qualecumque id quod*

modo

modo se ipsi posse desperent, habet admirationem. Neque immerito, nam ne illud quidem facile est. Sed evanescent hec atque emoriuntur comparatione meliorum, ut lana tincta fucocitra purpuram, placet: at si contuleris etiam lacerna, conspectu melioris obruat, ut Ovidius ait. Si vero iudicium his corruptis acris adhibeas, ut buccinis purpuram, iam illud quod sefellerat exuat mentium colorem, & quadam vix enarrabili fœditate pallefcit. Ait magnus Rhetor corruptum, & vitiosum dicendi genus imperitorum auribus esse plausibile. Sed si cum recto, & meliore comparetur, non secus evanescere, quam lanam fucocinctam, si aut cum lacernæ cocco, aut cum Tyria purpura componatur. Fucus enim erat herba marina rubens, qua lana inficiebatur. Plinius lib. xxvi. cap. x. Præcipue vero liberat eo malo phycos thalassio, idest fucus marinus lactuca similis, qui conchylis substernitur. Tria autem genera eius, latum, & alterum longius quadantenus rubens cortium crispis folijs, quo in Creta vestes tinguntur. Seruius etiam ad illud:

Spiramenta linuntur, fucoque & floribus oras:

Genus est herba, vnde tinguntur vestes.

Quadantenus igitur rubebat fucus, eoque viliorum lana tingebatur. Sed quia ad purpuræ colorem accedebat, siue mentiebatur, inde mentitus ille color pro fraude accipi cæpit. Hinc facere fucum mulieri apud Terentium, quod fraudem, & insidias, sub quibus occultatur veritas, Donatus interpretatur. Sine fucoc, idest simpliciter & aperte, & merx sine fucoc apud Horatium. Idem Quintilianus lib. xi. cap. xv. Mangonum, qui colorem fucoc, & verum robur inani sagina mentiantur. Inde vnguenta, & medicamina, quibus natium ruborem feminæ mentiuntur, fucus dictus est. Hinc vitia corporis fucoc occultare. Et fucare formam, & similia.

Lana igitur inquit Rhetor fucocincta citra purpuram, (idest minime comparata ad vestes purpureas,) placet: quod si contuleris lacernæ, (idest si cum lacernis, quæ vulgo cocco tingebantur,) comparetur conspectu melioris obruitur, nec placere potest; multo minus, si cum buccini purpura (ita enim legendum est) componatur: tunc enim mentitus ille color

fæde pallescebat. Nam purpura, siue murex marinus cocco præiosior: buccinum autem præstantissimum, & auctore Plinio, licet eodem teste solum damnaretur, quod fucum remitteret, idest tincturam, & ideo pelagio admiscebatur. Recta igitur lectio est, rectaque sententia. *Si vero iudicium his corruptis (fucatis) adhibeas, ut buccini purpuram (cum fucoco conferas) iam illud quod sefellerat, exuat mentitum colorem, & quadam vix enarrabili fæditate pallescat. Quamquam fucum postea pro omni tinctura etiam purpuræ scriptoribus vsurparum satis constat.*

Licet autem in vsu Tyriæ essent, ac coccineæ, reprehensi tamen qui eas gestarent. Martialis loco laudato:

Qui coccinatos non putat viros esse

Amethistinasque mulierum vocat vestes.

Seneca Ep. cxiv. *Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut interuellunt, qui labra pressus rudent, & abradunt, qui lacernas coloris improbi sumunt. Improbium colorem recte Lipsius interpretatur purpureum, vel coccineum: quod insolens is color tempore Senecæ. Immo & Martialis lib. v. Ep. vii r.*

Illas purpureas & arrogantes

Iussu surgere Lectus lacernas.

Recte inquam Lipsius, quem immerito reprehendit Ramiresius: nec recte interpretatur Masambertius colorem improbum, idest iteratum. Nam improbus color qui viris modestis, ac probis haud probabatur.

Cum tamen ut diximus in promiscuo vsu essent. Et videntur Tiberij auro cœpisse, quod nõ tam lege, quam exemplo eius coercitum. Dio lib. lvi r. *Nam cum multi vestem purpuream (intellige lacernam) gestarent, quanquam vetitum, nec reprehendit, nec multauit quemquam: sed plunio tempore in ludis quibus manducis etrevedu, atq; sic effecit, ne quis alius vestem inconcessam sumere auderet. Vbimale Interpres, & Lipsius penulam verterunt. Nam manduc proprie lacerna: & sic eam Artemidorus appellat, & a penula distinguit. Nec arate Tiberij penulæ in vsu Urbano fuere, & ut fuerint, non in*

tantum luxus exceſſerat vt purpureæ penulæ tunc geſta-
rentur.

*Cauſarum patroni in Lacernis purpureis. Veſtis prælo
ſplendens. Canuſſinus color. Cap. XXV.*

A Etate Iuuenalis, hoc eſt ſub Domitiano, ac Nerua, &
fortaſſe Traiano cauſarum patroni in lacernis pur-
pureis. Sat. VII.

Spondet enim Tyrio ſtataria purpura ſilo.

Cauſidicum vendunt Amethiſtina, conuenit illis

Et ſtrepitu, & facie maioris viuere cenſus.

Vbi de lacernis loquitur poeta, non de lato clauo. Alioquin
omnes cauſidicos Senatores fuiſſe oportet, & laticlauios.
Lacernæ ergo purpureæ clientes alliciebant: nam lacernas
in cauſis adhibitas alias docuimus, ex eodem poeta:

Iam facundo ponente lacernas

Cœditio.

Quamquam non ita compertum mihi ſit, fueritne ille Cœ-
ditius patronus, an Iudex: & ſi patronus fuit, quia illum
facundum appellat, cur poſuerit lacernas: non quod deſa-
tigatus eſſet expeſtando, non enim mora æſtum affert: ne-
que dicendo deſaſſatus, nondum enim cauſa cœpta erat.
Fortaſſe quia dicturi lacernas deponebant, in quo tamen
hæſito, cum Auſtor, Dialogi de cauſis corruptæ eloquentiæ
etiam penulas in agendo adhibitas dicat. Videant ergo eru-
diti.

Præter purpureas, coccinasque lacernas, quas lautiores
& delicatioris geſtabant, varijs paſſim coloribus in vſu fuiſ-
ſe indicat illud Martialis ſupra allatum:

Indutus fueras herbarum Baſſe colores.

Et alibi.

Florida per varios vt pingitur Hybla colores

Cum berue Sicantia ver populantur apes.

Sic tua ſuppoſitis perlucet præla lacernis.

Quæ nempe prælis ſubiiciebantur, vt ſplenderent. Seneca
de

de Tranquillitate cap. i. *Non ex arcula prolata vestis, non mille ponderibus, aut tormentis splendere cogentibus pressa. Idem togam prælo pressam perlucetentem appellat Epist. cxiv. Qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucetentem togam: idest prælo splendentem, non sericam, aut bombycinam, vt interpretatur Lipsius. Nam aliud est hominem pellucere, aliud ipsam vestem. Homo per vestem sericam, ac bombycinam pellucebat, vt Creticus apud Iuuenalem. At vestes prælo pressæ splendebant ipsæ, quamuis densæ, & ex lana. Prælorum meminit Ammianus lib. xiv. ac pressoria vocat. Solitis presorij's vestes luce nitentes arbitra diligenter explorant. Recte Lipsius solutis.*

Vulgo tamen lacernæ fuscæ, aut pullæ vsurpatæ: vnde pullatus circulus, & pullata plebs. Præcipuè autem ex lana Canusina fiebant, cuius natiuus color turbato mulso similis, vt ait Martialis lib. xiv. Ep. cxxvi. *Canusina fusca.*

Hæc tibi turbato Canusina simillima mulso

Munus erit, gaude: non cito fiet anus.

Nam licet docti ibi Canusinas penulas interpretentur, potest etiã illud de lacernis accipi. Nam hinc Canusini Birri dicti sunt, qui lacernæ fuerunt, non penulæ. Vopiscus in Carino. *Donati sunt ab Atrebatibus Birri petiti: donati Birri Canusini.* Porro fuscus color, non niger est, sed ex fuluo, rufoque mixtus, quem castaneum, & subnigrum appellant, Veneti roanum obscurum, Insubres tanetũ, quasi castaneum. Præter Canusinas fuscas fuere & rufæ tam lacernæ, quam penulæ. Idem paulo infra. *Canusina rufa.*

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:

Et placet hic pueris, militibusque color.

Lacernæ Canusinæ fuscæ magis in vsu Romæ erant, in Gallia rufæ; licet hoc colore Romæ etiam pueri & milites gauderent. Fuere quidem penulæ Canusinæ, de quibus infra. Lanam enim canusinã penulis vtilem Plinius commendat lib. viii. cap. xlvi.

De Birrhis. Atrebatice unde dicti. Aly aly pretiosiores. Cap. XXV 1.

Sed quia temporum successu ferme lacernæ rufi coloris vulgo vsurpabantur, inde simpliciter *Birri* dictæ sunt. Isidorus lib. XIX. cap. XXIV. *Birrus a Græco vocabulum trahit, illi enim birrum birrum dicunt. lege πυρρόν. Nam πυρρός rufus, rutilus. Plato in Timæo: πυρρόν δὲ ξανθὸν τε, καὶ φαιῶν κράσει γίνεται. φαιὸν δὲ λευκὸν τε καὶ μέλας.* Seruius ad illud: primoque in limine Pyrrhus. *Pyrrhus inquit a colore come dictus: qui Latine byrrus dicitur. Quidam πυρρόν fuluum, interpretati sunt, vt ex flauo ac fusco commixtione conficeretur. Sed rectius est H. Stephani sententia rufum interpretari, cum Plinius, qui illud Aristotelis de regibus apum, ὁ μὲν βελτίων πυρρός ὁ δ' ἕτερος μέλας, καὶ ποιμιώτερος, vertit melior rufus quam niger, variusque. Festus. Burrannica potio appellatur lacte commixtum sapa a rufo colore, quem burram vocant. Burrum dicebant antiqui, quod nunc dicimus rufum, unde rusticici burram appellant bucculam que rostrum habet rufum. Glossæ Isidori. Birrus, rufus.*

Πυρρός igitur siue rufus color lacernis Birri, siue Birrhi nomen dedit, vt pluribus docuit ad illud Vopisci in Carino Cl. Salmasius. *Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti: donati birri Canuisini, Horii color, vt paulo ante notauimus, turbato multo similis, flauo scilicet, & subnigro temperatus.*

Fuisse autem Birrhus lacernas, non penulas, docet Artemidorus. lib. II. cap. III. *Χλαμύς δὲ ἐστὶν ἐπιμαυδίον, οἱ δὲ ἰφισρίδα, εἰς δὲ βήριον καλοῦσι. Vet. Interpres Perlij Scis comitem horridulum trita donare lacerna. Scis birrum inquit attritum comiti condonare. Et Suidas in voce Ατρεβατικός, qui chlamydes appellat. ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς συνόδοις χλαμύδας ἐνεδύοντο ξυραμπελίνας, αἳ ἐκάλων Ατρεβατικὰς ἀπὸ τοῦ χρώματος. τὸ γὰρ μέλαν ἄτρον καλεῖται. Inapte Atreaticas ab atro colore dictas putat. nam Atreaticæ a populis Atreaticis dictæ. Vopiscus in Carino. Donati sunt ab Atrebatibus birri petiti.*

Pars II.

H

Appel.

Appellat autem Chlamydas *Xerampelinas*, quod eo colore essent, qui est foliorum vitis arefcentium, rufus scilicet ex flauo, & fusco temperatus. Nam qui atrum colorem, siue pulliginem interpretantur, cum Suida decipiuntur. *Xerampelinarum* meminit Iuuenalis Sat. v. 1.

Et Xerampelinas veteres donauerit ipsi.

Ver. Interpres. *Vestes ampelini coloris, qui inter coccinum, & muricem medius est*, quod scilicet coccineus color clare rubesceret, muricis pressior esset, ac suboscuro, vt *Xerampelinus* sit rufus ex flauo & fusco temperatus.

Birri igitur lacernæ fuerunt rufi coloris. & quemadmodum lacernæ materia, & colore aliæ aljis pretiosiores, ita & birri. Quare falli eos necesse est qui vestem semper pretiosam dixerunt, meritoque Zonaram, & Balsamonem reprehendit Salmasius, quod ad Canones Βίρας σιμὰς ἐδῆταις exposuerunt, sericas vestes. nam licet fuerint lacernæ, & birri serici, non tamen omnes tales fuerunt. Nec est quod Turnebum sententiæ pæniteat, qui lib. xv. cap. xxv. ait se olim credidisse *birrum* crassum vestimentum fuisse, sed mutasse sententiam, fortasse quia *Birrum* apud Zonaram, & Balsamonem repererat. nam lib. xx. cap. xxx. ait birros, non esse beros, quod in Gallia sericum non texeretur: ita & Pithæus diuersos birros a beris censet, sed eadem res fuerunt, & alij ex lana, alij serici.

Neque verba Concilij Gangrensis Can. xi. ostendunt birros vestes pretiosas fuisse. *Si quis amictu pallij utitur, & eos qui cum reuerentia birris utuntur despicit, anathema sit.* Birrus enim siue lacerna communis vestis erat: Christiani securiores, vt idem vir doctissimus ad Tertullannum de pallio obseruat, cum triboniū gestarent reprehendebant eos, qui in communi veste erant, idest birro, siue lacerna: hos canon anathemate ferit. Ludouicus Cerda aliam assertationem, quod birri monachis essent interdicti, sed non propterea erant pretiosi. nam cum habitu secernerentur monachi a ceteris hominibus, etiam ijs vestes vulgares interdictæ. Isidorus in Regula. *Linteo non oportet monachum uti:*

orarium, planetas, birros, non est fas induere. hæc autem communia vestimenta erant, neque tam prætiosa. Verè & birri fuerunt, quorum materia, & color in pretio. Ita Cassianus lib. I. cap. VI. birrorum pretia simul, ambitionemque declinant. Nouit hanc differentiam Augustinus sermone Li. de diuersis. Nemo clericorum det birrum, vel tunicam lineam, seu aliquid nisi in commune. Offeratur mhi birrum pretiosum, forte decet Episcopum. Vbi vulgare permixtum, sed in commune pretiosum repudiatum.

Alia veterum testimonia de birro attulit Salmasius ad Tertullianum, ex quibus illud notabile in actis S. Cypriani exiit lacernum birrum, quod idè est, ac lacernæ rufa. Non re-
 ce enim Baronius lacernum birrum interpretatur birrum in modum lacernæ factum.

Nec propterea quod vestis Episcoporum fermè dicatur, ideo pretiosior. nam tunc Episcopi in communi vestitu, in quo etiam diu sacra peregerunt. Vulgaris ergo ferme vestis fuit, & ideo seruis etiam concessa. Lex I. codicis Theodosiani de habitu, quo vti oportet intrâ Urbem. *Seruos sane, quorum tamen dominos sollicitudine militia constat non teneri, aut birris vti permittimus, aut cucullis.* Neque propterea vestis seruilis, vt alias indicauimus. Quæ lex præterea declarat chlamydem & birrum non omnino eandem vestem fuisse. nam chlamys permittitur seruis militaribus, birrus nequaquam. Verè inter chlamydè, & lacernam aliquod discrimen fuisse notauimus. Immo inter birrum & lacernam videtur distinguere Sulpitius Seuerus Dialog. lib. I. cap. XIV. *Hæc cbaris viduis & familiaribus mandat tributa Virginitibus, illa vt birrum rigentem, hæc vt fluentem texat lacernam.* Vt scilicet omnes birri fuerint lacernæ; non contra, cum & alio colore, quam rufo conficerentur. Fortasse etiam longiores & laxius fluentes lacernæ, quam birri. Vet. Interpretes Iuuenalis. *Santonicum cucullum, birrum Gallicum* explicat, & ideo rigentem, & breuiorem. Adderem fortasse birrum fuisse lacernam cum cucullo, nisi lex Theodosiana birros a cucullis distingueret.

An Lacerna vestis seruilis fuerit. Martialis explicatus. Cap. XXVII.

Quid sit, nec birrus, nec lacerna vestis solum seruilis fuit, vt contra doctissimorum opinionem alias disputauimus. Quos nihil iuuant Horatij verba
lib. II. Sat. VI. I.

*Tu cum proiectis insignibus, annulo equestri,
Romanoque habitu prodis ex Iudice Dama
Turpis, odoratum caput obscurante lacerna.
Non es quid simulas?*

Non quia lacerna caput tegebat seruus credebatur, quod Fabrum secutus Pisonianæ nuperus enarrator statuit, verum quod insignia, & dignitatis nempe annulum, & ingenuitatis scilicet togam deposuerat. Caput autem lacerna, sine cucullo viliori, & coloris atriuoluerat: quod tegmen, omnibus commune, & ferme a seruis gestabatur. Fuisse autem cucullum, quo abditus mœcharetur, testatur & Acron. *Inuehitur in equitem Romanum, qui deposito habitu ne cognoscatur exit de adulterio obrecto capite.*

Ex quo apparet lacernas cum cucullo iumpris communes seruorū & ingenuorum, nisi quod, vt alias diximus, seruiles viliori materia, & colore erant, ac fermè cucullatæ.

Non es quod simulas?

Simulabat seruum deposita ingenuorum veste, & verè fædum voluptatis mancipium erat.

Sed & Martialem in partes vocant, vt ostendant lacernas fuisse vestimentum seruile. lib. XI. I. Ep. xxvi.

Nec venit ablatis clamator verna lacernis:

Accedit gelidam seruus ad auriculam.

Sed haud vidi magis. Conqueritur ibi poeta Vrbs proceres, ac Senatores salutationis matutinæ officium morose peragere per totam Urbem discursantes; se autem videri desidiosum, quod nō terat tot limina, nec tantum vagetur per urbem; sed illis pro præmio officij Consulatus esse,

Pro-

Proconfulatus, & Præturas, ſibi nihil expectandum cum fracto calceo, decidente pluuiâ nō habeat lacernas quīs imbre propulſet.

*Sed tu purpureis, ut des noua nomina Faſtis,
Aut Numidum gentes, Cappadocumque petas.*

*At mihi quem cogis medios abrumpere ſomnos,
Et matutinum ferre, patique lutum.*

*Quid petitur? rupta cum pes vagus exit aluta,
Et ſubitus craſſa decidit imber aque:*

Nec venit ablatis clamator verna lacernis:

Accedit gelidam ſeruus ad auriculam.

Et rogat ut cænes ſecum Letorius inquit,

Viginti nummis non ego malo famem?

Hæc attuli ut ſani homines intelligerent, numquid ex his lacernas veſtem ſeruilem fuiſſe deprehendi poſſit. Reſcæ viri docti pridem emendarunt:

Nec venit allatis clamatus verna lacernis.

Ut ſit ſenſus. Cum decidit imber, non præſto eſt vocatus verna, qui alias afferat lacernas, quibus imbre madidas mutem. Sed Raderus omnes codices *Clamator*, habere ait, tum lepidam interpretationem ſubjicit, *clamatozem* eſſe conuiuij vocatorem, quaſi opus clamore eſſet ad vocandos conuiuas, aut vnquam vocatores clamatores dicti ſint. Immo ſubjicit Martialis acceſſiſſe ſeruulum, & clam in auriculam vocationem ad conuiuium inſufurraſſe. Etſi igitur omnes libri veteres repugnent, optima emendatio eſt: *clamatus verna lacernis*. Nam clamatus eſt vocatus Martiali. lib. I. Ep. LI.

Vocabitur venator & veniet tibi

Conuina clamatus propè.

Et Ouidio II. Met.

Aſpicit hanc, viſamque vocat, clamata reſugit.

De Caracallis. Quale vestimenti genus fuerint.

Cap. XXVIII.

LAcernis Caracallas subjiciemus, quia eam vestem ad instar lacernæ factam tradit Xiphilinus ex Dione lib. LXXVII. Αλλά και τίνα ἰδίαν ἐνδυσιν βαρβαρικῶς πῶς κατακόπτων, καὶ συρράπτων ἐν μανδίῃ Τρόπον προσέξευρε. καὶ αὐτὸς τε συνεχέστατα αὐτῷ ἐπέδυσεν, ὥστε καὶ Καράκαλλος διὰ τῆς ἐπικληθῆναι, καὶ τῆς στρατιώτας μάλιστα ἀμφιένουθ' ἐκέλευσεν. Sed etiam proprium genus indumenti in modum lacerne (male Interpres penulæ) excogitavit. Id barbarum, discissumque & confutum erat ex multis partibus, eoque indutus eras semper, ex quo, & Caracallus cognominatus est, iussitque milites eodem genero vestis uti.

Id vestimenti genus Gallicum fuisse recte Salmasius ad Spartianum obseruat ex Victore. Cum Gallia vestem plurimam deuenisset, talaresque caracallas fecisset, coegissetque plebem ad se salutandum indutam talibus introire de nomine huius vestis Caracalla dictus est. Quod igitur Caracallas e Gallia petierit, easque gestaret ipse, & milites, moxque ciues induere coegerit Caracallus inde dictus est. Sed, ut idem vir doctissimus ex Spartiano obseruat, eas talares fecit, cū antea non essent. Ipse Caracalli nomen, inquit Spartianus, a vestimento, quod populo dederat, demisso usque ad talos, quod antea non fuerat, unde hodieque dicuntur Antoniniana Caracalla eiusmodi, in usu maximè Romane plebis frequentate.

Talares igitur caracallas Antoninus fecit, cum antea non essent, & sicut ille a veste Caracalla dictus est, ita caracallæ talares ab eo Antoniniana dictæ sunt.

Sed quomodo id vestimenti genus scissum, & ex multis partibus confectum esset ignoramus, cum & ipsam vestem ignoremus. Casaubonus ad Spartianum existimat plerumque omnes veterū vestes textura solum confici solitas sine opera futoris, siue sarcitoris, & ut loquuntur Euangelistæ ὑφαντῆς δι' ὄλης: at istas caracallas more hodiernarum vestium

con-

confectas a pluribus pannis scissis primo, deinde confutis. Sed non credibile mihi videtur veterum vestes totas sola textura confectas, sine vlla sutoris opera, præcipuè togas & tunicas, cyclades, & reliqua vestimenta clausa. Quod id fieri non posse videatur in tela (nam tunicæ Christi Domini peculiare artificium diximus, quæ ideo in consultis dicta) cum præterea futura in toga, & tunica veteres meminerint. Quod si vestimenta aperta pallia, lacernæ, textricis opera confecta, mox fibulis iungebantur, cū caracallæ lacernæ, siue ad instar lacernarum essent: quod opus fuit varijs pannis scissis, & confutis ad instar nostrarum vestium? Artificium igitur illud barbaricum fuit, sicut & vestis, quæ scissa, & ad instar centonis ex multis pannis confuta. Ceterum caracallas a clericis gestatas, easque palliola fuisse cum cucullo, idem Salmasius obseruat: quem operæ pretium fuerit consuluisse. Meminit & Palladius in Lausiaca. cap. cxvii. *ἀντὶ τῆς ἀρετῆς παυδαρίας παρακάλων διακελεύσας. Induta serui caracallion.*

Lacernas honoris specie depositas.

Cap. XXIX.

Lacernam fuisse vestimentū virile docet Vlpianus, cum inter ea necenset, quæ solis viris permisa erant, & nos ante confirmauimus. Porro lacernas honoris specie depositas vnus, quod ego sciam, Suetonius indicat, qui in Claudio cap. v. *Cum interim quamquam hoc modo agenti nunquam aut officium huminum, aut reuerentia publica defuit. Equester ordo bis patronum eum perferenda pro se legationis elegit. Quin & spectaculis aduenienti assurgere, & lacernas deponere solebant.* Ex quo apparet quemadmodum in deprecando, vt alias diximus, togæ deponebantur, ita & honoris causa depositas lacernas. Ita & Tertullianus de Oratione, Christianorum morem, ac superstitionem castigat, qui inter orandum penulas deponebant ethnicorum imitatione. *Quibus merito vanitas exprobranda est, siquidem sine vllius,*

aut Dominici, aut Apoſtolici precepti auctoritate ſunt: huius-
 modi enim non religioni ſed ſuperſtitioni deputantur, affectata,
 & coacta, & curioſi potius quam rationalis officij, certe vel eo
 coercenda, quod gentibus adaequent. Vt eſt quorundam poſtris
 panulis orationem facere. ſic enim adeunt ad Idola nationes.

Finis Libri Primi.

65

OCTAVII FERRARII DE RE VESTIARIA

PARS SECVNDA.

LIBER SECVNDVS

QVI EST DE PAENVLIS.

Penula notatio quæsta. Cap. 1.

Acernam, & penulam licet non idem vestimentum fuerit, plerumq; tamen a scriptoribus confundi docti adnotarunt: sed diuersum plane indumentum forma, atq; vsu fuisse ostensari sumus, si prius nominis notationem quæsiuerimus. Quidam a

Græco originem duxere *Φανόλις*, siue Doricè *Φανόλια*. Et Casaubonus quidem ad Spartianum sic dictam putat, quod vestis adstricta esset, & quæ partium corporis, quas tegebat, figuram exprimeret, quæque *ἕλον τὸ σώμα φάνει*: quales vestes strictiores, per quas corpori adpressas membra apparerent. Quæ notatio viro doctissimo haud probatur, qui nuper de penula scripsit. Sed signatur auctoritate Artemidori, qui inter vestes accenset, quæ *θλίψιν, καὶ στενοχωρίαν* in somnis significant, angustias scilicet, ac pressuras: *διὰ τὸ ἐμπεριέχειν τὸ σώμα*. ex hoc enim quod membra pressim constringeret, angustias ac pressuras significabat. Quod si falsa Casauboni notatio est, non ita tamen vera videtur auctoris illius etymologia ex veteribus Grammaticis. Dicta nempe *Φανόλις* quod tota conspiciatur *ὅτι ὅλη φάνεται*. Nam omnes vestes exteriores, quæque tunicæ superinduebantur, & vt Varro ait foris ac palam vestiebant, pallia, lacernæ, chlamydes, saga hac ratione penulæ dici possent: nam totæ apparebant. Quæ ratio etiam Casauboni notationem

Pars II.

I

eludit,

cludit, nam & lacernæ, & chlamydes ita corpori adpressæ erant, vt membra exprimerent: & ideo Artemidorus inter illas enumerat, quæ pressuram, & angustias significant. Multo minus audiendi, quibus ὁ φανόλις χιτῶν, translucens, & pellucida tunica. nam nihil minus de vestimenti genere crasso, duroque, quodq; itineris, & pluuię causa lumbatur, dici poterat, quam quod transluceret, aut pelluceret.

H. Stephanus existimat Græcam vocem a Latina factam, vt tenuis in adspiratam sit mutata, & a penula φανόλις, vel φενόλις dicta sit. Quod mihi maxime affine vero videtur. Nam apud Athenæum lib. 111. Vlpianum Cynulcus perstringit, quod vocē nouam & insolentem inuexerit, εἰς ὑέ, inquit, ὁ καὶ τὸν καινὸν, καὶ ἰδέτω τὸν ἄχρησον φενόλιον (εἴρηται γὰρ, ὃ βέλτιστε, καὶ ὁ φανόλις,) εἰπὼν; Παῦ λεύκε, δὸς μοι τὸν ἄχρησον φενόλιον. Vertit Casaubonus; Nonne tu is es, qui nouum, & quousus nondum erat φανόλιον (reperitur enim vir optime penula dicta ὁ φανόλις) dixisti ἄχρησον. In quo quidem Dalechampium arguit, qui existimauit notari vocis ὁ φενόλις in solentem vsu pro φανόλις. Nam in Græco contextu scribitur περ αἰ. Ceterū quod ipse subjicit, cum Vlpianus Latine penulam a puero petijisset, eamque Græce φανόλιον dixisset, quasi reformidans ingenitū Vlpiani, excusationem adieciſſe, eam vocem extare apud scriptores, non videtur Athenæi mentem assecutus. Cur enim Vlpianus Latine penulam petens ἄχρησον dixisset? Sed cum fere ab omnibus diceretur ἢ φανόλις, & Cynulcus dixisset τὸν φανόλιον subiecit. Εἴρηται γὰρ, καὶ ὁ φανόλις. Nā virili genere extulerat. Verè quidem notari insolentię vocem ἄχρησον a Cynulco idem obseruat, non quod φανόλιον dixisset, quæ vox iam in vsu erat, sed obiter ostendit utroq; genere elatam. Hoc sonant verba illa. Dicitur enim & ὁ φανόλις nobiliori genere. Vocem autem e Latina factam videri illud ostendit, quod infra *Cannusinam* Latina pariter voce appellat. Loqui enim illum de Romana penula declarat, quod statim sequitur. In balneum vero cum te conferres, nonne interroganti quo ires respondisti. Ego quidem ἀπολύεινος ἐπέηγο-

μαι; eo porro die pulchram illam Canusinam fures furripuerunt, magno risu in balneis oborto, ἀχρίσου ζιτουμένου φανόλε *cum noua & nondum usu detrita penula quæretetur*. Nam vestis Canusina est penula: cuius Martialis, & alij meminerunt. Antiquiorem quidem Vlpiano eam vocem apparet, etiã ex loco D. Pauli Epistola 11. ad Timotheum. Τὸν φαιδόνου ὃν ἀπέλιπον. Sed pro φανόλου φαιδόνου habet. Et quid hoc fuerit ambigitur, & si vestis fuit, nihil tamen inde trahi, Græcæne, an Latinæ originis fuerit. Nec mirum propterea est vllum Romanæ historiæ Græcum scriptorem quod sciam ea voce usum, quod scilicet nõ Græca esset, sed a Latina facta, verum vel *μανδυάν*, vel *ἑφῆσσιδα* posuisse. Hinc etiam factum, vt quicquid ea voce vsi sunt modo *φελόνου*, ac *φελώνου* dixerint, modo *φανόλου*, ac *φανώλου*, vt apud Latinos *pænula*, & *penula*, variasque interpretationes addiderint. Hesychius. *φανόλας τὸ ὕφασμα. Πίνθων. ἔχουσα καινὸν φανόλαν.* Vt cum locum ex Polluce viri docti emendarunt, & *Φαιδόνης ἑλλητάριον μεμβραῖνον ἡγλωσσόκομον*. A quo Suidas *φαιδώνης ἑλλήτων τομάριον, μεμβραῖνον. ἡ γλωσσόκομον. ἡ χιτάνιον*. Et paulo post: *φανόλης χιτανίσκος. οἱ δὲ παλαιοὶ ἑφῆσσιδα. καὶ χιτῶν ἰσρατικὸς. ἡ φανόλης ὁ ἀπατίειον*. Siue ergo a *Penula φανόλης* deducatur, siue contra Latinæ voci Græca originem dedit, vtriusque notatio incerta, nec tanti est in ea peruestiganda defudare. Ita & quando primum apud Romanos in vsu esse cœperit, haud mihi compertum. Tertullianus inuentum *Lacedæmoniorum* scribit in Apologetico. *Et ne voluptas impudica frigeret Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt*. Quod si verum est, vtique & vox Græcæ originis fuerit. Sed cum nullus veterū Græcorū, aut Latinorū hoc tradat, maxime in gente seuera, & frigoris tolerantissima, suspicor aut deceptū Tertullianum, aut penulam pro endromide posuisse, quam inuentum *Lacedæmoniorum* ex Martiale notum, vsusque maxime in palæstra fuit. Neque tamen summo Viro qui nuper Tertullianum edidit assentiri possum legenti *Primi Lacedæmonij odium penula ludis excogitarunt*. Quod scilicet *Lacedæmonij* gens dura & bellicosa ad militares potius expedio;

ditiones hieme obeundas, quam ad ludos & Theatra penulas graues, ac præ pondere odiosas excogitasse. Itaque hoc ridiculi causa à Tertulliano positum. Sed non conueniunt sententiæ huic Tertulliani verba, qui credidit à Lacedæmonijs primum inuentam penulam, & quidem ne ludis uoluptas impudica frigeret. In quo cum aliud cogitasse omni pignore contenderim.

Penulam itinerarium vestimentum fuisse, & pluuie tempore sumptum. Quando primum illud intra Urbem vsurpatum sit. Cap. 11.

Diuersum omnino vestimenti genus fuisse a lacerna penulam scriptores produnt. Artemidorus lib. 11. cap. 111. Vbi chlamydem, quam alij *μανδύλω*, alij *ἑσπρίδα* alij *βήριον* vocant, significare ait vexationem, & angustias, & litigantibus damnationem, propterea quod corpus circum amplectatur. Subijcit: τὸ δὲ αὐτὸ καὶ ὁ λεγομένος φανόλης. *Idem significat & qua vocatur penula.* Athenæus loco laudato, cum penulæ mentionem fecisset, paulo infra *ἑσπρίδα* idest lacernam ponit. Sic Latini poetæ, sic quicumque Romani vestitus meminere.

Fuisse autem vestimentum itinerarium quod supra tunicam acciperetur, & pluuie causa adhibitum nemo ignorat. Nonius. *Penula est vestis, quam supra tunicam accipimus.* Pomponius Panuceatis. *Penulam in caput induce, ne te nescat.* non enim in caput induci potuisset nisi vestimentum exterius fuisset. Varro. *Non querenda est homini, qui habet virtutem, penula in imbro.* Lucilius:

*Penula si quaris, cantherius, seruus, segestre
Vtilior mihi, quam sapiens.*

Cicero ad Atticum lib. xiiii. Epist. xxxi. De Varrone loquebamur: *Lupus in fabula. Venit ad me & quidem id temporis, ut retinendus esset. Sed ego ita egi, ut non scinderem penulam, memini enim tui, & multi erant nosque imparati. Paulo post. Cains Capito cum C. Carinate. Horum ego vix attigi penulam,*

mulam, & tamen remanserunt. Et pro Milone. *Quid minus promptum ad pugnam, quam penula irretitus, rheda impeditus, uxore penè constrictus? Vnde & muliones in penula, quæ inde mulionia. Idem pro Sextio. Sensit rusticulus non incautus suum sanguinem queri: mulioniam penulam arripuit, cum qua primum Romam ad comitia venerat. Seneca Ep. LXXXVI I. de itinere suo. Culcita in terra iacet, ego in culcita. Ex duabus penulis altera stragulum, altera opertorium facta est. Ita tamen, vt nõ nisi extra Urbem & pluuiæ causa adhiberentur penulæ.*

Sed quandonam primum intra Urbem earum vsus cœperit, non constat. Si Dioni credimus lib. LVI I. Tiberio imperitante. Tradit enim cum multi vestem purpuream licet interdiciam gestarent, Tiberium neque id reprehendisse, neq; multastisse, tantum ludis, cum plueret *παύρον μανδύλου* indutum effecisse, ne quis alius vestem inconcessam vsurparet. Interpres cum Lipsio *μανδύλου* penulam reddidit. sed fuisse lacernam docti pridem obseruarunt. Vestes purpureæ, quæ gestabantur contra morem, fuisse lacernæ. nullæ enim pænulæ purpureæ fuerunt. has vt rolleret Tiberius, ipse lacernam fuscam siue pullam induit. Nam pluuiio tempore lacernas intra Urbem gestatas diximus.

Sub Flauijs pænulæ intra Urbem gestatæ videtur. sed pluuiæ tantum causa. Iuuenalis Sat. v. de saluatore, qui etiam fædis imbre diebus Aue matutinum portabat.

*Scilicet hoc fuerat, propter quod sæpè relicta
Coniuge per montem aduersum gelidasque cucurri
Esquilias, fremeret leua cum grandine vernus
Iuppiter, & multo stillaret penula nimbo.*

Hoc etiam docet iocus Galbæ apud Quintilianum, qui pænulam roganti, *Non possum commodare* inquit: *domi maneo: cum Cœnaculum eius perplueret.* Et paulo infra. *Non pluit, non est opus tibi: si pluit ipse utar.* Quæ fatis indicant, non nisi pluuiio tempore pænulas gestatas. Paulatim tamen in promiscuo vsu, etiam cum sudum cfset, esse cœperunt, & quod maxime mirum est, etiam ab oratoribus cum causas agerent

agerent adhibitæ. Auctor Dialogi de causis corruptæ eloquentiæ. *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas quibus adstricti, & veluti inclusi cum iudicibus fabulamur.* Quæ verba non esse Quintilianum eius libelli auctorem indicant. Nam cum is lib. XI I. Oratoris habitum morose disponderet, nusquam lacernæ meminit, ne dicam pænulæ, numquam profecto dissimulaturus tam grande eloquentiæ incommodum, atque actionis oratoriæ dehonestamentum, quod sua ætate patroni pænulis inuoluti, ac circumstricti ægre manum in agendo expedirent. Mihi tamen verisimile fit id a paucis admodum vsurpatum, nec diu obtinuisse, cum sequenti seculo caufarum patroni *Togari* appellati sint, quod cum toga desisset ipsi inter orandū eam retinerent. Nisi dicere velimus, ab auctore illo pænulas pro lacernis ad maiorem inuidiam appellatas.

An Senatores sub Hadriano pænulati. A. Gellius explicatus. Cap. III.

Fuisse tamen pænulas sub Hadriano etiam a Senatoribus gestatas quidam ex Gellio tradiderunt lib. XI I. cap. xx. *T. Castritius Rhetoricæ discipline doctor a D. Adriano ob mores, & literas spectatus, cum me presente discipulos quosdam suos Senatores vidisset die feriato tunicis, & lacernis indutos, & gallicis calceatos, Equidem, inquit, maluissim vos togatos esse. Pigiuum saltem est cinctos esse, & pænulatos.* Quæ si vera sunt quomodo multis post annis, vt tradit Lampiridius, primus Alexander Seuerus Senatoribus concessit, vt frigoris causa pænulis vterentur, cum id vestimenti genus semper itinerarium, aut pluuix fuisset. Deinde quis alius auctor pænulas lacernis honestiores facit? Sed pace doctissimorum viro- rum dixerim, nemo hætenus Gellij mentē assecutus est. Nō enim Castritius Senatores reprehendit, quod essent lacernis induti: qua enim fronte id poterat, cum inde ab Augusti æuo in promiscuo vsu essent, siue superinduerentur togis, siue tantum tunicis? Martialis narrat Horatium quen-
dam

dam solum inter omnes nigris lacernis munus spectasse

Cum plebs & minor ordo, maximusque

Sancto cum duce candidus sederet.

Idest, in lacernis albis, quæ in spectaculis adhibebantur.

Idem lib. XIV. Ep. CXXXVII. *Lacernæ albæ.*

Amphitheatrales nos commendamur ad usus

Cum tegit algemes nostra lacerna togas.

Præterea paulo infra ipse Castricius fatetur huiusmodi vestitum de multo iam usu ignoscibilem esse. Lacernas nempe. Non hoc ergo reprehendebat Rhetor. Sed quod cum lacernis gallicis essent calceati, cum calceos gestare debuissent. Subijcit enim. *Sed si hic vester huiusmodi vestitus, de multo iam usu ignoscibilis est, soleatos tamen vos Pop. Romani Senatores per Urbis vias ingredi nequaquam decorum est, non hercle vobis minus, quam illitum fuit, cui hoc M. Tullius pro turpi crimine obiecit.* (Antonium intelligit.) Hoc autem calceos a caligis, gallicis, crepidis, soleisque diuersos fuisse notum est, quod calcei totum pedem & dimidium ferè crus vestirent, caligæ soleæque, ac gallicæ pedis plantam tegerent. Ita cum togæ gestari desissent & in earum locum succedere lacernæ, calceos nihilominus retētos apparet ex hoc loco, quod indecorum videretur ita nudis pedibus incedere per Urbem: deinde quod cum calcei Senatorum lunati essent, id insigne in solea spectari non poterat. At extra Urbem depositis calceis, soleæ adhibita. Martialis de vita rustica:

Lunata nusquam pellis, & nusquam toga.

Reprehendit igitur Castricius Senatores, quod contra morem, & decus magni ordinis pro calceis gallicas gestarent. *Soleatos tamen vos Populi Rom. Senatores per Urbis vias ingredi nequaquam decorum est.* Quod autem Gallicæ soleæ edent idem ostendit. *Plerique tamen inquit ex ijs, qui audierant, requirebant cur soleatos dixisset, qui gallicas, non soleas haberent.* Sed Castricius scite, atque in corrupte locutus est. *Omnia enim ferè id genus, quibus plantarum calces tantum insimè teguntur, cetera prope nuda, & teretibus habenis vincula sunt, soleas*

leas dixerunt, nonnumquam græca voce crepidulas. Gallicas autem verbum esse opinor novum non diu ante ætatem M. Ciceronis usurpari captum. Itaque ab eo positum est in secunda Antonianarum. Cum gallicis inquit & lacerna cucurristi.

Nondum tamen difficultas omnis exhausta est. Cur enim dixit Castritius. Pigitum est cinctos saltem esse, & penulatos. Quasi honestius penularum gestamen esset, quam lacernarum, contra veterum scriptorum fidem. Sed neque hoc viri eruditi cœperunt. Non est hæc Castritij sententia. Sed quando mallerent gallicis, quam calceis uti, rectius atque honestius ipsos facturos fuisse, si etiam cincti, & penulati essent. Nam cum penula vestis viatoria esset, & solea cum ea gestarentur, non cum lacernis, aut toga, magis decorum futurum fuisse dixit, si penulati incessissent, quasi iter paulo post facturi. Quemadmodum indecens nunc videretur, si quis ocreas, & calcaria cum longa veste per urbem gestaret, nequaquam si accinctus, & penulatus. Ideo autem cinctos dixit, nõ solum quia omnes iter facturi præcipue in equo altius cincti, sed cum tunicæ senatorum, ut alius diximus, siue laticlavie sub toga & lacerna non cingerentur, iter facturi præcipue equo necesse habebant longiores tunicas cingulo suspendere: & ideo cincturam cum penula coniunxit, non quod penula cingeretur, ut quibusdam visum est, & infra refellemus.

Non igitur ante Seueri Alexandri ætatem Senatores intra Urbem nisi pluvie causa penulati. Id primum illis Alexander concessit, ut supra posuimus. In vulgatis est. *Penulis intra Urbem frigoris causa, ut senes uterentur permittit.* Recte Lipsius pro *Senibus*, *Senatores* subiecit, ut ante Lipsium Britanicus ad Iuuenalis. Sat. v.

An Senatores in funere Principum penulati.

Cap. IV.

Senatores in funere Principum penula vsos scribit Lampridius in Commodò. Ipse autem, inquit, prodigium non leve sibi fecit. Nam cum in gladiatoris occisi vulnere manum

miss-

mississet, ad caput sibi deterisit, & contra consuetudinem penulatos iussit spectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus solebat ipse in pullis vestimentis presidens. Omnino cum Casaubono legendum. Penulatos iussit Senatores, non togatos. Nec enim spectatores in muneribus togati omnes, nec pænulati. qui enim id fieri poterat in minuto, ac tunicato populo cui nec togæ erant, nec pænulæ, nec lacernæ? Sed Senatores, cum in spectaculis togati essent, iussit eos pænulatos conuenire: quo habitu non nisi funera Principum frequentabant. Id tradit Dio lib. LXXII. rem eandem narrans. His perfectis rebus inquit, magnum nobis solatium dedit, quod cum esset rursus gladiatorum more pugnaturus nos (scilicet Senatores. nam & ipse senator erat, & de periculo in quo omnes fuerant Senatores paulo ante narrauerat) ἐν τῇ ὁλῇ ἰππᾶδι, καὶ ἐν ταῖς μανδύας εἰς τὸ θεατρὸν εἰσελθεῖν. Equestri veste & lacernis indutos venire in theatrum. Quo habitu nunquam ante Theatrum ingredi consueueramus, nisi princeps e vita decessisset. Sed cum μανδύην καὶ ἐφῆσφιδα proprie lacernam appellauerint Græci scriptores, vt diximus, Salmasio assentimur, qui Lampridium pænulas pro lacernis posuisse censet. Neque tamen omnino verum est μανδύας & ἰππᾶδα ὁλῶν ἐκ παραλλήλων posita esse, & μανδύην id est lacernam equitum vestem fuisse; nec equitum tantum, sed & popularium, quod toga per ea tempora in solis senatoribus substitisset. Nam si lacerna popularis etiam fuit, quomodo vestis equestris hîc dicitur? Vestis equestris, vt alias docuimus, fuit tunica equitum angusticlauiæ: quam deposito lato clauo senatores in luctu sumebant. Nam duo luctus insignia Patres vsurpabant, tunicam equestrem, & lacernas pullas. De lacernis pullis in funere Herodianus de funere Seueri. πᾶσα ἡ Σύγκλητος μελαίνων ἐφῆσφισι χρώμενος. Senatus omnis in pullis lacernis. Nunquam igitur ante Alexandri tempora, nisi pluuix, aut itineris causa, senatores pænulati, sed togati, maxime in publico conuentu: tantum in funeribus, ac gladiatorijs muneribus, quæ mortui Principis causa debebantur, in equestri veste, & lacernis pullis, licet Lam-

pridius ex Dione pænulas verterit : quæ quidem nõ omnes albæ . nam & fuscæ fuerunt, qui color aptus funeribus; sed quia vt diximus *Μαρδὸν* Græcis est lacerna, non recte pænulas reposuit .

An Imperatores Pænulati • Cap. V.

INeo etiam diuersus a Dione Lampridius, quod Dio ait hoc factum, cum ipse Commodus gladiatorum more pugnaturus esset . hoc est enim *μνομαχῆσαι*. At Lampridius ad munus gladiatorium, cui ipse in vestimentis pullis præfedit, idest in tunicis & togis, aliquando etiam lacernis, vt de Tiberio idem Dio scribit pulla lacerna purpureas vestes redarguente. Nunquã autem Imperatores in pænulis. Spartianus in Adriano : *Tribunus plebis factus est, in quo magistratu ad perpetuam Tribunitiam potestatem omen sibi factum asserit, quod pænulas amiserit, quibus vti Tribuni plebis pluuia tempore solebant, Imperatores autem nunquam: vnde hodieque Imperatores sine pænulis a togatis videntur*. Adrianus Tribunus plebis factus pro Imperij omine accepit, quod pænulas amississet, quibus Imperatores perpetua Tribunitia potestate præditi nunquam utebantur : Tribuni pluuio tempore gestabant. Ideo autem Imperatores pænulis non utebantur, non quod vestis esset peregrina; & exotica; nam longo vsu iam inde a vetere Rep. facta erat Romana; sed quod vilis, ac viatoria, & ad seruos vsque dimissa, dedecere Imperatoriam maiestatem videretur, quos togam modo puram, modo prætextam, interdum purpuream, ac pictam gestasse notauimus. Quod etiam ætate sua seruatum tradit Spartianus, vt Principes sine pænulis a togatis viderentur. Togatos Casaubonus salutatores interpretatur, quòd officium illud matutinum in togis perageretur. Videre autè Imperatorem pro salutare a scriptoribus eius æui vsurpatum. Quæ omnia vera esse fatemur. Sed non hic locus togatorum, aut saluatorum. Vt enim idem Casaubonus subiicit, non loquitur hic Spartianus de saluatorum veste

veste, sed ipsius Imperatoris. Quare legendum existimat: *Sine pænulis togati, vel atrogati videntur*. Simplicius erit si legatur *sine pænulis, ac togati videntur*. Nam Imperatores non modo in salutationis officio, sed vbiq; sine pænulis videbantur, & præterea togati. Quasi nunquam viderentur Imperatores nisi cum Ave matutinum illis portaretur. Et si aliquando pænulas gestassent, domi certe sumptas nemo dixerit cum arcendo frigori, & plures tunicas, togasq; & si placet lacernas induere possent: pænula domine a priuatis quidē gestarentur, nisi si cui, vt Galbæ illi, cœnaculum perplueret. Quid ergo, opus erat tempus tantum salutationis a Spartiano notari, quo Imperatores sine pænulis viderentur, cum diserte tradat nunquam ab ijs gestatas? Recta igitur emendatio est quam nullus saluator, aut togatus loco mouebit. *Sine pænulis, ac togati videntur*. Quod scilicet prodente hæc Spartiano Imperatores nunquam viderentur pænulis, & togati incederent. Nam videri est in publicum procedere, & palam adspici.

Nec dicere attinet illud sine pænulis redundare, quod qui togati sunt vtique pænulati non sunt. Nam contra potest aliquis esse sine pænulis, & tamen non togatus, lacernatus, paludatus, chlamydatus. Inuit ergo Spartianus, cum pænulis Principes abstinerent, nihilominus togam retinuisse, & togatos intra Urbem visos esse.

Non ita facile tamen animum inducent, vt credant viri docti, nunquam pænulas ab Imperatore gestatas, quod tradit Dio Tiberium pænula vsu. Sed *mundus* ibi lacernam esse, non pænulam, dictum est: & si semel redarguendo purpurearum vestium vsu induerit, non efficit Principem pænulas in vsu habuisse. Præterea Alexander Seuerus auctore Lampridio vsus est togis, ac pænulis communibus. Verum non gestatas intra Urbem pænulas a Principibus, in itinere pluuix causa adhibitas credimus, quas Lampridius intellexit. Idem affirmandum de altero scriptoris eiusdem loco, quem supra adduximus. Concessum ab Alexandro, vt senatores pænulas frigoris causa haberent: & tamen

aiunt, Tribuni qui Senatores erant multo ante sub Adriano ferebant pænulas. Sed quis non videt Tribunos, & Senatores reliquos pluuiæ tempore, vt ait Spartianus, induisse pænulas: at Alexandrum permisisse, vt die sereno frigoribus causa a Senatoribus gestarentur, quibus ante illud tempus impermissum. Nam Gellij locum satis ante examinauimus. Neque tamen verum est, has pænulas fuisse lacernas. nam lacernarum promiscuus vsus quolibet tempore. At pænulas pluuiæ tantum tempore a senatoribus adhibitæ tradit Spartianus. non ergo fuere lacernæ, quarum vsus nullo tempore interdictus. Ita quibus pænulis communibus vsus dicitur Alexander, pænulæ fuere, non lacernæ: præterea quas donare Macrinus rosei coloris populo voluerat in honorem filij, pænulæ fuere, nõ lacernæ. non enim credibile scriptores, & si parum curiosos, tamen diuersa vestimenta confundere voluisse. Solus Lampridius Græcâ apud Dionem vocem *μανδύον* pænulam interpretatus est, quæ erat lacerna. Et si daremus recte interpretatum esse, & senatores illos in funere pænulatos fuisse, parum referret; & nihilominus verum esset, quod tradit idem, senatores ante Alexandri æuum nunquam pænulis nisi pluuiæ causa vsos.

De Materia Pænularum. Pænula scortea, Gausapina, Canusina. Cap. VI.

Pænularum vsum indicauimus, restat vt materiam formam, ac colorem demonstremus. Pænulas duplicis generis fuisse, alias scortecas, alias lanceas, & gausapinas peruulgatum est. De scortecis Martialis. lib. xi v. Ep. cxxx.

Pænula scortea.

Ingrediare viam cælo licet vsque sereno:

Ad subitas nunquam scortea desit aquas.

Seneca in quæst. naturalibus lib. iv. cap. vi. *Hic cum signum dedissent adesse iam grandinem, quid expectas, vt homines ad pænulas discurrerent, aut scortecas? Hæ pænulæ expelle con-*
fectæ.

fectæ. Quia vt ait Festus omnia ex pellibus facta scortea appellabantur. unde & meretrices scorta dictæ, quod tanquam pellicula subigantur. Scortex etiam meminit Nonius de Improprijs loco corrupto. Pænulam abusive omne quicquid tegit nobilissimi veteres transtulerunt. Varro Matio: & cum corrigia disrupta tenet aridum reliquum pedem pænula scortea pertegere. Ita Vetus editio. Sunt qui legant: & cū corrigia disrupta tonat aridum. Fortasse. Cum corrigia disrupta tonat horridum. Nam quod aliqui legunt Tentet aridum reliquum pedem pænula scortea pertegere: id est, tentet pænulam, quâ indutus est, ad pedes dimittere, ne videlicet calceus detritus appareat, parum proficiunt. nam talaris pænula non fuit, nec pedes stantis pertegere potuit. Sed hæc non sunt tanti.

Non solum autem ex pelle, sed etiam ex lana pænulæ conficiebantur: eæque duplicis generis fuere. Nam aut breui villo, quæ & Canusis: aut villosæ, quæ gausapinæ dictæ. Illæ pluuiæ tempore adhibitæ etiam intra urbem, cum fere scortex tantum in itinere: gausapinæ per hiemem causa frigoris sumptæ. De primis Plinius lib. vi i i. cap. xlvi i i. initio. Lana autem laudatissima Appula, & quæ in Italia Græci pecoris appellatur: tertium locum Mæsiæ oves obtinent. Appulæ breues villo nec nisi pænulis celebres: circa Tarentum Canusumque summam nobilitatem habent. Non nisi autem pænulis celebrem huiusmodi lanam tradit, propter vili breuitatem. nam villosæ vestes potius imbræ trahunt, quæ excutiunt. Istæ igitur pluuiæ tempore adhibitæ a Canusio Canusinæ appellatæ, quarum duplex color, de quo infra dicemus.

Sed alteræ gausapinæ fuerunt longiori scilicet villo, eæque etiam cum sudum esset frigoris causa intra urbem adhibitæ, quanquam & lacernas gausapinas in vsu fuisse diximus. Martialis. *Penula gausapina.*

Is mihi candor inest, villorum gratia tanta

Vt me vel media sumere messe velis.

De hac capiendus Horatius lib. i. Ep. xl.

Incolumi Rhodos, & Mitylene pulchra facit quod

Pænula solstitio, campestre nivalibus auris

Per brumam Tyberis, Sextili mense caminus.

Pænula scilicet gausapina inepta solstitio æstiuo. Nisi quis malit quamlibet pænulam, quæ æstate non necessaria cum minimum pluat. Acron de gausapina interpretatur. *Nihil frigiditatis in æstate affert, quia spissa & crassa est. Campestre nihil caliditatis in hieme, quia tenue est.*

Panularum Figura. Cap. VII.

LAcernas pænulis breuiores fuisse, cetera similes veterum Grammaticorum testimonio viri docti tradiderunt. Sed solus, quod ego sciam, Persii Interpres ait lacernam fuisse pallium fimbriatum, Pænulam pallium cum fimbriis longis. Quod Grammatici illius commentum existimo. Quis enim veterum in pænula aut lacerna fimbriarum meminit? Deinde potest vestimētū aliquod alio breuius esse, licet longiores fimbrias habeat. Verisimilius est, pænulas lacernis breuiores fuisse, vestimentum scilicet viatorum, equitanti accomodatum, lecticarijs, cursoribus, & id genus hominibus aptum. Quidquid sit magnum in eo, totumque discrimen erat, quod lacernæ apertæ, & quæ fibula necebantur; pænulæ clausæ fuerunt, rotundæ, quæque togæ instar corpori iniicerentur, illudque ambirent, nisi quod strictiores erant, ac breuiores, præterea cum in toga dextrum brachium per summā oram exereretur, pænula utroque brachio subducebatur.

Id mihi diu ignoratum est, donec subiectas alteram Mercurij alteram militis pænulati effigies Roma transmisit nunquam nobis, populisque nepotum silendus Eques Cassianus a Puteo, in Romana luce totius antiquitatis assertor felicissimus, idemque fugientium literarum Stator, quem vnum comitatis, ac magnificentæ simulachrū extera quoque gentes colunt, magna pars propter hunc vnum Urbem inuifunt. Absque eo foret adhuc pænulam ignoraremus.

Tabula XVI. XVII. XVIII.

Tab. XVI.

Gio. Georġ. sculps.

Tab. XVII.

Gio. Georj. sculps.

Tab. XVIII.

Geo. Geor. sculp.

Fuisse autem vestimentum clausum, ac strictum nemo potest ignorare. Cicero pro Milone: *Quid minus promptum ad pugnam, cum pænula irretitus, rheda impeditus, uox-re pene constrictus esset?* Ac præter Artemidori verba non semel allata: auctor libri de causis corruptæ eloquentiæ. *Quantum humilitatis putamus eloquentiæ attulisse pænulas istas, quibus adstricti, & veluti inclusi cum iudicibus fabulamur?*

Veteris pænulæ vestigium in veste sacrificantium adhuc retinemus, licet illi ætas paulatim aliquid detraxerit. Nam antiquorum sacrificalem vestem, quam planetam, siue casulam dixerunt, fuisse clausam, longamque, vt utroque brachio subduceretur alias docuimus: licet similitudine decepti, cum nondum pænulam videre contigisset, eam togam, siue togæ simillimam fuisse dixerimus. Pænula igitur est non toga, breuior scilicet toga, & angustior, præterea utroque brachio subducta, cum in toga alterum exereretur. Rectè itaque eam pænulam fuisse Baronius, & Io. Baptista Dominus censuerunt. Multa autem de planeta, ac casula tunc obseruauimus, quæ inde lector petat. Cur autem in sacris pænula adhibita docti quæsiuerunt, quibus assentimur id eo factum, quod olim in promiscua veste sacra peragerentur: ea autem ferme pænula fuit, cum paulatim & togæ & lacernæ gestari desissent.

Cum autem clausum vestimentum pænula esset, quod ita corpori injiciebatur, vt utrumque brachium premeret, sequitur nullo modo cingi potuisse, quod Vir Doctissimus credidit, qui pænulas omnes cinctas fuisse tradit ex Gellio. *Pigitum saltem vos pænularos, cinctosque esse.* Sed cincturam ibi ad tunicam, non ad pænulam referendam diximus. Nam cum Senatores solutis tunicis incederent, credibile est iter facturos longiores tunicas cingulo suspendissent, ne longitudo illa expeditis, & equestris incommoda esset. Nam præter Senatores reliqui omnes tam sub toga, quam sub lacerna, ac pænula tunicas cincti. Falluntur igitur qui hinc mollitiem obiectam a Castritio putant Senatoribus, quod lacernas pro pænula, quodque tunicas discinctas gestarent.

starent. Nam nulla in lacernis lasciuiâ, & omnes Senatores distincti fuerunt.

Atqui apud Petronium: *superuenit cinadus myrtica subornatus gausapina, cinguloque succinctus*. Sed ibi gausapina tunica est, vt Donius recte obseruat, coloris myrti: exoleti in tunica succincti, conuiuuii scilicet adhibiti. Seneca de breuitate vitæ; *Cum videam quam solliciti argentum ordinent, quam diligenter exoletorum suorum tunicas succingant*. Et si gausapina illa pænula fuit, cingulo tunicam succinctus erat. Alij pænularum nomine tunicas venisse obseruant. Falso. Nam tunicatus populus non quod lacernatus esset, aut pænulatus dictus, sed quod in sola tunica. Et licet in Veteri Glossario *Scortea* explicetur *δερματοχίτων*, non tamen pænula scortea tunica fuit. nam & tunica scortea esse potuit, siue ex corio, loroque confecta, vnde & loricia, & lorica tunica ex loris. Ita & lacerna siue pænula loricia. Falsum item milites, & populum tunicis lineis superinduisse pænulam, quæ fuit tunica superior. nam tunicæ manicas cubito tenus habebant, ex quibus brachia exerebantur, & ideo cingi poterant, at pænula vtrumque brachium premebat, & ipsi tunicæ superinjiciebatur. Neque Hieronymus tunicam pro pænula dixit ad Iulianum. *Iam dimisso synthemate equus publicus sternebatur, & nobilem iuuenem punicea indutum tunica baltheus ambiebat*. Cur enim tunicam eam pænulam fuisse dicamus? Sed quid opus est verbis? Si quis pænulati figuram adspiciat, facile intelliget nullo modo pænulas cingi potuisse, alioqui vtrumque brachium, quod pænula subiectum, eodem cingulo constrictum, & colligatum fuisset. Porro in Tabula xv i r. cucullus pænulae appensus apparet, & quidem acuminatus, sicut & in subiecta Icuncula, vt opinor Aegyptiaca, quam habuimus beneficio splendissimi Equitis Ioannis de Lazara, qui singulari comitate, harumque literarum cultu, & totius antiquitatis peritia, sed præcipue instructissimo Numismatum Museo non vetustissimam modo familiam vrbemque hanc, sed totam Italiam collustrat.

Tab. XIX.

Pars II.

L 2

At

Tab. XIX.

At pænula puerilis effigiem exhibet duplex marmor Patavinum editum a Cl. Equite Sertorio Orfato.

Tabula XX. XXI.

Tab. XX.

Ruffonus F.

De

Tab. XXI.

Raffonij F.

De Colore Pænularum. Canusinae, Fuscae, ac
Rusae. Cap. VIII.

DVplicem pænulam fuisse diximus, scorteam, & laneam. Scorteam natio colore pellis fuisse, non est dubitandum. Pænula lanea, alia villosa, siue gau sapina, alia breuibus villis, aut rasa, eaque Canusina dicta. Pænulas Gau sapinas fuisse albas Martialis demonstrat. *Pænula Gau sapina.* lib. xiv.

*Is mihi cander inest villorum gratia tanta,
Vt me vel media sumere messe velis.*

Canusinas duplicis coloris fuisse idem docet, vt de lacer-
nis supra notauimus. Fuscas, & rufas. Fuscarum colorem
turbato mulso similem fuisse testatur. *Canusina fusca.*

*Hæc tibi turbato Canusina simillima mulso
Munus erit, gaudet, non cito fiet anus.*

Hinc passim Canutinæ fusca a vulgo Romæ gestatæ, præ-
ter pueros, & milites, qui exemplo Gallorum magis rufo
colore, quam fusco in pænulis gaudebant. Martialis :

Canusina rusæ

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:

Et placet hic pueris militibusque color.

Ergo cum fuscis pænulis vulgo vterentur, pueri, & milites
rufum colorem præculerunt, qui color vulgo in Gallia vsur-
pabatur. Ex hoc Lipsius Canusinam pænulam seruorum, &
militum peculiarem fuisse credidit, & pueros seruos intel-
lexit. Sed pueri ingenui sunt, quorum pænulæ, cum viri-
les fusca essent & tristiores, lætiore colore, rufo scilicet
tinctæ. Male autem intellectus Senecæ locus doctissimo
viro imposuit. Is est lib. iiii. de Benef. cap. xxviii. *Quo
tandem ab istis gerulis raperis, cubile istud tuum circumfer-
rentibus? Quo te pænulati isti, in militum quidem non vulga-
rem cultum subornati, quo inquam te isti efferunt? Vbi pæn-
ulam militum vestem fuisse ait Lipsius, & quidem honestio-
rum colore rufo. Et primo Electorum Capite eandem seruo-
rum,*

rum, & militum peculiarem facit. Sed Romæ serui, aut sine pænulis in sola tunica, aut pænulas fusca volim induiti. Nam præter pueros & milites vulgus in fuscis pænulis, teste Martiali. Crescente mox luxu ditiores seruis luis pænulas Canusinas rufas induxere, præcipuè leæticiariis. Martialis lib. IX. Ep. XXI I.

Vt Canusinatus nostro Syrus assere sudet.

Et quia is color militibus vsurpatus, ideo Seneca dixit *leæticiarios in militarem cultum subornatos*. Suetonius tanquam Neronis profusione dignum tradit cap. xxx. *Enim nunquam carrucis minus mille fecisse iter, soleis mularum argenteis, canusinatis mulionibus*. Magnæ autem id lauitiæ fuit, etiam propter lanæ nobilitatem, quam a marito emi sibi potestulat sumptuosa vxor apud Iuuenalem.

Interea calet, & regnat, postitque maritum

Pastores, & onem Canusinam, vltimosque, Falernas.

Vt luxus non vulgaris argumentum fuerit seruorum pænulas ex nobilissima lana scilicet Canusina confectas: quales ab ingenuis vulgo gerebantur, præterea rufo colore, vt militari cultu mancipia incederent.

Non ergo pænula militum vestis peculiaris fuit, sed communis et paganorum. Vt minus audiendi sint, qui ad Sparzianum obseruant, cum lacerna militum esset & diceretur, postquam ea ab Vrbanis vsurpari cœperit, ad habitus distinctionem pænulas militum dictas esse. Nam semper pænula commune vestimentum fuit Quiritium, & militum, omnis sexus, omnis ætatis. Meminere & pænulæ militaris scriptores, sed non tanquam id peculiare vestimentum militiæ esset. Suetonius Nerone. *Irrumpenti Centurioni & pænula ad vulnus apposta*. Idem Galba. cap. VI. *Postridie quam ad legiones venit, solenni forte spectaculo plaudentes inbibuit, data tessera, vt manus pænulis continerent*. Seneca de benef. cap. XXIV. lib. V. *Meministi quoque sub quadam arbore minimum umbra spargente, cum velles residere feruentissimo sole, quemdam ex commilitonibus pænulam suam substrauisse*.

Quæ verba solum declarant etiam milites pænulam habuisse.

habuisse. Et cur non haberent tegmen illud, ac munimen-
tum aduersus pluuias, cœlique iniurias? Tertullianus
etiam meminit pænulę militaris de Corona militis cap. 1.
Ibidem grauissimas pænulas posuit, reuelari auspiciatus, speculato-
riam morosissimam pedibus absoluit. Vbi reuelari legendum
esse, quemadmodum a Cl. Rigaltio editum est, facile intel-
liget, qui grauissimas pænulas cogitabit. Illud etiam ob-
seruabit, licet militibus communes pænulę essent, videri ta-
men magis speculatorum proprias, vt qui Imperatorum
mandata perferrent, supplicia exigerent, & ideo perpetuo
in itinere essent. Neque illud prætereundum est, pænulas
eas de more rufo colore fuisse, siue vt ipse loquitur
rufso. Nam verbis illis, *grauissimas pænulas posuit, reuelari au-*
spiciatus, morosissimam speculatoriam pedibus absoluit, gladium
reddidit, illa ex opposito respondent. *Nunc ruffatus sangui-*
ne suo (non pænulę colore) *spe calceatus,* & quę subijciun-
tur. Ita pænulę illę aut de more rufę, aut certe rufso, siue
rubro colore fuerunt.

Quod verò subijcit Lipsius, viles seruorum in pullis vesti-
bus fuisse, verum est, si tunicam intelligit. Nam Martialis,
cuius locum adducit, loquitur de pueris, qui mensę mini-
strabant, qui sine pænula, sed tunicati tantum, vt notum
est, & viliores quidem tunicę ex lana Pollentina, quę pulli
coloris. Martialis.

Lana quidem tristis (id est pulla) sed tonsis apta ministris
Quales non primo de grege mensa vocat.

Pretiosiores ministri, & de grege primo tunicis albis,
mox & auratis succincti, iidemque inronsi, & muliebriter
culti; at secundarij, & viliores, tonsique, & inculti viliori
lana, ac colore tunicas induti. Quod aurem Lipsius seruos
viliores cucullis vsos ex Martiali contendit:

Pullo Manius alget in cucullo.

vix venia dignus est. Ibi enim de ingenuo loquitur, & cucullus
quoque commune tegmen fuit. Postremo, neque illud
verum est, etiam pænulas purpureas fuisse ex Dionis
loco supra laudato de Tiberio, qui *mandav* pullam gestauit
ad tollendum vsus purpurearum. nam Mandyam esse la-

cernam, non pænulam, doctis obseruatum est : lacernam inquam, non pænulam, neque togam purpuream, vt Xiphilini Interpres conuertit.

Narrat quidem Lampridius Macrinū destinasse dare populo pænulas coloris rosei in honorem Antonini filij, quæ vocarentur Antoninianæ. Quas miror cur in lacernas docti conuertant. nam vere pænulas donare decreuerat roseo colore insignes, cum lacernæ omnium colorum vulgo vsurparentur, vt esset aliquod discrimen inter pænulas seruorum, & ingenuorum, cum Canusina rufæ etiam in lectiarijs viluissent. Quod autem auctor Libri de vtraque pænula pullum pænularum peculiarem colorem fuisse ex Suetonio contendit : *Visa quondam pro concione pullatorum turba, non animaduertit, ibi de lacernis loqui Suetonium. Subijcit enim: Venuit quemquam nisi positis lacernis in circo consistere : quæ & ipsæ vulgo pullæ erant.*

Pænula inter vestes muliebres . Ea virilibus pretiosiores . Cap. IX.

Illud etiam discrimen inter lacernas, & pænulas fuit, quod lacerna vestimentum virile tantum fuit, vt supra ostendimus, pænula commune etiam mulieribus. D. de auro, argento, mundo legato : *Communia sunt quibus promiscuè vitur mulier cum viro : veluti pænula, palliumque est, & reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione vel vir, vel uxor utatur.* Lampridius tradit ab Alexandro interdictas matronis pænulas : *Matronas tamen intra Urbem pænulis uti vetuit, in itinere permisit.* Quas pænulas colore, & ornatu virilibus pretiosiores fuisse, credi par est. Nam Pollio in *Quieti vita* : *Alexandrum inquit Magnum viri in annulis argento, mulieres in reticulis, & in omni ornamentorum genere exsculptum semper habuerunt, eoque ut tunica, & limbi, & pænula matronales in familia eius hodieque sint, quæ Alexandri effigiem delictis variantibus monstrant.* Ergo hæc pænula acupicta, & variata fuerunt. Quales & Caligulæ de quo Suetonius cap. LII. *Vestitu, calceatque & cetero habitu, neque patrio, neque civili, ac ne virili quidem, ac denique humano semper usus est. Sæpe depictas gemmatasque indutus pænulas.*

Finis Libri Secundi.

OCTA.

OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
PARS SECVNDA.
LIBER TERTIVS
QVI EST DE VESTE MILITARI.

*Diuersæ Chlamydis species. Chlamys puerilis. Alicula. Velius
Longus correctus. Martialis explicatus. Cap. 1.*

Estimenta militaria apud Græcos, & Romanos fuere, Chlamys, Sagum, Paludamentum. Nam tunica communis etiam paganis fuit. Quæ licet diuersa nomine, re tamen eadem indumenta, aut non multum diuersa fuerunt. Chlamydem Græcæ originis esse, nec aliud quàm περιβόλαιον, hoc est vestimentum quod tunicæ superindueretur, & quidem ferè militare, scriptores consentiunt. Vt quemadmodum toga pacis, ita chlamys belli insigne esset. Philostratus lib. v. cap. xiv. χλαμύδος ἠραδὴ, καὶ στρατιώτου βίον. Chlamydem, & militarem vitam adamauit. An vero quemadmodum χλαῖνα, quod hieme frigus arceret, παρὰ τὸ χλαῖνεῖν dicta sit, Grammatici viderint.

Porro diuersæ chlamydis species apud scriptores occurrunt. Puerilis, Muliebris, ac Virilis. Rursus hæc vulgaris, & Imperatoria, de quibus singillatim aliqua nobis adnotanda sunt. Vlpianus D. de auro arg. leg. Puerilia vestimenta esse ait, quæ ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem, veluti togæ prætextæ, Aliculæ chlamydes, pallia, quæ filijs nostris comparamus. Iuris consulti non infimæ notæ, qui quid essent Aliculæ non intellexerunt, Alicubi, aut Caligula reposuerunt voces nihili. Doctissimus Hottomannus legendum putat

Aliculae, & manicatas tunicas intelligit, quæ pueris decoræ, grandioribus autem minus honestæ erant apud Romanos auctore Gellio. Sanè Hefychius Ἀλιξ τῶν χειρόδοτος explicat, tunica manicata. Quod verum esset, si huiusmodi tunicas chiridotæ, siue manuleatæ pueris decoras aliquis veterum notasset, aut rationè Hottomannus attulisset, cur hæ tunica decoræ pueris, grandiori ætati probrosæ essent. Cum apud Gellium Scipio Sulpitium Gallû amarè perstrin- gat, quod in conuiuio adolescentulus cum amatore cum chiridota tunica inferior accubuerit. Vt nonnisi pueri meritorij ea tunica vterentur. Cuiacius Obseruationum lib. x. xvii. Aliculas breues togas interpretatur, quod Martialis lib. xii. lxxxii. ait:

Brumæ diebus, ferijsque Saturni

Mittebat Vmber Aliculam mihi pauper.

Id autem alibi ab eo sic explicatum. lib. xi. i. vi.

Breuis gelida missa est toga tempore brumæ.

Sed tam Aliculæ, quam togæ, & alia vestimenta mittebantur Saturni diebus, quas togas patronorum auaritia (qui munusculis clientes colebant) vt sumptui parceret, breuiores, & strictiores faciebat, vt idem vates non semel notauit. Sed cur aut vnde istæ breues togæ Aliculæ dictæ sunt? Aliculæ notationem solus, quod ego sciam, veterum posuit Velius Longus de Orthographia. Cuius integrum locum afferam, quia satis obscurus est, & corruptus. *Et de hac litera quaritur, quæ se cum his aut inseruit vocibus, aut præposuit: inseruit vt in his vehemens, reprehendit, cum elegantiores, & vehementer dicant. In reprehendit secundum primam positionem: prendo enim dicimus, non prebendo: at præposuit, vt cum dicas hostis, harena, alicam, etiam haliculam cum ab alando possit alica dici, & aliculam existiment dictam, quod alas vobis iniecta contineat.* Hactenus ille. Qui de aspiratione loquitur, siue vt ipse credit litera H. Cum igitur ponenda esset nota aspirationis H. incuria libratorum hac scriptum est. Ait autem hanc literam partim se inseruisse quibusdam vocibus, partim præposuisse. Inseruisse, vt in *vehemens*, & re-
prehen-

prehendo, quum tamen elegantiores etiam veementer dicerent, quod ibi sine aspiratione scribendum est. Inseruisse etiam se in verbo *reprehendit* secundum primam positionem, scilicet *prendo* (cum post additum sit *Re*) *prendo* enim inquit dicimus, non *prehendo*. Subjicit præposuisse se vocibus, ut *hostis*, *harena*, *halica*, *halicula*. Sententia veteris Grammatici est, *H.* literam velut in alienam possessionem irrupisse, & minime necessario præpositam vocibus, quæ ea carere poterant. Affert inter alia exemplum *Alice*, & *Alicule*, quarum si altera ab *alendo*, altera ab *alis* deducatur, quid opus aspiratione? Subjicit enim: *Hortus quoque non desiderabat aspirationem, quod ibi herbe orientur.*

Totus igitur ille locus ita constituendus est. *Et de H. littera queritur, quæ se cum his aut inseruit vocibus, aut præposuit. Inseruit, in his vehemens, reprehendit, cum elegantiores, & veementer dicant: in reprehendit secundum primam positionem: prendo enim dicimus non prehendo. At præposuit, ut cum dicas Hostis, Harena, Halica, Halicula: cum ab alendo possit Alice dici, & Aliculam existiment dictam, quod alas nobis iniecta contineat. Hæc ille. Verum neque Arena neque Alice neque Alicula aspirationem retinere.*

Ut in viam redeamus, si *Alicula* dicta est, quod alas nobis iniecta contineat, *Alicula* utique toga esse non potest, quod opinatur Cuiacius, quæ rotunda, & clausa alas habere non potuit. Fuit igitur *Alicula* chlamys, & quidem puerilis, & inter vestimenta puerilia a Iuris consulto recensita. Infantes enim olim, ac pusiones, aut nudi, aut chlamydula femitecti incedebant. Herodianus lib. I. narrat Commodum, quum familiarium nomina, quos neci destinaverat, libello inscripisset, eum libellum a puerulo, quem habebat in delitijs foras elatum totum negotium aperuisse. Erat autem inquit puerulus adhuc infans ex ijs, qui vestitu cætero nudi, sed auro, gemmisque ornati solent delicatioribus oblectamento esse.

Reliqui ferme chlamydula humeris iniecta seminudi. Talem Mercurium suum describit Martianus initio operis:

Ac iam pubescentes genae seminudum incedere, chlamydeque indutum parua, inuclatumque cetera humerorum cacumen obnubere sine magno risu Cypridis non sinebant. Apuleius lib. x: Adest luculentus puer nudus, nisi quod ephēbica chlamyde sinistrum tēgebat humerum. Chlamydis puerilis meminit Suetonius Tiberio. cap. vi. Munera quibus a Pompeia Sexti Pompeij sore in Sicilia donatus est, chlamys, & fibula, item bulla aurea durant, ostendunturque adhuc Baijs. Subiectam Mercurij chlamydati effigiem a Ioanne Galuano accepimus, quo eloquentia, ac nobili reorum patrociniū nullus mortalium magis propitiū Mercurium nactus est, nemo Themidis sacrario propius admotus, nemo vetustatis cymēlijs publico bono instructior.

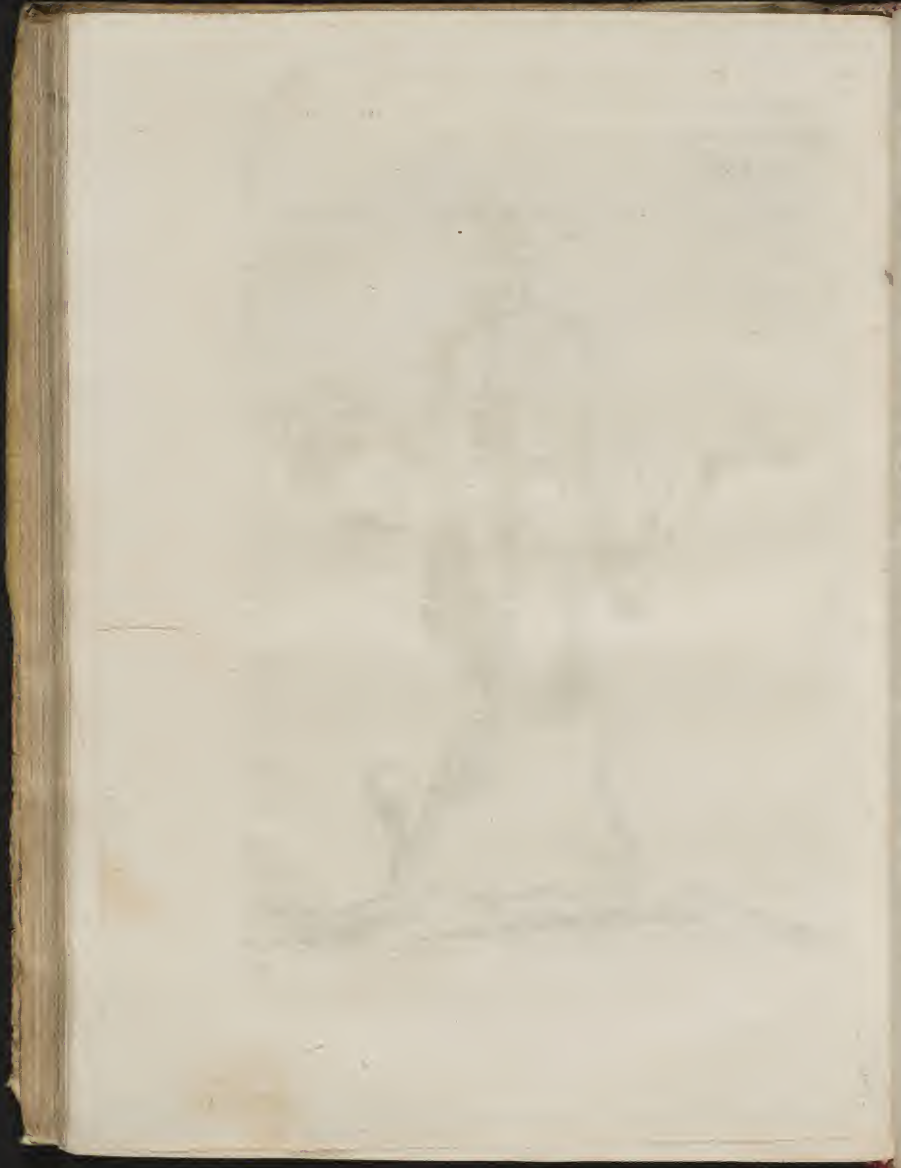
Tabula XXII.

Tab. XXII.

Pag. 9r

Ru. Formus. f.

Q
ic
p
la
im
qu

x

ca
ai
di
n
p
A
f
m
m
el
ô
ca

pe
v
H
L
ta

pe
C
qu

Quantum haud verisimile est, praecipue apud Romanos, maiores pueros ita incessisse ea aetate, qua maxime velari corpora oportet, cum ob hanc causam etiam post togam virilem per annum exercitatione campestri tunicati essent. Sed infantes, puerique minusculi chlamydam induiti, quam, quia veluti alas haberet, *Aliculam* dixerunt.

Hinc iocus Martialis Interpretibus non intellectus lib. XI I. Ep. LXXXIV.

Brumæ diebus, feriisque Saturni

Mittebat Umber aliculam mihi pauper:

Nunc mittit alicam, factus est enim dives.

Aiunt ex Plinio *Aliculam* maioris pretij fuisse, quam *Allicam*. Sed nihil horum apud Plinium. nam lib. XVI I. cap. XI. ait. *Alica tria genera fuisse minimum, ac secundarium; grandissimum aphaerema appellari.* *Aliculam* pretiosiorum fuisse nec apud Plinium, nec apud alios facile reperias. Iocus poetae non ita frigidus, ut isti volunt, in ipsa voce est. Nam *Alica* potionem e zeae, ut notum est, significat, *Alicula* vestem siue paruam chlamydem. Ergo *Umber*, cum esset pauper, mittebat *Aliculam*, id est vestem, Martiali: at *dives factus* mittit *Alicam*, hoc est potionem. Cum autem *Alica* maior esse videatur, *Alicula* argute carpit auaritiam *Umbri*, qui factus *dives* pro veste potionem miserit. Missam autem *Alicam* a pauperioribus docet idem XI I. VI.

Nos Alicam, mulsam poterit tibi mittere dives.

Si tibi noluerit mittere dives, eme.

Ceterum quemadmodum nullus *Aliculam* pro *Alica* siue potionem accepit, sic contra nemo Latinorum *Alicam* pro veste posuit. Graeci quidem ἀλλικα chlamydem dixerunt. Hesychius Ἀλλικα χλαμύδα, ἐπιπόρπημα, οἱ δὲ πορπίδα χλαμύδας ἀλλικεχέρας. Idem paulo post *Alica* tunicam chiridotam interpretatur.

Porro ephēbos etiam in chlamydis, & quidem veluti peculiari habitu fuisse apud externos Plutarchus docet in Catone Minore, quum describit pompam Antiochiensium, qui Demetrio Pompeij liberto apud herum gratioso ad se ad-

aduentanti obuiam effusi crant. Εν δὲ εἴθεοι μὲν χωρὶς ἐν χλαμύσοι, καὶ παῖδες ἐτέρωθεν κοσμίως ἐστῆκασαν. Ephebi in chlamydis, pueri in alio ornatu separatim consistebant. Artemidorus lib. I. cap. LV I. Εἴθεον id est Epheborum habitum gestare, si seruus sibi videatur liber erit, quandoquidem solis liberis id lege permiffum est. Omnibus autem artificibus manuarijs, & Rhetoribus otium & cessationem in annum significat. Oportet enim ephelum, siue Tyronem τῆ χλαμύδι τὴν δεξιάν ἐπειλημένῳ ἔχειν. Chlamydi dextram inuolutam habere. Vbi obseruandum, quemadmodū Romani anno Tyrociniū brachio togam cohibebant, vt supra adnotatum est, ita Græcos per annum dextram chlamyde inuolutam habuisse. χλαμύδιον siue chlamydu- lam Plutarchus dat Faustulo nutricio Romuli ac Remi iam viro. Quum scilicet vt capto Remo opem ferret scaphulam infantis crepundia Numitori detulit. οὐκ ἔλαθε τὴν σπάφλῳ τῷ χλαμύδιῳ περιελώπτῳ. Apparuit scapha, quam chlamydu- lam rectam habebat. Sed chlamydon pro simplici chlamyde ab eodem in Amoribus, & in Philopæmene vsurpatur. Et aut illa lacerna fuit, aut quid simile. nam Romæ secutis temporibus militum modo chlamydes fure.

Chlamys muliebris. Dionis Interpres notatus.

Cap. 11.

Etti chlamys propriè vestimentum virile fuit, non semel tamen muliebris chlamydis mentio apud scriptores occurrit. Poeta de Didone:

Sidonio pictam chlamydem circumdata limbo.

Agrippina etiā in spectaculo naualis prælij aurata chlamyde induta apud Tacitum lib. XIII. & Dionem lib. LX. quam Plinius *paludamentum* appellat. Idem Dio lib. LXI. Bunduicæ Britanicæ habitum describens χιτῶνατε περιπόικιλον ἐπεκλώπτῳ, καὶ χλαμύδα ἐν αὐτῷ παρῆταν ἐνεπετόρρητο. Interpres. Induebatur tunica varijs coloribus distincta, sinuosa per fibulas insuper crassa chlamyde cincta. Sed quī chlamyde cingi potuit? Rectius verteris. *Tunicam variegatam in*

sinum

sinum colligens, & in ipso (sinu) crassam chlamydem infibulata.

Chlamys militaris. Eadem cum Sago.

Cap. III.

Chlamydem fuisse vestimentum militare, quod tunica, lorica, ac reliquæ armaturæ imponeretur apud Græcos, certum est & indubitatum. Plautus Comœdia palliata. Rudente Act. II. Scena II.

Equem adolescentem huc,

Dum hic astitis strenua facie, rubicundum, fortem, qui tres

Duceret chlamydatos cum macheris vidistis venire?

Vbi chlamydati sunt milites, quos secum Pleusidippus duxerat aduersus lenonem. Et Pleudolo. Quum sycophantam ornaturi essent militarem in modum:

Etiam opus est chlamyde, & machera, & petaso.

Quem Ballio primum videns.

Quis hic, inquit, homo chlamydatus est?

Vbi notant Interpretes, *chlamydem* viatoriam vestem esse, & *chlamydatos* qui peregre aduenirent. Quod ut verum sit, nam in itinere pro pallio *chlamydem* breuius vestimentum sumptum constat: sic Charinus apud eundem in exilium iturusposito pallio sumit *chlamydem*. Eo tamen loco *chlamys* non tam peregrinum, quam militem, militisue seruum demonstrat.

An vero *chlamys* etiam apud Romanos vestis militaris fuerit, dubitari potest. Nam Latini scriptores raro, aut nunquam in vestimentis militaribus *chlamydis* meminerunt, sed tantum Sagi, ac Paludamenti. Verum nihil aliud sagum, siue ut veteres loquebantur *sagus*, fuit quam *chlamys*. Indumentum scilicet siue περιβόλαιον, quod tunica imponebatur, & fibula ut *chlamys* in humeris necebat. Auctor Etymologici: *χλαμύς τὸ περιφερὲς καὶ κυλινδρῆδες, τὸ ἐν σπονδαίῃ λεγόμενον Σάγος: ἰμάτιον ὅπερ φοροῦσιν οἱ κροφῆροι.*

Præterea cum inter bella ciuilia mutatio vestis fieret, depositis togis *saga* sumebantur. Hinc *ire ad saga*, & esse in

Pars II.

N

sagis.

ſagis apud Ciceronem & alios. Græci ſcriptores ſumere chlamydes dixerunt. Dio lib. XLVI. Τὰς τε χλαμύδας τὰς ſτρατιωτικὰς πάντες καὶ ὅς μὴ ἐς ſτρατείας ἀντιέχοντο. Chlamydes autem militares (ſiue ſaga) etiam ij, qui non proficiſcebantur in bellum, ſumpſerunt.

Chlamydem & Paludamentum idem veſtimentum fuiſſe. Cicero explicatus. Cap. IV.

NEc chlamys modo, ac ſagum eadem res fuit, ſed chlamys, ac paludamentum. ex quo illud ſequitur, etiam ſagum, & paludamentum idem indumentum fuiſſe. Nonius. *Paludamentum eſt veſtis, quæ nunc chlamys dicitur.* Nam licet paludamentum peculiaris Imperatorum veſtitus fuiſſe videatur, ſagum, ſiue chlamys militum, nihilominus etiam Imperatores chlamyde ſagoque vſos apparet. Et de Græcis quidem Ducibus, atque Imperatoribus non eſt dubitandum, quin chlamyde in bello vſi ſint. Plutarchus in Quæſt. Coniugalibus lib. I. Problem. IV. de Pericle. ὁ μὲν περιελθὴς ὁσάκις ἡρμῆμος ſτρατηγὸς ἀνελάμβανε τὴν χλαμύδα. Idē in eius vita narrat quemadmodum claſſem in hoſt em educurus, cum ſubita ſolis defectione conſternatus eſſet gubernator triremis, ſublata chlamydem ori eius oppoſuerit, rogitans num illud dirum quid, aut horrendum videretur. Illo abnuente, quid igitur, inquit, intereſt, niſi quod maius chlamyde eſt, quod nunc tenebras agit. Idem Plutarchus de Alcibiade τῆ ἀρις ἐρᾷ χειρὶ ἀπὸ τῶ ἐαντὶ χλαμύδα περιελθὴς. Idem Philopæmenis chlamydem, ſiue chlamydulam tenuem, & detritam memorat, propter quam ab hoſpita vnus ex famulis creditus eſt: atque eundem in carcere, cum illi venenum carniſex attuliſſet, chlamyde obolutum refert. Aelianus quoque variæ Hiſt. lib. XIV. cap. X. memorat dictum Demadis, qui ambitu Phocioni prælatus fuerat. Accedens enim ad Phocionem χρῆσόν μοι ἔφη τὴν περὶ τὴν χλαμύδα τὴν ἐνώθεις φορεῖν περὶ τὴν ſτρατηγίαν.

Romanos etiam Imperatores chlamyde vſos conſtat. Dio

lib. IX. de Claudio . Αυτὲς μὲν οὐκ ὀπλομαχίας ἀγῶνα ἐν τῷ
 στρατοπέδῳ χλαμύδα ἐνδὺς ἔθηκε . Xiphilinus de Seuero lib.
 LXXV. Sed vt vidit suos omnes fugere τῷ χλαμύδα περιρρή-
 ξάμενος, *discessa chlamyde districtoque gladio in fugientes insilijt.*
 Idem lib. LXXVI. de Caracalla protegente Cilonem aduer-
 sus militarē seditionem : Καὶ τῇ χλαμύδι (τῷ γὰρ στρατιωτικῷ
 ἔδῃτα ἔρε, περιβαλόντα αὐτὸν . *Ipsum Cilonum chlamydis obie-
 tu regens ; nam tum ei vestis militaris erat .* Herodianus de
 eodem Antonino lib. IV. ait eum sæpe Romana chlamyde
 deposita Germanorum indumenta sumpsisse . Hoc est chla-
 mydes argento variegatas . Subjicit enim : ἢ τε χλαμύσῳ ἀρ-
 γύρῳ πεποικιλμένους ἑώρατο . Apud eundem milites facturū
 Gordianum Imperatorem chlamydem purpuream ei cir-
 cumponunt . Et alibi Macrinum abiecta Regia chlamyde la-
 tuisse scribit .

An verò veteres Romani Duces, atque Imperatores li-
 bera ciuitate chlamyde vsi sint, non ita certum est . Imò
 Cicero negare videtur, qui in Oratione pro Rabirio Post
 humo, vt eum defendat, quod Alexandria palliatus in-
 cesserit, hæc habet . *Aut pallium sumendum Alexandria, vt
 & Romæ togato esse liceret : aut omnes fortune abijcienda, si to-
 gam retinisset . Deliciarum causa, & voluptatis non modo ci-
 ues Romanos, sed & nobiles adolescentes, & quosdam etiam Se-
 natores summo loco natos non in hortis, aut suburbanis suis, sed
 Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella sæpè videmus . Chla-
 mydatum illum L. Sillam Imperatorem : L. vero Scipionis, qui bel-
 lum in Asia gessit, Antiochumque deuicit, non solum cum chlamy-
 de, sed etiam cum crepidis in Capitolio statuum videtis .* Ex qui-
 bus verbis Vualtrinius de re militari lib. III. cap. XII.
 credit paludamentum, ac chlamydem diuersum vestimen-
 tum fuisse, alioqui frustra Cicero tanquam rem insolentem
 notasset Imperatorem chlamydatum . Verum locus iste
 Ciceronis omnino corruptus est, ac mutilus . Quomodo
 enim illa cohærent . *Chlamydatum illum L. Sillam,* cum ijs
 quæ sequuntur ? Et hercle inueteribus libris variant . Sed
 ad intelligendum Ciceronem non parum conferet Val. Ma-

ximus lib. I I I. cap. VI. cui titulus est. *Qui ex illustribus in veste, aut in cetero cultu licentius, quam mos patrius permittebat, indulserunt.* Lucius quoque Silla, inquit, cum Imperator esset chlamydato sibi, & crepidato Neapoli ambulare deforme non dixit. Fortasse igitur Ciceronis locum aut hæc, aut similia verba suppleuerint. *Chlamydaturus illum L. Sillam Imperatorem Vrbs eadem vidit.*

Quidquid sit, non notabile visum est in Silla, & Scipione, quod chlamydati essent, qui enim poterat, cum ea vestis militaris & Imperatoria esset, ac paludamentum diceretur? Verum quum in vrbibus, arque oppidis non Imperatores modo, sed reliqui ciues ea tempestate togati incederent, Silla contra consuetudinem id sibi indulsit, vt cum chlamyde, & crepidis incederet. L. vero Scipio statuam sibi chlamydatam, & crepidatam poni voluit, cum non nisi togatæ ponerentur, ea scilicet specie, qua triumphabant: nam triumphantes in toga & quidem picta fuisse nemo ignorat. Idem Valerius de Scipione. *L. vero Scipionis statuam chlamydatam, & crepidatam in Capitolio cernimus, quo habitu videlicet quia aliquando usus erat effigiem suam formatam poni voluit.* Licentius igitur, quam patrius mos permetteret, id sibi indulsit Scipio, vt statua cum chlamyde sibi poneretur, cum statuæ togatæ ponerentur. Præterea cum crepidis, quæ Græcum pedum tegmen erant: si tamen tegmen dicendum est, quo sola pedis inferior pars muniebatur reliqua inrecta, vt suo loco dicemus. Nam quod Liuius ait P. Scipionem notatum fuisse, quòd palliatus cum crepidis apud Siciliam in Gymnasio inambularet, Tacitus idem memorans ait, ipsum intectis pedibus incessisse. Ex quo apparet, Romanum calceamentum etiam militare pedem totum texisse, de quo infra.

Plinius etiam vt supra indicauimus paludamentum cum chlamyde confundit. Nam quod Tacitus lib. XI I. narrat de Claudio edente Naumachiam. *Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina aurata chlamyde;* & Dio confirmat. *ὁ δὲ Κλαύδιος, ὁ τε Νέρων στρατιωτικῶς ἐσάλισαν, ἢ τε Ἀγριππίνου*

χλαμύδι διαχρύσας ἐκωσμεῖτο. Plinius sic retulit. Nos vidimus Agrippinam Claudij Principis edente eo navalis praelij spectaculum adsidentem ei indutam paludamento auro textili, sine alia materia.

Sagum pro Paludamento, & contra scriptoribus positum. Appiani & Plutarchi Interpretes notati. Cap. V.

Quemadmodum Sagum & Chlamys, Chlamys & Paludamentum, ita Paludamentum & Sagum pro eodem vestimento ponitur. Sallustius lib. II. Histor. apud Nonium. Occurrere duci, & praelium accendere, adeo uti Metello in sagum, Hirtuleio in brachium tela venirent. Tunc autem Metellus Imperator. Horatius lib. Epodon. IX. de M. Antonio Imperatore.

Terra, marisque victus hostis Punico

Lugubre mutavit sagum.

Vbi Porphyryon: Hoc est, deposuit coccineam chlamydem Antonius, qua scilicet Imperator utebatur, & accepit lugubrem, id est nigram, & virrum ob luctum victarum partium hoc facit, an ut in fuga lateat. Hirtius de bello Africano: Cum Scipio sagulo purpureo ante Iuba Regis aduentum uti solitus esset. Ita Senatus Romanus Masanissæ Regi munera mittit apud Liuium lib. xxx. Sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis.

Vt sagum pro paludamento, ita hoc pro illo vsurpatum inuenio. Liuius lib. I. de Horatij sorore. Cognitoeque super humeros fratris paludamento, quod ipsa confecerat. At Curiatius miles manipularis erat. Lictores etiam paludati, id est cum sagulis. Idem lib. XL I. C. Claudius Cos. veritus, ne forte ea res prouinciam, exercitumque sibi adimeret, non votis nunciatis, non paludatis lictoribus, nocte profectus praeceptis in prouinciam abiit. Et alibi. At lictores cum sagis. Cicero in Pisonem. Togule lictoribus ad portam praesto fuerunt, quibus illi acceptis sagula reuerterunt. Male tamen illud Appiani in Punicis huc do-

Ai trahunt de triumpho Scipionis: Αυτοῦ δὲ ἡγεῖνται τῶν στρα-
 τῶν παλδουχοι, φορικουδς χιτωνας ενδεδυκοτες. Male inquam Pa-
 ludatos lictores Interpretes vertunt. nam ibi lictores tuni-
 cas purpureas, non paludamenta induunt. Quemadmo-
 dum & illud Plutarchi in Marcello: Προυκείτο μὲν ὁ φορικουδς
 χιτων, ὅσπερ ἔωθεν μαχηδς ἑσομένῃς σύμβολον. Perperam purpu-
 reum paludamentū interpretantur. Tunica enim ibi purpurea,
 non paludamentum in signum pugnae proponitur.

Paludamentum Vestis Imperatoria. Cap. VI.

Licet hæc a scriptoribus confundantur, cum, ut diximus,
 forma idem vestimentum fuerit paludamentum, chla-
 mys, & sagum: qui tamen proprie locuti sunt paludamen-
 tum Imperatoris chlamydem dixerunt, sagum militum:
 Varro de lingua Latina lib. vi. *Paludata a paludamentis; sunt
 hæc insignia, & ornamenta militaria. ideo ad bellum cum exit Im-
 perator, ac lictores vestem mutant, & signa incinuerunt Paludatus
 dicitur proficisci; quæ propterea quod conspicuntur, & sunt palam
 paludamenta dicta.* De notatione videant docti, ac rideant.
 Cicero in Pisonem. *An cum proficiscebamini paludati in pro-
 vincias, vel emptas, vel creptas.* Et epist. ad Cassium. *Pansa
 noster paludatus ad III. Kal. profectus est.* Livius passim. lib.
 xxi. *Ne auspicato profectus in Capitolium ad vota nuncupanda
 paludatus inde in prouinciam iret.* Plinius in Panegyrico. *Ge-
 stus Consulatus non hoc Urbis otio, & intimo sinu pacis, sed iuxta
 barbaras gentes, ut illi solebant, quibus erat moris paludamento
 mutare prætextam: id est, deposita prætexta sumere paluda-
 mentum, & proficisci in hostes.* Iuuenalis Sat. vi.

Cumque paludatus ducibus præsepte marito

Ipsa loqui.

V. Interpres. *Euntibus ad militiam, chlamydati scilicet. Sal-
 lustius: togam paludamento mutauit.*

Duces ergo, atque Imperatores paludati proficisceban-
 tur in hostem, cum e bello reuenterentur, posito paludamen-
 to togati Urbem ingrediebantur. Quare ut nouum, ac Ty-
 ranni-

rannicum in Vitellio norauit Suetonius cap. xi. *Quod Urbem ad classicum introierit paludatus; ferroque succinctus intersigna, atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.* Xiphilinus lib. LXXIV. de Seuero ingrediente primo Urbem cum Imp. rator factus esset narrat, *quum usque ad portas Urbis in equo sedisset, καὶ ἐν εὐθῆτι ἵπτικῇ, ἐν τεύθει δὲ τῷ τε πολιτικῷ ἀλλαξάμενος.* Vbi pro veste equestri & Urbana rectius erit, *paludamentum, & togam* interpretari. Nunquam igitur intra urbem Duces paludati, & togam Interpreti credimus inter reliquos honores Pompeio absentis decretos ille etiam fuit, ut diebus festis paludamentum laureatus gestaret, vestem triumphalem in equestribus certaminibus. Verba Dionis sunt: *Δαφροφορέν τε αὐτὸν κατὰ πάσας αἰετὰς πανηγύρεις, καὶ τῷ σολεῷ, τῷ μὲν ἀρχικῇ ἐν πάσαις ἀναιῶς τῷ δὲ ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς τῶν ἵππων ἀγῶσι ἐνδύμεν.* Atqui *σολὴ ἀρχικῇ* est vestis Consularis siue prætexta, non paludamentum. Dio autem paludamentum modo vertit *ἑμάτιον* purpureum, ut lib. XLII. de Cæsare, qui apud Aegyptum in mare deciderat, & cum grauaretur paludamento, cumque, quod esset purpureum, Aegyptiorum iaculis impeteretur, illud abiecit: quamquam Suetonius mordicus illud tenuisse dicit, ne spolio potiretur hostis. Partim *χλαμύδα στρατιωτικῷ* vocat, ut lib. I. de Poliano, qui, ut in fuga lateret, *χλαμύδα* τῷ *στρατιωτικῷ* abiecit: partim simpliciter *Φόνημα*, ut lib. XLVI. de prodigijs, quæ Panfæ Cos. initio belli euenerunt: *Καὶ τις ἐν τούτῳ φόνημα αὐτῷ προσφέρων, ἢ effuso cruore lapsus, τὸν φόνημα ἑμίανεν.* Vbi τὸν φόνημα vertendum est *paludamentum*. Ergo *σολὴ ἀρχικῇ* non est paludamentum, quod olim credebamus, sed est vestis magistratum, siue prætexta, qua S. C. uti poterat Pompeius, etiam si in magistratu non esset, sicut Triumphali in certaminibus equestrum, hoc est Circensibus. Eum tamen, quæ fuit viri moderatio, semel tantum hoc honore usum, idem Dio tradit.

S Agum non tantum pro veste militari, sed pro quouis tegumento vsurpatum, notauit Casaubonus ad Capitolinum de L. Veri equo Volucre, quem sagis fuce tintis coopertum in Tiberianam ad se adduci iubebat. Vbi ex artis Veterinariae magistris equos sagis coopertos fuisse demonstrat. Nos vestem militarem exsequimur.

Quemadmodum ergo paludamentum proprie loquendo fuit vestis Imperatoria in bello, ita sagum, siue chlamys, vestis militaris, qua tamen omnes milites, non tam gregales, & manipulares, quam ordinum duces, Centuriones, & Tribuni utebantur. Suetonius Vitellio cap. XI: *Vrbem denique ad classicum introiit paludatus, ferroque succinctus inter signa, atque vexilla, sagulatis comitibus.* Capitolinus in Marco Philosopho: *Per Brundisium veniens in Italiam togam & ipse sumpsit, & milites togatos esse iussit, nec vsquam fuerunt sagati sub eo milites.* De Centurionibus Suetonius Augusto xxvi: *Cum quidem cunctante Senatu Cornelius Centurio princeps legationis, reiecto sagulo ostendens gladij caput, non dubitasset in Curia dicere. Hic faciet, si vos non feceritis.* Linius lib. vii: *Hac omnia Tribunus sagulo gregali amictus, Centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne duces circumire hostes notarent, perlustravit.* Vbi tamen apparet, fuisse aliquod discrimen inter saga Tribunorum, Centurionumque, & manipularium militum, quod infra expendemus.

Milites ergo in bello sagati. Suetonius Iulio xlviii: *Conuiuatum assidue per provincias duobus triclinijs, uno quo sagati, palliatue, altero quo togati cum illustribus provinciarum discumberent.* Torrentius cum Turnebo sagatos Gallos interpretatur, quod Galli sagum gestarent: sed simplicius fuerit, sagatos milites dicere, qui in comitatu Caesaris. Quod & Casaubono placet, qui palliatos etiam interpretatur Graecos, qui in ministerio & comitatu Caesaris, ut medicos & cruditos. Sed cum Suetonius loquatur de provincijs per

quas conuiuaretur Cæsar, pallium autem commune fere gentium gestamen, palliati fuerunt prouinciales, ad quos Cæsar diuertebat. Verè & Galli Sagati. Strabo de Belgis lib. IV. Σαγνηφορῶσι de καὶ κομωρπερῶσι. de quibus infra aliquid dicemus. Ceterum rebus turbidis, magnoque Reip. discrimine positis togis sumpta in vrbe saga, alias docuimus. Quibus ad iace Liuij Epitomen LXXI I. *Italico bello, saga populus sumpsit.* Sequenti libro: *Obeam victoriam Romæ saga posuit sunt.* De eadem re Paternulus lib. II: *Tam varia, atque atrox fortuna Italici belli fuit, ut ad saga iretur, diuque in eo habitum aneretur.*

Chlamydis, Sagi, Paludamenti forma. Valtrini non unus error in Re Vestiaria. Cap. VIII.

CHlamydem, Sagum, Paludamentum, idem vestimentum fuisse, aut non admodum dissimile, ex forma etiã apparebit, quam veteres statua repræsentant; & ratio ipsa confirmat, quod scilicet indumentum esset apertum, idque tunica superindueretur, & fibula neceretur. Chlamys quidem duplicis generis fuit, Macedonica, & Vulgaris. Macedonicam in extrema parte clausam testatur Ammonius. *Ἐἰς τέλειον περὶ τὰ κάτω συνήταε.* At vulgaris tota aperta. Macrobius: *Veteres omnem habitabilem terram extenta chlamydi similem esse dixerunt.* Hinc facile fuit, in re subita chlamydem pro clypeo sinistro brachio inuoluere: quod fecisse Alcibiadem in rebus extremis diximus. In præna tabula Adrianus cum chlamyde. In altera diuersis nummis milites chlamydati, siue sagati, Imperator paludatus. Ita tamen, vt breuiores chlamydes; longius, ac fusius paludamentum.

Tabula. XXIII. & XXIV.

Tab. XXIII

Ruffonius f.

Tab. XXIV.

Hadriani

Hadriani

Hadriani

Commodi

Et quia aperta erat, ideo in humeris, vel ad ceruicem fibula neſtebatur, vt ex veterum monumentis apparet. Ouidius lib. xi v. Metamorph.

Phœnicæ fuluo chlamydem comprehenſus ab auro.

Et paulo infra de eodem Pico in auem conuerſo:

Purpureum chlamydis penna traxere colorem

Fibula, quod fuerat, veſtemque momorderat aurum,

Pluma fit, & fuluo ceruix præcingitur auro.

Statius:

Emicat, & torto chlamydem diſſibulat auro.

Codicis lib. xi. Tit. xi. lib. i: *Fibulis quoque in chlamydidibus his vtiuntur, quæ ſolo auro, & arte pretioſæ ſunt.*

Sagum item veſtimentum apertum & inſibulatum, quodque reliquis veſtimentis ſuperindueretur. Silius lib. xvi i:

Humeris imponit honorem

Fulgentis ſaguli.

Cæſar lib. i: *Siniſtras ſagis inuoluunt.* Inde etiam patet, apertum fuiſſe, quod eo extenſo homines per ludibrium in ſublime iactabantur. quod a Nerone factitatum tradit Suetonius, & Martialis lib. i.

Ibis ab excuſſo miſſus in aſtra ſago.

Suetonius Othone cap. i i. *Ferebatur, & vagari noctibus ſolitus, atque inuolidum quemque obuiorum, vel potulentum corripere, ac diſtento ſago impoſitum in ſublime iactare.* Plinius lib. xvi. de Viſco: *Sacerdos candida veſte cultus arborem ſcandit, falce demetit, candido id excipitur ſago.* Quod autem fibulam haberet, Varro apud Nonium. *Quum neque aptam mollis humeris fibulam ſagus ferret.*

At ſagulum breuius ſagum fuit. Tacitus de moribus Germanorum: *Nudi, aut ſagulo leues.* Neque tamen audiendus Vualtrinius de re militari, qui contendit ſagum fuiſſe veſtimentum talare: quod Trebellius in Saturnino: *Huius inquit inſigne eſt, quod in conuiuio diſcumbere milites, ne inferiora denudarentur, cum ſagis inſit, hieme grauibus, æſtate perlucidis.* Hoc enim ſolum indicat ſaga fuiſſe tunicis longiora, non autem talaria. Nam cum tunicæ militum breuiiores

uiores essent, & fere tantum ad genua pertinerent, cum paganorum ad medium crus descenderent, cum iacerent milites in lectulis tricliniaribus periculum erat ob breuitate in tunicarum, ne ea renudarentur, quæ melius est tegi: itaque iussit Saturninus discumbere cum sagis, quibus inferiora velarentur. Casaubonus existimat depositas a militibus in conuiuio braccas: sed mihi verisimilius videtur, eas nondum receptas in communem usum, cur enim discubitori braccas ponerent, quasi illuc ituri quo saturi solent?

Sed non semel peccat in re Vestiaria idem Vualtrinius vir alioqui doctus. Scribit ab Imperatore ad sagum paludamentum addi solitum. quod cum idem vestimentum fuerit, duo paludamenta gestassent Imperatores. Subjicit talare fuisse, quod supra arguimus. Id dextro brachio exerto in sinistro humero nodo alligari solitum. quod falsum veteres statuæ demonstrant. Hinc veluti solutis frenis in auia & absurda abripitur. Trabeam cum paludamento confundit, id est pallium cum toga: latos clauos, & angustos a Tribunis ad sagum additos fuisse, qui tamen soli tunicæ induebantur: milites frigoris causa sago pænulam superinduisse, & alia non docto solum viro, sed ipsi tyronibus, qui que literas vix attigerunt, indigna.

Paludamentum etiam apertum fuisse, illud Liuij de Graccho demonstrat: *Paludamentum brachio inuoluens*. Etiam fibulatum veteres statuæ indicant: sicuti Imperatorium vulgari laxius fuisse, & fusius, tum supra allata numismata, tum Tabula proxime sequens.

Tabula XXV.

Tab. XXV.

Jac. Rumphus F.

N
cus
cum
sag
fuit
xp
da
ne
ric
Ta
Po
fib
tur
ni
vic
no
inf
fun
Orn
quo
tos
per
len
mi
ca
Och
aw
Ve
cin
qua
bro
cis
quic
nic

De Sago Gallico. Non fuisse fibulatum. Plutarchi

Interpres notatus. Cap. IX.

Non omnia tamen saga fibulata fuisse, declarant verba Claudii ad Regillianum apud Trebellium: *Arcus Sarmaticos, & duo saga ad me velim mittas: sed fibulatoria, cum ipse miserim de nostris. Sed quinam populi gestarent saga minime fibulata, non ita certum est. Viri docti talia fuisse Gallorum sagula existimant ex Polyæno. Ἰματίον δὲ χρῆσθαι σισύρα Γαλατικῆν. καὶ πρῶτος ἐνεπορρήσατο σισύρας μέλαινας.* Sed si Romanorum sagum fibulatum fuit ex Varro-ne: Hispanorum ex Appiano, vt infra dicturi sumus: Illyricorum, vt ex Claudii verbis intelligimus, Germanorum ex Tacito, qui ait *spina sagulum infibulare solitos: Gallorum ex Poliano; vix inuenire erit, apud quas gentes sagum non infibularetur.* Mihi Gallorum saga sine fibula fuisse videntur. In quo etiam falli Torrentium apparet, qui ad Suetonium tradit sagum a Gallis ad Romanos venisse: nam Gallicum sagum, quantum coniectura assequi possum, a Romano diuersum. Hoc apertum, & fibulatum: at Gallicum ad instar tunicae, & quidem manicatum, qualia nostra saga sunt, & Sarii appellantur. Tacitus lib. I. Hist. de Cecinna: *Ornatum ipsius municipia, & colonia in superbiam irabebant, quod versicolore sagulo, braccas tegmen barbarum indutus togatos alloqueretur.* Si Romanum sagum id fuisset, hoc est Imperatorium paludamentum, non fuisset mirum, aut insolens, si Romano militari habitu municipia, & togatos homines adiisset. Sed totus ducis cultus Gallicus fuit: braccæ, siue femoralia, & sagum manicatum. Plutarchus in Othone rem eandem narans: *Γαλατικῶς ἀναξυρίσι, καὶ χειρίσιν ἐνστικνωσμένους σμημίους, καὶ ἄρχεισι Ρωμαϊκῶς διαλεγόμενος.* Vetus Interpres *Gallicis subligaculis, tbecisque ornatum Cecinam* producit. Rectius Cruserius *manicas* vertit. Sed quæ nam illæ? nempe sagi. nam in tunica infames, ac probrosæ fuerunt. Quare Cecinna barbaro cultu inaccessit braccis, & versicolore sagulo, quod Gallorum proprium, & quidem manuleatum. Præter saga Celtas gestasse loco tunicae vestes scissas & manuleatas vsque ad pudenda tradit

Strabo lib. iv. de habitu Gallorum : Ὅτι γὰρ Κέλται ἀντὶ χιτῶνιον χιτῆς χειρῶντες φέρεσι μέχρι αἰδοίων καὶ γλέτων .

Ideo autem hæc aperta, & manuleata vestimenta gerebant, quod cū braccati essent inferiora corporis velabantur: at reliquæ gentes, quibus nullus braccarum vsus, ob id clausas, & longiores tunicas habebant.

Si ergo Gallicum sagum manicatum, & adinstar tuniculæ nullus in eo fibulæ vsus, quæ ad vestes stringendas, ne humeris defluerent, inuenta est. Quare apud Polyænum Sisyra non tam fuerit commune Gallorum sagum, quam chænana, vestisque villosa, & fere ex pellibus caprarum confecta, quæ cum esset aperta, & reliquis vestimentis superindueretur, opus fibula erat, quæ illam neceret in humeris & colligaret. Σισύρα veteribus Grammaticis dicitur χλαῖνης εἶδος ἑυτελής. Ὅσον ἐξομῆς, ἢ ἀπλοῖς τὸ τοῦτον. τινὲς δὲ ἰμάτιον τραχὺ περιόλαιον ἀγροικόν. δαλικὸν παλαιόν. ἢ χιτῶν δερμάτινος. Sed fermè pro crasso vilique stragulo, quod torale crassum & villosum interpretatur Budæus. Marcellinus de Iuliano lib. xvi: *Nocte dimidiata semper exurgens non e plumis, vel stragulis sericis, ambiguo fulgore nitentibus, sed ex tapete, & sisyra, quam vulgaris simplicitas sifurnam appellat.* Ad quem locum multa doctissimus Lindenbrogius de sisyra adnotavit, quæ operæ sit videre. Talis cum esset sisyra, non est credibile fuisse commune Gallorum sagum, quod virgatum, & intercurrente purpura distinctum veteres prodiderunt. Quia autem in veste hirta, ac villosa hoc fieri potuerit, non video. Quidquid sit, etiamsi Gallicum sagum more tunicæ indueretur, cum ad pectus apertum esset, fortasse opus ei fibulæ, qua clauderetur. Nam Diodorus de Gallis: ἐπιπορποῦνται σάγης ραβδωτῆς. Atque ita quærendum adhuc apud quas gentes sagum non infibularetur. Nisi quis inde arguat Romanum sagum fibula caruisse, quod nullus veterum præter Varronem fibulæ in sago meminerit. Imo verba ipsa Varonis contrarium ostendere videantur non fuisse scilicet sagum fibulatum: *Quum neque aptam mollis humeris fibulam sagus ferret.* Et Claudius Regelliano: *duo sago vestim mittas; sed fibulatoria, cum miserim de nebris, id est Romanis.*

manis: Non igitur ea fibulatoria.

Ceterum Isidorus lib. XIX. cap. XXIIV. ait Sagum Gallicum nomen esse: dictum autem sagum quadrum, eo quod apud eos primum quadratum, siue quadruplex fuerit. Vnde hæc acceperit Isidorus haud scio. nusquam enim apud veteres sagi huius quadri, aut quadruplicis mentio. Nam quod sagum cum diploide confundit, id est cum pallio Græcanico, illudque Horatij

Contra quem duplici panno patientia velat.

de sago, & veste militari interpretatur, solens vaticinatur.

Sagum Hispanicum, & Germanicum.

Cap. X.

Non Gallorum modo, sed Hispanorum, & Germanorum sagum gestamen fuisse constat. Saguli Hispanici meminit Val. Maximus. lib. III. cap. II. de Pireso Celtibero. *Nec erubuit gladium ei suum & sagulum utroque exercitu spectante tradere.* Et lib. V. cap. I. exemplo XI. & ultimo Punici sagi mentionem facit. Strabo lib. III. de Lusitanis: *Μελανέμιονες ἅπαντες, τὸ πλεον ἐν σάγοις, ἐν δίσπιτερ καὶ σιβαδοκοιτῆσι.* Appianus Ibericis: *Χρῶνται διπλοῖς ἱματίοις παχίσιν, ἀντὶ χλαμύδων, αὐτὰ περιτορπώμενοι, καὶ τὸ σάγον ἠγένται.* *Vtuntur autem duplicibus vestimentis crassis, chlamydam vice, & insibulantes, ea saga appellant.* Et paulo infra: *ἐνεπορπήσατο σάγον Ἰβηρικῶς.* *Sagum Hispanico ritu insibulavit.* Sed qualis esset iste Ibericus insibulandi ritus, sicut quomodo hæc saga a chlamyde communi differrent, haud facile dixerim. Nisi illa duplicia, & utramque corporis partem regentia, ac crassa: hæc leuior, & humeros fere operiens. Illud sane constat, & apertum sagum fuisse, & fibulatum.

Germanos quoque sagum gestasse tradit Tacitus, idque quandoque spina fibulæ vicem nexum. Porro hæc saga argento variegata fuisse, ex Herodiano ostendimus. *Qui ait Caracallam sape Romana chlamyde deposita Germanorum indumenta sumplisse.* *Ἐστὶ χλαμύσων ἀργύρῳ πεποικιλμέναις ἑώρατο.* Sagum Germanicum ex Cluerio viro in comparabili huc transferri curauimus.

Tabula XXVI.

Pars II.

P

Sago

Tab. XXVI.

S
si C
quit
re v
que
auc
fo
con
Qu
diff
qu
chla
rior
nic
nor
ver
des
ren
go
tan
fca
I
go
Ga
cet
dis
lio
I
pro
tem
ma
n,

Sagochlamys. Chlamys Dardanica Mantuelis.

Cap. XI.

Sagum, & chlamydem diuersa fuisse vestimenta merito quis arguerit, quod Trebellius inter dona dari iussa Claudio recenset sagochlamydes. *Sagochlamydes*, inquit *annuas duas*. Casaubonus interdum ex duplici genere vestium vnum confectum fuisse demonstrat, quod vtriusque figuram participaret. Sic *chlamydem mantuelem* idem auctor nominat: sic *tunicam palliolatam* Vopiscus in Bonoso recenset. Si ergo sagochlamys ex chlamyde & sago composita, quod discrimen inter vtramque vestem fuit? Quidam existimant inter sagum, & chlamydem eandem differentiam fuisse, quæ inter chlenam, & chlamydem, quas Grammatici Græci figura diuersas tradiderunt, quod chlæna quadratum pallium esset, chlamys autem in inferiori parte committeretur. Sed nonnisi chlamys Macedonica, vt ijdem tradunt clausa erat in infima ora; & Romanorum, & reliquarum gentium chlamydes totæ apertæ, vt vetera monumenta demonstrant. Sed esto fuerint chlamydes omnes in inferiori parte commissæ. Velim mihi dicent, quæ forma sagochlamydis. Si tota clausa, nihil ex sago habuerit, quod apertum: si solum in parte inferiori, tantum chlamys fuerit. Ita res magis implicatur, & obscura fit.

Fortasse igitur sagochlamys ex vulgari chlamyde, & sago Gallico composita fuit, ita vt adinstar tunicæ, vt de Gallorum sago diximus, indueretur, & manicas haberet, ceterum ad latera hinc inde pendulas alas adinstar chlamydis haberet. Cui hæc coniectura non placet, is de suo meliorem expromat, & magnam gratiam inibit.

Eadem siue maior difficultas in verbis quæ sequuntur proxime apud Trebellium: *Chlamydem Dardanica mantuelem vnam*. Si enim mantuelis a manto, vt docti viri censent, mantum autem ἀπὸ τῆς μανδύος, & μανδύον eadem, ac lacerna, cum chlamys, & lacerna idem, aut non multum disti-

mile vestimentum fuerit, quid diuersum inueniēmus, ex quo noua hæc vestis conflata sit? Nisi dicamus Mandyan etiam pro pænula accipi solere: pænulam autem diuersam a chlamyde, & lacerna docuimus, ita vt hæc vestis mixta fuerit ex chlamyde, & pænula. Nec aliud in re tam antiqua, & obscura expedire in promptu est.

Sagi, Chlamydis, & Paludamenti Materia.

Cap. XII.

Sicut forma, ita eadem materia fuit chlamydis, sagi, ac paludamenti, nempe lana; ex qua etiam Togæ & tunicæ, omnisque Quiritium vestitus conficiebatur. Nam cum sericum nondum in usu urbano esset, nedum militari, linum etiam aut incognitum, aut processu temporis solis interioribus tunicis adhibitum, vna vestimentorum materia lana fuit.

Sed sicuti togæ & Tunicæ ex lana aliæ alijs pretiosiores fuere ipsius lanæ pretio, eadem ratione & chlamydes sagæque, & paludamenta maioris minorisue pretij. Saga scilicet gregalium, & manipularium militum crassiora, ac viliora fuere ipsa lanæ ignobilitate: ac Centurionum, ac Tribunorum maioris pretij, ac nobilioris texturæ. *Liuius lib. VII. Tribunus sagulo gregali, amictus centurionibus item manipularium militum habitu ductis, ne duces circumire hostes notarent, perlustrauit.* Cum enim idem color vestimentorum militarium esset, præter Imperatorium paludamentum, quod purpureum, non aliud videtur discrimen fuisse, quam quod Tribunorum, ac Centurionum sagula ex pretiosiore, gregalium ex viliori lana conficerentur: & illorum nobilior, horum vulgaris textura esset: illorum pexa, ac mollior lana, horum crassior, hirta, ac villosa, interdum longo usu detrita. Ita apud Plutarchum Philopæmen tali indutus chlamyde pro seruo habitus est. Hinc sagum pro veste viliori, ac crassiori, quam Martialis opponit lacernis purpureis potentiorum lib. VI. Ep. XI.

Te Cadmea Tyros, me pinguis Gallia vestis
Vis te purpureum Marce sagatus amem?

Vbi pingue, crassumque sagum, quod ferme in Gallia conficiebatur, Tyriis lacernis opponitur. Idem lib. VI I I. Ep.

LVI II:

Cum tibi tam crasse sint Artemidore lacernæ,

Possum te Sagarum iure vocare meo.

Seneca Epist. XVIII: *Grabbatus ille verus sit, & sagum, & panis durus, ac sordidus.* Paulo ante dixerat: *Interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo dura atque horrida veste dicas tibi. Hoc est quod timebatur.* Insignis sed misere corruptus Strabonis locus est lib. IV. de Belgis, & eorum vestitu: ἡ δὲ ἑρέα, τραχῆα μὲν, ἀκρόμαλλος δὲ, ἀφ' ἧς τῆς δασείας σάγως ἐξυφαίνεσιν, ὅς λαίνας καλῶσιν. οἱ μὲν τοὶ Ῥωμαῖοι, καὶ ἐν τοῖς ποροσβορωτάτοις τοῖς ὑποδυθήρας τρέφουσιν πόμινας, ἰκανῶς ἀσείας ἑρέας. Quæ sic vertit Interpres: *Lana eorum aspera est, sed ipsam proximè pellem detonsa: ex ea densa Saga texunt, quas lænas vocant. Sane & Romani in maxime Septentrionalibus locis degentes, laneas infra diptheras gerunt vestes siue lanas satis elegantes.* Nec mirum infeliciter admodum in hoc loco versatum, quem summus vir Casaubonus difficilem fatetur, & de quo neutram in partem affirmare audeat. Sed omnino vera est, atque optima eius interpunctio, quam hæsitanter ponit. Nimirū, ὅς λαίνας καλῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι. οἱ μὲντος καὶ δεσ. Non alia enim sententia esse potest, quam apud Belgas lanam asperam esse, & breuem, ex qua saga conficiuntur, quas lænas Romani vocant. At eos (Belgas) qui ad septentriones magis vergunt habere lanam longiorem, & eximiam. *Ἀκρόμαλλος* dicitur Interpreti, ad cutem detonsa lana. sed omnes lanæ ita tondebantur. *Ἀκρόμαλλος*, est brevis, cui opponitur *εὐαθύμαλλος*, & *δασύμαλλος* longa, & densa. Omnia autem alia vidit hîc Interpres. Nam quis illa intellegat? Sane & Romani in maxime Septentrionalibus locis degentes laneas infra diptheras gerunt vestes, siue lanas prorsus elegantes. Prorsus ineptissime. Optime vir idem Incomparabilis ὑποδυθήρας oues pellitas interpretatur, quas

quas Belgæ alebant, vnde lanam bonam consequerentur. Eas enim oues pellitas, vel rectas Latini dicebant. Varro de re Rustica. lib. 11. cap. 11: *Pleraque similiter faciendum in ouibus pellitis, quæ propter lanæ bonitatem, vt sunt Tarentina, & Attica, pellibus integuntur, ne lana inquinetur.* Horatius.

Dulce pellitis ouibus Galeffi

Flumen.

Ita ἀσείον appellaria Strabone, quod in suo genere eximium est. Totus igitur ille locus ex Casauboni interpretatione ita vertendus est: *Lana aspera, & breuis villi, ex qua crassa saga texunt, quas Lenas Romani vocant. Qui vero ad septentriones tendunt greges pellitos alunt valde eximia lana vestitos.* Lana aspera densis, ac vilioribus vestibus adhibita, qualia lænæ, saga, & huiusmodi. Idem Strabo lib. v. scribit lanam mollem, & omnium longe optimam prouenire in Italia circa Mutinā & flumen Scutanam. τὴν δὲ τραχείαν ἢ λιγυρῆν, ἢ τῶν Ἰνσούβρων. ἐξ ἧς τὸ πλεόν τῆς ὀνίας τῶν ἰταλιωτῶν ἀμπίχεται. *Asperam Ligures, & Insuores præbent, ex qua plerique Itali familia vestimenta conficiunt.* At serui in sagis, ac centurionibus, vt ex Columella docuimus. Subjicit Strabo eodem lib. 1v. Iisdem Belgis tam copiosos fuisse pecorum, & porcorum greges, vt sagorum, & fassamentorum copiam non Romæ tantum suppeditarent, sed et plerisque Italiæ partibus. Et paulo infra sagorum, & tunicarum Ligusticarum meminit. Saga igitur, vt dicebamus, Tribunorum, & Centurionum ex pretiosa lana fuerunt, eaque pexa, ac recentia: at gregalia ex densa, hirtaque, & ferme vsu detrita. Xiphilinus lib. lxxi: *atritum sagulum dat Vitellio in rebus extremis, si Interpreti credimus. Vitellius sordido, laceroque sagulo amictus, se abdit in obscurum locum.* Sed in Græco est. χιτωνίσκον τε παρώδη ῥύτινον ἐπέδου. *Lacera sordidaque tunica amictus.*

Par error in eadem re eiusdem Interpretis. Nam libri lxxi v. initio, vbi de Prætorianis Perrinacis interfectoibus a Seuero exauctoratis loquitur: *Hi inuiti abiectis armis, equisque dimissis, ac discinctis sagis dispersi sunt.* Græca sic habent.

habent. *ἔντε τοῖς χιτῶσι ἄζωσι.* Ad verbum *tunicati*, & *discenti*: id est sine sagis, & baltheo. Saga enim non cingebantur baltheo. qui enim poterant? sed tunicae, cum sacramentum dicerent: in exauctoratione, & baltheum illis, & vestis militaris ignominiae causa adimebatur. Chlamydes etiam, & Paludamenta ex lana pretiosiori, aut viliori fuerunt, pexa, aut hirta. Spartianus de Seuero: *Hic tam exiguis vestibus usus est, ut vix tunica eius aliquid purpura haberet, & cum hirta chlamyde humeros velaret.* Quas Seueri chlamydes hirtas, & tunicas aemas ab Alexandro in usum reuocatas tradit Lampridius in eius Vita.

Communes igitur chlamydes, saga, & paludamenta ex lana conficiebantur. Dio lib. LIX. scribit Caium Caesarem, quem per pontem triumphali pompa incederet, quem inter Baulos, & Puteolos struxerat, indutum fuisse thorace Alexandri Magni, & chlamyde serica. Quod nouum ac notabile in monstroso, prodigo, atq; effeminato Principe fuit. Idem Commodum tunica, & chlamyde serica purpurea auro inspersa usum scribit.

Chlamys & Paludamentum auratum. Lacerna aurata.

Habitus Cirbaroedorum. Cap. XIII.

FVere & chlamydes auratae, maxime apud barbaros. Spartianus in Adriano: *Cum a Pharasmane ingentia dona accepisset, atque inter haec auratas quoque chlamydes, trecentos noxios cum auratis chlamydibus in arenam misit ad eius munera deridenda.* Porro noxios in tunicis auratis, & chlamydibus purpureis in Amphitheatrum inductos alij obseruatum est. Auratae chlamydis meminit & Virgilius lib. IV.

Victori chlamydem auratam quam plurima circum

Purpura Meandro duplici Meliboea cucurrit.

At Romae Agrippina in Naumachiae spectaculo auratam chlamydem induta, ut tradit Tacitus lib. XI: *Ipse insigni paludamento, neque procul Agrippina aurata chlamyde.* Dio lib.

LX. *Ἀγριππίνα χλαμύδι διαχρυσῶ ἐρωσμέισα. Chlamis διαχρυσῶ*

est auro distincta, siue aurum distinctum habens: atqui Plinius totam auream facit. *Nos vidimus Agrippinam Claudij Principis edente eo Navalis prælij spectaculum ad sidensem ei indutam paludamento auro textili sine alia materia. Quod profecto mirum. quomodo enim aurum sine alia materia texti potuerit difficile dictum est. Etiam Caligula teste Suetonio per pontem Baianum aurea chlamyde incessit. Eam Dio lib. LIX. chlamydem fuisse ait σερικὴν ἀλεργὴν πολὺ μὲν χρυσοῖον, πολλὰς δὲ καὶ λίθους Ἰνδικὰς ἔχουσαν. Sericam purpuream, multo auro, multisque gemmis Indicis ornata.* Etiam lacerna, quam non multum dissimilem chlamydi notauimus, lacerna inquam aurata citharædorum peculiaris fuit; quorum habitus cultusque notabilis. Iuuenalis Sat. x.

Et quibus aurata mos est fulgere lacerna.

Auctor librorum ad Herennium dat ipsam pallam auratam & chlamydem purpuream: *Vti Citharædus cum prodierit optime vestitus, palla inaurata indutus, cum chlamyde purpurea coloribus varijs intexta, cum corona aurea, magnis fulgentibus gemmis illuminata.* Pallam purpuream dat Ouidius Arioni Faistorum. II.

Induerat Tyrio distinctam murice pallam.

Ita Citharædorum habitus fuit tunica talaris, & chlamys. Quæ tunica etiam palla dicta videtur, licet pallam proprie fuisse saminarū pallium dixerimus in verbis paulo ante positis *palla inaurata indutus cum chlamyde.* Nam si palla ibi pallium esset, quomodo chlamys supra pallium sumeretur? Quod autem ea tunica talaris esset, ideo cum stola Orpheum inducit Varro de re rustica lib. III. cap. XI. I. *Quantus Orpheus vocari iussit, qui cum eò venisset cum stola, & cithara, & cantare esset iussus.* Ea tunica talaris distincta, quam ὀρθεὸς ἄδιον Græci dixerunt. Dio lib. LXI. I. de Neronis habitu Citharædico. Nam cum statuisset ad citharam canere, non sustinuit a Corbulone videri τὸ ὀρθεὸς ἄδιον ἔχων. Aliqui hanc tunicam rectam credunt, qualem cum pura toga Tyroni nouæ nuptæ indui tradit Plinius lib. VIII. cap. LXVIII. Sed rectas tunicas dici tradit Festus, quæ a stantibus sur-

sum versus texerentur. Simplicior notatio est, quod cum non cingerentur starent recta, siue non interrupta vinculo descenderent. Pollux: χιτῶν ὀρθοστάδιος ἐξωννύμενος. Dificincta ea tunica, & fluens: vt mirū sit Bathyllum Citharœdum ab Apuleio lib. II. Florid. induci cum tunica cinctā: *Eigne prorsus Citharœdicus status, Deam conspiciens canenti similis, tunicam picturis variegatam ad pedes deiectus ipso, Græcanico cingulo, chlamyda velat utrumque brachium ad usque articulos palmarum.* Tunicam etiam talarem manicatam tribuit Tragœdis Lucianus in Ioue Tragœdo: καὶ τὴς ἐμβάτης, καὶ τὴς ποδῆρις χιτῶνας, καὶ χλαμύδας, καὶ χειρίδας. Vbi Interpres χειρίδας chirothecas imperite vertit, cum Manicas vertendum sit. *Cothurnos, tunicas talares manuleatas, & chlamydes.* Idem Icaromenippo iisdem dat τῷ χρυσόπρασον σολῶν Stolam, siue simpliciter vestem auro sparsam, siue intexam.

Præter tunicam talarem, & orthostadion fuit etiam Citharædis chlamys, siue lacerna purpura, auroque distincta. Lucianus aduersus Indoctum, tradit Euangelum Citharœdum venisse Delphos, vt in agone certaret: habuisse ἐσθῆτα χρυσόπρασον, & coronam auream gemmis distinctam. mox subiicit: καὶ ἡ πορφύρα δὲ ἐνεπρεπε τῆς ἐσθῆτος, ἢ μεταξὺ τῆς χρυσῆ διαφαίνετο. Ipsa purpura que auro intexta visebatur, commendabat hunc cultum mirifice. Nec tunica solum talaris fuit, sed & chlamys longum syrma trahens. Horatius:

Traxitque uagus per pulpita uestem.

Habes hic Neronis nummum habitu citharœdico.

Tunica militaris color. Tertullianus explicatus. Cap. XIV.

ANtequam chlamydis, fagi, ac paludamenti colorem indagemus, præstat colorem tunicæ militaris exquirere. Togas, tunicasque Vrbanorum albas fuisse ostendimus, natiuo scilicet lanæ colore, mox & fullonis arte. Ita militares tunicas pariter fuisse albas credendum est. Non enim est verisimile Quirites ad bellum ituros tota vestimenta mutasse, & pro alba ruffam, aut alterius coloris induisse. Qui autem iste color? Et quis veterum scriptorum eius mentionem fecit? Valerius Maximus lib. 11. cap. 1. tradit Lacedæmonios ad dissimulandum, & occulrandum vulnerum cruorem puniceis tunicis in prælio vsos. Aelianus lib. vi. cap. vi. *porrinda* appellat. Quod si Romanis idem mos fuisset, non dissimulasset Valerius, & a proximo exemplum petiisset. Isidorus lib. xix. cap. xxix. scribit Romanos milites sub Consulibus tunica ruffata vsos, vnde & ruffatos vocatos esse. Verû quantû Grâmatico illi credendum sit, toties in hoc opere præfati sumus. Et nullus veterum tunica ruffatæ meminit sub Coss. & ruffati modo diceban-

tur

cur agitatores in Circo, nō milites, a colore factionis. Iuuen.

Premium ruffati pone Lacerta.

Subjicit melior ille vir, quam Criticus: Solebat enim pridie quam dimicandum esset, ante principia poni, quasi admonitio & indicium futura pugnae. Quod ut verum sit, num propterea illa milites utebantur sub Consulibus? Quare miratus sum viros doctos sola Isidori auctoritate subnixos illud Martialis:

Roma magis fuscis vestitur, Gallia rufis:

Et placet hic pueris, militibusque color.

partim intellexisse de tunicis ruffis Canulinis, quæ feruis & militibus in vsu fuerint, partim de pænulis; quum nullo pacto de tunicis Martialis loquatur, sed tantum de pænulis, ut titulus indicat. Cum præterea discrimen fuerit inter colorem rufum, & ruffum: ibi autem Martialis de pænulis ruffis loquitur.

Tunicarum etiam punicearum in Salijs sacerdotibus tanquam rei nouæ, & notabilis meminit Plutarchus in Numa.

Atquit *tunicæ ruffæ militaris* mentionem fecit Trebellius in Claudio. Verum id extremis Romani Imperij temporibus contigit, cum in reliquis etiam vestimentis magna mutatio facta est. Quanquam neque id satis probare potest, tunicas militum promiscuas fuisse ruffas; sed tantum Tribunorum & Ducum. Nam inter dona, quæ Claudio Tribuno Martiæ V. legionis dari iubet Valerianus, sunt etiam tunicæ militares ruffæ, duæ tantum, in eius scilicet vsu. Apud Vopiscum etiam Valerianus iubet dari Probo electo Tribuno *tunicas ruffulas duas*. Idemque apud eundem iubet dari Aureliano *tunicas ducales ruffas quatuor*. Sane sub Seuero, non longo tempore ante Valerianum, milites in tunica communi, hoc est alba. Quod patet ex Tertulliani verbis de Corona militis, quibus vir summus, qui nuper eum edidit, vsus est, ut contrarium ostenderet. Loquitur ibi Africanus de milite, qui quod laureatus ut ceteri congiarium capere recusasset prius exauctoratus supplicio destinatus est. Adempta autem illi est, dum exauctoratur, pænula, &

cum gladio caliga specularia: *Grauiſſimas pænulas poſuit reuelari auſpicatus: speculariam moroſiſſimam pedibus abſoluit terre Sanctæ inſiſtere cupiens.* Subjicit: *Et nunc ruſſatus ſanguine ſuo, ſpe calceatus.* Ex his & Pamelius, & vir ille doctiſſimus, hoc in loco, in quo ab eo diſſentimus, non nominandus, contendit tunicas militum ruſſatas fuiſſe. Sed quis non videt verba hæc; *nunc ruſſatus ſanguine ſuo;* reſpondere, atque opponi illis, *grauiſſimas pænulas poſuit,* vt & frequentia primis: *ſpeculariam pedibus abſoluit, ſpe calceatus: gladium reddidit ſuccinctus acutiore (gladio) Verbo Dei: Laureæ de manu claruit, martyrij candida laurea melius coronatur.* Certe illi tunica relicta eſt, quæ ſi fuiſſet ruſſata, non ſubiſſet Tertullianus, *nunc ruſſatus ſanguine ſuo.* nam & tunica ruſſatus fuiſſet. Sed pænula ruſſa ad empta illi: non alia re ruſſatus erat, quam ſanguine ſuo. Ruſſa inquam pænula fuit, non tunica. Neque tamen ijs aſſentior, qui ruſſatas illas militares apud Trebellium pænulas interpretantur, & tunicas cum pænulis confundunt. Ceterum viri eiſdem doctiſſimi, & cui plurimum Tertullianus debet, optima videtur correctio ex veteribus libris: *Nunc ruſſatus ſanguinis ſui ſpe.* nondum enim miles ruſſatus erat, ſed tantum martyrij ſpe, calceatus autem de Euangelii paratura. Quid enim ſpe calceatus? *Succinctus acutiore Dei,* ſcilicet gladio. Ita totus ille locus interpungendus eſt. Quemadmodum quod in vulgaris extat. *Grauiſſimas pænulas poſuit reuelari auſpicatus,* recte idem poſuit reuelari. quod ad grauiſſimas pænulas referendum eſt. Sed hæc non ſunt huius loci.

Chlamydis, Sagi, & Paludamenti color.
Cap. XV.

VT tunica militaris alba fuit, ita chlamydes & ſaga nullo adſcitiſſimo, ſed natio lanæ colore fuiſſe credimus. Quam Imperatores, Ducesque hoc vno a militibus diſtinguerentur, quod paludamentum purpureum, ſiue coccinum geſtarent.

Et

Et communes quidem Græcorum chlamydes albas fuisse tradit Pollux lib. vi i. cap. xi i i. licet Plutarchus in Philopemene eius exercitus ornatum militarem describens ait chlamydes fuisse floridas: *σπατιωτικῶν χλαμύδων διασημένων. Chlamydem militarium varijs coloribus pictarum.* At Romanorum natiuo lanæ colore. Porro chlamys siue paludamentum Imperatorum purpureum, siue ex cocco. Plinius lib. xxi i. cap. i: *Atque ut sileamus Galatie, Africe, Lusitania cocci granum Imperatorijs dicatum paludamentis.* Dio lib. xli i. de Cæsare, qui in Aegypto subita hostium eruptione prægrauante scapha in mare defilierat: ait ipsum magnum vitæ periculum adiisse, cum & veste grauaretur, & iaculis hostium vnus impeteretur, quod eum ex purpura (nempe paludamento) imperatorem esse cognoscerent. Quod narrans Appianus lib. i i. ciuil. ait *τὴν πορφύραν ἀπέρριψε.* hoc est, purpureum paludamentum.

Ipse Cæsar de se Comment. vi i. *Accelerat Cæsar, ut prælio intersit, eius aduentu ex colore vestis cognito.* Horatius de Antonio fugiente, ac victo.

Terra marique victus hostis Punico

Lugubre mutauit sagum:

Idem Dio lib. xlv i. paludamentum simpliciter *Φόνικα* appellat, de ostentis quæ Pansæ Cos. oblata sunt ante prælium, quod illi supremum fuit: *Cum quis illi paludamentum attulisset in effuso cruore (sacrificij) lapsus vestem maculauit.* *Καὶ τις ἐν τέτρω φόνικα αὐτῷ προσφέρειον.* Ita Appianus de bello Punico narrat Senatam Romanam Phameæ, ob strenuam operam bello Punico nauatam, donasse purpurâ, & auream fibulam. *Φαμαίαν δὲ ἐτίμησαν ἀλεργίδι, καὶ ἐτιπορπίηματι χρυσῷ.* Purpureo paludamento, quod fibula aurea *πέττεβatur.* Nō purpura, & bulla aurea, quod docto Interpreti visū est.

Idem in Parthicis memorans prodigia, quæ Crassi necem præcessere, illud primo posuit, atratum eum, non purpuratum ad milites processisse: *οὐκ ἐν ποικίδι, ἀλλ' ἐν ἰματίω μέλανι.* Quæ omnino verba etiam apud Plutarchum in Crasso habentur. Idem Appianus alibi de M. Antonio, qui eodem

Par-

Parthico bello Romanis ducibus fatali allocuturus milites pullum paludamentum petierat, quo esset miserabilior, sed dissuadentibus amicis ἐν τῇ στρατηγίδι φοινικίδι processit. Valerius Maximus idem narrans de Crasso ait Imperatorium paludamentum aut purpureum fuisse aut album. lib. 1. cap. vi: Pullum ei traditum est paludamentum, cum in prelium exantibus album, aut purpureum dari soleret. Hirtius de bello Africano: Cum Scipio sagulo purpureo ante Iuba Regis aduentum vii solitus esset, dicitur Iuba cum eo egisse, non oportere illum vii vestitu, atque ipse uteretur. Itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestimentum transferret. Appianus de bellis Hispanis: Mandatumque erat, si quid tumultus ab hostibus oriretur, signum extollerent, interdum φοινικίδα ἐπὶ δόρατος paludamentum ex hasta suspensum, non pannum rubrum, ut reddit Interpretes. Et V. ciuiliū narrat Sextum Pompeij filiū belli successibus inflatum τῶ στυγίῳ τοῖς αυτοκρατορσιν χλαμίδα ἐκ φοινικῆς ἐς κωνίδιον μεταλλάξαι. Imperatorium paludamentum purpureum in cæruleum mutasse, quasi a Neptuneo adoptatus esset.

Hinc paludamentum chlamydem purpuream Græci scriptores vertunt. Dio lib. lxxv. narrans Vitellii æstum atque agitationem animi sub aduentum Flauiani exercitus: Interdum, ait, τῶ χλαμίδα τῶ πορφυρᾶν ἐφέρει, gladioque cingebatur, interdum vestem pullam sumebat. Regiam chlamydem appellat Herodianus lib. 11. de Seuero, quem scribit in prælio aduersus Albinum, & fugisse, ἀπορρίψαντα δὲ τῶ χλαμίδα τῶ βασιλικῶ. Nam Regum chlamydes purpureæ. Seneca Ep. lxxvi: Felix est non magis, quam ex illis, quibus sceptrū, & chlamydē in scena fabulæ assignant. Alibi Herodianus. Ρωμαικῶ χλαμίδα de Caracalla, quicquid deposita Germanorum cultū incedebat, præcipue sagulis argento variegatis. Nec multo post tradit eundem aperto Alexandri Magni conditorio χλαμίδα ἢν ἔφερον ἀλεργῆν corpori ipsius imposuisse.

Si ergo Imperatorum Romanorū chlamys purpurea fuit, cur Dio Commodi habitum notans ait ipsum ingressum esse theatrum purpurea tunica indutum auro inspersa, accepta simili chlamyde more Græco? εἰσιὼν χιτῶνα ὀλοπόφυρον χρυ-

σὺ καταπάσον χλαμίδα τε ὅμοιαν τὸν Ἑλληνικὸν τρόπον λαμβάνων. Herodianus lib. I. idem narrans: ἀμφέννιτὸ τε ἀλαργεῖ, καὶ χρυσοῦ φέει ἐδῆτας: *Deposito Romano, ac Principali cultu*. Non ergo chlamys purpurea, sed tunica, chlamysque ferica purpurea auro inpersa, siue variegata probro data est. Cum Romana e lana esset, cocco, siue purpura infecta sine auri mixtura. Hæ chlamydes Græcanicæ dictæ. Capitolinus in Pertinace recensens auctionem vestimentorum Commodi enumerat purpureas chlamydes Græcanicas, atque castrenses. Græcanicæ scilicet auro distinctæ, castrenses purpureæ. Talis Neronis e Græcia reuertentis triumphantis more, *In veste purpurea*, ait Suetonius, *distinctaque stellis aureis chlamyde*.

Gallici Sagi color. Cap. XVI.

Sicut Romanum sagum natio lanæ colore, Imperatorium purpureum, vel cocco infectum, ita Gallicum in texta purpura distinctum. Virgilius lib. VI I I. de Gallis:

*Aurea casaries illis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla
Auro innectuntur.*

Vbi Seruius auream vestem barbam interpretatur, & sagula virgata, quæ habebant in virgarum morem deductas vias. Et bene, inquit, adlusit ad Gallicam linguam, per quam virga purpura dicitur. Virgatis ergo, ac si diceret purpuratis, quæ sagula virgata, etiam trabeata dicta sunt. Trebellius in Gallieno: *Perdita Gallia arrisisse, & dixisse perhibetur. Non sine trabeatis sagis iuta Resp. est?* Malumus enim cum Casaubono trabeata saga ex Diodoro *παλδοτις σάγες* interpretari, quam Atrebatia substituere. Vt enim togæ a transuersis purpuræ discurrentis lineis, siue trabibus trabeæ dictæ sunt, sic a virgis purpureis trabeata Gallorum sagula. Turnebus tamen lib. I I. cap. XIV. simpliciter virgatum *παλδοτις* intelligit, quod virgas quasdam in longum, aut latum varia serie, & colore porrectas haberet, vt in concharum genere sunt

virgulatæ, idest, ῥαβδωταὶ. Val. Flaccus 11. Argon. Thracum mulieribus virgatas vestes tribuit, nec purpureas, inquit ille, intellexit, sed barbarorum ritu discolores, & veluti virgatis segmentis contextas.

Iam veniet durata gelu, sed me quoque pulsam

Fama viro, nostrosque thoros virgata tenebit.

Eadem saga scutulata notavit Scaliger dicta, macularum instar cancellatim, & reticulatim distincta. Scutulas enim esse τὰ πλινθια, nimirū quadra similia retium maculis, quas Græci vocant τῆς ἑρώχους. Gallos enim Diodorus ait saga gestasse, ῥαβδωτὰ πλινθίους πολυάνθεσι, καὶ πυκνοῖς διαλημμένω. Scutulata, & reticulatim distincta. Etiam colorata Sarcenorum sagula fuisse tradit Ammianus lib. xiv.

De Subarmali. Cap. XVII.

INter vestimenta militaria fuere subarmales, siue subarmalia, quorum mentio apud Spartianum in Severo: *Quum Romam Severus venisset Prætorianos cum subarmalibus inermes sibi insit occurrere.* Trebellius in Claudio: *Subarmale unum cum purpura Maura.* Demum Vopiscus in Aureliano: *Togam pictam, subarmale profundum, sellam eboratam.* Sed quænam hæ vestes fuerint, & in quem usum, non ita compertum est. Turnebus lib. xvi 11. cap. xix. existimat fuisse crassum sagulum, quod sub armis induebatur, ut eorum durities minus corpus offenderet, sed profundo excepta tegumento mollius corpori insideret, & tolerabilius. Atque ita ab armis subarmale dictum, quod scilicet sub armis gestaretur.

Hæc opinio displicuit Casaubono ad Spartianum, quod scilicet pacis, & pompæ hæ vestes essent. Nam Herodianus eandem rem narrans de Severo lib. 11. scribit ab eo edictum propositum, ut Prætoriani relictis apud castra armis exirent pacis habitu, eoque cultu, quo procedere in pompam consueverunt facificante, aut diem festum celebrante Imperatore. Mox subjicit, eos relictis armis processisse

cessisse ἐν μοναῖς ταῖς πομπικαῖς ἐσθῆσι, in pomparum habitu. Atque ita existimat Casaubonus non ab armis quibus pugnamus sed ἀπὸ τῶν ὀμοπλατῶν subarmale dictum, quod scilicet sub armis fibula necteretur, vel sub armos rejiceretur. Fuisse autem togas militares, vel saga.

Mihitamē Turnebi notatio non displicet. Scilicet ab armis, quibus pugnamus, subarmale dictum, quod armis ipsis subjiceretur. Nec obstat, eandem vestem fuisse etiam pomparum propriam. Nam cum Prætoriani in comitatu Imperatoris armati incederent, in pompa per dies festos ac ludos inermes procedebant; ut tamen a reliquis civibus discernerentur, subarmale tanquam vestem militarem retinebant. Fuisse enim id militare indumentum ex Herodiano fatetur Casaubonus. Nam Severus in oratione, qua ipsos exautoravit ait: *Inbeo vos discinctos, ac vestimentis militariibus exutos inermes discedere.* Nec aliud subarmale fuisse crediderim, quam sagum: quod tamen more tunicæ indueretur, ut scilicet commodè subjici armis posset. nam chlamys, quæ fibula necte batur, cum brachia velaret armis subjici non poterat. Atqui, inquit summus vir, subarmali purpura interdum addebatur. Hoc tamen non in omnibus Prætorianis, sed in ducibus vsurpatum, quos etiam subarmalia habuisse, & ad manipularium distinctionem purpura distincta credi par est: quæ minime obstant, cur armis non subjicerentur, & ijs depositis gestarentur in pompa. Ita & commodior interpretatio erit, subarmale profundum fuisse crassum sagulum, ac densiori lana confectum, quo scilicet melius arma corpori insiderent, quam ποδήρης, & infra genua dimissum. Cui tamen altera opinio magis arriserit, is eam per me sequatur licet.

Ceterum non ita rectè Politianus, quod supra tetigimus, illud Herodiani lib VII. ἐν λιταῖς δὲ ἐσθῆσι, καὶ ἐφεσρίσῃ, vertit, *subarmalibus, & sagis induti.* Nam milites illi in veste vulgari, tunica scilicet & lacerna, siue chlamyde fuerunt. Quod si subarmale sagum fuit, aut quid simile, duplici sagō, aut sago, & chlamyde induti fuissent.

Finis Libri Tertij.

130
OCTAVII FERRARII
DE RE VESTIARIA
PARS SECVNDA.
LIBER QVARTVS
QVI EST DE PALLIO.

Pallium Græcorum indumentum. Comædia palliata, togata, prætextata. Prolegomena in Terentium expenduntur. Cap. I.

T Toga Romanorum, ita Pallium Græcorum gestamen fuisse, certum est. Et cum tunica vtrique genti communis esset, cui aut toga, aut pallium superinduebatur, diuersa indumenti exterioris forma Romanum, Græcumque habitum distinctum fuisse, apud omnes in confesso est. Hinc Comœdiæ palliatæ, & togatæ. In prolegomenis ad Terentium, siue ea Donati, siue Cornuti, siue Asperi fuere, *Comœdia forme sunt tres. Palliata Græcum habitum ferentes. Togata iuxta formam personarum habitum togatum desiderantes.* Post pauca subicitur. *Hinc Vlysem palliatum semper inducunt.* Causa porro non vna satis friuola adducitur, siue quod cum insaniam simulauit, tectus esse voluit, siue ob singularem sapientiam, demum quod *Ithaca habitatores, sicut Locri palliati essent.* Quasi vero solus Vlysses, solique Ithacenses, & non Græci omnes, palliati.

Sed nimirum illa prolegomena, vt non vnus scriptoris esse apparet, sed ex variis auctoribus ad instar centonis cōsarcinata, ita quædam bona habent, quædam secus, vt facile obseruabit, cui otium fuerit ea contendere. Nam quæ de Achille, & Neoptolemo, qui cum diademate inducerentur,

rentur, quis non videt eas non fuisse Comœdiæ personas, sed Tragœdiæ? Item quæ de personarum Comicarum amictu, quam sunt suspectæ fidei! Cur enim senes tantum in candido vestitu, cum is promiscuus habitus esset? Cur purpureus color diuiti, pauperi phœniceus, quasi non & hic magno pretio staret? Quis puellarum habitus peregrinus? Cur leno pallio versicolore inducitur? Meretrici ob avaritiam pallium luteum datur, cum in Togatis comoedijs communi scortorum habitu id est togatę essent? quid autem luteus color ad avaritiam? Hæc sunt posterioris æui Grammaticorum insomnia. Præterea quis syrmati locus in comœdia, quod ab scenica luxuria institutum ibi dicitur, cum fuerit Tragœdorum proprium. His adjice, quæ proximè sequuntur. *Aulea in scena in terra sterni solita, quod pectus ornatus erat ex Attalica Regia Romam vsque perlatus, pro quibus siparia atas posterior accepit.* Atqui nec aulæa humistrata, nec siparia certum est, sed scenæ obtendi solita. Quæ satis declarant multa a sciolis, atque ineptis hominibus in ea prolegomena fuisse intrusa.

Sed ut a diuerticulo res repetatur Græcæ Comœdię palliatæ, Latinæ togatæ dictæ sunt. Vetus Interpres Iuuenalis ad illud: *Recitauerit ille togatas. Togata sunt Comœdia Latina, palliata Græcæ, quales Afranius fecit.* Verum Afranium dedisse togatas notum est. Itaque verba illa, *quales Afranius fecit*, retrahenda sunt, & togatis subiicienda. Togatarum aliæ nobiliores, quæ prætextatæ, in quibus scilicet Magistratus inducti, qui in prætextis, fortasse etiam pueri, & puellæ prætextatæ. Minus nobiles, in quibus censet Scalliger lib. I. Poetices cap. VI I. Senatores priuatos cum togis introductos. Sed cur soli Senatores togati, cum gens vniuersa togata esset? Subiicit idem. Vltimum genus tuisse, quod capiebat humilem fortunam negotiorum popularium cum tunicis tantum, eas autem non tunicatas dictas, sed ab habitaculis Tabernarias appellatas, quod cum tabernis scenæ disponderentur, Sed si nullus in illis togatus vsus, cur inter togatas recensentur? Auctor prolegome-

non Terentii Tabernarias fuisse palliatae tradit. *Palliata* Graecum habitum ferentes, quas nonnulli *Tabernarias* vocant. Sed paulo ante, si tamen vnus auctor est, *Tabernarias* ab humilitate argumenti, & styli dictas putat. Quod *palliatae* fuerint, non minus falsum est, quam notatio *Planipedum*, quae ibidem adducitur: *Quod non ea negotia contineat, quae personarum in turribus, aut in caenaculis habitantium sunt, sed in plano, & humili loco.* Quis enim ignorat infimam plebem, ac minutum populū in caenaculis habitasse? Duplicis ergo tantum generis fuisse videntur Comœdiæ Latinæ, Prætextatæ, in quibus Magistratus, Togatæ in quibus viliores personæ inducuntur. Harum solum meminit Horatius: *Vel qui prætextas, vel qui docuere togatas.* Vbi *prætextas* sunt *prætextatæ*. Neque tamen audiendi sunt, qui apud Acronem *Prætextatam* Tragœdiam dixerunt, Comœdiam togatam: multo minus, qui ibidem *Togatas* fuisse, in quibus Græca argumenta, *Prætextas*, in quibus Latina. Nam, vt diximus, cum Latinæ essent, omnes erant togatæ, sed hæ viliorum, *Prætextatæ* nobiliorum, & Magistratuum. Sed vix videtur potuisse dari Comœdiã, in qua soli magistratus introducerentur. Vt probabilius sit, dictas *prætextatas* ab argumenti grauitate, atque honestate, nulla iocorum licentiã, atque obscœnitate, quæ Magistratuum, & pueritiæ sanctitatem dedecet. Quamquam contra a verborum *prætextatorum* licentiã quis dictas suspicari possit. Sed tales togatæ omnes, viliorum scilicet personarum, lenonū, meretricum, nepotum, quibus vitæ licentię congruens lasciuior oratio. At *Prætextatas* serias totas, ac graues, omnique turpitudine vacuas fuisse credere par est. Hisce affines fuisse videntur *Trabeatæ*, quod nouum genus *Togatarum* edidisse dicitur a Suetonio *de claris Grammaticis* Melissus, qui fuit ab Augusto Præfectus bibliothecæ in porticu Octauianæ. Sed vndenam *Trabeatæ* haud facile dixerim. Cum enim *Trabeæ* olim Regum fuerint, ijs pulsas penes Equites in solemnâ transfectione remanserint, inde a triumphantibus usurpatæ, nescio quis earum vsus in Comœdiis esse potuerit?

Diomedes lib. I I I. Togatas nomen genericum facit ad prætextatas. & tabernarias: Nihilominus togatas pro tabernarijs usurpari non communi tantum errore, sed poetarum auctoritate. Nam Horatius: *Vel qui prætextas, vel qui doucere togatas.* Prætextatas in quibus Imperatorum negotia agebantur & publica, & Reges Romani, vel duces personarum dignitate, & sublimitate Tragœdijs perfimiles, quod ex personæ prætextæ utantur. Secundam speciem tabernarias fuisse, in quibus non magistratus, Regesque sed humiles homines, & priuatæ domus inducuntur, & quod olim tabulis tegerentur tabernariæ dicebantur. Vbi videtur indicare tabernarias dictas, quod in ijs introducerentur homines in tabernis habitantes, ita enim domos vocatas, quæ tabulis tegerentur. Verisimilius est tabernarias dictas, quod opifices, institores, ac sellularii, qui in tabernis degerent, inducerentur.

Ceterum togatarum auctores ab Acrone hi recensentur: Aelius Lamia, Antonius Rufus, Melissus, Afranius, Pomponius. Qui omnes magno literarum damno præter Afranii fragmenta interciderunt. Primum autem Stephanionem togatas saltare instituisse, auctor est Plinius lib. VI I. cap. XLVI II. *Minus miror Stephanionem, qui primus togatus saltare instituit.* Sed legendum est togatas, vt & Sabellicus monuit, & de pantomimo intelligendum.

Pallium. Græcè ἱμάτιον, Φᾶρος. Cap. III.

VT igitur ad pallium propius accedamus, cuius contemplationi extremam operis huius curam dicauimus, id vestimenti genus, quod tunicæ injiciebatur, totumque corpus circumiectu suo inuoluebat, Græci varijs nominibus extulerunt. Præcipuè tamen ἱμάτιον Atticæ *Ἰοματίον*, & *φᾶρος* dixere. Quanquam vtraque vox largè accepta omne vestimenti genus significet, quod Budæo adnotatum. Neque tamen vt pro tegmine capitis accipiatur, vt Hen: Stephano visum; Quod Plutarchus in Pompeio tradat Sil-
lam

Iam aduenienti Pompeio honoris causa affurgere solitum, καὶ ἀπάγοντος τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον . Et alibi de Demetrio Pompeii liberto, cuius tanta importunitas, vt ante herum discumberet, ἔχων δὲ ὄτων κατὰ τῆς κεφαλῆς τὸ ἱμάτιον. Nam & hic, & alibi non de capitis tegmine, pileo, aut palliolo intelligendum, sed de togæ extrema parte, siue latinia, quam capiti iniectam interdum arcendo soli, aut imбри, item in re subita, ac calamitosa, alias docuimus. Ita quod tradit Plutarchus in Apopthegmatis Scipionem minorem, cum in Aegyptum venisset, nauique egressus ἐβάδιζε κατὰ τῆς κεφαλῆς ἔχων τὸ ἱμάτιον ἢ ζῆεν ἀποκαλυψαδῆ. Quod toga caput reatum haberet, intelligendum est, non pænula: quod vertit Interpres .

ἱμάτιον etiam pro stragula veste fumi Budæus obseruat ex Athenæo lib. xi i. Κατεσκένασο ὁ οἶκος πολυτελῶς, καὶ μεγαλοφρεπῶς ἱματίοις τε καὶ ὀφιοῖσις πολυτελέσω. Sed quod etiam apud Matthæum pro stragula veste ἱμάτιον sumatur, non facile persuaferit. Nam cap. ix. οὐδεὶς δὲ ἐπιβάλλει ἐπίβλημα ῥάκας ἀγνῶστε ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ . Ibi ἱμάτιον non pro stragula, sed pro qualibet veste accipiendum est, quemadmodum Lucæ V. & Marci II. accipitur . Subiicit idem vir doctissimus, ἱμάτιον alias significare palliū, hoc est tribonium, quod supra tunicam induitur. Quod neque ex toto verum est. non enim quodecumque tunicæ induebatur tribonium erat; Sed pallium detrium, ac vile, pauperum ferme, ac Philosphorum, vt intra dicturi sumus.

Licet ergo ἱμάτιον quodlibet vestis genus etiam stragula significaret, proprie tamen id modo indumentum, quod tunicæ superinduebatur. Demosthenes: Ὅστε μὲν Σοῦματῶν ἀφορέσθαι, καὶ μικρῶ γυμνοῦ ἐν χιτωνίσκῳ γενέσθαι φέροντα. Plutarchus in Lycurgo de disciplina adolescentium: Γενόμενοι δὲ δωδεκαετῆς, ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλεον ἐν ἱματίοις εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες. Emenso autem duodecimo ætatis anno sine tunica iam degebant, vnum pallium in annum accipientes. Idem in præceptis connubialibus xi. de Borea, & Sole ex certamine hominem despoliantibus. Flante Borea viator ἱματίον cor-
pori

pori vehementius adpressit: at sole ardente καὶ τὸν χιτῶνα τῷ ἱματίῳ προσκατέδυσάτο. *Vna cum pallio etiam tunicam exuit.* Aelianus Variæ lib. I. cap. xvi. de Apollodoro, qui Socrati morituro attulit tunicam pretiosa lana, pulchreque contentam, simile item pallium, & rogauit ἐνδύειν αὐτὸν τὸν χιτῶνα, καὶ δοματίον περιβαλλόμενον bibere cicutam.

Ququam ἱματίον etiam pro pallio muliebri idem Plutarchus posuit eodem libro Præceptorum connubialium. xxxi I. θεῶνο παρέθηκε τῷ χεῖρα περιβαλλομένη τὸ ἱμάτιον. *Theano dum pallium imponit manus, & cubiti partem renudauerat.* Non recte Interpres. *Vestem inducens.* Quare idem in Lycurgo ad distinctionē pallium virile appellat, quo de more Lacænxæ cum nubere amiciebantur: ἡμιτρίω δὲ ἀνδρῶν, καὶ ὑποδήμασιν ἐνσκενύασα. Immo & pro tunica ab eodem ponitur de Claris mulieribus. Laudans enim mulieres Chias narrat Chios a Coronensibus bello victos deditionē fecisse ea conditione, vt vrbe egrederentur, χλαῖνον μίαν ἕκαστον καὶ ἱμάτιον Chlænam modo & tunicam habentes, reprehensos a mulieribus, quæ dicerent, ὅτι χλαῖνα μὲν ἐστὶ τὸ ξυστόν, χιτῶν δὲ ἡ ἀσπίς, quod hasta pro chlamyde, clypeus pro tunica viris fortibus esset.

Φᾶρος etiam appellarunt Græci indumentum exterius quod tunicæ imponebatur, tam virile, quam muliebri. Homerus Od. o. χιτῶνα δύνει, καὶ μέγα φᾶρος ἐπὶ σιβαρεῖς ἐβάλει ἄμοις. *Tunicam induit, & magnum pallium humeris iniicit.* Vbi notat Eustathius proprie de tunica dici indui, quæ vestis interior, at de pallio, quod exterius, iniici, siue imponi. Ἔσκε γὰρ μακροειδὲς τι καὶ τὸ φᾶρος εἶναι, καὶ ἔδοτον ἀλλὰ ἀναπτὸν. *Quod non indueretur, sed imponderetur, siue circumponeretur.* Pro pallio fœmineo Od. ε. ἀργύρεον φᾶρος μέγα ἕνωτο νόμῳ. *Argentum siue candidum pallium magnum induit Dea.* Interpres stolam vertit, sed stola tunica fuit, non pallium. Quam fuisse eam tunicam ex ijs, quæ sequuntur coniecere licet. Quod scilicet auream zonam lumbis circumposuit. Quomodo enim pallium zona cingi potuit? Sed fuisse pallium, siue peplum muliebri apparet Od. θ. de Penelope

πορφύρεον μέγα φᾶρος ἐλών χειρὶ σισαρήσι καυκεφαλῆς εἴρυσσε,
 κάλυψε δὲ καλὰ πρόσωπα. *Purpureū magnum pallium præbensum
 manibus grauibus In caput traxit, obtexitque pulchram faciem.*
 Quomodo enim tunica trahi in caput, osque obnubere po-
 terat? Quare credere licet φᾶρος generice pro quavis veste
 vsurpatum. Pro pallio virili passim Homerus. Od. δ. de
 filia Nestoris postquam Telemachum hospitem lauacro
 fouerat. Ἀμφὶ δέ μιν φᾶρος καλὸν βάλεν ἢ δὲ χιτῶνα. *Circumposuit
 autem pallium pulchrum, & tunicam.* Philippus in Antholo-
 gia lib. i. cap. i. de Xerxe, qui cum Leonidæ corpus mortuū
 aspexisset honoris causa, ἐχλαίνε φάρει πορφύρεω. *Inuoluit pal-
 lio purpureo.* Hæc tamen vox non nisi apud poetas reperitur,
 & inter poetica vocabula a Polluce recensetur lib. vi i. cap.
 xi i. λῶπη δὲ, καὶ ῥάκη, καὶ φᾶρος, καὶ ἱμάτια, καὶ λῶπος πομπ-
 τικά. Hesychius φᾶρος, ἱμάτιον, περιβόλαιον interpretatur.
 Omne enim vestimenti genus exterius quod tunicæ imposi-
 tum corpus circumiret, atque inuolueret Græcis περιβό-
 λαιον, περιβολή, περιβλήμα: item ἀναβολή, ἀναβόλαιον, ἐπι-
 βλήμα dicebatur. Quod Latini Amictum, quod *Am*, siue
 ἀμφί, circa corpus iniiceretur. Plutarchus Præceptis con-
 nubialibus xi. vestem, quæ tunicæ superinduitur, modo
 ἱμάτιον, modo περιβολιδί appellat.

*Pallium. Eius notatio. Vestis stragula Romanorum;
 Amictus Græcorum. Pallium Proconsu-
 lare. Cap. III.*

Quod Græci ἱμάτιον, & φᾶρος Latini Pallium dixere,
 à pellibus deducit Isidorus, quod *super indumen-
 ta*, inquit, *pellicia veteres induebantur*. Satis ineptè.
 Nam commune pallium ex lana fuit, sicut reliqua ve-
 stime nta. Illud etiam ineptius, pallium esse, quo admini-
 strantium scapulæ conteguntur, vt dum ministrant expedi-
 tiores in tunica, in qua sola olim ministros scilicet docuimus?
 Locus Plauti nihil ad rem. *Si quid facturus es, appende in humeris
 pallium*

pallium, & pergat quantum valet tuorum pedum perniciousitas: de quo infra. Rectius ergo idem *pallium* a *palla* deriuari ait. Quæ inde dicta, teste Varrone, quod *palam*, & foris esset. Alibi ab irrugatione, & mobilitate, quæ circa finem huiusmodi vestium, ἀπό τῆς πάλλειν. Nam vere in Romano cultu, non alius pallij vsus, quam in fæminis, quarum habitus exterior *palla* dicebatur: quæ nihil aliud fuit quam *pallium*, apertum scilicet, quodque corpori circumiectum illud vestiret. *Pallam* præterea citharæodorum, & tragæodorum fuisse alias demonstraui: item vestimentum virile, sed peregrinum, quæ hæc non reponam. Latinam tamen *Pallij* vocem inferiores Græci suam fecerunt. Hesychius Τριβάνιον πάλλιον, & alibi. ῥήγεια πάλλια βαπτῖα. Glossæ, *Pallium*, πάλλιον, *Gausapa* πάλλια βαβαρικὰ.

Ceterum quemadmodum ἱμάτιον pro veste stragula Græcis vsurpatum notauimus, ita & *pallium* apud Latinos. Ouidius Amorum I. El. 11.

Hæc tamen aspiciam, sed quæ bene pallia celant:

Illæ mihi cæci causæ timoris erunt.

Et paulo infra.

Sæpè mihi, dominae quæ meæ properata voluptas

Veste subiniecta dulce peregit opus.

Hoc tu non facies, sed ne fecisse puteris

Conscia de tergo pallia deme tuo.

Propertius lib. IV. Eleg. 111.

At mihi cum noctes induxit vesper amaras

Si quæ relicta iacent, osculor arma tua.

Tum queror in toto non sidere pallia lecto,

Lucis & auctores non dare carmen aues.

Et Iuuenalis Sat. VI.

Tunc corpore sano

Aduocat Archigenem, onerosaque pallia iactat.

Vbi vetus Interpres. Simulat egritudinem socrus, ut habeat facultatem ad se filia veniendi, causa adulterij. Item Martialis lib. I. de catella Publij.

Et desiderio coacta ventris

Pars II.

S

— *Gutta*

*Gutta pallia non feſellit ulla.
Sed blando pede ſuſcitat toroque
Deponi rogat, & monet leuari.*

Proprie tamen Pallium nonniſi Græcanicū indumentum fuit, vt toga Romanorum. Suetonius Auguſto cap. xcvi i r. *Sed ceteros continuos dies inter varia muſſcula togas inſuper, ac pallia diſtribuit, lege propoſita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu vterentur.* Id eſt Græci cum toga, Romani cum pallio incederent. Idem Claudio. xv. *Peregrinitatis reum orta inter aduocatos contentione, togatumne, an palliatum dicere cauſam oporteret, mutare habitum ſæpius iuſſit.* Quod ſcilicet nullus geſtandi togam ius haberet, niſi ciuis Romanus. Val. Maximus lib. i r. cap. i r. Inter cetera Romanæ grauitatis indicia illud ponit, quod Græcis numquam niſi Latinè reſponſa darent: immo eoſdem etiam in ipſa Græcia per interpretem loqui cogerent. Quo ſcilicet Latinę vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur. *Nec illis, inquit, deerant ſtudia doctrinæ, ſed nulla non in re pallium toge ſubijci debere arbitrabantur.* Plinius lib. i v. Epift. xi. De Liciniano qui exul in Sicilia profitebatur. *Idem cum Græco pallio amictus intraſſet (carent enim toge iure, quibus aqua, & igni interdicitum eſt) poſtquam ſe compoſuit, circumſpexitque habitum ſuum, Latine, inquit, declamaturus ſum.* Plautus licet in Comœdia palliata ſeculi ſui morè reſpexerit, cum in Curculione Philoſophos perſtringit, qui in Græco pallio.

*Tum iſti Græci palliati, capite aperto, qui ambulat,
Qui incedunt ſuffarcinati cum libris, cum ſportulis.
Conſtant, conferunt ſermones inter ſe ſe draperæ
Obſtant, obſtitunt, incedunt cum ſuis ſententijs.*

Quare Appianus lib. v. ciuili. pallium appellat *σολωϊκὸν* *vulw*: *veſtem Græcanicam.* Ceterum licet Vlpianus *pallium* inter communia veſtimenta recenſeat (quo loco fallitur Bayſius, qui communia veſtimenta interpretatur, quę promiſcug veſtes Tacito dicuntur, nam Tacitus ibi promiſcuas veſtes ſericas appellat, quę cum proprię ſæminarum etiam a viris uſurparentur) licet inquam Iuriſconſultus *pallium*

inter

inter communia vestimenta connumeret, nullus tamen Romę pallij vsus in viris, etiam postquam togę depositę sunt. Ut propterea veteres illi duces notati sint, quod aliquando in prouinciis deposita toga pallium induerint, Scipio in Sicilia, Germanicus in Aegypto. ita Rabirio obiectum est, quod homo *Consularis foccos habuerit, & pallium*. At inferiori æuo aliquis pallii vsus ipsis Imperatoribus fuisse videtur. Nam apud Vopiscum iubet Valerianus dari Aureliano inter reliqua, *tunicas ducales ruffas quatuor, pallia Proconsularia duo*. Ibidem iubet idem Probo dari *pallia Gallica fibulata duo*. Et in Epistola Commodi ad Albinum: *Sane vt tibi insigne aliquod Imperialis maiestatis accedat, habebis vtendi coccinei pallij facultatem me presente*. Sed quodnam fuerit hoc pallium non ita certum est. Nam Procos. domi in prætexta, in exercitu paludamentum habuere. quod cum esset, aut album, aut coccineum, nihil noui largitus est Albino Commodus, qui & anteauius paludamenti coccinei habebat. Nisi dicere velimus sub Imperatoribus priuatis ducibus, Legatis nempe, & Proconsulibus ademptum ius coccinei paludamenti, solisque Imperatoribus seruatum.

Pallium commune. Eius figura. Cap. IV.

Q Vi de re Vestiaria scripserunt, pallium Græcum gestamen esse, sed & Philosophorum habitum fuisse obseruant, ex Gellio lib. ix. *Video, inquit Herodes, barbam, & pallium, philosophum nondum video*. Sed si omnes Romę Græci, & quicumque ius togę non habebant palliati erant, illud sequitur, aut omnes Romę peregrinos pro philosophis habitos, aut aliquod discrimen inter vulgare pallium, & philosophicum fuisse. Videndum ergo prius, quale fuerit commune pallium, vt inde philosophorum habitus, cultusque noscatur.

Et pallium quidem fuisse vestimentum apertum, quod tunicę imponeretur, laxū, atq; ad pedes fufum, nullus dubitat. Tota difficultas in eo vertitur, num etiam omne pal-

lium, immo vestimenta omnia aperta quadrata fuerint; siue quadrangula, quod doctis viris visum est. Quia scilicet Athenæus tradit Romanos in Asia, vt Mithridatis iram effugerent, depositis togis quadrata vestimenta sumpsisse. Et Appianus lib. v. ciuil. narrat Antonium in Aegypto pallium Græcicum quadratum sumpsisse. Sed, vt in superioribus libris adnotauimus, quo minus huic opinioni assentiamur, non vna ratione ducimur. Nam si omnia vestimenta aperta eadem & quadrata fuere, cur quædam quadrata a scriptoribus peculiariter notantur? Vetula apud Petronium *quadrato pallio incincta*, hoc est pallio in nodum coactio succincta vt toga Gabino ritu cingebatur. Festus *ricinium*, & *ricam quadratum pallium samineum fuisse* dicit, cum tamen omne pallium apertum esset. Quid autem proprie ricinium esset, ne ipse quidem Festus intellexit, qui modo pallium fuisse, modo togam dicit: sed qui fieri potuit vt idẽ pallium rotundum sit, & quadratum, non intelligo. Verba Festi sunt: *Ricinium omne vestimentum quadratum ij, qui duodecim interpretati sunt, esse dixerunt: vel togam qua mulieres utebantur.* Toga rotunda, pallium quadratum. Neque audiendi sunt, qui flâmmeum cū ricinio cõfundunt. Nam *flammeum* velum fuit amiciendo capiti, quod perpetuo a Flaminia gestatum, boni ominis causa ad nuptias translatum est, vt idem testatur. Hoc pallium, illud palliolum, quæ distincta fuere.

Præterea omne sagum istorum sententia apertum, ergo & quadratum. Atqui Isidorus Sagum Gallicum quadratum fuisse tradit. Non igitur cõmune sagum tale fuit. Sed, quod miror viros doctissimos effugisse, Tertullianus vetus Carthaginensium pallium fuisse dicit quadrangulum, quod ipseus ætate tantum a sacerdotibus Aesculapii gestabatur: non ergo quod Tertullianus, & reliqui sanctiorem philosophiam professi gerebant tale fuit. *Tamen & vobis habiuis aluer olim: tunica fuerunt & quidem in fama de subteminus studio: & quæ sequuntur.* mox subijcit: *Pallium extrinsecus habiuis, & ipse quadrangulus, ab utroque laterum regestus,*

& cer.

Et ceruicibus circumstrictus, in fibula morsu humeris acquiescebat.
Instar eius hodie Aesculapio Sacerdotium est. Quid opus erat
 vetus pallium ad illud sacerdotum Aesculapij exigere, si
 illud, quod togæ prætulera Africanus, quadrangulum, &
 antiquo simile fuit? Quæ manifesto vincunt, diuersum ab
 antiquo pallium Tertulliani fuisse: vt illud quadrangulum
 fuerit, hoc nequaquam. Illud ergo describit, quod in vsu
 esse deserat, non quod in oculos incurrebat.

Alias existimauimus, pallium quadratum fuisse, quod
 duabus plagulis diuisum, quatuor in inferiori parte angu-
 los haberet, quodque fibula in humeris necēbatur: idque
 commune Græcorum, at philosophorum non fuisse quadra-
 tum, sed semirotundum nostrisque pallijs haud ab simile,
 quod non infibularetur, sed dextra pars in humerum fini-
 strum iniiceretur. Sed mutare sententiam nos cogunt ve-
 teres statuę palliatę, in quibus nec duę istę plagulę nec fi-
 bula vsquam apparet: sed pallium omnino nostri simile est,
 fufum scilicet & semirorundum, quale prorsus pallium Ro-
 manarum mulierum, siue palla, cuius formam ex antiquis
 monumentis antè reddidimus. Ex ijs etiam quæ mox de
 modo gestandi pallium apud veteres dicturi sumus, ne-
 que fuisse duas plagulas, neque fibulę morsu nexum fuisse
 apparebit. Si est igitur aliquis in re difficillima coniectu-
 rę locus, crediderim pallium quadratum non fuisse Græco-
 rum, sed Asiaticorum, & reliquarum gentium ad Orientem
 colentium, & ideo Romanos, qui in Asia negotia-
 bantur, vt Mithridatis crudelitatem euaderent, positis to-
 gis, quadrata vestimenta gentis illius propria sumpisse:
 Antonium etiam in Aegypto stolam quadrangulam induisse,
 vt Cleopatraz gratificaretur. Id autem pallium tantum
 posteriorem corporis partem operuisse, & vere quadrangulum
 fuisse, cuius anguli duo superiores fibula ceruicibus adstringerentur,
 duo ad latera, & infra caderent. Nihil tamen certi affirmare aulim,
 quia Appianus lib. v. ciuiliū stolam illam siue pallium quadrangulum
 Antonij Græcicum appellat. Καὶ σολὴν ἔρχε τετραγώνων Ἑλληνικὴν
 ἀντὶ

ἀνὶ τῆς πατρίου; Eodemque habitu Athenis versatum cum
Ottavia, quem Alexandria cum Cleopatra habuerat: vbi
credibile est Græcum pallium more gentis induisse. Itaque
amplius cogitandum censeo.

*Modus gestandi pallium. Brachium cohibere. Manum
chlamyde inuoluere. Cap. V.*

Quemadmodum non vnus gestandi togam modus
fuit apud Romanos, cum antiquissimo tempore ita
vtrumque humerum, & brachium operiret, vt so-
la manus extaret, posteriori æuo dexter cum brachio hu-
merus exereretur. Ita apud Græcos non eodem modo ab
omnibus gestatum pallium videtur. Cum enim vestimen-
tum apertum esset, potuit, quemadmodum nunc fieri vi-
demus, ita gestari, vt pars vtraque ad pedes fusa cade-
ret, vel vna pars siue ala, dextra scilicet sinistro brachio
imponeretur, aut eidem subiiceretur, aut demum sinistro
humero iniiceretur. Communis tamen ratio præcipue ho-
nestiorum vestiendi pallii vltima fuit, nempe vt pars pallij
dextra ita sinistro humero imponeretur, vt totum corpus
atque vtrumque humerum inuolueret, solaq; fere dextra
ad pectus extaret inuoluto brachio, interdum ipsa quo-
que operiretur. Quintilianus lib. xi. cap. 111. ait veteri-
bus Romanis nullos sinus in toga, mox perquam breues
fuisse: itaque inquit etiam gestu necesse est eos esse in principijs
eos alio, quorum brachium, sicut Græcorum veste continebatur.
Græci igitur brachium veste, hoc est pallio continebant.
Ita vt aliquando ipsa manus pallio inuolueretur. Plutar-
chus in Politicis narrat Periclem incesu tardo, atque ora-
tione leni vsu, compositū os solitum præferre, postremo
manu intra pallium cohibita vnam omnino vsurpassē viam,
quæ ad forum, & Curiam perduceret. Καὶ τὴν χεῖρα συνέ-
χευεν ἐν τῷ τῆς περιβεβληῆς. Xenophon de Rep. Lacedæmonio-
rum tradit Lycurgum, quum in Græcia qui ex ephebis ex-
cesserant soluti, ac liberi a præceptoribus essent, instituis-
se vt Lacones iuuenes facti ἐν τῷ τῆς ἱματίου τὴν χεῖρα ἔχων.

Manum

Manum pallio cohiberent . Ephebi omnes in Græcia in chlamyde erant, ijdemq; anno tyrociniū manum chlamyde inuoluebant, vt Romę tyrones brachium toga cohibebant. Vbi ex ephebis exceſſerāt, ſumpto pallio more virorū cohibito brachio dextra exerebant: Lycurgus quo moderatior ſuorum inceſſus eſſet decreuit, vt etiam dextram pallio continerent . Artemidorus lib. I. cap. LVI. *Epheborum, ſue tyronum habitum geſtare ſi ſeruus ſibi videatur, liber erit, quandoquidem ſolis ingenuis id lege permiſſum . Artificibus autem ſellularijs, ac Rhetoribus otium, ac ceſſationem in annum indicat.* *χρῆν γὰρ τὸν ἐφεβὸν ἐν τῇ χλαμύδι καὶ τῷ δεξιᾷ ἐκτετακένῳ ἔχειν . Oportet enim ephebum dextram chlamyde inuolutam habere .* Rationem addit . *Διὰ τὸ ἀργὴν μὴ εἶναι καὶ πρὸς ἔργα, καὶ πρὸς λόγους τῷ χεῖρι .* *Quod ſcilicet manus otioſa ſit, & ad opera, & ad geſtum oratorum .* Quare nemo non videt particulam μὴ delendam eſſe quod monuit præſtantiffimus Rigaltius, tum propter ſententiam, tum quia eadem verba ſine negatione apud Suidam leguntur . Et tamen non deſunt, qui in commentarijs Orationum Ciceronis retinendam eſſe contendunt, & Suidam ex Artemidoro corrigendum . Nimis profecto imperite . Nam hoc pacto tota ſententia perit . Ideo enim manus intra chlamydem cohibita ceſſationem ab opere, & ab arando indicabat, quia ita inuoluta, neque operi faciundo, neque actioni oratoriæ apta erat . Quod ſi Græci per annum tyrociniū feriabantur, nō tamen ſequitur etiā Romanos eodem anno ceſſaſſe licet brachium veſte continerent, ſed de manu loquitur Artemidorus, quæ apud Romanos exerebatur, & ideo in opere, ac geſtu minime otioſa erat, vt Græcorum epheborum .

Reliqui omnes palliati, ſaltem honeſtiores vt dicebamus pallio brachium continebant, vt ſola manus extaret . Val. Maximus lib. VI. cap. XI. de Polemone Athenienſi, qui e conuiuio temulentus in Xenocratis ſcholam petulanter iruperat: *Orta vt par erat omnium indignatione, Xenocrates vultum vt par erat in eodem habitu continuit, omiſſaque re, quam diſſerebat, de modèſtia, ac temperantia loqui cepit.* Cuius graui-

tate sermonis respicere coactus Polemon, primum coronam capite detractam proiecit, paulo post brachium intra pallium reduxit. Quintilianus lib. XI I. Quapropter falli mihi multum videntur, qui solos esse Atticos credunt tenues, lucidos, & significantes, sed quadam eloquentia frugaliter contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Hoc habitu statuam M. Aurelij palliatam videre est in atrio Palatij Veneti, quam beneficio Andreæ Moreti Mathematicorum hac ætate clarissimi hie damus. Altera exstabat in hac vrbe in domo Quirinorum inde Venetias translata.

Tabula XXVII. & XXVIII.

Tab. XXVII.

Geo Georg. sculps.

Pars II.

T,

Magna

Tab. XXVIII.

Iac. Ruffinus sculp.

Magna Veterum cura in pallio decorè, & ciuilitèr componendo. Αναβάλλεσθαι ἐπιδέξια. Cap. VI.

Quanta veterum Græcorum fuerit cura in vestitu decoro palliique modesto atque ingenuo circumiectu, vel vnus Athenæus docuerit lib. 1. Magnopere enim veteres ad laborasse tradit κοσμίως ἀναλαμβάνειν τὴν ἐδῆταν, ornatè, ac decenter pallium componere: vt eos irriderent, quibus id negligeretut. Adducit Platonis locum in Theæteto, qui cōparans inter se hominè liberaliter educandum, & eum qui ingenua educatione caruerit, notas, quibus dignosci queant, profert. Ait enim inter alia liberaliter institutum, si ad seruilia ministeria adhibeatur, ineptum & nihil futurum: alterius autem, qui liberali cultu caruerit, mores esse, qui talia quidem promptè, ac celeriter obire nouerit ministeria, ἀναβάλλεσθαι δὲ ἐν ἐπιγαμίνου ἐπιδέξια ἑλευθέρως, ceterum qui dextrè, & vt liberum decet componere pallium nesciat. Ita rectè hunc locum magnus Casaubonus contra interpretum oscitantiam constituit, atque explicauit, cap. viii. ἐπιδέξια enim, vt Pindari scholiastes docet, esse δειξιῶς, idest dextrè, & vt liberum hominem decet: contrarium ἐπαρίσσεια περιβεβῆσθαι, sinistra, & indecenter vestem gestare apud Artemidorum, & Aristophanem. Itaque idem esse ἀναβάλλεσθαι, quod apud alios περιβάλλεσθαι, nempe palliū componere, vt Lucianus de componenda Historia, notam hominis minime ingenui ab indumentis, & cultu ponit. ὅ ἔτε τὴν ἐδῆταν δίδει ὡς χρὴ περιβαλλεσθαι, qui nescit pallium, vt oportet, componere. Idem de sectis veteres Stoicos differens: Videas ipsos ornatè incedentes ἀναβεβλημένους ἑσφαλῶς, pallio decenter composito. Et in Timone de Philosophi cultu modestiam præferente: τὸ ἄξιμα ἑσφαλῆς καὶ κόσμιος, τὸ εὐάδισμα, καὶ σωφρονικὸς τὴν ἀναβολὴν. Cultu decorus, atque ornatus, incesu, ac pallio modestè compositio.

Ceterum pallium fuisse vestimentum fufum, & ad pedes vsque fluens, non solum ex statuis, & auctoritate Quinti-

liani constat lib. xi. *Tegam veteres ad calcios usque dimittebant, ut Græci pallium.* Sed etiam ex eo colligitur, quod qui illud in amictu supra genua subducerent, negligentiae ac rusticitatis arguebantur. Aelianus lib. x. cap. xi. *Variæ, Zoili habitum describens. Barbam promissam alebat, κατέχευε τὸν ἄνω γόνατος ἀμφίξην.* *Pallium supra genua cadebat.* Athenæus ibidem affert verba Philæteri, siue Amphis veteris poetæ, quæ ex emendatione Casauboni sic lege. *Ἀμφέβαλε σέρνοις φᾶρος, ἔκαθήσις τάλαν; μὴδ ἀγροίκως ἄνω γόνατος ἀμφίξην.* Iubet pectori injici pallium, vetatque rusticorum more supra genua aduolui. De quo more plura idem Casaubonus notavit ad Theophrasti Characteres *περὶ ἀγροικίας. Καὶ ἀναβεβλημένος ἄνω τῷ γόνατος κατέκειν ὥστε τὰ γυμνά αὐτῆ φαίνεσθαι.* Sæpe etiã pallio ita supra genua contracto sedet, ut denudata corporis partes appareant. Casaubonus genericè, *subducta veste,* qua voce etiam tunica significatur. Sed de pallio intelligendum est. nam proprie ἀναβεβλημένος de pallio dicitur, quod injicitur, siue circumponitur. Vbi non est præter rem apud utrumque scriptorem fieri mentionem sedendi. nam, cum tunicæ viriles tam apud Græcos, quam apud Romanos paulo infra genua caderent, eueniebat ut in sedendo contraherentur, fierentq; breviores, cumque nullus faminalium, aut braccarum usus esset poterant illa renudari, quæ melius teguntur, nisi vel obducta toga, vel demisso decenter pallio velarentur. Huc pertinet apophthegma Philippi Macedonum Regis apud Ptolearchum. Cum sub corona captiuus venderet, ἀνεσάλμειν τῷ χιτῶνι καθήμενος οὐκ ἐν ᾠρεπῶς, tunica contracta indecore sedens, vnus ex ijs qui vedendebantur accessit, & ad aurem Μικρόν, inquit, κατωτέρω τῷ χλαμύδα ποίησον. ἀχρημοῦνεις γὰρ ἔπω καθήμενας. Paulo inferius chlamydem dimitte, sic enim sedens indecore te habes. Qui ergo ita sedebant, ut supra genua pallium, vel chlamydem contraherent, indecore atque illiberaliter facere dicebantur.

Pallium in humeros reijcere. Casauboni opinio expensa.

Aristophanes non uno in loco explicatus.

Notatus eius Interpres. Cap. VII.

DEcorus igitur, atque ingenuus pallii amictus erat, cum eius pars dextra ad pedes cadens attollebatur, atque ita sinistro humero imponebatur, siue injiciebatur, ut latente brachio sola dextra extaret. quod proprie ἀναβάλλειν Græci dixerunt, & pallium ἀναβάλλω, quod scilicet de inferiori corporis parte attolleretur, siue subduceretur, ac sinistro humero imponeretur siue iniceretur. Casaubonus tamen ad Theophrastum obseruat, si Græcis aliquid diligentius esset faciendum, aut pallium deponere solitos, aut in humeros retrorsum reijcere. Quod nostram de modo gestandi pallium opinionem euertere videtur. Si enim actiuosi, & festinantes pallium in humeros reijciebant, non ergo communis ille pallii amictus fuit. Sed subiicit ille, ab expeditis solum, atque iter aggredientibus in humeros retrorsum reijci solitum. Aliud igitur erat, vnam tantum pallii partem, siue alam, nempe dextram sinistro humero imponere, qui habitus ferme honestiorum, aliud totum pallium, idest vtramque partem, dextram in sinistrum, sinistram in dextrum humerum retrorsum reijcere, ut nempe ita subducto, atque in collum coniecto pallio vtrumque brachium exerent, minimeque pallium festinantes impediret, quod cum ad pedes funderetur, cruribus inuolutum cursuræ moram objiciebat.

Ceterum quod subiicit vir ille incomparabilis, hoc etiam Athenis factum, quando in publicum, aut in concionem prodibant homines, qui nauis, & actiuosi haberi volebant, longe eum fugit ratio, neque id vltimo modo ex Aristophanis Concionantibus colligi potest, ut mirum sit summum virum nimis secure, ne dicam oscitanter, in eo loco versatum esse. Ibi enim mulieres persuasuræ viris, ut sibi Reip. regimen traderetur, proditura in concionem, quo fallerent viros,

viri-

virilem habitum mentiuntur, seque ad omnia componunt, atque instruunt, vt cultu, gestuque esse viri viderentur. Inter reliqua Praxagora sycophantiæ huius magistra hortatur mulieres, vt tunicas virorum more succingant. Verba eius sunt.

Ἄγε νυν ἀνασέλλεσθε ἀνω τὰ χιτῶνια
 Ὑποδείθε δὲ ὡς Λακωνικάς
 Ὡς περ τὸν ἄνδρα θεᾶσθε, ὅτ' εἰς ἐκκλησίαν
 Μέλλοι βαδίζεν ἢ θύραζ' ἐκείσοτε,

Perperam Interpres. *Age nunc trahite supra vestes. Ver-*
tendum fuit. Agite nunc subducite tuniculas, subligate quame-
citissime Laconicas, quemadmodum virum videtis, quando in con-
cionem vult ire, vel foras procedere. Nulla hic mentio reji-
 ciendi in humeros pallii, ac ne pallij quidem. Nam de in-
 iectu pallij paulo post sequitur.

Καὶ φοιμάτια τὰ ἀνδρεία τάπερ κλέψατε
 Ἐπαναβάλλεθε.

Et pallia virilia, quæ furata estis superiniicite, siue componi-
te. Tam viri, quam fæminæ vbique terrarum tunicas gesta-
 bant, sed tunicæ sequioris sexus longæ, ac talares erant,
 vt Romanarum stolæ, virorum ad medium ferè crus perti-
 nebant. Iubet igitur, dum mimum instruit, Praxagora mu-
 lieris χιτῶνια, tunicas subducere ad instar virorum, tum La-
 conicas virile calceamentum subligare, vt viri faciebant,
 cum in publicum, atque in concionem prodirent: tum pal-
 lium virorum superinijicere, vt viri esse crederentur. Pau-
 lo ante eadem veteratrix interrogat mulieres, an habeant
 barbam adscitiam, baculos, laconicas, pallia virilia, quæ
 virorum insignia: nihil de tunicis, quæ communes fuere,
 quasque infra monet more virorum subducendas.

Cum autem vt diximus breues admodum virorum tuni-
 cæ essent, atque ita periculum esset vt mulieres, quæ suas
 tunicas vt viri subduxerant, ne dum tribunal ascenderent
 nisi recte pallium componerent in sedendo sexum detege-
 rent, præstigiatrix monet illas occupare sedes antequam
 veniant in concionem viri, ne scilicet subductis altius tuni-

cis in actu sedendi mulieres apparent. κᾶπειδ' ὑπερβαίνε-
σατις

Αναβαλλομένη δείξει τὸν φορμίστιον.

Anabaλλομένη non est reiiciens pallium, vt Interpres credit, sed, dum pallium iniicit in actu sedendi, & componit, præ inscitia ostendat id, quî mulier est. Quare subiicit. Si autem sedebimus, latibimus: Ἐυσελαίνεσαι φοιμάτια, componentes pallia, non contrahentes vestes, vt Interpreti placuit.

Frustra ergo Aristophanis locum de more coniciendi in humeros palli magnus vir aduocauit: neque hic habitus ciuium, atque honestiorum hominum fuit, sed ferme seruatorum, cum se ad versuram expedirent in Comœdiis palliatis. Plautus Captiuus:

Nunc certa res est, eodem pacto vt Comici serui solent
Conijciam in collum pallium, primo ex me hanc rem vt audiat.
Et Epidico:

Age nunc orna te Epidice, & palliolum in collum conijce,
Atque dissimulato, quasi per urbem totam hominem quasaueris.

Quod & colligere pallium dicebatur. Idem alibi:

Collecto quidem est pallio, quidnam acturus est?

Sic Geta apud Terentium Phormione, vt Cresiphontem properet inuenire; humerum sibi onerant pallio. Quod fiebat, quia cum pallium ad pedes aueret festinanti moram obijciebat. Quare in venatione aut depositum aut in humeros coniectum esse pallium, ex Oppiano Casaubonus obseruat. Quod sane mirum est. quis enim pallio locus in venando? Certe nullus eius vsus in bello, propter eandem causam, sed eius vicem chlamys sumpta, quæ breuior, ac fibula adstricta, nec defluere, nec morari præliantes poterat. Fuisse autem pallium pacis habitum vel vnus Herodotus docuerit lib. 1. Nam cum Cyrus Lydorum gentem toties rebellem exitio daturus esset, consulto Cræso eius monitu, ne iterum defectionem molirentur, iussit arma tradere, & tunicis pallium imponere, & cothurnos induere. κέλευε δὲ σφᾶς κιδῶνας τε ὑποδύωεν τοῖς ἔμασι. Quod non minus mirum videti debet. Satis enim erat iis armorum vsus inter-

dicere

dicere. Sequebatur enim vt in pallio, & tunica commune tunc vestitu versarentur. Sed, quod initio primi libri notauit Thucydidis, ea tempestate Græcia fere omnis propter frequentia latrocinia, & crebras incurfiones etiam in pace armata degebat, itaque tunicæ ac pallii communis vsus ferme exoleuerat, cum lineas tunicas siue loricas passim gestarent, & propallio chlamydes. Quem locum Thucydidis infra, cum de pallij materia agemus, examinabimus. Iussit igitur Cyrus Lydos deposito terrore chlamydem, & loricarum pacis habitu, id est cum tunica pallium, vsurpare.

*Quando brachium pallio exerebatur. Επιστήζια: ἑπαρίτερα.
Aristophanes explicatus. Cap. VIII.*

Sed vt reuertamur vnde digressi sumus, magnam curam veteres adhibuerunt, vt pallio decenter composito incederent. Zeno Stoicus apud Laertium lib. vii. conuenire maxime iuuenibus dicebat in omnibus vti ornato decenter cultu, καὶ πορεία, καὶ χήματι, καὶ περιβολῇ. Athenæus loco laudato. Hermippus scribit Theophrastum ad horam condictam in Peripaton scholam suam ire solitum λαμπρὸν καὶ ἐξησκημένον, nitido & bene composito corporis cultu. Idem Hermippus scribit a Theocrito Chio reprehensam fuisse, ὡς ἀπίδωντον Anaximenes περιβολῶν, tanquam illiberalem pallij compositionem. Callistratus Aristophaneus maledictis incessit Aristarchum ἐπὶ τὸ μὴ ἱυρὺδμως ἀμπέχεσθαι. Quod non decore, ac concinne pallium aptaret. Totus autem compositi pallii decor in eo erat, vt dextra parte, quemadmodū dicebamus, sinistro humero imposta contineretur brachium, aliquando etiam ipsa manus. Ἄυτὸς πάνυ κοσμίως προσῆλθεν ἕκαστὸν τῶν χεῖρα ἑσπείρας. Dio Chrystostomus in Boristhenica de Callistrato adolefcente: Ipse modeste admodum accessit, manum pallio inuoluens. Sed fuerit iste ciuium habitus, cum otiose per Urbem incederent: quid actum in concione dicemus, cum in suffragijs ferendis manus porrigi, & extendi soleret? Quid cum oratores ad populum verba facerent? num sine gestu

bra-

brachio ita inuoluto perorarunt? Tunc non manum modo, sed totum quandoque brachium exertum fuisse credere par est. Apud Aristophanem Concionantibus facete admodum quærunt mulieres, quomodo in concione aptè manus mouere, ac tollere possent, quæ non nisi tollere crura didicissent. Respondet Praxagora difficile negotium esse, ceterum χειροτονίον, *consentiendum* inepte vertit Interpretis, sed χειροτονίον est manum tollendam esse siue elevandam, vt fiebat in concione, cum aliquid decerneretur. Sequitur. Εξωμισάσαι τὸν ἕτερον βραχίονα. *Exercentibus alternum brachium.* Ita verus Scholiastes: ἀχρι τῶν ὤμων γυμνωθείσαι, *exerto, siue renudato usque ad humerum brachio.*

Aeschines tamen in Timarchum clare ostendit, morem exerendi brachium non esse antiquum. Quod nunc, inquit, omnes in more habemus, τὴν χεῖρα ἐξω ἔχοντες λέγειν, *exerto brachio verba facere, hoc tunc temporis audax videbatur, summamque, cum id facerent, cautionem adhibebant.* Subjicit in foro Salarinorum positam Solonis imaginem, quæ ἐν τῷ τῶν χεῖρα ἔχων, *manum pallio continebat, idque monumentum, ac simulachrum Solonis esse eo habitu, & compositione corporis, qua ad populum perorabat.* Quod false eiudere conatus est Demosthenes de falsa legatione, *Non oportere dicens in orando, sed in legationibus manum cōhibere.* Hunc autem morem continendi brachium inter orandum primum a Cleone muratum fuisse viri docti obseruant, & ideo a Thucydide, atque Aristophane non semel reprehensum. Plutarchus tradit primum C. Gracchum, cum oraret, ex humero togam deiecit, quemadmodū de Cleone traditur περισπάσαι τὴν περιβολῶν, *quod non est, pallium ex humeris reiecit, hoc enim pacto decidisset, sed ita detraxisse, vt brachium exereretur.* Quare credibile est Aristophanem loco adducto notare Cleonem, atque arguere voluisse.

Eadem ratione tanquam inepti, & illiberales vulgo notabantur, qui pallium non eo modo componerent, qui est a nobis hactenus explicatus. Apud Athenæum eodem lib. I. Hermippus scribit a Theocrito Chio Anaximenis περιβολῶν

tanquam illiberaliter educati reprehendi. Et Callistratus Aristarchum incescit ἐπὶ τῷ ὑπόδημος ἀμπέχεσθαι, quod indecore amicaretur. Qualis autem esset ista indecens, atque illiberalis pallii compositio, docet Aristophanes in Auibus loco maxime insigni. Neptunus enim ad Deum Triballum, qui legatus cum eo venerat, ait:

Ὅτος τὸ δρῶς ἐπ' ἀριστερᾷ ἀμπέχη,

Ὅ μὲταβαλεῖς δομάτιον ὡς ἐπιδήξια.

In quo infeliciter Interpretes versati sunt:

Hic quid facis, in sinistras sic indueris?

Non mutas pallium tanquam in dexteras?

Sed ad intelligendum Interpretem, interprete opus est. Nec minus ineptit Cælianæ nuperus enarrator. *Iste quid agis? pallio laeuam obtegis: Ad dextram tu pallium non transferes?* Subjicit ex hoc sequi: ne dextrum brachium apud Athenienses fuisse expeditum. Quomodo id sequatur, ipse viderit: affert deinde veteris Scholiastæ verba, quæ de vera loco huius sententia dubitare non sinunt. *Hic, inquit, Neptunus barbaro dicit, qui ipsi aderat ad legationem ὡς εἴ ἐπισηδέος ἐσθλομένῳ τῷ ἐσθῆτι, ἀλλ' ἐπ' ἀριστερᾷ περιβαλλομένῳ, quod inepte, & indecore pallium iniiceret, & a sinistra illud circumponeret more Thracum.* Quid planius? Athenienses, vt dicebamus, & Græci omnes ita pallium componebant, vt ab dextro in sinistrum induerent, siue eius partem dextram in humerum sinistrum conjicerent; Barbarus iste contra morem ab sinistro in dextrum humerū pallium mittebat; quod Thracæ faciebant. Ait ergo Neptunus ad eum:

Tu quid agis? ab sinistra sic pallium imponis?

Non illud dextrè, ac decore compones?

Ἐπιδήξια, vt diximus, recte Casaubonus obseruat esse dextre, & decore, vtque liberum hominem decet pallium induere: ἰπαριστερὰ, contrario modo. Sed vocis huius notatio ab hoc more petenda erat.

Postremo qui pallium non apte subdūcerent, sed illud traherent, partim tanquam soluti, & effœminati, partim vt negligentes notabantur. Plutarchus in Alcibiada affert

vera

verba Archippi de Alcibiadis filio. Βασιλεῖ φησὶ διαχειλιδῶς
 φοιῶντιον ἔλκων. *Incedit, inquit, diffluens pallium trahendo.*
 Apud Terentium Eunuchus ait Thais Chremeti: *Attolle pal-*
lium. Vbi Donatus. *Vel quia Simplex est, vel quia ebrius pal-*
lium trahit Chremes.

An pallium fibula neceretur. Tertullianus de pallio
explicatus. Cap. IX.

I Sta cum ad hunc modum se habeant, viris doctis in men-
 tem venisse demiror, vt crederent ipsi atque alijs per-
 suaderent, in communi pallio fuisse aliquem fibulæ locum.
 Siccine ipsos nullam vnquam statuat palliatam vidisse, cu-
 ius aspectu erroris arguerentur? Nullum ibi fibulæ vesti-
 gium, nullum fibulæ in communi pallio vsus fuit. Quippe si
 vt diximus, magna olim cura in pallio decore componendo
 veteribus fuit, totaque illa ciuiliſ habitus confirmatio in
 eo posita erat, vt pars dextra pallii sinistro humero impo-
 neretur, & velato brachio dextera exereretur, vt quoties
 deflueret ea pars reponeretur, ac decenter infra genua ca-
 deret; vt a dextro in sinistrum conjiceretur; vt non sub-
 duceretur altius, aut fluens traheretur. Nihil horum ef-
 fici potuit si pallium fibula nixum fuisset, hoc est, si vtraque
 pars pallii in humeris fibulæ morsu acquieuiſſet. Quomo-
 do enim pars dextra ab imo subducta in læuæ humero col-
 locaretur, si cum altera ad ceruicem adstricta erat? Eadem
 fuisset in omnibus pallii compositio, nullus in cultu negli-
 gentiæ notatus, quando pallium semel fibula nexum, nec
 cadere, nec reponi poterat, non ἐπιπέσεια, non ἐπαρτερά
 injici, non labens fulciri, ac suo loco reddi.

Atqui Tertullianus horum sententia in pallio fibulam
 agnoscit. *Pallium extrinsecus habitus, & ipse quadrangulus,*
ab utroque laterum regeſtus, & ceruicibus circumſcriptus in fibu-
la morsu humeris ac quiescebat. Quibus verbis induciti docent
 de vulgari pallio Græcanico loqui Africanum, quod in hu-
 meris fibula nexum sedebat, & vtrumque humerum ad-

uelabat, quod scilicet elegantiores circa ceruices studiose & cum cura in rugas dispositum stringerent, ac morose ordinarent. Sed de communi pallio non esse locutum Tertullianum illa indicant. *Tamen & vobis habitus aliter olim.* Nempe pallium quale describit. Id a communi, quod tunc gestabatur, & paulo ante Tertullianus induerat, diuersum fuisse, quæ sequuntur manifesto cõprobant. *Instar eius hodie Aesculapio sacerdotium est.* Si de communi pallio, quod ipse gerebat, verba habuisset, quid opus erat illud morose describere, quod in oculos incurrebat? Pallium ergo describit, quod olim Carthaginenses ferebant, antequam togam induerent, cuius forma tunc obsoleuerat, & tantum apud Aesculapii sacerdotes remanebat. Si idem pallium fuisset cum vulgari, dixisset Rhetor: sed vos etiam olim tale pallium gestastis, quale in me denotatis. Diuersum ergo fuit, hocq; illius proprium, vt fibula neceretur, quam commune non habebat. Id eo confirmatur, quod Cap. *rv.* hoc pallium sacerdotum Aesculapii morosius ordinatum arguit, id est, est constrictum ceruicibus, & in rugas formatum: quod non fecisset, si tale etiam vulgare fuisset.

Alter Tertulliani locus paulo infra mirifice ad rem nostram facit male a Criticis acceptus. *At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex, quod Cratetis more nusquam vestiendo componitur: quippe tota molitio eius operire est solutum, id est, vno circumiectu, licet equidem, nusquam inhumano, ita omnia hominis simul contegit: humerum velans exponit, vel includit, cetero, qua in humerum adharet, nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit: etiam cum reponitur nulli cippo in crassinum dimandatur.* Ita extat in veteribus editionibus. Quomodo Interpretes totum locum interpolauerint, quam multa inuenterint, nihil attinet dicere. Quod ad rem præsentem pertinet, verba illa, *nihil circumfulcit, nihil circumstringit*, commune pallium fibula caruisse indicant. Sed aiunt non nisi de pallio Cynico loqui Tertullianum, in quo nullus fibulae locus. De Cynicorum indumento verba facit, sed non de eo

tantum. Communis pallii illa defensio est, quam ille aduersus noui habitus obtretractores instruit. Nisi quis existimat Tertullianum, & reliquos seuerioris disciplinae Christianos in pallio Cynico incessisse. Sed pallium vulgare, ac Cynicum idem forma fuisse, materia, colore ac gestandi modo diuersum, infra ostendam. De communi ergo pallio ibi verba facit. Nam cum in superioribus rogæ vestiendæ, ac componendæ tædium, atque incommodum exaggerasset, tabulasque, & tilias, vmbonis figmentum, castodes forcipes, totamque illam moram, ac sarcinam facunde executus esset subijcit, nihil pallio esse expeditius, hoc est communi. Addit enim, *etiam si duplex*, nempe Cynicum. non enim verisimile videbatur, quod est duplex esse simplici expeditius. Sequitur. *Quod Cratetis more nusquam vestiendo componitur.* Explicat quale fuerit hoc pallium duplex Cynicorum. Commune pallium componebatur eo modo, quem supra attulimus, dextra eius parte sinistro humero iniecta. Cynicum alia ratione induebatur; incluso brachio atque humero dextro totum hominem inuoluebat. Rediit ad pallium commune. *Quippe tota molitio eius est operire solutim.* Togæ mora, atque incommodum erat, quod contrahatur in rugas, contabulabatur in vmbonem: at pallium nullis plicis, nulla contabulatione, sed fluens, ac solutum hominem velabat. hoc est *operire solutim*. Adjicit, quo res clarior sit, *id est vno circumiectu*. Quibus verbis aiunt Interpretes designare pallium Cynicum, cuius proprium fuerit circumjici, καὶ περιβάλλεσθαι. Sed hoc etiam de communi dicebatur: vnde περιβόλαιον, & περιβλημα pallium dictum supra notauimus. Immo hoc magis vulgaris peculiare fuit, quam Cynici. Hoc enim vnum tantum humerū velabat, illud vtrumque. Hoc indicant verba, quæ sequuntur: *licet eundem nusquam in humano, ita omnia hominis simul contegit.* In prioribus latere mendum, nullus non vidit. Quare enim circumiectus nusquam inhumanus dicitur? Aliqui nusquam inelegantem interpretantur. Sed quæ hæc elegantia: deinde quæ ratio est elegans, quia omnia hominis contegit.

Lati-

Latinius licente quidem, sed nusquam inurbano: quod non displiceret, si librorum MSS auctoritate niteretur. Forasse ad togæ molitionem respexit, quæ cum potius oneraret, quam vestiret, incommoda ac veluti in humana videbatur: secus pallij circumiectus nihil habuit inhumani. *Ita omnia simul contegit*, cum toga non totum corpus velaret, dextro humero brachioq; exertis. Hæc porro de Cynico pallio capi non possunt: quod omnia simul non contegebat, sed humerum cum brachio excludebat. Ergo de pallio generatim: *bumerum velans exponit, vel includit*. Quomodo vestimentum corpus velando exponere possit, nisi serica vestis, quæ tegendo renudabat, non video. Recte corrigunt Interpretes *bumerum vel includit*: non recte tamen explicant, id est, exponit, & includit; quod scilicet alter humerus exereretur, alter includeretur. Sed de pallio generice intelligendum est. Nam pallium commune humerum utrumque includebat, ac velabat: Cynicum alterum excludebat; ergo humerum quandoque exponit, quandoque includit. *Cetero qua in humerum adheret nihil circumfulcit, nihil circumstringit*. Toga ita sinistro humero hærebat, ut rugarum congestu humerum premeret, & fulciendo sinu, atque umbone brachium laboraret: pallium, qua parte humero imponebatur, nullis plicis, nulla contabulatione graue erat; nullo artifice nodo, aut fibula circum stringebatur. *Facile se regit, facile reficit*, non fibula infrenatur, & cum deciderit facile reponitur. Demum, *Si quid interule subter est, vacat zone tormentum*. Sub communi pallio tunica gestabatur, quæ hic interula, quod intus siue intra pallium esset dicitur. Sub cynico pallio nulla erat. Quæ etiam indicant, de pallio in genere loqui Tertullianum. Quodcumque igitur tunica gestaretur, illam vacasse zonæ tormento, quod Afri discincti essent, ut alias dictum. Non igitur tantum de Cynico pallio loquitur ibi Tertullianus: alioquin merito illi quis reponere poterat. Esto Cratetis pallium fuerit expeditum; vulgare non item. Nam & fibula constringebatur, & ad ceruicis morose in rugas ordinabatur, quæ operosa molitio non multum

tum togæ contabulationi dissimilis erat. Solum vetus Carthaginensium pallium tale fuit, quod penes Aesculapii mystas eo tempore remanserat. Quod Tertullianus, & reliqui tunc gestabant: nec fibula stringebatur, nec ita gerebatur, ut duæ lacinix ab utroque latere retrorsum rejicerentur; neque hoc ἀναβάλλεσθαι fuit; hoc enim significat attollere, & de inferiori parte subductam laciniam humero sinistro injicere, ut dicebamus: neque qui pallium eodem modo regestum vtrunque habebant, ἀναβεβλημένοι τὸ ἱμάτιον dicebantur, sed qui communi Græciæ more illud componebant. Immo si commune pallium fibula nexum fuisset, etiam, quod ait Tertullianus, ab utroque laterum regerebatur. Frustra ergo veteres laborassent in illo decoro habitu componendi pallii, ut dextre scilicet aptaretur: frustra eos negligentix, & inurbanitatis notassent, qui in sinistrum illud vestiebant. Nam sic neutro modo componi poterat, neque in dextram, neque in sinistram: sed tantum vtrunque in latera rejici poterat.

Præterea cedo mihi veterem scriptorem, qui fibulæ in cōmuni pallio meminerit. Isidorum nihil moror. *Pallii fibulati Gallici* mentio extat apud Vopiscum in Probo, cui Valerianus inter cetera iubet dari *pallia Gallica fibulata duo*. ubi viri doctissimi, qui ad Tertullianum commune Græcorum pallium fibulatum fuisse docent, illa Gallica pallia fibulata sagochlamydes fuisse observant, causamque addunt, cur Valerianus pallium non simpliciter dixerit, sed pallium fibulatum, quod pallia vulgo non essent fibulata, ut nec saga. Persicum etiam pallium fibulatum apud Suidam: Φιβλατόριον περιβάλοιον Περισικόν. Quod si commune Græcorum fibulam habuisset, non hæc tanquam diuersa scriptores notassent. Chlænæ igitur, & chlamydes fibulam habuerunt: & ideo Homerus in chlænâ voce περιόνιστο usus est, *in fibula ut*, nusquam in pallio. Aliqua in hanc rem adjiciemus cum de Tribonio disputabimus.

*Pallium cum crepidis sumptum . Tertullianus
de Pallio explicatus . Cap. X.*

C Alceos togæ proprios fuisse alias adnotauimus . Sic crepidæ pallii peculiare fuere, nec vnquam sine illis pallium sumebatur . Liuius lib. xxix. de Scipione in Sicilia oritante : *Ipsius etiam Imperatoris, non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur : cum pallio crepidisque inambulare in Gymnasio.* Quod imitatus Germanicus in Aegypto, vt Tacitus loquitur, *pedibus intectis incescit, & pari cum Grecis amictu.* Dio Cassius lib. lx. tradit Claudium Neapoli tanquam priuatum egisse, atque in ludis Musicis *ἰματίων καὶ ἀπριτίδας* gestasse, *pallium & crepidas.* Interpres inepte, *togam, & soleas.*

Tertullianus de Pallio: *Nisi quod & philosophi puto ipsi aliquid eiusmodi adfectant. audio enim, & in purpura philosophatum: se philosophus in purpura, cur non & in baxea Tyria calciare? nisi aurum minime Græcos decet: atquin alius & sericatus, & crepidam auratus incescit.* Heic antiquum Critici obtinent, totumque locum turbant, atque inuertunt, cum tamen nulla mutatione opus sit. *Si Aristippus in purpura, cur non etiam in Tyria baxa siue baxea? Baxeam non fuisse calceum muliebrem pretiosum, sed virile, immo philosophicum, quod cum pallio sumeretur idem ac crepida, notum est.* Apuleius lib. xi: *Nec deerat, qui pallio, baculoque, & baxeis, & hircino barbitio philosophum fingeret.* Alibi de sacerdote Aegypto: *Inducit iuuenem quendam palmeis baxeis indutum.* Si ergo, inquit, Aristippus vestem purpuream sumpsit, cur non & calceamentum, siue baxeam philosophicam purpura infecit, vt esset æqualis habitus? *Cur non & baxea Tyria calciares idest, cur non Aristippe etiam baxeam purpuream induis?* Quæ olim Turnebi, & Merceri opinio fuit. Sed non videntur cohærere, quæ sequuntur. *Nisi aurum minime Græcos decet. Cur non sumis & crepidas purpureas? Quia aurum Philosopho indecorum.* Sed quicumque sciet calceos purpu-

reos, eosdem & auro distinctos fuisse, constare optime sententiam intelliget. Clare Epictetus in Enchiridio cap. LXXI. *Ἔν τῷ ἐν καλκῷ, εἰ ὑπὲρ τοῦ ποδὸς ἐκτελέσῃ, καὶ γίνεται χρυσοῦ ἀποχρῶμα, εἴτα πορφύρεον, εἴτα κερνικόν: Fit auratus, siue auro distinctus calceus, deinde purpureus, deinde interpunctus.* Vbi Simplicius, *Tanta autē, inquit, fuisse videtur apud Romanos in conficiendis calceis purpureis, & interpunctis curiositas, ut auratis etiam preferrentur.* Calcei alij auro inducebantur, alij inficiebantur, purpura alij compungebantur, siue aureis notis distinguebantur. Ideo occurrit obiectioni Tertullianus. *Cur non & baxea Tyria calciaris.* Respondere poterat Aristippus. *Quia aurum Græcos, idest palliatos non decet.* Atqui inquit Tertullianus, alter nempe Empedocles, *si non auratus, saltem aeratus crepidam incepsit.* Quicumque hæc cum doctorum virorum emendationibus conferet, is profecto intelliget, non semper Interpretes de Tertulliano bene mereri.

Quod ad crepidam attinet, idem paulo post de Sacerdotibus Aesculapij, quos palliū retinuisse inter togatos Charaginienses initio dixerat: *Cum hoc ipsum pallium morosius ordinatum & crepidæ Græcæ Aesculapio adulantur.* Vbi *Græcæ* est, quod notavit Mercerus, more Græco, siue Græco habitu, ut paulo ante dixerat *Græcos decet.* Sed de crepidis, & toto veterum calceatu in tertia parte huius Operis, si vita suppeditabit, disputabimus.

De Pallij materia. Vestimenta lanæ. An lanæ vestes in usu.
Thucydides explicatus. Linæa lorice. Cap. XI.

NON pallia modo, sed tunicas, chlamydes, chlænās, & reliqua vestimenta tam virorum, quam fœminarū lanæ fuisse, non est dubitandum, licet aliquis in mulieribus interdum lanæ vestis vltus reperiatur, de quo infra. Nec alia apud Græcos, atque Romanos quam lanæ textura, licet ex ipso lanæ pretio plus minusue æstimaretur. Aelianus lib. I. Variæ cap. XVI. tradit Apollodorum Socrati in
Pars II. X carce.

carcere morituro artulisse *χιτῶνα ἑρίων πολυτελῆ, καὶ εὐήτριον, καὶ ἰμᾶτιον τοιοῦτο. Tunicam ex pretiosa lana, pulchreque textam, simile item pallium. Plutarchus de audiendo. Neque pallium induere hieme, ἢ μὴ προβάτων Ἀττικῶν ἐν τῷ ἑρίον, nisi ex lana onium Atticarum. Plautus Milite Glor. Act. III. Sc. I.*

Eme mi vir lanam, unde tibi pallium

Malacum, & calidum conficiatur, tuniceque hibernæ bonæ, Ne algeas hac hieme.

Nec aliud olim muliebre, opus quam lanificium fuit. Aristophanes Concionantibus de muliere, quæ in concionem prodibat. *Hæc attuli (lanam) ut completo concilio ξαίνουμι, carpam, siue pestam. Vetus Scholiastes: Mulier venit ferens lanam, eamque pestens: siue carminans (non recte Latinus Interpreter diuidens)* subicitque se id facere, quod filij sibi nudi essent.

Rarus apud Græcos serici, rarus admodum lineæ vestis usus fuit. Sanè apud Homerum lineæ vestis mentio. Sed etiam cubicularem fuisse, quæ nempe dormientibus substerneretur, veteres critici observant. τὸ ὑπερῶνόμενον τοῖς καίμωμένοις, ait Hesychius. Odyssæ. N. ait Phæaces strauisse in naui Vlyssi dormituro *ρήγῳτε λίνοντε. ἦτα νήγρετον ἔυδοι.* Paulo post subicit, sublatum eundem dormientem ex naui *αὐτῶ σωτέ λίνω, καὶ ρήγῃ.* Apud eundem Il. B. inducitur Ajax Oilæus *λινόθωρηξ*, hoc est, vt interpretatur Hesychius, lineo thorace vtens: de quo infra. Alias non ita facile occurrit apud Græcos lineæ vestis mentio in communi vestitu.

Thucydides tamē ipso operis initio indicare videtur veteres Athenienses lineas tunicas gestasse. *ὁ πολὺς χρόνος ἐπειδὴ χιτῶνας τε λινῆς ἐπάυσαντο φορεῖν, καὶ χρυσῶν τετρίγων ἐν ἴρσει κρωβύλον. Nec multum tempus est, quo apud eos (Athenienses) qui ex senioribus locupletiores erant ferre deserunt lineas tunicas, cicadasque in seriem aureas. Verum tunica illæ non aliud fuerunt, quam lorica, siue thoraces linei, quibus pro armatura in bello utebantur. Narrans enim antiquissimos Græcorum raptο viuere assuetos perpetuo, veluti con-*
cesso

cesso latrocinio vitam egisse, subjicit. *Quin etiam arma ferre apud hos ex vetere latrocinio permansit. Omnis enim Græcia arma gestabat, quod videlicet, nec penates munitionibus cincti, nec tuto commeari ultro citroque possent: vitamque assidue sub armis agebant more barbarorum. Indicio autem sunt hæ regiones Græcia, quæ usque adhuc illoritu habitantur, similem cultum, similiaque vitæ instituta aliquando apud omnes fuisse. Primi autem inter hos Athenienses ferrum deposuerunt, & pacato cultu videntes ad lautius quoddam, & mollius vitæ genus transferunt. Athenienses ut ceteri Græci militari cultu perpetuo incedebant: nõ multo ante Thucydides tempora ad pacis habitum transferunt, & cum reliqua armatura lineas quoque tunicas deposuerunt. Quod si illæ fuissent interulæ, ut subuculæ lineæ, potius illas induissent, cum ad mitius, magisque lautum vitæ genus transire in animum induxissent.*

Nemo autem lineas tunicas siue thoraces pro armatura gestatas mirabitur, nisi qui in veterum scriptis plane peregrinatur. Talis Aiæcis thorax apud Homerum lineus, ut paulo ante diximus. *θώρακις λινόις, thoraces linei dicuntur Pausaniæ in Atticis, qui ait has lineas loricæ, siue thoraces non æque esse viles pregnantibus, quod ferro vehementius immisso lædantur, ac venatoribus. In illis enim leonum, ac pantherarum dentium impetum eludi, ac debilitari. Nepos in Iphicrate: Idem genus loricarum mutavit, & pro ferreis, atque aneis lineas dedit. Quo factò expeditiores milites reddidit: nam pondere detractò, ut æque corpus tegerent, & leues essent, curavit. Suetonius Galba XIX: Loricam tamen induit lineam, quamquam haud dissimulans, parum aduersus tot mucrones profuturam. Sed quomodo lineæ loricæ, siue thoraces conficiebantur, ut ferro resisterent? Titius in Controuersis existimat lineas chlamydes bombyce, spongia, lanaque minutatim dissecta ad instar culcitæ fartas. Sed eum merito magnus Antagonista ficto nomine reprehendit, primo quod chlamydes cum tunicis confundit: deinde quod puerili errore bombycem, quod erat fericum, pro gossipio, quod Itali vulgo *bambaggio* appellant, posuerit,*

quod Italiae ignotum per multa secula. Negat ipse ex gos-
 sypio, aut lana, aliaue materia minute confecta factum
 thoracem fuisse. nam quare potius lineum diceretur, quod
 ex alia materia confectum erat? Itaque thoracem lineum
 a loricis non nisi materia diuersum fuisse, quod illæ essent
 annulis, & catenulis æneis confertæ, hic autem ex torulis
 trilicibus, quadrilicibus, aut bilicibus. Toros appellat fu-
 niculos ex multis filis tortos, qui propterea a numero di-
 cebantur bilices, & trilices: qui deinde tori inter se filis
 conferebantur, & firmissimum opus præstabant. Talis Ama-
 lis Aegypti Regis filis contexta, quorum singula trecentis
 sexaginta quinque filis constarent. Quin idem in cassium
 descriptione, stamina singula centenis quinquagenis filis
 constare ait, vocatque stamina, quæ alii toros, Græci Βρό-
 χης in restibus. Fila autem, ex quibus stamina illa siue tori
 constabant, licia etiam vocata docere loricæ bilices, ac tri-
 lices apud Virgilium. Hæc Scaliger de loricis lineis.

At Casaubonus ad Suetonium diuersa ratione huiusmodi
 linteos thoraces factos credit. Nempe opera, atque arti-
 ficio coactiliarium, & πιλοπιών, qui linum aceto, vel au-
 stero vino, cui sal esset adiectum, probe macerabant, dein-
 de ita cogebant, vt soliditatem, ac crassitiem linteï octies,
 decies, aut sæpius in se complicati haberent. Adducit
 ad hoc comprobandum locum Nicetæ Aconinati lib. 1. re-
 rum Isaaci Angeli: *Ipse Conradus sine scuto tunc dimicabat: sed
 pro lorica textum quoddam gestabat e lino factum, vino austero
 probe salito maceratum, sæpius replicatum: quod quidem sale &
 vino coactum adeo firmum aduersus ictus erat, vt penetrari a nul-
 lo telo posset. Erant autem huius texti pagella octodecim, & eo
 plures. Verisimilior tamen Scaligeri opinio est, propter lo-
 ricæ bilices, & trilices, quæ in coactilibus locum haberi non
 poterant.*

*Linæus Apolloniæ Thianæi vestitus. Byssus. Ὀδόν.
Pollux notatus. Cap. XII.*

N Villus igitur linæ vestis vsus in communi Græcorum vestitu fuit. Nam Apollonii Thianæi id peculiare fuisse dicendum est, vt tunica linea vteretur, quemadmodum Pythagoræ, quam ille imitatus est. Quæ vestitus a vulgato diuersitas cum illi apud Domitianum obiecta fuisset, hac defensione vsus est, vt narrat Philostratus lib. VIII. cap. I I I. quæ etiam Pythagoræorum, atque Aegyptiorum ratio fuit. Quod scilicet vestes ex pellibus, aut animantium lana confectæ impuræ essent, contra puræ, quæ ex lino texerentur. Mox subiicit: *Si quis animati, aut inanimati rationem auferat, ob que purus quis, aut impurus videri potest, quid in se præclarium habeat linæa, quam lanæa vestis? τὸ βελτίον ἢ ὀδόν τὴ ἐπία; Lanam si quidem ex animali mansuetissimo natam, quam cura Dæus fuisse, illud indicat, quod eorum quidam pastores fuerunt. Vnde & aureum vellus poetarum carminibus nobilitatum? Linum vero inquit seritur, vt cumque euenit, auri vero circa illud nullus est sermo: sed quoniam ab inanimato decerpitur, purum quidem Indis, purum etiam Aegyptijs esse videtur: & propterea Pythagora prius, deinde etiam mihi hoc etiam in vestem assumptum est, quam conuenire nobis putauimus tam disputantibus, quam orantibus & sacrificantibus. Idem Philostratus lib. I I. cap. IX. narrat quasdam in India linteis vestibus vti, nobiliores vero Byssu, quæ lini species fuit: cumque Apollonius vidisset Byssum, gauisum fuisse, quod fusco amictui, quem gestabat, non dissimilis esset: quæ verba infra examinabimus. Alibi Brachmanum in India vestitum describit: Καὶ τὸ ἐδόντα ἐχρηματί-
ζοιτο παραπλησίως ταῖς ἐξωμίσι. Vestem in exomidis formam compositam esse, ipsius materiam esse linum, quod sponte sua in illis locis nascitur, album quidem, vt Pamphylium, mollius autem propter pinguedinem, quæ ab ipso instar olei stillat, ex eo sacram vestem confici; idque linum si in alia parte seratur, non prouenire. Ad quem locum doctissimus Interpretes notat, Exomides fuisse
lanæas*

laneas seruorum lacernas, angustas, & breues, circa humerum desinentes. Verum non fuerunt exomides lacernæ, sed tunicæ, neque illæ seruorum tantum, & istæ Indorum tunicæ, siue tuniculæ erant, strictæ scilicet, nec ultra humeros velatus brachium, quales exomides fuerunt.

Adiicit Philostratus, Apollonium, cum in India effet, audisse Byssum in Aegyptum ex India deferri, quod illa in plerisque sacris vtuntur Aegyptij. Lineam enim siue byssinam vestem Aegyptiorum peculiarem fuisse, quis nescit? Hinc turba linteæra, grexque liniger de Sacerdotibus Isis poctis dicitur. Et Apuleius lib. xi. in pompa Isis describit viros feminasque linteæ vestis candore luminosas. Et paulo infra Antistites sacrorum proceres candido linteamine cinctum pectorale adusque vestigia strictim iniecti. Ideo Anubis a Luciano Deorum concilio inducitur sindone amictus. Seneca item de breuitate vite: Cum linteatus senex laurū, & medio lucernam die proferens. Quare & linteæ vestes ex Aegypto Romam delatæ. Cicero pro Rabirio: Audita, visque merces fallaces quidem, & fucosæ, chartis & linteis, & vitro delatæ. Non tota tamen Aegyptiorum vestimenta linea fuerunt, sed tunicæ tantum. Nam pallia ex lana. Herodotus lib. i i. ἐν δὲ δὴ κασι δὲ κινθῶνας λένους περὶ τὰ σκέλια δυσσανώτες, ἔς καλασίρις καλέουσι ἐπὶ τοῦτοισι δὲ ἐρίνα ἕματα λευκὰ ἵπανα βληθὸν φέρουσι. Induunt tunicas circa crura simbriatas, quas Calasiris appellant, quibus circumiecta lanam pallia alba gestant. Addit tamen lanea vestimenta neque in templa inferri, neque vna cum mortuis sepeliri: hoc enim prophanum esse. Similemque morem seruari in sacris Orphicis, ac Bacchicis, in quibus nefas esse, ijs initiatos in vestibus laneis humari.

At Byssus lini species pretiosissima, quæ indidem proueniebat, ex qua vestes mollissimæ, ac tenuissimæ conficiebantur. Vnde dictum Paryfatis Reginae, in Regum alloquio vtendum esse verbis Βυσσίνους, id est mollissimis, ac lenissimis, quidquid aliter viri docti interpretentur, qui sublimia, granua, & ornata reddunt, & nescio quæ Εύρωια comminiscuntur. Apud Theocritum Idil. 11. Simætha inducitur Βύσσειον

καλὸν

καλὸν σύρσιον χιτῶνα, *trahens pulchram ex bysso tunicam*. Quoniam autem hæ vestes byssinæ essent pretiosissimæ, & ut ait Plinius, *mulierum luxui destinata*, id eo ferme purpura tegebantur. quæ res veteres Grammaticos in errorem impulit, ut byssinum, colorem purpureum interpretarentur: quem errorem satis iam viri docti redarguerunt. Talis fortasse Tyria sindon Martiali lib. I v. quæ etiam in vsum virorum ex ætate transisse videtur. De Endromide.

Ridebis ventos hoc munere tectus & imbres.

Non sic in Tyria sindone tectus eris.

Byssi frequens mentio in sacris literis, præcipuè in apparatu vestis sacrificialis, velisque, & aulæis tabernaculi. *Byssina Iosephi sola* Genes. cap. XLII. Diues etiam epulo *purpura, & bysso indutus* dicitur, quod a purpura distinctam fuisse vestem byssinam satis declarat.

Ceterum linea vestis Ὀθόννη & Ὀθόνιον Græcis dicitur, quæ quoniam interdum muliebris erat, ab Homero in Iliados inducitur Helene ἀργενῆσι καθυφαμένη Ὀθόνιον. Hesychius: Ὀθόνη Σινδών. Ὀθόνια λευκὰ ἱμάτια. Idem Homerus lib. XVI I I. II. puellis tripudiantibus dat λεπτὰς Ὀθόννας, adolescentulis autem χιτῶνας ἐνήπιος. Quamquam Hesychius Ὀθόνιον πᾶν τὸ ἰσχυρὸν καὶ μὴ λευκῶν ἢ interpretatur. Aristophanes etiam Lytiæ Rrata lineas tunicas mulieribus adscribit.

Καὶ τοῖς χιτῶνοσι ἀμоргίνοι.

Vbi lineas tunicas interpretantur, quod amorgina vestimenta ad instar byssi, siue carbasi tenuissima essent. Veteres tamen critici Amorginum coloris genus dixere, nempe purpureum secundum glossam, ut ait Eustachius: ut non satis constet, utrum ea vox lini speciem, an colorem, an utrumque significet.

Pueri etiam meritorii in linea tunica. Lucianus Nauigio: *Quando opinor formosus ille adolescens ex interiore parte navis progrediebatur, τὴν κατὰ τὴν Ὀθόννην ἐνδεδυκὸς puram lineam tuniculam indutus*. Qualem fuisse ministrantium in conuiuio habitum ante diximus.

Ceterum Pollucem falli necesse est, qui lib. VII. cap. XVI. tradit

tradit Athenienses linea tunica talari vsos esse. Omnia enim virilia vestimenta lanea fuisse ostendimus: tunicaeque talares non nisi mulierum fuerunt, vt ex Aristophane docuimus, & aperte declarat Pausanias lib. 1. qui narrat Theseum cunctis incognitum Athenas venisse indutum χιτώνα προδίρη tunicam talarem, non pallam, vt vult Interpres: & plexa eleganter coma, ac per contumeliam interrogatum, quid ita nubilis virgo sola oberraret? Eadem prorsus ratione, qua apud Plautum in Comædia palliata dicitur genus mulierosum, cum dimissis iuniciis. Hallucinatur igitur Grammaticus ille, quemadmodum cum ὀδόννη apud Homerum interpretatur album vestitum, ac tenuem e lana, non lino confectum, contra veterum Criticorum sententiam. Suntque alia non pauca his similia doctis viris castigata.

De Pallij colore. Alba Græcorum vestimenta. Artemidorus, & Lucianus explicati. Aelianus notatus. Cap. XIII.

Romanæ togæ, tunicaeque colorem album fuisse exposuimus: talem & Græci vestitus præcipue apud honestiores colorem fuisse credimus. Nam & simplicior hic cultus, ac naturæ ipsi proprius, immo & ciuilius videtur, cum pullus in luctu fumeretur. Insignis locus est Artemidori lib. II. cap. II. *Alba vestimenta solis sacrificis conferunt, & seruis Græcorum: reliquis turbationes significant, propterea quod hi, qui in turba versantur, albo vestitu vtantur. Opificibus autem manuarum cessationem, & otium portendunt: & quanto pretiosiora fuerint vestimenta, tanto plus usque prædicunt. Neque enim operarij, maxime qui mechanicas artes exercent, albis vestibus vtuntur. Seruis autem Romanorum, solis his qui recte agunt, conferunt: reliquis mala sunt. Manifestos enim faciunt male agentes, & propterea quod eunde cum dominis vestitum vt plurimum habent, ob hoc somnium habere non fiunt, sicut serui Græcorum. Viro aegrotanti alba vestimenta habere, mortem prædicit, propterea quod mortui in albis efferantur: Niger vestitus salutem prænuntiat.*

Nota enim

enim mortui, sed mortuos lugentes huiusmodi utuntur. Noui autem ego multos, & pauperes, & seruos, & vinclos egyptianos, qui etiam cum viderentur sibi nigra habere vestimenta, mortui sunt: verisimile enim erat, his non in albis propter inopiam efferendos esse. Est autem alias niger vestitus omnibus malus, exceptis his qui clauicularia operantur.

Ex his discere licet Græcos ingenuos vulgo albis vestimentis vsos: quod declarat illud, eos qui in turba, sue foro versantur, albis vestibus indutos, id est omnes vulgo liberos homines. Illam autem perturbationem, quam talia vestimenta indicabant, ad Comitia candidatorum, ac presantium molestias retulit doctissimus Rigaltius. Ceterum alba vestimenta in somnis visa Græcorum seruis fausta erant: quia scilicet illis libertatem portendebant, quod ingenui in ea veste conspicerentur. Sed honestiores tantum: nam opifices, ac sellularij, populique fax, vt apud Romanos, ferme in fordida, nigraque veste erant. Et ideo his hominibus cessationem ab opere portendi ait, quod albis vestibus non vterentur. Subjicit, Romanorum seruis alba vestimenta per quietem visa solis illis qui recte agerent auspiciata fuisse, seruis autem nequam improspira. Futurum enim vt occulta delicta manifestarentur, quod scilicet album in tenebris latere non potest. Infra ait, purpuream, & variam vestem occulta reuelare, quia scilicet conspicua est, quemadmodum alba: vbi eadem voce vsus est: τὰ κρυπτά ἐλέγχει, occulta manifestat, vt supra de veste alba ἐλέγχει τοὺς κακῶς πράσσοντας, male agentes arguit. Idcirco autem Romanis seruis vestem albam nihil boni prædicere docer, quod eundem cū dominis vt plurimum vestitum haberent. quod de tempore intelligendum est, cum depositis togis, sumptisque laceris, nullum fuisse inter ingenuos ac seruos in habitu discrimen supra memorauimus. Cum igitur albis vestimentis ingenui Romæ vti desissent, ea in somnis visa Romanis mancipijs libertatem non prædicebant, quum color cum ipsa libertate publica excesserat: contra cum in Græcia perseueraretis color in ingenuis visus in somnis seruo libertatē præ-

dicebat. Quoniam autem mortui uiuentium veste efferebantur, Romani toga, Græci pallio: ideo ægrotanti alba vestimenta uisa mortem prænuntiabant. Contra niger uestitus salutem, quod is in luctu à uiuentibus uisurpatus. Addit multos, & pauperes, & seruos, uinctosque, quibus nigra vestes per quietem obuersatæ erant, nihilominus mortuos esse, quod scilicet id genus hominum, cum ob paupertatem alba uestimenta non gestarent, in pullis etiam efferrentur.

Porrò ita alba uestimenta in Græcia uulgo uisurpata, ut uestis infectæ usus in populi conuentu, ac in spectaculis legibus esset interdictus. Lucianus Nigrino Veterum Atheniensium continentiam, ac paupertatem commendat: adeo enim non puduisse eos paupertatem fateri, ut uulgata uox sit in Panathenæicis ab omnibus emissa. Deprehensum enim quendam ex ciuibus fuisse, & ad præsidem Ludorum adductum eo quod βαπτὸν ἔχων ἱμάτιον, *pallium colore infectum gestans ad spectaculum uenerat*. Vniuersos autem misertos illius, ac ueniam precatos esse. Atque ubi præco iam proclamaret, quod in leges commississet quia tali veste ludos spectaret, omnes una uoce, quasi antea super hoc deliberassent, exclamare cœpisse, ut uenia daretur talibus induto: nec enim aliam uestem habere illum. Quod sane mirum est, cum pauperi facilius esset uestem natiuo colore, quam tinctam, atque infectam comparare. Sed pallium illud nuptiale erat, quod βαπτὸν siue tinctum sponsis modo gestare licebat. Aristophanes Pluto Act. 11. Scena v. Disputat ibi Paupertas, si omnes diuites essent, fore ut artes e uita tollerentur: nemo domos strueret: nemo uestimenta pretio lauaret: & post cetera futurum, ut nullus venderet unguenta, quibus madescerent, qui nouam nuptam ducerent, οὐδ' ἱματίων βαπτῶν δαπάναις κοσμηῆσαι ποικιλομόρφων, *neque sumptuosas uestibus infectis, ac uersicoloribus ornandos*. Vet. Interpres. Βαπτὰ γὰρ ἱμάτια φορέσω δινωμοῖσι. *Tincta enim uestimenta ferunt sponsi*. Ille ergo pallio tincto in spectaculis deprehensus non aliud amiculum habebat, quam nuptiale: quod magis paupertatis indicium, quod ipso spectaculorum com-

mife.

miserationem commouit.

Præterea vestes vulgo albas fuisse crebra fullonum mentio declarat, qui vestimenta eluebant, interpolabant, poliebant, de quibus Pollux lib. VI I. cap. XI. Vbi eadem ratio in lauandis vestibus, ac Romæ fuisse apparet. nam & pedum insultu pressas, & coactas, & adhibitam cremam præcipue Cymoliam, sulphurque iisdem dealbandis, demum carduorum spinis pexas, ac politas legimus, vnde proprie κναφεὺς, κναφεῖον, κναφικοὶ, κνάψαι. Apud Homerum Od. I I. Nausicaa ad fluuium pergit ἑμάτια πλυθεύσα, vestes lotura. Et Alcinoüs discessuro in patriam Vlysi inter muera hospitalia dat φάρος ἑπλωθεὺς, ἢ δὲ χιτῶνα pallium bene lotum, & tunicam. Aristophanes etiam loco paulo ante laudato ait, si omnes diuites essent, futurum vt artes e vita tollerentur, nemo domos strueret, ἢ πλυθεῖν, neque vestimenta lauaret. Idem Vespis. Ἀπέδωκ' ὀφείλων τῷ γναφεῖ περιώβολον. Triobolum impendi in operam fulloniam. Vetus Scholiastes. Nam cum pisciculos edissem, & pallium iure perfusum esset, triobolum fulloni dedi pro mercede. κναφεῖ τῷ πλυθῶντι τὰ ἑμάτια. Artemidorus lib. II I. cap. II. Præstat autem semper habere vestimenta καθαρά, καὶ λαμπρά, καὶ ποτεπλυμένα καλῶς, munda, & splendida, itaque probe lota, quam sordida, & illota, exceptis his qui sordida officia exercent. Apud Athenæū Aeschines Socraticus in Dialogo objicit Telaugi ἑματίον μὲν φορήσεως καὶ ἡμέραν ἡμιωλόλιον κναφεῖ τελέντη μισθόν. Quod pallio carens a fullone utendum sumeret pactus pro diurna mercede semibolum. Diogenes Laertius Socratem ferme tribonium gestasse ait, cumque hoc vita instituto ageret, interdum tamen tempori seruiens λαμπρὰ ἡμίχρητο, ut in Platonis Symposio ad Agathonem profectus, splendidam vestem induebat, nempe commune pallium albo colore. Lucianus in vita sua tradit Pædiam sibi in somnis obuersatam, vt ad sui cultum pelliceret, inter reliqua dixisse. Ac vestitum quidem talem indues (demonstrans suum: πανὸν δὲ λαμπρὸν ἐφόρει gerebat autem admodum splendidum.) Subjicit post paulo: si statuariæ adhæresceret, fore vt χιτῶνιοντε πικρὸν ἐνδύσῃ tuniculam sordidam indueret, qualis nem;

pe operariorum, atque fellulariorum, vt ex Artemidoro dicebamus.

Quare mirum est Aelianum lib. iv. cap. xx i. prodere veteres Athenienſes pallia purpurea, tunicaſque variegatas geſtare ſolitos, ἀλεργῆ μὲν ἡμπερέχοντο μιάτιν, ποικίλης δὲ ἐνέδμων χιτῶνας. Quod mihi veriſimile non videtur. Nam cum purpura in magno pretio eſſet, idque Regium inſigne, quis credat priuatos homines vulgo purpuratos inceſſiſſe? Præterea tunicae variegatae non niſi muliebres fuerẽ. Purpuream autem Regium fuiſſe geſtamen quid attinet dicere? Certe tantũ abeſt purpurea veſtimenta Athenis in vſu fuiſſe, vt Alcibiadem reprehẽſum tradat Plutarachus, quod delitijs diſfluens purpureis, ac pretioſis veſtibus interdum vteretur. Immo nimii, ac peregrini luxus notarentur, quicumque improbum colorem veſtibus adhibuiſſent. Lucianus Negrino narrat graues fuiſſe ciuium oculis, qui cultum luxu notabilem importarent. Subjicit, cum quidam diuitijs affluens Athenas veniſſet turba ſeruorum ſtipatus, auroque, & varia veſte excultus, quoties ciues purpuram, cultuſque mollitiem, ac varios veſtis colores inſpicerent, hæc in eum ſcommata iacere ſolitos. *Iam ver adest. Vnde nobis hic pauo?* Et. *Fortaſſis matris ipſius eſt.* Quo loco crediderim Romanos deſignari, quorum lacernas variis coloribus, interdum purpura infectas diximus. Ait enim τὴν δὲ ἐδῆτα τὴν ποικίλων, καὶ τὰς πορφύρας, tunicam variam, & lacernas, ſine chlamydes purpureas. Alibi de paupere, qui repente diues factus fuerat, ἀλεργῆ καὶ ὑγνοβαφῆ ἀμπερόμενος. Idẽm ait diuites oſtentare τὰς πορφύρας, & annulos, vbi Romanorum mores perſtringit. Purpureus ergo color ſemper luxus, & ſuperbiæ notatus. Mitto Ariſtippum, quem ſaltãſſe in purpura nota Regiæ ſeruitutis fuit. Polæmonem & corollas collo detraxiſſe, & erubuiſſe ob purpuram, poſtquam eſt impranſi correptus voce magiſtri, notum eſt. Lucianus Hermotimo Deo qui philoſophiæ cultum eiuraturus erat. *Fortaſſe neque purpuram induere grauabor, vt omnibus fiat perſpicuum, mihi priores nugæ non amplius cura eſſe.*

Basilii minor Orationum Gregorij Nazianzeni Interpretis indicare videtur Rhetores olim in purpura incessisse. Ait enim Tribones fuisse indumenta suo pallia, Rhetorum quidem rubra, & purpurea, nigra autem philosophorum. Sed Tribones, sive Tribonia, non nisi Philosophorum, & quidem seuerioris notæ infra ostendemus, & fortasse atatem suam Interpretes ille respexit. Subjicit enim illud fuisse insigne, sicut magistratibus *σκαρμαγύσιον*. Sane quomodo vestis detrita, ac lacera purpura infici posset aut decens esset, non video. Sed de Tribonio paulo post agemus.

*Pallium Philosophicum. Tribonium. Philostratus,
& Laertius explicati. ῥάκος, Pannus.
Cap. XIV.*

PAllium philosophantium amictum, ac peculiare sapientiae tegmen fuisse, in confesso est. Nec vnquam ferme Philosophi a scriptoribus inducuntur, quin hac veluti nota atque insigni à reliquis distinguantur. Lucianus Timone. *ὁ δὲ τριβων ὁυτος πορφύριδος ἀμέντων*. Pallium hoc quavis purpurâ potius. Et Dialogis mortuorum, Diogenem describens ait senem esse caluum, gerentem pallium lacerum, & per-tusum. Alibi, mala multa sub Philosophi palliolo latere scribit. Item multos philosophiæ studium professos solo habitu, atque incessu meros philosophos videri. Idem in Mercede conductis, de eo, qui pro Philosopho, ac Græculo indiuitis familiam adscitus erat. *Νυμτε pudet, inquit, cum in tanta Romanorum turba solus ἑνίζων τῷ τριβωνί, in peregrino pallio versaris?* Et infra: *καὶ ἰμάτιον Ἑλληνικὸν ἑυσάλως περιβεβλησυσ*, Pallium Græcicum decenter circumponere. Eodem Libro veluti in scena producitur Catella Milesia in Philosophi pallio cubans, immo & pariens. Et alibi passim, quæ putidum esset persequi.

Ita & Latini scriptores. Plautus Curculione:

*Tum isti Græci palliati capite aperto qui ambulant,
Qui incedunt suffarcinati cum libris, cum sportulis,*

Con-

*Constant, conferunt sermones inter se se drapeta,
Obstant, obstitunt, incedunt cum suis sententijs
Quos semper videas lubentes esse in Thermopoli.*

Vbi haud dubie licet Græca Comœdia Philosophos exagitat siue sub Philosophi habitu latentes homines nequam, qui pallio infeitiam, & vitia velarent, fugitiui, flagitijs operati & vulgo inuisi. Alioqui mirum esset, si Comœdia palliata Græcos, & palliatos traduceret. Gellius lib. ix. *Video* inquit *Herodes barbam, & pallium, philosophum nondum video.* Capitolinus tradit M. Antonium Philosophiæ operam vehementer dedisse, & quidem adhuc puerum. *Nam duodecimum annum ingressus habitum Philosophi assumpsit, & deinceps tolerantiam, cum studeret in pallio, & humi cubaret.* Ammianus etiam lib. xv. scribit Iulianū a Constantio patruele ab Achaia, vbi studiis operam dabat, euocatum, etiam tum palliatum atque in societatem Imperii adscitum.

Sed si pallium philosophi habitus, ac nota fuit, cum omnes in Græcia palliati, vt diximus, nullum inter philosophos, & reliquos vulgo in cultu discrimen fuisse videtur. Romæ autem Græci omnes cum in patria veste versarentur, pro philosophis habiti fuissent. Casaubonus ad Capitolinum philosophi habitum interpretatur pallium Græcanicum, sine tunica, cum totius corporis illuie. Huncque communem habitum omnium philosophantium fuisse, quo separabantur a ceteris. Fuisse præterea proprias singularum sectarum notas, & propria gestamina. Sed cum soli Cynici, vt dicemus, sine tunica incederent palliati, merito doctis viris Casaubonus reprehenditur, qui tamen, qualis philosophorum habitus esset, quo a ceteris discernerentur, non prodiderunt.

Ergo soli seueriorem, ac sanctiorem philosophiam professi, vt Pythagorei, Stoici, ac Cynici, tam in Græcia, quam Romæ, pallio a ceteris discreti, quod peculiare eorum hominum fuit. Nempe cum commune pallium Græcorum laneum esset, & album, philosophantium tegmen pallium detritum fuit, obsoletum, sordidum, ac pullum, quodque

a Cynicis solis diuersa ratione gestabatur, ac sine tunica, vt infra explicabimus. Id *τρίβων*, & *τριβώνιον* Græcis dicebatur, nec alia ferme voce, cum pallij philosophici mentionem faciunt, scriptores vtuntur, præcipe Lucianus. Hefychius: *τριβώνιον πάλλιον, περιβόλαιον*. Idem: *τρίβωνος ἡμάτιον*. Cicero *palliolum* appellat Tusculana 1 1 1. *Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia*. Apuleius *palliastrum*. Ecce Socratem contubernalem meum conspicio: sedebat seruili palliastro semiamictus. Festus: *Adtritum & tritum, vestis trita*, *τριβώνιον*. Pallium scilicet longo vsu detritum, quodque, vt loquitur Euripides apud Athenæum lib. x., villosam lanuginem amiserat. *Τρίβωνες ἐμβαλόντες ὄρχονται κρόκας*. Tribonia euadunt, quæ pilos, siue languinem amiserunt. Loquitur de athleticis, cum senes facti sunt. Ad quem locum fallitur vir doctissimus, qui existimat Persium in eadem sententia contrarium dicere Euripidi ijs verbis.

Mibi trama figura

Sit reliqua: astilli tremat omento papa venter.

Non enim cōtraria sunt (etsi id ad Persium adstruere conetur) *κρόκας ἐμβαλεῖν*, & tramam solam habere reliquam. Immo cum vestimenta *κρόκας*, siue pilos, ac languinem longo vsu amiserunt, tramareliqua apparet: nam villosa lanugine connexio staminis & tramæ siue subteminis occultatur, qua dilapsa lanugine reliqua trama apparet.

Porro vestis detrita amissis longo vsu pilis, floccisque tenuior fiebat, & leuior: & ideo Glossæ Vet. *τριβώνιον velum* interpretantur, vestem scilicet attritu tenuem leuemque factam, & ideo arcendo frigori minus aptam. In quo veteres philosophi tolerantiam, siue patientiæ imaginem ostentarunt, cum in ea etiam hieme incederent, Cynici ea sola velarentur. Philostratus de vita Apollonij lib. 1 1. cap. 1 1. narrat eum cum apud Indos versaretur, videretq; illos vestibus byssinis indutos laetatum esse eo habitu, *ἐπειδὴ ἕτοιμα φεῶν τρίβωνι*. Vertunt: quod fusco amictui, quem gestabat similis esset. Quod prorsus admirandum est. Quæ enim similitudo bysso, quod erat linum candidum & pretiosum, cum fulco

fusco vestimento esse poterat? Gaudebat Apollonius quod ea vestis Tribonio suo similis esset, non propter colorem, sed propter tenuitatem. Ex bysso enim vestes tenuissimæ conficiebantur: Apollonii pallium ex lana, sed longo attritu attenuata, & per hoc lino haud dissimili. Non alium huius interpretationis auctorem dare possum, quam Philostratum ipsum eodem libro, capite ultimo. Nam cum Apollonio Rex dari in discessu pro xeniis iussisset aurum, καὶ ὀδόνιας, hoc est vestes lineas, siue byssinas, aurum quidem respuit, se autem othonia perlibenter accepturum dixit, quod ἰσνάσι τριβωνί, quod essent similia Tribonio veterum Atheniensium: scilicet ob tenuitatem, nō ob colorem, qui omnino diuersus, ut infra ostendemus. Quia ergo Tribonium sordidum erat, ac pullum, ait Philostratus lætatam Apollonium vestitu byssino Indorum, quod ob tenuitatem similis pullo tribonius esset. Ita enim verti debuit.

Propter eandem causam Artemidorus lib. 11. cap. 111. ὀδόνια, καὶ τριβωνία ἰμάτια coniunxit, id est vestes lineas, & tribonia. Ait enim lintea vestimenta, & lanca detrita aestate gestare videri in somnis, bonum esse, & sanitatis signum: hyeme vero ἐπιπνὴ, καὶ τὰυτα καιὰ. Vbi apte lincis lanca opponit, detritis autem καιὰ, id est noua siue pexa. Tribonio enim opponitur pallium καιὸν, nouum, pexum, quod attritu pilos non amisit. Quo perfacete alludit Stilpon Megarensis apud Laerium lib. 11. Qui cum vidisset Cratem χειμῶνος συγκατακλυμένον, hieme frigore adustum (scilicet tribonio male opertum tenui, & ventis periuio.) Videris mihi, inquit χρείαν ἔχειν ἰματίου καινοῦ, indigere pallio nouo. Acumen est in voce καινοῦ, quæ diuisa καὶ ὅττι alium sensum reddit, nempe, videri mihi indigere, & pallio, & mente, quasi demens esset, qui sponte talia pateretur. Sequitur ὅτι περὶ τοῦ, καὶ ἰματίου, quasi diceret, & pallio, & mente.

Tribonium igitur pallium detritum, ac ferme lacerum, præcipuè Cynicorum. Egrege illud describit Lucianus in Dialog. mortuorum, de Menippo. Senex caluaster τριβωνίου ἔχων πολυδύρον ἀπ᾿ αὐτῆ ἀνέμο ἀναπτεταμένον, καὶ τὰς ἐπιπνὴ
χαίς

χαῖς τῶν ῥακίων ποιῶλον . Palliastrum gestans lacerum, & ve-
to peruium, ac diuersorum pannorum asseruentis variegatum. In
quo veteres illi philosophi seueriores delitias faciebant,
praesertim Cynici. Apud Laertium in Socrate Στρίβωνι ἢ
Ἀνδρισένου, το διαρρωγὸς τὴ τρίβωνος εἰς τὸν μανερὸν, ὁρῶ σου, ἔφη, διὰ
τῆ τρίβωνος πλὴ κενοδοξίαν. Cum Antisthenes laceram tribonyj par-
tem ostentasset: Video, inquit per Tribonium tuam vanitatem.
Quod narrans Aelianus ait lib. IX. cap. xxxv. Socrates cum
videret Antisthenem τὸ διαρρωγὸς ἡματίς, ἀεὶ τοῖσ' ἔτα φανεροῦ, la-
ceram tribonyj partem in conspectum dare. Quin desinis, inquit,
apud nos te ostentare? Sic ipse Socrates ab Amiphia in tribo-
nio productus vanitatis arguitur, vt paulo post dicam

Quod igitur Tribonium vestis derrita esset, & ferme la-
cera, etiam simpliciter ῥάκος dicebatur. Laertius de Aristip-
po, quod modo luxuria diffuere, modo continentiam se-
ctaretur, dictum prodit, ipsi soli datum esse χλαμύδα φορεῖν,
καὶ ῥάκος: chlamydem ferre, & Tribonum, siue pannum. Vbi
ῥάκος siue pannus chlamydi opponitur: sicut Aristophanes
Pluto ἀνδ' ἡματίς μὲν ἔχειν ῥάκος. Pro pallio pannum. Panni
enim pro vestimentis laceris Latinis scriptoribus accipiuntur.
Seneca de Ira lib. III. cap. XIX. Cum spongiae non inue-
nientur scindi vestimenta miserorum, & in os sarciri pannos im-
perant. Et Epist. XX. Magnificentior, mihi credere sermo tuus
in grabato videbitur, & in panno. Et paulo infra. Nemo nasci-
tur dives: quisquis exit in lucem iussus est lacte & panno esse con-
tentus. ῥάκος igitur lacerum pallium, siue pannus. Hesy-
chius: ῥάκος διαρρωγὸς ἡματίου. Male ergo Pollucis Interpre s
lib. VII. cap. XII. ῥάκην saga interpretatur, cum vestem lac-
eram siue Tribonum vertere debuisset. Quinquam Eustathius
ῥάκος distinguit à τριβῶν, quod illud vestis lacera sit, hoc ἡμά-
τιον ἀποβεβληκὸς τὰς προκίδας εἶεν πρόκας. Pallium quod pilos,
siue lanuginem amisit. Sed huiusmodi pallia desiccata fer-
me etiam erant lacera, & ideo τριβῶν, & ῥάκος a scriptori-
bus confunduntur. Poeta de Vlysse sub mendici specie
εἰμενος καὶ τὸν ῥάκος, ἢ δὲ χιτῶνα ῥωγαλέα. Indutus pallium lac-
erum, tunicamque discissam. Alibi idem Nauticam rogat δὸς δὲ

ράκος ἀμφικαλίδααι. Aristophanes Pluto. εἰδ' ἵματιε μὲν ἔχεν
 ράκος. Et Ranis objicit Euripidi, quod Reges ράκι ἀμπύρων
 in pannis, ac tribonio induxerit, quo essent miserabiliores. Quod
 tangit Acharnanensibus, vbi hæc mendicorum vestimenta
 appellat ράκια, τρύχη, λακίδας πέπλων, δυσπωῆ πεπλώματα,
 σπάργανα, ρακάματα.

*Tribonium non modo pauperiorum gestamen, sed priscis
 temporibus vestis forensis, ac Iudicialis. Aristo-
 phanes explicatur. Cap. XV.*

C Eterum priscis Græciæ temporibus Tribonium com-
 munis pauperiorum habitus fuit. Apud Aristopha-
 nem in Pluto Carrio ab hera interrogatus, quomodo ea,
 quæ in templo Aesculapii euenerant, vidisset, cum capite
 inuoluto fuisset, respondet, διὰ τῆ τριβωνίε, ὅπας γὰρ ἔχεν ἐκ
 ὀλίγας, per tribonium, quod plures rimas habebat. Vbi vetus
 Scholiastes notat pallium vetus, ac detrium ab Atticis tribo-
 nium appellari. ὅπας autem τρώγλας, idest foramina ex erosio-
 ne facta. Nuperus autem falso credit tribonium eandem
 esse vestem, quam Latini lacernam a laceranda dixere. Ac
 ne quis tantum vestem seruilem fuisse credat, paulo infra Iu-
 stus diues factus affert τὸ τριβώνιον ad Aesculapium, vt ei il-
 lud consecret, rogaturque a seruo, num illa vestis sit, inqua
 initiatus fuerit: quod illæ tamdiu gestarentur, donec attri-
 tæ penitus, ac laceræ essent, ait, eam esse vestem, in qua to-
 tredecim annos riguerit. Nec multo post sycophanta Iustum
 eundem diuitem factum interrogat πόθεν φοιμάτων εἰληφας
 τοῦδ; ἔχθες δ' ἔχοντ' εἶδόν σέγώ τριβώνιον. Vnde tibi hoc pallium.
 nam heri te tribonio amictum vidi? Mox idem sycophanta ri-
 gens inducitur, quod tribonio amictus sit. Idem Acharn.
 At neque ἐν τοῖς τρήσσι lateant lapides reliqui. Nec pauperes
 modo, sed vulgus omne Atheniensium in Tribonio. Idem
 Vespis: Mibi visa primum est per quietem in Pnyce pecudum se-
 dentium frequens conuentio Κακτηρίας ἔχουσα, καὶ τριβώνια cum
 scipione tribonium gerentium. Vbi Scholiastes. Erat autem pri-

sci maris, ut honorati senes cum tribono, & scipione populum conuocarent. Paulo infra de eo qui domi attrinebatur, ne forum ac iudicia frequentaret: Itaque custodimus hunc ferrisque vinetum claudimus, ne huc exeat. Primum ergo dictis allocutus molibus, suadebat μὴ φορῆν τριβώνιον, ne ferret tribonium. Philostratus lib. I. cap. vltimo cum Apollonio Indorum Rex aurum in discissu, & vestes lineas dari iussisset, aurum reiecit, vestes perlibenter accepit, quod τριβωνί veterum Athenensium similes essent, scilicet obtrenuitatem, vt diximus. Idē lib. VI. cap. XI. Dicas namque velim, nunquid Aristides ille sit, quem cum ex Grecia venientes ad insulas dicitis nauigasse tributorum componendorum causa? quæ cum ille æqua ratione construxisset, ξυὸ ἰὺτῶν ἐπαιλθεῖν τριβωνί, tribonio amictus redijt.

Quare successu temporum postquam pexæ vestes ac peregrinæ in vsum venerunt, boni illi senes grauate admodum vt tribonium deponerent animum inducebant. Eadem fabula prope finem suadebat patri Bdelycleon, vt tribonium exueret, & gaunacum induerat. At senex negat se viuo ac vidente nunquam depositurum tribonium, quo se olim in prælio flante Borea inuoluerat. At filius parenti. τὸν τριβωνί ἄφεσ. Τλωδὶ δὲ χλαῖναν ἀναλαβὴν τριβωνικῶς. Interpres. exue decotem, istamque vestem sume commodam seni. Sequutus nempe veteris Scholiastæ interpretationem. Τριβωνικῶς. vel vicem, inquit, pallij tui detriti, & decotis, vel vt senem detritum decet. Neutra explicatio Aristophani conuenit. Duplex discrimen erat inter tribonium, et chlānam, siue gaunacum. Illud detritum, ac tenue; hoc pexum, ac villosum. Tribonium ita induebatur, vt pars dextra sinistro humero imponeretur, quemadmodum supra diximus; at chlāna siue gaunacum fibula ad ceruicem necebat. Natus ergo quo facilius persuaderet patri vt chlānam indueret, iubet eum more tribonii induere, hoc est nō fibula stringere, vt moris erat, hoc est τριβωνικῶς. Ex duplici ergo causa senex recusat gaunacum, quod esset villosum, & quod fibula neceberetur. Vetus Schol. Gaunacum, chlāna Persica. Palamedes ait Persicum pallium ex altera parte villosum, siue genus pallij quod & Persi-

da vocant . Ex eo autem quod villos haberet, sequebatur non esse ita facile sordes fullonis opera eluere, vt fiebat in tribonio . Proinde ait: Prius cum pisciculis saturatus essem, & aliquid iurulenti condimenti super tribonium effusum esset, ad eluendas maculas tres obolos fulloni persolui . Sed maius incommodum putabat senex, quod veste vellis densa plus nimio incallescere deberent, quo pertinent illa .

PH. Quid istud esse per Deos dicam mali?

BD. Quod perfida isti nominant, hi Gaunacum .

PH. Ego arbitrabar Sisyram Thymetide .

Subjicit sibi illud videri simile Morychi *μάριον*, id est *sago villoso* . Morychus enim, vt notat Scholiastes, Tragicus erat poeta, vir delitij fluens, & ad arcendum frigus villosis, ac crassis vestibus vtens . Subdit Bdelycleon eam vestes Ecbatanii confici, cui parens perfacete . Ergo Ecbatanis *γίγνεται πρόνος χόλιξ*, vbi villos siue floccos in panno extantes comparat bouis intestino, quod crispum est, & velut pellitum . Sequitur .

BD. Bona verba, at ista, (vt scias) cum maximo sumptu, & labore barbari texunt, & hac vestis talentum in lanam facile absumpsit .

PH. Iure ergo fas est laniperdam dicere .

Et iniustus, quam gaunacum . BD. Tene, ò bone,

Et indue illam . PH. Me miserum, vah quid est

Quod hac scelesti cruciat in me feruidum .

Sed si necesse est clibanum oro inducite .

Quæ omnia declarant vestem villosam fuisse, qua sumpta metuebat, ne plus satis incallescere . Alterum inde com- modum verebatur, quod cum chlæna, vt diximus, fibula ceruicibus stringeretur, metuebat ne ab ea suffocaretur .

PH. Quo procreamus liberos & tollimus,

Quando iste suffocare me nunc postulat?

Iubet ergo filius eam induere *τριβωνίως* more tribonii, solutim scilicet, nulloque fibulæ morsu . Nec alius eorum verborum sensus esse potest .

Nec Athenis modo, sed alibi in Græcia honoratiores qui- que .

que in Tribonio. Aelianus Variæ lib. v. cap. v. de Epaminondæ paupertate: *Ἐπαμινώνδας ἕνα ἔχε τρίβωνα, καὶ αὐτὸν ῥυτίωνα.* Epaminondas unum modo Tribonium habebat, illudque sordidum. Quando vero illud ad fullonem mittēbat, necesse habebat se domi continere, quod alterum non haberet. Idem lib. vi. cap. xiii. narrat Agesilaum Lacedæmoniorum Regem iam senem sæpe sine calceis, & tunica prodire solitum in publicum, τὸν τρίβωνα περιβαλλομένον, tribonio involutum. idque per hiemem matutino tempore. Postquam vero pexa pallia, & recentia, tum gaunaca, & peregrinæ vestes incessere, tribonium penes solos pauperiores remansit. Lucianus Somnio, siue Gallo, cum Mycillus diuitem salutasset, illico se subduxisse ait, ne forte pudori illi esset, quod ἐν πτωχῶν τῶν τρίβωνι cum affectatus esset. Et Cataplo ait τὸ τρίβωνιον, quod antea fidum videbatur, apud Inferos æque preciosum esse, ac ipsius Regis purpuram. Idem de amicitia, ubi narrat fidem Demetrii in amicum carcere detentum: καὶ διελεῶν τὸ τρίβωνιον, τὸ μὲν ἡμῖς αὐτὸς ἀναβάλλεται, τὸ λοιπὸν δὲ ἐκείνῳ δίδωσκ. Tum dissecto Tribonio, dimidato induitur ipse, reliquum autem ipse donat.

Tribonium non Cynicorum modo, sed Philosophorum

seuerioris note pallium fuit. Item Sophistarum.

Laertius explicatur. Cap. XL.

Postquam Tribonium penes solos pauperes remansit, seuerioris sapientiæ cultores hoc veluti ipsius sapientiæ velamen, atque insigne arripuerunt, & coluerunt. Plutarchus de Iside, & Osiride: ἔτι γὰρ φιλοσόφες ποιησοῦσσι, καὶ τριβωνοφορίας ποίωσιν. Neque enim philosophorum densa barba, & Tribonij gestatio facit. Valde enim falluntur, quicumque Tribonium solius Cynicæ sectæ gestamen fuisse tradiderunt. Nam & Socrates, & Pythagorei, & Stoicitem, & reliqui seuerē philosophantes hanc vestem peplis omnibus Regum, que indumentis prætulerunt.

Et reliqui sane philosophi præter memoratos in commu-

ni habitu incescere, nullusq; quodsciam Platona, Aristotelē, eorumque sectatores cultu a vulgo distinctos prodidit. Immo Aelianus lib. III. cap. XIX. Variæ Aristotelis vestitum operosiorē Platoni displicuisse tradit, hocque initium disfidii inter eos fuisse, quod Aristoteles ἐδῆτι ἐχρῆτο περιέργῳ καὶ ὑποδύσει, vestitu, & calceatu pretiosiore uteretur, tonsura etiam, quam Plato improbaret pluresque annulos gestaret. Laertius de eodem: ἐδῆτι δὲ ἐπισήμῳ χρώματος, καὶ δακτυλίοις καὶ κερᾷ. *Veste insigni, & annulis, & tonsura utens.*

Idem de Lycone lib. V. ὡς δὲ καθάρτατος τῶν σολῶν, ὡς ἀν ἐπερβλήτω χρῆσθαι μαλακότητι ἱματίων. *Erat vero mundissimus cultu, adeo ut vestium incredibili mollitie, ac nitore uteretur.* Et de Heraclide. οὗτος ἐδῶτι τὴ μαλακῆ ἐχρῆτο. *Molli veste utebatur.*

Primus sanctioris disciplinæ parens Socrates Tribonium sapientiæ aptavit. Quapropter ab Amipsia hac etiam parte Aristophanis æmulo in Tribonio traducitur, atque irridetur apud Laertium: Αμειλίαις δὲ ἐν τρίβωνι παράγων αὐτοῖς. *Amipsias ipsum in Tribonio producens ait, Socrates paucorum optime virorum multorum verò vanissime, & ipse, ad nos tandem venis, tolerantisque es.* πῶθεν ἄν σοι χλαῖνα γένοιτο. *Nec verba, nec sententiam Interpres assecutus est. Eum inquit palliatum inducens. Atque omnes tunc palliati. Mox. Vnde tibi pallium bibernum? Tota vis est in voce τρίβωνι, & χλαῖνα, quæ opponuntur. Tribonium enim, ut diximus, vestis detrita, ac tenuis: contra Chlæna crassa, ac villosa, ad arcendum frigus. Ironice igitur Socratem tenui palliolo amictum interrogat, vnde chlænam habeat, & ob id eum vanitatis insinuat: nam quod id hominum genus ob tolerantiam faciebat, vulgo ad vanitatem, atque ostentationem trahebant.*

Quod sequitur apud Laertium, neque ipse satis capio, neque alium intellecturum puto. τοῦτὶ τὸ κακὸν τῶν στυτόρων κατ' ἐπιρροίαν γένηται. *Hoc illi incommodum evenit per sutorum malignitatem.* Sed aut omnia me fallunt, aut locus iste mutilus est. Quid enim sutoribus, siue coriariis cum chlæna, & Tribonio? Nunquid vestimenta lanea illi conficiebant,

aut

aut lacero reficiebant? Deinde quæ sententia? Hoc illi incommodum per coriarij malignitatem contigit. Suspicio ergo vocem desiderari ἀνὸς ὀδύτος, hoc est discalceatus, quæ paulo post sequitur in verbis Aristophanis, quæ adducit Laertius: καὶ νοτὸς δὴτος καὶ πολλὰ ἀνέχη. Et discalceatus mala multa tolerat. Nam qui in tribonio, ferme etiam sine calceis, & nudipedes incedebant, vt ex Aristophane apparet, qui talem Socratem inducit. Ita apud eundem Phidippides interrogat patrem, qui Socrati in disciplinam traditus fuerat, & ideo nudipes erat, vbi calceos reliquerit? Perstringit igitur Amiphsias Socratis cultum, quod pro communi pallio tribonium gerat, quod Ironicè chlḗnā appellat: deinde quod discalceatus incedat: eum autem morem secum ferre ait futurorum damnum, nam ἐπήρεια id significat. Quod enim Socratis, & eius sectatores sine calcei incederent, id vero in detrimentum futurorum ac coriariorum cedebat. Vt Iuuenalis ait ephebos castrari damno tonsoris Heliodori. Hoc si non est, quid esse possit ignoramus.

Socratem tamen nō semper in Tribonio incessisse declarat paulo post Laertius, cum ait: Cumque hoc vite instituto degeret, interdum tamen tempori seruiens λαμπρὰ ἡμισίχῆλο, et in Platonis Symposio ad Agathonem profectus. quod nō est, venustiore habitu utebatur, sed communi, quem album fuisse diximus, nisi quis conuiuij causa candidum sumptum existimet. Sanè nulla vestis pretiosæ mentio in conuiuij Platonis, vt notauit Aldobrandinus, sed Socratem accessisse, λελούμενον τὲ καὶ τὰς βλαυτὰς ὑπεδεδεμένον, ὃ ἐκείνος ὀλιγάκις ἐποίησε, non calceis ornatum, vt vertit Interpres, sed lotum & calceatum, quod ille raro faciebat. Scilicet Socrates ferme in Tribonio, & discalceatus, ita & raro balneis utebatur. Iturus ad conuiuium lauacro sordes pellit, tum commune pallium, & calceos de more induit, siue, vt Laertius loquitur, λαμπρὰ ἡμισίχῆλο, candidum vestitum induit: nulla pretiosa vestis, quam frustra in Platone quærit Aldobrandinus. Ita in commune vestitu, & lotus, καλὸς γεγενημένος videbatur, qui ferme in tribonio nudipes sordebat: & ideo bonus ille senex se id fecisse ait, ἵνα

καλὸς

καλὸς παρὰ καλὸν ἰοί: ut pulcher ad pulchrum ier. Quo loco apparet Socratem, quod dicebamus, fere in tribonio nudipedem incesse, sicut ibidem inducitur quidam Aristodemus ἀνυπόδητος ἀεὶ, qui semper nudipes erat. Philostratus etiam lib. VI. cap. VI. nuditatem pedum cum tribonio coniungit. ἀνυπόδησία δὲ, καὶ τρίβων.

Nec Socrates modo in Tribonio, sed & reliqui seuerius philosophantes. Nam licet Pythagoras veste alba, puraque semper vteretur, ut Laertius atque Aelianus testantur, Pythagorei tamen in tribonio, & fordibus. De ijs Antiphanes apud Athenæum lib. IV:

*Sordes paululum oportuit ferre, ieiunium,
Celi rigorem, silentium, tristitiam, illuicem.*

Et Aristophanes ibidem:

*Quid per deos censemus, eos, qui olim
Pythagorici fuere sponte reuera.*

*ρυπαὴν ἐκόντας, ἢ φορεῖν τρίβωνας ἠδέως;
Sordibus squaluisse, & tribonia gestasse libenter?*

Mnesimachus apud Laertium: Comedunt olera, & aquam potant, pediculos vero, καὶ τρίβωνα, atque squalorem nemo ex alijs perferre posse. Horum princeps fuit Diodorus Apendius, cuius meminit Arcestratus apud eundem Athenæum post paulo, qui cum Pythagoreus esset Cynicis moribus usus, κομιῶν, καὶ ρυπαῶν, καὶ ἀνυπόδητων, capellatus, sordidus, & discalceatus; unde & Pythagoreorum, qui comam alunt, familia originem duxisse creditur. Socrates ibidem de philosophorum successione refert Diodorum hunc βαθεὶ πώγωνι χρῆσασθαι, καὶ τρίβωνα ἀναλαβεῖν, κόμην τε φορεῖσαι, profundam barbam aluisse, tribonium gestasse, nec communi comæ tonsura usum: Pythagoricis qui præcesserant solitis λαμπρῶ ἰσθῆτι, amiciri, id est, alba siue candida, ad exemplum præceptoris, quod idem est ac Laertius de Socrate λαμπρὰ ἡμτέχνηο, ut diximus.

Stoici etiam in tribonio, quos a Cynicis sola tunica distinctos tradit Iuuenalis. ergo idem pallium vtriusque sectæ, hoc est Tribonium. Immo Lucianus nunquam philosophiæ mentionem facit, quia & Tribonium nominet. Nam Reuifcen-

uiscentibus ait se, cum Philosophiam sedulo quaereret, incidisse in homines *τριβώνια περιβεβλημένους*, *tribonijs circumamictos*. Et paulo post: *Si quis vero*, inquit, *alicui, quem admodum muli sunt, viro execrando, qui philosophum mentitur, obuiam factus fuerit*, τὸ *τριβώνιον περισπᾶσας*, *Tribonium dilacerans*. Item de mercede conductis, ubi describit eum, qui in alicuius diuitis familiam pro philosopho, vel Græculo adscriptus esset, ait, *quoniam Græcico pallio decenter amictus sit, eum ab omnibus existimari Grammaticum, siue Rhetorem, siue philosophum, & propterea anteambulonum turba immixtum herum cemitari, ac deducere, qui ex hoc eruditi opinionem affectaret, ut facile quis suspicaretur Græcum illum non tam ob sapientiam, quam ob barbaram, καὶ τὸν τριβῶνα conductum esse*. Ille autem conductus Cynicam non profitebatur. Ex quibus colligitur Grammaticos etiam, & Rhetores aliosque liberalium disciplinarum professores Romæ tribonium gestasse, quod indicat Tertullianus de pallio: *Viderit nunc philosophia quid profit: nec enim sola mecum est, habeo & alias artes in publicum vtilis: de meo vestiuntur, & primus informator literarum, & primus edomator vocis, & primus numerorum arenarius, & Grammaticus, & Rhetor, & Sophista, & Medicus, & Poeta, & qui Musicā pulsat, & qui stellarem coniectat, & qui volaticam spectat: omnis liberalitas studiorum quatuor meis angulis regitur*. Lucianus eodem dialogo Theopopolidis Stoici factum memorat, cui hera catellam custodiendam dederat, quam ἐστὼ *τριβῶνι* peperisse ait, & paulo post de pseudophilosophis *τριβῶνας ἀμυρεζόμενοι*.

Quis porro Apollonium Thianæum Cynicum fuisse dixit? Ille autem in Tribonio. Philostratus lib. II. cap. IX. supra laudatus. *Cum byssum in India vidisset, gavisus est, quod non dissimilis admodum esset παῖσιν τριβῶνι, quod ipse gestabat*. Eodem lib. cap. vltimo. *Cum Rex Indorum dari ipsi in discessu aurum, & lineas vestes inuississet, illud respuit, has libenter accepit, quod similes essent τριβῶνι veterum Atheniensium, quale ipse gestabat*. Ita lib. IV. cap. VI. de adolescente a quo Apollonius dæmonem deiecerat: *Tum versicoloribus, ac mollibus vestimentis, ceterisque delirijs depositis, parcitatem vultus, καὶ τριβῶνας complexus*

plexus est, ſequē ad Apollonij vitam moreſque contulit. Et cap. xi i. eiufdem libri, de Nerone qui philoſophos inſectabatur, quod ignaua philoſophorum opera ipſi videretur, quodque philoſophia quædam eſſet artis diuinatoriæ ſpecies: καὶ ἤχθη ποτὲ ὁ τριβώνιος εἰς διασήριον, ὡς μαυτικῆς χημίμα. Tribonium in iudicium vocatum eſt, vt artis diuinatoriæ prætextus. Et lib. v. cap. xiv. Laſthenes vna mecum philoſophatus chlamydem poſtea, & militarem vitam adamauit. Hunc quoniam tribonium rursus cupere aiunt, militia miſum facias rogo. Et lib. vi i. cap. viii. Apollonius iturus Romam iubet Damim fumere habitū popularem, ac tribonium deponere (vbi perperam doctus Interpres lacernā vertit, quæ tunc Romę veſtis popularis erat) ne philoſophus videretur, hocque illi periculum acceſſeret apud Nerōnem; ille autem philoſophicum habitum, i deſt tribonium retinuit. Et lib. vi i. cap. vi i. Trophonii ſpecum ingreditur αὐτῷ τριβώνι.

Sophiſtæ etiam in Tribonio. Eunapius in Hedefio: de Euiſtathio: Paret ille, & ad epulum Regale accedit, & bi tanta eius eluxit eloquentia, vt parum abſuerit, quin Rex tiaram rectam abiecerit, & purpureis veſtimentis, ac monilibus depoſitis τὸ τριβώνιον Ἐουſαθίου μεταμφιſάσασθαι, Euiſtathij tribonium induerit. Male Interpres penulam vertit: quemadmodum infra. Ἡν γοῦν αὐτοῖς φιλοſοφία τὸ τριβώνιον penulam reddit, quæ longe à Tribonio diuerſa. Idem in Proæreſio, vbi admirandam eius, atque Hephæſtionis paupertatem memorat, ait vtrique vnicum Tribonium fuiſſe, & tria, quatuorue ſtragula, ita vt Proæreſio in publicum prodeunte, Hephæſtion deliteſceret domi ſtragulis inuolutus, idemque Proæreſio eueniret egrediente in publicum Ephæſtione. Sed quid ſit, quod ait Eunapius ἐν γοῦν αὐτοῖς ὑπὸ ἱματίων, καὶ τριβώνιον, non ſatis capio. nam & hic Interpres penulam reddit. Quid enim hoc loco barba cum tribonio? Fortaſſe legendum ὑφός ἱματίων: cum enim ὑφός interdum pro ſindone, aut pro velo accipitur, ὑφός ἱματίων, καὶ τριβώνιον erit tenue pallium, & detritum. Non multo poſt idem Interpres Tribonium lacernam interpretatur de eodem Proæreſio, cuius tolerantia miraculo erat, quod

λεπτόν ἔχων τριβώνιον, & discalceatus Gallicas hyemes, & frigora
in delicias conuerteret.

Ceterum Philosophos tribonio tanquam nota, atque insi-
gni à reliquis mortalibus distinctos Romæ fuisse apparet: at
in Græcia nullū discrimen fuisse videtur inter ipsos, & pau-
peres, a quibus gestatum tribonium diximus. Sed non sola,
vt vetus verbū est, Tribonophoria Philosophum faciebat: alia
quoque erant, quæ Philosophos notabiles redderent. In
primis opaca, & profunda barba, pedum nuditas, longa
& profusa coma, quodque peculiare Cynicorum fuit, pera,
& baculus, & diuersa ratio gestandi Tribonium, de quo infra
dicemus. Vnde illud enueniebat, vt plerique rudes, atque
indocti his insignibus inscitiam, atque ignauiam obuela-
rent, atque egestatis imagine egestatem effugerent. Extat
in hanc rem Lucillij Epigramma lib. 11. Anthologiæ cap.
111. cuius sententia est, pauperes, & indoctos non vt prius
in pistrino molere, nec humerorum operam locare, sed nu-
trire barbam, & in triuijs baculum tollere, tunc virtutis se-
ctatores primos dici: Hermodoti hoc dogma esse, si quis pe-
cunia careat, fore vt non amplius esuriat, si posita tunica in
pallio incedat. Loquitur autem de Cynicis.

Pallij Philosophici color. Petronius correctus.

Cap. XVII.

Sicut Tribonium vestis detrita ac lacera fuit, ita eius co-
lor fuscus, atque obsoletus. Philostratus lib. 11. cap.
11. vt supra inuimus, tradit Apollonium, cum byssum apud
Indos vidisset, lætatum esse, quod *τοιοῦτον τριβώνιον, quod simi-*
lis esset fusco tribonio, quod ipse gestabat. Quomodo autem ef-
fret similis, ibi declarauimus. Porro *καυδός*, pullum, siue sub-
nigrum, ac fuscum significat: qualem fuisse pænularum co-
lorem, item ferme lacernarum, immo & tunicarum Roma-
næ plebis, ac vilissimi cuiusque, vnde pullatus circulus, &
pullata multitudo, alias ostendimus. Qui color partim la-
næ natiuus, vt Canusinæ, cui pulliginem suam adscribit Plin-

nus, partim ex albo vestium vſu, ac sordibus in pullum de-
generans.

Basiliiſ Oratorum Gregorij Nazianzeni Interpres supra
adductus: τριβωνος περιβληματά Τανα. Τῶν μὲν ριτοράων ἐριθροί-
τε καὶ φοινιοί. Φασὶ δὲ τῶν φιλοσόφων, Tribones pallia quedam,
Rhetorum purpurea, Philosophorum fusca.

Videtur tamen Lucianus alios etiã colores Tribonio ad-
scribere: nam de mercede conductis, ait, illi, qui se in fami-
liam diuitum adscribi optet, vestitum etiam supra facultates
apparandum, ac colorem deligendum, quo herus potissimum
gaudeat, ne illius oculi offendantur. Ille porro, quẽ
ab eius vitæ instituto dehortatur, philosophus erat, eam artem
in illa familia mercede locaturus. Subjicit enim non
multo post: *Cum in tanta Romanorum turba μόνος ἑνίζων τῷ τριβωνῷ,*
solus peregrino in pallio versaris. Et paulo infra: *Quoniam*
tibi barba ingens propendet a mento, καὶ ἰματίων ἑλληνικῶν
ἰσχυρῶς περιβέβησας, quia pallio Grecanico decenter amictus es.
Quis autem in Tribonio, idest veste detrita, ac lacera colorum
varietatem quæsitam credat, cum id præterea sectæ
grauitatem dedeceret? Verisimile igitur est, ad augendam
rei inuidiam in vniuersum de omnibus locutum esse Lucianum,
qui sese aulæ seruitio manciparent, ac diuitibus eruditam
operam addicerent, ijs scilicet eos in vestitu colores
quærendos, qui heris maxime placerent. Nam ad
captandam ingenij famam stulti diuites omne genus doctorum
familix aggregabant, Poetas, Rhetores, Geometras, Greculos ferẽ,
quos credibile est exceptis philosophis in pallio quidem, nam hoc
eorum insigne, traductos, eo tamen colore, qui esset reliquæ
familix peculiaris; fortasse etiam philosophos ipsos, ne fusco,
pulloque tribonio heri oculos læderent, ac veluti familiam
funestarent, coactos esse, quæ pars seruitutis erat, pallio
eos colores adsciscere, quis reliquus seruientium grex enitesceret.
Nam apud veteres variis vestium coloribus ad genium heri, & Circi
studia familiam excultam fuisse, quam nunc colorum synthesium
Liream appellant, vel vnus Petronius docuerit, apud quem
in

in Trimalcionis familia. In aditu ipso stabat ofiarius prafinatus, cerasino succinctus cingulo, atque in lance argentea pisum purgabat. Qui color apud Trimalcionem in pretio. Nam paulo ante inducitur pila prafina ludens. Ita enim ibi legendum in Electis docemus: hætenus in illa pila sparsua explicanda in feliciter Critici luserunt.

Christianorum Ascetarum Tribonium. Quando Tertullianus librum de pallio ediderit. Tribonium fuscum. Cap. XVIII.

Christianos vulgo communi, ac ciuili vestitu vsos satis constat. Tertullianus Apologetico: *Quo pacto homines vobiscum degentes, eiusdem victus, habitus, instructus. Et Cyprianus de bono patientiæ: Nos autem fratres, qui philosophi non verbis sumus, sed factis, nec vestitu sapientiam, sed veritate præferimus.* Sicut autem apud Ethnicos seuerius philosophantes tribonium adamarunt, ita Christiani, qui se sanctiori, atque austeriori disciplinæ tradebant, eandem vestis vilitatem, & squalorem assumebant. Lucianus Philopatro: *Alius cui nomen Ehleuocharmus, τριβώνιον ἔχων πολύσαθρον ἀντιόδιλος τε καὶ ἀίσκητος, tribonium habens admodum putre, sine calceis, & capitis integumento.* Paulo post: *Vt demonstrauit mihi τίς ναυοέμων, male vestitus, quidam qui ex montibus aduenerat deconsa coma.* Vbi monachus, siue anachoreta describitur. Nam ex Christianis, qui durum ac seuerum vitæ genus sequerentur communi habito relicto, togis scilicet, laceris, pænulis, pallium lacerum, ac fuscum sumpsisse aliis adnotatum est. quod cum Tertullianus fecisset, popularium reprehensionem incurrit, quæ res ipsum impulit, vt edito libro sibi patrocineretur. Ad quem tam multa Interpretes disputarunt. Alii enim Tertullianum a toga ad pallium transiisse existimant, cum est factus Christianus, idq; omnes vulgo Christi nomen professos fecisse. Hieronymus ad Furiam: *Vbicumque viderim Christianum, statim illud de triuo: ὁ γραικος ἐπιδέρης, Græcus Impostor.* Ipse Tertullianus: *Cum hanc primam*

nam sapientiam vestit, quæ vanissimis superstitionibus renuit. Et in fine libri: Gaude pallium, ex quo Christianum vestire cœpisti. Quod verisimile videtur primis illis Ecclesiæ temporibus, qui Christo nomen darent, ipso etiam habitu cultuq; Christum, & Apostolos imitari voluisse, quos palliatos Hebræorum more fuisse constat. Contra alij, non cum Christianus, sed cum Sacerdos factus est, habitum mutauisse censent. Quod scilicet librum de pallio multo post editum Apologeticum conscripserit, quem ab eo vulgatum, cum Christianus esset, non est dubitandum. Induisse autem pallium, cum est factus Sacerdos, ex verbis ipsius colligunt de pallio: *Enimuero cum hanc primum sapientiam vestit, quæ vanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime pallium super omnes exuuias, & peplos augusta uestis, superque omnes apices, & tutulos sacerdos suggestus.* Ita enim corrigunt, pro eo quod est in editis *sacer suggestus*. Sed si pallium non nisi sacerdotum erat, soli sacerdotes cum pallium sumerent, vanissimis superstitionibus renuciabant. Reliqui ergo Christiani ante pallium in iisdem permanebant. Quod indicat, verba illa de Christianis omnibus, non solû de sacerdotibus accipienda. In qua tamen sententia veluti fluctuant: modo enim pallium sacerdotum fuisse aiunt, omniumque Episcoporum, & Clericorum, ac postea Monachorum: modo non omnium sacerdotum, sed eorum tantum, qui *ἀσκητός*, & vitæ genus asperius profiterentur: modo eorum tantum, qui ascetæ essent, licet non sacerdotes. Quæ cum ita sint, nondum plane compertum erit, quandonam hanc defensionem ediderit Tertullianus. Non quando Christianus factus est, non enim omnes in pallio: non quando sacerdos, non enim omnes palliati: multos quippe ex laicis aiunt propter *ἀσκητός* hac veste philosophica vsos, & ex presbyteris, eos solos, qui asceticam profiterentur.

Rectius ergo, ad pallium transiisse Tertullianum, cum primum *ἀσκητός*, & strictiorem disciplinam profiteri cœpit, siue ante sacerdos esset, siue tum primo factus austerius vitæ genus inuit. Id fuisse docuerat Baronius ad Annum *CRIST. VII.* contra Pamelium disputans: vbi non vno argumento ostendit

dit, non fuisse pallium omnium Christianorum, sed eorū tantum, qui arctioris vitæ studijs se mancipassent, & sublimiorem viuendi normam amplexi eminentioris philosophiæ se esse cultores profiterentur: & ideo Christiana Philosophiæ, atque arctioris vitæ pallium insigne fuisse. Christianos enim eodem habitu, quo Gentiles vsos esse, ex Tertulliani ipsius & Cypriani locis supra adductis ostendit. Ascetas vero, & strictiorem disciplinam professos pallium induisse docet ex Eusebio lib. VI. cap. XI I I. de Heracla presbytero: *Propterea non modo vulgari veste, & communi, qua antea usus fuisset exuta, philosophi habitum cultumque, quæ adhuc retinet, sibi assumpsit: verum etiam libros gentilium euoluere non desistit*. Idem Eusebius lib. VI I I. cap. XXI. laudat Porphyrium Christianum adulescentem, quod habitum philosophicum gestaret. Et reliqua, quæ nuperi suppresso Baronii nomine transcripserunt.

Soli ergo Christiani ascetæ in Tribonio, qui quoniam philosophorum habitus, eadem in illos atque in hos conuicia expetebant. Et quoniam plurimi erant, qui sola barba, ac pallio philosophiam mentiebantur, reliqua impostores, ac sycophantæ, tales & Christiani sub eadem schema putabantur, vt ad Tertullianum Rhenanus adnotauit: & ideo quoniam in publico apparuissent, statim illud de triuio, vt diximus, *Ἰπαυδὸς ἐπιδέρης, Græcus impostor*. Neque tamen omnes Christiani: nam cum subolecente in immensum multitudine Christiani, vt loquitur Tertullianus, *urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum impleuissent*, si omnes in tribonio, quomodo notari, & peregrini cultus in simulari potuissent, qui vbique occurrerent, & spectarentur? Cum igitur ait Hieronymus: *Vbicumque viderint Christianum, statim illud de triuio Græcus impostor*, de asceta, & strictiorem disciplinam professo intelligendum est. Ita cum Tertullianus ait, *pallio Christianum, & sapientiam, qua superstitioni renuit vestire*, de hac seueriori sapientia, ac vitæ genere duriore capiendus est. Bulengerus lib. V. de veste Pontificia cap. V. ideo impostores Christianos

nos per feornnatis lasciuia dictos esse censet; quod pallium tunica imponerent. Quod si verum est, & olim, & nunc, qui pallium gestant, magni impostores sunt. Sed quis vel puer ignorat, postquam Philosophiæ maiestas per planos, ac nebulones violata est, sycophantias, & imposturas plerumque sub pallio latuisse, vt quod olim frugalitatis, & continentiaë index erat, sceleratorum fraude, omnis nequitiaë, atque impudentiaë velamen esse cœperit, & ideo impostores creditos, quicumque eo habitu imponerent, ac credulos mortales fallerent.

Eiusdem habitus præiudicio tales crediti Christiani asectæ, & sicubi apparuissent conuiciis proscissi. Hieronymus ad Marcellam: *Nos quia serica veste non utimur, Monachi iudicamur: quia ebrij non sumus, nec cæcinnis ora dissoluimus, continententes uocamur: si tunica non canduerit, statim illud e trinio, Impostor, & Græcus est.* Quod ait *si tunica non canduerit*, declarat communis habitus colorem album fuisse, vt diximus.

Neq; in eo viris doctissimis assentiri possumus, qui Christianos religionis attentiores tribonium gestasse Apostolorum imitatione tradiderunt. Christum quidem Dominum, & sectatores more gentis palliatos fuisse credimus: id pallium fuisse tribonium, credere non possumus. Cum tam Christum, quam Apostolos communi vulgarique habitu vsos certū sit. Quod si Christus Dominus in tribonio incessisset, frustra milites super pannucea, ne centonibus quidem bonis digna, fortem misissent. Sed de Hebræorum vestitu alias disputabimus. Neque in hoc Cynicis Apostolos similes fuisse, quod vnam tantum tunicam gestarent, ostendemus, cum nec tunicam, nec interulam gestasse Cynicos demonstrabimus.

Ceterum non diu apud Christianos durasse hanc tribonophoriam, inde apparet, quod cum aliqui, sicut quidam philosophi sapientiam in tribonio positam credebant, solos veros Christianos existimarent, qui hoc pallium circumferrent, ac præcipue Constantini ætare Eustatius Sebastianorum Episcopus contederet Episcopos omnes, ac Presbyteros

teros ad vetus Tribonii gestamen reuocare, eosque qui non gestarent damnaret, in Synodo Gangrensi Canone xii. aduersus hanc opinionem in hæc verba sancitum est: *Si quis virorum propter ἀσκητικὸν νομίζοντες pallio utitur, & despicit eos, qui cum reuerentia byrris, & alijs communibus vestimentis utuntur, anathema sit.* Vbi Verus Interpres διὰ ἀσκητικὸν νομίζοντες vertit continentiam, qua putatur, cum sit, propter seueriorem, ut credebatur uitæ normam, & strictiorem disciplinam. Immo & mulieres ascetrias Tribonium gestasse, vt Cratetis vxor Hipparchia, apparet ex sequenti Canone. *Si qua mulier propter ἀσκητικὸν habitum mutat, & pro solito muliebri amictu uirilem sumit, anathema sit.* Nam per uirilem habitum intelligi pallium contra sententiam Balsamonis recte docti viri statuerunt.

Ceterum dicto Canone non tam sublatus est vsus pallij ab ascetis, quam ij notati, qui in illo positam τὴν διακονίαν credebant, & eos, qui pallium non gestarent, contemnebant. Certe Episcoporum vestitus ferme erat fuscus, qui tribonij color. Baronius ad annum cdxvii. narrat ex eius actis D. Ioannē Chrysostrum, cum morti proximus esset, exuisse vestimenta, atque alba sumpsisse. Mutata deinea Episcopalis cultus simplicitas, & primo quidem varij, ac flori diu vestigium colore sacris adhibiti, mox non ita probetiam extra sacra vsurpati. (Et adhiberi sacrorum maiestatis intreat.) Ammianus Marcellinus lib. xxvi. i. vestitus vilitatem in Episcopis prouincialibus commendat. *Qui esse poterant (loquitur de Episcopis Urbis) beati reuera, simagitudine Urbis despecta, quam utijs opponunt, ad imitationem Antistinum quorundam prouincialium uiuerent: quos tenuitas edendi potandique parcissime, uilitas etiam indumentorum, & superciliosa humum spectantia, perpetuo Numinis, uerisque eius cultoribus, ut puros commendant, & uerecundos.* Diu tamen penes ascetas, & monachos pallium fuscum, nigrumque remansit. Eunapius in Aedesio, cum monachos in Serapidis a Constantino diruti locum inductos, indignatur, subiicit: *quicumque ea tempestate μέλανων ὀργῶν ἐδύηται, nigram vestem gestasset:*

eum illico tyrannicam auctoritatem obtinuisse. Idem Maximo :
 Quando Alaricus cum barbaris per Thermopylarum fauces perua-
 sit : eas Græcia angustias illi prodidit, ἢ τῶν τὰ Φυλιππιάται ἐχόντων
 ἀπώλυτος προσπαρειαλεθόντων ἀσέβεια, impia natio fusca pallia
 gestantium, qui nullo prohibente simul cum eo irruerunt. Syne-
 sius Ep. cxlvi. ad Ioannem, qui asceticum habitum sumpse-
 rat: καὶ φαῖν ὑβριώων ἀμπέχεσθαι σε φασί.

*Tribonium Cynicum. Modus illud gestandi. Pallium
 διπλῶσαι. Duplex pannus. Cap. XIX.*

Tribonium commune philosophantium tegmen fuisse
 diximus. Illud tamen Cynicam sectam profitentium
 peculiare gestamen fuisse apparet, in quo illi delicias face-
 rent, præcipuè si attritum maxime, & lacerum esset. Quo
 habitu sese Herculem Cynicæ sectæ auctorem, ut ait Au-
 fonius Epigrámate xxvi. & Lucianus Cynico, imitari glo-
 riabantur, quem reliqua nudum, sola leonina amictum ve-
 teres induxerunt. Sed diuersus fuit a ceteris philosophis
 Cynicorum Tribonium gestandi modus. Nam cum illi ita
 tribonium gestarent, ut ceteri mortales commune pallium,
 extrema scilicet parte pallii dextra in humerum læuum im-
 posita, ut manus sola extaret: Cynici totam tribonii partem
 dexteram ita in sinistrum humerum conjiciebant, ut cum to-
 to brachio dexter humerus nudus exereretur, & pars etiam
 pectoris renudaretur. Hoc illi idcirco agebant, quia, ut do-
 ctis pridem obseruatum est, sine tunica incedebant, prorsus
 que ἀχίτωνες erant, Iuuenalis.

Et qui nec Cynicos, nec Stoica dogmata legit.

A Cynicis tunica distantia.

Non quod Stoici simplici pallio uterentur, Cynici dupli-
 ci, ut vult Interpres: sed quod hi sine tunica essent, quam
 illi gestabat, in doctrina conuenirent. Extat Oratio Dio-
 nis Chrysoſtomi περὶ σχήματος, in qua accurate causam quæ-
 rit, cur, cum homines in sola tunica conspicerentur, nemo
 eos notaret, aut irrideret: quod si aliquem ἀχίτωνα ἐν ἱμα-
 τίῳ

Tunc viderent sine tunica solo pallio amictum, coma, barbaque prolixa, illico deridiculo habitum, omniumque ludibrio, ac contumeliis expositum. Et tamen horum hominum tantam fuisse multitudinem, ut plures tunc essent, quam fullones, aut sutores, aliique artifices. Eam autem causam præcipue affert, quod hi homines rigidi morum censors, & publici pædagogii essent, & vel palam, vel tacite ipso habitu, ignaviam, mollitiem, inscitiam, ac nimias delicias exprobarent. Illuc demum Orationem flestit, ut fateatur etiam hoc contigisse propter eam, quod plerique solo tribonio philosopharentur, reliqua stolidi, & flagitiis cooperti. Lucianus Cynico: *Quid tu tandem barbam quidem habes, & comam, χιτῶνα δὲ καὶ ἔχεις, καὶ γυμνοδερκῆν, tunicam non habes & nudus conspiceris, ac nudipes, delecta nimirum, vaga, inhumana, ac ferina vita: tum proprio corpore, contra quam faciunt ceteris, semper usus incommodè, nunc huc, nunc illuc circumis, in arido præterea solo cubans, adeo ut plurimum etiam sordium istud τριβωνίου referat, alioqui nec ipsum, vel tenui filo, vel molle, vel floridum.* Et in fine hunc etiam Deorum habitum esse ait in templis, ubi statuæ sine tunicis conspiciuntur.

Cynici igitur ob tolerantiam sine tunica erant, καὶ τριβωνίῳ μόνῳι utentes, ut ait Laertius in Menedemo. Quæ laus veterum Laconum fuit. Nam Agesilaus, ut narrat Aelianus, iam senex prodibat in publicum ἀνοπόδιστος, καὶ ἀχίπτεον τὸν τριβωνίῳ περιβαλλόμενος, nudipes, sine tunica, tribonio amictus, idque per hyemem matutino tempore. Hancque adolescentum educationem fuisse tradit Plutarchus in Lycurgo, ut exacto duodecimo anno sine tunica incederent, pallium unum in annum accipientes. Quod pallium tribonium fuit. Infra enim ait: *Spartam una scythale, & tribonio Græciæ volenti imperitasse.*

Quod igitur tunica Cynici carerent, necesse habuerunt diuerso more a tunicatis pallium induere. Non quidem, ut docti existimant, quod cum commune pallium ita gestaretur, ut duæ eius laciniae ab utroque latere retrorsum rejicerentur, ita ut tunica tota in anteriori parte pateret; cum Cynici nullam haberent tunicam se pallio inuoluerunt, ne

corpus nudaretur : nam commune palli um non ita vtrin-
que rejici solitum ostendimus : sed cum ita gestaretur, vt
dextra eius pars extrema sinistro humero imponeretur, eue-
niebat vt in actu, in incessu, aliisque de causis interdum ea
pars laberetur, & tunica appareret. Cynici ἄχιττοιες dextrū
cum humero brachium exerentes totam pallii partem dex-
tram in sinistro humero injiciebant, vt retro ad pedes cade-
ret, atque ita totum corpus inuolueret, & constringeret, vt
nisi detraheretur dilabi non posset. Quod duplicare pallium
dixerunt, quemadmodum fusc ad Tertullianum viri docti
demonstrarunt.

Primum huius habitus auctores fuisse Antisthenem docet
Laertius. Diogeni enim tunicam petenti iussisse πλύσαι το-
μάριον. Vbi contrario sensu pallium explicare Interpres ver-
tit. Nam πλύσαι est complicare, siue duplicare. Idem enim
paulo infra de eodem : Καὶ πρῶτος ἐδίπλωσε τὸν τρίβωνα, καὶ
μόνον αὐτῷ ἔχητο : Primus Tribonium duplicauit, atque eo solo ute-
batur. Ideo duplicauit, quia sine tunica id solum gestabat.
Ex aliorum tamen sententia Diogenes eius moris auctorem
facit Laertius : Τρίβωνα διπλώσας πρῶτος διὰ τὸ ἀνάγκη ἔχει,
καὶ ἐνέδωκε αὐτῷ. Primus pallium duplicans ob necessitatem,
& vt in eo cubaret. Διὰ ἀνάγκη non est ob necessariū vsum,
vt credit Interpres, sed ob necessitatem. Nam cum tunica
careret, necesse habuit tunicæ vicem se pallio inuoluere. Al-
tera causa duplicandi pallii fuit, vt in eo dormirent. Nam
cum Cynici humi cubarent, sine culcita, ac stragulis, ea ve-
luti nimias delicias respuentes, eodem pallio inuoluti som-
num capiebant, quod gerebant interdum. Et ideo lepide
Martialis abollam Cynici uxorem grabbati vocat : non vt ait
Raderus, quod abolla Cynici vxor esset. Apage talem vxo-
rem, sed abolla grabbati vxor dicitur, quod grabbato pro
stragulis iniecta, veluticum eo dormiret. Nam Cynicos
tribonio incubantes dormire solitos docet eiusdem Dioge-
nis dictum, qui cuidam obiectanti, quod aurum pallio oc-
cultaret : ita sane, inquit, propter hoc illi dormiens incubo. Hoc
eodem cultu Xeniadis liberos, quos in disciplinam acceper-

rat, a Diogene productos tradit Laertius, ad *cusum rufos*, *incomptos*, ἀγίτους, καὶ ἀνυποδίτες, *sino tunica*, *discalceatos*, & propterea duplicato pallio inuolutos.

Illud tamen quod de Antisthene subjicit Laertius perobscurum est: Πρώτον δὲ καὶ Νεάνθης φησὶν ἀπλώσαι φοιμάτιον. *Primum etiam explicasse pallium tradit Neanthes*. Aliqui sic interpretantur: cum pallium commune vtrique a latere rejiceretur, veluti duplicatum fuisse; Antisthenem autem illud explicasse, cum in humerum conjiceretur. Sed hoc supra refutauimus. Itaque verisimile est, quod iidem suspicantur, corruptum esse Laertii locum, & pro ἀπλώσαι legendum διπλώσαι, id est duplicasse. Nam licet supra dixerit eum primum pallium διπλώσαι, duplicasse, vt tradit Diocles, hic idem a Neanthe scriptum esse subjicit. Nisi ἀπλώσαι est vnicopallio contentum esse.

Ab hac pallii duplicatione Diogenes διπλοέμαλος a vetere poeta appellatur, *duplici pallio vestus*. Et pallium ipsum διπλόις. Antipater de Diogene: *Cui una pera, μία διπλόις, baculus vnus*. Et infra: *Baculus, & pera, καὶ διπλόον ἔμα*. *Diogenis vitæ onus leuissimum*. Alibi. *ρυπώδοντι πόνω πεπυλαγμένον ἔστος διπλόσιον*. *Obsceno luto conspersa vestis duplex*. Quamquam inter διπλόιν, & διπλόσιον discrimen ponat Ammonius: illud de pallio duplicato vsurpari, hoc nequaquam. quod ex poetæ verbis adductis falsum esse apparet.

Latini pannum, & duplicem pānum Cynici pallium vocarunt. Horatius lib. I. Epist. xvii. de Diogene:

Quem duplici panno patientia velat.

Acron. *Laudat Aristippum ex sententia Platonis, qui cum inuenisset illum naufragio, panno duplici inuolutum, id est diplode, laudauit eum dicens: Omnis Aristippum decuit color, & stans, & res*. Legendum est. *Naufragio facto, vel, e naufragio*. Vnde autem hoc de Aristippi naufragio accepit Acron non mihi constat. Dictum quidem Platonis siue Stratonis refert Laertius: *soli Aristippo datum καὶ χλαμίδα φορεῖν, καὶ ῥάκος*, *chlamidem ferre, & pannum*. Cum scilicet tres meretrices a Dionysio acceptas, vsque ad vestibulum deduxit, dimi;

dimiſitque . Quare hic quoque, vt alibi non ſemel mutilum eſſe Laertii codicem ſuſpicamur . Non enim coharet ſatis , quod repudiaſſet amicas , & quod eum tam chlamys , quam pannus deceret . Fortaſſe igitur ſequebatur , cum a Stratonem repertus eſſet poſt naufragium diploide inuolutus , dixiſſe Stratonem , quod tam deceret eum pannus , quam chlamys . Chlamys ſcilicet purpurea , in qua ille traductus eſt . Quo reſpexit Horatius :

Alter Mileti textam cane peius , & angue

Vitabit chlamydem .

Quod nempe ex lana Mileſia pretioſiſſima texeretur , & purpura tingeretur .

Alter purpureum non expectabit amictum .

At diploidem pannum appellat ſimpliciter :

— *Morietur frigore , ſi non*

Retuleris pannum .

Interdum tamen Diplois pro pallio communi uſurpatur . Eufebius lib. vii . cap. xviii . de ſtatua Chriſti Domini , atque Hæmorrhoiſæ . *διπλόδα κοσμίως περιβεβλημένον* . Cynici duplicato pallio inuoluti figuram , quam Roma Illuſtriſſimus Puteus traſmiſit , hic exprimendam curauimus .

Tabula XXIX .

Tab. XXIX.

Ceo. Georg. sculps.

*An Cynici interulam gestarent . Laertius explicatus .
Eius Interpres notatus . Cap. X X.*

I Deo Cynicos pallium duplicasse diximus, quod tunica carerent, cuius vicem Tribonii circumiectus præstabat: propterea dextro brachio atque humero, bonaque pectoris parte nudi erant. Quo magis miror credidisse viros doctissimos interulam a Cynicis gestatam. De quo aliqua in tertio libro huius commentarii disputauimus. Duo sunt quæ illi afferunt, vt hoc confirmet. Cratete teste Laertio ab Atheniensibus reprehensum, quod in sindone præter morem incederet, eam autem sindonem fuisse interulam. Deinde quod Proteus apud Lucianum pyram conscensurus depositis pera ac Tribonio ἔση ἐν ὀδῶνι ρυτῶσι ἀκρυβῶς. Sed Cratetis sindon pallium fuit, non tunica, siue interula. Tanta enim fuit viri illius tolerantia, vt graue pallium, ac villosum, æstate tenue ac linteum hieme gestaret. Cuius exemplum postea Cynici æmulati sunt Ammianus in Anthologia de Cynico:

*Καὶ σόλιον, παργάνιον, ὀμιον ἔξω,
Vestis villosa, barbula, humerus exertus.*

Vestis villosa patientiam Cynicam dedecisset, nisi per æstum gestata fuisset. De Cratete Philemon Comicus apud Laertium:

*Καὶ τὸ θερμὸν μὲν ἔχεν ἱμάτιον δασύ
Ἰν' ἐγκρατῆς ἢ, τὸ δὲ χειμῶνος ῥάκος.
Æstate crassum vestiebat pallium,
Vt tolerans esset, hyeme vero tribonium.*

Idem factitasse Zenonem tradit Laertius: *Erat patientissimus, & simplicissimi videtur, crudisque tantum cibis utebatur, καὶ τριβωνίῳ λεπτῶ, & tenui tribonio, ita vt de illo diceretur.*

*Τὸν δὲ ἐκ ἀπ' χειμῶν κρύοις, ἐκ ὄμβρος ἀπείρων
Οὐ φλοῦξ ἡλίωιο δαμάζειαι.
Hunc non acris hyems domuit, non frigidus imber,
Non solis radij.*

Quod

Quod scilicet in tenui palliolo sævas hyemes perferret : quod fecisse Eustachium ex Eunapio notauimus, qui gerens *λαπτὸν ἡμάτιον Gallicas hyemes tolerabat.*

Ad maiorem igitur patientiã, quo tenuius pallium hyeme esset, illud lineum Crates induebat. Laetius: *ὑπὸ τῶν ἀθλίωσιν ἀσυνόμον ἐπιτιμηθεῖς, ὅτι σινδὼνα ἠμφίεσο, ἔφα, καὶ Θεόφραστος ἡμῖν δείξω σινδὼνα περιβεβλημένον.* Illis non creditibus induxit illos in tonstrinam, ostenditq; Theophrastum *κερόμενον*, operam tonsori dantem, & ob id sindone inuolutum, siue lineo inuolucro opertum. Sed quinam sunt isti ciuilis iuris periti, quos Cratetis censores nobis obtrudit Interpres? *ἀσύννομοι* sunt Aediles, quorum munus erat, vt & Romæ, prouidere, ne quis in peregrino cultu incederet, vt erat tunc pallium lineum. Ab his ergo Crates reprehensus, quod sindonem præter morem gestaret, perfacete respondit; se ijs ostensurum Theophrastum sindone inuolutum; vt que fidem faceret, induxit in tonstrinam, vbi de more lineo amiculo, ne pili vestibus adhærescerent, amictum ostendit. Non posse autem sindonem pro interula accipi, declarant verba *ἠμφίεσο*, & *περιβεβλημένον*, quæ non nisi de veste exteriori, & quæ corpori circumponeretur, siue injiceretur, dici possunt.

Proteus autem apud Lucianum ideo *ἐν ὀδύσῃ* inducitur pyram consensurus, vt qui deposito pallio tragicædiam illam in humani generis conspectu daturus erat, saltem honeste moreretur, qui vitam inani gloriæ impendebat. Nam si interulam vulgo Cynici induissent, aut illa partes verendas velabat, & tunc pallio duplicato minime opus fuisset, aut pectus tantum tegebat, & tunc nulli vsui fuisset, & linea insuper mollitiæ suæ rigorem Cynicum minime decuisset. Non aliud igitur outhoniam illud fuisse existimamus, quam fasciam, siue perizoma lineum, quo se ille in conspectu frequentiæ renudaturus veluti eampestri succinxit, vt spectatorum oculis extremo illo actu parceret. Præterea quomodo exert o humero, ac seminudi Cynici scriptores produntur, si interuala pectus obuelabat? In veteri Epigrammate

supra adducto ὤμων ἔξω: *humerus exertus*, id est nudus. Lucianus Cynico: *Tunicam quidem non habes, & nudus conspiceris*. Seneca Epist. LXI I: *Demetrium virorum optimum mecum circumfero, & relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror*: Arriani Epicætetus. *Obuios conuicijs lacera- re, ac pulchrum ducere*. τὸν ὤμων δεικνύειν, *humerum reuelare*. Herodianus de Cynico: *Baculum manu gestans ἡμηνόμην δὲ αὐ- τῷ ἐκπρημῆς πύρα*, *peram seminudus ab humero suspensam ge-rens*.

Cum igitur ita se pallio Cynici inuoluerent, vt cū dextro humero brachium exereretur, facilis erat & expeditus illius brachii vsus. At læuum sub tribonio, qua duplicabatur, latebat pressum, nec inde exeri poterat, nisi pallium subduceretur, atque ita corporis inferiora paterent, aut totum demum tribonium deijceretur. Quare cum vtriusque brachii ministerio opus foret, tunc ad pectus ipsum tribonium circumcingebat, atque ita superiori corporis parte renudata, vtrumque brachium expediebatur. Lucianus de scribenda historia narrat, cum Corinthiis bellum a Philippo immineret, ciuesque trepidi, alii aliud negotium curarent, pars muros reficerent, pars arma comportarent, Diogenem, ne nihil agere videretur, dolium suum sursum ac deorsum versare cœpisse, διαζωσάμενος, inquit τὸ Τριβώνιον. Ita ille ad instar proparum succinctus superiori corporis parte nudus agebat.

Ipsæ etiam mulieres Cynicam sectam professæ in tribonio, & quidem solo. Menander apud Laertium Cratete:

Συμπεριπλάσεις γὰρ Τριβωνί ἔχουσα ἐμοί,

Ὅσπερ κρῆτιτι τῷ κωκῶ ποτ' ἠγωνί.

Me cum ambulabis gerens tribonium, vt nuper vxor cum Cratete Cynico. Hæc est Hipparchia, quam tradit Laertius Cratetis vitam atque verba deperisse, vt nullo procorum ambitu, non opibus, nobilitate, aut pulchritudine, ab hoc intempestiuo amore abduci potuerit, cui hæc omnia solus Crates erat, vt parentibus minitaretur, nisi se huic traderent, sibi mortem illaturam. Cum ergo Crates a puella paren-

tibus

tibus rogaretur, vti illam ab hoc proposito auerteret: postquam egit omnia nec persuasit, exurgens omni sua supellectili ante illius oculos exposita, hic ait sponsus, hæc eius possessio, ad hæc delibera. Neque enim esse nostri consors poteris, nisi eadem studia attigeris. Elegit continuo puella, καὶ ταυτὸν ἀναλαβέσα χῆμα, eiusque habitu sumpto vna cum viro circumibat. Gestasse autem solum tribonium, sine vlla tunica aut interula, apparet ex sequentibus. Nam cum ad conuiuium venisset, vbi Theodorus Deum contemptor discumbebat, vt eum argueret, hoc illi obiecit: *Quod faciens Theodorus, iniuste agere non diceretur, id Hipparchia si faciat, facere iniuste non diceretur. Theodorus autem se ipsum feriens, iniuste non agit: ergo ne Hipparchia quidem Theodorum cadens. Tum ille ad hoc quidem minime respondit, ἀνέστυρε δὲ αὐτῆς δομάτιον, sustulit ipsi pallium, vt scilicet eam esse feminam ostenderet. Interpres reddit, traxit pallium: quod nullum sensum habet. Theodorus a muliere laceffitus, in eius contumeliam pallium sustulit, vt cum sine tunica esset, id quod esset conuiuius ostenderet. Eadem voce in re simili vsus est Laertius in Stilpone. Nam cum hic apud Areopagitas delatus esset, quod Mineruam non esse deum dixisset, respondit, negasse esse deum, quæ esset dea, deos quippe mares esse. Tunc Theodorus false. vnde inquit hoc Stilpo nouerat? ἢ ἀνασύρας αὐτῆς τοῦ κήπων εἰδεῖσθαι; Nunquid sublata veste locos muliebres inspexit? Vbi etiam non recte Interpres amota palla: nec animaduertit, pro ἐπὶ κίλινθεον legendum esse ἄθεον. Theodorus enim ille ob impietatem ἄθεος dicebatur. Male etiam κήπων in κόλπον mutat. nam κήπων id quæ mulieres sunt, significare notum est. Ideo aut sublatum tribonium Hipparchiæ a Theodoro esse, vt fœminam argueret, declarat, quod subicit Laertius, propter hoc nec territam, nec perturbatam esse more mulierum Hipparchiam: iam enim pudorem decoxerat, quæ luce palam cum vino congredebatur, sed obiectanti Theodoro, quod radios apud telam reliquisset, hoc quidem sapienter respondisse, se fœminam esse, ceterum non sibi male consuluisse, si tempus, quod in texendo con-*

sumptura erat, sapientiæ studio impendisset.

Ceterum Cynici, vt dicebamus, ideo se solo pallio contentos profitebantur, vt Herculem referrent, qui cum sola leonina incederet, nec Herculem modo, sed Deos omnes, quorum simulachra, vt testatur Dio *περί σχήματος*, solo pallio velata in templis cernebantur, vt etiam in nummis Aesculapii apparet, quos hic damus.

Tabula XXX.

Tab. XXX.

Rufforus f.

Servi palliati. Plautus explicatus. Diphthera. Scortum.
Festus emendatus. Cap. XXI.

Non ingenuos modos, sed servos in Græcia vulgo pallia-
tos fuisse certum est. Plautus Captivus Act. IV.
Scen. I.

*Nunc res certa est, eodem pacto, ut Comici servi solent,
Coniiciam in collum pallium, primo ex me hanc rem ut audiat.*

Et Scena sequente.

*Sed Ergasilus est ne hic, procul quem video?
Collecto quidem est pallio: quidnam acturus est?*

Epidico Act. I. Sc. I. ait Thesprio Servus.

Quis properantem me prehendit pallio?

Et paulo post.

*Age nunc iam ornate Epidice, & palliolum in collum coniice.
Itaque assimulato, quasi per urbem totam hominem quesiveris.*

Terentius Phormione.

*Sed ego nunc mihi cesso, qui non humerum hunc onero pallio,
Atque hominem propero invenire?*

Ex quibus intelligimus, servos cum properarent, neflu-
ens pallium cursuram impediret, solitos illud in collum con-
jicere, hoc est dextram partem in sinistram humerum, sini-
stram in dextram rejicere, ut essent expeditiores. In Prole-
gomenis Terentij: *Servi Comici amictu exiguo conteguntur pau-
peratis antiqua gratia, vel quo expeditiores agant. Quo habitu
interdum, & liberi, ut parasiti trechedipni, cum ad cænam
festinarent. Ibidem. Parasiti cum intortis pallijs veniunt, id est
in collum coniectis.*

Idem etiam servuilis pallij color fuisse videtur, qui libero-
rum, nempe albus, & lætitiæ causa candidus. Plautus Ca-
fina de Olympione villico nuptias celebrante:

At candidatus cedit hic mastigia.

Et infra:

Villicus autem hic cum corona candide vestitus.

Vbi Lipsius ad morem libertorum refert in mutanda veste.

Olym.

Olympionem enim iam libertum fuisse. Quod est falsum. Pau-
lo post.

OL. *At non opinor fieri posse hodie. ST. potest
Si quidem cras censes te posse mitti manu.*

Et Actu III. Scena VI.

OL. *Quid est? quis hic homo est?* ST. *herus sum.* OL. *qui herus?*
S T. *Cuius tu seruos es.* OL. *Seruos ego?* ST. *atq; meus.* OL. *Non
sum ego liber?*

Memento, memento.

Seruus adhuc Olympio erat, & vulgi more in nuptiis candi-
datus. Licet serui palliati, propria tamen eorum vestis fuit
Exomis, & Diphthera. Apud Aristophanem Vespis conque-
runtur urbani fenes Philocleonem herum a seruis suis domi
clausum sub custodia teneri, oblitis munerum, quæ ab eo
acceperant. Neque eos subit memoria *διφθέραν, καὶ ἐξομί-
δων*, quas ipsi emerat, *καὶ κυνᾶς*. *Diphtheram* quidem vete-
res Grammatici vestem ex corio, siue pellibus interpretati
sunt, quæ propria pastorum, & agriculturalum. Aristophanes
Nubibus: *Vbi grandior eris, capellas agito e Phelleo, ut & patris
tuus διφθέραν ἐνημέμενος scorteam vestem indutus.* Vbi Scholia-
stes *περιβόλαιον ποιμενοικὸν ἐν δέρματος* interpretatur: non qui-
dem quod pallium vulgare fuerit, fufum, ac longum; quis
enim credat pastores, atque agricolas eo inuolutos opus
fecisset? sed breuius indumentum, sagum scilicet ex pellibus,
quod exomidi injiceretur, inde *περιβόλαιον*. Quod autem vi-
liorum tegmen esset, propterea chlamydi, vt & *ράκος*, &
tribonium opponebatur. Lucianus Timone: *Promolli chla-
myde hanc diphtheram tibi paupertas circumponit.* Ibi enim Ti-
mon ad inopiam redactus *ἐναΐόμενος διφθέραν* terram exer-
cet. Infra idem a Ioue appellatur *κατὰ διφθέρας*: item *διφθέ-
ρας* dicitur, idest *sago ex pellibus confecto amictus*. Dio etiam
Chrysoth. Orat. LXXI. inter vestes pastorum, & agricola-
rum diphtheram, & exomidem recenset. Philostratus in
Heroicis de eo qui relicta Vrbe se agriculturæ tradiderat:
διφθέραν τὸ ὑποσαρμωσάμενος, & bidentem ferens. Polluci ta-
men lib. VII. *Diphthera dicitur tunica stricta ἐπίπυρον ἔχου, ha-
bens*

bens cucullum, non ceruical vt vult Interpres. Potuit quidem & tunica ex corio confici, vnde & diphthera appellari: proprie tamen de sago, siue veste exteriori sumebatur. Eadem *Pañu* dicebatur, cuius tamquam vestis pastoralis meminit Theocritus Idyllio 111. & v. quam vetus scholiastes *meloten*, & *diphtheram* reddit. Pollux tunicam prælongam interpretatur, quæ nescio an pastori congrua esset. Rectius Hesychius: *δερμάτινον ἔνδυμα ὅτι περ ἐνίοι σισύραν: ἐνίοι δὲ σκλήνῃ δερματίνον, οἱ δὲ δισσέραν,*

Has pelles caprarum fuisse docet Varro de re rustica lib. 11. cap. vltimo: *Neque non quadam nationes harum (caprarum) pellibus sunt vestita, vt in Getulia, & in Sardinia. Cuius vsus apud antiquos quoque Græcos fuisse, apparet, quod in Tragædijs senes ab hac pelle vocantur δισσέριον, & in Comædijs, qui rustico opere morantur: vt apud Cæcilium in Hypobolimo adolescentem, apud Terentium in Heautontimorumeni senem. Aliquis etiam harum vestium vsus in ingenuis fuit, tempore pluuiæ, vt scortæ pænulæ apud Romanos. Laertius tradit Anaxagoram profectum in Olympiam fudo ac sereno cœlo sedisse ἐν δερματίνῳ, quasi breui eruptura pluuiæ, sicque euenisse. Idem narrans Philostratus lib. 1. cap. 11. ait venisse Anaxagoram in Olympia, cum nulla pluuiæ suspicio esset, ἕωνωδία pellicea veste indutum.*

Eam scorteam Latini appellarunt, nam scorta pelles. Vnde auctore Festo meretrices sic appellatæ, quia vt pellicula subiguntur. Varro de lingua Lat. lib. vi: *Scortari est sapius meretriculam ducere: quæ dicta a pelle. Id enim non solum antiqui dicebant scortum, sed etiam nunc dicimus scortea, ea, quæ ex corio, & pellibus sunt facta. Inde in aliquot sacris, ac sacellis scriptum habemus. Ne quid scorteam adhibeatur, ideo ne morticinum quid adsit. In Atellanis licet animaduertere rusticos dicere, se adduxisse pro scorto pelliculam. Ex his facile erat corruptum Festi fragmentum restituere: Scorta appellantur meretrices ex consuetudine rusticorum, qui vt est apud Atellanos antiquos solebant dicere se attulisse pro scorto delicularum. Quis enim non videt ex Varronis legendum pelliculam? Scortam etiam pro pelle*

pelle leonina apud Tertullianum de Pallio cap. 1v: *Qualis ille Hercules in serico Omphales fuerit: iam Omphale in Herculis scorto designata descripsit.* Supra enim ad eandem vocem alluserat: *Tantum Lydia clancularia licuit, ut Hercules in Omphale, & Omphale in Hercule prostitueretur: nempe in scorto, siue pelle Leonina.*

Ἐξομῖς. Ἐτερομάχαλος. Κατωδάκη.
Cap. XXII.

EXomides ἱμάτια δελμά, καὶ ἑτερομάχαλα veteres Critici interpretantur, vestes serviles ex altera parte manuleatas. Vox ipsa nihil aliud significat, quam vestem strictam & angustam, ex qua humeri exerentur, siue nudi conspicerentur. Hesychius partim tunicam, partem pallium. Ἐξομῖς, χιτῶν μου, καὶ ἱμάτιον: τίω γὰρ ἑκατέρω χρέαν παρέχον, καὶ χιτῶνα μὲν διὰ τὸ ζώνουσαι. ἱμάτιον δὲ, ὅτι τὸ ἕτερον μέρος ἐβάλλετο. (Lege περιβάλλετο) παρὰ καὶ ὀικονομικῶς, (Lege κόμικῶς) ὅτε μὲν ἔνδον, ὅτε δὲ περιβαλῶ. Exomis tunica pariter, & pallium. Vtriusque enim usum praebebat: & tunica quidem, quod cingeretur: pallium autem quod altera pars iniiceretur, siue circumponeretur. Quare & Comici de exomide aliquando dicunt quod indueretur, aliquando quod superindueretur. Ita ille locus corrigendus est. Quomodo autem eadem vestis tunicæ & pallii usum præstaret, nõ aliter intelligi potest, quam quod alam quandam, siue manicam latiore habet, quæ more palli injici, ac circumponi posset. Talis enim exomis. Pollux: Ἐξομῖς δὲ περίελημα, καὶ χιτῶν ἑτερομάχαλος. Tunica vnicam manicam habens. Hesychius: Ἐτερομάχαλος. Tunica seruorum, atque operariorum, quod alteram tantum alam adfutam habet. Alibi Polluci Exomis dicitur vestis Comica, tunica scilicet alba, siue ornamenti, in sinistro latere, ῥαφῶ ἐκ ἑξῶν, suturam non habens. Subjicit huic adiectum fuisse palliolum album, quod ἐγκόμβωμα dicebatur. Verisimilius tamen est, alam, quæ adinstar pallioli, potius in sinistra parte fuisse, quo dextra liberior atque operi expeditior esset. Sicut tunica seruilis

ἑπιρομάχαλος erat, ita ingenuorum ἀμφιμάχαλος, vtrinque manuleata. Hesychius. Ἀμφιμάχαλος tunica manicata liberorum, vt Plato, duas habens manicas, quas etiamnum μαχάλας appellant. Eius meminit Aristophanes Equitibus: *Sed cum nudum videres hunc populum, ne quidem ἀμφιμασχάλε ἠξιώσας, tunica manulea dignum censuisti. Etiam durante hyeme.* Scholiastes: χειρῶν ἑπιματίε. ἀλλῶς, μετρεῖ χιτῶνίσκος.

Non fuisse tamen solum seruorum exomides, declarat Aristophanes Lysistrata, vbi ciues senes aiunt.

Ἀλλὰ τὴν ἐξωμίδ' ἐκδύομεθ' ὡς τὸν ἄνδρα δεῖ.

Sed exomidem exuamus, vt virum decet.

Et Aelianus Variæ lib. ix. cap. xxxiv: *Diogenes cum venisset Olympiam, & Rhodios quosdam adolescentes videret pretiosis vestibus amictos, ridens inquit, hic est fastus. Deinde cum incidisset in Lacedæmonios ἐν ἐξωμίσι φαύλαις καὶ ρυτώσει, in vili, ac sordida exomide. Hic inquit, alius est fastus. Quare Suidas interpretatur tunicam ingenuorum, quæ brachia non tegetet, esset tamen vile indumentum. Gellius præterea lib. vi. i. capite xli. eas antiquissimo tempore a Romanis gestatas tradit, breuesque ac substrictas tunicas interpretatur citra humerum desinentes.*

Porro tam Festus, quam Pollux, Exomidem Comicum vestimentum fuisse aiunt. Scilicet seruorum. Postquam enim ea vestis in desuetudinem abiit, antiquus seruorum habitus in scena retentus est. Quia autem hoc exomidis proprium erat, vt inde humeri extarent, Cynici, qui, vt diximus, dextrum humerum exertum habebant, inde ἐξωμίαι dicti, & eorum Tribonium ἐξωμίδε, vt alii adnotarunt.

Vestis etiam seruilis mentio apud Aristophanem Lysistrata. Nescis vt olim vos quoque κατωνάκας φοροῦντας adiuuerint Lacones. Vos inquam liberauerunt. καὶντι τῆς κατωνάκης τὸν δῆμον ὑμῶν χλαῖναν ἡμιπιχρον πάλιν. Et pro seruili amictu chlenam populum induerunt. Hesychius interpretatur pallium, quod in inferiori parte, ῥάκος assutum habet, quod est pellis ovina. Videri autem Athenienses illud induisse a Tyrannis coactos, qui Pisistrati tempore fuerunt, vt propter vestis illius vilitatem

ciues

ejus urbem non ingrederentur.

*Pallio caput operire. Palliolum. Plautini loci corre-
ctio tentatur. Cap. XXIII.*

Quemadmodum Romani, cum caput operire volebant, togæ laciniam superiorein ab humeris in caput trahebant: ita & Græci adducto in caput pallio illud operiebant, præcipue cum latere volebant. Lucianus Dialogo mortuorum, de Philosopho: *Flet, quia non amplius tam opiparas cenas habebit, neque noctu exiens clara omnibus τὸ ἰματίω κεφαλῶ κατεϊλήσας ordine omnia accedet scorta.* Plautus Pænulo *Quin si voles:*

Operire capita, ne nos leno noverit.

Et alibi.

Tum isti Græci palliati capite aperto qui ambulat.

At Romanos cum latere vellent, item valetudinis causa palliolo caput obnupfisse alias docuimus, quod breue, & angustum pallium fuisse vox ipsa declarat. De quo Lipsius in Saturnalibus, qui nonnisi ab ægrotis palliolum adhibitum obseruat ex Quintiliano: *Palliolum sicut fascias, & focalia sola excusare potest valetudo.* Seneca lib. IV. nat. quæstionum: *Videbis quosdam graciles, & palliolo, focalique circumdatos, pal-
lentes, & agros.* Ex quo docti illud Ouidij

Aegrum tu facito ut similes, nec turpe putaris

Pileolum nitidis imposuisse comis.

Recte palliolum legunt. Quod etiam meretricum fuisse ostendunt Martialis:

Hanc volo, qua simplex, qua palliolata vagatur.

Et Iuuenalis:

— *Dorida nullo.*

Cultam palliolo.

Alius Plauti locus est, qui huc referri potest, si tamen aliqua spes restat posse illum recte constituti. Pseudolo Act. v. Sc. I. ait feruus ebrius.

Sed postquam exsurrexi, orant med' uti saltem;

Pars II.

D d 2

Ad

Ad hunc me modum intuli, vt illis satisfacere[m] ex
disciplina: quippe ego
Qui probe Ionica perdidici: sed palliolatim amictus
Sic huc incessi ludibundus.

Veteres editiones Mediolanensis, & Veneta, licet multum a recentibus discrepent, constanter retinent *palliolatim amictus*. Lambinus supposuit *palliolatus*, hocque extare in veteribus libris testatur. Quod si verum est, facilis erit interpretatio, Pseudolum palliolo caput tectum saltasse: quæ fortasse causa fuit, vt dum orbem illum saltatorium versat opertis oculis lapsus sit. Sed cum omnes fere editiones, etiam nouissima *palliolatim amictus* habeant: & in veteri M.S. *palluratus* se reperisse dicat Lambinus, suspicor legendum esse, *pallulatim amictus*. Scilicet seruus procax, atque ebrius, quo magis risum excitaret, pallam siue pallulam, muliebrem pallium induerat: idque ex disciplina. Ionicam enim saltationem mollem fuisse, ac parum virilem; item saltatores in palla, satis constat. *Pallulatim amictus*, est more foeminarum palla inuolutus. Neque obstat, quod infra pallium appellat: nam muliebrem amiculum, & *pallam*, & *pallium* dictum fuisse, alias notauimus. Nam quæ de tunica palliolata Interpretes afferunt, ἀποποδιόνοσα sunt. Immo paulo post idem seruus ait se commutasse pallium: non quia illud reiecto ex crapula vino infecisset, vt iisdem interpretantur: ait enim, iam penè inquinauit pallium, id est, parum absuit, quin pallium temeto inquinarem. Sed egressurus in publicum, pallium muliebrem deponit, virile sumit. Sic illa verba intelligenda commuto illico pallium: illud posui: inde huc exij: id est, pallium muliebrem, siue pallam, in qua saltavi. Si enim pallium pro pallio sumpsisset, satis erat, si diceret: Commutavi pallium: sed quia pro muliebri virile sumebat, ait illud posui, inde huc exij, nempe in communi habitu.

Ceterum totus iste locus in veteribus editionibus admodum variat. Nam quod nunc legitur, *plaudunt partem: clamitant n.e.*, vt reuertar. Ibi, *plaudunt parum*: quod rectum est. Prima enim illa saltatio non ardebat: volebant enim ipsum

ita in orbem rotari, vt caderet. Ita quod sequitur. *Occurpi
denno hoc modo nolui: recte Gulielmius, hoc modo nolui, id est
verti: quod tamen extat in Veneta editione. Cœpit salta-
torium orbem versare, quo magis sibi amicam conciliaret. ¶
Vbi circumuorter cado: id fuit nenia ludo. Neniam ludi finem
intelligunt, quod nenia ijs caueretur, qui vitam finissent.
Simplicius tamen fuerit interpretari, ludo illi atque hilari-
tati rem hanc tristem veluti neniã interuenisse, nempe
casum.*

Hæc de Pallio. De capitis, ac pedum tegmine in tertia
huius Operis parte, si vita suppeditabit, disputabimus;

Laus Deo, Deipara Virgini, ac D. Antonio.

[Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page]

A

2:
17
Aef
Afr
Alb
Nuc
Ama
Ald
Alc
Clem
Ale
Anth
Amr
Aran
App
71
17
16
14
E
H
F
Am
Ang
Jou

INDEX AUCTORVM

Qui in hoc Opere laudantur, illustrantur,
aut emendantur.

Prior numerus Partem, alter Paginam denotat.

A

- Cron* reprehensus I. 16.
25. M.S. 29: 77. 207.
lapsus. 223. II. notatur.
14: 60. 78. emendatur. 197.
- Aelianus*. I. 177. 229.
237. II. 29. 98. 122. 135. 148. 161.
172. 177. 181. 182. 184. 195. 210.
- Aeschines*. II. 153
- Africanus* explicatus. I. 46. 424
- Albinus*. I. 109
- Nicolaus Alemannus*. I. 107
- Andreas Alciatus*. II. 250
- Aldobrandinus* notatur. I. 183
- Alcuinus*. I. 187. 199
- Clemens Alexandrinus*. I. 252
- Alexander ab Alexandro*. II. 31
- Anthologia*. I. 48. II. 136
- Amnianus* in Anthologia. II. 200
- Ammonius*. II. 22. 105
- Appianus*. I. explicatur. 6: 12. 14. 44.
71. 136. 127. 139. 143. 146. 155. 156.
176. 206. 209. exponitur. 256: 258.
261. II. 111. 113. 125. 138. 140.
141.
Eius *Interpres* notatur. I. 12. 260.
II. 101. 126.
- Fortunatus Amalarius*. I. 110. 111
- Ammonius*. II. 197
- Anastafius*. I. 188
- Apuleius*. I. 71. 98. 183. correctus,
189. 241. 253. II. 11. 94. 121. 160.
166. 175. explicatur.
- Archestratus* apud Athenaeum. II. 182
- Ioannes Argolus*. I. 114
- Aristophanes*. I. 241. II. 147
- Ei Scholiastes* ibid. I. 153. 167. 168. c
- Interpres*. 171. 184. 207.
- Aristophanes* explicatur. I. 11: 149.
153. 154. 170. 171. 177. 184. 207.
210.
Eius *interpres* notatus. II. 150.
Vetus interpr. 153. 170. 178. 210
- Aristoteles*. II. 52
- Arrianus*. II. 202
- Arnobius*. I. 75
- Artemidorus*. I. 24. 71. 93. 184. 224.
252. II. 5. 30. 54. 57. 65. 68. 82.
96. emendatus. 143: 147. 168. 171.
176.
- Asper*, Prolegomenon in Terentium
auctor. II. 130
- Athenaeus*. I. 2. expenditur, & exponitur:
5. 242. II. 6. 22. 66. 68. 134.
140. 147. 148. 152. 153. 171. 175.
184.
- Athenaei interpres* notatur. II. 22
- Auctor librorum ad Herennium*. I. 12.
II. 120.
- Auctoris Electa*. I. 38
- Auctor Dialogi de Causis corruptae eloquentiae*. I. 99. 106. 210. II. 55. 70. 82
- I. Libri de vtraque Penula*. I. 90
- D. Au-

Index Auctorum.

D. Augustinus. I. 195. II. 59.
Antonius Augustinus. I. 163. notatur.
Ausonius I. 99. declaratur: 141. 143.
 153. 154. 155. 156. 202. II. 194.

B

H *Ermolaus Barbarus.* II. 33
Cesar Baronius reprehenditur, I.
 50: 91. 104. 105. 110. 112. 201. pro-
 batur, 221. II. notatur. 59. 190.
 193.

Balsamon. I. 158. II. 58. notatur: 193
Basilius minor. II. 173
Gregorii Nazianzeni interpres.
 188.

Lazarus Baysius I. 149. notatur, 170:
 226. II. 23. 138.

Philippus Beroaldus. I. 164. 181. 184.
 141. II. 38.

Jannus Boissardus. I. 123. 194.
Bonifacius. I. 110
Ioannes Britannicus. I. 192. 225. II.
 44. 48.

Cesar Bulengerus I. 101. reprehendi-
 tur. 191. 202. 221.

Brodens. II. 32
Georgius Buchanannus. I. 212. II. 46.
Guilielmus Budens. II. 112. 133. 134

C

I *Oachimus Camerarius.* I. 246
Isaacus Casaubonus. I. 6. 41. 50.
 91. 101. 122. 156. notatur, 158: 163.
 181. 182. 183. 188. 200. 211. 215.
 220. taxatur, 221. II. notatur, 16.
 35. 38. 44. 45. 62. 65. 66. 73. 104.
 109. 115. 117. 118. 127. 128. 129.
 147. 148. 149. notatur, 151: 164.
 174.

Cacilius. I. 247
Julius Caesar. I. 31. explicatur,
 II. 108. 125.

Domitius Calderinus. II. 28. 40. 44
Paulus Caortora. I. 50
Martianus Capellz. II. 93
Iulius Capitolinus. I. 79. 80. 150. 154.
 156. 157. 163. 199. 200. 213.
 II. exponitur; 39. 42. 44. 46. 104. 107.
 174.

Cassianus. I. 198. II. 59
Cassiodorus. I. 153
Dio Cassius. II. 2. Eius versio expendi-
 tur. 3

Catullus. I. 88. 247. 250
Cauallerius. II. 15
Dio Chrysostronus. I. 220. 222. II. 152.
 194. 207.

Iulius Censorinus. I. 251
Cornelius Celsus. II. 37
Ludonicus de la Cerda. I. 110. notatur
 200. II. 58.

Charisius. II. 12
Petrus Ciacconius. I. 92

Cicero. I. 2. 22. Eius Interpres notan-
 tur ib. Cic. explicatur 24. 25. Inter-
 pres eius tangitur, 25. 36. 37. 40. 56.
 65. 66. 70. 71. 72. 73. 74. 81. ex-
 plicatur, 82. 83. 94. 136. 139. 140.
 142. declaratur. 145. 227. 147. 148.
 expositus. 172. 189. 193. 194. 195.
 203. 204. 208. 222. 248. 249.

II. explicatur, 1: 38. Eius interpres no-
 tatur, 60. 68. 82. 98. 99.
Cic. mutilus exponitur. II. 101. 102.
 154. 166. 175.

Philippus Cluverius. II. 113
Codex. II. 108

Concilium Ratisbonense. I. 113
Ephesinum. I. 113
Gangrense. II. 58

Colerus. I. 223
Columella expositus. II. 45. 118
Sebastianus Corraatus. I. 139

Cornificius. I. 133. 232
Cornutus in Terentium. II. 130
Petrus Crinitus. I. 52

Cru-

Index Auctorum.

Cruſerius. I. 52. II. 111 *Euthymius.* I. 181. 227

Iacobus Cuiacius. I. 59. II. 92

Q. Curtius. I. 197. 234. 237

S. Cyprianus. I. 48. 98. 179.

II. 189.

S. Cypriani Acta. I. 112. II. 59

D

Iacobus Dalechampius notatur I. 5.
probat. 149. II. 66. arguitur.

Ioannes Diaconus. I. 110

Demosthenes. II. 134. 153

Dio Cassius. I. 33. 35. emendatur. 41.

41. 63. 69. 72. 73. 80. 81. 82. 84. 93.

101. 136. 137. 138. 139. 141. 153.

157. 167. 169. 177. 195. 197. 201.

205. 210. reprehensus, 211: 213.

214. 216. 252. exponitur. 209. 261.

Eius interpres notatur.

Dio vellicatur II. 22. 54: notatur. 54.

62. 69. 73. 74. 96. 98. 103. 119. 120.

125. 126. interpres eius taxatur 160.

Diodorus Siculus. I. 241. II. 112. 127.

Digesta. II. 11. 95

Domitius Calderinus. I. 164

Marcellus Donatus notatur. I. 5: 11.

II. 31.

Donatus. I. 250. II. 53. 130. 153.

Io. Baptista Donus. II. 65. 82. 83

E

Ennius. I. 210

Epictetus. II. 161. 202

Ericus autor vitæ S. Germani. I. 134

Epiphanius. I. 9

Etymologus I. 2

Etymologici Auctores. II. 97

Eunapius. II. 186. 193. 201

Interpres eius deceptus. ib.

Euripides. II. 175

Eusebius. II. 191. 198

Eustachius. II. 29. 135. 167. 177

F

Fetrus Faber refellitur. I. 82: 252:
253. 258. 259. II. 45. 60.

Thomas Farnabius. I. 164. 191

Franciscus Bernardinus Ferrarius. I.
18. 101.

Sex. Pomp. Festus. I. 6. 31. 44. 55. 57.

77. 135. 151. 152. 153. 156. 165.

168. 170. 177. 205. 209. 221. 223.

237. 239. 242. 243. 247. emenda-

tur. 75. II. 18. 33. 57. 77. 120. 140.

210. emendatur. 208.

Virrius Flaccus. I. 152. II. 128

Curius Fortunatianus. I. 114. 118. 119.

122.

Frontinus. I. 43. 44

Fronto apud Gellium. I. 250

G

Gallus. II. 2

Ioannes Galenus. II. 94

Sigismundus Gelenius. I. 57

Aul. Gellius. I. 3. 50. 67. 100. 173. 177.

196. 198. 250.

II. 2. 22. explicatur 70: 76. 82. 92.

139. 174. 210.

Gemma Animæ. I. 106

Glossarium. I. 44. 152. 197. correctum

198. *Vetus.* 240. II. emendatum. 14:

23. 43. 83. 137. 175.

Glossographi Sacri. I. 105

Gotofredus. II. 37

Grammatici veteres. I. 179. II. taxan-

tur. 37: 167.

Græci. II. 115

Ioannes Fredricus Gronovius: I. 22

Ianus Gronterus. I. 133. vindicatur.

240. 244.

Gulielmus. II. 215

E e

Dia-

Index Auctorum.

H

D *Ionyfius Halicarnaffeus*. I. 11 rejicitur 52: 71. correctus 14. 4. illustratur, 145. 146. 216. II. 32.
Nicolaus Hemsfus. I. 248
Herodianus. I. 71. 72. 80. 81. 138. emendatus 154: 201. 213. 216. II. 6. 7. 73. 93. 99. 113. 126. 127. 128. 129.

Eius interpres notatus. II. 202. 6.
Hefychius. I. 172. 179. 180. 188 II. 5. 6. 20. 21. 29. 39. 46. 47. 92. 95. 136. 137. 162. 167. 175. 177. 208. 210 emendatus 209.

D. Hieronymus. I. 188. II. 46. 189. explicatur, 191. 192

Hirtius. II. 101. 126

Homerus. I. 179. II. 20. explicatur, 21. 39. 135. 159. 162. 163. 167. 168. 171.

Homeri interpres taxatur. II. 21. 135.

Horatius exponitur. I. 16. 24.

Eius interpretes notatur. 29. expositi. 224. *Vetus interpres M S.* 29. explicatur. 43: 148: 56. 64. 69. 73. 166. 175. 180. 183. 190. 191. 192. 195. 207. 222. 223. enodatus: 226. 227. 231. 232. 253. 254. 255: 225. 259.

II. explicatur. 12. 14. 53. 60. 77. 101. 113. 118. 121. 125. 132. 197. expositus 198.

Horatii Interpretes. I. 72

Franciscus Hottomannus. II. 91. 92

Hygenus. I. 30

I

D. Ioannes explicatur I. 176. 217.
Isidorus. I. 7. tentatus 45: 57. 66. 67. correctus. 107: 160. 188.

205. 224. notatur 225. 231. 237. II. 5. notatur: explicatur 29. reprehenditur. 37. 47. emendatur 57: 58. 122. 123. 136. 140. taxatur 159. corrigitur. 113.

Isidorus Pelusiotæ. I. 221.

B. Iuo Carnotensis. I. 109. 111. 183

Franciscus Iuetus. I. 100

Iurifconfulti. I. 158. II. *eorum lapsus*. 91.

Iuuenalis explicatur. I. 9. 55. 64. 71. 93. 96. 97. 99. declaratur 101. 139. 155. 165. 167. 170. 178. 191. 203. 204. 209. 210. 215. 224. 232. 251. 253. 255. 256. 260. II. exponitur 9: 19. 20. 24. 25. 27. 35. 41. 42. 43. 44. 47. 49. 55. 58. 69. 88. 102. 120. 123. 131. 137. 183. 194. 211.

Eius vetus interpres notatur I. 48.

M S. Ambrosianæ bibliothecæ. 134.

155. emendatur 171. explicatur. 192.

193. 210. correctus 216. 224. 251.

255. 257.

Interpretes reprehenduntur. I. 101. 216

Vetus Interpres. II. 9. 24. emendatur. 25. 41. 58. 59. 102. 131. 137.

notatur. 42. 43. explicatur 47. taxatur. 49.

K

Kercoetius. I. 6. 97. 200

L

L *Atlantius Grammaticus*. I. 31

Diogenes Laertius. I. 179. 183.

II. 152. 171. 177. 182. restitutus.

183. & declaratur. 184. 195. emendatur 197. suspectus. 198. 200. 201.

203. *Interpres eius notatur*. II. 6

Dionysius Lambinus. I. 16. 25. notatur.

29. 133. 175. notatur. 208.

224. 238. 29. 244. 245. 246. 247.

272.

Aelius

Index Auctorum.

- Aelius Lampridius.** I. 63. 79. 80. 101. 133. 150. 151. 152. 154. 156. explicatur 158: 170. 181. 182. 183. 188. 200. 212. 213. 214. 215. 216. 258. declaratur. 260.
II. 19. 70. 72. emendatur 73. 74. 95. eiusdem lapsus. 76. 90. 119.
- Ioannes de Lazara.** II. 83
- Ioannes Leonclanius** notatur. I. 210.
- Fedricus Lindenbrogius.** II. 112
- Carolus Stephanus Litta.** I. 4
- Iustus Lipsius** refellitur. I. 3. 4. 31. 32. 33. 36. 54. 55. 60. 64. 66. 67. tangitur 68: 69. 71. 79. 86. redarguitur 88: 91. 95. 96. 97. 98. 139. 143. 146. 155. 163. 184. 185. 197. notatur 203. 213: 222. 242. 256. 257.
- Titus Livius.** I. 14. 16. 33. 45. 52. 66. 67. 93. 94. 97. exponitur 129: 136. 137. 153. 166. 173. 174. 232. 237. 240.
II. probatur. 5. notatur. 16: 18. 50. vindicatur 54: 56. notatur. 69: 87. 89. 100. 101. 102. 104. 109. 160.
- Linii Epitome.** I. 81. II. 105
- D. Lucas.** I. 17. 611. 134
- Velius Longus** emendatur, & exponitur. II. 92
- Lucanus** explicatur. I. 16. 29. 71. 140. 242.
- Lucianus.** I. 5. 175. 178. 179. 232. 242
II. 121. interpretatio eius notatur 147: 167. 170. 171. 173. 175. 180. 184. 185. 188. 189. 194. 195. 201. 202. 207. 211.
- Lucilius.** I. 243. 246. II. 12. 14. 29. 68. 147. 187.
- M**
- Amnianus Marcellinus.** I. 60. 68. 96. 183. 258. 201. expositus 203. II. 31. 38. correctus 56: 112. 128. 174.
- Macrobius** rejicitur. I. 17. correctus & explicatur. 39. 40. taxatus. *ibid.* *M S.* *ib.* 77. 78. *M S.* 143. 228.
- Ioannes Maldonatus** notatur. I. 176
- Nonius Marcellus.** I. 46. 65. 67. 71. 75. 83. 160. emendatur 165: notatur 166: 169. 175. 178. 180. 215. 231. 239. 240. 241. 242. 243. 244. notatur 247: 248. II. 68. tentatur 77: 98. 108.
- Theodoras Marcellius.** I. 68
- Martialis Scholiastes** notatur. I. 87
- Martialis Interpretes.** I. 86
- Aldus Manutius.** I. 2. refellitur 3: 17. 23. 24. 39. 42. 48. 66. 70. 77. 84. 93. 94. 134. 136. 140. 142. 153. 172. 173. 175. 184. 193. notatur. 204: 222. 252.
- D. Marcus.** I. 176. II. 39
- D. Mattheus.** I. 175
- Rabanus Maurus.** I. 188
- Valerius Maximus.** I. 2. 11. 14. 37. 40. 43. declaratur 44: 49. 71. 72. 143. 144. 153. 176. correctus 222: II. 99. 100. 113. 122. 126: 138. 143.
- D. Marcus.** II. 134
- Martialis.** I. 16. 36. 53. 54. explicatur 55: 56. 59. 68. 71. 73. 79. 86. 121. 122. excusatur 127: notatur 131: 149. 105. 211. explicatur. 91: 92. 94. 96. 98. 100. 101. 136. tentatur. 155. *M S.* *Florentinus.* 164: 165. 166. 169. 170. 180. 192. 215. exponitur. 223: 228. 237. 251. 256. 259.
- Martialis.** II. 9. 10. 12. exponitur. 13: 18. 19. 20. 24. 26. 28. 30. 31. 32. 35. 37. 40. 41. 43. 45. 47. 49. 50. 52. 54. 55. 56. explicatur & emendatur. 60: 66. 70. 71. declaratur. 77: 87. 88. 89. 92. 95. 108. 110. explicatur 123: 137. 167.

Index Auctorum?

- Masambertus.* II. 54. explicatur 196
D. Matthæus. II. 134
Menânder. II. 22. 202
Iofias Mercerus. II. 23. 160. 161
Hieronymus Mercurialis notatur. I. 192.
Paulus Merula. II. 50
Messala. II. 14
Andreas Moretus. II. 144
Morychus apud scholiastem Aristophanis. II. 180
Moses. II. 167
Antonius Muretus. I. 96. 143. II. 4. refellitur.

N

- N** *Aenius.* I. 241. 247. II. 37
Cornelius Nepos. I. 147. 163
Niceta. I. 200.
Niceta Aconinatus. II. 164
Nonnus. I. 183. 241. correctus, 243. II. 29.

O

- O** *Oppianus.* II. 151
Sertorius Orfatus. II. 85
Ouidius. I. 15. 30. 56. 60. 69. 77. 88. 91. 99. 101. 148. 180. 196. 208. 212. 214. 223. illustratur 224. 226. 227. correctus 228. 231. 232. 233. 240. 242. 243. 244. expenditur 248. 249. 250. explicatur. 253. 255. II. 2. 12. 120. 137. correctus 211.

P

- P** *Acuinus.* I. 12
Aconius Padianus. I. 3. notatur. 49. 76. 173. 174.
Papias. 160. 165. 166
Palladius. II. 63
Velleius Paternus. I. 11. 141. II. 105

- Tanelius.* II. 124
Guidi Penciroli lapsus. II. 51
Pandctæ Florentini taxantur. I. 232
Ianus Parrhasius notatur. I. 30
D. Paulus. II. 67
Paulus Festi abbreviator I. 77. 151. II. 5.
Pausanias. II. 163. 168.¹
Eius interpres notatur. *ib.*
Aul. Persius. I. 17. 69. exponitur. 117. 135. 170. 246.
 II. 12. 14. explicatur 16. 20.
Persii vetus Interpres. I. 2. mutilus.¹
 46. 69. 106.
 II. 5. 57. taxatur 78.
Petronius. I. 6. 12. 37. explicatur. 38. 88. 194. 215. emendatur 222. 227.
 II. 16. explicatur 17. 24. 39. 83. 140. emendatur. 189.
Thædrus. II. 39
Iunius Philargyrius. II. 59
Philemon Comicus apud Laetium II. 200.
Philon. I. 283.
Philostratus I. 242. II. 22. 34. 91. 165. 166. 175. dilucidatus 176. 179. 182. 184. 185. 186. 187. 207.
Pindari Scholiastes. II. 147
Pincianus. I. 149
Pitthoeus. II. 58
Baptista Pius. I. 241. 243. 247
 II. 57. 147
Plautus. I. 31. 37. 40. 175. 180. 184. 189. 194. 197. 232. 233. 238. 239. declaratur, 241. 242. emendatur 243. 244. 245. 250. 255. 257. explicatur 258. II. enodatus 27. 33. 97. 138. 147. 151. 162. 168. 173. 180. expofitus. 206.
Eius interpres notantur. II. 211. 212.
Plinius maior. I. 11. 48. 53. 54. declaratur 55. emendatur. 57. 58. 59. restitutus, 60. defenditur,

Index Auctorum

- tur.* 61: 62. 67. 73. 134. 135. 137.
 144. 147. 148. emendatus, 149. il-
 lustratus, 150. correctus. 152.
 153. 156. explicatur, 160. *M S. in bi-*
bliotheca Ambrosiana. 161. 174.
 180. 185. declaratur 209: 227. 244.
 247.
 II. emendatus, & explicatur. 12:
 26. 32. 33. expositus. 35: 38. 48. 53.
 54. 77. 96. 100. 101. 102. 108. 120.
 125. correctus 133: 138. 162. 167.
 187.
Plutarchus. I. 3. II. 12. explicatus, 14:
 18. 20. 22. 26. 32. 33. 35. 37. 38.
 39. 43. 44. 49. 52. 66. 71. 77. 95. 98.
Versio eius rephensa. 136.
Eius Interpres 137. 142. 148. 153.
 176. 162. 163. 172. 195. 168. 173.
 154. 177. 178. 192. 193. 195. 196.
 carpitur. 198: 199. 204. 205. 226.
 252. 257. explicatur 111. 116. 123.
 125. 132. 133. 134. 135.
Plutarchi Interpres damnatus II, 102.
 111. 134. 135.
Angelus Politianus taxatur. I. 72. 138.
 154. laudatur. 201.
 II. 129.
Trebellius Pollio *Vid. T.*
Iulius Pollux I. 169. 199. 251. II. 20.
 24. 28. 29. 31. 39. 67. 121. 125. 136.
 167. refellitur 171: 207. 208. 209.
 210. II. 6. *Eius interpres* notatus,
ibid.
Antonius Popma reprehensus. I. 162.
Isacus Pontanus. I. 78
Polybius. I. 2. 67. 156
Polyænus. II. 111. 112
Porphyrus emendatus. I. 29. 148. 224.
 225. II. 101.
Priscianus. II. 12. 14
Propertius. I. 71. exponitur. 241. 190.
 251.
 II. 2. 11. 48. 137.
- Cassianus a Piteo* laudatus. II. 7. 78.
 198.
- Q
- Ab. Quintilianus.* explicatur. I. 4
 11. declaratur 13. 18: 23. 42. 40. 73.
 illustratur. 74: 102: 114. 118. 119.
 tentatur 121. emendatus, 122: 126.
 127. 169. 170. 194. 206. 207. 208.
 209. 256.
 II. 33. explicatur, 52. emendatus:
 53: 54. 69. 70. 142. 144. 211.
- R
- M. Attæus Raderus* notatur, II.
 61. 196.
Ramiresius. II. 54
Beatus Rhenanus. II. 191
Ioannes Rhodius. I. 51. 123. II. 33. 35.
Nicolaus Rigaltius. II. 89. 143. 169
Philippus Rubenius tangitur. I. 18. ad-
 feritur 118. 229. 256.
Ianus Ruengerius notatur II, 43. pro-
 batur. 44.
- S
- M. Arcus Sabellicus* notatur. I.
 165. II. 38.
Claudius Salmasius. I. 2. 6. 11. 13. 17.
 42. notatur, 47. probatur. 60. 66.
 149. 150. 158. 159. 166. 182.
 200. refellitur, 217. 225. 227: lau-
 datur 261.
 II. 23. refellitur, 45. laudatus. 46.
 57. 58. 62. 63. 73.
Eunapii Sardiani interpres notatus. I.
 137.
Sallustius. I. 84. II. 101. 102
Iulius Scaliger. II. 131
Ioseph. Scaliger notatur. I. 31. 162. 163.
 206. 240. 251.
 II. notatur. 12. 13. laudatur 33. 37.
 128. 163.
- Gaspar

Index Auctorum

- Caspar Scioppius.* I, 48. II, 23
Petrus Scriverius. I, 164
Q. Serenus exponitur. I, 243.
Marius Sertius Honoratus. I, 30, 31.
     emendatus, 45: 46. 144. 146. notatur,
     153: 166. 168. 170. 194. 195. 197. 231.
     232. 258. II, 44. 53.
Seneca Philosophus. I, 15. 24. 37. 59. 62.
     67. 68. 87. 96. 98. 100. 139. decla-
     ratur 143: 163. 183. 184. expositus
     & emendatus: 185: 190. 195. 196. 197.
     222. 227. 260.
     II. exponitur, i. 3. vindicatur, 4.
     16. 18. 19. notatur. 42. explicatur 50:
     54. 55. 56. 57. 69. 83. 87. 88. 117.
     126. 127. 166. 177. 211.
Serrarius. I, 9
Antipater Sidonius. I, 153
Carolus Sigonius. I, 2. refellitur 5: II,
     eiusdem lapsus. 30: 39. 43.
Silius Italicus. I, 30. II, 108
Simplicius. II, 161
Nicol. Perottus Sipontinus notatur.
     II, 10.
Sofocrates apud Athenæum. II, 184
Aelius Spartianus. I, 33. 46. 63. 79.
     84. 85. 121. 209. 215.
     II. 62. 74. 75. corrigitur, & expli-
     catur, 75: 76. 119. 128.
Statius. I, 31. 71. 208. 209. 212.
     exponitur, II, 108.
Henricus Stephanus. II, 57. 66. 133
Strabo. I, 93. 173. 215. 237
     II, 13. 105. 112. 113. 117. 118.
     Eius *interpres* tangitur. I, 237
Valefridus Strabo. I, 111
Suidas. I, 71. II, 6. 39. notatur 57: exponi-
     tur, 58. 67: 143. 210.
Suetonius. I, 3. exponitur, 13. 14. 15.
     30. 33. 35. 36. 39. 41. 42. 56. 79. 80.
     83. 84. 88. 95. 100. 102. 122. 129. 144.
     145. 153. explicatur 163: 164. 175.
     emendatur 181: 184. 187. 194. 197.
     207. 209. 210. 211. expositus, 213:
     215. 234. 256. 259.
     II, 38. 63. 88. 90. 94. 103. 104. 108.
     111. 120. 127. 132. 138. 163.
Seuerus Sulpitius. I, 29. eius lapsus. 30.
     II, 59.
Sulpitia. II, 47
Fridericus Sylburgius. I, 145
Symmachus. I, 100. 154. 155. II, 23.
     correctus,
Synesius. II, 194
Synodus Gangrensis. I, 158. II, 193

T

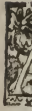
- C**ornelius Tacitus, I, 62. 63. 71. 80:
     93. 95. 97. 135. 146. 155. 156. 167
     213. 258. 260. II, 96. 100. 108. 111.
     113. 119. explicatur, 138: 166.
P. Terentius. I, 250. II, 53. 151. 153
Tertullianus. I, i. explicatur 10: nota-
     tur 17: 47. lapsus. 48: 78. explica-
     tur 79: 102. expenditur, 115. emen-
     datur 117: 119. 120. 121. 127. 178. 179:
     198. 240. 243.
     II, 23. 63. 67. 140. 155.
     Eius *interpres.* *ibid.* correctus, &
     emendatus 89: 123. exponitur, 124:
     160. 161. 185. 189. 191. 196. 209.
Theocritus. II, 22. 39. 166. 208
Theodosius. I, 183. 184. 261. II, 59
Theophylactus. I, 220
Theophrastus. I, 246. II, 149
Thucydides. II, 152. 153. 162
     I, 250
Thyestius notatur.
Tibullus tentatus, I, 15. explicatur. 122:
     131. 223. 233.
Titinius. I, 67. 244
Robertus Titius. I, 31. II, 12. 163
Leuinus Torrentius. I, 164. refellitur
     181: 184. 210. 213.
     II. notatur, 10: 104. 111.
Trebellius Pollio. I, 81. 157. 158. expli-
     catur. 159: 205. II, 34. emendatur. 35.
     108.

Index Auctorum :

108. III. 115. 123. 124. 127. 128.
Adrianus Turnebus notatur I. 15: 18.
 24. 25. 30. 101. 135. 136. 144. 151. 158
 159. 162. 190. notatur 195: 196. 205.
 210. 212. 213. 223. 224. 239. 241.
 245. 246. 248. 250. 251.
 II. 13. 25. 28. 43. 44. 50. 58. 104.
 127. 128. 160.
Turpilus. I. 243
- V
- V** *Alesius.* II. 31
Valtrinius. II. 99. 109
M. Terent. Varro. I. 53. 56. 65. 71. 75
 77. 78. 83. emendatus 160: 162.
 tentatus 163. declaratus 175: 178.
 180. 208. 231. dubius 239: 240.
 241. 242. 243. 244. 247. 251.
 II. 12. 18. 19. 37. 46. 65. 68. 102.
 108. 111. 118. 120. 137. 208.
P. Vegetus explicatur. I. 251
Ioannes Veslingius. I. 114
Sextus Victor. II. 62
Petrus Victorius refellitur. I. 5
- Vigilius.* I. 59. 60. 145. 146. 154. 166.
 168. 170. 171. 194. 231. 233. 241. 250.
 251.
 II. 96. 119. 127. 164. I. 223
M. Vtruvius Pollio. I. 223
Vlpianus. I. 51. 206. 231. correctus. 232:
 252. II. 29. 91. 138.
Flavius Vopiscus. I. 63. 65. 81. 151. 182.
 203. 205. 258. II. 56. 57. 115. 123.
 128. 139. 159.
Gerardus Vossius. I. 164. II. 12
Fulvius Vrsinus. I. 91
- X
- X** *Enopbon.* I. 173. II. 142
Xiphilinus taxatur. I. 42. 88
 II. 6. 62. 99. 103. explicatur 118.
Xiphilini interpres. I. 41. notatur 138.
 II. 90. 118.
Guilielmus Xylander notatur II. 173:
 215.
- Z
- Zonaras.* I. 158. II. 58.

R

Aegy
ne
Elicu
'Axpé
Alicu
Alicu
Alica
AmiC
Ami c
etia
Amor
Amip
182
Amph
Amph
Amph
I. 17
Amph
II. 1
Apu
AyaCol
AyaGad
AyaGad
Ancilla
Angustia
Antoniu
Antoniana

RERVM, ET VERBORVM

Memorabilium

I N D E X.

A

Bolla non fuit toga, nec vestis senatoria. I. 164.
 sed pallium, 165. Duplex. 166
 Aduocati toga usi. I. 98
 Edilium munus. II. 201
 Ægyptiorum vestes lanæ, tunicæ lineæ. II. 166
 Æsculapii nummi. II. 204
 *Ακρίμαλλοι. II. 117
 Alicula. II. 91, 92. Eius notatio. 95
 Alicula, chlamys puerilis. 93
 Alica. 95
 Amictus. II. 136
 Amiculum chlamydi simile. I. 237
 etiam meretricum. 238
 Amorginum. II. 167
 Amiphsias æmalus Aristophanis. II. 182.
 Amphimalla. I. 58
 Amphitapetes. II. 29
 Amphimallum. *Αμφίβαλον, ἀμφίβαλον I. 171.
 Amphimallum à gausapa diuersum. II. 12. 28.
 *Αμφιμάγαλλοι. Ingentuorum. II. 209
 *Ανακόλη, ἀνακόλατος. II. 156. 149
 *Ανακάλλεδααι ἰσθιδίξια. II. 6. 147
 *Ανακάλλεδααι. II. 149. 159
 Ancillarum vestis. I. 253
 Angusticlauii. I. 212
 Antonius Caracalla. II. 62
 Antonianæ, talares. II. 62

ἄλλωτος.

Arcularii.

*Ἀρκαριοι.

Ascetrix mulieres tribonium gestarunt. II. 198

Afema tunica. II. 215

Assyria, & Serica vestis. I. 62

*Ἀσίων.

Aue togatorum. I. 96

Ascetarum Christianorum habitus. II. 189.

Aulæum. I. 155

Aurum meretricibus concessum. I. 254

255.

B

B Alnearis vestis. I. 170

Baltheus togæ, vmbro. I. 116. 127.

quid, 118.

Quando delapsus. I. 127

Bardocucullus. II. 43

Basilica. I. 239. 243

Βαθύμαλλοι. II. 117

Baxea calceus. II. 160

Benedictinorum vestis. II. 45

Belgæ Romæ fassamenta suppedita-

bant. II. 118

Birrus, & Berus idem. II. 58

Birrus, Lacerna. I. 112.

171.

Birretum. II. 43

Birri I. 158. 159. lacernæ, & chlamy-

des. 181

Birri Lacernæ, à chlamydibus diuersi

261, II. 59. non penula. II. 57. nec

Ff

lem-

Index Rerum,

<p>semper preciosi. 58 Birrus pro lacerna. II. 43. 57. 59 Birri Canusini. 56 Blatteus color. I. 151 Bombycinum, Sericum duplex. I. 60 Bombycina vestis. I. 63 Brachium toga continebatur. I. 22 exerere. I. 29. 152 cohibere. 142. 153 Buccinum. II. 54 Bulla aurea laribus appensa, toga sum- ta. I. 135 Burrus, Rufus. II. 57 Byrrhus Lacœna; communis. I. 112. 172. Byssus. II. 169. 166. <i>Byssina verba.</i> 166</p> <p style="text-align: center;">C</p> <p>Adurcum. II. 47 Cæscium linteum. I. 240 Calcei nobilium nigri. I. 258 Calcei togæ proprii. I. 36. II. 160 Calendæ Ianuariæ solennes. I. 154. Callicæ. II. 47 Caltula. I. 241 Camæ. I. 188 Camisa, I. 109. Camisia. Camisum. 187. 188. Candidum pro albo. I. 67. splendescente. ibid. Candis vestis Persica. 173 Canusina vestis. Penula. II. 67. Caput inuoluere toga. I. 32. pallio. 36 aperire. 32. Caput qui opertum à Romanis, & Græcis. II. 210 Cappa. I. 213 Caracalla, vestis. II. 62. clericorum. 63. Carpetta. I. 200 Carinum. I. 244. Carinarii. ib. Castula. I. 241 Castula Sacerdotum. I. 104. 105. 107. 113.</p>	<p>Cato senior sophistas vrbe eiecit. I. 48 Canusinatæ penulæ. II. 4 Capitium ignoratur. 5. 46. quid 49 Celtarum habitus. II. 111. 112 Centones, seruorum vestis. II. 118 Cerinum. I. 244 Cerinarij. 245 Cethegi exerti, & cinctuti. I. 29. & cur. 30. II. 121 χερὶς. χιτῶν. I. 172. 210 Chlamys Romanorum. I. 9 militaris. 82. II. 91. Sagum. 97. Imp. Græcorum, & Romanorum Pa- ludamentum. II. 98 Græcica diuersa à Castrensi. I. 163. II. 12. alba. Macedonica. 168 Silofontis. Prouerb. 237 χρῶμα ἀλνθινόν. I. 159 Chlænæ. II. 20. eius vsus. ib. 21. Simplex: duplex. ibid. 21 χλαμύς. II. 5. eius synonyma. 68. no- tatio. 91. χλαμύς. χλαμύδιον. 22 χλαῖνα χλαμύς, vt differant. II. 22. à tribonio diuersa. 179 Chlænæ purpurea. 24 Chlænæ à chlamyde diuersitas. 23. 115. Chlamydis species. 91 Chlamys muliebtris. 96 Cinctum & Campestre, idem. I. 30 Cincticulum. 31 Cinctus. I. 194 Cinctus Gabinus. 43. 44. 45 Eius origo. 46 Cinctura pro tunica cincta. 74 Cincti, idest, habentes tunicas cin- ctas. ibid. Chlamydula. I. 95 Chlamydis magnitudo. 38 Chlamys Xerampelina. 58 Chlamydis forma. 105 Chla-</p>
--	--

& Verborum.

Chlamys Macedonica, & vulgaris.	105	Ferrugineus.	
Chlamys breuior.	ib.	Galbeus, & galbinus.	ibid.
Fibulata.	108	Glaucus.	
Chlamys Mantuelis.	115	Hyalus.	
Chlamys Macedonica; Romana.	115.	Hyacinthinus.	I. 249
Aurata barbarorum.	119	Myrcus.	250
Græca varii coloris.	125	Roseus.	
Græcanica Castrensis.	127	Venetus.	
Romana alba.	ibid.	Vndulatus.	ibid.
non contrahebatur supra genua.	148	Commodi Imp. habitus.	I. 80
Christus pedes lauat deposito pallio.		Comœdiæ Palliatæ, ac Togatæ. II. 130.	
I. 183.		ideft Græca, & Latinæ.	131
Craffa, villosa.	182	Togatæ nobiliores siue prætextatæ:	
Circulus pullatus.	I. 102	minus nobiles.	131
In circo factionum color.	II. 51	Comœdiarum Togatarum autores.	
Citharoedorum lacerna aurata.	120	133.	
Ciuilis habitus, idest, toga communis.	157.	Latinæ Prætextatæ, ac Togatæ.	132
Clauis tunicæ purpurei, angusti, lati.		Trabeatæ.	ib.
I. 206. quid 208, 240.		Tabernariæ.	131. 133
Clauum latum tribuere; adimere.	207	Compedes aureæ.	I. 227
Clauus angustus.	212	Confules <i>ἐπίτυμοι</i> .	I. 174
Clauis purpurei mappis, & linteis affuti.	215	Conuiuiorum ministri.	I. 181
aurei in tunica triumphali, siue palmata.	216	Cotta, I. 189. Cottula.	190
Clauilati, & angusti foli tunicæ inditi.	II. 109	Coloratum.	II. 4
Coccina lacernæ coccinæ. II. 51. 52		Creta Cimolia, Sarda, Vmbrica.	I. 67
Colobium, I. 109. 197. 198. in sacris.		Crocotula.	241
199. eius vfus.	258	Crocotularii infectores.	189
Color varius muliebris cultus.	I. 249	Crocotarii.	248
improbas.	II. 54	Crepidæ pallio peculiare.	II. 166
Canulinus.	56	Critici laus, quædam ignorare.	I. 161.
Fufcus.	ibid.	239. multa jis obfcura.	248
Amethystinus.		Critici recentiores notantur.	I. 153
Amygdalinus, siue Castaneus.		Cucullus, I. 113. etiam ingenuorum.	
Aureus.		259.	
Cæsius.	I. 249	II. quid, 41. Eius notatio.	46. cum lacerna, 41. cum penula. 83
Cermus.	250	Liburnicus, 41. Monachorum.	46
Cærulæus.	250	Cynicorum palliam. I. 9. duplicatum.	
Cæceus.	ibid.	178. 179. Vestis. 48. Subucula. 50.	
Cunatilis.	244	178.	
		Cynici sine tunica, & interula. II. 194.	
		195. 200.	
		Comati, 179. tonfi.	197
		Cynicorū autor Hercules. II. 194	

Index Rerum,

Cynici figura,	II, 198	tat.	I, 73
Cynicorum patientia,	II, 200	Ἐπερομάχαλθ.	II, 209
Cynicæ sectæ mulieres tribonophoræ.	202.	Eunuchis chlamys vetita.	I, 182
D		Exauclorationis ritus,	II, 119, 123, 129
D Almatica. I. 111. tunica. 199		<i>Exerti.</i>	19, 30
Eius vsus sacer, & profanus, 111.		Exomis. I. 113. 177, 198, II, 165, feruis	
199. non fuit regium vestimen-		propria 207, 209. etiam liberorum,	
tum, 200. sed Diaconorum. 203		210.	
Δασύμαλλθ.	II, 117	& Cynicorum,	ibid.
Deorum statuae sine tunica. II, 195, 204		qualis	209
Dextram trans pondera porrigere. I. 24		Eius vsus.	210
Diabathrati,	I, 247	<i>Exrapillatum.</i>	I, 31
Discinctus,	I. 195	Ἐξωμίας, Cynici.	II, 210
Diogenes διπλομάτθ.	II, 197	F	
διπλοῦς pallium. II, 197. etiam com-		F Ano.	I, 110
mune. 198		Feminae gratis lauabantur in bal-	
Diphthera seruorum quid. II, 207.		neis.	I, 193
Item pastorum, & agricolatum. ib.		Festiuatatum togæ.	I, 69
Scortea. 208		Fibula togæ nulla.	I, 51
Donum Senatus Toga picta. II, 153		Fibulae, ῥαφαί, & ῥαφίδης, Suturae.	217
Duces nunquam paludati intra vr-		Fibula neclabatur lacerna, & chlamys,	
bem.	II, 103	II, 30.	
Duplex vestimentum quid,	II, 21	Tunica, 31. Trabea.	32
E		Fibula non est insigne Tribunitium. ib.	
E γκόμεβαια.	II, 209	Fibulae vestiariae figura.	33
Electa Ferrarii.	I. 114, 132	Fibula chlamydis, II, 108, 159, & Chle-	
Endromis quæ vestis; eiusque vsus, II,		nae.	159
23. athletarum, 23, 24. etiam cal-		Sagi Gallici.	112
ceus.	24	Iberici,	113
Ἐγυτάς.	II, 21	Germanici;	ib.
Ἐπιθήμα:	II, 136	Pallii nulla,	155
Ἐπιθήμα.	II, 147, 152, 154	Fibula Theatralis quænam.	I, 35
Ἐπαριστέρα.	II, 154	Fibrum,	II, 37
Ἐεσπίς.	II, 5, 6	Fimbria. 37. quibus addita.	38
Episcopi veteres communi vestitu vsi,		Flaminum vestis.	I, 168
II, 59.		Flammeum.	I, 245, II, 140
Episcoporum vestitus simplex, ferè		Flammearii.	I, 245
fulcus,	193	D. Francisci cucullus.	II, 46
deinde floridus.	ibid.	Frangia.	II, 38
Ἐπίς Græcis togam semper deno-		Fucus herba,	II, 53
		pro fraude.	ib.
		tinctura.	54
		Fulca	

& Verborum.

Fusca penula. II. 87
Fullonum officium. II. 171

G

Galea, Galerus. II. 46
Galbus, id est, viridis. I. 151
Galbeus color. II. 50
Galbani mores. ib.
Gallicæ. II. 2
Galerus. 42
Galericulum. ib.
Gauacum. 179
Gausapæ. I. 58
Gausapina vestimenta. II. 12, 18
Gausapa, Gausape, & Gausapum. ib.
quid, 13. II. 137. ab amphimallo
diuersum. 12
Gausape quadratum, rotundum, 13, 14
balanatum. 14
Gausapina cubicularia, triclinaria, 14
22.
Gausapa quando Romanis nota. 14
Gausapina coccina. 24
Gausapæ Tapetes. 29
Gladiatores togati. I. 79. II. 45
Gossipium Italiae diu ignotum. II. 163
Græcorum ingenuorum vestis alba.
II. 169. 170.
Græci, id est, Philosophi seu Sophistæ.
I. 48.
S. Gregorii pater num in clero. I. 110
Græcia armata. II. 152
Grus, color vestis femineæ. I. 243

H

H Litera. II. 93
Habitus communis candidus.
II. 192
Hebræorum vestitus. II. 192
Hercules Cynicæ sectæ autor. II. 194.
204.
Herculis sacerdos apud Coos vestem
femineam indutus. I. 252

Holoserica vestis. I. 63
Holouera vox Græca. 159
Humerus dexter num exierit è toga.
I. 114. 123.

I

Illustres Equites. I. 213
eorumque filii ius lati clauis ha-
buere. 214
imatio. Toga. I. 177
Pallium. II. 133. muliebre. 135
Stragula vestis. 134
Quælibet vestis. ib.
Tribonium, siue Pallium. 134
Proprie vestis, quæ tunicæ
superinduebatur. ib.
Imperatores togati. I. 79
Purpura vestiti. 157
II. numquam penulati. 74
Impluuiata vestis. I. 239
Impuberes gratis lauabantur. I. 193
Indui, Initi. II. 135
Indusium. I. 175. Intusium. 240
Instira. I. 223. matronarum. 224
Interula Cynicis nulla. II. 200
Isidorus exscripsit Seruium. I. 231
Iter facientium habitus. II. 1.
Iuuenalis vetus interpretes Probus. I. 49

K

K Αρρωτοι I. 200
Κατωνάκη. 209. 210
Κναφύς, Κναφών, Κναφικοί, Κναφύα;
II. 171.
Κολοβός. I. 187
Κόκκος. II. 46
Κράσπεδον. II. 39
Κρωός. II. 39

L

L Acerna Romanorum, I. 9. qualis
106.

ple-

Index Rerum;

plerumquæ nigra.	104	Belgis copiosa.	118
Causidicorum.	209	Latus clauus, est lati clauī tunica. I.	
Neutiquam muliebre vestimentum.	255. II. 90	43. 207.	
Pulla. I. 259. etiam alba.	ib.	Laticlauiā: textura.	I. 59
chlamydi similis.	II. 115	Laticlauii sine cinctu.	194. 207
Lacinia.	I. 13	Senatorum filii.	210
Laconica vestis.	244	Ius equitum.	213
Laetones sine tunica.	II. 195	Latinorum χλαῖνα.	20
Lacernarum vsus quando Romæ cœperit. II. 1. Notatio incerta.	5	vestimentum virile.	63
Lacernæ Birthi.	57	non muliebre.	27
Cblamys.	ib. & 3	Læna.	II. 118
Lacernæ vsus.	9. 10	quæ duplex amictus.	19
Lacerna indumentum militare. 2. quale.	7.	Lacernæ non dispar.	19
Eius Materia 9. Forma.	30. 82	Eius vsus.	19
aperta.	78	Lænula. 22. probrosa.	ibid.
non cum pileo.	40	Latino sermone Romani etiam in Græcia vsi.	II. 138
pro Cucullo.	43	Lectus toga sternebatur.	I. 75
à chlamyde diuersa. 59. item à penula. 78. non seruilis tantum vestis. II. 60. non equitum duntaxat.		Lentulus spinther.	II. 33
sed & populi.	73	Leuitonarium.	I. 198
Togæ luceſcit.	3	Leucophæatus color.	II. 50
Color.	9. 48. 50. 51. 56. 57	Limbolarii.	I. 248
aurata.	120	Limus.	I. 50
coccina.	24	Linea vestis serò inuecta.	I. 180
acu picta.	ib. 2	Isiacorum.	187
Purpurea.	3	in sacris.	ibid.
Pulla.	I. 4. II. 187	Linteones. Lintearii.	I. 247
Gausapina.	19. 26. 27	Lineæ vestis usus apud Græcos rarus.	II. 162.
Leuior.	27	Lineus Apollonii Thianei vestitus. II.	169.
Eius pretium.	49	Lipſius Mureto aduersus.	I. 144
Honoris specie deponēbatur. 63		Liurea.	I. 185. II. 26. 188
Læna à Synthen diuersa.	I. 88	Luētus vestimentum. I. 21. II. insignia.	73.
χλαῖν. 168. qualis.	ib.	Veni luminis chlamys.	I. 159
Eius Notio.	II. 118		
non fuit toga.	I. 168. II. 18	M	
sed pallium breue.	I. 169	Mæcenatis epicedium.	I. 195
λαμπρά, idest, candida.	I. 67	Malcum pallium.	241
Lanæ genera.	153	Marduas. II. 5. Lacerna.	73
It rica. Liburnica. Ægyptia.	55	etiam Penula.	116
Capusima.	II. 56. 187	Mardus.	74. 75. 89

& Verborum:

<i>Μανδύς</i> . Lacerna,	54
Manicæ.	I. 199. II. 111
Mantile.	II. 33
Mantuelis.	II. 115
Manulearii.	I. 246
Manutii exscriptores.	I. 172
Manum chlamyde inuoluere.	II. 142
Mappula.	I. 110
Mauorte, Vestis.	I. 75
Matronarum cultus.	I. 223. 225. 255
Melinus color.	I. 244
Mendicula, vestis.	I. 239
Meretricum cultus.	I. 253. 254. 255
Mense rotundæ.	II. 13
Menfarum circuli.	ibid.
Ministorum cultus.	I. 182. 184
regiorum veititus.	184
Mollicina.	I. 241
Molochinarii.	I. 247
Multitia.	I. 64. 65
Murex facer.	I. 158
Murobathrarii.	I. 246
Myrobrecharii.	I. 246

N

N Atalis diei toga.	I. 69
Negotiatores qui.	II. 11
Noxi in tunicis auratis, & chlamydis purpureis.	II. 119
Nudus.	I. 29
Nummi veteres.	I. 4
Nummus Neronis.	II. 121

O

O Peris pars tertia promittitur.	II.
213.	
<i>Ὀπισθόδρον</i> . Recta tunica.	II. 120
<i>Ὀδών</i> Cynicorum.	I. 178
<i>Ὀδών</i> .	II. 167. 176
<i>Ὀδώνια</i> .	I. 180. II. perizoma. 201
<i>Ὀδώνιον</i> .	II. 176

P

P Alla proprie.	II. 120	qualis. 137
Palla mulierum tantum.	232.	vivororum apud barbaros.
Palla peplum.	232	
Citharædororum.	232	
Tragoedorū, & Salta torum.	233	
Palla longa.	234	
Gallorum.	237	
Pallii notatio.	II. 136.	137
Pallium lata significatione.	I. 7. II. 133	
propria.	I. 7	
Pallium pro stragula.	II. 137	
Pallium commune, eiusque figura.	II.	
139. 140.		
non fuisse fibulatum.	191	
commune nulla fibula necebat.	155. 159	
ut gestatum.	142. 147. 151. 152	
quale.	147	
Pallium Gallicum fibulatum est Sa-		
gochlamys.	159	
Item Persicum pallium fibula-		
tum.	ibid.	
nuptiale infectum.	170	
Philosophicum.	173	
Pallio peculiare crepidæ.	II. 160	
Pallii Materia lana.	II. 161	
Color albus.	168. 206.	
Philosophici color fuscus.	187	
Palliolum, 175. eius vsus.	211	
Pallioli caput obnubere.	II. 211	
Palliastrum.	ib.	
De Pallio Tertulliani Liber quando		
editus.	189	
Quando is pallium sumserit.	190	
Pallium à Christo, & Apostolis gesta-		
tum, non tribonium.	192	
Pallium fuscum ascetarum, & mona-		
chorum.	193	
Pallium duplicare quid Cynicis.	196	
explicare.	ib.	

Index Rerum;

in collum conjicere.	206	reis.	II, 55
Palliat omnes Græci.	II, 296	Pauerata toga.	I, 163
Pallio usi Imperatores Romani posterioris ævi.	139	Pauera.	ib.
Pallium coccineum solis Imperatoribus confuetum.	ibid.	Parthorum Regis statua gauſapata.	II, 15.
Vulgare, Philosophicum.	I, 8	Πίζα, Fimbria.	II, 39
Judaicum.	9	Penula quid	I, 9. II, 3. qualis 104
Græcorum proprie.	II, 130, 138.	Eius vsus facer, ac profanus.	I, 11
139.		Conuiuus aliena.	184
Pallium vtile.	II, 135	Colore in ministris distincta.	185
muliebres Romanis.	139	Penula non gestata ab Imperatoribus, nisi in funere.	II, 73
Pallium, II, 133. vitile, & muliere.		Vestis seruilis.	73
135.		non cingebatur.	82
quælibet vestis.	136	Φαιλόνης, & Φαινίλης. Pænula I, 105, 106	
pallium vt plurimum vitile.	ib.	Φαινίλης. Φαινίλα.	II, 65
Palliolum.	I, 36. 88	Φαινίλιον.	I, 113
Palliolutus, id est, prætextatus.	36	Φελώνη. φελώνη: φενόλη. φαινίλη II, 67	
Pallium Carthaginensium.	10	Φειδός; color geminus.	II, 187
Maius philosophicum, I, 166. II, 139.		Φῆρος vox Poetica.	II, 126
Pallium siue Palla matronarum atque ingenuarum.	II, 222, 231	Pænula pulla, I, 259. II. eius notatio.	65, 66. 67. 187.
Palliat.	II, 104	Origo. 67. intra urbem 69.	
Paludamentum. II, 96, 98. longius, & fufius.	105	Oratorum.	ibid.
Imperatori in bello proprium.	102.	Cucullata.	II, 40, 83
Paludati milites manipulares.	101.	Mulionia.	69
item Lictores.	ibid.	Inter preces deposita.	II, 63
Paludamentum apertum.	109	Distincta à Lacerna, 65, 68, 76	
& fibulatum.	ibid.	Vestimentum itinerarium.	68
Imperatorium vulgari laxius, & fufius.	ibid.	Penulis intra urbem non vtebantur Senatores ante Scueri Alexandri tempora, 72. nec Principes, 75. Tribuni ac Senatores vsi in pluuia.	76.
Eius materia.	116, 119	Penulæ Materia:	76
Color purpureus. ibid.	124, 125	Figura.	78
aureus.	120	Penula scortea.	77
cæruleus.	126	Lanea; Camusina; Gauſapina.	77.
Panni quid?	177	87.	
Pannus.	157, 158	Eius color.	87
Pannus duplex.	197	non fuit purpurea.	89
Paragaudes.	182	Penula russa.	124
Patagium.	I, 240	Penula breuior quam lacerna.	78
Πρόπι causarum in lacernis purpu-		clausa.	78

non

& Verborum.

non cingebatur. 83
 non militum duntaxat, sed communis. 88
 Pænula Antoniana. II, 90
 Pænula etiam vestis muliebris. ibid.
 & matronarum virili pretiosior. ibid.
 Περιβόλαιον • περιβολή • περιβλημα. II, 136. 157.
 Περιπάσαι την περιβολήν II, 153
 Pexa vestis. I, 54. 240
 Pexitas. 54
 Phryxiana toga. 162. 240
 Pileus libertatis insigne. II, 40
 Planeta vestis Sacerdotum. I, 104. 105. II, 82.
 Plebs quandoque togata. I, 78
 Plumatilis vestis. I, 244
 Plumarium opus. ib.
 Pluuiale. I, 113
 Planeta, Castula, Cotta. I, 189
 Πόδις, Poderis, I, 187. Canisina. 188.
 Populus pullatus, & tunicatus. I, 103
 cur tunicatus. II, 83
 Prætexta pro Prætextata. 143
 Prætexta, toga. I, 43
 quid. 134
 Emsorigo. ibid.
 vsus. 76. 134. 143. in sacris. 135.
 viriisque sexus. 134
 Quando posita. ibid.
 Magistratum. 136
 non fuit Senatorum. 140
 neque censorum. 142
 Tribunorum. ibid.
 Prætextata atas. 135
 Prætextati, Prætextate. ib.
 Prætextata verba. ibid. & prætextata. 143.
 Prætextati, Consul, Pontifex, Augur. 135. 136.
 Edilis. 138

Prætor, 139. Prætorio Præfectus. ib.
 Dictator. ibid.
 Præfectorum, & Præfidum habitus. I, 166.
 Proconsoles domi prætextati, in exercitu paludamentū gestarunt. II, 139
 Prologomena ad Terentium diuersorū sunt, & varie interpolata, II, 130. 131.
 Propola. I, 246
 Psichrolutos. II, 17
 Pullus color in luctu. I, 71. 146
 Pullata multitudo. I, 259. II, 187
 Pullatus circulus. I, ib. II, ibid.
 Purpura discrimina. I, 147
 Purpura pro Prætextata. I, 154. 204
 Purpura symbolum principatus. 152
 Purpuram sumere. ibid.
 Purpura sumas, id est Imperatoria, 158
 principalis. ib.
 veri luminis. ib.
 maior laticlauiā. 210
 dibapha matronarum. 249
 interdictum meretricibus. 249
 cocco pretiosior. II, 51
 Purpureus color superbiæ notatus. II, 172.
 Πυρρός. II, 17
 Pythagoræ vestis. II, 184

Quadrantaria res, id est balneum. I, 192.
 Quintilianus non est auctor libri de causis corruptæ eloquentiæ. II, 70
 Quirinorum domus Patauii. II, 144

R

Ράκος. I, 177. 179. II, 210
 Ράνα. I, 118
 Ralla toga. I, 162. vestis; & ralla. 240
 Ra.

G g Ra

Index Rerum;

Rasa vestis, I. 55. toga, 162. 240.	Baltheo non cingebatur, 119
Recinum, Recinium. I. 75. 226	Sagi Romani color albus. 124. 127
Regilla vestis. I. 239	Imperatorii purpureus, 127
Retiarii sine galea pugnabant. I. 216	Sagula Gallorum trabeata intertexta
Rhetores olim purpurati. II. 173	purpura, 127
Rica. I. 243	Saga scutulata. 128
Ricamato. I. 162	Saracenorum colorata. ibid.
Roan scuro. II. 56	Saii. 111
Rotundum quid. II. 42	Ire ad saga. II. 98
Rufflati agitantes in circo. II. 123	Esse in Sagis. ib.
Rufus, & Russus color discerpant, II. 113.	Sumere sagum. 109
S	Saltatio Ionica. II. 212
	Sarcinator. II. 247
	Scortea. II. 77. 208
	Scortum. ibid. 208
	Scortari. ib. 208
	Scutula in veste. I. 55. II. 128
	earum forma. 251
	Sedentarii. 1247
	Segmentarii. ibid.
	Semizonarii. I. 248
	Senatoria vestis. I. 257
	Serici usus apud Græcos rarus. II. 162
	Serta crinium. 223
	Seruorum habitus. I. 181. II. 207
	Serui cucullati. II. 45
	palliati. 207
	Silvanus virorum genius, cui soli sacrificabant. I. 192
	Silvanus Augusti. ib.
	Sindon Cynicorum. I. 178. II. 200.
	non est interula. 201
	Tyria. II. 167
	Sinus togæ. I. 12. quid 116. 118. duplex. maior, minorque. 15. 116. 127. 131. superior, inferior. 128.
	Eius usus. 14. 15
	Sinus quid. 128. vestium, litteris. ib.
	Sisyra chlæna non sagum Gallorum. II. 112.
	σισυρα κληνα. II. 113
	Solox filum. II. 25
	Solonis simulacrum. II. 153
	Sordida vestis. I. 67
	Sori-

& Verborum!

Soriculata vestis. I. 161
σολιδιταιδήτες. I. 163
 Spissa toga, I. 162. vestis. 240
 Spina Germanis fibulæ vice. II. 113
 Spinther Lentulus. II. 33
 Statuæ togatæ. 14
 Statua palliata. II. 144
σιβάς. I. 188
 Stibadium tricliniare. ibid.
 Stlarum, idest latum. I. 209
 Stillicidium impluuiatum ignoratur. 239.
 Stoicum pallium. I. 9
 Stola mulieribus propria. I. 172
     honestis, & ingenuis. 222. item
     libertinis. 228. qualis. 225
     barbatis & Græcis vestis com-
     munis. 222
     pro matrona. 223
σολὴ ἀρχαία. Toga prætexta. I. 141.
 II. 105.
     σολευτική, latus clauus. I. 209
     ἐλλενική. II. 138
 Stola tunica, non pallium. II. 135
 Stola cingebatur zona. I. 228
     muliebris. 231
 Stola crucium. I. 243
 Stragula gauſapina purpurea. II. 14
 Strophium. I. 147
 Strophiatii. ibid.
 Subarmalia. II. 6. & Subarmale. 128
     vestis militaris. 129
     Sagum. ib.
     Purpurea. 129
 Subucula. I. 109. linea. I. 181.
 Supparum à subucula differt. I. 242
 Supparum Tertulliani. I. 243
 Sutela. I. 247
 Sutor. ib.
 Sutura fibulæ loco. II. 31
 Synthefis. I. 87. 88. qualis. 88. 91.
     Eius vsus. II. 20
 Syrma Tragedis proprium. II. 131

T

T *Ancto.* II. 56
 Tapetes. II. 29
 Tebenna. *τῆβεννα* vestis. I. 1
τῆβεννα. Toga. I. 138
τίσανος. II. 39
 Thorax quid. I. 181
 Thoraces linei. II. 163
θημάτιον pallium. II. 133
 Tirocinii anno dextra chlamyde inuo-
 luta apud Græcos, apud Romanos
 toga. II. 96. 143
 Togæ vetustas. I. 1. notitia difficilis.
 I. 14.
 Toga Romanorum. II. 130
     Eius materia. 116
     Ius. II. 138
     exteris tyrannis à Romanis con-
     cessus. 2
     forma dubia, ib. vera. 119. 127
     vestimentum rotundum, & clau-
     sum. 3
     Gestatio. 12. duplex. 50
     magnitudo. 15. mensura, & lon-
     gitud. 73
     color albus, 54. 66. sed urbano-
     rum. II. 122. non communis,
     69.
     Rasa. Leuis. 56. Pinguis. ibid.
     Regia vndulata. 53
     Alba. 258
     Alba discrepat à candida. 66
     Splendens, id est nitida. 67
     Pulla. 71
     Laxior, angustior. 72
     Talaris. 73
     Tamyrtorum quam seminarum.
     74. 76. 222.
     meretricum. 77
     Imp. Purpurea. 80
 Togulæ. 16. 72
 Toga caput inuoluebatur. 32

Index Rerum

- cum calceis gestata. 36. II. 160
- Toga nõ cingebatur. I. 39. nisi vbi ad manus ventu, & spolia cremaretur. 44
 item dum mappa mitteretur. 46
- Togati Romani. 74
 Id est Salutatores. II. 74
- Toga deposita in luctu, & calamitate publica. I. 81
 item in deprecatione. 83
 cuius loco angusti clauia, etiam apud consulares. 82
 Vestis olim domestica. 83
- Toga, stola forensis. 84
- Toga in conuiuiis induta. ibid.
- Toga submissa. ibid.
 Cenatoria. 85
 quæ Synthesis. 86
 muliebris. 88
- Toga præfidiaria. 84. 122. 131.
- Toga vsus extra urbem, Italii pene omnibus communis. 92. 93. etiam in militia. 94
 desuetudo. 95. 102
 vsus etiam in populo. 95
- Toga saluatorum. ibid.
 meretricum. 238
- Toga pro clientibus togatis. 96
- Togati Augustorum. 97
 Aduocati. ibid.
 Præfectorum. ibid.
- Togatus, Aduocatus. 98. 100
- Togati vulturii. ibid.
- Toga Imperatorum æuo non penitus deposita. 100
 Festiuarum. I. 69
 in ludis vsurpata. 101
- Toga successit lacerna, & penula. 102
- Toga sinus ab umbone diuersus. 117
- Toga submissa. 121
 Vinilis, pura, & libera. 134
 Communis. 139
- Triumphalis primum purpurea: deinde picta. 152. itemque Capitolina. 153. Iouis. 155.
- palmata. 156. Consulum, & Prætorum. 154. 155
 itemque Tribunorum. 155. etiam priuatis concessa. 156
- Toga palmata figure intextæ, vel picta. 156
 Triumphalis, Regia. 157
 Vndulata. 161. Cumatilis. ibid.
 Soriculata. 161
 Phryxiana. 162. Rasa. ib. Paucæ erata. 163
 Græcica. 163. Germanica. 164
 Flammata. ib.
 Duplex, id est Lana. 170
- Togati nudo capite incedebant. II. 40
- Tomentum. I. 57
 Lingonicum, & Circense. 58
- Tori bilices, trilices. II. 164
- Trechepina vestes gymnicæ. II. 25
- Trabea qualis. I. 144. triplex. ib. eius vsus ib. 239. II. 132.
 toga. 145. II. 127. picta 146. non paludamentum. 145. II. 109.
 Eius vsus. I. 145.
 Consulis vestimentum. 146
 toga palmata. 153
- Tribonium. II. 134. τριβωνιον. 175. 176. 177. non pauperiorum modo gestamè, sed etiam honesticorum, & vestis forensis, ac judicialis, 179. 181.
 à lacerna diuersum. 178
 τριβωνικῆς. 180. 194
 Cynicorum. 176. Stoicorum, & Philosophorū. 181. 184. item Pythagoricorum. 184
 Præfectorum liberalium disciplinarum. 185. eiusque colores. 188.
 Eius color. 187. 188
 Primus induit Socrates. II. 182
- Triboniū ascetarū Christianorū. 189
- Tribonophobia Christianorum breuis nota. 192
 Cyni-

& Verborum.

Cynicorum peculiaris	194	<i>ἀνδραγαθία</i>	II. 38
Tribunus angusticlauius,	213	Christi inconutilis,	63
Triumphalis habitus,	80. 156	Tunicarum alæ.	226
Tunicæ inritium,	I. 173	manicæ.	II. 83
Tunicæ Carthagenensium, I. 8. Mater-		In agro, & municipiis communis,	257.
ria. II. 116. color albus. I. 54. 103.	203.	Tunicæ Patavinæ.	II. 13
Tunica sola cingebatur, I. 42. præter-		Gaufapinæ,	26
quam à Senatoribus, & laticlauiis.		Linæ Atheniensium quar.,	162
II. 122.		Tunica paganis communis,	91
in petitione honorum deposita.		militum breuior. 108. alba; 122.	123.
177.		paganorum longior,	109
sola cingebatur.	178. 194	palliolata.	115
superior, & superaria,	190	cingebatur militibus,	119
laticlaui non cingebatur,	74	Recta.	120
Tunicæ mensura,	190	muliebris virili promissior.	150
Tunica talaris.	194	Cynicis nulla.	158
Tunica quar. 109. 172. virorum. 172.			
interior, & exterior.	176. 178	V.	
Palmeta,	153. 205	G eorgius Valla multa ex Interpre-	
Tunicula,	177	te Iuuenalis habuit,	II. 49
sacricolarum talaris, & manulea-		Ventralia,	I. 58. 59. 60
ta.	189	gaufapina,	II. 26
Tunica Græcis, & Romanis,	II. 130	Vestimenta quadrata,	I. 8
Tunica centurionum, ac militum.	194	Vestes pollebantur erinæci cute.	68
Tunicæ manuleata.	196	Vestis domestica; forensis,	83
Tunicata iuuentus. 173. plebs.	257	balnearis,	II. 19
Tunicatus populus,	ibid.	cenatoria,	ib.
Tunica plebeia,	204. 257	sacra,	143
Rufa militaris,	205.	peruersa,	ibid.
Purpurea recta, 123. militaris, ib.		triumphalis in Capitolio seruata;	
Tribunorum, & Ducum.	123	156.	
Fufca,	II. 187	Alethina, 158. ἀλλήθινον χροῖμα.	
Galbina,	I. 205	159.	
Punica, ib.	II. 122. 123	holoferica, Holouera, Vid. H.	
Senatorum, & Equitum clauis		Senatoria, latus clauus,	209
purpureis distincta,	206. 216	Equestris, id est militaris, I. 214.	
pro lata claua,	209	II. tunica,	73
Virilis, 211. Muliebris manicata.		Vrbana. Toga.	I. ibid.
229.		muliebris varia,	I. 238
Laticlauiæ Angusticlauiæ.	205	florida, 252. pulla,	II. 73
Afema,	215	prælo subiecta,	II. 55
Eius ornamenta,	ibid.		
Tunica indusiata,	240		

Index Rerum

Vestis discrimen cum Toga sublatum.

X

I. 260.			
Vestimenta militaria,	II. 91	Xerampelinæ, chlamydes?	II. 50
alba.	II. 169		
Vitreæ togæ.	I. 65	Y	
Violarii,	I. 245	Υπεροδιδιπε. ouis pellita, II. 117. tecta.	
Virgata vestis.	I. 251	118.	
Virilis habitus pro pallio.	II. 193	Z	
Vmbo togæ, I. 117. nihil à sinu diuerlus.		Z Ona quid.	I. 248
118. 127. quid 128.		Semizona.	ibid.
Vndulata vestis.	I. 161, 244	Zona muliebris.	I. 129

F I N I S.

ERRATA

Operarum grauiora sic corrigenda.

Par. I.			
Pag. 3 v. 30	Scauro,	177 v. 9	in discincta
	32 pars.	180	17 alteram
32	3 inuoluerē.	181	1 hiems.
35	26 Antonio		18 thorace.
42	1 ερατιοτικῶν	185	21 factionibus
55	22 Ægyptia	187	26 Alcuinus
67	26 candesceret	190	15 Centurionum
	17 τανῶν		34 mutandum
85	25 conuiuio	191	32 de scriptoribus
98	26 compendio	195	32 Inuide
104	18 inde		35 Apophthegma.
106	9 chlamydes, saga,	207	2 vestis
109	9 lithurgiam		35 Palastina
110	15 indecorum		36 texendi
111	14 Leuitas	226	16 incessu.
114	26 κυριαῶν	227	8 è collo
117	10 à vulgatæ	229	12 constrinxere.
119	3 vestimentum	240	6 tunica
122	28 strangulare	241	6 πατάρα,
124	21 perbreues.		11 diabathrati,
126	23 caderet;		32 Inde
130	15 exhausta	246	20 malobathrarii à ma-
132	1 studiis,		lobathro
136	12 περιπερρωσῶν	249	22 Roscida
138	7 τῆ βεννοσ	252	18 ἀρδεπαῖς
	14 Prætorii		22 Vopiscum
140	19 prætextæ.	260	25 togatis Quiritibus
149	7 conatus est doctissimus		Par. II.
150	21 castrensia	Pag. 2 v. 24	intexitur
	33 Galatiæ,	5	32 Χλαμῖς.
	36 colores :	16	24 delesteris,
153	21 postquam	26	31 pluuiæ
154	7 Quirinali	29	16 villis
	34 curuleum	30	25 σῆμα,
156	2 omissum,	32	31 ephebica
162	19 à stando	57	32 Cannisini,
171	11 coccineam,	63	6 inconfutis
176	32 incertum	70	25 Lampridius,

Pag. 117 v. 31 Βαθύμυλλοι
 119 19 Baias
 120 34 XLVIII.
 134 6 lacinia
 11 αποκαλιζανται
 161 9 inficiebantur purpura
 163 11 Thucydidis
 167 21 θόδιον
 172 9 Purpuram
 174 3 Thermopolio
 175 21 lauginem
 177 30 τριβων

179 v. 1 tribonio
 19 unquam
 181 19 dimidiato
 28 τριγωνοφορία
 189 35 Γραυκός
 197 18 διπλοῦς
 201 36 interula
 202 24 poparum
 203 33 viro
 207 12 Aristophanem. Ves
 spis

